

ISSN: 1302-6879

2018

Kış/Winter - Sayı/Issue: 42

VAN YÜZÜNCÜ YIL ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER
ENSTİTÜSÜ
1982

SBED

Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi
The Journal of Social Sciences Institute

Uluslararası
Hakemli Dergi

42

VAN YÜZÜNCÜ YIL ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
SBED

Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi
The Journal Of Social Sciences Institute

VAN YÜZÜNCÜ YIL ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ DERGİSİ
THE JOURNAL OF SOCIAL SCIENCES
INSTITUTE

ISSN: 1302-6879

DERGİMİZ

TARAFINDAN TARANMAKTADIR

ULUSLARARASI HAKEMLİ DERGİDİR

YIL/YEAR: 2018 SAYI/ISSUE: 42

Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi
The Journal of Social Sciences Institute

Hakemli Dergi, Yıl: 2018 - Kış - Sayı:42
Peer-Reviewed Journal, Year: 2018 - Winter - Issue: 42

VAN YÜZÜNCÜ YIL ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ DERGİSİ
THE JOURNAL OF SOCIAL SCIENCES INSTITUTE

Sahibi/Owner

Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi
Sosyal Bilimler Enstitüsü Adına
Doç. Dr. Bekir KOÇLAR

Editörler/Editors

Doç. Dr. Ömer OBUZ
Doç. Dr. Tahir ZORKUL
Yunus ÖZDURĞUN

Tercüme ve Dil Editörleri/Translation and Language Editors

Doç. Dr. Aydın GÖRMEZ (İngilizce)
Doç. Dr. Fırat YILDIZ (İngilizce)
Dr. Öğr. Üyesi Ramazan ÖZMEN (Arapça)
Dr. Öğr. Üyesi Süleyman ERATALAY (Almanca)
Dr. Öğr. Üyesi Mustafa SOLMAZ (Fransızca)

Yayın Kurulu/Editorial Board

Prof. Dr. Abed Elrahim Azzam Mohammad MARASHDEH- Jadara Üniversitesi, Ürdün
Prof. Dr. Ali J. Al-ALLAQ- el-Ain Üniversitesi, Birleşik Arap Emirlikleri
Prof. Dr. Alfina SİBGATULLİNA- Russian Academy of Sciences- Rusya
Prof. Dr. Bayram KODAMAN- Süleyman Demirel Üniversitesi
Prof. Dr. Faruq MAWASİ- Al Qasimi Academy, Filistin
Prof. Dr. Ivan BALTA- University of Osije, Hırvatistan
Prof. Dr. Hasan ÇİÇEK- Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi
Prof. Dr. Medhat Saad Mohamed ELGAYAAR- Zagazig Üniversitesi, Mısır
Prof. Dr. Mehmet Şirin ÇIKAR- Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi
Prof. Dr. Munjid Mustafa BAHJAT- International Islamic University, Malaysia
Prof. Dr. Nimetullah HAFIZ- Balkan Tarihi Araştırmaları Merkezi, Kosova
Prof. Dr. Öztürk EMİROĞLU- Varşova Yunus Emre Enstitüsü, Polonya
Prof. Dr. Recai KARAHAN- Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi
Prof. Dr. Salim CÖHCE- İnönü Üniversitesi
Prof. Dr. Samı Alı JABBAR- Basra Üniversitesi, Irak
Prof. Dr. Serbo RASTODER- University of Montenegro, Karadağ
Prof. Dr. Süleyman Turduyeviç KAYIPOV- Sincan Pedagoji Üniversitesi, Çin
Prof. Dr. M. Salih ARI- Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi
Doç. Dr. Abdulaziz KARDAŞ- Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi
Doç. Dr. Bekir KOÇLAR- Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi
Doç. Dr. Mehmet PINAR- Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi
Doç. Dr. Ömer OBUZ- Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi
Doç. Dr. Tahir ZORKUL- Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi
Doç. Dr. Tamer BALCI- The University of Texas, ABD
Doç. Dr. Vitaliy POZNAHİREV- Russian Academy of Sciences, Rusya
Dr. Öğr. Üyesi Abdurrahman ÇALIK - Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Ercüment TOPUZ- Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi
Dr. Salih Ahmad ABDULVEHHAB- Ezher Üniversitesi, Mısır

Danışma Kurulu/Advisory Board

Prof. Dr. Alfina SİBGATULLİNA
Prof. Dr. Ali Fuat DOĞU
Prof. Dr. Azmi SÜSLÜ
Prof. Dr. Bayram KODAMAN
Prof. Dr. Hasan BABACAN
Prof. Dr. Ivan BALTA
Prof. Dr. Metin AYIŞIĞI
Prof. Dr. Necdet HAYTA
Prof. Dr. Nimetullah HAFIZ
Prof. Dr. Reha SAYDAN
Prof. Dr. Salim CÖHCE
Prof. Dr. Serbo RASTODER
Prof. Dr. Süleyman Turduyevič KAYIPOV
Prof. Dr. Zeki TAŞTAN
Doç. Dr. A. Menaf TURAN
Doç. Dr. B. Cercis TANRITANIR
Doç. Dr. Cesur PEVLEVAN
Doç. Dr. M. Akif ARVAS
Doç. Dr. Mehmet AYGÜN
Doç. Dr. Rafet ÇAVUŞOĞLU
Doç. Dr. S. Cem ŞAKTANLI
Doç. Dr. Suvat PARİN
Doç. Dr. Tamer BALCI
Doç. Dr. Tuncay ÖĞÜN
Doç. Dr. Zafer KANBEROĞLU

Sekreteryas/Secretary

Ahmet KÖKLÜ
Murat ÇABAZ

Dizgi-Baskı/Print-Composition

Baranoğlu Ofset Matbaacılık: (0432) 215 94 06 VAN
baranogluofset@hotmail.com

Yazışma Adresi/Correspondence Address

Doç. Dr. Ömer OBUZ
Yüzüncü Yıl Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü/VAN
Tel: 0432 225 11 17- 0432 225 10 24 /2002- Fax:0432 225 10 52
İleti Adresi:sbedergisi@yyu.edu.tr

Baskı Yılı/Date of Publication

2018

DİL VE EDEBİYAT / LANGUAGE AND LITERATURE**Araştırma Makaleleri / Research Articles****Doç. Dr. Aydın GÖRMEZ****Bayan Ahmed MOHAMMAD**Ralph Ellison'in *Invisible Man* Romanında

Ten Rengine Dayalı Ayrımcılık

Colourism in Ralph Ellison's Invisible Man

9

Doç. Dr. Bülent Cercis TANRITANIR**Ömer YAĞIZEL**Louise Erdrich'in *The Bingo Palace* ve *The Painted Drum* AdlıEserleri İle Sherman Alexie'nin *The Lone Ranger and Tonto Fitfight in**Heaven* Adlı Eserinde Asimile Edilmiş Kızılderili Yaşamları*The Lives of Assimilated Native Americans in The Works of Louise**Erdrich's The Bingo Palace, The Painted Drum and Sherman Alexie's**The Lone Ranger and Tonto Fitfight in Heaven*

21

Doç. Dr. Murat ÖZTÜRK**Doç. Dr. Mehmet Nuri KARDAŞ**

Biyografiyi Öyküleştirme Yöntemi ve Öğretmen Adaylarının

Biyografiyi Öyküleştirme Yöntemi Uygulamalarına İlişkin Görüşleri

*Methods of Expecting Biography and Teacher Candidates Views on**The Application of Methods*

35

Dr. Öğr. Üyesi Zeki EDİSAyla Kutlu'nun *Yedinci Bayrak* Romanında Zorunlu Göç,

Göçmenlik ve Mübadele

*Forced Migration, Migration and Population Exchange in**Ayla Kutlu's Novel Yedinci Bayrak*

65

Arş. Gör. Ömer Aytaç AYKAÇ

Gerçekliğin Yaratığı Mı, Yaratığın Yaratığı Gerçeklik Mi?

John Fowles'in Yaratık'ında Postmodernite ve Gerçeklik Arayışı

*Is it The Maggot of The Reality or The Reality Created by Maggot?**Investigating Postmodernity and Reality in John Fowles's A Maggot*

89

GÜZEL SANATLAR / FINE ARTS**Araştırma Makalesi / Research Article****Arş. Gör. Sevim Tuğba ARABALI KOŞAR****Dr. Öğr. Üyesi Fehime Yeşim GÜRANİ**

Günümüzde Tekstilin Mekan Tanımlayıcı Olarak

Kamusal Alanlarda Kullanımı

Current Uses of Textile as Space Definers in Public Spaces

105

Doç. Dr. Murat AKTAŞ

Türkiye'deki Suriyeliler: Sorunlar ve Çözüm Önerileri

Syrians in Turkey: Problems and Solutions

129

Dr. Öğr. Üyesi Gülşen GERŞİL

Doç. Dr. Rıdvan KESKİN

Sosyal Sermayenin Güven Unsurunun Değerlendirilmesi: Manisa

Celal Bayar Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi

Öğrencilerine Yönelik Bir Uygulama

Evaluation of Trust Factor as a Social Capital Component:

A Research on Students of The Faculty of Economics and

Administrative Sciences in Manisa Celal Bayar University

155

Dr. Gökhan ULUDAĞ

Duygusal Zekâ İle İşdoymu İlişisini İncelemeye Yönelik Bir

Alan Araştırması

A Field Research For Examining The Relationship Between

Emotional Intelligence and Job Satisfaction

179

Öğr. Gör. İbrahim DURMUŞ

Arş. Gör. Fetullah BATTAL

Tüketicilerin Hazır Giyim Tercihlerinde Marka, Reklam Aracı,

Tutum ve Satınalma Karar Verme Tarzları

Ready to Wear Preference of Consumers Brand, Advertising Tool,

Attitude and Purchasing Decision Making Styles

199

Arş. Gör. Fetullah BATTAL

Dr. Chau Thi Le Duyen

Kurumsal Sosyal Sorumluluk Algısı Üzerine Bir Çalışma: Türkiye
ve Vietnam Örneği

A Study on The Perception of Corporate Social Responsibility:

The Case of Turkey and Vietnam

225

Cemalettin LEVENT

Doç. Dr. Mehmet Akif ARVAS

Doç. Dr. Meltem İNCE YENİLMEZ

Kadınların İşgücüne Katılımını Belirleyen Faktörlerin Probit

Model İle Tahmini: Van İli Örneği

The Determination of The Factors Affecting Women's Participation

in Workforce Using Probit Model: A Case Study For Van Province

245

İLÂHİYAT / TEOLOGIE

Araştırma Makaleleri / Research Articles

Dr. Öğr. Üyesi Fatma PINAR

Seyyid Kutub'a Göre Allah'ın Varlığı ve Birliğinin Delilleri

Evidence of God's Presence and Union According to Seyyid Kutub

271

Öğr. Gör. Shawish MURAD

Fıkhî Akılda İlmi Metot (Ramazan El-Bûtî Örneği)

The Scientific Methodology in The Jurisprudential Reason

(The Case of Ramazân Al-Bûtî)

287

Medeni ŞAVLI

Literatürde Meşhur Olan Niyet Hadisinin İslam Hukuku Açısından Ehemmiyeti

The Significance of Hadith of Intention That is Famous in Literature in terms of Islamic Law

305

TARİH / HISTORY

Araştırma Makaleleri / Research Articles

Doç. Dr. Mehmet PINAR

İlknur KOÇ

1930 İstanbul Belediye Seçimlerinde Gayrimüslimler

Non-Muslims in Municipal Election of 1930 in Istanbul

321

Dr. Öğr. Üyesi Ercüment TOPUZ

“İstirahat-ı Raiyyet ve Te'yid-i Rabıta-ı Payitaht” Bağlamında

Osmanlı Devletinde Aşiret ve Mektep İlişkisi (1880-1908)

Tribes and School in The Ottoman State in The Context of The

Society's Rest and Centrality (1880-1908)

345

Yunus ŞAHİN

Aşiretler Arası Çatışma ve Yağmalama Kültürü: Rişvan Aşireti Örneği

Inter-Tribal Conflict and Plundering Culture: The Case of Rishvan

Tribe

359

Yayın İlkeleri ve Yazım Kuralları

379

Publication Principles and Spelling Rules

385

Prof. Dr. Abdulmenaf TURAN	Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi
Prof. Dr. İsa YÜCEER	Bitlis Eren Üniversitesi
Prof. Dr. Mehmet AYGÜN	Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi
Prof. Dr. Mehmet Şirin ÇIKAR	Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi
Prof. Dr. Nesrin ÖNLÜ	Dokuz Eylül Üniversitesi
Prof. Dr. Reha SAYDAN	Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi
Doç. Dr. Abdulmecit CANATAK	Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi
Doç. Dr. Aydın GÖRMEZ	Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi
Doç. Dr. Fatma Engin ALPAT	Çukurova Üniversitesi
Doç. Dr. Fırat YILDIZ	Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi
Doç. Dr. Güneş ŞAHİN	Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi
Doç. Dr. Haktan SEVİNÇ	Iğdır Üniversitesi
Doç. Dr. Haluk YERGIN	Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi
Doç. Dr. Mehmet Akif ARVAS	Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi
Doç. Dr. Mehmet KESKİN	Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi
Doç. Dr. Mehmet PINAR	Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi
Doç. Dr. Nurullah ULUTAŞ	Muş Alparslan Üniversitesi
Doç. Dr. Ömer OBUZ	Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi
Doç. Dr. Suvat PARİN	Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Abdulkadir GÜMÜŞ	Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Abdurrahman ÇALIK	Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Arif GEZER	Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Bülent ALAN	Mardin Artuklu Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Fatma GÜNGÖRER	Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Gaye Zeynep ÇENESİZ	Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Hamit SEVGİLİ	Siirt Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Hekim TAY	Bitlis Eren Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Mehmet ÖZALPER	Muş Alparslan Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Mehmet Selim ASLAN	Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Mehmet Metin BARLIK	Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Nur OKUTAN	Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Ömer ÇİFTÇİ	Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Selda TUNCER	Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Sevgül TÜRK MENOĞLU	Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Şaduman YILDIZ	Bayburt Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Zeki EDİS	Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi

Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi,
The Journal of Social Sciences Institute
Yıl/Year: 2018 – Kış / Winter
Sayı/Issue: 42 - Sayfa / Page: 9-20
ISSN: 1302-6879 VAN/TURKEY

Makale Bilgisi / Article Info
Geliş/Received: 19.10.2018
Kabul/Accepted: 05.11.2018
Araştırma Makalesi / Research Article

RALPH ELLISON'IN *INVISIBLE MAN* ROMANINDA TEN RENGİNE DAYALI AYRIMCILIK

COLOURISM IN RALPH ELLISON'S INVISIBLE MAN

Doç. Dr. Aydın GÖRMEZ
Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi
Edebiyat Fakültesi
İngiliz Dili ve Edebiyatı Bölümü
aydingormez@hotmail.com

Bayan Ahmed MOHAMMAD
Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi
Sosyal Bilimler Enstitüsü
İngiliz Dili ve Edebiyatı ABD
Tezli Yüksek Lisans Öğrencisi
duhok3620@gmail.com

Öz

Ten rengine dayalı ayrımcılığın edebiyatta yansıtıldığı gibi gerçek yaşamda ırkçılıktan daha kötü olduğu düşünülür. Bu tür ayrımcılık insanların ten rengine dayalı olarak yapılır. Ten rengine göre ayrımcılıkta insanlar tenlerinin daha açık ve daha koyu olmalarına göre kategorize edilirler. Nispeten daha açık tenliler özgür bir iradeye sahip olarak kabul edilirken koyu tenliler çok fazla engele ve haksızlığa maruz kalırlar. Bu tarz ayrımcılık yeni bir kavram değildir ve kökeni çok eskilere, kölelik dönemine dayanır. Afrikalı Amerikalı bir yazar ve İnsan Hakları Hareketi aktivisti olarak Ralph Ellison insanları ten rengine göre değerlendiren insanlara karşı öfke duyar. Ellison'ın *Görülme-yen Adam* romanı bu türden ayrımcılıklara bir tepki olarak yazılmış ve koyu tenli insanların yetenek ve becerilerine dikkat çeker. Ten rengine dayalı ayrımcılığın sorunlarını gözler önüne sermek için görünme ve

görünmezlik temaları yazar tarafından kasıtlı olarak seçilmiştir. Bu makale, yaşama ayna tutan ve edebiyatın önemli bir türü olan romandan somut örnekler vererek Ellison'ın ten rengine dayalı ayrımcılığı ne denli çarpıcı bir şekilde işlediğini incelemektedir.

Anahtar Kelimeler: Ralph Ellison, Ten rengine dayalı ayrımcılık, Afrikalı Amerikan, görünmezlik.

Abstract

Colourism is thought to be worse than racism in real life as reflected in literature in general. Such discrimination is based on the skin colour of human beings. For colourism, people are divided into lighter and darker skins. The lighter one has free will, but so many obstacles face the darker ones. Colourism is not a new concept, and its origin dates back to the slavery era. Ellison as a prominent African American novelist and writer of Civil Rights Movement is angry with those who evaluate people in view of their skin colour. *Invisible Man* was written by Ellison as a reaction to such discriminations and to draw attention to the capability of those with dark skin. The themes visibility and invisibility are deliberately chosen by the novelist to depict the troubles of colourism. This paper studies how strikingly Ellison handles the issue of colourism giving concrete examples from the novel as a mirror held for the real life of oppressions.

Keywords: Ralph Ellison, Colourism, African American, visibility, invisibility.

Introduction

The term “colourism” began to be used only recently although the practise itself exists for ages dating back to periods of slavery and colonization. Discrimination has been rampant in many societies around the world since ancient times. However, it has been applied in different forms. One of the most common domestic forms of discrimination, specifically among African Americans is colourism. Skin colour has been defined something superior or inferior when comparing whites to other colours. Colourism refers to discrimination based on skin colour. Human skin colour varies from person to person. It ranges from a very dark skin to virtually yellowish pink one. While the former is seen among Africans, Australian Aborigines, and Melanesians, the later among northern Europeans. It was also seen as a sign for economic condition of the individuals. Some research has linked colourism “to smaller incomes, lower marriage rates, longer prison terms, and fewer job prospects for dark-skinned people” (Wilder, 2015: 7).

In the last period scholars have tried to find the visible and invisible impacts of the historical background of racial colourism and only recently began to explain the impacts of colourism in the

minority populations, especially among the African American community. Almost all research which knocked the issue of colourism and racism have touched upon Blacks versus Whites. They find that skin colour is obviously linked with black Americans' educational status, household income, occupational position, and even the skin colour and educational status of their spouses. Skin colour stratification among black Americans continues well into the 21st century (Keith, 2001: 1313-37).

Colourism has been defined as a social structure based on skin colour between different racial/ethnic groups. Light skin is deemed more valuable than dark one. The skin colour also determines the social status of a person (Maddox, 2002: 232). However, it is significant to know that skin colour is related to "other physical appearances, such as eye colour, hair texture, hair length, hair colour, the shape/size of the nose, the shape/size of the mouth, and shape of eyes" (Chase, 2004: 533-564). Colourism is categorised as a division under the umbrella of racism, but the former one is more dangerous than the later one. African Americans particularly tend to distinguish themselves from each other in the absence of whites. In addition, colourism is very complex because of its ambiguity. Unlike racism that is publicly displayed, the colours are more secret and hidden.

Colourism is seen to be the reason for some troubles within "affected ethnic groups, specifically native Brazilians, native Hindus of India, African Americans and African Cubanos, etc." (Glenn, 2008: 281). Colourism was first observed among slave owners in their treatments toward the slaves. Later this practise led to the emergence of new social classes among African Americans. This is an example for intraracial colourism, which is the social distinction that one attempts to classify members of the same race merely due to skin colour. For African Americans, colourism is a danger practiced by "members both inside and outside the race" (Harris, 2013: 178). Skin colour is observed as a criterion among the African communities of black skinned people with which they try to make basic changes in order to gain social privileges of the lighter skinned individuals by marrying lighter skinned person, and in some cases even resorting to skin changing procedures (Glenn, 2008: 282).

Colourism and Slavery

Colourism among African Americans who live in the United States has historical effects emerging from slavery. Hatred and racism performed by white people toward black begins with the seventeenth century. Native Africans were unlawfully moved from their

homeland and distributed to the different areas; their skin colour was clear markers. Some colourist practices made the white skin superior whereas the dark skin inferior. Together with other negative treatments, dark skin colour served to make Africans more subjugated to colonizers' control (Fanon, 2008: 150).

Many slave owners during slavery era cooperated with each other to take blacks under control and fight the rebellious slaves. One of the slave owners Wille Lynch suggested finding differences between slaves in order to categorise them and subsequently control them for a long time. For Lynch "the list of differences included: age, skin colour, sex, hair texture, positions within the familial structure (son vs. father, wife vs. husband, etc.), the geographic location and size of the plantation they lived on, their social status as a slave":

Now that you have a list of differences, I should give you an outline of action, but before that I shall assure you that distrust is stronger than trust, and envy is stronger than adulation, respect or admiration. The Black slaves after receiving this indoctrination, shall carry on and will become self-re-fueling and self-generating for hundreds of years maybe thousands. (qtd. in Michael, 2007: 24)

The Belgian colonizers drew upon Lynch's idea. They provoked Hutus against the Tutsis and in turn Tutsis against Hutus by finding physical differences like colour, height, width of nose...etc. There is still "divide and conquer" policy for discrimination among Europeans. Raping black women by their owners resulted in a new category called "mulatto". This group had some privileges compared to black skinned people. First, they had respectable duties such as cooking, cleaning, and taking care of children. The second benefit was that lighter-skinned would "have higher social statuses and more educational opportunities than darker skinned African Americans" (Russell, 2011: 49). Therefore, skin color has been an important sign of self-fulfillment for black men. Lighter-skinned blacks know the challenges of having a black skin in America, but they learn early in their lives that the gaps and privileges or disadvantages of having darker skin are graver. When they are young, lighter skinned people have better job prospects, and appear less dangerous for whites. In contrast, those with darker skin feel intimidated, powerless and even unhappy. Black culture in America is varied, and a kind of cast

system of skin tones exists, which is of great influence on the prospects and emotional experiences of blacks.

Civil Rights Movement

The Civil Rights Movement emerged in 1963. With the emergence of the movement, the international community and the American public were shocked by the news when police used violence with dogs, fire hoses and other means. The demonstrators were abused, most of whom were teenagers. Martin Luther King's speech in this crowd was one of the most famous, influential and powerful speeches in America's history. His speech marked the beginning of a new era for the United States and the civil rights movement. Martin Luther King proved with his rhetoric and actions that the masses are capable of fulfilling their dreams through enthusiasm and patience to continue the struggle, and that the role of the leader lies in spreading much more enthusiasm and power within them. His famous phrase "I have a dream..." became one of the most famous mottos in the history of America and the history of civil rights movement. After that, Martin Luther King was arrested and jailed. There, he wrote his resounding speech which incited civil disobedience and revolution against laws and injustice in society. The protesters marched in huge cross-border from California to New York and headed straight to Washington (Holland, 2007: 35).

The Civil Rights Movement changed the history America. Several cooperations developed between the human rights community in America and human rights organizations. So, it was necessary to have cohesive and united ranks to strengthen the thorn of the case and the defenders. The alliance between several organizations is not all the same agenda or policies, but it was a cautious alliance. These alliances included a long list such as James Farmer of the Racial Equality conference, Martin Luther King of the southern Christian leadership conference and many other movements which demanded more rights, the most important of which were legislation of laws guaranteeing civil rights, the elimination of ethnic segregation in schools, protection of demonstrators from police brutality, a planning programme for public jobs to eliminate unemployment, legislation to prevent ethnic discrimination in employment programmes and autonomy for the predominantly black province of Colombia (Dwyer, 2008: 48).

President John F. Kennedy was frustrated and pessimistic at that time, fearing that Congress would be irritated if they sensed the danger of that march. So members would vote against the civil rights movement as a whole and fight against equality. But the march toward

Washington was continuing, and President Kennedy was a supporter of that movement. After walking toward Washington as a threat to racial groups, many white groups and movements showed their clear hostility against this movement. On the other hand, the traffic movement toward Washington did not succeed in gathering all the black and oppressed people around it. Some human rights activists saw a lack of accuracy and justice and a lack of ethnic balance within it. Malcom X called it “Walking to Washington” (Ness, 2015: 229). On August 28, 1963, huge numbers of demonstrators moved and gathered at Washington monument, then toward the Lincoln memorial upon the invitation of leaders and civil rights movement. There were a quarter of a million demonstrators, most of whom were white. Despite the harassment and threats that faced the southerners when they moved toward Washington and threatened by the police and other racist groups. Finally the movement came to an end. The demonstrators were peaceful and civilized so there was no violence or sabotage (Ness, 2015: 183).

Colourism in *Invisible Man*

Invisible Man was written by a famous African American novelist Ralph Ellison born on March 1, 1914, in Oklahoma. He was a grandson of slaves. Ellison’s father Lewis Alfred Ellison was a construction foreman. He died when Ralph was three years old. His mother Ida Millsap was a domestic servant. Ralph showed an abiding interest in Jazz music. In the late 1930, he won a scholarship to study music, so he left Oklahoma to join the Tuskegee Institute in Tuskegee. In 1936, Ellison left the Tuskegee and moved to New York City and settled in Harlem, where he studied sculpture in addition to photography. Ellison met the most important figures of the African-American literature, such as Richard Wright, who is considered the main figure in Ellison’s career as a writer. Ellison started writing his novel *Invisible Man* in the late 1940s in which he tried to represent the life of black people by viewing a new picture of black protagonist in the United States especially in the south of America.

The famous black author Richard Wright was too close to him but their description of characteristics of the protagonists was different. Fluent, educated, hard-worker and capability were the main characteristic for describing the black protagonist by Ellison. In this point, being uncultured, poor, uneducated and angry were the main features of the black protagonist by Wright. Therefore, those features were related to the black protagonist by the community. Wright’s works had a big impact on Ellison especially on his masterpiece

Native Son. For Ellison, Wright's writing style was directed in the way of protest novelists in conveying issues of blacks. Protest novels, notably social protest novels deal with a key social problem, such as class prejudice, race, and gender and highlights its impact upon characters of the novel (Humann, 2017: 108).

In general, oppression and violence between two races and the associations of human are their main themes. African American protest novels are primarily knocking the matter of social injustice, slavery, identity crisis and racial segregation problems. All over the world, the protest novel appears in order to reflect their problems by writers. For example, in England, it appears through the works of Elizabeth Gaskell, Benjamin Disraeli, Charles Dickens, Charles Kingsley and George Orwell, in France it reflects through the works of Victor Hugo and Émile Zola.

In general, protest novels describe black as victims of whites and that is why their works mostly restricted their visions among white audiences and readers. Inversely, Ellison broke such a slight image regarding blacks' case and moved beyond the line of protest novels and supposed a narrator whose life was not defined strictly by his race alone but his aims to include individual responsibility to picture his life.

An informal lyric style was used by the novelist to present the novel especially Jazz lyrics that were regarded as fundamental criteria of black cultures. As a result of that, Peter Boysen stated that "the reader feels like he or she is riding down a river, rather than sitting on a chair" (qtd. in Høglund, 2015). The novel *Invisible Man* is rich in metaphor, symbolism, flashbacks, irony, multiple tones and style. In tones, the novel extended from tragedy to wicked satire to near-slapstick comedy, from realism to intensive surrealism. "[Ellison] achieves his extraordinary power through artistry and control, through objectivity, irony, distance he works with symbol rather than with act" (Høglund, 2015).

Modernist techniques were handled by Ellison like flashbacks and interior monologue (Porter, 2011: 76). With the tone of reflection and contemplation, he tried to question the conventions and values of community in order to express his highlighted message. Furthermore, the mixture of 'I', 'You' and 'who' reveal hope and the opportunity for a conversation pervaded with new perspectives and subjectivities (Irvine, 2008: 103). As the novelist points out

'Agree 'em to death and destruction,"
grandfather had advised. Hell, weren't they their own
death and their own destruction except as the principle

lived in them and in us? And here's the cream of the joke: Weren't we part of them as well as apart from them and subject to die when they died? I can't figure it out; it escapes me. But what do I really want, I've asked myself. Certainly not the freedom of a Rinehart or the power of a Jack, nor simply the freedom not to run. No, but the next step I couldn't make, so I've remained in the hole'. (Ellison, 1995: 575)

His novel having been published, Ellison turned into a famous figure and interviews followed suit. His rank stretched to Mark Twain, Ernest Hemingway, William Faulkner and Herman Melville. *Invisible Man* has become as a phenomenon especially in 1965 when a group consisting of (200) educated authors, critics, editors, and writers consider *Invisible Man* as the most brilliant American novel of the last twenty years. The universality and popularity of Ellison's notable novel grew more when the novel was translated into fourteen languages around the world (Nelson, 1999: 145).

American community consists mainly of two nations concerning skin colour: white and coloured. Although slavery abolished by the Federal Government, its consequences went on decades later. Basically, the phrase "if you are white, you are right, if you are black, you're way back" has occupied the mind of all black society especially in the southern part of the United States and classified as a factual cultural model (Ribeiro, 2005: 7). Accordingly, almost all blacks from black farmers to the educated ones tried to oppose the ongoing process of whites' full dominance concept in one hand and treating blacks as a sub-class citizen on the other hand. In view of such superiority, generality of writings was categorized as main obstacle for the whole authors and figures inside American Literature (Ribeiro, 2005: 8).

Ellison touches on the conception of invisibility and visibility due to peoples' aspiration to behold or not to behold the biological conditions in his works. The opening words of the prologue conclude the narrator's identity which is unobserved to the public. Additionally, the very beginning section discovers the nature of the protagonist's invisibility neither physical nor out of an accident but he still fleshes and bone as he states. Since the narrator is depicted as a young black character living in a white ruling community, such community declines to regard him as a human being unaware of his enthusiastic will to live. Such concept marks him unseen by the community. He regards himself as a figure so as to draw attention of the society:

I am an invisible man. No, I am not a spook like those who haunted Edgar Allan Poe; nor am I one of your Hollywood-movie ectoplasms. I am a man of substance, of flesh and bone, fiber and liquids -- and I might even be said to possess a mind. I am invisible; understand, simply because people refuse to see me. Like the bodiless heads you see sometimes in circus sideshows, it is as though I have been surrounded by mirrors of hard, distorting glass. When they approach me they see only my surroundings, themselves, or figments of their imagination -- indeed, everything and anything except me. (Ellison, 1995: 3)

By that explanation in which the narrator describes himself and his nation tend to depict the struggle of that conflict with those who has power and rule others. The first step of colourism and its influence is clearly given when the writer announces the troubles about the narrator in the prologue, and this is the story of the tall blond man. On one occasion, the narrator is moving along the street beneath the darkness of the sky, he falls on somebody accidentally. That person says much of offensive words which are degrading and humiliating to the narrator about his nation which hurts his emotional state. Then, the narrator apologizes to the tall blond man. Later he attacks the narrator and fights him. That tall blond man has been beaten up until he collapses severely on his knees by the narrator. In spite of his condition and his mouth bleeding, he continues to curse and constantly utters insulting words not meaning the narrator alone but all those with black skin. After that, to stop his offensive phrases the narrator pulls his knife and intends to cut his head to stop him. Eventually, the narrator recalls his situation which is his invisibility metaphorically. Here the implication is that any person becomes invisible by others when he/she is denied in that community. The most astonishing assessment about such an accident is that the following day a newspaper highlights the event as “The next day I saw his picture in the Daily News, beneath a caption stating that he had been ‘mugged.’ Poor fool, poor blind fool, I thought with sincere compassion, mugged by an invisible man!” (Ellison, 1995: 5). It underlines the blind decoration media that continually helps deepen colourism, placing blacks in circle of colourism and revealing the blacks as “mugged” which means robbed. What disturbs the writer most is the blind media which serves colourism and enlarges gaps between the two colours in justifying the action of blond man and accusing the narrator.

Conclusion

To conclude the concept of colourism and its echo upon blacks in the United States of America, shedding light on the emergence and details about the word colourism is important. Colourism is defined in American literature in general and African American Literature in specific as discrimination based on the skin colour of human body. In other words, the colour of man determines his/her personality, efficacy, citizenship and even humanity. Due to such definitions, American community is divided, and lighter colour dominates the whole society in the country. Then they regard dark skin people as despised and inferior. Such discrimination sounded among the whole American community. Black authors, critics, writers and artists attempt continuously to evade such discriminations which are based on skin colour. They start to write works of art such as short stories, novels, poems and plays to show their peoples' condition and declare the impact of colourism.

Ellison, grandson of slaves, is one of the most important African American figures who started to picture colourism in his masterpiece novel *Invisible Man*. At the very beginning he concentrates on the notion of visibility and invisibility as a reference to the desire to see or ignore others. While people ignore the role and existence of blacks that make blacks unseen, Ellison tried to determine the role of dark skin people. White people do not see blacks and they want to make blacks even unseen inside their own community. To highlight the issue, Ellison uses many symbols and modern techniques to show the influence of colourism upon his people showing the terrible results if the whites keep on going on the same track.

Works Cited

- Chase, K. B. (2004). Manipulating subcategory salience: exploring the link between skin tone and social perception of Blacks. *European Journal of Social Psychology*, 34, 533-564.
- Dwyer, O. J. (2008). *Civil Rights Memorials and the Geography of Memory*. University of Georgia Press.
- Ellison, R. (1995). *Invisible Man*. New York: Random House.
- Fanon, F. (2008). *Black Skins, White Masks*. (Translated by Richard Philcox). New York: Grove Press.
- Glenn, E. N. (2008). Yearning for Lightness: Transnational Circuits in the Marketing and Consumption of. *Gender and Society*, 281-302.
- Harris, T. M. (2013). *Interracial Communication: Theory Into Practice*. SAGE Publications.

- Hoglund, B. (2015, January 30). *Ellison's Technique in Invisible Man*. Retrieved April 20, 2017
- Holland, J. (2007). *Black Men Built the Capitol: Discovering African-American History In and Around Washington*. Rowman & Littlefield.
- Humann, H. D. (2017). *Gender Bending Detective Fiction: A Critical Analysis of Selected Works*. NC: McFarLand.
- Irvine, C. C. (2008). *Teaching the Novel Across the Curriculum: A Handbook for Educators*. Westport, Conn: Greenwood.
- Keith, V. M. & Heric, C. (2001). "Skin Tone Stratification among Black Americans". *The University of Chicago Press Journals* 97 (3).
- Michael, M. & C. M. (2007). "Willie Lynch: The Making of a Slave". *Why I am So Proud to Be A Black Man*. Bloomington: IUiverse.
- Maddox, K. B. (2002). "Cognitive Representations of Black Americans: Reexploring the Role of Skin Tone". *Sage Journals*. 28 (2). pp. 250-259.
- Nelson, E. S. (1999). *Contemporary African American Novelists: A Bio-Bibliographical Critical Sourcebook*. Westport, CT: Greenwood.
- Ness, I. (2015). *Encyclopedia of American Social Movements*. Routledge.
- Porter, H. A. (2011). *Jazz Country: Ralph Ellison in America*. Iowa City: University of Iowa.
- Ribeiro, G. R. F. (2005). *This Path I Took*. Lincoln, NE: IUiverse.
- Russell, K., Wilson, M. & Hall, R. E. (2011). *The Color Complex: The Politics of Skin Color Among African Americans*. Toronto: Anchor Books.
- Wilder, J. A. (2015). *Color Stories: Black Women and Colorism in the 21st Century: Black Women and Colorism in the 21st Century*. California: ABC-CLIO.

Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi,
The Journal of Social Sciences Institute
Yıl/Year: 2018 – Kış / Winter
Sayı/Issue: 42 - Sayfa / Page: 21-34
ISSN: 1302-6879 VAN/TURKEY

Makale Bilgisi / Article Info
Geliş/Received: 10.10.2018
Kabul/Accepted: 15.11.2018
Araştırma Makalesi / Research Article

LOUISE ERDRICH'İN *THE BINGO PALACE* VE *THE PAINTED DRUM* ADLI ESERLERİ İLE SHERMAN ALEXIE'NİN *THE LONE RANGER AND TONTO FITFIGHT IN HEAVEN* ADLI ESERİNDE ASİMİLE EDİLMİŞ KIZILDERİLİ YAŞAMLARI

THE LIVES OF ASSIMILATED NATIVE AMERICANS IN THE WORKS OF LOUISE ERDRICH'S *THE BINGO PALACE*, *THE PAINTED DRUM* AND SHERMAN ALEXIE'S *THE LONE RANGER AND TONTO FITFIGHT IN HEAVEN*

Doç. Dr. Bülent Cercis TANRITANIR
Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi
Edebiyat Fakültesi
İngiliz Dili ve Edebiyatı Bölümü
bctanritanir@gmail.com

Ömer YAĞIZEL
Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi
Sosyal Bilimler Enstitüsü
İngiliz Dili ve Edebiyatı ABD
Tezli Yüksek Lisans Öğrencisi
omeryagiz129@gmail.com

Öz

Louise Erdrich orta batı Amerikan yerli yaşamını romanlarında okuyucuya sürükleyici bir kurguyla aktarır. Kendisi de yerli Amerikalı bir yazar olan Louise Erdrich romanlarında farklı obje ve temalar kullanarak Kızılderili ilişkilerini ve rezervasyon bölgelerindeki yaşamı gözler önüne serer. *The Painted Drum*'da içinde bir ruh barındıran bir davul bu görevi üstlenirken, *The Bingo Palace*'da bu ilişkileri bir bingo salonu yansıtır. Sherman Alexie de Louise Erdrich gibi yerli Amerikalı bir yazar, aynı

zamanda bir şair ve film yapımcısıdır. Spokane Kızılderili rezervasyonunda doğan Sherman Alexie, *The Lone Ranger and Tonto Fistfight in Heaven* adlı eserinde yerli Amerikan rezervasyon yaşamını birbirine bağlı yirmi iki hikâye ile okuyucuya aktarır. Victor karakterinin rezervasyondaki yaşamı üzerinden Kızılderililerin kısıtlı, belirli bir rezervasyon bölgesi içinde sıkışmış hayatlarını, çoğunlukla acılarını resmeder. Bu iki yazarın temaları ve stilleri belirgin bir şekilde farklılık gösterirken, hem Alexie hem de Erdrich, Yerli kökleri ve deneyimleri hakkında yazı yazmaya derin bir bağlılık gösterdiler. Yazılı çalışmalarının dışında, her ikisi de Yerli nedenleri, tarihi ve kültürü teşvik eden kuruluşlarda yer alır. Bu çalışma hem Louise Erdrich, hem de Sherman Alexie'nin eserlerinde geçen asimile edilmiş Kızılderililer ve onların hapsolmuş yaşamlarını örneklerle incelemeyi amaçlar.

Anahtar sözcükler: Rezervasyon bölgesi, Kızılderili, asimilasyon, hapsolmuş yaşam, acı anılar.

Abstract

Louise Erdrich narrates the lives of native Midwest American to the readers in a riveting fiction. Louise Erdrich who is a Native American writer himself lays bare the relationship of Indians and the reservation life via different object and themes in her novels. While in *The Painted Drum*, a drum holding soul inside takes on this task, in *The Bingo Palace* a bingo hall reflects this relation. Sherman Alexie is also Native American writer like Louise Erdrich, at the same time he is a poet and film producer. Alexie was born in Spokane Indian reservation narrates to the readers the native reservation life in the work of *The Lone Ranger and Tonto Fistfight in Heaven* with twenty two interconnected stories. Alexie describes the Indian's limited, compressed lives in a certain reservation area and mostly their pain via the main character Victor's reservation life. While the themes and styles of these two authors differ markedly, both Alexie and Erdrich have shown a deep commitment to writing about their Native roots and experiences. Outside of their written work, both are involved in organizations to promote Native causes, history, and culture. This work aims to investigate the assimilated Indian American and their confined lives in the works of both Louise Erdrich and Sherman Alexie.

Keywords: Reservation, Indian American, assimilation, confined lives, bitter memories.

Giriş

Kızılderili olarak adlandırılan Yerli Amerikalılar mistik yaşam stilleri, kültürel etkinlikleri, giyim tarzları, powwow¹ larda söyledikleri spiritüel şarkılarıyla ve hatta atasözleriyle geçmişten bugüne değin her zaman ilgi konusu olmuştur. Bugün Kızılderililer kendilerine ait topraklardan uzakta ve kültürlerinden bihaber bir

¹ Kuzey Amerikalı Kızılderililer arasında yapılan toplantılara verilen isim.

şekilde hayatlarını sürdürmektedirler. Baskı, şiddet ve en kötüsü asimilasyona uğramış olan Kızılderililer Aralık 1890'da pazartesi günü hayatlarının en kanlı gününü yaşadılar. Bu Kızılderili katliamı gerçekleştiği zaman üç yüzden fazla silahsız insan öldürüldü. Birçok adam, kadın ve küçük çocuk kendi kamplarında katledildi ve bunun yanında silah sesleri ve kurşunlardan kaçışan Kızılderililer takip edilip askerler tarafından öldürüldü. (Andrews, 29) Bu yüzden bu sıkıntılar ve kederler gelecek nesil Kızılderilileri ve aynı zamanda onların yazarlarını da etkiler. Bu büyük katliamdan sonraki süreçte rezervasyon bölgeleri Kızılderilileri ve kültürel değerlerini yavaşça yutmaya başlar. Adam John'un *Kızılderililer Tarihi ve Felsefesi* adlı eserinde değindiği ve Amerika kıtasına ayak basan Avrupalıların koca bir topluluğu ve kültürü sistematik olarak nasıl yok ettiğine dair önemli bilgiler de asimilasyona kanıt teşkil etmektedir. John'un da değindiği üzere Avrupalıların kıtaya ayak bastıkları zamanlarda Amerika kıtası üzerinde yaklaşık olarak sayıları milyonu bulan Kızılderili kabileler ya da aşiretler halinde yaşamlarını sürdürmeye çalışmaktadır. Binlerce kilometrekarelik mesafeleri kat edip bu kıtaya ayak basan sömürgeci topluluklar, kıtanın barındırdığı zenginliklere sahip olabilmek arzusu ile burada yaşayan ve bu toprakların asıl sahipleri olan Kızılderilileri köleleştirerek ya da toplu halde katlederek bu gayeyi yerine getirme çabası içine girmektedirler (33). Avrupa kıtasından gelen sömürgeci topluluklar aynı zamanda Kızılderili uygarlığını ve kabilelerin köklü kültürel değerlerini de yok etmeye çalışmış ve bunun yerine kendi uygar ve köklü! tarihini empoze etme yolunu seçmiştir. Kıtaya ilk ayak basan topluluklara mısır ekimi ya da avlanma tekniklerini öğreten Kızılderililer, aslında bu iyiliklerinin kendi topluluklarını yok etmeye sebep olacak soykırımlar ve kültürel bir yok oluşa neden olacağını belki de akıllarından bile geçirmemişlerdi. Sahip oldukları topraklarda köle durumuna düşen Kızılderili kabileler için bu kıtada yaşamak artık oldukça zor bir hal almaktadır. Beyaz adam olarak tabir ettikleri Avrupalı sömürgeci topluluk, bu kıtadaki toprakları alınıp satılan, yağma edilmek için altın tepside sunulmuş büyük bir nimet olarak görmekte ve bu doğrultuda Kızılderililer dâhil her şeyi yiyip bitiren bir öğütücü şekline bürünmektedir. Adam John bu sistematik istilada ve yok edişte yer alan İngilizlerin sinsisi ve başarılı siyasetine de değinerek Kızılderililerin kendi kendilerine düşürülmesine dikkat çekmektedir. Toprak istilasıyla başlayan bu süreç Kızılderililerin kendi kolonilerinin bağımsızlık isteğine ve mücadelesine karşı silahlandırılıp savaştırılmasına kadar gitmiştir (39). Bununla birlikte Kızılderililerin dini inanışlarına karşı da bir sindirme ve baskı politikası

izlenmektedir. Kızılderilileri anglikanlaştırmak için uğraş veren İngiliz ve Fransız sömürgeciler görevlendirdikleri misyonerler vasıtası ile dini açıdan Kızılderililere güçlü bir baskı uyguladılar. Bu dayatmalar içinde gökyüzü ve yeryüzü ya da ruhlar yerine çarpmıha gerilmiş İsa heykeli, İncil'den kendilerine bir Hristiyan ismi seçmeleri istenmesi örnek olarak gösterilebilir. Kızılderililerin kültürel olarak yok edilmelerine bir başka kanıt olarak besledikleri bizonların Avrupalı sömürgeciler tarafından keyfi şekilde öldürülmesi ya da Kızılderililerden zorla alınması gösterilebilir. Bizonlar Kızılderili kültüründe önemli bir yer tutmaktadır. Bizon başı şeklini verdikleri totemlerini kabilelerinde bulundurur ve oldukça saygı gösterirler. Kızılderili tabiriyle beyaz adamın Amerika kıtasına ayak basmasından bu yana ayrımcı ve sömürücü yerleşim planları, siyasal ve ekonomik baskılar, dini ve kültürel yozlaştırma çabaları ve tabii ki soykırımlar sonucunda Kızılderililer küçük rezervasyon bölgelerine mâhkum edildiler. Kızılderililer kendi isimleri, giydikleri kıyafetleri, dini inanışları ile beyaz adam karşısında ne insan olarak ne de üzerinde yaşamlarını sürdürdükleri topraklarda birey olarak yer bulamamıştır. Adam John'un yine kitabında yer verdiği Komançi kabilesine mensup On Ayı'nın sözleri aslında kültürel asimilasyonun bir topluluğun can damarı sayılan "doğa" ile bağını nasıl ortadan kaldırdığının ve rezervasyon bölgeleri ile nasıl öğütüldüğünün kanıtı niteliğindedir:

Ben rüzgârların özgürce estiği, gün ışığının önünü kesen hiçbir engel olmadığı bozkırda doğdum. Ben herkesin, her şeyin özgürce nefes alıp verdiği; duvarla, çitle, telle çevrilmemiş bozkırda doğdum. Orada ölmek istiyorum. Duvarlar arasında değil. (Adam, 92)

Aslında sadece bu söz bile beyaz adamın kültürel dayatmasının bir toplumu nasıl köklerinden ve yaşayışından uzaklaştırıp asimile ettiğine dair büyük bir örnek olabilir. Koca bir topluluğu parçalar halinde adına rezervasyon bölgesi denilen küçücük toprak parçalarına hapseden bu anlayış Kızılderilileri bu yolla asimile etmeyi başarmıştır.

Sherman Alexie ve Louise Erdrich'in kökleri de bu rezervasyon bölgesinden gelir ve bu rezervasyonlardan gelen geçmişleri Erdrich ve Alexie'nin eserlerindeki başarılı kurgular yardımı ile okuyucuya sunulur. Kızılderililerin asimilasyonunun en büyük kanıtlarını barındıran rezervasyon yaşamları *The Painted Drum*'da bir davulun etrafında toplanırken, *The Bingo Palace*'da bingo salonunun içinde yer bulur. *The Lone Ranger and Tonto*

Fistfight in Heaven adlı eserde ise bu asimilasyon Victor adlı karakterin rezervasyon yaşamı üzerinden okuyucuya aktarılır.

The Painted Drum adlı eserde Louise Erdrich hikâyeyi antika eşya satıcısı bir anne kız ile başlatır. *The Painted Drum*'da Erdrich mistik ve ruhani bir olay örgüsü resmeder ve bunu bir davul yardımı ile okuyucuya aktarır. Rezervasyon bölgesinde yöneticilik yapmış bir adamın evinde ortaya çıkan bu gizemli davul aslında kültürel bir mirastır. Fakat ne acıdır ki bu davula fiyat biçen Faye Traver da, bu davulu evinde istif yaparak gerçek sahiplerinin elinden alan Tatro da aslında bu davulu yapan insanlarla aynı soya aittir. Faye Travers'in aslında bu işi yapmasının arkasındaki neden kimliğinden uzaklaşmaya çalışmasıdır.

Ona “yerli” kelimesini kullanmasından gücendiğimi söyledim... Fakat onunla olduğumda ona kim olduğumu asla söylemem. Annem ile birlikte yaptığım iş de bizi yerlerin ve yaşamların uçlarına taşıyor, ve bunun beni “yerli” etiketinden muaf tuttuğunu zannediyorum
(Erdrich, 19).

Faye Travers Kızılderili olmasına rağmen bunun herhangi biri tarafından bilinmesini istemez. Toplum içinde kabul görmesinin yolu kültüründen uzaklaşmasından geçer. Bu paragrafta gizli olan aslında bu mesajdır. Kızılderili olduğunu bildiği halde bu asimilasyona göz yuman Faye Travers bir bakıma kendi yaşamının ve kimliğinin asimile olmasına göz yumar. *The Painted Drum*'da okuyucuya dolaylı yoldan sunulmaya çalışılan bir başka asimilasyon örneği Kit adlı karakter vasıtası ile verilir. Kit romanın başından sonuna kadar hangi kabileye ait olduğunu öğrenmenin çabası içerisindedir. Romanın sonuna gelindiğinde kendince bu soruya cevap bulduğunu okuyucuyla paylaşır.

Çift şeritli yolda araba kullanırken Kit parlak bir karavana geçti, ondan önce sadece bir çizgi halinde 50 milden fazla gitmeyen birbirinin aynısı olan arabalar vardı... Kit aracı başka yöne sürünce, aklına gelen ilk korkunç düşünce Winnebago'larla kalmalıydım oldu. O yine yolun sağ şeridine kırdığında onlardan birine çarpacağından emin bir şekilde kendini en kötüsüne hazırladı. Fakat Kit için şaşırtıcı bir şekilde bir boşluk açılmıştı.

... Bu yüzden sen de bir Winnebago olduğunu mu düşünüyorsun? Diye soruyorum. Kit Tatro ellerini yukarı doğru kaldırıyor ve Elsie gülümsüyor ve konuşmuyor. “Biz

Ho-Chunks olarak adlandırılmayı yeğleriz” diyor (Erdrich, 303,304).

Kit romanın başında Faye Travers ile yakın bir diyalog içerisine girer çünkü Faye Travers annesinin de eski bir Kızılderili kabilesinden olduğunu söyler. Hangi kabileye ait olduğunu merak eden ve köklerinin nereye dayandığını bilmek isteyen Kit bu antika satıcılarından medet umar. Romanın yukarıda bahsedilen son kısmında ise Kit otobanda ilerlerken yaşadığı tuhaf olayı Faye Travers’a anlatır. Kit Tatro’nun kendi köklerinin kapitalizme hizmet için üretilen bir karavana ait olduğunu düşünmesi ve bunu düşünmesinin sebebi de kapitalizme hizmet için karavana verilen bir Kızılderili kabilesi ismi olması *The Painted Drum*’daki bir başka asimile olmuş Kızılderili yaşamı örneğidir.

Louise Erdrich’in diğer romanı *The Bingo Palace*’da ise Kızılderililerin asimile yaşamları bir bingo salonu ve buranın patronu olan Lyman Lamartine üzerinden okuyucuya aktarılmaya çalışılır. Lipsha Morrisey adında bir genç teyzesi vasıtasıyla doğup büyüdüğü rezervasyona bir gün geri döner. Aynı zamanda Lyman’ın akrabası olan Lipsha bingo salonunda oyun oynamaya başlar ve şansını da yaver gider. Burada bir kamyonet kazanan Lipsha ve şansının ona kazandırdığı para, Lyman’ı ona doğru çekmektedir.

Başarı da başarısızlık gibi mahvetmiştir birçok insanı,” diyor, ”özellikle de Kızılderilileri. Para için yaratılmamızız biz.”

Ama benim ta baştan beri çok şansım vardı,” diye karşı çıkıyorum. “Ben şanslı bir adamım.

Lyman kafasını sallıyor. “Avucunun içinde hissedebileceğin bir şansın olmadı hiç.”

Bir önemi yok. (Erdrich, 122)

Louise Erdrich bu romanda asimile yaşamları rezervasyon içinde kurulu bir bingo salonu etrafında toplar. Bu kumarhanenin sahibi bir Kızılderili’dir. Kumar oynayıp birikimlerini beyaz adamın icat ettiği yirmi bir masalarında tüketenler de Kızılderililerdir. Bu kumarhane asimile olmuş yaşamları daha da içinden çıkılmaz bir asimilasyona sürükler. Kumarhanenin sahibi Lyman Lamartine rezervasyonun kutsal sayılan toprakları üzerinde yeni bir asimilasyon salonu açma düşüncesindedir. İşin en acı tarafı da bütün bu asimilasyona destek olan ve bu yozlaşmanın devamını sağlamaya çalışan kişi bir Kızılderili olan Lyman karakteridir.

Ve o anda görüntü geliyor.

Yeni kumarhane yükseliyor. İnşaata, buldozerlerin vahşi doğayı bir kabuk gibi soyduklarını, yükselen toprak

yıgınlarnını, birbirine geçmiş kökleri görüyorum. Yollar yapılıyor, ağaçlar budanıyor, yeni, virajlı yollara katran dökülüyor. Taşlar, kiremitler, tahtalar, ormanın içine taşınıyor, ama orman artık orman değil, çünkü binanın temeli atılmış, bina yükseliyor. Önce gökyüzünden para yağıyor sanki. Bulutlardan yağmur değil para yağıyor, kabile bankasındaki hesapların açık ağzlarına dökülüyor hepsi. Kolay kazanılmış para, kolay akıyor. Ter yok. Zahmet yok. Lyman Lamartine'in yaşamına güneş gibi doğuyor para. Hızla, coşkuyla gelen yığınla para.

Bu taşınmaz mal değil, diyor kokarca yeniden (Erdrich, 245).

Lyman Lamartine rezervasyonun kumarhanesine sahiptir ve bu asimilasyonun bir parçası olmaktan da hiç şikâyetçi değildir. Para geleneklerinin ve kültürel değerlerinin önüne bir set çeker. Öyle ki Lyman Lamartine para basan başka bir kumarhane yapmak için gözünü rezervasyonun kutsal toprağı sayılan, Kızılderili mezarlarının bulunduğu ve Fleur Pillager adında yaşlı bir kadının yaşadığı bölgeye diker. Lipsha bu bölgede arınmak için geleneklerine göre bir oruç tutmaya başlar. Göl kıyısında bulunan bu bölgede uyurken gördüğü bu yeni kumarhane inşaatı aslında yeni bir kültürel asimilasyon inşaatıdır. Yukarıdaki paragrafta bahsedildiği gibi Lyman Lamartine üzerinden Kızılderililerin kumarhane ile kendi topraklarının ufak bir kısmında kurulan rezervasyon bölgesinde nasıl sömürüldüğü anlatılmaktadır. Bulutların yağmur değil para yağdırmasını isteyen, hayal eden ve bunun için yeni bir kumarhane açmak isteyen bir Kızılderili yaşamını anlatan bu paragraf asimile olmuş bir başka hayata dikkat çekmesi açısından önem taşır.

Sherman Alexie'nin *The Lone Ranger and Tonto Fitfight in Heaven* adlı eseri de rezervasyon bölgesinde sıkışıp kalmış bir karakterin öyküsünü gözler önüne sermektedir. Victor adında bir karakterin rezervasyondaki yaşamını anlatan roman aslında bir kültür asimilasyonu eleştirisi yapmaktadır.

Baksana," diye fısıldadım Junior'a, çünkü bunun aramızda kalmasını istiyordum. "Elimde iyi bir mal var, yeni bir uyuşturucu, ama ikimize ancak yeter, belki birkaç kişiye daha. Sakın kimseye çaktırma.

Vay be, dedi Junior. "Yeni arabam dışarıda duruyor. Hadi gidelim (Alexie, 26).

Victor ile arkadaşı Junior arasında geçen bu konuşma okuyucuya Kızılderililerin kanına enjekte edilen asimilasyon

materyallerinden birini gösterir. Uyuşturucu ile hayallerin içine dalan bu gençler aslında rezervasyon yaşamından bu şekilde kurtulmak ve hayallerine bu zehir sayesinde ulaşmak çabası içindedirler. Fakat bu zehir hayallerine ulaşmalarını sağlamadığı gibi kendi kökleri ve benlikleri olan Kızılderili kimliğine de adım adım yabancılaşmalarına sebep olur. Bunun yanında Victor ve arkadaşları alkolün de Kızılderilileri nasıl benliklerinden uzaklaştırıp asimile ettiğinin farkındadırlar.

Hey, diye sordu Adrian. “Rüzgâr estiren denen çocuk değil mi şu?” “Ta kendisi,” dedim ve daha on beş yaşında olmasının rağmen rezervasyondaki en iyi basketbol oyuncusu olan Rüzgâr estiren Julius’u tepeden tırnağa süzmek için öne doğru eğilen Adrian’a baktım.

İyi görünüyor, dedi Adrian. “Öyle, içki içmiyordur herhalde.” Evet, şimdilik (Alexie, 54).

Victor ve arkadaşı Adrian rezervasyondaki genç bir basketbol oyuncusu hakkında konuşurlar fakat bu konuşmanın en can alıcı noktası diyalogun sonundadır. Victor çocuğun henüz içkiyle tanışmadığını ima eder. Kızılderilileri rezervasyon bölgelerinde uyuşturan ve sürekli uyuşuk kalmalarını sağlamaya çalışan bir diğer asimilasyon materyali de kuşkusuz içkidir.

Bir yıl sonra Adrian’la aynı verandada aynı sandalyelerde oturuyorduk. Arada bir şeyler de yapmıştık elbette; yemek yemek, uyumak, gazete okumak gibi. Yine sıcak bir yazdı. Yazdan da sıcak olması beklenir zaten... Orada birkaç dakika, derken birkaç saat daha oturduk; sonra Rüzgâr estiren Julius yalpalayarak önümüzden geçti “Aaa, şuna bak, dedi Adrian. “Daha iki saat bile olmadı, ama çocuk fitil gibi sarhoş.” (Alexie, 60).

Adrian ve Victor bir sene sonra aynı yerde sohbet ederlerken Windmaker adlı genç basketbolcuyu görürler ve alkol denen asimile aracı ne yazık ki bu genç sporcuya da bulaşmıştır. Kızılderililerin çektiği sıkıntılar ve zorluklar göz önüne alındığında aslında bu asimilasyon materyaline mecbur bırakıldıkları açıktır. Yukarıdaki diyalogda Adrian’ın üzerinden verilmek istenen mesaj aslında genel olarak Kızılderilileri ve rezervasyon bölgesini kapsamaktadır. Alkole bulaşan Kızılderililer kendi benliklerinden ve köklerinden uzaklaşmakta ve başarıyla yaptıkları herhangi bir işten yenilgiyle çıkmaktadırlar. Bunların yanında Sherman Alexie’nin *The Lone Ranger and Tonto Fitfight in Heaven* adlı eserinde beyaz adamın

Kızılderililere aşlamaya çalıştığı ve Kızılderililer için ironik olan milli değerler de vardır.

Biliyor musun? dedi Thomas. “Biz Kızılderililerin Dört Temmuz’u kutlaması biraz garip değil mi. Herkesin uğruna savaştığı bağımsızlık bizim bağımsızlığımız değildi ki.”

Olaylar üzerinde çok fazla kafa yoruyorsun, dedi Victor. “Bu sadece eğlence olsun diye. Hem belki Junior da oradadır.”

Hangi Junior? Rezervasyonda herkesin adı Junior’dır.

Hep birden gülüşüler (Alexie,72)”.

Victor bu paragrafta Thomas ile geçirdikleri yaz mevsimin anımsar. O gün Amerika’nın kurtuluşu olan 4 Temmuz’dur. Victor ve Thomas havai fişek gösterisini izlemek için panayır meydanına giderler. Rezervasyonda yapılan birkaç fişek ve Molotof kokteyinden ibaret olan bu gösteriyi izleyen iki Kızılderili’den biri o ironik soruyu sorar. Çünkü en son Yaralı Diz katliamıyla rezervasyonlara hapsedilen Kızılderililer şimdi onları buralara hapseden insanların bağımsızlık gününü kutlamaktadırlar. Thomas karakteri vasıtasıyla Sherman Alexie burada da asimilasyonun bir başka tarafına ve belki de en önemli yerine dikkat çekmektedir. Bunun yanında romanda geçen Nezzy halanın asimile edilmiş dansı romanda yine başka bir asimilasyon örneği olarak karşımıza çıkar.

...Halam bir kahkaha attı. Çok iyi bir dansçıydı. Meslek yüksek okuluna giderken masraflarını karşılayabilmek için Arthur Murray Dans Stüdyosu’nda ders vermişti. Ayrıca çocuğunun nafakasını çıkarmak için Seattle’da bir barda üstsüz dans etmişti.

Dansın her türden olanı vardır (Alexie, 87).

Kızılderililerin powwow toplantılarında ya da kutsal mekânlarda yaptıkları dansları rezervasyona hapsediklerinden bu yana farklı amaçlara hizmet etmeye başlar. Yukarıdaki paragrafta bahsedilen Nezzy hala okul masraflarını ve çocuğunun bakım masraflarını çıkarabilmek için Kızılderili kültürü için değerli olan dans ritüelini asimile edilmiş hayatını devam ettirebilmek için kullanır. Sherman Alexie’nin asimile kültür eleştirisi yaptığı önemli bir diğer kısım *The Lone Ranger and Tonto Fitfight in Heaven* adlı romanının “All I Wanted To Do Was Dance” adlı hikâyesinde geçmektedir.

Hey, kuzen, diye bağırdı Kızılderili yabancı. “Gerçek bir Kızılderili ve sahte bir Kızılderili arasındaki farkın nasıl anlaşılacağını bilir misin?”

“Nasıl?”

Gerçek bir Kızılderili'nin ayaklarında nasır vardır. Sahte Kızılderili'ninse kışında.

Ve güldüler. Victor yürürken de gülmeye devam etti. Bugün bu yoldan yürüyordu, yarın belki başka bir yoldan yürüyor, belki de dans ediyor olacaktı. Dans ediyor olabilirdi.

Evet, Victor dans edecekti (Alexie, 100).

Victor cebinde kalan az miktar parasıyla aldığı şarabı rezervasyonda oturduğu bir köşede içerken başka bir Kızılderili yanına yaklaşır ve şarabı paylaşmaya başlarlar. Victor beyaz bir kıza âşıktır ve bu aşkı rezervasyondan çıkıp şehirde bir hayat sürmesine sebep olur. Aslında rezervasyondan çıkması Victor için bir bakıma iyi olarak yorumlanabilir fakat rezervasyonda yeterince baskıya maruz kalan Kızılderililer şehir hayatında tamamen yok olurlar. Beyaz sevgilisi Victor'u çok geçmeden terk eder ve Victor çareyi yine köklerinin yaşadığı, onunla aynı kaderi paylaşan insanların arasına, rezervasyona geri döner. Aylak bir şekilde oturup vakit geçirirken yanına gelen bu yabancı aslında okuyucuya gerçek bir Kızılderili'nin ayaklarının nasırlı olması gerektiğini yukarıdaki diyalogda belirtir. Rezervasyona hapsedilmiş Kızılderililerin ayaklarının nasırlanmaması da aslında asimilasyonun başarılı olduğunun bir kanıtıdır. Bu yüzden bu diyalog da asimile edilmiş Kızılderili hayatlarına bir örnek teşkil etmektedir. Bunun yanında Alexie yine ironik bir dille beyazların Kızılderililer üzerindeki asimilasyon sürecini farklı bir bakış açısıyla ortaya koyar. Alexie'nin, istilacı beyazların kademeli bir şekilde ilerleme kaydeden ve günümüzde Amerika Birleşik Devletleri'nin bulunduğu topraklar üzerindeki Kızılderililerin büyük çoğunluğunu yaşama hakkından mahrum bırakan katliam ve asimilasyonuna ironik bir dille yaklaşımı, asimilasyonun verdiği zararın aslında günümüzde kendini ne kadar unutturduğunun bir göstergesi olarak örnek gösterilebilir.

Rezervasyonda iyimser olmak zordur. Buradaki masanın üzerinde bir bardak varsa, insanlar onun yarısının dolu ya da yarısının boş olmasıyla ilgilenmez. Sadece içindekinin iyi bira olmasını umarlar. Yine de, Kızılderililerin bir hayatta kalma tarzları vardır. En ağır şeyleri kolayca atlatırlar. Toplu katliam, dillerinin ve arazi haklarının kaybı. En büyük acıyı veren de küçük şeylerdir. Sipariş almayan beyaz garson, Tonto, Washington Redskins. (Alexie, 59)

Sherman Alexie bu satırlarla asimilasyon sürecine aslında ironik bir pencereden yaklaşma yolunu seçmiş olabilir çünkü bu satırlarda geçmişten bugüne kadar geçen süre zarfında Kızılderililerin felsefi düşüncelerinden geriye kalan şey bardağın bira ile dolu olup olmadığıdır. Sherman Alexie iyimserlik temasını bardağın dolu ya da boş tarafından analiz etmek yerine içinin bira ile dolu olup olmaması üzerine yansıtmaktadır. Aynı zamanda toprak kayıpları, kültürel erozyon ve toplu katliamlardan çıkmış bir topluluğun sipariş almayan bir garsonun aşağılayıcı tavrı ya da bir futbol takımının logosunu süsleyen bir Kızılderili resmine verdiği tepkiyi de ironik bir dille aktaran Alexie asimilasyonun bir başka boyutunu da okuyucu ile paylaşmaktadır.

Kızılderililerin rezervasyon bölgesinde baskı ve zorlama ile aldıkları eğitim süreci Alexie'nin eserdeki birkaç bölümlük kısımda dikkat çektiği bir başka asimilasyon politikasıdır. Sherman Alexie eserin "Second Grade" adlı bölümünde Kızılderili eğitimi hakkında da önemli bilgilere yer vermektedir. Burada Victor'un ilkokul yıllarını okuyucuya aktaran Alexie, Kızılderili çocukların rezervasyon bölgesinde eğitim üzerinden maruz bırakıldıkları asimilasyon politikalarına dikkat çekmektedir. Özellikle Victor'un ikinci sınıfta yaşadığı olay bu politikalara önemli bir örnek teşkil etmektedir.

Bir keresinde sınıfta imla sınavı yaptı ama beni bir kenara ayırıp bana ortaokul birinci sınıflar için hazırlanmış bir imla sınavı verdi. Ben bütün sözcükleri doğru yazınca da kağıdı buruşturarak yedirdi bana.

"Saygılı olmayı öğreneceksin," dedi.

Aynı öğretmen eve mektup göndererek annemle babama ya saç örgülerimi kesmelerini ya da beni okuldan almalarını bildirdi. Annemler ertesi gün okula gelerek kendi saç örgülerini Betty Towle'un masasının üzerine serdiler. "Kızılderililer, Kızılderililer, Kızılderililer." Betty Towle bu sözü majiskül kullanmaksızın söylerdi. Bana "kızılderili, kızıl derili, kızıl derili" derdi.

Ben de derdim ki: "Evet, öyleyim. Ben Kızılderili'yim. Kızılderili'yim ben." (Alexie, 173,174).

Victor'un kendi anadili olmayan, ona yabancı bir dile ve kültüre maruz bırakılması ve bu dili kurallarıyla tamamen öğrenmesi de istenmeyen bir eğitim politikası ile karşı karşıya kalması da asimilasyonun Kızılderilileri nasıl görmezden gelmesini ve Kızılderililerin kendilerini beyaz adam karşısında savunamaz halde bulmasını amaçlar nitelikte olduğu açıktır. Amerika Birleşik

Devletleri'nin Kızılderililerin sahip olduğu bu topraklarda kurumsal olarak vücut bulmasından bu yana geçen süre zarfında isimleri, dini inanışları, günlük giydikleri kıyafetleri, hatta konuşmaları da dahil beyaz adama bire bir benzemeyen ya da benzemeyen Kızılderililerin ne vatandaş olarak, ne de insan olarak bu toplumda yer bulması olanaksız hale gelmektedir. 19. Yüzyılın başından 1924 tarihinde çıkarılmış olan Yerli Vatandaşlık Yasası'na kadar geçen zamanda Kızılderililer Amerikan vatandaşlığına başvuruda bulunmaya devam ettiler. Fakat bu başvurular gönüllü olarak değil baskı ve asimilasyonun sistematik bir şekilde Kızılderilileri yok sayma süreci sonucunda gerçekleşmekteydi. John Adam'ın da değindiği üzere bu yasa sonucunda Kızılderililer aslında kendilerine ait olan bu topraklarda katliamlar ve soykırımlar sonucu kurulmuş olan bir devletin kağıt üzerinde vatandaşları olmuşlardır ve yukarıda da görüldüğü üzere Kızılderililerin İngilizceyi bir Amerikalı gibi öğrenmesi ve konuşmasına, elinden alınanları belki de bu sayede geri istemesine de tahammül yoktur.

Sonuç

Amerika kıtasına ayak basan Avrupalılar ile sonun sistematik bir şekilde nasıl başladığı ve Kızılderililerin günümüze kadar aşama aşama nasıl yok edildiği ve bu asimilasyon politikasının köklü bir kültürü büyük ölçüde nasıl öğüttüğü bugün var olmaya çalışan birkaç Kızılderili rezervasyon bölgesi ile açıklanabilir. Bu toprakların asıl sahipleri olan Kızılderilileri ve onların köklü kültürel değerlerini yok sayıp yerine kendi dini inanışlarından tutun da giydikleri elbiseye varıncaya kadar yeni bir kültürü empoze etme çabaları bugün kıyıda köşede kaderine terkedilmiş bu bir avuç rezervasyon bölgesine bakıldığında başarılı olmuştur diyebiliriz. Önce kıtaya yanlarında getirdikleri ve Kızılderililerin verdiği zararı gördükten sonra “zehir” olarak tabir ettiği içki ile bu sonun başlangıcına iyi bir giriş yapan beyaz adam, bu adımın devamını Kızılderililerden toprak talep ederek ve bu toprakları istila ederek getirir. Kıtanın asıl sahipleriysen bir anda köle konumuna düşen Kızılderililer kültürel erozyona ve aşamalı toplu katliamlara uğrayarak günümüzde birkaç rezervasyon bölgesinde hapsedilmiştir. Bu rezervasyon bölgeleri içinde kumar, içki, eroin gibi Avrupa kültürünün mahsulü olan zehirlerin bağımlısı hale gelmiş bir vaziyette uyuşuk bir yaşam sürmektedirler. Bu rezervasyon bölgelerindeki kıyıda kalmış yaşamlar Louise Erdrich ve Sherman Alexie tarafından başarılı bir kurguyla okuyucuya aktarılmaktadır.

Louise Erdrich ve Sherman Alexie eserlerinde Kızılderili rezervasyon yaşamlarını okura değişik temalar vasıtası ile aktarırlar. *The Painted Drum*'da Erdrich bu yaşamları bir davul üzerinden anlatırken *The Bingo Palace*'da ise rezervasyon bölgesinde kurulu bir kumarhane bu anlatımın ana unsurudur. Sherman Alexie ise *The Lone Ranger and Tonto Fitfight in Heaven* adlı eserinde rezervasyonda geçen yaşamları Victor adlı karakter vasıtası ile okurun gözleri önüne serer. Bu üç eser de içinde Kızılderili asimilasyonunu eleştiren ve aynı zamanda okura sunan güçlü örnekler ve hikâyeler barındırmaktadır. *The Painted Drum*'da bu örnekler antika satıcısı Faye Travers ve onun bahçe işlerini yapan Kit Tatro karakterleri aracılığıyla verilirken, *The Bingo Palace*'da Lyman Lamartin ve Lipsha Morrissey'in bingo salonu çevresinde dönüp dolanan hikâyeleri vasıtası ile verilmektedir. Sherman Alexie'nin eseri *The Lone Ranger and Tonto Fitfight in Heaven* ise Kızılderili asimilasyonu örneklerini Victor adlı karakterin rezervasyondaki günlük hayatı ve anıları üzerinden okura sunar. Kızılderililerin kumara, alkole, uyuşturucuya müptela olmasının temel sebebini oluşturan rezervasyon bölgelerindeki yaşamları aslında Kızılderililer için dile getiremedikleri, bir nevi hayallerini kilitledikleri bir sandık gibidir. Bu sandıktan çıkmaya cesaret eden kim olursa olsun aslında kaybolmayı ve tamamen asimile olmayı da göze almış demektir. Sherman Alexie'nin *The Lone Ranger and Tonto Fitfight in Heaven* adlı eserinde Victor karakteri bu yolu denemek ister fakat beyaz ırktan olan kız arkadaşı onu terk edene kadar geçen sürede Victor geçmişinin ve kültürel köklerinin geri kalanını da şehir hayatında kaybeder. Bu bakımdan rezervasyon bölgeleri, Avrupalılar tarafından bu kıta üzerine yerleştirilmiş ve Kızılderililerin kimliğini, benliğini, kültürünü, aynı zamanda gelecekteki var olabileme umutlarını yutmak için tasarlanmış bir insan öğütücüsü olarak nitelendirilebilir.

Kaynakça

- Alexie, S. *The Lone Ranger and Tonto Fitfight in Heaven*. New York: Open Road Media.
- Alexie, S. (2001). *Çılgın Atı Düşlemek*. Ankara.
- Andrews, J. (2015). Wounded Knee: The Massacre. *South Dakota Magazine*, vol. 31, no. 4, Nov/Dec, p. 20.
- Beidler, P. G. and Gay Barton. (2006). *A Reader's Guide to the Novels of Louise Erdrich*. vol. Rev. and expanded ed, University of Missouri Press.
- Chavkin, A. R. (1999). *The Chippewa Landscape of Louise Erdrich*. University of Alabama Press.

- Erdrich, L. (1997). *Bingo Palace*. Istanbul: Harper Collins Publishers, Inc.& Akçalı Ajans& Telos Yayıncılık.
- Erdrich, L. (2005). *The Painted Drum*. Sydney: Harper Collins e-books.
- Gordon, A. (2015). *The Struggle to Find Self: Native American Identity and Stereotypes in the Work of Sherman Alexie*.
- Janicki, J. J. (2015). The Art of Losing: Historical Allusions in Sherman Alexie's Reservation Blues. *Brno Studies in English*, vol. 41, no. 2, July, 23-41.
- John, A. *Kızılderililer Tarihi ve Felsefesi*. İstanbul: Siyah Beyaz Yayınları.
- Kathleen, K. (2012). "Alexie Sherman" *Britannica Biographies*, 3/1, p. 1.
- Long, J. A. Louise Erdrich, *Salem Press Biographical Encyclopedia*. January.
- Roush, J. ve Jeff B. *Sherman Alexie : A Collection of Critical Essays*. University of Utah Press.
- Wallace, K. L. (1998). *Myth and Metaphor, Archetype and Individuation: A Study in the Work of Louise Erdrich*. University of California, Los Angeles, Ann Arbor.

Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi,
The Journal of Social Sciences Institute
Yıl/Year: 2018 – Kış / Winter
Sayı/Issue: 42 - Sayfa / Page: 35-64
ISSN: 1302-6879 VAN/TURKEY

Makale Bilgisi / Article Info
Geliş/Received: 05.10.2018
Kabul/Accepted: 03.11.2018
Araştırma Makalesi / Research Article

**BİYOGRAFİYİ ÖYKÜLEŞTİRME YÖNTEMİ VE
ÖĞRETMEN ADAYLARININ BİYOGRAFİYİ
ÖYKÜLEŞTİRME YÖNTEMİ UYGULAMALARINA İLİŞKİN
GÖRÜŞLERİ**

***METHODS OF EXPECTING BIOGRAPHY AND TEACHER
CANDIDATES VIEWS ON THE APPLICATION OF METHODS***

Doç. Dr. Murat ÖZTÜRK
Van YYÜ Eğitim Fakültesi
Türk Dili ve Edebiyatı Eğitimi Bölümü
muratozturk8@gmail.com

Doç. Dr. Mehmet Nuri KARDAŞ
Van YYÜ Eğitim Fakültesi
Türkçe Eğitimi Bölümü
mnkardas@yyu.edu.tr

Öz

Araştırmanın amacı, Türk Edebiyatı tarihinde iz bırakmış şahsiyetlerin biyografilerinin öğretiminde Biyografiyi Öyküleştirme Yöntemini uygulamak, öğretmen adaylarının bu yöntemin etkililiğine ilişkin görüşlerini incelemektir. Çalışmada nitel araştırma yöntemi kullanılmıştır. Biyografiyi Öyküleştirme Yöntemi uygulamalarına ilişkin öğretmen adaylarının görüşlerini almak için araştırmacılar tarafından geliştirilen Yarı Yapılandırılmış Görüş Bildirim Formu (YYGBF) kullanılmıştır. YYGBF ile toplanan verilerin analizinde nitel veri analiz tekniklerinden “içerik analizi” yapılmıştır.

Araştırmanın sonucunda çalışma grubunda yer alan ve uygulamalara ilişkin görüş belirten öğretmen adaylarının neredeyse tamamı; biyografi öğreniminde “Biyografiyi Öyküleştirme Yöntemi”nin önemli

avantajlar sağladığını (kalıcı öğrenme, mizah sayesinde derse ilgi, şairin özel hayatı hakkında bilgi edinme, dönemin sosyal yaşamı hakkında bilgi edinme, topluluk önünde etkili konuşma, yazı yazma becerisi kazanma vb.), araştırmada motivasyonlarını olumsuz etkileyecek önemli bir durum yaşamadıklarını, diğer ders ve konularda da benzer uygulamalar yapmak istediklerini aktarmışlardır.

Öğretmen adaylarının büyük çoğunluğu uygulamalarla ilgili memnuniyetlerini belirtmekle birlikte, daha etkili ve kalıcı öğrenmeler için çeşitli önerilerde buldukları sonucuna ulaşılmıştır. Öğretmen adaylarının, uygulamalardan daha olumlu sonuçlar alabilmek için; “görsel işitsel materyaller kullanılabilir, edebi kişiliğe ve eserlere daha geniş yer verilebilir, grup çalışmasına başvurulabilir, detaylara daha çok yer verilebilir, şarkılarla sunumlar desteklenebilir, biyografiler drama-rol oynama teknikleriyle canlandırılabilir, eski kelimeler yerine güncel kelimeler tercih edilebilir, konuya uygun fon müziğiyle desteklenebilir,” şeklinde önerilerde buldukları anlaşılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Biyografi Öğretimi, Biyografiyi Öyküleştirme yöntemi, Görüşler

Abstract

The aim of the study is to apply the Biography Storytelling Method in teaching the life stories of the individuals who have left traces in the history of Turkish Literature and to examine their opinions about the effectiveness of this method. Qualitative research method was used in the study. Semi-Structured Opinion Notification Form (YYGBF), which was developed by the researchers, was used to get the opinions of the prospective teachers about the Biography Storytelling Method. Content analysis ”was performed from qualitative data analysis techniques in the analysis of the data collected by the YYGBF.

As a result of the study, almost all of the teacher candidates in the study group who expressed their opinions about the practices were; In the biography education, it is stated that, Biography Storytelling Method writing provides important advantages (permanent learning, humor thanks to the course, getting information about the personal life of the poet, acquiring knowledge about the social life of the period, gaining the ability to write effectively in front of the public and writing, etc.). they did not have a significant situation to affect the other courses and issues they want to do similar applications.

Although the majority of prospective teachers indicate their satisfaction with the practices, it was concluded that they made various suggestions for more effective and permanent learning. In order to get more positive results from teacher candidates; audiovisual materials can be used, literary personality and works can be given more space, group work can be used, details can be given more space, songs can be supported with presentations, biographies can be animated with drama or role playing

techniques, current words can be preferred instead of old words, can be supported with appropriate background music applications.

Keywords: Biography Teaching, Biography Storytelling Method, Opinions

Giriş

Türkiye'nin eğitim siteminde 2006 yılından beri yapılandırmacı öğretim stratejisi uygulanmaktadır. Geleneksel stratejilerin aksine öğrenciyi merkeze alan, yaparak yaşayarak öğrenmeyi önceleyen bu yaklaşımda yeni bilginin ön bilgilerle ilişkilendirilerek zihinde yapılandırılması ve yapılandırılan bilginin gerçek yaşama tatbik edilmesi önemsenmektedir. Bu anlamda yapılandırmacı öğretim anlayışında öğrencinin; öğrenme sorumluluğunu üstlenen, öğretmenin rehberliğiyle bilgiye ulaşan, ulaştığı bilgiyi anlamlandıran ve yaşama geçiren roller üstlendiği söylenebilir.

Yapılandırmacı öğretim anlayışı çerçevesinde alan araştırmacıları tarafından geliştirilen birçok öğretim yöntem ve tekniği bulunmaktadır. Öyküleştirme de yapılandırmacı öğretim ilkeleri çerçevesinde geliştirilen, yaparak yaşayarak öğrenmeyi temel alan bir yöntem olarak görülmektedir. Bu yöntem öykü anlatımını ve anlatılan öykünün içinde yer almayı esas alarak öğrenciyi öğrenmede aktif kılmayı hedeflemektedir. Öykü anlatımı çocuk gelişiminde sözlü gelenekten beri kullanılan düzenli olmayan bir eğitim aracı olsa da seksenli yıllarda öykülemenin formal bir öğretim yöntemi olarak daha etkin kullanılması sağlanmıştır.

Öyküler, yaşanmış veya yaşanması mümkün olan olayların okuyucuya haz verecek şekilde kurgulanarak sözlü veya yazılı olarak anlatıldığı edebî eserlerdir. Öykü yazarlığı veya öykü anlatımı, iletişimin doğuştan gelen içgüdüsel bir şeklidir. Kişioğlunun yaşamında önemli bir yer edinen, insanların büyük ilgi duyduğu öykü yazımı ve anlatımı bir öğretim yöntemi olarak da önemli sonuçlar vermektedir. Bu nedenle öykü anlatımının eğitim kurumları ve ailelerin tercih ettiği, eğitimin en eski biçimlerinden biri olduğu söylenebilir. Öyküler okul öncesi dönemden başlayarak yükseköğretime kadar her kademedeki öğrencilerin sözlü ve yazılı anlatım becerilerinin gelişiminde kullanılabilen, edebi yönleri ağır basan kurmaca metinlerdir. Öğrencilerin konulara ilgilerini artırmak, onların sözlü ve yazılı iletişim becerilerini, rol oynama etkinlikleriyle de sosyal becerilerini geliştirmek amacıyla öyküleme-öyküleştirmeye çalışmaları yapılabilir. Okul öncesi ve ilkökul döneminde bir konuyu öyküleştirenken izlenen başlıca aşamalar bulunmaktadır. Öyküleştirmeye

sürecinin ilk aşaması “ayarlar” ile başlar. Ayarlar aşamasında öykü betimlenerek öyküye bir isim verilir. Öğrencilerin ön bilgilerini harekete geçirmek için anahtar sorularla (nedir?, neye benziyor?, nerede? Neler var?, nasıl? vb.) betimleme yapılır. İkinci aşamada “karakterler”in belirlenmesi ve öğrenciler tarafından karakterlerin betimlenmesi işlemi gerçekleştirilir. Üçüncü aşamada “olaylar” kurgulanarak başlatılır. Bu aşamada 5N1K sorularına cevap aramak için konu kapsamında çeşitli etkinlikler yapılır. Dördüncü aşamada kurmaca olaylar ve olaylarla ilgili anlatımlar doruk noktasına ulaştırılarak memnuniyet verici bir son hazırlanır. Son aşamada öyküleştirme süreci öğrencilerle birlikte değerlendirilerek süreçte yaşanan güçlükler belirlenmeye çalışılır. Öyküleştirme sürecinde öğretmen ve öğrencilerin göz önünde bulundurmaları gereken ilkeler bulunmaktadır (öykü ilkesi, tahmin ilkesi, öğretmen ipi ilkesi, sahiplik ilkesi, bağlam ilkesi, etkinlikten önce yapı ilkesi). Öğretmen ve öğrencilerin bu ilkeler doğrultusunda öyküleştirme çalışmaları yapmaları gerekmektedir. Alan yazında öykü sözcüğü hikâye, öyküleme ise hikâye etme kavramıyla karşılanmaktadır.

Hikâye Etme

Hikâye etme yukarıda da belirtildiği gibi anlatmanın temel yöntemlerinden biridir. Zaten hikâye kelimesi Arapça “anlattı, benzerini yaptı,söz nakletti” sözüne karşılık gelen “hikâ” fiilinden türetilmiştir (Kantar 2009: 766). Edebiyatın özünü de anlatma oluşturduğuna göre hikâye etmenin (tahkiye, öyküleme, kıssa, narration) en esaslı anlatma yöntemi olduğu söylenebilir.

Edebiyatımızın etki sahasındaki İslam ve Doğu edebiyatlarında işlenen konular çoğunlukla hikâye unsuruna ya da hikâyeleştirmeye başvurulmuş olarak açıklanır. Örneğin eski Hint edebiyatında var olup oradan Arap, Fars ve Türk edebiyatlarına tercüme yapılarak devlet ve toplum yönetimine, kişisel ahlaka dair fikir ve nasihat verilen eserlerin de kaynağı kabul edilen Hümayunname, Sindbadname gibi eserlerde fikirler ya hikâye yoluyla izah edilip kuvvetlendirilir ya da tamamen öykünün içine yedirilir. Bu anlayışla yazılan ve asırlarca kültürümüzde çocuk terbiyesinde başucu kitaplar olarak okutulan Bostan, Gülistan gibi yazarı/şairi belli eserler, Tutiname gibi anonim eserler, Mevlana'nın Mesnevisi, Attar'ın Mantıku't-Tayr'ı gibi tasavvufi eserlerle siyasetname, nasihatname gibi eserlerin pek çoğunda düşüncelerin daha sağlam pekiştirilmesi için kıssalara, hikâyelere yer verilirdi. Esasen Kur'an-ı Kerim'de de bu anlatma özelliği görülmektedir. Kur'an'da doğrudan hikâye olsun diye değil, ilahi mesajın kullar tarafından daha iyi

anlaşılabilmesi için kullarca yaşanmış bazı hadiseler yer verilmiştir. Kıssa olarak tarifi yapılan bu anlatımda amaç ibret vermektir. Kıssaya dayalı anlatımla Kur'an'ın muhataplarının bazı hadiseleri okuyup anlayarak idrak etmeleri amaçlanır.

Biyografi türü de özünde bir tahkiye-öyküleme içerir. Edebiyat tarihimizle ilgili kaynaklarda biyografi türünün kaynağı olarak tezkireler gösterilir. Hz. Muhammet'in hayatının konu edildiği siyer türü etrafında gelişim gösteren tezkirecilik daha sonraları ünlü devlet adamları, sultanlar, mimarlar, hattatlar ve şairler hakkında da yazılmaya başlamıştır (İsen 2006: 107-108). Bu anlatıların ortak özelliği kronolojik bir akış içinde kişilerin hayatlarının geçmiş zaman kipiyle anlatılmasıdır ki bu da kişi hayatının bir bakıma hikâye edilmesidir. Zaten biyografiyle ilgili tanımlarda biyografi için yaşam öyküsü, otobiyografi için de özyaşam öyküsü ifadesi kullanılır.

Çalışmamızın ana amacı da edebiyat ve Türkçe ders kitaplarında, eserlerinden alıntılara yer verilen bazı şair ve yazarların biyografilerine yer verirken onların hayat hikâyelerini ve faaliyetlerini basit bir kurguyla öyküleştirerek vermek ve bu yolla öğretici metinlerle olay esasına dair metinleri yaklaştırmak ve böylece derslerin işlenişinde ilgi çekiliği sağlamak, öğrenciyi hem dinleyici hem de aktif katılımcı olarak ders sürecine çekmeye çalışmak, bu sayede bir yandan etkili ve kalıcı öğrenmeler gerçekleştirirken öte yandan öğrencilerin sözlü ve yazılı iletişim becerilerinin gelişmesine imkân sunmaktır. Şair veya yazarın hayatını ve faaliyetlerini yeniden ve basit bir kurguyla öyküleştirerek vermenin en bilinen ilgi çekici örneklerinden biri on altıncı asır şair tezkireleridir.

Edebiyat tarihimizde şairlerin hayat hikâyelerine (terceme-i hallerine) yer verilen eserler içinde başta Latîfi ve Âşık Çelebi'nin tezkireleri olmak üzere Gelibolulu Mustafa Âli, Kınalızade Hasan Çelebi ve Ahdî gibi on altıncı asır tezkire yazarlarının; eserlerinde kişilerin hayat hikâyelerine yer verirken bazı ayrıntılara inmeleri, şairlerin başlarından geçen bazı anekdotları anlatmaları, letaifname türü özelliği gösteren kısa öykülere yer vermeleri gibi yönleriyle hem okuyucuların hem de araştırmacıların çok daha fazla dikkatini çekmişlerdir. Buna karşılık on yedinci asırda Kafzade Faizî ile başlayan ve şairlerin hayat hikâyelerine geniş yer verilmeyip sadece doğum ve ölüm tarihleri ve yerleri gibi genel hatlara değinen tezkire yazarlarının eserleri öncekiler kadar ilgi çekmemiştir.

Esasen biyografi esaslı kurgusal eserlerin varlığı çok eskidir. Yukarıda tezkire türünün tarihi gelişimi hakkında bilgi verilirken değinilen Hz. Muhammed'in hayatının anlatıldığı siyer türü, bu anlayışın evveliyatı hakkında fikir vermektedir. Her ne kadar siyer

türünde yazarların kendilerinden bir şeyler katarak Hz. Muhammed'in hayatında olmayan bazı olayları ve faaliyetleri anlatmaları hoş karşılanmamışsa da (Shamani 1982: LXII-XLV), Kadı Darir, Münirî ve Muhammed Abdurrahman gibi şairlerin El Bekrî ve İbn-i İshak'ın Siyer'ini esas alarak siyerlerini vak'a ve kişiler bakımından tarihi bilgiden farklılaştırdıkları ve bunun da eleştirildiği vakidir (Özfirat 2014:97). Modern Türk edebiyatında da örnek alınan Batı edebiyatı gibi başta tarihî kişilikler olmak üzere bazı şair ve yazarların hayatlarının da yazar kurgusundan geçirilerek yeniden kaleme alındığı görülür. Ahmet Mithat Efendi'nin bazı romanlarında bu uygulamayı denediği bilinir. Ancak belli bir şura dayandırılmak suretiyle tarihî bir kişiliğin ilk kez romana uyarlanması Namık Kemal'in Cezmi'siyle olur. Bu romanı Celâleddin Harzemşah adlı oyunu takip etmiştir.

Klasik Türk edebiyatında edebi şahsiyetlerin hayatlarının belli bir kesitini veya yaşanan ilişki ağını temel alarak bazı yazılar kaleme alan İskender Pala bu tür çalışmalara yeni bir boyut getirmiştir. Onun Kudemanın Kırk Atlısı ve Şairlerin Dilinden adlı çalışmaları bazı şair veya yazarların ya da tarihî kişiliklerin hayatlarıyla ilgili daha canlı ve hayatın içinden aktarımlarla doludur. Örneğin Kudemanın Kırk Atlısı'nda Sokullu Mehmet Paşa'nın son gecesi Pala'nın dilinden ve hayalinden yeniden kurgulanarak çok daha dikkat çekici bir şekle büründürülmüş ve okuyucu merakı artırılarak anlatımda sağlanan canlılıkla ilgi çekilmeye çalışılmıştır (Pala, 1998: 75). İskender Pala yer yer şairlerin şiirlerini de kurgusuna malzeme yapmış ve şiir üzerinden hayat hikâyelerini kurgulayıp eserle şairi biyografik anlatımıyla içli dışlı kılmıştır.

Bu çalışmada, üniversitelerin Türk Dili ve Edebiyatı Eğitimi bölümlerinin Klasik Türk Edebiyatı dersi müfredatında yer verilen şair veya yazarların biyografilerinin yeniden kurgulanarak metinleştirilmesi ve sözlü sunumlarla ilgililere aktarılması esasına dayanmaktadır. Biyografiyi öyküleştirme etkinlikleriyle ilgili öğretmen adaylarından olumlu dönütler alınması düşünülmektedir.

Ortaokul ve liselerde biyografi öğretiminin yapılandırmacı öğretim anlayışına uygun olarak yapılmadığı, yapılandırmacı anlayışın aksine biyografiyi ezberletme yoluna başvurulduğu bilinen bir durumdur.

Biyografiyi öyküleştirme/hikâye etmede araştırmacılar tarafından yapılan çalışmalar şu şekildedir:

- Öyküleştirme yöntemi ile ilgili alan yazın taranmış, bu yöntemin uygulama aşamaları incelenmiştir.
- Alan yazında öğretmen adaylarına hitap edecek benzer çalışmalar bulunmadığı görülmüş bu nedenle araştırmacılar

tarafından Klasik Türk Edebiyatı dersi programında yer verilen biyografiler öyküleştirme konuları olarak belirlenmiştir.

- Çalışma grubu olarak Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi, Eğitim Fakültesi, Türk Dili ve Edebiyatı Öğretmenliği bölümü, Eski Türk Edebiyatı VI dersini alan üçüncü sınıf öğrencileri seçilmiştir.
- Ders müfredatında yer alan biyografilerle ilgili ön bilgi edinmek için öğretmen adaylarına biyografilerle ilgili örnek metinler sunulmuş, öğrencilerin örnek metinleri incelemeleri sağlanmıştır.
- Biyografilerle ilgili örnek metin incelemesinin ardından öyküleştirme yöntemi ilkeleri öğretmen adaylarına ayrıntılarıyla birlikte aktarılmıştır.
- Araştırmacılar dersin müfredatında yer alan Şair Nef'î'nin hayatını ve şairliğini öyküleştirme yöntemine uygun olarak kurgulayarak yeniden kaleme almışlardır.
- Öyküleştirme metin elementleri (kahramanlar, yer, zaman, olay örgüsü, dil-üslup vb. özellikler) dikkate alınarak kaleme alınan biyografi anlatımı araştırmacı tarafından derste sözlü olarak yapılmıştır.
- Şair Nef'î'nin hayatı ve şairliği ile ilgili yapılan uygulamanın artı ve eksileri öğretmen adaylarıyla tartışılmış ve benzer uygulamalarda daha ilgi çekici ve başarılı anlatımlar için dikkat edilmesi gereken hususlar anlatılmıştır.
- Örnek uygulama (Şair Nef'î'nin hayatı ve edebi kişiliği) araştırmacılar tarafından yapıldıktan sonra benzer uygulamaların öğretmen adayları tarafından yapılması için ödevlendirmeler yapılmıştır. Öyküleştirecek biyografiler dersin müfredatından seçilmiştir.
- Benzer uygulamalar öğretmen adayları tarafından “Şeyhülislam Yahya, Şeyhülislam Bahayî, Vecdî, Nâilî, Fehim-i Kadîm, Neşâtî, Nâbî, Muradî, Kâtip Çelebi, Evliya Çelebi, Nergisî, Veysî ve Azmizade Halefî” gibi hayatlar ve edebi kişilikleri üzerine devam etmiştir.

Çalışmada öğrenci merkezli öğretim yöntemlerinin kullanılması, örnek aktarımlarla beraber öğrencilerin ödevlendirilmesi ve böylelikle bilinen bir biyografinin yeniden kurgulanıp yazıya aktarılması ve sınıfta sözlü olarak sunulması istenmiştir. Böylelikle öğretmen adaylarının öykü yazma ve anlatma becerilerinin

geliştirilmesi, ayrıca belirli bir edebi türe dair bilgisinin, artırılması düşünülen ilgiyle yeniden üretilmesi, amaçlanmıştır.

Bu çalışmayla yaratıcı yazma becerisi geliştirilebileceği gibi öğrencinin hikâye etme, öykü oluşturma veya öykü tamamlama gibi teknikleri de kullanabilmesi veya bu teknikleri kullanarak kendisini geliştirmesi söz konusudur. Biyografi temelli bu öyküleme çalışmasıyla öğrencilerin hazırlamış oldukları ödevlere dayanarak derse aktif katılımlarının sağlanması da hedefler arasındadır.

Biyografi temelli öyküleştirme tekniğinde gerek örnek sunumu yapacak öğretmenin, gerekse öğrencilerin biyografisine değindikleri şair ve yazarların eserlerinden alıntılara, edebiyat tarihinde iz bırakmış çalışmalarına ve hafızalarda kalmış anekdotlarına yer verilerek kompoze etme, hayatlara dair bazı unsurları bir kurgu dâhilinde bir araya getirme becerisi kazandırmak mümkündür. Bu uygulama, kurmaca metin yazmak ve yazılan metnin sözlü sunumunu yapmak yoluyla öğretmen adaylarına kendi öğretmenlik becerilerini görmelerine fırsat sunmaktadır.

Çalışmada gerçek şair ve yazarların biyografilerine yer verilmesi tesadüfi değildir. Gerçek şahsiyetlerin öyküleştirilmesine ilişkin yapılan ödevlendirmelerle öğrencilerin empati yapma becerilerini geliştirmek ve önemli şahsiyetleri rol model almalarını sağlamak da düşünülmüştür. Örneğin köy ortamında yaşayan çocukların köyde doğup büyümüş ve sonra edebiyat dünyasında adını duyurmuş bir edebiyatçı veya bir komutan, sporcu ve bilim adamı gibi isimlerin biyografilerinden hareketle oluşturacakları öyküler sayesinde kendilerini de örnek hayatlara ve başarılarla yakın bulacakları, özgüven kazanacakları aşikârdır.

Çalışmanın Amacı

Araştırmanın amacı, Türk Edebiyatı tarihinde iz bırakmış şahsiyetlerin yaşam öykülerinin öğretiminde Biyografiyi Öyküleştirme Yöntemini uygulamak ve öğretmen adaylarının bu yöntemin etkililiğine ilişkin görüşlerini incelemektir. Araştırmada şu soruya cevap aranacaktır;

- ❖ Biyografiyi öyküleştirme yönteminin etkililiğine ilişkin öğretmen adaylarının görüşleri nelerdir?

YÖNTEM

Bu çalışmada nitel araştırma yöntemi kullanılmıştır. Tekniğin geliştirilmesi sürecinde nitel araştırma tekniklerinden doküman taraması/doküman incelemesi yoluyla alan yazın taranmış/incelemiş,

alan yazında biyografi öğretiminde kullanılan benzer bir tekniğin olmadığına kanaat getirildikten sonra tekniğin geliştirilmesine başlanmıştır.

Biyografiyi öyküleştirme tekniği geliştirildikten sonra Türk Dili ve Edebiyatı Eğitimi öğretmen adaylarının klasik edebiyat derslerinde ilgili konuların öğretiminde uygulanmış ve öğretmen adaylarının tekniğin etkililiğine ilişkin deneyimlerini almak için görüşlerine başvurulmuştur. Öğretmen adaylarının görüşleri nitel analiz tekniklerinden içerik analizi yoluyla incelenmiş ve değerlendirilmiştir.

Biyografiyi Öyküleştirme Yöntemi (BÖY)

Alan yazında biyografi öğretiminde öyküleştirme öğretim yönteminin kullanıldığı herhangi bir araştırma bulunmamaktadır. Bu nedenle öyküleştirme yönteminin biyografi öğretiminde kullanılması ile ilgili uygulama basamakları araştırmacılar tarafından hazırlanmıştır. Bu çalışmada gerçekleştirilen uygulama basamakları şu şekildedir:

1. Araştırmacılar araştırmanın yapılacağı sınıflara giderek kendilerini ve dersler boyunca işlenecek konularla ilgili bilgilendirmelerde bulunmuştur.
2. Araştırmacılar dersin önemli konularının klasik edebiyatta önemli bir yere sahip olan şair ve yazarların biyografileri ve edebi kişilikleri olduğunu belirtmiştir.
3. Ardından dersin geleneksel öğretmen merkezli (sunuş yoluyla anlatım) yöntem yerine öğrenci merkezli öğretim yöntemi olan öyküleştirme ile işleneceğini aktararak öğrencilerden sonraki derse öyküleştirme yöntemini bütün yönleriyle öğrenerek gelmelerini istemiştir. Hemen sonra öyküleştirme yöntemiyle ilgili derste bir sunum yapmıştır.
4. Sunumdan sonra öğrencilerden yöntemle ilgili fikirlerini almış ve çalışmanın planlanmasına geçilmiştir.
5. Dersin müfredatında yer alan biyografiler belirlenmiş, öne çıkan biyografilerin (Şeyhülislam Yahya, Şeyhülislam Bahayî, Vecdî, Nâilî, Fehim-i Kadîm, Neşâtî, Nâbî, Muradî, Kâtip Çelebi, Evliya Çelebi, Nergisî, Veysî ve Azmizade Haletî) öyküleştirilmesine karar verilmiştir.
6. Araştırmacılar uygulamanın iki önemli boyuttan oluşacağını anlatmıştır. Uygulamanın ilk boyutunda ödevlendirme yoluyla her öğrenciye bir biyografi verilmiş ve öğrenciden biyografiyi öyküleştirme yöntemini kullanarak -gerçeklerden uzaklaşmadan- yeniden kurgulayarak yazmaları istenmiştir.

Biyografi kurgulanırken öyküleştirmenin özelliklerine dikkat etmeleri istenmiştir.

7. Öyküleştirme ilklerine uygun olarak kurgulanan biyografi bir sonraki derste bilgisayar ve yansıtım cihazı aracılığıyla tahtaya yansıtılmış ve araştırmacı ve diğer öğretmen adayları tarafından gerçeğe uymayan yerler düzeltilmiştir.
8. Düzeltilen öyküler sorumlu öğretmen adayları tarafından rol oynama tekniklerinden de yararlanılarak derste sözlü olarak dinleyicilere sunulmuştur.
9. Her yazılı ve sözlü sunumdan sonra değerlendirme ve dönütler yapılmış ve sonraki sunumlara geçilmiştir.

Veri Toplama Aracı

İki başlık arası boş bırakılmamalı

Yarı Yapılandırılmış Görüş Bildirim Formu (YYGBF)

Türk Dili ve Edebiyatı bölümü öğretmen adaylarının “Biyografiyi Öyküleştirme Tekniği” etkinliklerinin etkililiğine ilişkin görüşlerini almak için araştırmacılar tarafından “Yarı Yapılandırılmış Görüş Bildirim Formu (YYGBF)” hazırlanmıştır. Yarı yapılandırılmış görüş bildirim formunun hazırlanması sürecinde alan yazındaki benzer formlar, formlarda yer alan sorular-maddeler incelenmiştir. İncelenen benzer formlardan hareketle YYGBF'nin açık uçlu sorulardan oluşturulmasına karar verilmiştir. Formun açık uçlu sorulardan oluşturulmasının nedeni yöneltilen sorularla ilgili derinlemesine, detaylı bilgiler elde etmektir.

Açık uçlu soruların hazırlanması sürecinde alan uzmanlarından görüşler alınmış, bu görüşler çerçevesinde formda amaca hizmet eden sorular belirlenmiştir. Soruların hazırlanması sürecinde kolay anlaşılır soru hazırlama, açık uçlu soru sorma, yönlendirmeden kaçınma gibi ilkeler göz önünde bulundurulmuştur.

Öğretmen adaylarının “Biyografiyi Öyküleştirme Yöntemi (BÖY)” Uygulamalarına ilişkin görüşlerini almak üzere hazırlanan YYGBF yer alan açık uçlu sorular şu şekildedir:

1. Biyografiyi öyküleştirme yönteminin biyografi öğrenimindeki avantaj/dezavantajları hakkındaki gözlemlerinizi/deneyimlerinizi yazınız.
2. Biyografi öğretimindeki hangi etkinlikler sizi bu çalışmadan soğuttu, motivasyonunuzu düşürdü?
3. Biyografi öğretimindeki hangi etkinlikler çalışma isteğinizi, motivasyonunuzu artırdı?

4. Bu çalışmanın daha başarılı sonuçlar vermesi için ek olarak nelerin olmasını isterdiniz? Bu çalışmayı siz planlamış olsaydınız hangi hususları, nasıl değiştirdiniz?
5. Diğer ders veya konularda da benzer etkinliklerin yapılmasını ister misiniz? Niçin?
6. Verilen soruların dışında biyografiyi öyküleştirme yöntemi uygulamalarıyla ilgili eklemek istediklerinizi belirtiniz?"

Araştırmanın bulgular bölümü araştırmanın amacına hizmet eden bu sorulara dayalı olarak hazırlanmıştır.

Veri Analizi

Biyografiyi Öyküleştirme Yöntemi (BÖY) etkinliklerine ilişkin YYGBF yoluyla elde edilen görüşlerin analizinde nitel analiz tekniklerinden içerik analizi kullanılmıştır. Tavşancıl ve Aslan (2001)'a göre içerik analizi yazılı, sözlü veya benzer materyallerde yer alan verilerin nesnel ve sistematik bir şekilde incelenmesine olanak tanıyan bilimsel bir yaklaşımdır. Cohen, Manion ve Morrison (2007)'a göre de içerik analizi, eldeki yazılı bilgilerin temel içeriklerinin ve içerdikleri mesajların özetlenmesi ve belirtilmesi işlemidir. Nitel yöntemli araştırmalarda (sosyal bilimler, eğitim bilimleri vb.) yoğun olarak kullanılan içerik analizi tekniğinin bu araştırmada tercih edilme nedeni, incelenen konu ile ilgili alan araştırmacılarına kapsamlı, detaylı bilgiler sunmaktır. Bu bağlamda içerik analiziyle tanımlanmamış temalara ulaşılmaya çalışılmıştır.

Veri analiz işleminde veri kodlama, veri özleştirme, veri sınıflama, veri sunumuyla sonuç çıkarma, veri doğrulama vb. işlemler gerçekleştirilmiştir. Veri kodlama, sınıflama, temaları ve alt temaları belirleme işleminden sonra, temaların frekans (f) ve yüzde (%) değerlerini belirleme, bu değerleri tablolaştırma, tabloları bulgular bölümünde ilgililerin dikkatine sunma ve yorumlama işlemleri gerçekleştirilmiştir.

Verilerin kodlanması aşaması araştırmanın en önemli işlemlerinden birisi olmuştur. Bu süreçte veriler okunarak notlar düşülmüş, sonrasında notlardan hareketle kodlanan ifadeler aslına bağlı kalınarak benzerliklerine göre gruplandırılmış (Strauss ve Corbin, 1998) amaca hizmet etmeyen veriler ayıklanmıştır. Kodlama ve sınıflama işleminde, YYGBF'de belirtilen görüşler tekrar gözden geçirilmiş ve daha özlü ifadelerle yeniden yapılandırılarak temalara ve kategorilere ayrılmıştır. Son aşamada daha önce de belirtildiği gibi veriler tablolaştırılarak görselleştirilmiş, frekans ve yüzde gibi basit

istatistik teknikleriyle sayısallaştırılmış ve yorumlanmıştır. Tablolarda yer verilen tema ve kategoriler yorumlanırken nicel ifadeler kullanılmıştır. Nicel verilerin kullanılma nedeni güvenilirliği artırmak, yanlış yorum yapmayı önlemek ve temalar -kategoriler arasında somut karşılaştırmalar yapmaktır.

Tablolarda yer verilen nicel verilerin desteklenmesi ve yorumlanması işleminde katılımcıların görüşlerinden doğrudan alıntılar yapılmıştır. Erkek ve kadın öğretmen adaylarının belirttikleri görüşler aşağıdaki örnek kodlamalarla verilmiş, bu sayede görüşlerin birbirine karışması önlenmeye çalışılmıştır.

Örnek kodlamalar;

Erkek öğretmen adayı 1 = EÖA1,

Kadın öğretmen adayı 1=KÖA1

Bir öğretmen adayı farklı temalarda değerlendirilebilecek birden fazla görüş belirtmişse bu görüşler ayrı ayrı incelenmiş ve tablolarda farklı temalar veya kategoriler altında verilmiştir. Bu nedenle aynı soruyla ilgili tabloda bir kişiye ait birden çok görüşe yer verilmiş ve frekans -yüzde değerlerine yansıtılmış olabilir.

Olumlu-olumsuz görüşler, eleştiri ve beklenti ifadelerinin toplam frekans değerleri toplanmış ve yüzdeleri belirlenmiştir. Belirlenen frekans ve yüzde değerleri her temanın altında parantez içinde ayrıca verilmiştir. Öğrencilerin görüşleri imla ve noktalama yönünden değişikliğe uğratılmadan aktarılmıştır.

BULGULAR VE YORUM

Bu bölümde araştırmanın problem sorularıyla ilgili elde edilen bulgular verilmiş ve yorumlanmıştır.

YYGBF'deki "Biyografiyi öyküleştirme tekniğinin biyografi öğrenimindeki avantaj/dezavantajları hakkındaki gözlemlerinizi/deneyimlerinizi yazınız." Şeklindeki ilk soruya ilişkin ulaşılan bulgular Tablo 1'de sunulmuştur:

Tablo 1. YYGBF'deki ilk soruya ilişkin bulgular

Kategori	Tema	f	%
Biyografiyi öyküleştirme tekniği uygulamalarını yeterli/başarılı buldum. %90 (f= 45)	Bilgilerin kalıcı olması	11	22
	İlgii artırması	9	18
	Avantajlarının çok olması	6	12
	Bilginin mizahla verilmesi	6	12
	Şairin özel hayatı hakkında bilgi verilmesi	5	10
	Sosyal hayat hakkında bilgi sağlanması	4	8

	Topluluk önünde konuşma becerisi kazandırması	2	4
	Yazı yazma becerisi kazandırması	2	4
Biyografiyi öyküleştirme tekniği uygulamalarını yetersizi/başarısız buldum.	Kurguda abartı olduğundan yanlış bilgiler öğrenilmesi	2	2
%10 (f=5)	Bağlantılar yanlış yapılabilir	1	2
	Anlama kopuk oluyor	1	2
	Dinlerken sıkılıyoruz	1	2

Tablo 1’de YYGBF’de yer alan “*Biyografiyi öyküleştirme yönteminin biyografi öğrenimindeki avantaj/dezavantajları hakkındaki gözlemlerinizi/deneyimlerinizi yazınız.*” Sorusuyla ilgili çalışma grubu öğrencileri tarafından 46 değerlendirmenin yapıldığı görülmektedir. Yapılan değerlendirmeler incelendiğinde, öğrenci görüşlerinin **%90 (f= 45)**’ının olumlu yönde olduğu anlaşılmaktadır. Buna göre öğrencilerin biyografiyi öyküleştirme tekniği ile biyografi öğrenmeyi kalıcı buldukları, ilgiyi artırdığı, mizah kullanmanın avantajlar sağladığı, şairlerin özel hayatları hakkında da bilgi edindikleri, dönemin sosyal hayatı hakkında bilgi sağladığı, yazma ve konuşma becerilerini geliştirdiğini aktarmışlardır.

Öğrencilerin bu yöndeki görüşlerinden bazıları şu şekildedir:

“Biyografi öğretiminde öyküleştirme tekniğinin avantajları söz konusudur. Öğrenmeyi cazip kılmakta, öğrenmeyi kolaylaştırmakta ve ilgiyi artırmaktadır” (ÖA2)

“Liselerde biyografi tekniğiyle şairlerin ya da yazarların hayatları anlatılırsa hem ders eğlenceli bir hale gelir hem de öğrenciler hikaye tarzında yazılan sanatçıların hayatlarını daha iyi anlar ve kalıcılığı daha fazla olur.” (ÖA5)

“Bu uygulamanın dezavantajı yok, avantajlarından bahsedecek olursak kulağa hitap etmesi dinlerken eserlerin geçtiği zaman, mekan, ve kahramanlar akılda daha kalıcı oluyor” (ÖA6)

“Bu uygulama biyografi öğrenmeyi kolaylaştırır. Çünkü biyografi kafamızda canlanır. Olay akışı kafamızda daha kolay kalır (ÖA8)

“Kişinin hayatı, ailesi, nelerden hoşlandığı hakkında bilgiler de verildiği için avantajlıdır (ÖA11)

“ Biyografik yazıyı öyküye dönüştürmede, avantaj olarak biraz dramatize ve mizah kattığımız için daha çok ilgi çekici duruma geliyor. Tekdüze anlatımdan kurtulup daha heyecanlı bir hale geliyor, bu şekilde zihnimizde daha kalıcı oluyor. (ÖA13)

“ Bu yöntemler tahtada rahatça konuşabilme ve bir şeyler yazabilme becerisi kazanıyoruz” (ÖA16)

“ Bu uygulama sayesinde şairlerin hayatları daha ilgi çekmekte, kalıcı öğrenmeler sağlanmakta” KÖA19

“Öğrenmeyi kolaylaştırdı, unutmamı önledi diyebilirim (KÖA20)

Tablo 1 incelendiğinde YYGBF’deki ilk soruya yönelik aktarılan görüşlerin %10 (f= 5)’unun olumsuz yönde olduğu anlaşılmaktadır. Buna göre öğretmen adayları; kurguda yapılan abartılı anlatım ve yanlış bağlantıların yanlış bilgi edinmeye, yanlış anlamaya, anlamada kopukluklar yaşanmasına neden olduğunu ve dinlerken sıkıldıklarını aktarmışlardır. Bu yöndeki görüşlerin bazıları şu şekildedir:

“Bu uygulamayla bir şair ya da yazarın hayatını daha iyi anlayabiliyoruz. Dezavantajları ise biyografi öyküleştirilirken dinlediğimizde bazen sıkılabiliyoruz” (ÖA4)

“Dezavantajı, biyografi doğru ve bağlantılı bir şekilde öyküleştirilirse bu öğrenci için kopuk bir anlamaya sebep olur” (ÖA7)

“Kişinin hayatı abartılı anlatıldığı için dezavantajı var, çünkü yanlış bilgiler verilebiliyor 2 (ÖA10)

“Dezavantajının olup olmaması kurgulayan kişiye bağlı. Eğer gerçeği çok fazla çarpıtıp kurguyu abartıyorsa yanlış bilgiler öğrenmeye sebebiyet verebilir” (ÖA13)

YYGBF’deki “*Biyografiyi öyküleştirme tekniğinin biyografi öğrenimindeki avantaj/dezavantajları hakkındaki gözlemlerinizi/deneyimlerinizi yazınız.*” sorusuna verilen cevaplar incelendiğinde öğretmen adaylarının uygulamalara ilişkin oldukça yüksek oranda (%90) olumlu görüş belirttikleri anlaşılmaktadır. Bu,

biyografiyi öyküleştirme tekniğinin öğretmen adayları tarafından olumlu bulunduğunu ortaya koymaktadır. Buna karşılık bazı öğretmen adaylarının (%5) biyografiyi öyküleştirme tekniği uygulamalarıyla ilgili kaygılarını taşıyan olumsuz yönde görüşlerinin olduğu da belirlenmiştir. Söz konusu görüşler incelendiğinde ilgili öğretmen adaylarının abartılı ve iyi kurgulanmamış anlatımlar nedeniyle yanlış bilgilendirmelerden, uzun sunumlar nedeniyle sıkılmaktan şikâyetçi oldukları anlaşılmaktadır. Bu görüşler biyografilerin öyküleştirilmesi sürecinde gerçekten uzaklaşmamak ve abartıya kaçılmaması gerektiğine dikkat çekmesi adına önemlidir.

Biyografi öğretiminde en önemli husus öğrenenlere doğru bilgiler aktarmaktır. Biyografiyi kurgularken yanlış bilgilere yer verilmesi, bu uygulamada istenen en son şeydir. Bu nedenle kurgulayıcıların, öğreticilerin bu hususa dikkat etmeleri gerekmektedir.

YYGBF'deki “Biyografi öğretimindeki hangi etkinlikler sizi bu çalışmadan soğuttu, motivasyonunuzu düşürdü?” şeklindeki ikinci soruya ilişkin ulaşılan bulgular Tablo 2’de sunulmuştur:

Tablo 2. YYGBF’deki ikinci soruya ilişkin bulgular

Kategori	Tema	f
Biyografiyi öyküleştirme tekniği motivasyonumu düşürdü, beni soğuttu. (f= 9)	Akıcı dil kullanılmaması	2
	Uzun hikayelerin olması	2
	Gereksiz ayrıntılar olması	1
	Karmaşık olması	1
	Kullanılan dilin ağır olması	1
	Aşırıya kaçan benzetmeler, betimlemeler olması	1
	Alışılmadık bir uygulama olması	1

Tablo 2’de YYGBF’de yer alan “*Biyografi öğretimindeki hangi etkinlikler sizi bu çalışmadan soğuttu, motivasyonunuzu düşürdü?*” Sorusuyla ilgili çalışma grubu öğrencileri tarafından 9 değerlendirmenin yapıldığı görülmektedir. Biyografiyi öyküleştirme tekniği uygulamaları ile ilgili yapılan değerlendirmeler incelendiğinde, öğretmen adaylarının; biyografi anlatımında kullanılan dili ağır ve akıcı bulmadıkları, uzun öykülemeler, gereksiz ayrıntılar, aşırı benzetme ve betimlemeler, karmaşık olay ve anlatımlardan şikâyet ettikleri anlaşılmıştır.

Öğretmen adaylarının bu yöndeki görüşlerinden bazıları şu şekildedir:

“Biyografinin akıcı olmaması güzel bir sonuca bağlanmaması soğumamıza sebep olur (EÖA1)”

“Biyografide gereksiz ayrıntılara yer verilmesi motivasyonumuzu düşürdü kısmen” (KÖA1)”

“Hikayelerin uzun uzun anlatılması bu etkinlikten beni soğuttu” (KÖA7)

“ Öykülerde çok fazla eser, kişi ve olayın karmaşık işlenmesi, anlamayı zorlaştırıyor” (KÖA8)

“Öykü etkinliklerinin klasik tarzda olması, edebi yönünün ve dilinin ağır basması motivasyonu düşürüyor (KÖA9)

“Edebiyat öğrencilerinin böylesine işe yarar ve ezberden uzak bir tekniği hevesle uygulaması gerekirken, kimilerinin bunu uygulama konusunda çektiği sıkıntı... Bunu mevcut eğitim sisteminde aşına olmadıkları bir yöntem olmasına bağlayabiliriz (KÖA11)

“ Aşırı betimlemeler, öyküleştirmeler, benzetmeler beni sıktı ve biyografiden uzaklaştım diyebilirim (KÖA13)

YYGBF’deki “*Biyografi öğretimindeki hangi etkinlikler sizi bu çalışmadan soğuttu, motivasyonunuzu düşürdü?*” sorusuna verilen cevaplar incelendiğinde az sayıda öğretmen adayının uygulamalarla ilgili olumsuz deneyime sahip olduğu anlaşılmaktadır. Bununla birlikte ilgili öğretmen adaylarının uygulamalara ilişkin güdülerini üzerinde olumsuz etkiye neden olan hususların belirlenmesi ve gerekli tedbirlerin alınması açısından söz konusu değerlendirmeleri önemlidir.

Yapılacak planlamalarda öğrenen bireylerin güdülerini olumsuz etkileyen; ağır dil kullanma, aşırı betimleme, benzetme ve mübalağalara başvurma, uzun ve karmaşık anlatımlar yapmaktan kaçınmak gerekmektedir. Nitekim öğrenen bireyin uygulamalara yönelik olumsuz bir tutuma, algıya sahip olması; derse yönelik güdüsünü ve ilgisini düşürmekte, derste istendik olmayan davranış sergilemeye, başarısız olamaya sevk etmektedir. Bu nedenle uygulayıcıların söz konusu tekniğin uygulamalarında öğrencilerin duyuşsal özelliklerini olumsuz etkileyecek her türlü ayrıntıya dikkat etmeleri gerekmektedir.

YYGBF’deki “*Biyografi öğretimindeki hangi etkinlikler çalışma isteğinizi, motivasyonunuzu artırdı?*” şeklindeki üçüncü soruya ilişkin ulaşılan bulgular Tablo 3’te sunulmuştur:

Tablo 3. YYGBF’deki üçüncü soruya ilişkin bulgular

Kategori	Tema	f
Biyografiyi öyküleştiren etkinlikleri çalışma isteğini, motivasyonunu artırdı (f= 46)	Eğlenceli zevkli etkinlikler olması	9
	Merak uyandırması	8
	Gerçeğin kurmaca üslupla sunulması	6
	Şair ve yazarlar hakkında ayrıntı verilmesi	5
	Klasik ders formatında olmaması	4
	Kalıcı öğrenmeler sağlaması	4
	Kendi hayal gücü, kurgu ve anlatımımız olması	3
	Kendimizi ifade etme fırsatı sunması	3
	Edebi ve akıcı dil kullanılması	2
	Üslup	2

Tablo 3’te YYGBF’de yer alan “*Biyografi öğretimindeki hangi etkinlikler çalışma isteğinizi, motivasyonunuzu artırdı?*” sorusuyla ilgili çalışma grubu öğretmen adayları tarafından 46 değerlendirmenin yapıldığı görülmektedir. Biyografiyi öyküleştiren tekniği uygulamaları ile ilgili yapılan değerlendirmeler incelendiğinde tekniğin öğretmen adaylarının olumlu güdü geliştirmelerine imkân sunan birçok özelliğe sahip olduğu anlaşılmaktadır. Öğretmen adaylarının olumlu duyuşsal tutum geliştirmelerini sağlayan başlıca hususlar şu şekildedir: Yapılan etkinliklerin zevkli olması, olay örgüsü hakkında merak uyandırması, kurmaca üslupla gerçeğin verilmesi, incelenen şair ve yazarlar hakkında detay bilgiler sunması, geleneksel ders ortamından farklı olması, kalıcı öğrenmeler sağlaması, hayal gücünü geliştirmesi, ifade gücünü geliştirmesi, akıcı bir üslup kullanılması vb. Biyografiyi öyküleştiren tekniği etkinliklerinin öğrenenlere sunduğu bu olanaklar, eğitim programlarının amaçlarından olan; etkili ve kalıcı öğrenmeler gerçekleştirerek olumlu davranış geliştirmeyi sağlaması yönüyle dikkat çekicidir.

Öğretmen adaylarının bu yöndeki görüşlerinden bazıları şu şekildedir:

“Gerçeğin kurmaca bir üslupla anlatılması ilgimi artırdı” (EÖA5)

“Bu uygulama farklı olduğu için bana çok eğlenceli gelmişti. Hatta bir arkadaşımız Mevlana’nın hayatını hikayeleştirerek uygulamalı bir şekilde anlatmıştı. Ders çok eğlenceli geçmişti ve kalıcı olmuştu “ (KÖA2)

“Bu çalışmayı yenilikçi ve güzel buldum. Bizlerin yazarak kendimizi geliştirmemiz lazım ve bu etkinlik sayesinde hem öyküleştiren hem hayal gücünü geliştirme çalışması yapmış oluyoruz (KÖA10)

“Biyografiyi öyküleştirme tekniği merak duygumu ve derse olan ilgimi, motivasyonumu artırdı” (KÖA1)

“Şairlerin hayatları hakkında daha çok bilgi sahibi oldum, farklı ayrıntıları öğrenmem motivasyonumu artırdı” (EÖA1)

“Biyografideki olayların sırasına göre anlatılması ve kullanılan tasvirler benim de çalışma isteğimi artırdı” (KÖA8)

“Öncelikle biyografileri öyküleştiren kendi cümlelerimizi ve üslubumuzu kullanmamız bize özgüven veriyor. Yeni bir yöntem takip etmemiz de motivasyonumuzu artırıyor. Ayrıca bir şairin hayatını kendi istediğimiz şekilde kurgulayıp mizah unsurlarıyla dramatize etmemiz motivasyonumuzu artırıyor” (KÖA11)

Biyografiyi öyküleştirme şeklinin öğrenciye bırakılması, öğrencinin özgün cümlelerine bırakılması motive edicidir” (KÖA9)

“Şaire karşı merak uyandırması ilgimi artırdı” (KÖA13)

“Hazırladığım öykü arkadaşlarım tarafından başarılı bulundu ve bu da motivasyonumu artırdı” (KÖA7)

“Öykülerde kullanılan edebi ve akıcı dil çalışma isteğimi artırdı (KÖA 18)

“Yazar ve şairlerin hayatlarının öyküleştirilmesi öğrenmeyi daha zevkli ve eğlenceli kılarak çalışma arzusunu artırdı” (KÖA 25)

YYGBF’deki “*Biyografi öğretimindeki hangi etkinlikler çalışma isteğinizi, motivasyonunuzu artırdı?*” sorusuna öğretmen adaylarının neredeyse tamamının olumlu görüşler dile getirdiği belirlenmiştir. Öğretmen adaylarının ilgili soruya verdikleri cevaplar biyografiyi öyküleştirme tekniğinin; etkili ve kalıcı öğrenmede, öğrencilerin derse olumlu tutum geliştirmelerinde, yazılı ve sözlü olarak etkili anlatımlar yapmada, dersin farklı ve eğlenceli olmasında, öğrencilerin kendilerini gerçekleştirmelerine olanak sunmada dikkate değer avantajlar sağladığı söylenebilir.

Öğrenmeye, derse karşı olumlu tutum ve davranış geliştirdiği öğretmen görüşleriyle teyit edilen biyografiyi öyküleştirme tekniğinin şair ve yazarların hayatlarının işlendiği derslerde kullanılması gerektiği söylenebilir.

YYGBF’deki “Bu çalışmanın daha başarılı sonuçlar vermesi için ek olarak nelerin olması isterdiniz? Bu çalışmayı siz planlamış olsaydınız hangi hususları, nasıl değiştirirdiniz?” şeklindeki dördüncü soruya ilişkin ulaşılan bulgular Tablo 4’te sunulmuştur:

Tablo 4. YYGBF'deki dördüncü soruya ilişkin bulgular

Kategori	Tema	f	%
Biyografiyi öyküleştirme etkinlikleri yeterliydi %32,34 (f= 11)	İyi planlanan ve uygulanan bir çalışma	4	11,76
	Diğer derslerde de uygulanabilir	4	11,76
	Etkinlikler yeterli	3	8,82
Toplam		11	32,34
Biyografiyi öyküleştirme tekniği ek etkinliklerle daha başarılı sonuçlar verebilir %67,62 (f= 23)	Görsel işitsel materyaller kullanılmalı	4	11,76
	Edebi kişiliğe ve eserlere daha geniş yer verilebilir	4	11,76
	Grup çalışmasına başvurulabilir	3	8,82
	Detaylara daha çok yer verilebilir	2	5,88
	Şarkılarla desteklenebilir	2	5,88
	Biyografiler drama rol oynama teknikleriyle canlandırılabilir	2	5,88
	Eski kelimeler yerine güncel kelimeler tercih edilebilir	2	5,88
	Konuya uygun fon müziğiyle desteklenebilir	2	5,88
	Uygulamalar kısa tutulabilir	2	5,88
Toplam		23	67,62

Tablo 4'te YYGBF'de yer alan, *Bu çalışmanın daha başarılı sonuçlar vermesi için ek olarak nelerin olmasını isterdiniz? Bu çalışmayı siz planlamış olsaydınız hangi hususları, nasıl değiştirirdiniz?* sorusuyla ilgili çalışma grubu öğretmen adayları tarafından 34 değerlendirmenin yapıldığı belirlenmiştir.

Biyografiyi öyküleştirme tekniği uygulamaları ile ilgili yapılan değerlendirmeler iki kategoriye ayrılmış ve frekans ile yüzde değerleri verilerek yorumlanmıştır. İlk kategoride farklı temalar altında incelenen 11 değerlendirmeye yer verilirken ikinci kategoride ise farklı temalar altında incelenen 23 değerlendirme yer almıştır. İlk kategoride biyografiyi öyküleştirme tekniğinin mevcut uygulama ve etkinliklerini yeterli bulan katılımcıların değerlendirmelerine yer verilirken ikinci kategoride mevcut uygulama ve etkinlikleri beğenmekle birlikte daha etkili bir öğretim için önerisi olan katılımcıların bu yöndeki görüşleri yer almıştır.

Biyografiyi öyküleştirme tekniğinin mevcut uygulamalarını yeterli bulan katılımcıların f=11, (%32,34) görüşleri, "iyi planlanan ve uygulanan bir çalışma, etkinlikler yeterli, diğer derslerde de mevcut

şekliyle uygulanabilir” temaları altında toplanmıştır. Katılımcıların bu yöndeki görüşlerin bazıları şu şekildedir:

“Çok iyi düşünülen ve uygulamaya geçirilen bir çalışma, herhangi bir eksiğini görmedim” (KÖA13)

“Diğer derslerde de bu tekniğin kullanılması hem zamanı verimli kullanmak hem de dersi sıkıcılıktan kurtarmak adına güzel bir etkinlik” (EÖA3)

“Hocanın verdiği etkinlikler ile arkadaşların etkinlikleri iyi planlanmıştı, yeterliydi” (KÖA1)

Tablo 4’te ikinci kategori altında tekniğin mevcut uygulamalarının daha ilgi ekici olması ve etkili öğrenmeler sağlaması için yapılması gerekenler verilmiştir. Bu kategori altında $f=23$ (%67,62) görüş yer almıştır. Bu kategori altında yer alan görüşler tabloda da görüldüğü üzere, “Görsel işitsel materyaller kullanılmalı, edebi kişiliğe ve eserlere daha geniş yer verilebilir, grup çalışmasına başvurulabilir, detaylara daha çok yer verilebilir, şarkılarla desteklenebilir, biyografiler drama rol oynama teknikleriyle canlandırılabilir, eski kelimeler yerine güncel kelimeler tercih edilebilir, konuya uygun fon müziğiyle desteklenebilir, uygulamalar kısa tutulabilir” şeklinde sırlanmaktadır.

Bu yöndeki görüşlerin bazıları şu şekildedir:

“Öğrencilerin sıkılmaması için kısa tutmaya çalışırdım”

KÖA18

“Çalışmanın daha başarılı olması için görsel ve işitsel materyaller kullanırdım” (EÖA1)

“Daha başarılı olması için gereksiz ayrıntılar vermekten kaçınırdım (KÖA1)

“Yazılan biyografiler bir grup öğrenci tarafından sınıfta canlandırılırsa bilgiler daha kalıcı olurdu.” (KÖA3)

“Bu çalışmayı ben yapmış olsaydım her şairin, yazarın biyografilerini bu yöntemde olduğu gibi hikâyeleştirirdim. Yani her sanatçı için bunu yapmaya çalışırdım. Lise kitaplarında bir sanatçıyı verirken hikâyeleştirerek verirdim” (KÖA24)

“Şairlerin edebi kişiliğine ve eserlerine daha çok değinirdim” (EÖA6)

“Bu uygulama gayet başarılı ama çalışma öyküleştirilirken diyaloglara da yer verilseydi daha iyi olabilirdi” KÖA23)

“Hikayelere ilginç ama gerçek ilginç olaylar eklenebilir.
(KÖA10)

“Öyküler hazırlanırken grup çalışması yapılabilirdi, sunumlar da bireysel değil gruplar tarafından yapıldığı daha başarılı sonuçlar alınabilirdi” (KÖA19)

“Öykülerde detaylara, tasvir, tahlil, tenkit, betimlemeler ve ruh tahlillerine daha çok yer verilebilirdi” (KÖA8)

“Biyografiyi hikaye etme çok güzel bir fikir ben olsam bütün konularda değil de belirli ve zor konularda kullanmayı tercih eder şarkı şeklini bile düşünürüm” (KÖA16)

“Biyografileri tiyatrolaştırma, drama, rol oynama da yapılabilse daha başarılı olur” KÖA11)

“Şairlerin hayatlarını öyküleştiren o dönemin kelimeleriyle değil bu gün kullanılan kelimelerle yapardım” (KÖA21)

“Biyografisi öyküleştiren kişinin farklı yönleri tespit edilip öyküye dahil edilebilirdi, ayrıca ney, kanun, ud vb. fon müziği eşliğinde sunum yapılsa daha etkili olurdu” (KÖA20)

YYGBF’deki *Bu çalışmanın daha başarılı sonuçlar vermesi için ek olarak nelerin olmasını isterdiniz? Bu çalışmayı siz planlamış olsaydınız hangi hususları, nasıl değiştirdiniz?* sorusuna verilen cevaplar genel olarak ele alındığında görüş bildiren öğretmen adaylarının neredeyse tamamının biyografiyi öyküleştirme tekniği uygulamalarını olumlu bulduğu anlaşılmaktadır. Bununla birlikte tekniğin mevcut uygulamaların daha zenginleştirilmesi ve söz konusu daha çok öğrencinin beklentilerini karşılayabilmesi için uygulayıcıların dikkate almaları gereken hususların olduğu da anlaşılmaktadır. öğretmen adaylarının mevcut etkinliklerin zenginleştirilmesi için aktardıkları her görüş daha başarılı öğretim uygulamaları gerçekleştirebilmek adına değerlidir.

Bir öğretim etkinliğinden istedik düzeyde başarı elde edebilmenin önemli yollarından biri öğretim etkinliğini hedef kitle ile birlikte planlamaktır. Bu bağlamda uygulayıcıların, öğretmen adaylarının burada ifade ettikleri hususlar üzerinde kafa yormaları, öğretim ilke ve hedefleri dikkate alarak biyografiyi öyküleştirme tekniği etkinliklerini zenginleştirmeleri gerekmektedir.

YYGBF’deki “Diğer ders veya konularda da benzer etkinliklerin yapılmasını ister misiniz? Niçin? şeklindeki beşinci soruya ilişkin ulaşılan bulgular Tablo 5’te sunulmuştur:

Tablo 5. YYGBF’deki beşinci soruya ilişkin bulgular

Kategori	Tema	f	%
Evet, isterdim %94,85 (f= 51)	Çünkü, daha zevkli ve ilgi çekici	18	33,3
	Çünkü öğrenmeyi kolaylaştırıyor	11	20,85
	Çünkü öğrenci kendini rahat ifade ediyor	7	12,95
	Çünkü öğrenci odaklı, etkin katılımı sağlıyor	6	11,1
	Çünkü araştırma isteği uyandırıyor	4	7,4
	Çünkü ezberden uzak etkili öğrenme sağlıyor	4	7,4
	Çünkü olaylar ve yaşamlar canlandırılıyor	1	1,85
Toplam		51	94,85
Hayır, istemezdim %5,55 (f= 3)	Çünkü diğer hocalarımız tekniği bilmiyor	2	3,7
	Çünkü sadece eski Türk Edebiyatı dersi için uygun bir teknik	1	1,85
	Toplam	3	5,55

Tablo 5’te YYGBF’de yer alan, *Diğer ders veya konularda da benzer etkinliklerin yapılmasını ister misiniz? Niçin?* sorusuyla ilgili çalışma grubu öğretmen adayları tarafından 54 değerlendirmenin yapıldığı belirlenmiştir.

Biyografiyi öyküleştirme tekniği uygulamaları ile ilgili yapılan değerlendirmeler iki kategoriye ayrılmış ve frekans ile yüzde değerleri verilerek yorumlanmıştır. İlk kategoride farklı temalar altında incelenen 51 değerlendirmeye yer verilirken ikinci kategoride farklı temalar altında incelenen 3 değerlendirme yer almıştır. İlk kategoride biyografiyi öyküleştirme tekniği etkinliklerinin diğer ders ve konularda da uygulanmasını isteyen katılımcıların değerlendirmelerine yer verilirken ikinci kategoride mevcut uygulama ve etkinliklerin diğer ders ve konularda uygulanmaması gerektiğini savunan öğretmen adaylarının görüşleri yer almıştır.

Biyografiyi öyküleştirme tekniğinin uygulama ve etkinliklerini beğenen ve diğer dersler ile konularda da tekniğin kullanılmasını isteyen öğretmen adaylarının f=51, (%94,85) görüşleri, “Çünkü, daha zevkli ve ilgi çekici, öğrenmeyi kolaylaştırıyor, öğrenci kendini rahat ifade ediyor, öğrenci odaklı, etkin katılımı sağlıyor, araştırma isteği uyandırıyor, ezberden uzak etkili öğrenme sağlıyor, olaylar ve yaşamlar canlandırılıyor” temaları altında toplanmıştır. Katılımcıların bu yöndeki görüşlerinin bazıları şu şekildedir:

“Diğer derslerde yapılmasını isterim, çünkü bu ve benzeri yöntemlerle konular daha ilgi çekici, eğlenceli ve kalıcı olur” (EÖA6)

“Öğrenmeyi kolaylaştırdığı için diğer derslerde de kullanılmasını isterim” (KÖA19)

“Öğrencinin kendini daha rahat ifade etmesi için diğer derslerde de olması gerekir” KÖA17)

“Evet daha aktif ve başarılı bir eğitim için uygulanabilir. Biz öğrenciler yıllardır tek düze anlatımlardan sıkıldık. Diğer derslerde de bu yöntemin kullanılması dersi daha ilgi çekici yapar. Bu yöntem kalıcı öğrenme sağlaması, ilgi ve heyecan uyandırması bakımından güzel bir yöntem” (KÖA8)

“Özellikle tarih derslerinde yapılmasını isterdim. Çünkü savaş sahneleri, kongreler daha başarılı bir şekilde uyarlanabilir” (KÖA5)

“İsterim çünkü şair veya yazarlar hakkında araştırma yapma isteği uyandırıyor” (KÖA3)

“Ezberden uzaklaştırdığı ve daha iyi öğrenme yaptırdığı için isterim” (EÖA2)

Tablo 5’te ikinci kategori altında öğretmen adaylarının, tekniğin diğer ders ve konularda uygulanmasının sakıncalarını aktardıkları görüşlere yer verilmiştir. Bu kategori altında yer alan görüşler (f=3) toplam görüşlerin %5,55’ini oluşturmaktadır. Öğretmen adayları tekniğin diğer ders ve konularda uygulanmasını istememelerini, “Çünkü diğer hocalarımız tekniği bilmiyor, çünkü sadece eski Türk Edebiyatı dersi için uygun bir teknik” şeklinde gerekçelendirmişlerdir.

Bu yöndeki görüşlerin bazıları şu şekildedir:

“Açıkçası diğer hocalarımız için uygun bir yöntem değil. Çünkü onlar düz anlatımı tercih ediyor” KÖA1

Bu tekniğin Eski Edebiyat dışındaki derslerde uygulanabileceğini düşünüyorum ama Eski Edebiyat dersindeki kadar başarılı olacağını sanmıyorum” KÖA4

YYGBF’deki, *Diğer ders veya konularda da benzer etkinliklerin yapılmasını ister misiniz? Niçin?* sorusuna verilen cevaplar genel olarak ele alındığında öğretmen adaylarının büyük çoğunluğunun tekniği farklı nedenlerle beğendiği ve diğer ders ve konularda da öyküleştirme tekniğinin kullanılması gerektiği anlaşılmıştır. Öğretmen adaylarının biyografiyi öyküleştirme tekniğini beğenmelerinin başlıca nedenlerinin; tekniğin öğrenen merkezli olması, yaparak yaşayarak öğrenmeye imkân sunması, oyunlaştırma

ve rol oynamalarla dersin zevkli geçmesi, öğrenmeyi kolaylaştırıp eğlenceli kılması, yazma ve konuşma becerilerinin gelişimine katkı sunması vb. olduğunu aktarmışlardır. Bu bulgular biyografiyi öyküleştirme tekniğinin uygulama mantığına uygun geliştirilecek tekniklerin derslerde yoğun olarak uygulanan geleneksel öğretim uygulamalarına önemli bir alternatif olduğunu ortaya koymaktadır.

Aktif öğrenme üzerine yapılan araştırmalar hemen her ders ve konularda (konuların muhtevasına uygun) öğrenen merkezli, bilgi ve beceri geliştirmeyi önceleyen öğretim etkinliklerinin geliştirilebileceğini göstermektedir. Bu süreçte en büyük görev dersin planlayıcı olan öğretmen ve akademisyenlere düşmektedir.

YYGBF'deki “Verilen soruların dışında biyografiyi öyküleştirme tekniği uygulamalarıyla ilgili eklemek istediklerinizi belirtiniz?” sorusuna verilen cevapların bazıları aşağıda sunulmuştur:

“Klasik Türk Edebiyatı en temel ve en ilgi çekici edebiyat dönemlerinden biri. Ama öğrencilerin öğrenirken çok zorlandığı bir ders, çünkü günümüze çok uzak bir dönem, dil farklı, kullanılan türler farklı, teknikler farklı. Bu yüzden anlamak güç oluyor çoğu zaman. Günümüzdeki öğrenme teknikleri kullanılarak klasik Türk edebiyatı daha kolay öğrenilebilir.” (KÖA 23)

“ Bu uygulamanın öğrenciler açısından sağlıklı olacağını düşünüyorum. Liselerde hâkim olan “edebiyat dersi sıkıcıdır” düşüncesini ortadan kaldırır diye düşünüyorum” (KÖA15)

“ Bu uygulamada tanınmamış şairlerin seçilmesi daha yerinde oldu. Bu şairleri kendi dünyamızdan da bir şeyler katarak kendi dilimizle anlatmamız beni mutlu etti. Biraz daha geliştirilirse lise döneminde oldukça başarı sağlayacak bir teknik” (KÖA27)

“11 ve 19. yy'da hakim olan bu edebiyat geleneğinin çağdaş anlatım teknikleriyle yorumlanmasını çok başarılı buluyorum” (KÖA22)

“Öğrencilerin ne istedikleri önemli. Bana göre oyunlar öğrenciler için daha faydalı olacaktır (EÖA7)

“Edebiyat dersinde çok fazla yazar ve şair olduğu için bunların öğrencinin aklında kalması çok zor oluyor. Bu çalışmada ayrıntılar verildiği için bu ayrıntılar daha çok unutulmuyor akılda kalıyor” (KÖA1)

“Bu tür öğrenci merkezli etkinliklerin öğrencilerin konulara ilgisini ve bilgisini artıracığını düşünüyorum” (EÖA3)

“Öykülerin öğrencilerin düzeyine uygun hazırlanması az bilinen kelimelerin kullanılmaması, kullanılan dilin sade olması daha iyi sonuçlar verir” (EÖA4)

YYGBF’deki son soruya verilen bu cevaplar çalışmanın bütün uygulamalarına yönelik yapılan genel bir değerlendirme olarak görülebilir. Söz konusu görüşler incelendiğinde, öğretmen adaylarının biyografiyi öyküleştirme tekniği uygulamalarına, uygulamaların gerçekleştirildiği ders ve konulara yönelik olumlu tutum ve davranışlara sahip oldukları anlaşılmaktadır. İlgili görüşler; kişi yaşamlarının ele alındığı konu ve derslerde öğrenmenin etkili ve zevkli gerçekleşmesini sağlamak, öğrencilere farklı öğrenme yaşantıları sunmak, öğrencileri araştırmaya teşvik ederek onların bilgi ve becerilerini geliştirmeyi incelemek için biyografiyi öyküleştirme tekniğinin kullanılması gerektiğini göstermektedir.

Sonuç

Biyografiyi öyküleştirme tekniği (BÖT) etkinliklerine ilişkin öğretmen adaylarının görüşleriyle ilgili ulaşılan sonuçlar aşağıda özetlenmiştir. Sonuçlar YYGBF’deki sorulara dayalı olarak sunulmuştur:

Biyografiyi öyküleştirme tekniğinin biyografi öğrenimindeki avantaj/dezavantajları hakkındaki gözlemlerinizi/deneyimlerinizi yazınız? sorusuna çalışma grubundaki öğretmen adaylarının **%90 oranında** olumlu görüş belirttikleri belirlenmiştir.

Öğretmen adaylarına göre biyografiyi öyküleştirme tekniği ile öğrenilen bilgiler daha kalıcı olmakta, mizah sayesinde derse ilgi artmakta, şairin özel hayatı hakkında bilgi verilmesiyle boşluklar dolmakta, dönemin sosyal yaşamı hakkında bilgi edinilmekte, topluluk önünde konuşma ve yazı yazma becerisi kazanılmaktadır.

Biyografi öğretimindeki hangi etkinlikler sizi bu çalışmadan soğuttu, motivasyonunuzu düşürdü? sorusuna öğretmen adaylarının olumsuz yönde sadece **9** görüş belirttikleri sonucuna ulaşılmıştır. Öğretmen adayları biyografiyi öyküleştirme tekniğinde; akıcı dil kullanılmaması, uzun hikayelerin olması, gereksiz ayrıntılara yer verilmesi, bilgilerin karmaşık sunulması, aşırıya kaçan benzetmeler ve betimlemeler olması, alışılmadık bir uygulama olması gibi nedenlerle uygulamalardan şikâyet ettikleri sonucuna ulaşılmıştır. Söz konusu görüşler öğrencinin derse ve konuya yönelik olumsuz tutum geliştirmesi üzerinde önemli ölçüde etkilidir. Derse ve konulara yönelik olumlu tutum geliştirmek için, derse ilişkin uygulamalar

planlarken uygulayıcıların, dikkat çekilen olumsuz hususları göz önünde bulundurmaları ve gerekli tedbirleri almaları gerekmektedir.

Biyografi öğretimindeki hangi etkinlikler çalışma isteğinizi, motivasyonunuzu artırdı? sorusuna öğretmen adaylarının olumlu yönde 46 görüş belirttikleri sonucuna ulaşılmıştır. Öğretmen adayları biyografiyi öyküleştirme tekniğini; Yapılan etkinliklerin zevkli olması, olay örgüsü hakkında merak uyandırması, kurmaca üslupla gerçeğin verilmesi, incelenen şair ve yazarlar hakkında detay bilgiler sunması, geleneksel ders ortamından farklı olması, kalıcı öğrenmeler sağlaması, hayal gücünü geliştirmesi, ifade gücünü geliştirmesi, akıcı bir üslup kullanılması vb. nedenlerle olumlu bulmuşlardır. Öğretmen adaylarının çalışma istekleri ve motivasyon durumlarıyla ilgili büyük oranda olumlu görüş belirtmeleri tekniğin öğrenmede önemli sonuçlar vereceğine işaret etmektedir.

Biyografiyi öyküleştirme tekniğinin uygulandığı bu çalışmanın daha başarılı sonuçlar vermesi için ek olarak nelerin olmasını isterdiniz? Bu çalışmayı siz planlamış olsaydınız hangi hususları, nasıl değiştirirdiniz? sorusuna verilen cevaplar incelediğinde; öğretmen adaylarının büyük çoğunluğu uygulamalardan memnun olmakla birlikte, daha etkili ve kalıcı öğrenmeler için çeşitli önerilerde buldukları sonucuna ulaşılmıştır. Öğretmen adayları tekniğin daha olumlu sonuçlar vermesi için; görsel işitsel materyaller kullanılmalı, edebi kişiliğe ve eserlere daha geniş yer verilebilir, grup çalışmasına başvurulabilir, detaylara daha çok yer verilebilir, şarkılarla desteklenebilir, biyografiler drama rol oynama teknikleriyle canlandırılabilir, eski kelimeler yerine güncel kelimeler tercih edilebilir, konuya uygun fon müziğiyle desteklenebilir, uygulamalar kısa tutulabilir şeklinde önerilerde buldukları anlaşılmıştır.

Diğer ders veya konularda da benzer etkinliklerin yapılmasını ister misiniz? Niçin? sorusuna öğretmen adaylarının neredeyse tamamının (%94,85) biyografiyi öyküleştirme tekniğinin benzer ders ve konularda da kullanılması gerektiğini dile getirdiği sonucuna ulaşılmıştır. Öğretmen adayları tekniğin; zevkli olduğu, ilgi uyandırdığı, öğrenmeyi kolaylaştırdığı, öğrencilere kendilerini derste sözlü ve yazılı olarak ifade etmelerine olanak sunduğu, öğrenen odaklı olduğu, rol oynama ve canlandırmalarla etkili öğrenmeler gerçekleştirdiği için diğer ders ve konularda da kullanılması gerektiğini belirtmişlerdir.

Alan yazında sözlü ve yazılı anlatımlarda “öyküleştirme” bir anlatım biçimi ve öğretim yöntemi olarak yer almaktadır. Alanda öyküleştirme anlatım biçimiyle oluşturulmuş öyküler bulunmaktadır.

Ancak alan yazında biyografi öğretiminde öyküleştirme anlatım biçimi ve yöntemi kullanılarak geliştirilen ve kullanılan bir öğretim yöntemi yer almamaktadır. Bu açıdan, araştırmacılar tarafından geliştirilen ve ilk kez biyografi öğretiminde bu çalışmada kullanılan “Biyografiyi Öyküleştirme Yöntemi (BÖY)”nin eğitim-öğretim çalışmalarında kullanılması halinde alana, bireylerin öğrenmesine önemli katkılar sunacağı söylenebilir.

Öyküleştirme yöntemi birçok konunun öğretiminde kullanılabilen bir özelliğe sahiptir. Bu teknikte başlıca amaç tıpkı aktif öğrenme tekniklerinde olduğu gibi; öğrenciyi öğrenme etkinliklerine dahil etmek, yaparak yaşayarak daha kalıcı öğrenmesini ve dersten zevk almasını sağlamak, sözlü ve yazılı iletişim becerilerini geliştirmektir.

Bu yöntemin başta tarih dersi olmak üzere diğer derslerde de hayatta türlü faaliyetleriyle başarılar kazanmış örnek kişilerin hayatlarını canlı ve ilgi çekici aktarımlarla aktarmak ve böylece öğrencilere ufuk açmak bakımından öğretmenlerce uygulanması da fayda sağlayacaktır.

Kaynakça

- Cohen, L. Manion, L. ve Morrison, K. (2007). *Research methods in education (6th ed.)*. New York: NY: Routledge
- İsen, M. (2006). *Şair Biyografileri: Tezkireler*. Türk Edebiyatı Tarihi 2 (ed. Talat Sait Halman vd.), İstanbul: T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları.
- Kanar, M. (2009). *Arapça-Türkçe Sözlük*. İstanbul: Say Yayınları.
- Masaad, S.A. (1982). *Türk Edebiyatında siyerler ve İbn Hişâm'ın Siyer'inin Türkçe Tercümesi*. (Yayımlanmamış Doktora Tezi). Ankara Üniversitesi/ İlahiyat Fakültesi.
- Özfirat, B. (2014). Türk Edebiyatının Manzum İlk Siyeri: Velî'nin Sîretü'n-Nebî'si. *Divan Edebiyatı Araştırmaları Dergisi* 12, Yıl, 2014, 93-134.
- Pala, İ. (1997). *Şâirlerin Dilinden*. İstanbul: Ötüken Yayınları.
- Pala, İ. (1998). *Kudemanın Kırk Atlısı*. İstanbul: Ötüken Yayınları.
- Shamanî, M. S. A (1982). *Türk Edebiyatında Siyerler ve İbn Hişâm'ın Siyer'inin Tercümesi*, (Yayımlanmamış Doktora Tezi), Ankara Üniversitesi / Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Strauss, A., & Corbin, J. (1998). Basics of qualitative research: Techniques and procedures for developing grounded theory (2nd ed.). *Thousand Oaks, London, New Delhi: Sage Publications*.
- Tavşancıl, E. ve Aslan, E. (2001). *İçerik analizi ve uygulama örnekleri*. İstanbul: Epsilon Yayınları.

EK 1. FEHİM-İ KADİM

İstanbul Parmakkapı'da gözlerini dünyaya açtığında Devlet-i Aliye-i Osmâniye'nin başında on dört yaşındaki çocuk padişah IV. Murat vardı. Babası, Fehim'in doğduğunu duyar duymaz Parmakkapı'daki fırınlarından koştura koştura eve gelmişti. Henüz kulağına babası tarafından "senin adın Mustafa Fehim" diye üç defa fisildandığı anda bile babasının göğsünden bütün çocukluk anılarının hapsolacağı o gevrek kurabiye kokusunu duyumsamıştı.

Henüz çok gençken dahi kendisine 'Uncuzade' denmesindedir belki de kendini mühim işlere vermesi gerektiğini düşünüp, on sekizinde Divan'ını tertip etmişti. Arap asıllı olduğu için Arapça divanlar okumak, en önemlisi büyük bir hayranlıkla okuduğu Örfî-i Şîrazî Dîvânı 'nu istinsah etmek kendisi için çok zor değildi. Yalnız azmine rağmen Farsça öğrenmek bir hayli zor gelmişti.

Aldığı kâtiplik görevi onun için çok da zor değildi; lakin gencecik yaşında aldığı bu kadar yük biraz yormuştu onu. İstanbul'da geceleri sokağa çıkma yasaklarıyla geçen gençlik yıllarının ardından cesurca bir adım atmıştı. Manevi olarak onu olgunlaştıracak, belki de şairliğini etkileyecek bir yolculuğa çıkıyordu. Kutsal topraklara... Önce Kudüs'e ardından Mekke ve Medine'ye gitti. Ardından Anadolu'ya geri döndü. Edirne'de yaşadığı günlerde sabrı iyice tükendi. Melankolik mizacının ona yazdırdığı şiirlerinde talihsizliğini, Anadolu'da mevki sahiplerinin değer bilmezliğini, şairlerin rezilliklerini, bir ihtimal anlaşılabilmek için sanatıyla ifade etti. Bütün bu çabaları sabrını iyice tüketmişti. Dayanamadı ve merakla gitmeyi arzuladığı Mısır'a yetmek için yola koyuldu.

Mısır'daki sükkûnet ona iyi gelmişti. Hem Vali Eyüp Paşa'ya da kendini sevdirmişti. Az bir zaman sonra yalnızlık, çevresindeki yabancılik ona hafiften memleketini özlettirmeye başlamıştı. Bu kadarını beklemiyordu. Memleket özlemi günden güne büyüdü. Kötülüğünden şikâyet ettiği memleketi gözünde tutüyordu. Gurbet ve hasret onun iradesini iyice zayıflatmıştı. Kısa süre sonra içkiye müptelâ oldu. Çevresini rahatsız eden bir ayyaş olup çıktı. Bu dahi valinin gözünden düşürülmesine yetti. Sonunda istediği oldu ve Mısır Kalesi Dizdar'ı Mehmet Ağa'ya rica minnet bir şeyler yaptırabilirdi. Koskoca adam çocuklar gibi sevinmişti. Mısır hazinesini İstanbul'a götüren kafîleye katıldı ve İstanbul'a varacakları o saadetli anı tasavvur etmeye başladı. Mısır zindanı dediği yerden çıkılı daha birkaç gün olmadan kederden yorgun düşmüş bedeni vebaya tutuldu. İstirapla geçen yolculuğunun son noktası, Konya'nın İlgin kazası oldu. Sebke-i Hindî'ye getirdiği önemli bir soluktan habersiz,

ıstıraplarla dolu bir ömürdü onunki. Mana zenginliğiyle dolu beyitlerinden bir tanesini son bir kere kekeleyerek okudu :
 Aşkı sâkî gamzeyi mest-î harâb etsek n'ola
 Câmî âteş bâdesi âteş acep meyhâneyiz
 Hasretle gitmeyi arzuladığı İstanbul'a varamadan henüz yirmi birindeyken öldü.

Dilek ENGİN

TDE Eğitimi Son Sınıf Öğrencisi

EK 2. KÂTİP ÇELEBİ

1609 yılının şubat ayında karların lapa lapa yağdığı bir geceydi. Abdullah Efendi, hanımı Doğum yaparken onun için dua ediyordu. Ebe Hatun, Abdullah Efendi'nin kollarına siyah gözlü bir erkek bebek bıraktı. Kulağına ezan okuyarak ismini Mustafa koydu. Mustafa, daha beş yaşındayken Kur'an'ın yarısını hafızasına kazımişti. Genç kızların kanaviçe işlediği gibi hat sanatını ilmek ilmek kâğıtlara nakşediyor, Arapçanın en fasih halini kullanıyordu. Daha 14'ünde oyun çağında babasının kalemine çırak oldu ve dönemin halifesiyle boy ölçüşebilecek seviyeye erişti. Tercan Seferi'ne çıkmak üzere olan babası Mustafa'nın yüz ifadesinden onun da gelmek istediğini anlayarak yanında götürdü. Bağdat açlık ve kıtlık yüzünden Osmanlı ordusunu bitap düşürmüş ve yenilgi kaçınılmaz olmuştu. Dönüş yolunda Mustafa'nın ağzından savaşı anlatan şu sözler döküldü: "Asker-i İslam'ın bu yolda çektiği meşakkati bir tarihte çekmiş değil idi". Çektiği zorlu ve sıkıntılı günlere dayanamayan babası ağustosun kavurucu sıcağında Musul yolunda hayatını kaybetti. Daha babasının acısı dinmemişken amcasının ölüm haberiyle sarsıldı. Yaşamına bir süre Diyarbakır'da devam ettikten sonra gelen tayin haberiyle İstanbul'a doğru yola revan oldu. Onun için ilim ve irfan içtiği sudan farksızdı ve ömrünün sonuna kadar ilim yolunda ilerlemeye devam etti.

"Bu kitap gibisi eyyâm-ı İslam'da henüz karîn-i vücud olmayub düvel-i sâlîfe zamanında bir cihandarın hazinesine girmemiş ve bunun nazirini kimse görmemiştir" dediği Cihannüma'sında II.Bağdat ve Hemedan seferlerini anlattı. Askerin Halep'te kışladığı sırada küçüklüğünden beri Resul hasretiyle yanan yüreği Halep'ten Hicaz'a Hicaz'dan kutsal topraklara gitmesine neden oldu. Hac vazifesini ifa ettikten sonra IV.Murat'ın Revan Seferi'ne katıldı ve İstanbul'a döndü. Ömrünün bu zamanlarını "Cihad-ı asgar"dan (İslâm müdâfasına için silahla savaşma) "cihad-ı ekber"e (nefis ile savaşma)

dönüşü olarak ifade etti. Tam bir kitap kurduydü. Babasından kalan mirası gözünü kırpmadan kitaplara harcadı. Tarih ve vefayat türü kitapları ağırlıktaydı; yine bir miras kaldı ve bununla evini tamir ettirip içini kitaplara boğdu ve hayatının eksik yanını eşiyile tamamladı.10 yıl kendini ilim ve kitaplara adadı ve talebe yetiştirdi. Çalıştığı kaleme halife olmayı büyük bir heyecanla bekliyordu; fakat muradına eremedi ve hışımla istifa etti. Hastalandı. Bu hastalık onu havas ve tıp kitaplarına yöneltti. “Takvimü’t-Te-varih” kitabını kaleme aldı ve bu sayede II. Halifelik unvanını aldı.6 Ekim 1657’de eşiyile acı Türk kahvesini yudumlarken zarif gümüş fincanı elinden düştü ve ilimle yoğurduğu ömrünün sonuna geldi.

Şevval YILDIRIM
TDE Eğitimi Son Sınıf Öğrencisi

Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi,
The Journal of Social Sciences Institute
Yıl/Year: 2018 – Kış / Winter
Sayı/Issue: 42 - Sayfa / Page: 65-88
ISSN: 1302-6879 VAN/TURKEY

Makale Bilgisi / Article Info
Geliş/Received: 17.10.2018
Kabul/Accepted: 13.11.2018
Araştırma Makalesi / Research Article

**AYLA KUTLU'NUN *YEDİNCİ BAYRAK* ROMANINDA
ZORUNLU GÖÇ, GÖÇMENLİK VE MÜBADELE**

***FORCED MIGRATION, MIGRATION AND POPULATION
EXCHANGE IN AYLA KUTLU'S NOVEL *YEDİNCİ BAYRAK****

Dr. Öğr. Üyesi Zeki EDİS
Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi
Edebiyat Fakültesi
İngiliz Dili ve Edebiyatı Bölümü
zekiedis@hotmail.com

Öz

Göç, tarih boyunca hemen her topluluğun doğrudan ya da dolaylı olarak tecrübe ettiği bir olgudur. Osmanlı Devleti'nin son zamanlarında önemli dönüm noktalarından biri olan Balkan Savaşları, önemli toprak kayıplarının yanı sıra büyük trajedilerin yaşanmasına sebep olmuştur. Osmanlı Devleti bu savaşlardan sonra yaklaşık beş yüz yıl boyunca hüküm sürdüğü topraklardan çekilmek zorunda kalmıştır. Bu geri çekiliş neticesinde de Balkan coğrafyasına kök salmış yüz binlerce kişi büyük acılar çekmiş ve büyük oranda göç etmek zorunda kalmıştır. Bu elim hadiseyi gerek o dönemde gerekse de günümüzde ele alan çok sayıda eser bulunmaktadır. Kutlu'nun *Yedinci Bayrak* adlı romanı da bu mihverde kaleme alınmış bir eserdir.

Bu çalışmada Ayla Kutlu'nun *Yedinci Bayrak* adlı romanı, Balkan Savaşı sonrasında gerçekleşen göçün ne şekilde ele alındığının belirlenmesi adına tahlil edilmiştir. Bu nedenle öncelikle Kutlu'nun göç konusunu ne şekilde ele aldığı tespit edilmeye çalışılmıştır. Eserden elde edilen veriler ışığında da zorunlu göç, göçmenlik ve mübadele gibi konular odağa alınmıştır.

Anahtar Kelimeler: Ayla Kutlu, *Yedinci Bayrak*, zorunlu göç, göçmenlik, mübadele

Abstract

Migration is a phenomenon that almost every community has experienced directly or indirectly throughout its history. Balkan Wars, one of the most important turning points in the Ottoman Empire, had caused too great tragedies as well as significant land losses. After these wars, the Ottoman Empire had to withdraw from the lands that it had been ruling for nearly five hundred years. As a result of this withdraw, hundreds of thousands of people rooted in the Balkan region suffered a great deal of pain then had to migrate to different places to a great extent. It is possible to encounter so many works that address this incident not only at that time but also at present. Kutlu's novel *The Seventh Flag* is also a work that is written in this context. In this study, Ayla Kutlu's *The Seventh Flag* is analyzed in order to determine how the migration after the Balkan War is handled. For this reason, firstly how Kutlu handled the issue of migration was analysed. In the light of the data obtained from the work, issues such as forced migration, migration and population exchange were taken into consideration.

Keywords: Ayla Kutlu, Seventh Flag, forced migration, migration, population exchange

Giriş

İnsanlık tarihi kadar eski olan göç kavramından bahsedildiğinde “*ilk akla gelen, bireylerin ya da toplumsal kümelerin coğrafi anlamda geçici ya da kalıcı olarak yer değiştirmeleridir*” (Özcan, 2016: 185). Ancak hareketin gerçekleşme nedeni söz konusu olduğunda göçün mahiyetine bağlı olarak yapılacak tanım ve değerlendirmeler de farklılaşır. Nitekim göçün; coğrafi/idari birim değişikliği, göç edilen yerde kalınan süre, bireylerin toplumsal etkileşim sisteminde ortaya çıkan farklılıklar, istemlilik, bireyin göç kararına sebep olan kıstaslar gibi çeşitli boyutları olan bir olgu olduğu söylenmelidir. Bu boyutların tamamını kapsayan bir tanımlama yapan J. J. Mangalam’a göre göç; göçmen olarak adlandırılan bir topluluğun, daha önceden hiyerarşik olarak düzenlenmiş bir değerler seti ya da değerlendirilmiş amaçlar temelinde verdikleri kararlar, etkileşim sistemlerinde değişikliklerle sonuçlanacak şekilde bir coğrafi konumdan diğerine doğru görece sürekli olarak uzaklaşmasıdır. (Özcan, 2016: 186) Ani ve şok edici etkileriyle göçe iştirak eden kitleler üzerinde tafisi mümkün olmayan etkiler bırakan zorunlu göçleri de bu bağlamda değerlendirmek mümkündür. Bilindiği üzere zorunlu göçler, kişilerin veya toplulukların kendi isteklerinden ziyade savaş, sürgün, deprem, kasırga, sel, açlık; din ve ırk ayrımı gibi sebeplerden ötürü gerçekleşen göçlerdir. Zorunlu göçe maruz kalanlar ise “*zorla ya da mecbur kalarak evlerinden veya sürekli yaşamakta oldukları yerlerden, özellikle silahlı çatışmaların etkilerinden, genel olarak şiddet içeren durumlardan, insan hakları ihlallerinden veya doğal ya*

da insan kaynaklı felaketlerden korunmak için, uluslararası kabul görmüş devlet sınırlarını geçmeksizin kaçan ya da bu yerleri terk eden kişi veya bu tip kişilerden oluşan gruplar” (BM, 2005: 1) olarak tanımlamaktadır.

Balkan Savaşlarından kaynaklanan göç hareketleri de gerçekleşme şekli, yayıldığı alan, iştirak eden kişi sayısı, sosyo-kültürel ve psikolojik kırılmalar, toplumsal ve tarihsel boyut gibi özelliklerinden ötürü zorunlu göçe verilebilecek örneklerin başında gelmektedir.

“Osmanlı Devleti, I. Dünya Savaşı arifesinde yaklaşık 3 milyon kilometrekarelik toprak parçasının 1.1 milyon kilometrekaresini kaybetmiştir. Bu kayıpların başında Osmanlı Avrupası gelir” (Bilecen, 2012: 59-60). Bu açıdan Balkan Savaşları'nın yaşandığı 1910-1914 yılları arasında Balkan haritası büyük ölçüde yeniden çizildiğini, büyük çapta demografik değişimlerin yaşandığını söylemek yanlış olmayacaktır. Nitekim Balkan Savaşları sırasında ve sonrasında Türkiye'ye yapılan göçlere ilişkin yapılan çalışmalar, bu göçlerin ortaya ciddi demografik etki ve sonuçlar çıkardığını göstermektedir.

1911 yılı nüfus sayımına göre Balkan coğrafyasının bütünündeki nüfusun %51'i Müslüman'dır. Bu nüfusun 1 milyon 445.179'u (%62) savaş sonunda Türkiye'ye göç ederken 870.114'ü ise geride kalmıştır. İlk etapta geride kalan bu kişilerden 313.922'si Balkan Savaşları sırasında ve sonrasında (1912-1920) Türkiye göç etmiştir. Bunların yanı sıra 398.849 kişi de 1921-1926 yılları arasında Mübadele Antlaşması ile Türkiye'ye gelmiştir. Bu verilere göre göç etmek üzere topraklarından ayrılanların ancak 812 bin kadarının hayatta kalabildiği ve Türkiye'ye ulaşabildiği, 632.408'inin ise hayatını kaybettiği hesap edilmektedir. Yine dönemin Aşair ve Muhacirin Müdüriyet-i Umumiyyesi Müdürü Hamdi Bey'in Meclis-i Ayan'da verdiği bilgiye göre, 93 Harbi ve sonrasında Türkiye'ye gelenlerin sayısı 854.870, Meşrutiyet ve Balkan Harbi sonrası gelenler ise 450.000 olarak verilmektedir. Buna göre toplam olarak elden çıkan Osmanlı topraklarındaki Müslüman nüfusun %27'si can vermiştir. (Yıldırım, 2012: 84)

Yüz binlerce kilometrekare toprağın kaybedildiği, yüz binlerce insanın yerinden yurdundan olduğu ve yüz binlercesinin hayatını kaybettiği bu elim hadise sayısal verilerden, demografik hareketlerden veya bir devletin sıradan toprak kayıplarına ilişkin arşiv kayıtlarından müteşekkil tarihi bir vakadan ibaret değildir. Nitekim tam 500 sene boyunca, dağıyla taşıyla, kurduyla kuşuyla, tozuyla toprağıyla yar olmuş Balkanlar'da yaşananlar sinelerde onulmaz bir

yara açmış, kötü ancak birçok derslerin çıkarılacağı bir mirasa, nesiller boyunca aktarılacak bir bilince kapı aralamıştır. Sadece bu göçü yaşayanların torunlarının değil göçle ilgisi olsun ya da olmasın toplumun önemli bir çoğunluğunun yanı sıra çok sayıda sanatçı da bu şuuru uhdelere almışlardır. Kutlunun bu bağlamda ele aldığı *Yedinci Bayrak*, Balkan göçünü bütün boyutlarıyla ortaya koyan, Bosna'dan başlayarak İzmir'e kadar uzanan hazin bir göç hikâyesidir.

Balkan Coğrafyasında Talihsiz ve Tamiri İmkânsız Bir Kırılma: Balkan Göçünü Ortaya Çıkaran Tarihi, Siyasi ve Toplumsal Süreçler

Kutlu'ya göre Balkanlarda yaşanan göç, sadece Osmanlı'nın yaşadığı toprak kayıpları veya askeri açıdan geri kalmışlığıyla açıklanamayacak kadar karmaşık ve çok boyutludur. Zira Kutlu bu eserinde Balkanlarda yaşanan kırılmanın sebeplerini ortaya koymaya çalışırken siyasi, askeri, ekonomik, toplumsal, kültürel ve tarihsel pek çok hususa dikkat çekmiştir. Bu bağlamda Kutlu yaşanan göç hadisesinin tam anlamıyla anlaşılabilmesi için öncelikle Osmanlı, Rusya, Avusturya Macaristan, Bulgaristan, Sırbistan, Yunanistan, İngiltere, Fransa ekseninde gelişen devrin atmosferine ve siyasal/tarihsel ortama dikkat çeker. Buna göre Balkanlarda görülen iç karışıklığın ve sorunların en önemli paydaşlarından biri Balkanlarda önemli bir etki alanı sahip olan Rusya'dır. Rusya birleşip büyüdükçe batıya uzanmak, öte yandan Karadeniz üstünden sıcak denizlere inmek konusunda günden güne daha yoğun heves ve zorunluluk duyar. Bu süreçte soluk aldırılmayan Osmanlı, Balkanlar'da oluşturduğu vatanı, kanlı isyanları izleyen kanlı savaşlarla gitgide büyüyen parçalar halinde yitirmektedir. Bulgarların, Sırların, Yunanların büyük koruyucusu Rusya, saldırmak, karıştırmak, huzuru yok etmek için elinden geleni ardına koymamaktadır. Osmanlı'nın zararına, ortalığı en çok karıştıranların başında da Rusların ırkdaşları Sırlar gelir. *“Kan dökücü Slavlar..! Sıkışmış oldukları dünyaları içinde duydukları hıncı Osmanlı'ya yönelterek ona bedel ödetmek istiyorlardı. Ülkenin sahibi Osmanlı değilmiş gibi, her gün olay çıkarıyor, nerede yaşıyorlarsa orada huzuru yok ediyorlardı.”* (s. 51)

Kutlu'ya göre büyük devletlerin kendi çıkarları için koruyup kolladıkları Balkan ulusları, yüz yıllardır bekledikleri avantajı elde etmişlerdir. Bu nedenle Osmanlı'nın Balkan coğrafyasından tamamen atılması, köklerinin kazınması için her türlü yöntem başvuran ve süreci en başından beri planlayan batılı devletler, kültürel, tarihsel ve toplumsal ayrışmanın gerçekleştirilebilmesi için eğitimin ulus bilinci oluşturma rolüne çok önem vermişlerdir. Örneğin Sırp ve Bulgarlar,

Osmanlı eğitim sistemine alternatif olarak kendi tarihini, kültürünü, toplumsal yapısını, ideallerini okullarında okutarak zamanın gerektirdiği teknik ve fen okulları yoluyla yetişmiş kuşakların birikimlerini büyütmektedir. Toplumsal bilinci yükseltilen genç ve eğitilmiş uluslar, bağlı oldukları Osmanlı ile karşılaştırılmayacak kadar uyanmıştır. Yükselen bu uluslar gelişmiş toplumlar tarafından daha koruyucu bir yaklaşımla kabul görür. Böylece, büyük devletlerin kayıtsız şartsız koruması altında olduklarının bilincindeki “*Sırlar batı ve güneye; Bulgarlar ise güneye, hatta Ege Denizine yayılma davasındaydılar. ‘Yarın! Yarın bağımsız ve büyük Bulgaristan!’ diye umutlanıyorlardı.*” (s.173)

Kutlu, Batılı devletlerin verdiği destek sayesinde hâkimiyetini kazanalı elli yıl olan Yunanistan’ın diğer Balkan devletlerine örnek teşkil ettiğini belirtir. Ona göre diğer Balkan devletleri de Yunanistan gibi tarihi ideallerine ulaşmak amacıyla durmadan isyan çıkarmakta, iç karışıklığı arttırmakta, ellerine geçen her fırsatı değerlendirmektedir. Örneğin Osmanlı’nın Rusya ile savaşmasını fırsat bilen Nemçe (Avusturya) Bosna’yı işgal eder. Esere göre Nemçe, topraklarının yakınında yaşayan vatandaşlarına da yansıyan çatışmalar yüzünden huzursuz olduğunu, bu durumun katlanılır olmaktan çıktığını defalarca Osmanlı’ya iletmiştir. Ancak devlet, Bosna vilayetinde çıkan isyanlara bir türlü kalıcı çözüm bulamaz. Aslında bu durum, tamamen bahanedir. Zira çıkan karışıklıkların Batılı güçlerce çıkarıldığı ve Balkan devletlerinin de bu durumu körüklediği herkes tarafından bilinmektedir. Rumeli ne kadar Osmanlı’nın yumuşak karnı olsa da, ülkesinin batısından ve doğusundan sarkan Rus güçleriyle savaşırken, Nemçelilere yönelik yeni bir cephe açmayacağı bilindiği için bu işgal gerçekleşmiştir. Devlet-i Âliyye’nin Bosna Hersek için yapabildiği tek şey zayıf karşı çıkışlardan ibaret kalır. Devletin başı, İstanbul’un sınırlarına dayanmış Rus, Bulgar, Sırp güçleriyle beladadır. Bu yüzden hükümet o topraklar ve insanların imdat çağrılarına cevap veremez. Beş yüz yıllık Osmanlı şehirleri, köyleri ve tüm arazi kendi talihlerine ve işgalcilerin insafına bırakılır. Sonuç olarak da “*son yıllarda Alman Kayzerinin ‘Doğuya Doğru’ politikasında dışarıda bıraktığı Bosna, Ruslarla anlaşan Avusturya Macaristan İmparatorluğuna bu düşük maliyetli ilhak ile kolay bir toprak ve insan gücü olarak katılmıştır.*” (s.92)

Yazara göre Avusturya’nın Bosna’yı işgal etme planları bir günlük hadise veya bir anda alınmış bir karar ile gerçekleşmemiştir. Nemçe, son yıllarda zaten okullar açarak ucuz ticari mallarını piyasaya sürerek Osmanlı’da hiçbir zaman üretilmemiş sanayi ürünlerini yollayarak kendine bağlı zenginler, yandaşlar yaratmıştır.

Üstelik Herseklilerin sık sık tekrarlanan isyanlarını, yalnızca ağır cezalandırma yöntemini kullanan Osmanlı, ne doğru dürüst bastırabilmiştir ne de halkın gönlünü almayı bilmiştir. Bu süreğen acz yanında, öfkeli ve kanlı bastırma çalışmaları, hiçbir ciddi düzeltme çabası göstermeyen Osmanlı'ya karşı yüzyıllarla biriken kızgınlığı doruğa çıkarmıştır. Osmanlı toprak sahipleri de aşırı sertlikleriyle halkı canından bezdirmiştir. Vidin'de de İşkodra'da da Filibe'de de Niş'te de durum aynıdır. “*Öfkeli ve sabırsızdılar, cahildiler, değişmelerin farkında değildiler. Üstelik kendilerini beğenmiştiler.*” (s.92) Burada Osmanlı yönetimine ciddi eleştiriler yönelten Kutlu, ortaya çıkan tabloda basiretsiz yöneticilerin de en az kötü emelleri olan devletler kadar suçlu olduğunu belirtir. Yönetim anlamındaki yanlışlıklar öylesine derinleşir ki yüzlerce yıldan beri Osmanlı sarayına nice komutan ve idareci veren Arnavutlar bile küstürülmüştür. Berlin Barış Antlaşması'nda mağdur edildiğine inanan bu ulusun Osmanlı topraklarından büyük parçalar koparılıp Hıristiyan ırklara verilirken, doğal sınırlara ulaşma istekleri dikkate alınmaz. İsteklerinin görmezden gelinmesi yetmezmiş gibi önemli limanlarının zorla alınıp Karadağ'a verilmesi ise bardağı taşıran damla olur. Nitekim dışarıdan gelen Arnavutlarla şehrin ahalisinden olan ırkdaşları birleşip devletin resmi binalarına, karakollara, okullara, askeri binalara el koyarak Üsküp'ü işgal ederler.

Seferberliğin ilan edilmesinden önceki sürece dikkat çeken Kutlu, Balkan ulusları ayrı ayrı gösterdikleri çabalar neticesinde bazı emellerini gerçekleştirdiklerini ancak yüzyıllardır sürüp giden toprak ve nüfus tartışmalarının Osmanlı'ya karşı açılacak ortak bir savaş ilanı ile sonuca bağlanabileceğine dair güçlü bir inanın olduğunu ifade eder. Batılı ülkelerden aldıkları sonsuz desteğe güvenen Sırbistan, Karadağ, Yunanistan ve Bulgaristan bu çerçevede anlaşarak Eylül 1912'de seferberlik ilan ederler. Planları basittir. “*Rumeli'deki sınırlarının hemen hemen dört bir yanını çevreleyen Balkan savaş güçleri Osmanlı'nın yüzlerce yıl süren hâkimiyetini sona erdirecek. Türkleri Rumeli'nden atacaktı.*” (s.326)

Kutlu bu çerçevede savaş sürecinde yaşananlara da tarihsel gerçeklikler ışığında yer verir. Seferberlik ilanından kısa bir süre sonra savaş patlak verir ve her cepheden hızla başlayan saldırılar Osmanlı ordusunu kısa bir sürede darmadağın eder. Bu konuda yapılan çalışmalar da Kutlu'nun ifadelerini desteklemektedir. Zira “*İki safhada sonuçlanan ve Osmanlı Devleti açısından bozgun olarak nitelendirilen Balkan Savaşları sonunda yayınlanan geçici istatistiklere göre, Balkan devletlerinden Bulgaristan 84.000 kişi, Sırbistan 22.000, Yunanistan 11.000 ve Karadağ 6.000 kişi asker*

zayıyatı vermişlerdir. W. M. Sloane'ye göre, Sırbistan 71.000, Karadağ 11.200, Yunanistan 68.000, Bulgaristan 156.000, Türkiye ise 150.000 ölü ve yaralı vermişlerdir” (Halaçoğlu, 2002: 543).

Kutlu'ya göre Osmanlı'nın mağlup olacağını ilk göstergesi sevk ve idareye ilişkin olanlarla, destek hizmetlerinin uyum içinde yürütmesine ilişkin planlarının üst düzey komutanlara ve diğer görevlilere ulaştırılamamış olmasıdır. Bunun yanı sıra Kutlu, savaşın kaybedilmesinin nedenlerini sıralarken dikkat çekici tespitlerde bulunur. Buna göre *“kolorduların ihtiyaçları olan silah, malzeme, barınak, yiyecek, giyecek depolarda kalıyor, ulaştırılamıyordu. Emir ve planlar kasalarda kilitliydi. Haberleşme durmuştu. Çoklu saldırgan güçlere karşı savaşa sürülen ordular desteksiz, malzemesiz, habersiz ortamlardaydılar. Donatma etkinlikleri gerçekleşemiyor, asker beslenemiyor, malzeme açığı çekiliyor, hızla artan moralsizlik tüm savaş cephelerine yayılıyor, ordu yöneticileri düş gücünün ötesinde fütura düşüyor, savaşı teslim, savaşı ric'at yayılıyordu.” (s.327)*

Kanla sulanarak sahip olunmuş Rumeli toprakları üstünde tarihsel hak sahibi oldukları inancındaki eski Osmanlı reayası Slav Katolikleri (Karadağ), Slav Ortodoksları (Sırp), Bulgar Slavları (Ortodoks), Rum Ortodokslar (Yunanlılar) ve yirminci yüzyılın başından beri isyanlarını sıklaştırıp yayan Kuzey Arnavutluk Hıristiyanları (Katolik ve Ortodoks) İstanbul sınırlarına göz dikmiş, Türkleri Avrupa'dan atmaya and içmişlerdir. New York Times'ın 3 Ekim 1912 tarihli haberinde de bu duruma yer verilerek Türkiye ile savaşma ihtimaline karşılık dört küçük devlet yani, Yunanistan, Bulgaristan, Sırbistan ve Karadağ'ın silahlandığı ve toplam 13,5 milyon nüfusa sahip olan bu ülkelerin 1 milyon askeri savaş alanına sürmeye hazır oldukları belirtilmiştir. (akt. Yavuz, 2013: 153)

Kutlu'ya göre Rumeli'de sürmekte olan bu çok cepheli savaşların özelliği, çok masraf yapmış ama onları güce dönüştürmekte hataları olan yılgın bir savaş gücünün iflas etmesidir. Orduyu yenileştirip güçlendirmek için harcanan onca çabaya karşın, moral değerlerden yoksun ve teknoloji kullanımında başarısız savaş gücü en büyük yenilgilerden birini yaşamıştır. *“Halk, yurt bildiği yerden kopuyor, kuvvetler arasındaki iletişimsizlik planların uygulanmasını engelliyor, asker korkuyor, komutanlar şehirler harap olmasın diye savaşmadan teslim oluyorlardı. İmparatorluğun çökmesi artık kader sayılmaktaydı.” (s.340)* Bütün bu gelişmelerin neticesinde de Rumeli'nin Müslümanları can derdine düşüklerinden yurtlarından kopmaktan başka çareleri kalmaz.

Bir Protagonistin Bitmeyen Çilesi: Hasret'in Göçle İmtihanı

Evin tek çocuğu olan Hasret annesi hasta olduğu için küçük yaşlardan itibaren babasıyla değirmene gitmek zorunda kalır. Bu nedenle oldukça zor bir çocukluk dönemi geçirir. Hasret anne ve babasının yaşadığı geçimsizlik yüzünden okula dahi gönderilmemiştir. Dışarıda bir dünyanın var olduğunu bilmesine karşın oralandaki yaşamdan habersiz büyür. Genç kız olmasına rağmen köye bile gitmemiştir. Onun için hayat, ev, çayırılık ve değirmenden ibarettir. Bu yüzden kendi küçük evrenindeki en küçük hareketleri, yaşamları, değişimleri önemser. Bütün otları ve onların tadını bilir. Yalnızlığın insanın içini oyan karamsarlığını, kendi kendine konuşmayı, kendine hikâyeler, meseller, masallar anlatmayı... Annelerin evde suskun, ninelerin çok konuşan kadınlar olduğunu... Kendi kendine öğrenmiştir.

Hasret daha o çocukluk çağlarında, gün içinde annesinin vızıldayarak iletlediği isteklerini yerine getirmekten bıkip dışarı kaçtığında, değirmene zaman zaman analarıyla, bacılarıyla gelen kız-erkek çocuklara rastlar. Çiftlikler, köyler, kasabalar... Hocalar, medreseler, tekkeler... Her ırktan ve dinden köylüler, ırgatlar, korucular... Biraz daha uzak duran askerler, tahsildarlar, emanetçiler, öşürçüler... Dış dünyadan gelen bu kişilerin bir birlerini sevmediğini fark ettiğinde de şaşırır. Zira toplumu oluşturan ve yüz yıllardır birlikte yaşamayı becermiş kişilerin aralarındaki bağların zayıfladığını çocuk olmasına rağmen hissedebilmiştir. Kan, toprak ve hak davaları artmış; Müslüman'a da reayaya da zorluk çıkaran idareciler çoğalmıştır. Kendilerini düşünen, haksızlık yapmaktan çekinmeyen zenginler, inatçı ve tutucu dindarlar, içleri nefret dolu soylular toplumda daha çok söz sahibi olmuştur.

Çocukluk yılları kötü birer anı olarak hafızasına kazınan bu hadiselerin gölgesinde geçen Hasret, babasının değirmene yardımcı olarak aldığı Ali Sabir'le evleneli 14 yıl olmasına karşın yaşadığı yerin atmosferinde olumlu hiçbir düzelme olmamıştır. Eskiden babasından işittiklerini artık kocasından duymaktadır. Hasret, artık çocukları olduğundan bütün kalbiyle kocasının biraz olsun umut vermesini ister ama tablo çok iç açıcı değildir. Hasret'in on üç-on dört yaşına kadar habersiz kaldığı, hâlâ da yüz yüze gelip koşullarını anlamayı başaramadığı dış dünya, Hasret için bilinmezliklerle dolu korkutucu bir alandır.

Bunaliyordu Hasret kocasının anlattıklarından. Kocasını çalışırken de, konuşurken de sınır çizmeyi aklına getirmeyen, bir tür vecd hali ile yaşayan insanlardandır. Cumaları camiden çıkıp çarşığı

dolaştığında, basılan çiftliklerden, yakılan köylerden, savaşın kötü gidişinden, öldürülenlerden yürek yakan haberler getirir.

Hasret hayatlarının usul bir dere gibi akacağını düşlemiştir ancak kocasının anlattıklarından ötürü yüreği daralmaktadır. Önceleri kendisi dış dünyadan tamamen bihaber olduğu için kocasının yalnız kendisini değil, on ikisindeki kızını ve daha okula bile başlamamış oğlunu bu karamsarlığıyla esir aldığını düşünür. Ancak yıllar sonra onun anlattıklarının doğruluğunu sürekli acılar çekerken kabullenecek, kocasının güçsüz bir kadına anlattıklarının o yüzden boşa gittiğini düşünecektir. *“Hasret. Büyük şeyler beklemeyen bir aciz kuldu kendisi. Üç-beş yıl içinde kızını evlendirmesi gereken bir anneydi. Bunu yaşamının merkezine yerleştirmek istiyordu. Ona neydi Hersekli ırgatların isyanından? Kızının ardından gelen en büyük beklentisi, oğluna iyi bir eğitim sağlamaktı. Her iki sorun da çözüldüğünde, aile kaçınılmaz biçimde rahatladığında bu kez ayrılıkları yaşayacak, ara sıra bir araya geldiklerinde bu durumu ödül sayacaklardı.”* (s. 55)

Hasret'in küçük hayalleri olmasına karşın homurdanan ve öfkesini bileyen bir dev gibi büyüyen düşmanlıklar, bütün Balkan halklarının yüreklerinde yanan hürriyet ateşi iyice harlanır. Saraybosna bir gece ansızın işgal edilir.

İşgalin ilk günlerinde Osmanlılar sessiz, şaşkın ve hareketsiz bir şekilde evlere kapanır. Halk Osmanlının evlâd-ı fâtihanın yurt kıldığı bu yerleri düşman eline bırakmayacağı, mutlaka bir çare bulacağına yürekte inanır. Ancak günlerce beklenen yardım bir türlü ulaşmamış, *“tuğun yerine Nemçe bayrağı çekilmiş, Osmanlı Müslümanlarının hakları ve toplumdaki yerleri bir anda değişmiştir.”* (s.94) Bu nedenle Müslümanlar çaresiz bir şekilde Saraybosna'dan ayrılmaya başlar.

Göçün ilk durağı Üsküp'tür. Hasret, kocası Ali Sabir, kızı Sacide ve oğlu Alemdar çileli bir yolculuğa çıkar. Bu acı ve hüznü dolu, hastalık başlangıcı gibi gelen baş dönmesinin ardından gitgide bedenlerini ve ince yerlerini titreten anılara dalıp onları delik deşik eden bir yolculuktur. *“Hasret, içini dolduran ağlama isteğiyle dünyada yapayalnız kaldığını düşündü. Çünkü bu gibi şeylerin olduğu dünya başka bir yerdi. İnsanın içini oyan bir yalnızlıktı bu. Şu anda ne toprağı, ne evi vardı. Göç yoluna düşmenin çok ağır veren bir hastalığa tutulmaktan farkı yoktu.”* (s.77) Ancak Ali Sabir çocukların yanında zayıflık göstermemesi gerektiğini sıkı sıkı tembihlediği için içinde büyümekte olan o, köklerinden artık koştugu duygusu, ikide bir dalgalar halinde çarpıp içini acıtsa da ağlama isteğine engel olur. Başta çocuklar olmak üzere hepsi yorgundur. Direnme güçleri, doğup yetiştikleri, bütünleştikleri yurtlarından hiç ummadıkları bir zamanda

kopmaları yüzünden yıkılmıştır. Çevrelerini zaman zaman algılasalar da, çoğu kez, kapkara bir sisin içinde belirsiz bir yere sürüklendiklerini zannederler. “Arabanın arka tekerleğinin dibine oturmuştu Hasret; güneşin çekilmesinden beri üstüne çullanan sıla acısını bastırmaya çalışıyordu. (...) Öyle bir geçiş ânıydı ki bu, iki şehir birbirinin içindeymiş de kendisi, birinden ayrılıp öbürüne ulaşmamış, arada bekliyormuş gibi bir masalsi tedirginliği yaşıyordu. Demek göçmen olmak, yaşadığın yerden kopmamakla, yaşayacağın yeri tanyamamaktan oluşan zihin bulanıklığıydı. Bütün o çileli yolculuk sırasında Hasret’in kafası hep böyle çalışmış; köyler, yollar, ormanlar birbirine girmişti.” (s.79)

Hasret’in başına yaşayarak öğrendiği o “göçmen akli” denen “mekânların karışıp tekleşmesi ve birbirlerinden ayıramama hali” sık sık gelir. Belleğinde, sanki yalnızca dalgın ve durgun bir anı yumağı vardır. Eskiye ve yeniyi ayırmakta zorlanır. Zaman zaman uyanık da olsa kendini çocuk, babasını sağ zanneder. Bazen de belleği Nemçelilerin saldırısının ardından yurtlarından kopuşun, çocukluğunda olup bitmiş bir olay olduğunu düşünecek kadar zamanın gerisine akmış anılarla karışır. Oysa Bosna’da Üsküp’e göç edeli yıllar olmuştur.

Hasret her sabah, yatağından kalkmadan “Allahım, insanın evini, işini yok eden, gücünü yutan, ümitlerini tuzla buz eden göçü bana bir daha yaşatma!” (s.86) diye dua eder. Ancak Üsküp’ün atmosferi tedirginlik verecek derecede gergindir. Zira Üsküp’ün hareketli çarşılarındaki Müslüman ahali dükkânlarını çoktan kapatmaya başlamış, özel ürünlerin adlarıyla anılan alışveriş hanlarının cümle kapılarının üstlerine kilitler vurulmuştur. Üsküp’te hayat her geçen gün daha da solarken Hasret, sabahları dayak yemiş gibi uyanır ve uzun süre yataktan çıkmak istemez. Düşman, kader ile birleşmiş alıcı kuş gibi tepelerinde dolanmaktadır.

Olaylar öyle hızlı gelişir ki, yalnız Ali Sabir’in işini, ev yaşamını yerinden oynatmakla kalmaz hayatlarının da sarp bir uçurumun başında her an yok olmaya yakın olduğunu öğretir. Üsküp’le birlikte, yakın şehir, kasaba ve köyler hiç beklenmeyen bir saldırıyı yaşamak zorunda kalır. Üsküp halkının başına gelenler, hayatı ve hayata duyulan güveni tümünden değiştirir. Halk, şehre trenlerle gelen işgalcileri gördüğünde gözlerine inanamaz. Üsküp’e saldıran ve şehri ele geçiren Arnavutlar, tıpkı gâvurlardan gördükleri gibi bir istilacı olarak halkı zora sokacak her türlü baskı ve tehdidi sergiler.

Rumeli’de artık her millet düşmana dönüşmüştü. “Kıyıları boğan deniz dalgaları gibi geliyor, yaşama haklarını ve onurlarını

ellerinden alıyorlardı. Fazla bir zaman yoktu. Tuğ yine eğiliyordu. Yere düşmeyeceği, indirilemeyeceği bir yere gitmeleri şarttı. En kısa sürede... Nasılsa satıp savması gereken şeyleri hemen hemen kalmamıştı. Tüm çıkışların yasak olduğu bu şehirden çıkmanın yolunu bulacaktı. Yabancı bir bayrağa dayanamazdı: Zehirlenirdi onun dalgasından.” s.241

Üsküp’ü işgal etmeden çok önce taşkınlık yapmaya başlayan Arnavut gençlerinden biri (Kazım) Hasret’in kızına göz koymuştur. İşgalin gerçekleşmesiyle birlikte emellerine ulaşmak isteyen Kazım, yolundaki tek engeli ortadan kaldırmak için Ali Sabir’i öldürür. Üsküp’te karşı karşıya kalacakları tehlikelerden korunmak için göç hazırlığı yapan aile, Ali Sabir’in zamansız ölümüyle yapayalnız kalır. Ancak Hasret, henüz on dördünde olan kızının sarhoş bir katilin kapatması olarak yitip gitmesi, oğlunun sağda solda telef olması ihtimali yüzünden acısını bile yaşayamaz.

Kocasının en yakın arkadaşı Mesut Çavuş’un zabıt oğlu (Feridun) onları önce Manastır’a daha sonrada Selanik’e götürerek bu cendereden kurtarmak ister. Ancak işgal altındaki Üsküp’ten çıkışın tek yolu olarak kızı Sacide’nin Feridun ile nikâhının kıyılması gerektiği sonucuna varılır.

Hasret, ailesiyle birlikte üç yıl kaldıkları Üsküp’ten kocasını kaybetmiş, kolu kanadı budanmış olarak ayrılır. Bu sebeple zorunlu-geçici bir durak olarak gittikleri Manastır ona hiç heyecan vermez. Feridun sayesinde önünde bir yol açılmıştır. Kaçışına rahatlık denebilirse rahatlık sağlayan bir yol. “Gözlerini kapatıyor, zamanda ve mekânda istediği hızda ve yerde anılarının ardından dolaşıyordu. İki yavrusu iki kanadı gibiydi: Birden iki yanına geçiveriyorlardı. Konuşmuyor, soru sormuyorlardı. Zaman zaman birinden biri derinden iç çekiyordu. Uçabilme gücünü kazanmış, göç mevsimini bekleyen genç kuşlardı onlar. Sürünün başına geçecek olan anneleriymiş gibi onun ansızın kanat çırpmaya başlamasını bekliyorlardı. Keşke öyle bir gücü olsa Hasret’in. Gündelik hayata dönme komutunu vermesi gerektiğini düşünüyordu. En güvenmediği kendisiydi. Bir türlü düzen kuramıyordu.” s.268

Manastır’da geçirdikleri süreden sonra yine Feridun aracılığıyla ilk fırsatta ailesiyle birlikte Selanik’e geçen Hasret, kocasını Üsküp mezarlığında bir başına bırakıp mezarına ikinci bir tas su olsun dökmeye fırsat bulamadan ayrıldığı günün üzerinden tam 30 yıl geçmiştir. Sacide evlenmiş kızı evlilik yaşına gelmiştir. Selanik Tramvay İdaresinde çalışan Alemdar iyi bir kız ile evlenmiş üç de erkek çocuğu olmuştur. Hasret, çocuk ve torunları sayesinde hayata tutunmayı başarmış Selanik’i yeni vatanları olarak benimsemiştir.

Artık iyice yaşlandığı için göç etmek zorunda kalmadan yaşamının bu topraklarda sona ereceğine, hiç olmazsa kendi mezarının da kocasının yattığı bir coğrafyada olacağına inanır. Ancak torunu ile gelinini koleradan kaybettiği yetmezmiş gibi ülkede cereyan eden hadiseler 31 Mart Vakası ile neticelenmiş, yıllarca sürecek bir iç karışıklığın da fitilini ateşlemiştir. İsyanlar, çeteler, baskınlar, hırsızlıklar, kaçakçılıklar, yağmalar, basiretsizlikler, yoksulluklar hepsi vak'a-i âdiyeden görülen adaletsizlikler; sıradan insanların canını, malını, geleceğini yakarken yeni oluşan yönetim hiçbir şeyi değiştiremez. Bu gelişmelerden ötürü Selanik'ten göç edilir.

Sultan Abdülhamit'in Selanik'ten kaçırıldığını öğrenen halkta oluşan panikle birlikte hemen yollara düşmek zorunda kalan Hasret, *"Ben de... Ben de... Bilmediğim bir tuğun altında... Ölüp gidiyorum."* (s.338) diyerek bu son göçü kaldıramayacağını belirtir. Zira aradan geçen üç haftaya yakın sürede Hasret iyice zayıflamış, adeta iskelete dönmüştür. Göç yoluna düşenler hâlâ düşlerle avunurken azı görünen, çoğu ta nerelere kadar süreceği belli olmayan yollarının Edirne'de biteceğine inanmaktadır. *"Göç tüm büyük fırtınalar gibi küçük dalgalar halinde başlayıp, daha sonraları onlarca yol bulup rüzgâr gibi, doğuya doğru fırtına gibi yükseldi. Dağların, ormanların, ovaların, suların ardında bekleyen Dersaadet'e kadar uzan insan dalgaları giderek büyüyordu. Osmanlı bu kadar büyük yenilgi yaşamış mıydı, yahut bir başka ülke?..."* (s.339)

Bin bir zahmet ile Osmanlı'ya başkentlik etmiş kutlu kente Edirne'ye son bir umutla yönelen göçmenler Edirne'ye yaklaştıklarında büyük bir hayal kırıklığı daha yaşar. Zira şehir Bulgar ordusunun kuşatması altındadır. Üstelik kırk bin Sırp askeri onlara yardıma gelmiştir. Kuşatma yüzünden Edirne'nin soluğu kesilmiştir. Yiyeceği, yakacağı; can ve kurtuluş güvencesi yoktur. Kış inanılmayacak kadar soğuk geçerken her şey donmuştur. Otlar, kökler, ağaç kabukları, taze dallar bile aç Edirneliler tarafından tüketilmiştir. Şehir kuşatma altında, açlıktan ölmenin sınırındaki halkıyla, Hasret'in ve tüm göçmenlerin umutlarının kırılmasına neden olur. Böylece Edirne, Hasret'in bayrağını yitirdikten sonra göç etmek zorunluluğunu duyduğu dördüncü şehir olur.

Gerçekte bu göç kervanı yollarda canını veren birçok yaşlı için nereye kadar süreceği belli olmayan nafîle bir zahmettir. Ancak Hasret gibi diğer göçmenlerin dayanmak zorunda kaldıkları bin bir zorluk içinde tek beklentileri, güvenli ata toprağına kadar aşılacak yollardır. Trakya'nın korkunç soğuğu, öldürmeye acıkmış gibi saldırgan Bulgar askerlerine rağmen ölmeyecek kadar şanslı olanlar

ise savaşın evsiz barsız bıraktığı insanlardan oluşan sefalet ırmağı gibi Osmanlı topraklarından başşehir sel gibi akar.

Göçmen kabilelerinin ve savaş artığı askerlerin taşıdıkları hastalıklar ve acı içindeki kaçışların sona erdiği düşündükleri esnada İstanbul halkı onları anlayış ve yardım bekleyen mazlumlar olarak değil; kolera ve tifüs taşıyan insan döküntüleri olarak görür. Bu yüzden üç yüz, beş yüz yıllık yurtlarını bırakıp kaçan “*döküntüler ve ardullar yenilginin acısını*” (s.361) herkesten daha fazla yaşamaktadır.

Başlarını sokacak bir damları olmayan göçmenler, hayatlarına bir düzen verememiş onlarca aileyle birlikte cami ve cami avlularına doluşur. Kendilerini ‘Haneberduşlar’ diye adlandırdıklarından ötürü şehir halkına kızgındırlar. Zaman zaman ilişkiler yumuşasa bile hırsızlık, kavgalardan ötürü İstanbul halkı savaş artıklarının neden olduğu rahatsızlıklardan bıkmış usanmıştır. Şehirde ne temizlik, ne sükûnet, ne de rahat kalmıştır. Belirsizlik ve çaresizliğin pençesinde kıvrandıkları, kaosun hâkin olduğu bir zamanda alınan mübadele kararı, her ne kadar yeniden göç anlamına gelse de göçmenler için bir kurtuluş yolu olur. Hasret de ailesiyle birlikte Selanik’teki topraklarına karşılık İzmir’e gönderilir.

Göçün Neden Olduğu Kayıp ve Yıkımlar

Yedinci Bayrak’tan önceki romanlarında da göç konusuna zaman zaman değinen Kutlu, bu sosyolojik olgunun neden olduğu kayıp ve yıkımları çarpıcı bir dille ortaya koymuştur. Göç söz konusu olduğunda pek çok nitelermeye başvuran yazar, bu romanında göçü, azgın bir sele dönüşerek yaşamı önüne katan, her şeyi silip süpüren belalı yağmurlara benzetmiştir. Kutlu’ya göre Osmanlı o seli on dokuzuncu yüzyılda yaşamıştır. Zira yerel çete ve komita saldırıları, isyanlar ve ardından gelen düzenli ordularla Osmanlı’nın batıdaki bedenini yok etmekte yönelik çabalar sonucunu vermiş kanla sulanarak yerleşilen Balkan coğrafyası Türk insanı için güvenli yurt olmaktan çıkmıştır. İsyandar, saldırılar ve savaşlar, yoksul, sahipsiz kalmış Türk halkını önüne katıp, öteleyebildiği kadar öteye sürerken göçün yaşamsal zorluğunu ve ayrılığın acısını öldürölme korkusuyla birlikte bir hükümlü lalesi gibi boyunlarında taşıyanlar gittikçe daha uzaklardan kopup, daha aç, daha yoksul, daha umutsuz biçimde Osmanlı sınırlarına saçılmışlardır. Hiçbir beklentileri kalmayan bu masum insanlar için kaçmak, içgüdüsel bir eylemden ibarettir ve yaşıyor olmak da yol kenarına düşüp orada kalmamış olmaktır.

Çıkan her isyan, yapılan her savaş, imzalanan her antlaşma Osmanlı’nın daha da küçölmesine ve göç kervanına katılanların önü alınamayacak şekilde artmasına neden olur. Bunun yanı sıra göç seli

tarafından süpürülen bu topraklarda Osmanlı uyruğu olmak, tehlikeli yaşam ortamında bulunmak anlamına gelir. Ölüm, ikinci sınıf sayılma ve aşağılama; yalnız göç edenlere değil, çocuklarının ve sonraki kuşakların kaderine yazılmıştır.

Kutlu'ya göre göçün gerçeklik algısı üzerinde büyük etkileri bulunur. Özellikle planlı olmayan, apar topar yapılmak zorunda kalınan göçlerde bireyler ilk etapta bir şok durumu yaşadıklarından içinde buldukları durumu yadsıma yoluna giderler. Bu nedenle ilk dalga esnasında hayatta kalabilecek kadar şanslı olup hadisenin şiddetle cereyan ettiği yerden uzaklaşmayı başarabilenler ilk yıkımı hayal âlemlerinde yaşarlar. Nesiller boyunca bir toprak parçasına tutunan bireylerin geleceğe dair tasavvurları bir anda yok olur. Örneğin Bosna'nın işgal edildiğini anlar anlamaz ailesiyle birlikte göç eden Hasret, hayatlarının bir daha eski haline dönemeyeceğinin farkındadır. Kızını telli duvaklı gelin edemeyeceğini, oğlunun okula gidemeyeceğini bilir. *“Çocuklarının da yenilen ülkelerin bahtsız insanlarına dönüştüklerini biliyor; içi bunu öyle sert biçimde reddediyor ki. Öyle ülkelerde babalar çocukları küçükken ölür. Geride kalan her birey için daima erken sorumluluklar başlar. Bu yüzden hem çocukluklarını yaşayamazlar, hem de korumadan yoksun, yaşam olanakları bakımından yoksul kalırlar.”* (s.253) Nitekim Hasret'in bu korkularında ne kadar haklı olduğu kısa sürede anlaşılır. İlk isyandan kaçmayı ve ailesini bir arada tutmayı başaran Hasret, Üsküp'ün işgal edilmesiyle kocasını kaybeder. Üstelik bu öyle bir kayıptır ki geride kalanların beklenmedik ölümün külfetini yaşamları boyunca omuzlarında taşımasına neden olur. Göç esnasında yaşanan kayıplar, görülen ölümler olağanlaşarak şuur haline dönüşür ve muhatabına kabullenmekten başka çıkar yol bırakmaz. Geride kalanlar gidenin ruhunun huzura kavuştuğunu düşünmez. Nitekim yangın yerine dönen bir coğrafyada çocuklarıyla kadın başına kalan Hasret de bu duruma işaret ederek kocasının gözünün arkada kaldığını hisseder:

“Ne kadar kolay kabullendik Ali Sabir'in ölümünü. Bir ibrik suyla ıslattığımız toprağının başında durup ruhunun yangınını söndürüp huzura kavuşturduğumuzu sanıyoruz. Ben sanmıyorum. İsyanim büyüdüğüce büyüyor. Onun çocuklarını da, kemiklerini de korumakla yükümlüyüm. Kocam, kemiklerinin bile yâd ellerde kalmasına izin vermememi, tuğun ardında kalırsa ruhunun azap çekeceğini söylerdi hep. Ben o kemikleri nerelere, nasıl taşıyacağım?” (s. 255)

Üsküp'ten kaçarak Selanik'e göç eden Hasret, henüz kocasının yokluğunu kabullenmemişken bu sefer kolera salgını yüzünden gelinini ve torununu toprağa verir. Biri yatsı ezanı

okunurken, öbürü ertesi sabah güneş doğmadan ölen ana oğlun başında bekleyen Hasret, yaşadığı acı ve yıkımı tarif edemez. Sonuçta “sıralı ölüm kabul edilebilir ama sırayı atlayıp genç yaşta gidenler insana ağır bir suçluluk duygusu yükliyorlardı.” (s. 295) Kızının yerine koyduğu gelini, ilk erkek torunu kayıp gitmiştir. Kocasını kaybettiği akşamın her ânı beynine çivilenmiş gibiyken Hasret, şimdi hiçbir şeyi, hatta ölümleri bile algılayamaz. Zihni sürekli bu mekândan, bu yaşananlardan kaçıp gitmektedir.

“Zorunlu göç isteyerek yapılan göç ile kıyaslandığında, insanın sosyal uyum, hayat beklentileri, kişinin dünya üzerine olan temel varsayımları gibi yaşamsal kavramlarını çok daha derinden etkiler. Bir diğer deyişle, zorunlu göç hem sebepleri, hem de sonuçları açısından isteyerek yapılan göçten ve siyasi mülteci olmaktan çok farklıdır” (Aker vd., 2002: 99). Zira zorunlu olarak göç eden kişiler evlerini, topraklarını, eşyalarını kısacası sahip oldukları her şeyi geride bıraktıklarından yokluğu, yoksunluğu ve yoksulluğu daha derin ve şiddetli bir şekilde yaşarlar. Art arda yapmak zorunda kaldıkları göçler neticesinde önce Bosna’daki ev ve değirmenlerini daha sonra da Üsküp’te güç bela aldıkları ev ve dükkânlarını kaybeden Hasret ailesiyle birlikte yoksulluk ve sefaletin pençesinde kıvrınmaktadır. Ailenin içinde bulunduğu ekonomik zorluk, Sacide’nin küçük kızı Sabire’nin evliliğinde iyice açığa çıkar. Düğün için ailecek Manastıra gidilecektir. Kızının evinde kalacak olsalar da Hasret, damadına karşı yoksulluklarının belli olmasından çekinir. Bunun en göze görünür örneği ise erkeklerin iç çamaşırlarıdır. Geceleri soyduklarında ortaya çıkacak görünüm tatsızdır. Oğlunun ve hepsi delikanlılık yaşına ermiş olan üç torununun çamaşırları, yamalarla, atma, sırıma dikişlerle gövdelerinde zar zor durmaktadır. Bu nedenle düzgün giysileri olmadığı için ailenin temsilcisi sıfatıyla düğüne yalnızca dayı Alemdar gidebilmiştir. “Aile arasında hiç önemli olmasa da, işe yabancılar karıştı mı, biçimsel gösterilerin anlamı olduğu bir gerçektir. Ondan daha gerçek olan şey ise, yoksulluktur. İki büyük göç, yakılan işyeri, ellerinde kalan dayalı döşeli haliyle yok pahasına satılan küçük eski bir ev. Bu günlerde ele geçen para günden güne azalmakta. Yoksa Alemdar ağır ustalık işinin üstüne haftanın iki gecesini tekçilik yaparak uykusuz geçirecek yaşta mıydı?” (s.291)

Kutlu’ya göre yoksulluğun derinliği vardır. Dışarıdan bakan göz onun yalnızca enini boyunu görür. Asıl olan onun derinliğidir. Bir mecediye büyüklüğünde kalmış sabun parçasını bile hane halkına kullanılmayıp, gelebilir olduğu düşünülen konuğa saklamak yoksulluk demektir. Bu bağlamda denilebilir ki göç olgusu beraberinde; yoksulluk, temel kentsel hizmetlerden mahrum olma yani

yoksunluk, eğitim-sağlık vb. hizmetlerden yararlanamama, gecekonduların yoğun olduğu düşük sosyal statülü mahallelerde yaşamını sürdürme, kent mekânında marjinalleşme, şiddete açık olma gibi genel anlamda güvensiz bir yaşama karşılık gelen birçok toplumsal sorunun da ortaya çıkmasına neden olmaktadır. Bunun yanında yaşam alanlarını terk etmek zorunda kalarak göç etme süreci de yeni olumsuzluklar türetmekte ya da var olan olumsuzlukları daha da keskinleştirmektedir. Göç ve yoksulluğu ya da daha geniş anlam karşılığıyla yoksunluğu bu pencereden okumak mümkündür. Yaşanılan mekânda sosyo-ekonomik olarak yetersizken üzerine bir de başka bir mekânsal ölçekte yeni yaşam kurma çabaları genellikle yaşam koşullarının daha da zorlaşmasına neden olmaktadır. (Tümtaş ve Ergun, 2016:1354)

Kutlu'nun göç esnasında yaşanan trajedileri gözler önüne serdiği bir diğer yokluk/yoksulluk tablosu da ailenin Selanik'ten de göç ettiği esnada yaşanır. Selanik'ten çıkarken, iyice arıklamış olduğu pek belli bir at satın alırlar ancak at, daha Kılıkış'a varmadan tökezler ve bir daha da kalkamaz. Hemen ardından tüylerini diken diken eden bir olayı yaşanır. Alemdar hayvan acı çekmesin diye hayvanı başından vurmaya hazırlanırken pislik ve açlıktan perişan halde görünen biri çok yaşlı, diğeri aksayan ayağına bakmadan koşmaya çalışan orta yaşlı iki adam, 'Dur... Dur! Hemşerim dur!' diye bağırarak ulaştıklarında, nefes nefese Alemdara hayvanın yaşayıp yaşamadığını sorarlar. Bu kişiler insanlık onurlarına yakıştırmadıkları, sırf hayvanın leşini yemiş olmak istemedikleri için can çekişmekte olan hayvanın boğazını kendi bıçaklarıyla kesmek ister.

Bosna'dan başlayarak İzmir'e kadar uzanan göç esnasında yaşananları aile aracılığıyla aktaran Kutlu, zorunlu göç sonucunda ortaya çıkabilecek yıkımın boyutlarını en ince ayrıntısına kadar tüm yönleriyle ortaya koyar. Örneğin Selanik'ten Edirne'ye gidilirken geçtikleri yerler de, geçecekleri yollar da çamur deryasıdır. Sağlarında sollarında hayvan ölüleri, oku kırılmış kağnılar, haldır huldur yapıp çatılmış, ancak buraya kadar dayanabilmiş olan el arabaları vardır. Ölmek için yatmış, dünyayla ilgisini kesmiş yaralı ve unutulmuş askerler, pislik, açlık, yorgunluk ve belki de ekili tarlalardan geçilerek yenice oluşmuş olan kestirme göç yolları...

Halk, Bulgar, Sırp ve Yunan katliamlarından kaçmaya çalışırken erken bastırılan kışta yeryüzündeki her yer tuzaklar, hırsızlıklar, kana susamış hayvanlaşmış insanlar, ahlaksızlıklar ve zulümle doludur. Bütün bu zorlukların arasında "göç yolu kötü rastlantılar, uzun unutkanlıklar ve şaşımalar yoluydu. Köylere uğramıyorlardı. Çoğu boşaltılmış yoksul Türk köyleriydi bunlar. Bir-iki yaşlı, hasta,

ölmeye durmuş yaralı askerle karşılaşılıyordu. Rum ve Bulgarların çoğunlukta oldukları köyler zaten göründükleri anda göçmenleri kovuyor, ateş ediyor, köpekleri üstlerine salıyorlardı. Yollarda küçük çocuklar kayboluyordu.” (s.350-352) Onları bulabilmek için, geçtiği yolları tersine aşmaya çalışan gözü yaşlı anneler, eşini, nişanlısını bulmaya çalışan gençler, organlarını yitirmiş, yardım dileyen yaralı askerler, hasta askerler, zihinsel dengelerini yitirmiş askerler; askerlik çağını çoktan geçirmiş, yakınlarından uzak, belki terk edilmiş dedeler, bütün o yorucu, ürkütücü yollar boyunca bir zamanlar ezber bildikleri Kur’an’dan ayetler okuyan yaşlı erkekler, genç kızlarını, gelinlerini çirkin ve zavallı görünsünler diye saklayan aileler, erkek çocuklar, sırtlarında ya yük ya da kardeş taşıyan kız çocukları, yemsiz, uykusuz olarak üvendirelerle sürekli rahatsız edilen öküzler, mandalar, gıcır gıcır gıcırdayan kağınların bitip tükenmez yakınmaları göçün trajik, gayri insani tablosunu tamamlayan birer detaydır.

Göç edenlerin yaşadıkları zorluklar, verdikleri kayıplar ve yaşadıkları yıkımlar bununla da sınırlı değildir. Büyük bir umutla yöneldikleri Edirne’nin de düşman tarafından kuşatıldığını gördüklerinde bu sefer İstanbul’a yönelirler. Yüz binlerce insanın iştirak ettiği bu yönelişte hayatla ölüm arasındaki çizginin ne kadar ince olduğu yaşanarak deneyimlenir.

Yola çıktıklarından beri ne yıkanmışlardır ne de çamaşır değiştirmişlerdir. Özellikle yolculuğun son kısımlarında yüz, el yıkayacak su bile bulunamaz. Hava o denli soğuktur ki her şey donmuştur. Kış akşamlarının karanlığıyla erkenden yayılmaya başlayan gariplik duygusu, artık herkese bıkkınlık vermiştir. Başlarında ve gövdelerinde bit kaynar. *“Erkekler akşamları çamaşırlarını çıkarıp tersini çevirerek silkeliyor, çırpıyor, başkalarının da yaptıkları gibi, bir ateş gördüklerinde koşup çamaşırlarını ateşin üstünde silkeliyorlardı. Kesin bir sonuç alacaklarından değil, kaşınmalarını biraz azaltmak için. Açlık ve yorgunluktan kendileri zayıfladıkça kanlarını emen bitler şişmanlıyor, kaygısızca çoğalıyorlardı. Bu pisliğin, bakımsızlığın, yorgunluğun ortasında bit demek, tifüs demekti aynı zamanda. Güçsüz bedenler bitlerin taşıdığı bu korkunç hastalığa tutulunca, kurtuluş umudu kalmıyordu.”* (s. 361-362)

Bir Göçmenin Gözünden Vatan ve Bayrak

“Osmanlı İmparatorluğu’nun yaklaşık 550 yıl sürmüş olan Balkan serüveni üç döneme ayrılır: Balkanlar’da ilerleyiş ve hâkimiyetin sağlanması dönemi (1354-1683); hâkimiyetin zayıflaması ve gerileyiş dönemi (1683-1821); hâkimiyetin yıkılışı ve Osmanlı

Devleti'nin Balkan topraklarından çekilmesi dönemi (1821-1913)" (Sancaktar, 2011: 29).

Bütün bu süreç boyunca Balkan coğrafyasında uygulanan ve Osmanlı'nın Balkanlarda kurduğu hâkimiyetin temel taşlarından biri olan 'millet sistemi', o bölgeye yerleştirilen halkın orayı vatan olarak benimsemesine aracılık etmiştir. İster Müslüman ister gayrimüslim olsun millet sistemine bağlı olan her fert padişaha bağlı 'tebaa' olarak kabul edilmiştir. Yüzyıllar boyunca Osmanlı'nın tuğunun gölgesinde yaşayan bu kişiler (özellikle Müslüman tebaa), Balkanlarda hâkimiyeti kaybetmesiyle birlikte geri çekilmek zorunda kalan Osmanlı'nın tuğunu takip ederek vatan olarak gördükleri topraklardan ayrılmışlardır. Osmanlı'nın Balkanlardaki son demlerine odaklanan Kutlu da bu coğrafyada yaşayan bireylerin vatana, Osmanlı'ya ve bayrağa olan bağlılık/tutkularını dile getirerek göçün psiko-sosyal boyutunu da es geçmemiştir. Romanda eserin başkişisi konumunda olan Hasret'in kişiliğinin oluşması ve şekillenmesinde babasının çok büyük payı olduğu için 'vatan' ve 'bayrak' gibi değerlere ilişkin bilinci de babasından almıştır.

Değirmende küçük yaşlardan itibaren babasına yardım eden Hasret, babasıyla her gün güneş doğmadan yola çıkmak zorundadır. Güneşin doğmasına yakın ağaran gökyüzüne karşı dünyanın tüm güzelliklerini duyumsamak için gözlerini kapattıklarında babası her seferinde "*işte bu... Vatan, farkında olduğumuz şeylerin toplamı. Bir toprak parçası değil yalnızca. Sahiplendiğimiz, üstündeki canlı cansız her şeyle, karnında sakladıklarıyla bizi var eden cennet!..*" (s.11) diye mırıldanır. Hasret o yıllarda babasının anlatmaya çalıştıklarını tam anlamıyla idrak edemez ancak yine de her defasında heyecanlanır. Hasret farkına bile varmadan babasından kendisine akan şefkati, içiyle dış dünya arasındaki barışıklığı; anılarında, teninde, göz ve kulaklarında biriktirecektir.

Timar sahiplerine, çiftlik ağalarına isyan eden aç Hırvat ve Hıristiyan Boşnak köylülerin verdiği sıkıntıların arttığı o günlerde vatanın ne olduğunu anlamak için sık sık kafa yoran, hayaller kuran Hasret, babasının tam olarak ne kastettiğini evlendikten ve Sacide adlı küçük bir kız çocuğu olduktan sonra anlamaya başlar.

Kocasından, çarşıdaki esnaf arasındaki sürtüşmeleri her gün dinleyen Hasret, artık yalnız ve güçsüz olduklarını Osmanlı'nın bu coğrafyadaki otoritesinin hızla kaybolduğunun farkındadır. Yine de umudunun kırılmaması için bir keskin inatla direnmeye çabalar. Osmanlı bayrağının altındaki insanın, topraklarına sahip çıkacağı; yaşamına yalnızca onun altındayken onur katılacağı inancındadır. Bu yüzden, ister tuğ ister bayrak ne diye anılırsa anılsın o, Hasret için

ataların kutsal emanetidir. Bu nedenle Hasret yaşamı boyunca devam eden göç yolculuğunda son tuğa nerede ulaşacağını bilemediğinden bu dünyaya gözlerini yumduğunda üstünde tuğun dalgalanacağına dair olan inancının sürekli zayıfladığını algılar.

İşgaller ardı ardına sıralanıp tuğun dalgalandığı vatan toprağı giderek küçülürken daima yükseklerde taşınan ‘Osmanlı Tuğı’ zavallı Rumeli ve Anadolu insanının acılarına, imdat çığılıklarına yetişemez. “*Oysa o tuğ! Onları bu güzel, verimli topraklara diken eski büyük sultanlar olsa da, bugüne kadar ayakta tutan, şimdi çaresiz kalmış olan halktı. Tuğ, kaç milyon insanın hayatları sona erdiğinde altında yatmayı umdukları ve cennet saydıkları vatan toprağının cismi idi. Kemiklerinin bile ihtiyaç duyduğu şeydi o. Başını kaldırdığında üstünde gördüğü bayrak, varlıklarının kutsanmış olduğunun deliliydi.*” (s.213) Bu yüzden Hasret, göç esnasında her türlü yokluk, açlık ve sefaletle rağmen göğsünde bir kaytanın ortasına düğümlenmiş tek Reşat altınını bozdurmamış, gölgesinde yatmak istediğı bayrak için saklamıştır. Hasret “*adağundan başka bir şey için bozdurmayaacağı o parayla bayraklık atlas alacaktı. Tam al kırmızı. Sonra ayı ve yıldızı işleyeceği ipeği... Çokça almalydı ibrişimi, ay yıldızı kabartma olarak işlemeliydi.*” (s.338)

Hasret gibi kaçmaya mecburken, ayakları geri geri gidenler, kaç kuşaktan beri vatan bildikleri toprakların şu anda belki de elden çıkmış olduğunu düşündüklerinde yüreklerinin yarıldığı hissederler. Herkesin yüreğinde, yola düşükleri andan beri şehrinin, mahallesinin, sokağının, hatta evinin bile vatan ve yuva olmaktan çıkmış olmasının garipliğı vardır. Kaç kuşaktan atalarının yattıkları, sayılmayacak kadar mezarları olsa da, oralarda artık ‘yabancı/azınlık’ olarak kabul edilmek, iç burkutucudur. Bu yüzden Hasret’in kulaklarında sürekli “*Osmanlı tuğunun altını vatan bilin. Onun dalgalanmadığı yerde yaşamak size haramdır. Benim için tek uğraşınız, kemiklerimi yâd ellerde bırakmamak olsun.*” (s.246) diyen kocasının vasiyeti çınlar.

Yurttan Kopuş ile Öze Dönüş İkilemi: Mübadele

Türk-Yunan ‘nüfus mübadelesi’, 30 Ocak 1923 yılında Lozan Konferansı’nda Türkiye ve Yunanistan arasında imzalanan ‘Yunan ve Türk Halklarının Mübadelesine İlişkin Sözleşme ve Protokol’ün imzalanmasıyla gerçekleştirilmiştir. Bu sözleşmeye göre Türkiye’de bulunan Ortodoks Rumlarla, Yunanistan’da bulunan Müslüman Yunan uyrukları, 1 Mayıs 1923 tarihinden itibaren zorunlu göçe tabi tutulacaklar ve göç edenler Türk ve Yunan makamlarının izni olmadıkça geldikleri ülkelere yerleşmek amacıyla geri dönemeyeceklerdir. Bu sözleşme uyarınca, yaklaşık olarak 350.000

Müslüman Türk ve 200.000 Hıristiyan Rum zorunlu göçe tabi tutulmuşlardır. (Bozdağlı, 2014: 10)

“Devlet İstatistik Enstitüsü’nün verilerine göre, mübadele kararının sonucu olarak 1923 ile 1927 yılları arasında Yunanistan’dan Türkiye’ye 456.720 Müslüman gelmiş ve çoğunluğu Ekim 1923’te kurulan Mübadele İskân ve İmar Vekâleti tarafından önceden belirlenmiş olan köy ve şehirlere yerleştirilmiştir” (Goularas, 2012: 131). Hasret ile ailesi de bu uygulamadan faydalanmışlardır. Nitekim yıllarca süren göçün ardından kendileri için son durak olan İstanbul’da çaresiz bir şekilde bekledikleri esnada Alemdar’ı karakoldan çağırırlar. Oradan Dâhiliye Nezareti ve İskân dairesine yollanan Alemdar’ın eline bir kâğıt tutuşturulur:

“Bosna Vilayeti halkından Ali Sabir oğlu Hasret’ten doğma Alemdar Ağaya, Selanik Vilayet Merkezinde Yunan hükümet kuvvetlerince el konulan iki oda ile müstemilattan müteşekkil hane karşılığı olarak, Saruhan Sancağı, Salihli Kazasına mücavir bölgede, terk edilmiş iki gözlü bir Rum evi ile çevresinde on altı dönüm toprağı kullanım hakkı tanınmıştır.” (s.372)

Görevli memurun en geç on beş gün içinde Saruhan Sancağı İskân Dairesine kayıt yaptırmaması halinde bu hakkın iptal edileceğine dair uyarılarını dinlerken Alemdar’ın içinden havalara sıçramak gelir. Alemdar ortada bırakıldıkları için devlet ile ilgili tam da olumsuz şeyler düşünmeye başladığı esnada devletin sefaletlerini gidermeye dönük attığı bu adımdan ötürü tarifi imkânsız bir mutluluk yaşar.

Alemdar’ın bu müjdeyi vermesiyle birlikte uzun süreden beri aileyi kuşatan kasvet, belirsizlik ve çaresizlik bir anda yok olur. Ancak Hasret’in gönlünde hâlâ üşüyen bir iç dünya vardır. Şehr-i Saadet onu ruhunun derinliklerinden yakalayıp sarsan bir hummaya dönüşmüştür. Osmanlı’nın Rumeli, Trakya topraklarının hallaç pamuğu gibi atıldığı, top mermileriyle uçurulduğu günleri geride bıraksalar da sayılamayacak kadar çok şey yitirilmiştir. Çok şey yeniden yapılır, onarılırdı ama göçmenlerin gönülleri, hayata sarılan kanatları kırılmıştır. Devlete duydukları bağlılık da saygı da yüz binlerce genç pisi pisine heba olunca yerini küskünlüğe bırakmıştır. Zira “onların gözünde Osmanlı bir koca dağdı. Göçmenleri sarar, korurdu. İnsanın bu kadar kolayca heba eden dağ parçalanır, kale çöker. Osmanlı’nın istediği vergilerini mi vermediler? Vatanın savunmasına mı katılmadılar? Devletin mallarını mı çaldılar? Düşmanla birleşip ihanet mi ettiler? Bunlara tarihsiz üzüliyordu Hasret: Hastayım ben! Öyle yılmışım ki, sevinçleri bile kedere çeviren bir hastalığa tutulmuşum diye düşündü.” (s. 375- 376)

Yapılan vapur yolculuğunda her şey yolunda gider. İzmir'den Salihli'ye kolayca ulaşılır. Hasret, Ali Sabir'i kaybettiğinden beri kendini ilk defa, her şeyi düşünmek zorunda olmayan, aksine üstüne titrenen bir kadın olarak hisseder. Yorgun olup olmadığı sorulur, üşümesin, terlemesin diye özenilir. Nazlanmaya alışmadığı için de hoşnutluğunu belli etmek ister. Ama bir türlü edemez. Neden sevinemediğini düşünen Hasret çocukluğunun sevgi dolu insanların nice zamandan beri kendi anılarında bile kayıp olduğunu fark edince şaşırır. Yaşananlar zamanın bir yerinde sabun köpüğünden bir balon gibi yitip gitmiştir. Devlet çözülmüş, insanlar boşlukta kalmıştır. Ardından yaban meyveleri gibi dayanıksızlaşmış, patır patır dökülmüşlerdir.

Salgınlar ve kırgınlıklarla dolu İstanbul'da gönlü kararır Hasret, İzmir'e ayak basar basmaz toprağın yüreğindeki sıcaklığı duyumsadığını hisseder. Bu yüzden eğilip onu öper. Kendilerine verilen arazi, kaza merkezine çok yakınında bir köy olan Caferli'dedir. Kapısı ve penceresi olamayan eve ulaştıklarında evin birçok eksiğinin olduğunu görürler:

“Eşyasız, çok az para, pek de bilmedikleri tarım işleri, onarılması zorunlu bir ev. Kapı yok. Cam zaten çevrede kullanılmıyor ama kış için kepenk lazım. Ocak onarılacak. Ocak için odun, çıra, çakmak taşı, tüf... Çamaşır için sacayağı, oturak, kazan, çamaşır teknesi... Aydınlatma için çıra, lamba, kandil veya idare lambası... Yatak, yorgan, yere yaygı, perde, Güldesteye sandık... Kap-kacak, kaşık-sahan, bıçak. Su taşımak için kova, güğüm. Bahçe için tohum, fide, kazma, kürek, çapa, yaba... Kümes, horoz, tavuklar. Tarlayı sürmek için kiralananacak bile olsa öküzler, saban, tohumluk...” (s.387)

Bütün bu sorun ve eksikliklere rağmen düşman tehdidinin olmadığı bir toprak parçasına sahip oldukları ve başlarını sokacakları bir dam bulabildikleri için kendilerini şanslı hissederler. Nitekim köy halkı kısa bir sürede Tanrı misafiri olarak gördükleri aileyi bağrına basarak her türlü yardımı yapmaya hazır olduklarını gösterir. Caferli'ye yeni gelen ailenin evleri onarılan kadar köy odasında kalmalarına, yatak yorgan yaygı gibi kullandıkları malzemenin oradan ayrılırken onlara verilmesine, köye konuk olarak gelen başkalarının ikameti için muhtarın evinde bir oda ayrılmasına, durumu müsait olup da, yardımda bulunmak isteyenlerin rastgele değil, ihtiyaçlara göre bunları gerçekleştirilmelerine, aile köy odasında kaldığı sürece yiyeceklerini, gönüllü halkın sırayla sağlamasına karar verilir.

Yıllardır vatan bildikleri topraklarda Bulgar, Sırp, Hersekli, Karadağlı, Hıristiyan Arnavutların türlü zulüm ve zorbalık, eziyet ve tecavüzleri ile karşı karşıya kalan; göç yolunda ölüm, açlık, yokluk,

sefalet ve hastalıklar ile uğraşan aile misafirperver, yardımsever, iyi yürekli, dost insanlarla karşılaştıklarına bir türlü inanamazlar. Mutluluk gözyaşlarıyla birbirine kenetlenen aile, yeniden var olmak ve öz vatanlarına kök salmak için var güçleriyle çalışmaya başlar. Hasret kendisi için artık bir şeylerin geri döndürülemez biçimde değiştiğini, iş işten geçtiğini bilir. Torunun çocuğunu kucığına alırken de onların tarihinin artık burada olduğunu bilir. Yaşadıklarını düşünürken belki de böyle olması gerektiği sonucuna ulaşır. Diyar-ı Urumeli bir devletin yiğit savaşçılarıyla başlayan, yüzlerce yıl süren bir serüven olmuştur. En büyük şanssızlıklar ise, kendisinininkiyle başlayan üç kuşağı yakalamıştır. Bebek artık öz vatanındadır. Huzur içinde yaşamak, onunla birlikte sonradan gelenler için mümkün olacaktır. Hasret, kendisi için değil ama gelecek kuşaklar için bu kadar büyük bir sevinci hayatı boyunca yaşamadığını fark eder.

Sonuç

Bir Göçmen Kuştı O ve Emir Bey'in Kızları adlı romanlarında göç konusunu ela alan Kutlu, bu yaklaşımı *Yedinci Bayrak*'ta da sürdürerek bir yandan Osmanlı'nın Balkanlar'dan/Rumeli'den çekilişini, bu esnada girilen savaş ve mücadeleleri diğer yandan da bu çekiliş sebebiyle Balkan topraklarında yerini yurdunu terk edip Devlet-i Aliyye'nin sürekli küçülen sınırları içine göç etmek durumunda kalan insanları anlatır.

Osmanlı'nın çekilişi ile ilgili olayları tarihsel bilgilere dayanarak aktaran yazar, göç yoluna düşmeyi çok acı veren bir hastalığa tutulmakla bir sayar. Ona göre göçmen olmak, yaşanılan yerden kopmamakla, yaşanılacak yeri tanıyamamaktan oluşan zihin bulanıklığından farksızdır. Bu nedenle Kutlu, Balkan coğrafyasında yaşayan halkın hayatlarını yerle bir eden savaşların yol açtığı göçler ve göçmenlik durumuna yer vermiştir. Göçün yaşamsal zorluğunu ve ayrılığın acısını öldürülme korkusuyla birlikte bir hükümlü lalesi gibi boyunlarında taşıyan Balkan halklarının gittikçe daha uzaklardan kopup, daha aç, daha yoksul, daha umutsuz biçimde Osmanlı sınırlarına saçılışlarını ele alan Kutlu, bu durumu Hasret adındaki roman başkışisi aracılığıyla verir. Roman her ne kadar Hasret'in doğup büyüdüğü Saraybosna topraklarından başlayarak Üsküp'e, oradan Selanik'e ve daha sonra sırayla Edirne, İstanbul ve Salihli'ye göç edişini konu edinmiş olsa da Kutlu, bütün Balkan halklarının çektiği acılara Hasret aracılığıyla ayna tutmuştur. Bunu yaparken de Kutlu, zorunlu göç, göçmenlik ve mübadele gibi sosyolojik olgulara siyasi, sosyal, tarihi ve kültürel bir bakış açısı ile yer vermekten geri durmamıştır.

Kaynakça

- Aker, T. – vd., (2002). Zorunlu İç Göç: Ruhsal ve Toplumsal Sonuçları. *Anadolu Psikiyatri Dergisi*, 3, 97-103.
- Bilecen, T. (2012). *Balkan Savaşı Sonrasında Ortaya Çıkan Göç Hareketleri ve Muhacirlere Yapılan Sosyo-Ekonomik Yardımlar*. Balkan Savaşlarının 100. Yılında Büyük Göç ve Muhaceret Edebiyatı. *TYB Akademi*, Yıl 2, S.6, 59-73.
- Birleşmiş Milletler (BM) (2005). *Ülke İçinde Yerinden Olma Konusunda Yol gösterici İlkeler*. Brookings Enstitüsü Yerinden Olma Projesi, Washington, D.C.
- Bozdağlı, Y. (2014). Türk-Yunan Nüfus Mübadelesi ve Sonuçları. *Türkiye Sosyal Araştırmalar Dergisi*, C.180, 9-32.
- Goularas, G. B. (2012). 1923 Türk-Yunan Nüfus Mübadelesi ve Günümüzde Mübadil Kimlik ve Kültürlerinin Yaşatılması. *Alternatif Politika*, 4 (2), 129-146.
- Halaçoğlu, A.(2002). Balkan Savaşları (1912-1913). *Türkler*, C. 13, 296-307.
- Özcan, D. E. (2016). Çağdaş Göç Teorileri Üzerine Bir Değerlendirme. *İş ve Hayat*, 2 (4), 183-215.
- Sancaktar, C. (2011). Balkanlar'da Osmanlı Hâkimiyeti ve Siyasal Mirası. *Ege Stratejik Araştırmalar Dergisi*, 2 (2), 27-47.
- Tümtaş, M. S. ve Ergun, C. (2016). Göçün Toplumsal ve Mekânsal Yapı Üzerindeki Etkileri. *Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 21 (4), 1347-1359.
- Yavuz, F. (2013). New York Times Gazetesi'nin Gözüyle Balkan Savaşları. *Tarih Okulu Dergisi*, Yıl 6, Sayı 16, 147-186.
- Yıldırım, S. (2012). Balkan Savaşları ve Sonrasındaki Göçlerin Türkiye Nüfusuna Etkileri, *Cumhuriyet Tarihi Araştırmaları Dergisi*, Yıl 8, Sayı 16, 75-92.

Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi,
The Journal of Social Sciences Institute
Yıl/Year: 2018 – Kış / Winter
Sayı/Issue: 42 - Sayfa / Page: 89-104
ISSN: 1302-6879 VAN/TURKEY

Makale Bilgisi / Article Info
Geliş/Received: 19.10.2018
Kabul/Accepted: 23.11.2018
Araştırma Makalesi / Research Article

**GERÇEKLİĞİN YARATIĞI MI, YARATIĞIN YARATTIĞI
GERÇEKLİK Mİ? JOHN FOWLES'İN YARATIK'INDA
POSTMODERNİTE VE GERÇEKLİK ARAYIŞI**

***IS IT THE MAGGOT OF THE REALITY OR THE REALITY
CREATED BY MAGGOT? INVESTIGATING POSTMODERNITY
AND REALITY IN JOHN FOWLES'S A MAGGOT***

Arş. Gör. Ömer Aytaç AYKAÇ

Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi

Edebiyat Fakültesi

İngiliz Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı

aytaco@yyu.edu.tr

Öz

Çağdaş İngiliz Edebiyatı denince akla gelen önemli yazarlardan birisi olan John Fowles tam bir anlatı ustası olması ve eserlerinde karakterlerini yazarın önünde tutan anlatım tekniği ile bilinmektedir. Hayatının büyük bölümünü Yunanistan, Fransa ve İngiltere'de geçiren ve bu süreçlerde yaşadığı deneyimleri eserlerine de başarıyla aktaran Fowles, Yaratık kitabıyla edebiyat dünyasında unutulmayacak bir yer edinmiştir. Yaratık adlı eserinde kendine ve bu esere has bir anlatım tekniği kurgulayan Fowles, bu kitabıyla adeta okuyucunun zihninde seyahat eder. Gerçek ile kurgunun birbirinden ayrılmasının imkansız hale geldiği bir labirente dolaşma hissi yaratan eser aynı zamanda kişisel özgürlüğe ve gerçekliğe ulaşmanın zorluklarını da ele alır. Bir çok postmodern teknik ile kurgulanmış bu eser gerçeğin ve sanrının iç içe geçmesi ve okura da gerçeğin sorgulama görevi vermesi yönüyle de nispeten farklı bir yerde durmaktadır. Bu çalışmanın amacı da tam bu noktada gerçek ile kurgu arasındaki ayrımı ve gerçeklik arayışı konusunu irdelemek ve aynı zamanda Yaratık eserinde

kullanılan Postmodern tekniği de örnekleri ve kitaba etkisi noktasında ele almaktır.

Anahtar Kelimeler: John Fowles, Yaratık, Gerçeklik, Arayış, Postmodernite

Abstract

John Fowles, one of the most important writers of Contemporary English literature, is undisputedly a narrative master and is known for works which gives the role of author to the reader and make them tell the story. Fowles, who spent most of his life in Greece, France and England and successfully convey his experiences in these processes, has acquired a place in the literary world with his book *A Maggot*. Fowles, who created an expression technique peculiar to himself and with his stories, starts a travel in the reader's mind. The work also deals with the difficulties of reaching personal freedom and reality, creating a sense of traveling through a maze where it becomes impossible to separate reality and fiction. This work, which was created with a lot of postmodern techniques, stands in a relatively different place in terms of intertwining reality and delusion and giving the reader the task of questioning reality. The aim of this study is to examine the distinction between fiction and reality, and also to discuss the examples of the postmodern techniques used in *A Maggot* and their impact on the book.

Keywords: John Fowles, Maggot, Reality, Pursuit, Postmodernity.

Giriş

Kendi romanı Yaratık üzerine konuşurken kitabı için ‘Gerçek bir rüya’ ile ‘geçmişe bir yolculuk’ tanımlamaların ortasına koyan John Fowles, birçok eserinde ‘zaman’ en önemli tema olmuştur. Başta Yaratık olmak üzere bir zamana yolculuk yazarı olan Fowles, kurgu ile gerçeği de müthiş bir şekilde sentezleyen romanları ile de öne çıkan bir yazar olmayı başarabilen çağdaş yazarlar arasında gösterilmektedir. Bu kitaplardan birisi olan Yaratık Postmodern bir eser olması haricinde kurgu ve gerçekliğin bir arada olduğu ve zamana yolculuğun bu ince çizgide aynı eksende yürütüldüğü bir gerçeklik arayışının anlatısıdır.

Bu çalışmanın amacı da John Fowles’in *Yaratık* adlı kitabını postmodern bir çerçevede ele almak, kullanılan postmodern teknikler üzerinde bazı değerlendirmeler yapmak ve gerçeğin peşindeki yolculuğu zaman kavram ve gerçeğin arayışı noktasında incelemektir. Bu noktada da temel olarak ele alınan inceleme Stuart Sim tarafından yayınlanan *Postmodern Düşüncenin Eleştirel Sözlüğü (The Routledge Companion, 2006)* adlı kitapta ele alınan postmodernizm temelli postmodern roman incelemesidir. postmodernizmin başlangıcı ve tetikleyicileri ile ilgili bilgilerin yer aldığı Stuart Barry Lewis imzalı makalede postmodern romanın başat özellikleri de konu edinmiştir.

Söz konusu çalışmada postmodernizmin başat özellikleri şu şekilde verilmiştir:

Zamansal düzensizlik, zaman duygusunun aşınması, pastişin yaygın ve anlamsız kullanımı, sözcülerin parçalayıcı maddi göstergeler olarak öne çıkışı, serbest fikir çağrışımları, paranoyalar, kısırdöngüler, ya da mantıksal olarak farklı söylem düzeyleri arasındaki ayrımın kaybolması. (Sim, 2006, s. 145)

Bu noktada çalışmaya konu edinilen *Yaratık* adlı kitapta temelde yukarıda verilen postmodern özellikler çerçevesinde ele alınmış ve kitap temelde postmodern bağlamda incelenmiştir. John Fowles tarafından 1985 yılında yayımlanan *Yaratık* adlı kitap “Akıl ve boş inanç, delilik ve doğüstü, özgürlük ve rastlandığı, bilim ve büyü gibi kavramların tartışıldığı, çarpıcı bir gerilim romanının ötesinde uzanıp metafizik boyutlara erişen bir roman” (Fowles, 2011, giriş) şeklinde tanımlanmıştır. Kitap bu çalışmada tam da bu yönüyle ele alınacak ve detayları ile irdelenecektir. Bu çalışması öncesi en dikkat çekici postmodern eserlerden biri olan anılan kitabın yazarı irdelemek gerekirse: 1926 doğumlu İngiliz yazar John Fowles, Çağdaş İngiliz Edebiyatı konusunda önemli isimlerden birisidir. İngiltere doğumlu olan fakat doğup büyüdüğü ülkenin geleneklerine çok da bağlı olmayan bir kişiliğe sahip olan Fowles buna rağmen Shakespeare gibi isimlere atıfta bulunmayı ve eserlerinde bu isimlerin yansımalarını kullanmaktan imtina etmemiştir. Fransız Edebiyatı konusunda eğitim alan ve bu alanda deneyimli bir isim olan Fowles’in bu yüzdendir ki kitaplarında bolca Sartre ve Camus yansıması da yer alır. Tüm eserlerinde olduğu gibi onun bu çalışmada da incelenecek olan ‘*Yaratık*’ adlı kitabında varoluşçuluk ve absürtlük ile ilgili göndermeleri sıkça tartışılıyor. Fakat Fowles önemli çevreler tarafından varoluşçu değil absürt görüşü benimsediği konusunda da farklı değerlendirmelere konu olmuştur. Çağdaş İngiliz Edebiyatı eleştirmenlerinin de postmodernist bir yazar olarak değerlendirdiği Fowles buna rağmen modern roman konusunda da ayrı bir şekilde değerlendirmektedir. Aslında hem modernizm hem de postmodernizm akımları arasında bir yerde yer edinen Fowles, ‘*Yaratık*’ adlı kitabında postmodern edebiyatın birçok teknik ve yöntemini de ağırlıklı olarak kullanmıştır. Fakat onun kitabında yer edinen teknik sadece postmodern anlatılar değildir. Fowles her ne kadar absürt edebiyat konusunda bir yerlere yerleştirirse de varoluş ve varoluşçuluk onun kitaplarında kendisini fazlasıyla hissettirir. Postmodern teknikler olan pastişler, belirsizleştirmeler, bölümlere ayırmalar gibi teknikler dışında onun kitaplarında mitolojik yansımalar, erotik temalar hatta Freud’un psikanalizine kadar çok farklı şeyler bulmak mümkündür.

Farklı anlatım teknikleri ile süslediği kitaplarında mistik öğeler fazlasıyla yer bulurken ‘*Yaratık*’ adlı kitabında da İngiltere’nin Aydınlanma Dönemine ait tarihsel arka planın tam bir kurgu ile anlatıldığına da rastlanabilmektedir.

Yaratık ile ilgili detaylı bir analize geçmeden önce söylenmesi gereken belli başlı kullanım tekniklerinden söz etmek doğru olacaktır. Bu noktada da *Yaratık*’la ilgili üzerinde durulacak en önemli husus olay gelişiminin ve olay konusunun alışılmış ve geleneksel bir düzende olmamasıdır. Roman farklı bölümlere ayrılır ve bu her ayrı bölüm farklı bir bakış açısı ile karakterize bir şekilde sunulur. Kitabın ilk bölümü, ki bu geleneksel geleneksel anlatıya en çok uyan bölümdür, okuyucuya seyahat halindeki bir grup insanın yolculuğu, hatta yolculuğunun son bölümü sunulur. Bu grupta bir lordun oğlu olan Bartholomeow, uşağı Dick, Rebecca adında bir yardımcısı ve Lacy and Jones adında birisi yaşlı birisi genç iki kişi daha vardır. İlk bölümde bu karakterlerin nasıl bir ilişki içerisinde olduğu ile ilgili bir fikre ulaşılmaz. En basitinden sonraki bölümlerde detayları öğrenilecek olan hikayenin ilk bölümünde Rebecca yolculukta Bartholomeow’un zevkleri için bulunduğu tahmin edilir fakat bir süre sonra Lacy gelir ve Rebecca’nın Dick ile yattığını söyler. Buna rağmen Bartholomeow tepki vermez hatta doğal bir şekilde bir adamın karısı ile yatmasının normal bir şey olduğunu söyler. Burada kafalar karışır. Sonra ilişkiler bir bir çözülür. İlk bölümün sonlarında ise garip bir şekilde Dick’in ölümü ile sonlanan bir bölüm kapanır. Bu bölüme kadar bir şeylerle ilgili fikir edinilse de okurun ne olup bittiği ve bu karakterlerin arka planı ile ilgili bir bilgisi yoktur. İkinci bölüm ise mahkemedeki sorgulardan oluşur. Avukat ya da yargıç Ayscough, bu seyahatteki isimleri sorgulamaya başlar ki bu da kitabın tam anlamıyla ana bölümünü oluşturur. Bu süreçte o kadar çok sorgulama, bilgi edinme ve gerçeği bulma çabası vardır ki okur da yargıç ile birlikte epistemolojik bir konumda neler olup bittiğini anlamaya çalışan bir konuma girer. Son bölümde ise kitap tam anlamıyla ucu açık bir şekilde biter. Ayscough, Bartholomew’in babasına yazar ve tüm çabaları sonucunda edindiği bilgileri paylaşır ve son bölümde en çarpıcı ifadeleri veren Rebecca’nın durumundan ve onun söylediklerinin saçmalığına dem vurur. Kitabın bu anlamda parçalı ve anlamsızlığı önemli bir postmodern tekniktir. Diğer teknik ise metinlerarasılık olarak görülür. Fakat bu çok sıkça kullanılmaz. *Yaratık*’ta baştan sona beş farklı çeşit metin yer alır. Bunlar yapılan protokoller, görüşmeler, bilimsel isimlerin yorumları, mektuplar ve satır aralarında kullanılan gazete ve dergi kopyalarıdır. Bu yönüyle metinlerarasılık diğer tekniklere göre daha düşük seviyede kullanım

görür. Hatta yazar kitabın son bölümünde Defoe gibi isimlerden çok sıkça ve neredeyse hiç bahsetmemesine rağmen aslında ondan çok etkilendiğini söyler. Fakat bunun dışında bir çok postmodern teknik ile donatılmış ve bir tarihsel kurmaca haline getirilmiştir.

Postmodern edebiyat anlayışı ile öne çıkan tekniklerden birisi hiç şüphesiz üst kurmacadır. Modern edebiyattan sonra ortaya çıkan postmodernizm ile şüphesiz toplum daha çok sorgulayan bir hale gelmiş ya da böyle bir tablo çizilmiştir. Bu da beraberinde üst kurmaca tekniği gibi farklı teknikleri getirmiştir. Uygulama noktasında bir çok farklı kullanımı olan üst kurmaca genel itibariyle kurgu içerisinde kurgu, hâlihazırdaki hikâyenin içinde farklı bir hikâyenin anlatılması gibi anlatılara işaret eder. Bununla birlikte roman kahramanı aslında bir karakter olduğunun farkındadır ve yine romanın bir anlatıcısının olduğunu bilmektedir. Fakat buna rağmen roman kahramanı kendisi bir anlatıcı olma rolüne bürünür ve kendi kurgu hikâyesini anlatabilir. Buna ek olarak yine postmodernizmin belirgin özelliklerinden olan parçalama, bölümlere ayırma ve belli bir düzen içinde yazmama anlatı geleneği vardır. Yani yazar bir kronolojik çizgi ile değil de farklı ‘gel-git’ler ile eserini oluşturur. Fowles’in ‘*Yaratık*’ kitabında bu örneği görmek fazlasıyla mümkündür. İlk 50 ya da 51 sayfası olayı kronolojik bir şekilde anlatılan *Yaratık*’ın bundan sonraki bölümü tam anlamıyla farklı bir teknikle anlatılan bir kurgu halini alır. Bundan sonraki bölümlerde mahkeme tutanakları, dönemin gazete ve dergilerinden parçalar ve geriye dönük olaylar tekrar tekrar okuyucuya sunulur.

Hangisi Gerçek, Hangisi Yaratık?

Linda Hutcheon’un tarihsel üstkurmaca şeklindeki yorumlamasına eseri en çok uyan isimlerden biriside şüphesiz Fowles ve söz konusu çalışmadaki *Yaratık* adlı eseridir. Hutcheon tarafından tarih ve edebiyatı ele alan metinlerarasılık, temsil stratejisi, dilin rolü, tecrübeye dayalı olaylar ile tarihsel gerçeklerin ilişkisi, genel anlamda ise epistemolojik ve ontolojik sorunların çözülme sanatı olarak ele alınır (Hutcheon, 1988). Ecevit’in özellikle 1960’lı yıllardan sonra postmodern bir şemsiye altında toplanmaya çalışan kurgu ürünü olarak tanımladığı (Ecevit, 2004, s. 99), Wough’un; “Üstkurmaca, kurgu ve gerçeklik arasındaki ilişkiye dair sorular yönelmek için bilinçli ve sistemli bir şekilde artifakt olan durumuna dikkat çekmeyi amaçlayan kurgusal yazılar için kullanılan terimdir.” (Wough, 1984, s. 2) *Yaratık*’ın da temelinde duran önemli postmodern tekniklerden birisidir. Birçok farklı tekniğin kurgudaki yansıması olan

üstkurmacanın tarihsel boyutu ile birleştiği durumu en iyi anlatan tanımlamalardan birisi ise Seven tarafından yapılmıştır:

Modernist romanda üstkurmaca kurguyu bozmak ve gerçekliği farklı bir boyutta yansıtmak isteğiyle kullanılırken, postmodern romanda anlatılanların kurmaca olduğu ve gerçeğin değil anlatının kendisinin vurgulanması için kullanılan bir yöntemdir. Böylelikle okur, yazarın neden ve nasıl bu metni yazdığını baştan itibaren veya çeşitli sebeplerle yazarın ona hatırlatması yoluyla bilir ve içeriğin akışına kapılmaz. Üstkurmaca yoluyla şekillendirilen metin içerisinde metinlerarasılık, kolaj, oyun, parodi ve pastiş gibi yöntemleri de barındırır (Seven, 2007, s. 13).

İşte tam bu noktada *Yaratık*'a tarihsel üstkurmaca gözüyle baktığımızda belirgin olarak gördüğümüz nokta şudur: 1930'ların İngilteresi'nde, II. George dönemi özellikle dini anlamda tüm çıplaklığı ile yansıtılırken, kitabın da adını aldığı *Yaratık*'ın mağarada görüldüğü o kurgu yine aynı dönemde buluşturulur. Yani tarihsel arka planı çok güçlü olan eserde kurgu da çok ince bir çizgi ile hatta gerçek ile kurgunun ayırt edilemez gerçeklikte sunulduğu bir şekilde bir araya getirilir. Her ne kadar *Yaratık* olarak tasvir edilen şey bir zaman makinesi, cennet bahçelerine yolcuğa gönderen bir aracı olarak gösterilse de romanın akışı içerisinde oluşturulan hava, o korku atmosferi gerçek dönem ile kurgu arasında okuyucunun da yitip gitmesine neden olur. Okuyucu bir taraftan ara sayfalarda verilen dönemin gazetelerini olduğu gibi okurken bir taraftan da dönemin kilise başkanı yöneticilerinin fikirlerini mahkeme diyalogları vesilesiyle görmüş olur. Bu arada romanın geçtiği dönemde yayımlanmış olan *Historical Chronicle* ve *The Gentleman's Magazine* adlı dergilerden alıntılarının da olduğu gibi kullanılması Postmodern anlamda kesyap tekniğinin de olduğu gibi uygulanmasıdır.

Burada göze çarpan bir önemli detay da, çoğunlukla 'ateist' olarak tanımlanan ve kendisi de çok inançlı olmayan Fowles'in kitaptaki din bağlantısıdır. Fowles, inançsız olsa da bir çok noktada kendisini Shaker diye adlandırılan mezhebe sempati duyduğunu belirterek romanını dini anlamda da bu çerçeveye oturtur. Kitabında arkaik bir dil kullanarak dönemin Püriten mezheplerinden birisi olarak ortaya çıkan Shaker mehebinin kurucusu olan Ann Lee'ye atıfta bulunan Fowles, kitapta da Lee'nin doğuş hikayesini verir. Bu inanç sistemi onu öylesine etkilemiştir ki, kitabın son bölümünde de tam da bu noktaya değinir. Fowles'in kitabın son bölümündeki vurgusu şu şekildedir:

İnanmış bir tanrıtanımazın Hristiyanlığın az tanınan mezhebini romanın konusu yapması pek görülmüş bir şey değildir. Bununla birlikte bu kitap kısmen Ann Lee tarafından kurulmuş olan ve daha çok ‘Shakers’ adıyla tanınan United Society of Believers in Christ’s Second Appearing’in bende uyandırdığı derin sempatiden ötürü yazılmıştır. (Fowles, 2011, s. 467)

Fowles’in kitabın sonunda açıklama zorunluluğu hissettiği nokta sadece bununla sınırlı değildir. Yazarın kendisi kitabın bir tarihsel yapıt olduğunu inkar etmektedir. Ne var ki kitap bir çok çevreler tarafından on yıllardır bir tarihsel roman niteliği görmüş ve bu şekilde bir çok akademik ve farklı çalışmanın da konusu olmuştur. Fowles, yine kitabının son bölümünde şu ifadeleri kullanım ve eserin tarihsel bir çalışma olmadığı konusunda ısrar etmiştir:

Tarihsel açıdan bana bu kişiler hakkında bildiklerimden daha fazla bilgi sağlayabilecek kitaplar ve belgeler olabilir, ben bunlardan hiçbirine başvurmuş değilim, bu tür şeyler bulabilmek için herhangi bir çaba da harcamadım. Yineliyorum, bu yalnızca bir masal yoksa tarihsel gerçek düzleminde de, dil düzleminde de, tarih bilinen bir yüzünü yeniden üretmek üzere girişilmiş bir yapıt değil.” (466)

İşte tam bu noktada yeniden tarihsel üstkurmaca ve diğer tekniklerin postmodern eserdeki hayal bulması konusu yeni bir tartışmanın konusu olur. Fowles, kitapta onlarca gerçek örnek verir. Ha keza İngiltere’nin 1700’lerdeki bilinen sosyal panoramasını verir. Tarihsel romanın zaman bakımından yazma ediminin gerçekleştiği zamandan çok gerilerde gerçekleşen bir olayı ele aldığı şekliyle öne çıkar. Tam da burada Fowles’in tüm bu düşünceleri ve tarihsel düzlemi nasıl bozduğu örneklenerek onun tarihsel üst kurmacasına ve tarihi bozmasına şu şekilde değinilir:

Yazarın tarihi kullanma amacı resmi kayıtlarda mevcut olan tarih anlayışı ile bir uzlaşım içine girmek değil, tarihi resmi kayıtların dışına çıkararak farklı bir şekilde irdelemektir. Resmi tarih, sabit bir gerçekliği oluştururken yapıtta yer alan tarih, resmi tarihi bozar (decomposition). [...] Fowles, kesyap tekniği kullanarak, çeşitli tarihi kişilere ve olaylara gönderme yaparak –tarih kullanarak- ve ironik bir şekilde yeniden kurgulayarak tarihsel gerçekliği bulanıklaştırır. Aslında yapıt, resmi tarih kayıtlarının ve tarihsel romanın bir parodisidir. (Erkan, 2003, s. 22)

Zamansal Düzensizlik, Fowles’in kitabının postmodern bağlamda incelenmesi noktasında sıkça referans olarak alınan bir kullanımdır. Zira hem gün gibi tarihi belgeleri kullanan, hem de çeşitli kurgusal olaylar ve tarihsel olayların gerçekliğini bozan değişimlerle kitabında zamansal düzensizlik yaratan Fowles, bunu kimi zaman da

gerçek olayları kurgulaştırarak vermiştir. Kitapta geçmiş Victoria Dönemi geçmişi hem de yazarın içinde bulunduğu zamanın paralel bir şekilde veriliyor olsa da yazar aynı zamanda bu iki süreci de beraber yaşıyor gibi sunar. Kitapta bazı gerçek ve tarihsel isimler kurgu içerisinde serpiştirilmiş ve rol almıştır.

Zamansal Düzensizlik başlığı ile birlikte tarihsel bir üst kurmaca ile kitabını postmodern bir eser olma babında en üstlere yerleştiren Fowles, varoluşçuluk ve gerçeklik temalarını da hep sorgular. Erkan'ın *'The Maggot'ta Gerçek'* (2003) adlı çalışmasında da gerçek boyutuyla ele aldığı kitap bu yönüyle de önemli konuları bünyesinde barındırır. Tarihi çok titizlik gerektiren bir bilim olarak gören ve tarihi araştırmalara büyük saygı duyduğunu kitabının sonunda da dile getiren Fowles, bir taraftan dini öğretileri eleştirinin ve sorgulamanın ilk sırasına koyarken kadın-erkek eşitsizliği ve konuları üzerinden de mesajlar verir. Hem *Yaratık* hem de diğer kitaplarda gerek subliminal mesajlarla gerekse de karakterler üzerinden verilen mesaj kadınların daha güçlü karakterler olmasıdır. Onun birçok kitabında pasif durumda olan kadın değil erkektir. Bu durumda Fowles, cinsellik ve erotizm üzerine yazmaktan da hiç çekinmez. Roman 19'uncu yüzyılın ilk dönemlerinde yazılmış olsa da, cinselliğin ve erotizmin en tehlikeli kelimeler olarak durduğu 18'inci yüzyılın ele alındığı bir dönem için cinselliğin fazlasıyla irdelendiği kitabında buna yer verir. Roman'ın ana karakterlerinden olan Mr. Bartholomew'in uşağı Dick ile Loise'yi ilişkiye girerken izlemesi, onların cinsel ilişkiyi önünde yapmasını emretmesi gibi bir çok konu kitapta fazlasıyla yer bulmuş ve kitabın bir bölümünde Loise'nin bir kadın olarak Dick'i cinsel olarak onu çok arzularına rağmen onunla beraber olmayarak nasıl cezalandırdığını ya da terbiye ettiğini de yazar geniş betimlemeler ile okuyucuya sunar:

Genç kadın, menekşelerin hala tıkız yastığın üzerinde serpili durdukları yatağın başına doğru sessizce gider, menekşeleri toplar ve adamın diz çöktüğü yere dönüp onları kayıtsızlık ve hafif alaycı bir tavırla, adamın eğik başının altına, ellerinin ve kanla şişip koskoca olmuş erkekliğinin üzerine atar. Adam işkenceye uğramış gibi yüzünü ansızın kaldırır kendisine tepeden bakan boyanmış çehreye yönelir gözlerini. Bir an birbirlerinin gözlerinin içine bakarlar. Kadın yere diz çökmüş adamın çevresinden dolanıp kapıya doğru gider, kapının kilidini açar ve zavallı Dick'in çıkması için kapıyı açık tutar. (Fowles, 2011, s. 35)

Fowles, burada bir erkeği cinsellik üzerinden terbiye etmeye çalışan kadın imajını bir kez daha okuyucusuna sunar. Bu noktada sadece cinsellik değil, yazarın olmasa da bir çok insanın hayatının en

önemli olgusu olan din üzerinden de kadına aktif bir rol verilir. İlk etapta bir yardımcı olarak sunulsa da daha sonra bir hayat kadını olduğu öğrenilen Loise, hayatının sonraki bölümünde, o mağarada yarattığı gördükten sonra inançlı bir kadın haline döner ve Shaker'lerin lideri olan Ann Lee'ye hamile kalır. Her ne kadar Dick'ten hamile kalmış olsa da o inancın öncülerinden birini karnında taşıdığı için gururludur ve bunu mahkemede, avukat Henry Ayscough ile yaşadıkları ikili diyaloglarda da ifadesinde de cesurca paylaşır.

Postmodern roman tanımlanırken özellikle modernizm ve sonrasında söylenecek sözlerin bittiği yönündeki bir fikirden hareketle ortaya çıkarılan pastiş belli kalıpların ve özelliklerin farklı bir kitapta yansımaları olarak tanımlanır. Buna örnek olarak Edgar Allan Poe'ya kadar uzanan dedektif hikayelerinin hala farklı şekillerde kendisine yer bulması gibi bir çok önemli örnek de pastiş konusu içerisinde kendisine yer bulur. Fakat Fowles'ın kitabındaki pastiş kullanımı bu anlamda çok farklı bir biçimde ele alınmış ve onun kitabında yarattığı tanımladığı betimlemeler üzerinden ele alınmıştır. Sözlük anlamında kurtçuk, *Yaratık* gibi anlamlara sahip 'maggot' sözcüğü okura ilk başta bir *Yaratık* ile karşılaşacağı izlenimi verse de kitabın ileriki sayfalarında aslında inanç ve düşünce yolculuğu yapan bir uzay mekiği ya da garip bir icata dönüşen bir *Yaratık* imgesinden söz etmek mümkündür. Birer birer yargılanan kitabın başındaki karakterler özellikle de Rebecca diğer ismiyle Loise ve diğer isimler farklı tanımlamalar yapsa ve çok ürkütücü tanımlamalar yapsa da *Yaratık* aslında dönemin inanç dünyasına olan eleştirinin ve bazı kötü düşüncelerden kurtuluş vesilesidir. Bir uzay mekiği gibi açılır ve içine bindikten sonra farklı zaman dilimlerine ve alemlere yolculuk yapar. Shaw, konuyla ilgili bir çalışmada bu durumu pastiş ile ilişkilendirirken onun pastiş tekniğini Bilim Kurguyu, Edebi Romantizm'e dönüştürdüğünden söz eder. Onun UFO edebiyatına da aşina olduğunu söyleyen Shaw, burada bilim kurguya benzer tekniği aslında Romantik dönemin korku, gerilim dolu tasvirleri ile buluşturarak ortaya farklı bir teknik çıkarır. Yani hem bilim kurgu, hem Romantik dönemin bohem döneminin anlatımı tek bir yerde buluşturulur ve bu da direkt olmasa da dolaylı bir pastiş tekniği ile ele alınır.

Fowles'ın sadece *Yaratık* kitabında değil *Fransız Teğmen'in Kadını* (1969) gibi diğer kitaplarında da kullandığı en önemli postmodern tekniklerin başında parçalanma gelmektedir. Bilindiği gibi anlamda belirsizlik, zamansal düzensizlik gibi önemli konularla birlikte postmodern roman eserlerde olay örgüsünü, mekan-zaman uyumunu temayı ve benzer düzen algılarını parçalar. Hatta ve hatta

yine Lewis'in tam da Postmodernizm ve Roman'ı konuştuğu makalede Fowles örneği ile "Romanın gerçek düşmanlarının olay örgüsü, karakter, mekan-zaman ve tema olduğu bizzat Fowles'in ağzından paylaşılır. (Sim, 2005, s. 149) Yani romanın konusunun ve neyin hakkında olduğu bile postmodern romanda hiç bir şekilde tartışma konusu edilmeyen bir husustur. Yine buna örnek olarak aynı kitapta Fowles'in, *Yaratık* ile benzer özellikleri taşıyan Teğmen'in Kadını kitabı örnek verilir:

John Fowles'in *Fransız Teğmen'in Karısı* bunun klasik örneğidir. Kitap konusu 1867 yılında Lyme Regis'te geçmesine ve çeşitli aşk hikayesi geleneklerini izlemesine rağmen düzenli bir tarihsel roman olmaktan uzaktır. Fowles, Mark, Darwin ve diğerlerine aşinalığını sergileyerek anlatıyı bozar. Doğrudan okura hitap eder ve hatta bir sahnede kendisini bir karakter olarak öyküye sokar. Çoklu sonlar, bu gerilla taktiklerinin bir parçasıdır. (150)

Tam da buradan bahsedilirken, Lewis parçalama ile ilgili olarak "açık olana ve bir sonu olmayana yer tanıyan bir diğer araç, metni aralarla, başlıklarla, numaralarla ya da simgelerle ayrılan kısa ve parçalama ya da bölümlere parçalamaktır." Tanımı yapar ki bu da tam da *Yaratık*'ı da doğrudan karşılayan bir kullanımdır. Tanımda da söz konusu edilen olay örgüsü, karakterleri ve zaman ile mekan olgusu karmaşık halde verilen *Yaratık*'ta parçalama fazlasıyla kullanılmıştır. *Yaratık* adlı kitabı çalışmanın en başında da aktarıldığı gibi sadece 50 sayfası ile derli toplu bir roman görünümündedir. O bölümde de yola çıkan bir grup karakterin aslında kimler ve nasıl bir geçmişleri olduğu bilinmeden tanımlanır. Hem daha sonra ortadan kaybolan Bartholomew hem de yanındaki diğer isimlerle ilgili elimizde somut bir bilgi yoktur. Hatta daha sonraki sayfalarda kendileri ile verilen detaylardan çok farklı karakterler olarak okuyucuya sunulmuştur. Ve bu esas giriş bölümünden sonra kitaptaki parçalanma bölümleri de resmen başlar. Kitap daha sonraki bölümlerde boş sayfalar ile, her biri farklı bir karakterin sorgulama ifadeleri ile ve dönemin gazete ve dergi sayfalarının paylaşılması ile sunulur. Kitap sadece bu yönüyle parçalanmaz aynı zamanda geriye gidiş ve gelişlerle de bir bütünlük arz etmeyen bir görünüme kavuşur. Yine bu noktada *Yaratık*'ta gerçekliği arayan Erkan, postmodern teknikleri yönüyle de incelediği makalesinde geleneksel bir olay örgüsü olmadığı yönündeki gerçekliği de detayları bir şekilde ele alır:

Sabit bir gerçeklik anlayışının bulunmadığı The Maggot deneyicidir. Geleneksel öyküleme tekniklerini ve roman biçimlerini yıkarak kendi geleneğini kurar. Okurun karakterlerle özdeşleşmesini önleyen farklı bir anlatım tekniğine sahiptir, yine de okuru anlatıya

çeker. Bu, okurun yapıttaki kişilerin yaşantısına katıldığını düşleyerek gerçekleştirdiği bir katılım değildir. Oku kendinin farkındadır. Yapıtta belirgin bir olay örgüsü yoktur, ana olay çok küçük bir bölümü oluşturur. Geleneksel romanı oluşturan serim-düğüm-çözüm bileşenlerine başvurulmaz. Nesnelere ayrıntılı bir biçimde yüzeysel çözümlenmeleri yapılır. Ancak her çözümleme bir tanıktan ötekine ve okura göre değişir. Sorgulamalarda sorulan sorular ve ettirilen yeminler bir tekrar niteliği taşır. Zamanda ileri ve geri sapmalar, ancak anlatıcı devreye girdiğinde verilir. Sorgulama metinlerinde anlatı çizgisellik taşır. (Erkan, 2003, s. 22)

Yine aynı makalede yukarıda da söz edildiği gibi kesyapların ve boş sayfaların sıklığının dikkat çektiği bir kez daha vurgulanır. Her çözümlemenin bir tanıktan ötekine ve okura göre değişmesi kitapta gerçeklik algısını, biraz daha detaylı bir şekilde bakıldığında yine postmodern roman incelenirken öne çıkan tam bir gerçekliğin olmaması hususu ortaya çıkar. Kitap boyunca ne okur, ne yargıç, ne de karakterler gerçeği bulamaz. Olayın bizatihi içinde olmasına rağmen kitap karakterleri ifadelerinde farklı konuları dile getirir. Her ne kadar kısır bir döngü ve başa sarma gibi bir algı oluşsa da olay her karakter tarafından yeniden anlatılır ve kitabın sonuna kadar bir gerçeğin peşinden koşulur. Kitabın sonunun da ucu açık ve belirsiz bir şekilde bitmesine kadar varan süreçte yargılama sürecinde bir süre sonra okur da bu belirsizlik ile tanışır ve karakterlerin farklılaşan ifadeleri ve yaratığın bulunduğu ormandaki betimlemelere göre farklı tanıklıklara şahit olunur. Buna bir örnek vermek gerekirse, Yargıcın tek tek bulduğu ve ifade vermeye çağırdığı karakterlerden David Jones, Dick'in asılması olayını bu kez kendi şahitliği ile anlatır. Grup dağıldığında oradan uzaklaşacağını söylemesine rağmen uzaklaşmayan ve mağaraya kadar olan süreci izleyen Jones, tek tek yaşananları anlatır. Ama yaratığın bulunduğu o mağaraya girmemiştir. Rebecca ve Barthamelow içeride bir dizi şey yaşarken o mağara dışarısında kalmıştır. Sonra çırılçıplak mağaradan kaçan Rebecca'yı gördükten sonra onunla birlikte yola düşmüş ve ondan dinlediği hikayeleri yargıca anlatmıştır. Fakat bir süre sonra Jones'un bir çok olayda yalan söylediği ortaya çıkmıştır. Yalanları ortaya çıkınca da uyarılar eşliğinde bir bir bunları düzeltmeye başlamıştır. Jones'un ardından uzun araştırmalar ve çabalar sonucunda bu kez Rebecca Lee, mahkemeye çıkmıştır. Ve kitabın 300'lü sayfalarında olayın gerçekliği yeniden yıkılmış ve Rebecca'nın da bir çok konuyu Jones'a yalan söyleyerek anlattığı okuyucu ile paylaşılmıştır. Rebecca o gün mağarada gördüğü olağanüstü olaylardan sonra kendisine yeni bir yol çizmiş ve bu süreçte kendisini arzulayan Jones'tan kurtulmak için de

bir dizi yalanlar söylemiş, şeytanın kendisine sahip olduğu gibi bir dizi yalanlar uydurmuştur. Rebecca'nın yargıç karşısına çıkmasıyla birlikte olaylar yeniden anlatılmaya başlamış ve okuru da yeni bir serüvenin içine çekmiştir. Bu noktada okura en gerçek bilgileri verdiği anlaşılan Rebecca buna karşın yargıcın inanmakta en çok güçlük çektiği karakter olmuştur. Bir süre sonra okuyucuyu da yanına alan ve sempatisini kazanan tövbecar Rebeca buna rağmen yargıcın hakaretlerine ve ağır sözlerine maruz kalmıştır. Buradaki esas sebep de hiç şüphesiz bir inanç anlaşmazlığıdır. O dönemin dini karmaşası içerisinde yeni bir Puritan inancın doğuşuna sert itirazlarda bulunan yargıç Henry Ayscough, kitabın büyük bölümünde Rebecca ile sert tartışmalar yaşamış ama aynı zamanda da karşısında en dik duruşlu kişiyi bulmuştur.

İşte tam bu yönüyle, pastiş türü olarak da kitapla ilgili değerlendirmelere konu edilen dedektif hikaye özelliği de öne çıkmıştır. *Yaratık*, bir çok postmodern tekniğe ek olarak Romantik dönemin en önemli türlerinden birisi olan dedektif hikaye özelliğine de sahiptir. Çünkü yargıç ya da diğer bir deyişle avukat Ayscough saygıdeğer diye hitap ettiği bir beyefendi adına titiz bir soruşturma yürütmekte ve tüm karakterleri bir dizi sorgulamalardan geçirmektedir. Sorgulanan sekiz karakterin verdiği ifadeler olduğu gibi bir katip tarafından kaydedilmiştir. Bununla da yetinmeyen Ayscough aralarında bilim insanlarının da bulunduğu isimlerden kayıp Mr Bartholomew hakkında bilgiler istemiştir. Tam bir dedektif kitabında olduğu gibi esrarlı bir bilgi ve ismin peşinde koşan bir dedektif gibi mağaraya girdikten sonra bir daha çıkmayan Bartholomew'in izi sürülmektedir. Fakat kitabın sonunda o gizem de çözülmez aranan isim de bulunmaz ve sonu belirsiz bir metin okuyucunun önünde tüm gizemiyle öylece bırakılır.

Postmodernizm okuyucuya kutunun dışında olanı düşündürmeye çalışır, çünkü kutu okuyucuyu içinde tutar ve dışarıyı anlamasını önler. Yani ontolojik bir yaklaşımdır ve genel sorusu 'Nasıl?' üzerine kurguludur. İşte bu yüzden postmodernizm kutu içerisinde kalmayı değil daha çok sorgulayarak varoluşun gerçekliğini arar. İşte bu yönüyle postmodernizm, çok keskin çizgilerle ayrılmadığı modernizmden 'doğru' olanı bulma konusunda farklılık gösterir. Modernizmin aksine bu akımda tek bir doğru yoktur. Doğru tam anlamıyla öznel bir değerlendirme olmakla birlikte, yine modernizmin sorduğu 'Ne?' sorusunun da çok sormaz. Yani modernizmde bilgiyi, kesin bilgiyi arama çabası varken, postmodernizmde böyle bir şey yoktur. Kesin olarak 'neyin' arandığından çok olayların nasıl vuku bulduğu merkezdedir. İşte bu

yönüyle *Yaratık* kitabında bir çok anlamda kesin bir doğruya ulaşılmaz çünkü doğrular o dönemin baskıcı ortamına rağmen farklı yorumlamaların ürünüdür. Yargıç Ayscough, Bartholomew'i bulmaya çalışırken sorgulamalarında bir yandan da kendi gerçeğini ve kendi doğrularını bastırarak kabul ettirmeye çalışsa da kitabın sonunda bunun gerçekleşmediği çok doğru bir şekilde görülebilmektedir. Bir taraftan Dick'in ölümü ve Bartholomew'un nasıl ve ne zaman kayb olduğu sorgulanırken ve bunun 'nasıl' gerçekleştiği öğrenilmeye çalışılırken bir taraftan da tam bir postmodern yaklaşım olarak varoluşun gerçekliği sorgulanır. Bartholomew ve beraberindeki bir grup insan yola çıkar. Sonra bir gün kaldıkları bir handan ayrıldıktan sonra bir dizi olaylar yaşanır. Bartholomew, amacına ulaşmak için her biri toplumun belli kesiminden oluşan karakterlerle çıktığı yolda, amacına az bir süre kalınca bu insanları evlerine gönderir. Fakat olaylar çok da planlandığını gibi gelişmez. Buna rağmen Bartholomew'un hayatın ve varlığın anlamını sorgulama serüveni bitmez. Hedefinde mağaraya gitmek ve varlığının anlamını bulmak vardır. O mağaraya girer, bilim kurgu filmlerini aratmayan tasvirlerden edinildiği kadarıyla inanılmaz güç manzaralara şahitlik eder. Nihayetinde Rebecca Lee ve Bartholomew, *Yaratık* diye tabir edilen şeyin içine girince bu kez bir yolculuğa çıkarlar ve bu da dini bir arayışın yolculuğu haline gelir. İçine girdikleri o şey bir süre sonra uçmaya başlar ve Rebecca'nın yargıca anlattığı şekliyle hem cennet hem de cehennem üzerinden geçer ve sonraki dünya hakkında bari manzaralara şahitlik ederler. Ama bu maceranın sonu da cevabının net bir şekilde alındığı bir şekilde bitmez. Hz. İsa'yı, Hz. Meryem'i bile gördüğünü söyleyen Rebecca, buna rağmen bir süre sonra kendisini mağaranın içinde baygın bir şekilde bulur. Sonra oradan ayrılır ve hayal meyal gördüğü o olaylardan sonra yeni bir dini inancın peşine düşer. Yargıç ısrarla bunun bir rüya olduğunu ve bu ihtimali hatırlatmasına rağmen Rebecca bunun gün gibi gerçek olduğunu söyler. Bu yönüyle bile bakıldığında okuyucu da net bir gerçeklik ve doğru ile buluşamaz. Hikayede kimin neyi, ne ölçüde doğru söylediği konusunda ulaşılan net bir bilgi olmaz. Hem savunmalar hem de yargıcın beyefendiye yazdığı mektupların neticesine bakıldığında elde kalan herkesin kendi gözüyle baktığı bir hikaye ve postmodern anlatım özellikleriyle süslü yarı gerçek yarı kurgu bir hikayedir. Çıkarılabilecek en temel sonuçlardan birisi de tek bir gerçek olmadığı ve tek bir gerçeğe varmanın, herkesin kendi gerçeklerinin kabul görebileceği bir dünyada imkansız olduğudur. Anlatılanlar da bunu doğrular niteliktedir. Onunla ilgili mektuplar yazan, onun geçmişini anlatan isimlerin de ifadelerinde görülebildiği üzere Mr. Bartholomew

kendi inandığı bir ideal ve düşünce sistemi oluşturmuş ve bunun peşinden gitmiştir. Bu kavranması güç olsa da bir taraftan da hem bilimsel hem felsefi hem de dini anlamda derinlikler taşıyan bir düşüncedir. Ve sonu bir kayboluş ile biter fakat bu kayboluş onun akrabaları ve onu tanıyanlar için bir kayboluştur. Bartholomew'un gözünden bunun bir kayboluş mu yoksa yeniden diriliş mi olduğu bilinmemektedir. Hak eza bir dönemler hayat kadını olan Rebecca Lee yaşadığı onca şeyden sonar, tam anlamıyla bir dindar olur ve Püritanizm ve Quaker inancına benzeyen ama kendi içinde oldukça farklı bir inancın öncüsü olmaya başlar. Shaker diye adlandırılan bir inanç düşüncesine kapılır ve bunun cennete gitme noktasında doğru yol olduğu tezini ısrarla savunur. Her ne kadar yazar kitabın son bölümünde bu inanca sempati duyduğunu söylese de onun inandığı doğrular hiç bir şekilde net ve kesin doğrular olmadan kalmıştır. Bunun dışında Jones de, diğer karakterler de hatta konuşamayan, duymayan birisi olan Dick de kendi doğrularının peşine düşmüştür. Dick, sadece kendi bedeninde kendi dünyasını yaşamaz. Bu tam da Postmodern düşünceye uyan bir özelliktir. Tek bir bedende yaşanan tek bir dünya yoktur. Dick, Fowles'ın romanında bunu temsil eden basit ama bir o kadar da derin bir karakterdir. Çünkü, efendisi Bartholomew'un onun istekleri doğrultusunda Rebecca cinsel birleşmeye bile zorladığı ve onun Rebecca birlikte olmasını izlediği anlar da bunun göstergesidir. Dick, Rebecca ile birlikte olurken sanki kendisi onun bedeninde bu hazzı yaşıyor gibidir. Yargıcı fazlasıyla şaşırtan bu durum mahkeme süresince sıkça sorulur. Yargıcın kafasını meşgul eden diğer bir konu da Bartholomew, bir eşcinsel olma şüphesidir. Bu korkuyla tüm karakterlere Bartholomew'un erkeklere karşı farklı hislerinin olup olmayacağını sorar. Bununla ilgili bilgilere ulaşmayınca da rahatlar.

İlk elli sayfası bir anlatı geriye kalan bölümlerin büyük çoğunluğu da sorgulardan oluşan kitap yargıcın soruları ve Bartholomew ile yola çıkan tüm karakterlerin sorguları ile sona kadar devam eder. Kitabın sonunda yargıç Bartholomew'un babası yani beyefendi diye hitap ettiği isme mektup yazar ve mektubun ana hatlarını da yine son sorgulananlardan birisi olan Rebecca Lee oluşturur. Rebecca'nın inançların yoğun bir eleştiri verilir ve onun anlattığı herşeyin kurgu olduğu ve bir saçmalık olduğu yönünde bir çaba gösterilir. Yargıç bu kadının nöbet geçirdiğini ve nöbet sonrası saçmaladığını söyler. Bartholomew, konusuna gelince de bu ismin katledilmiş olabildiği şüphesinden çok kendisini öldürdüğü yönünde bir çıkarım yaptığını paylaşır. Yargıç Bartholomew'un kendisini astığını, Dick'in de onun ardından gittiğini söyler. Bunun gibi sözlerle

olay nihayete erdirilir. Hemen ardından gelen bölümde Rebecca Lee'nin bir kızı olduğu söylenir. Ve en tuhaf detaylardan birisi verilir. Rebecca'nun bebeğini kucağına alma vakti gelmiştir ve bu bebek sürpriz bir bebektir. Doğan bebeğe isim verme zamanı gelince de ilginç bir diyaloga şahit edilir:

“Yüce tanrı dün gece kıza koymam için bir ad verdi bana.”

“Neymiş bu ad?”

“Marry.”

“Yüce Tanrı'ya onun adını Ann koyacağıma söz vermiştim.”

“Onun dediğine itaat etmelisin. Bu kadar açıkça sunulan bir ihsanı reddedemeyiz.”

“Beh hiç bir ihsanı reddetmiyorum.

“Evet, reddetmek istiyorsun. Böyle bir anda iyi bir şey değil bu. Yüce Tanrı'nın verdiği almak zorundayız.”

“Başka ne verdi peki Yüce Tanrı?”

“Onun Hazreti İsa'nın aramıza dönüşünü göreceğini irade buyurdu.”

“Her iki adı da verebiliriz ona.”

“İki ad kendini beğenmişlik olur. Biri yeterli.”

Genç kadın bir an hiç bir şey söylemeden kocasına bakabilir. Sonra bakışlarını çocuğu saran kaba saba battaniyeye doğru indirir. “Sana şunu söylüyorum, John Lee, Yüce İsa aramıza döndüğünde, erkek değil kadın olarak dönecektir bu kez ve bir anne kızının adını bilir.” (Fowles, 2011. S 464)

Yani kitabın sonunda Hz. İsa'nın bir kadın olarak, günahkar bir kadın olan Rebecca Lee'nin kızı olarak dünyaya gelmesi ile hikaye son bulur. Kitabın bitişi de postmodern düşüncenin temelini oluşturan belirsizlik ve kimi zaman da anlamsızlık içermesi ile birebir örtüşür. Çünkü ağır bir tempoda bebeğine ninni söyleyen Rebecca'nın kullandığı sözcükler tam anlamıyla şu şekildedir: “ive vi, vive vum, vive vi, vive vum, vive vi, vive vum...” Kitabın son cümlesinde de denildiği gibi bu sözcüklerin hiç bir anlamı yoktur ve hiç bir anlama gelmedikleri de apaçık ortadadır. Bir postmodern teknik olan bu belirsizlik olayı kitabın tamamına sirayet ettiği gibi kitabın son cümlelerine de dahil olmuştur. İşte bu belirsizliklerin bolca geçtiği kitabın yazarı da sondeyişte şu ifadeleri kullanır:

Biz romancılar okurlarımızdan aynı zamanda, normal gerçeklikle karşılaştırıldığında çoğu kez saçma görünen, kayıtsız şartsız bir inanç da talep ederiz ve yapıtlarımızdaki mecazların

ardındaki gerçekler iletilip, “işlemeye” başlamadan önce, okurlarımızın eğretilmeleri derinden kavramış olmalarına ihtiyaç duyarız. (467)

Tüm bu kullanım teknikleri ve kitabın genel konusu bir araya getirildiğinde Fowles’in diğer kitapları gibi *Yaratık* adlı kitabının da postmodern bağlamda önemli ve tam bir postmodern eser olarak sunulacak eser olduğunu söyleyebiliriz. Kitap postmodern romanın özellikleri söz konusu olduğunda sunulan yapıları bozma, bölümlere ayırma, kesyap, aynı şeyi yeniden yazma, çok anlamlılık, zaman çizgisinden kopuş, pastiş, bağlantısızlık gibi bir çok tekniğin tek bir yerde bulunduğu bir örnektir. Yani kitabın sabit bir anlatısı olmadığı gibi denge yönü ve merkezinin de okuyucuya göre değişen bir tarafı vardır. Tek bir gerçeğin olmadığı doğrusuyla çıkılan bu yolda özelden bir inanç meselesi üzerinden bir çok inanç anlayışı sorgulanır. Buna rağmen en baskın karakterler üzerinden bile bir fikri ve düşünceyi zorla dayatma ve kabul ettirme çabası içinde olunmaz. Her karakterin gerçeği kitap bölümleri halinde, mahkeme tutanakları olarak okuyucuya sunulur. İşte tam burada kararı okuyucu verir. Aslında oradaki yargıç okuyucudur. Tüm karakterlerin tek tek anlattıklarını okur, üzerine muhakeme yapma fırsatı bulur ve sonunda belirsiz olarak bırakılan sonu tamamlamak okurun işidir. Kime inanıp inanmayacağı konusu da böyledir. Gerçekliği doğrulanamayan bir gerçeklik arayışı romanı olan *Yaratık*, hem sonu belirsizlik içinde biten hem de gerçek ile kurgusu bir belirsizlik çizgisi ile ayrılan bir kitap olarak hem yoruma hem de üzerine edebi olarak yorum yapmaya açık ve postmodern bağlamda incelendiğinde üzerine fazlasıyla geniş değerlendirmelerin yapılabileceği önemli bir eserdir. Bu yönüyle edebiyat dünyasında da hem edebi incelemeler hem de keyif alma yönüyle okunulacak önemli kitaplardan biri olarak yer alır.

Kaynakça

- Fowles, J. (2011). *Yaratık*. Ayrıntı Yayınları. İstanbul.
- Ecevit, Y. (2004). *Türk Romanında Postmodernist Açılımlar*. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Hutcheon, L. (1988). *A Poetics Of Postmodernism*. New York: 1st ed, Routledge.
- Seven, Ö. (2007). *Paul Auster’in Postmodern Pikaroları*. İzmir: Ege Üniversitesi.
- Erkan, M. (2003). The Maggot (*Yaratık*)’ta Gerçek, *Ege İngiliz ve Amerikan İncelemeleri Dergisi*, 12, Ege Üniversitesi.
- Sim, S. (2006), *Postmodern Düşüncenin Eleştirel Sözlüğü*, Ebabel Yayınları.
- Sim, S. (edit) (1999). *Critical Dictionary of Postmodern Thought*, New York: Routledge.

Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi,
The Journal of Social Sciences Institute
Yıl/Year: 2018 – Kış / Winter
Sayı/Issue: 42 - Sayfa / Page: 105-128
ISSN: 1302-6879 VAN/TURKEY

Makale Bilgisi / Article Info
Geliş/Received: 25.10.2018
Kabul/Accepted: 23.11.2018
Araştırma Makalesi / Research Article

GÜNÜMÜZDE TEKSTİLİN MEKAN TANIMLAYICI OLARAK KAMUSAL ALANLARDA KULLANIMI*

CURRENT USES OF TEXTILE AS SPACE DEFINERS IN PUBLIC SPACES

Arş. Gör. Sevim Tuğba ARABALI KOŞAR

Çukurova Üniversitesi
Güzel Sanatlar Fakültesi
Tekstil ve Moda Tasarımı Bölümü
tugba_kosar@hotmail.com

Dr. Öğr. Üyesi Fehime Yeşim GÜRANİ

Çukurova Üniversitesi
Mimarlık Fakültesi
İç Mimarlık Bölümü
ygurani@cu.edu.tr

Öz

Günümüzde tekstil, kamusal alanlarda yapısal malzeme, mekan örtücü veya mekan yaratan eleman olarak kullanılmaktadır. Kamusal alanlarda yer alan bireysel ve toplumsal yaşamı kolaylaştıran, bireyler arası iletişimi sağlayan, mekana işlevsel ve estetik açıdan anlam kazandıran tekstil malzeme ile mekan yaratan elemanlar çalışmanın odağını oluşturmaktadır. Bu elemanların kamusal alana kazandırılmasında sanatçıların katkıları oldukça fazladır. Sanatçılar tasarım anlayışlarını, oluşturulan yeni mekanlara yansıtırlar. Böylece, farklılaşan yeni kamusal alan, kentsel yaşamın birer

* Bu çalışma, 18-20 Ekim 2018 tarihlerinde Van Yüzüncü Yıl Üniversitesinin düzenlediği Uluslararası Kültür, Sanat ve Toplum Sempozyumunda sözlü bildiri olarak sunulmuştur.

parçası haline gelir. Tekstil malzeme ile oluşturulan mekanlar kentsel yaşamın sorunlu negatif yapısına, pozitif renkli alternatif önermeler sunarlar.

Bu çalışmada, insana yakın bir malzeme olan tekstilin, günümüzde teknik olarak geleneksel ancak kullanım olarak farklılığını ortaya koyan, kamusal alanda gerçekleştirilen tekstil enstalasyon örneklerine yer verilmiştir. Kamusal alanda gerçekleştirdikleri sanatsal pratikleriyle dikkat çeken Toshiko Horiuchi Macadam ve Orly Genger'in mekan tanımlayan tekstil enstalasyonlarının sanatçı ve izleyici, eser ve izleyici arasındaki ilişkisi baz alınmıştır. Çalışmada, tekstilin kamusal alanda insanlar üzerinde işlevsel, estetik, psikolojik ve sanatsal anlamda nasıl bir etki yarattığı değerlendirilmiştir. Bu yönüyle çalışma zaman zaman görsel kültür okuması şekline dönüşmüştür.

Anahtar Kelimeler: Tekstil Sanatı, Tekstil Malzeme, Mekan, Kamusal Alan, Enstalasyon

Abstract

Textile is currently employed as structural material and spatial covering and space creating processes in the field of public uses. The focus of the study is on elements which create spaces through textile material to facilitate individual and social life, allow for communication between people and provide whereabouts with functional and esthetical meanings in public areas. Contributions of artists to gain such elements for public spaces are quite enormous and precious. Artists project their own designing mentalities upon newly structured spaces. Public spaces which have thus been distinguished become an integrated part of urban living. Spaces created with textile materials present alternative positive colored prepositions to problematically negative urban structure.

The present study focuses on examples of installation through textiles which are closely associated with human being and technically traditional but differently used in public areas today. The study considers as a basis the relations between artist, observer, work and textile installations by Toshiko Horiuchi, Macadam and Orly Genger whose artistic practices attract attention in public areas in forms of space - defining and determining elements. The study also assesses how textile creates functional, esthetical, psychologic and artistic influences on people, in terms of which it has occasionally turned into a visually cultural reading.

Keywords: Textile Art, Textile Material, Space, Public Spaces, Installation.

Giriş

1960'lı yıllardan bugüne yaşanan değişimlerle birlikte sanatta gerek izleyiciye bakış açısında gerek sergileme alanı anlayışında biçim ve anlam bakımından büyük değişimler yaşanmıştır. Kökenleri Duchamp'tan başlayan ve Beuys ile devam eden kamusal katılım, 1960'lar ve 70'lerdeki happening, fluxus ve performans gibi daha çok

kamusal alanda yapılan disiplinlere kadar uzanmaktadır. Çünkü sokaklarda ya da diğer kamusal alanlarda gerçekleştirilen bu eylemlerde sanat ve kültürün her yerde ve herkesin ulaşabileceği biçimde üretilmesi gerekliliğiyle ortaya çıkmışlardır. Bu süreçte çeşitli estetik, politik ve toplumsal olgularla etkileşim içine giren sanatçılar, müze ve galeri gibi alışılmış sanat kurumlarının dışına çıkarak, dış mekanlara açılan bir sanatsal ortam geliştirmişlerdir. Sanatçıların sokağı ve kamusal alanları sergileme mekanı olarak tercih etme düşüncesinin kaynağında ise kuşkusuz bu yüzyılda gerçekleşen kolektif üretim, ilişkisellik ve kamusal niteliklerini barındıran bir toplumsal hareketlilik yatmaktadır. Brand; *“Sanat, iletişim kurulabilecek bir ortam isteğiyle yaratılır”* derken, (Brand,1992:32). Ögel’de; *“Çevresel (kamusal) sanat; yaratmaları doğada biçimlemelere girişmekten şehir içinde varlığını duyurmaya, makineye karşı özgürlük kazanıp onu çevrede yaratıcı güç yapmaktan, seyirci ile yeni ilişkiler kurup onu sanat olayına katmaya kadar uzanır”* demektedir (Ögel,1997:11).

Duchamp'ın kavramsal temelli sanatsal tavrıyla başlayan, Beuys'un her insana bir sanatçı potansiyeli yüklemesiyle devam eden, kamusal alanda katılımcı sanat pratiği, sanatın mekanla ilişkisini sorgulayan, harekete dayalı avangard sanat hareketleriyle hız kazanmıştır. “Bu avangard sanat hareketlerinin etkisiyle, bir kimlik arayışı içindeki marjinal birçok grup, illegal yollarla da olsa, kamusal sanat anlayışını kendilerini ifade etmek için kullanabilecekleri bir araca dönüştürmeyi başarmış ve kamusal alanda katılımcı sanat pratiğine yepyeni açılımlar kazandırmışlardır” (Selvi, 2017:2219).

“1990’lı yılların sanatı izleyici, mekan ve nesne ile kurduğu ilişki biçimleri, sosyo-politik konumu ve özellikle bienaller etrafında gelişen güncel pratiklerin topluma dokunamaması ve anlam sorunu gibi tıkanma noktaları çerçevesinde tartışmalara neden olmuştur. Bu tartışmalar ve özünde toplumsal çözülme, örgütsüzlük, bireycilik, yalnızlaşma ve yabancılaşmanın aşılmasında doğrudan sanatın işlevi soruşturması “kamusal alanda sanat” genel başlığı altında kolektif üretim ve proje eksenli, daha çok eylem ve süreç odaklı örgütlü oluşumların hızla çoğalarak öne çıkmasını sağlamıştır” (Alp,2016:103,104).

İzleyicinin de katılımına olanak sağlayan sanatsal pratikler, son kırk yıldır daha önce hiç olmadığı kadar kamusal alan algısı üzerine yoğunlaşmakta, mekanı yapıtın temel bir unsuru olarak ele

almaktadır. Sanatı, sanatçıyı ve izleyiciyi etkileme gücünü taşıdığı kabul edilen, gündelik hayatla iç içe geçen bu sanatsal pratikler, kimi zaman toplumsal sorunlara eleştirel bir bakış açısı sunarken, kimi zaman izleyiciyi düşündürmeye, şaşırtmaya aynı zamanda da toplumsal farkındalık yaratmayı amaçlamaktadır. İzleyicinin sanatsal sürece katılımıyla değerli kılınan bu pratikler, sanatı yaşam ve toplumla bütünleştirmek amacıyla değişen sergileme biçimleri ve mekanın sanatın parametreleri arasına girmesiyle gelişim göstermiştir. Bu gibi ilişkiel-sanatsal pratikler, geleneksel sanat anlayışındaki gibi, izleyiciye tamamlanmış sanat çalışmasını sunmak yerine, izleyiciyle sanat çalışmasının ve sanatçının iletişime geçmesini amaçlamıştır.

Sözü geçen sanatsal pratikler, bazen kentin meydanında duran bir heykelden ya da yerleştirmeden oluşabildiği gibi, bir mekan yaratma şeklinde de olabilmektedir. Bazen ise, bir tür performans ile kamusal alan bir gösteri alanına dönüştürülebilmektedir. Örneğin günümüz kamusal alanında heykel yeni açılımlara girerken, heykel dışında pek çok yeni plastik uygulamalar da toplumun görsel tüketimine sunulmaktadır. Bunlar arasında enstalasyonlara (yerleştirmelere), performanslara, videolara ve hatta ışık gösterilerine bile rastlamak mümkündür.

“Bu anlamda galerilerden satın alınıp özel mekanlara taşınan sanat yapıtları ile kamusal alanlarda kendini gösteren sanat yapıtları arasındaki görsel tüketime dayalı fark oldukça dikkat çekicidir. Öyle ki sanat yapıtı bir meta olmanın dışına çıkmış, hatta kimi zaman geleneklere karşı çıkararak anlık tüketim sürecine girmiş, teşhir sırasında çekilen fotoğraflarla belgelenir hale gelmiştir. Kamusal alan sanatının anlık teşhiri, gösteri sanatlarının kavramsalıyla bütünleşerek, performans, enstalasyon, süreç sanatı gibi pek çok disiplinin ortaya çıkmasına neden olmuştur” (Altıntaş, 2012:70).

Günümüz batı ülkelerinde Kamusal Sanat’ın bireylerin yaşamına katıldığı oranda sözü ve anlamının büyük önem kazandığını görmekteyiz. Batı’da anıtlarla simgeleşen ve sanatsal pratiklerini de içine alan kamusal alan anlayışı, ülkemize ancak 20. yüzyılda gelebildiği için çağdaş anlamda hem anıt hem de diğer açık alan heykelleri konusunda olması gereken yerde değildir. *“Toplumlar için kamusal alanda sanat eseri sosyal ve kültürel bir göstergedir. Bu anlamda kimi güncel sanat yapıtlarının kavramsal yapısı çerçevesinde kamusal alanların en uygun teşhir mekanları olduğu söylenebilir.*

Nitekim Avrupa'nın büyük kentlerinde kamusal alanlar, çağdaş sanatçılar tarafından işlevsel bir sanat platformu olarak kullanılmaktadır" (Bulat, Yağmur, Aydın, 2014: 454). Günümüzde kamusal alanda sanat yapıtının başarısı, estetik ve plastik geleneklere yaslanması ve aynı zamanda da bu geleneklere karşı koyabilme cesaretinden kaynaklanmaktadır. Toplumların ortak kullanım alanı olan kamusal alanlar, insanların fiziksel, algısal ve sosyal ihtiyaçlarını karşıladıkları yerlerdir. Bu alanlarda, insanlarla çevre arasında fiziksel ve algısal etkileşimler yaşanmakla birlikte, bu etkileşim sonucunda, kamusal alanların karakteristik özelliklerinin de ortaya çıktığı görülmektedir. Bu özellikler kent kimliğini ve kültürünü yansıtmaktadır. Barındırdığı estetik ve işlevsel özellikler sanat ve tasarım alanlarında kentin ve kentlinin nefes aldığı önemli unsurları oluşturup, insanların yaşam kalitesini etkilemektedir.

İzleyicinin harekete geçmesini amaçlayan, onu bir parçası haline dönüştüren, içine alan kamusal alan uygulamaları oranı, malzemesi ve boyutuyla toplumun estetik gereksinimlerini karşılayabilen, eğitiminde önemli rol oynayabilen ve doğru mesajı verebilen iletiler olmalıdır.

Kamusal alanda yapılan katılımcı sanat projeleri üzerinden gerçekleştirilen performanslar, bir ilginin duyarlılığı ve gerekliliği sonucunu doğurur. Katılımın ve ilişki kurmanın gerekliliği Türkiye'de de sanatın konusunu oluşturmuştur. Kendine ait bir kaynak yaratarak, pek çok sanat performansı gerçekleştirilmiştir. Bu performanslar daha çok kavramsal anlayışta olup, resim, heykel, video ve afiş alanında olmuştur.

Ağırlıklı olarak kaynak araştırması üzerinden şekillenen bu çalışma, tekstil malzeme ile oluşturulan mekan, enstalasyon sanatı ve performansı üzerinden irdelenmiştir. Kamusal alanda gerçekleştirdikleri sanatsal pratikleriyle dikkat çeken Toshiko Horiuchi Macadam ve Orly Genger'in mekan tanımlayan tekstil enstalasyonları sanatçı ve izleyici, eser ve izleyici arasındaki ilişki baz alınarak işlevsel, estetik, psikolojik ve sanatsal anlamda değerlendirilmiştir. Bu yönüyle çalışma zaman zaman görsel kültür okuması şekline dönüşmüştür.

1 Kamusal Alanın Anlamı Üzerine

Sanatın kamuya ulaşmasından bahsetmek için öncelikle kamu, kamusal ve kamusal alan kavramlarının kısaca tanımlarını yapmak gerekir. Bu kavramlar, birbiriyle bağlantılı olmakla birlikte, pek çok düşünür ve filozof tarafından tanımlanmış ve tartışılmıştır. "*Kamu, Türk Dil Kurumu Sözlüğünde, birinci anlamında hep, bütün ikinci*

anlamında ise bir ülkedeki halkın bütünü ve halk şeklinde tanımlanmıştır. Kamusal da kamuyla ilgili olan olarak “açık, görülebilir, aleni, ortak, kolektif ve herkesin rahatlıkla girebildiği”, kapalı ise “kapalı, görünmez, bireysel ve yasak” anlamında belirtilmiştir” (Özbek, 2004: 41). Kamusal alan, “kamuya ait, kamu ile ilgili işlerin yapıldığı yer” anlamına gelmektedir (tdk.gov.tr.). Bir başka tanımlamayla Kellner, “kamusal alanı, fikir ve ifadelerin açığa çıktığı, paylaşıldığı, müzakere edilme görevlerinin yanı sıra, kültür ve tecrübeyi de tanımladığını” belirtmektedir” (Özbek, 2004:24). Kamusal alan, tanım olarak, kamuoyuna tümüyle açık olan cadde, kent alanları, çarşı, park gibi açık alanlar ile kütüphane, müze ve galerileri kapsayan alanlardır. Kamusal alan tanımı ilk kez 1962 yılında Jürgen Habermas'ın "Kamusal Alanın Yapısal Dönüşümü: Burjuva Toplumunun Bir Kategorisi Üzerine Araştırmalar" (Strukturwandel der Öffentlichkeit) adlı kitabında ele alınmıştır. Habermas kamusal alanı, "özel şahısların, kendilerini ilgilendiren ortak bir mesele etrafında akıl yürüttükleri, rasyonel bir tartışma içine girdikleri ve bu tartışmanın neticesinde o mesele hakkında ortak kanaati, kamuoyunu oluşturdukları araç, süreç ve mekanların tanımlandığı hayat alanı" olarak açıklar. Bu tanıma bakılarak kamusal alanın kamuoyunu oluşturan alan olduğu sonucuna varılabilir.

Kamusal alan kavramı, 20. yüzyılın son çeyreğinde belirginlik kazanan küresel ölçekli değişim ve dönüşüm olgusuyla birlikte dünya gündemine girmiş ve çağımızda sürekli tartışılan bir kavram olmuştur. “Kamusal alan, demokrasinin yetersizliklerine çare aramak üzere yola çıkanlar tarafından üretilmiş olduğu kabul edilen bir görüştür” (Keleş, 2009:125). Toplumun ortak malı niteliğinde düşünülen ve bunu sağlamak üzere tasarlanması gereken kamusal alanlar, tüm bireylerin eşit kullanım hakkının olduğu, bir araya gelerek iletişim kurduğu, sosyalleştiği ve kültürel etkileşim ile sosyal bir dokunun ortaya çıktığı alanlardır. Konut gibi özel mekanların dışında kalan park ve oyun parkları, çarşılar, alış-veriş sokakları, semt pazarları, meydanlar, caddeler, yollar, eğlenme ve spor alanları, kutlamalar ve konuşmaların yapıldığı meydanlar gibi çeşitli ve farklılık gösteren ortak kullanım alanlarından oluşmaktadır.

2 Tekstilin Kamusal Alan Sanatındaki Rolü

Tekstil malzemeleri insani bir gereksinim olmanın dışında, önemli bir anlatım aracı olarak, yaşamda yerini almıştır. Sosyal yaşamın merkezinde olan bu malzeme, sanatsal üretimden ve sanatçının anlatım biçiminden uzak kalmadan, sanatsal anlatımın ifade

edilmesinde yeniden biçimlenmiştir. Güncel sanatla birlikte tekstil birçok farklı disipline ait uygulamalarda karşımıza çıkmaktadır. Tekstil malzemenin insanlar üzerinde duysal ve estetik bir etkisinin olması, yaşamın her alanında yer alan tekstil malzemenin kullanım alanlarını değiştirmiştir. Çeşitli estetik yüklemelerin yapıldığı nesnelere olarak yeni anlamlara büründüğü görülmektedir. Hem sanat alanında hem de görsel bilinç, zevk ve beğeni yargıları üzerinde önemli roller üstlenen bir belirleyiciliğe sahip olan tekstil yapıların, algılar üzerinde farklı etkiler yaratarak, biçimsel yönleriyle sanatsal nitelikler kazanmaya başladığı görülür. Bu anlamda tekstiller kendi yapısal özellikleri ve özgün görsellikleriyle plastik sanatlar alanına doğrudan katkı sağladılar.

Lifli maddelerle oluşturulan ve yapısı gereği plastik bir olgu olan tekstiller, lif ya da lif haline getirilebilen her türlü malzemeden çeşitli yöntemlerle oluşturulan yapılardır. Gerek sanatsal gerekse endüstriyel bir sanat aracı olmasından dolayı tekstil, yaratıcılık unsuruyla beslenerek, estetik değerlere hitap etmeyi amaçlayan bir sanat dalı haline gelmiştir. Zaman içerisinde resim, heykel ve mimari gibi bağımsız bir sanat dalı olarak var olmaya başlamıştır. Tekstil sanatı, 1960'lı yıllardan itibaren biçim, malzeme, renk ve doku açısından yeniden yapılanmış ve lif sanatı adı altında anılmıştır. Tekstil tasarımı ve sanatı, teknolojik gelişmelere ayak uydurarak farklı disiplinlerle birlikte çeşitli alanlarda faaliyet göstermiştir. Yapısal doku uygulamalarında yüzeylere dayanıklılık ya da farklı özellikler katmak amacıyla, resim, heykel, mimari ve tekstil disiplinleri birbirleriyle iş birliği içerisinde olmuşlardır. *“Günümüzde geleneksel teknikleri sürdüren ve kişisel, deneysel teknikler ile lif sanatına yeni soluklar getiren sanatçılar, lif kökenli malzemelerle ve geleneksel tekstil teknikleri ile üretilen çalışmaların yanında tekstillerin rolünü genişletecek yeni anlam ve değerler üretebilmeyi amaçlamışlardır”* (Koşar, 2017:81).

Çalışmalarını tekstilin geleneksel dili, tekniği ve malzemesi ile kendi sanatsal eğitimleri içinde bir sanat nesnesine dönüştürerek çaba sarf eden sanatçılar bulunmaktadır. Farklı disiplinlerden sanatçıların da mekan tanımlayıcı, mekan örtücü ve yapı elemanı olarak tekstili kullandıkları da görülmektedir. Malzemenin görselliğini ön planda tutarak yapılan sanatsal pratiklerde tekstil, ya yapı üzerini örtmek amacı ile ya da cephe yüzeylerinde hareket, boyut ve görsellik kazandırılması yönüyle kullanılmıştır. Bunun ilk örneğini 1960'larda Christo ve Jeanne Claude çiftinin paketleme çalışmaları oluşturmuştur. 1960'lardan itibaren devasa boyutlu ve abartılı uzunlukta kumaş ve ipler kullanarak birçok uygulama

gerçekleştirmişlerdir. Claude çifti 1994'de Berlin'deki Alman Parlamento binasını estetik ve görsel amaçla gümüş renginde bir kumaşla kaplamışlardır. Bu uygulama binanın dış duvarlarını drapelere çok etkileyici ve vurgulayıcı kılmıştır. Binanın keskin hatları, tekstil malzemesinin kaplayıcılık özelliği ile yumuşak hatlara dönüşmüştür. Bu girişim ile birlikte, birçok sanatçının doğayı veya mekanı kullanması, onu değiştirmesi, ona yeniden biçim vermesi süreçleriyle oluşan bir sanat tarzı ortaya çıkmıştır. Kimi zaman farklı materyallerle kimi zaman ise tekstil malzemesiyle örtülüp, sardırılarak veya yardımcı tekstil yüzeyleriyle düzenlenerek görsel algılamalarına yeni bir boyut kazandırılmıştır.

Tekstil yumuşaklığı, elde biçim alabilmesi ve çok çeşitli uygulama alanına açık olan, yaratıcılığı geliştiren bir malzemedir. İnsanın dokunma duyularını harekete geçiren, görme duygusunu kullanılan renkler ile şölene dönüştüren bir malzeme olan tekstil, günümüzde gelişen teknoloji ile direncinin artırılarak veya ham haliyle iç mekanlardan çıkıp kamusal alanlarda çalışma olanakları sağlamaktadır. Sanatsal projelerde tekstil malzemesi kolay şekil alması, dönüştürülebilir ve bakım onarımının kolay yapılabilirliği, aynı zamanda çevre dostu, rasyonel ve kullanışlı olmasıyla önem gösterir. Sanatın beğeni ve bilinç yaratmadaki etkisi düşünüldüğünde, ifade aracı olarak böyle bir malzemeyi kullanan sanatçının eserinde ortak bir bilinç için bir iyileşme ve çoğunlukla bir telafi alanı oluşturur.

Doku, renk gibi görsel öğelerin insanla olan iletişimde etkilenme dereceleri, biçimleri algılama düzeyinde estetik değerlendirmeleri etkilemektedir. Estetik kavram tekstil sanatı için temel kavramlardan biri olurken, görsel üstünlükler de tasarımın en önemli ilgi odağı olabilmektedir. Böylece biçimler, bir anda detaylarından çok, bütün olarak ortaya çıkarken, sanatsal ve kavramsal kullanımlarla son derece özgün görüntülere ulaşabilmektedir.

Kamusal alanda yer alan tekstil sanat ürünleri kısa süreli değişkenliğe olanak sağlayan yapıtlar ile gerçekleştirilmektedir. Büyük ölçekte kentte uygulanacağı gibi kamusal yaşam alanında fark edilebilen küçük ölçekte de kullanılmaktadır.

“Gerek galeri mekanı gerekse de kamusal alan için oluşturulan eserlerde, tekstil tekniklerinin kendi içindeki kombinasyonlarıyla ve farklı disiplinlerin tekniklerinden yararlanılarak oluşturulan hacimli eserlerde sanatçının başarısı ve kimliği de ön plana çıkmaktadır. Tekstil malzemelerini üst üste yığarak, çeşitli kimyasallarla

sertleştirerek, metalik tellerin biçimini koruma özelliğinden yararlanarak veya yine tekstil elyafla nesnelere içini doldurarak yapılan sanatsal çalışmalar geliştirilen yöntemlerden sadece birkaçıdır. Tekstil veya tekstil dışı tekniklerin yaratıcı kullanımlarıyla mekan içerisinde veya kamusal alanlarda sağlam şekilde uzun, büyük, yoğun, hacimli, ifadeci ve etkileyici biçimler ortaya çıkabilmektedir. Aynı malzemede olduğu gibi teknikte de sanatçı, tüm teknik bilgilere ve becerilere sahip olmalı ve malzemeyi tekniğe göre yönlendirebilmeyi, tekniği de malzemeyle bütünleştirmeyi başarabilmelidir” (Koşar, 2017:171).

Hem sanatsal hem de işlevsel tekstil enstalasyonlar ile tekstilin çok boyutlu bir tasarım ve sanat malzemesi olarak değer gördüğü bir gerçektir. Parklarda, kent meydanlarında yer alan oturma alanlarına, oyun mekanlarına kadar çeşitlilik gösteren tekstil enstalasyonlar üzerinden sürdürülen çalışmada, park ve meydan kavramlarına alternatif olabilecek sanat yapıtlarının uluslararası nasıl ele alındığı irdelenmiştir.

3 Kamusal Alanda Sanat- İzleyici Etkileşimi

Sanat bütün görsel, söylem, performatif vb. türleriyle hiç kuşkusuz kendine has bir anlatısı olan iletişim biçimidir. İlişkisel sanat ise salt izleyicinin sanat yapıtı ile ilişkisini özümsemekle kalmayıp aynı zamanda izleyiciler arasında ortak ilişki ve eylem biçimlerine dek uzanan etkileşimleri kapsar. “Kamusal alanlarda yaratılan sanat ise, insanların bireysel olarak deneyimleyebileceği gibi kolektif olarak da deneyimlenecek bir tecrübe olmaktadır” (Alankış, 2011: 25). Bu tecrübe, “bazen dokunma, tırmanma hatta zarar verme eylemini bile içerebilir. Bazen de sanat ögesinin fark edilmeme olasılığı söz konusudur ki bu durumda sanatın alanla ve kullanıcısıyla ilişki kuramadığı söylenebilir” (Oktay, 2003:105). Bu bakımdan sanatın son yıllarda daha çok kolektif ve proje temelli, ilişkiselliğe ve deneyselliğe dayalı deneyimleri kapsadığını görmekteyiz.

Kamusal alanlar farklı yaş, cinsiyet, sınıf ve kökenlerden insanların yalnız kaldıkları kadar kalabalıklar arasına karıştıkları, etkileşime girdikleri, yeniden kimliklendikleri bir alan oluştururlar. Kamusal alanda oluşturulan sanatsal eserlerde üslup ve arayıştan ziyade, uygulama ve etkileşim yoluna gidildiği ön görülmektedir. Sanatsal ifade yoluyla fiziksel çevreyi, insan ve toplumun bakış açısı ile duygu ve düşüncelerini olumlu yönde değiştirmek, kültür alışverişini sağlamak, insanlar üzerinde birleştirici-kaynaştırıcı etki

yapmak, estetik yaşantılar ile daha yaşanabilir çevreler oluşturmak bilinçli olarak tasarlanmış ve yerleştirilmiş kamusal sanatın yararlarıdır. “Kamusal sanatın galeri sanatından farklı olması; insanların onu galerilerde olduğu gibi “seçerek” değil, sunulmuş olarak algılayabilmesi, onun bulunduğu mekanla ve insanlarla başarılı diyalogunu gerektirmektedir” (Roberts,1998:116).

“Günümüzde pek çok ülkede, çevresel kalitenin artırılması, genel estetik beğenin yükseltilmesi ve insanların buldukları mekanlardan hoşnutluk duyabilmeleri konularında çalışmalar yapılmaktadır. Çevresel düzenlemelerindeki sanat etkinliği de mekan imajı ve çevresel kimliğin oluşumunun yanı sıra, çevre içindeki insan davranışlarını motive etmesi ve görsel bütünlükte estetik bir beğeni yaratmasından dolayı, söz konusu kalite arayışlarında ciddi bir öneme sahiptir. Çevresel sanat uygulamaları yapan sanatçılar herkesin sanat izleyicisi olmasını hedeflemektedir. Bütün çevresel ve kamusal sanat örnekleri göstermektedir ki, izleyici istese de istemese de sanat tüketicisi olmak zorunda kalmaktadır” (Keser, Oskay, 2015:71).

Hem sanatçı hem de izleyici, kaçınılmaz biçimde içinde buldukları zaman ve çevrenin koşullarından etkilenirler. “Sanatçı yaşadığı toplumun duyarlılıkları ve bu toplumun eleştirisi üzerinden sanatını gerçekleştirir. Burada kastedilen sanatçının toplumsal konulara daha yakın olması ve sanatını buna göre biçimlendirmesi değil, yaşanan toplumun sanatçı kişiliğinde kaçınılmaz olarak bıraktığı izlerdir. Sanatçı içinde yaşadığı sosyal çevrenin bir bireyi olarak hem alımlayıcı, hem de katkı sağlayan konumdadır” (Altıntaş, Eliri, 2012: 61). “Bireyin toplumsal yaşam mekanlarında sanatla iç içe olması hem ruh sağlığı açısından hem de kültür olgunlaşmaları ve değişimlerine uyum sağlaması açısından önem taşımaktadır. Sanatın yalnız müzelerde, sanat galerilerinde görünür durumdan çıkartılıp, caddelere, meydanlara taşınması, günlük yaşamın içine girmesi daha geniş kitlelerin pay alması yönünden uygulanabilecek yöntemlerin en önemlilerinden biridir” (Altıntaş, Eliri, 2012: 64).

“Sanatı yaşadığı mekanın tüm dokularında hisseden birey kendi kimliğini ve ait olduğu mekanın kimliğini daha kolay algılayabilir duruma gelmektedir” (Öztürk, 2007: 47). Modernist sanatın, bir kent sanatı olduğu konusunda tüm kuramcılar hemfikirdir. Bu sadece kentlerde yaşayan ve kentten etkilenerek sanat yapan

insanların bir süre sonra kenti güzelleştirdiklerinden, oraya bir ruh ve duygu yüklediklerindedir.

Kamusal alanlarda yer alan ve çevrenin bütünlüğü içerisinde estetik duyarlılıkla düzenlenmiş eserler izleyici de nasıl yapıldığı merakını uyandırmakla birlikte, merakına yanıt arayan izleyici, biçimler, renkler, dokular ve malzemeler arasında ilişki kurar. Eserin düzenini keşfederken, aynı zamanda estetik bir deneyim yaşar, bu deneyimden haz duyarak farkında olmadan dış dünya ile bütünleşmiş olur. Kamusal alanları insanların bir arada olma isteğini karşılayan yerler olarak düşünürsek, bu alanlarda kurgulanmış enstalasyon çalışmalarını da görsel çeşitlilik içinde insanların dinlenebildiği, huzur bulduğu, meraklandığı, iyi hissettiği ve hareket halinde olma isteğini doğuran çalışmalar olarak da niteleyebiliriz.

“Sanatın izleyiciler tarafından duyular aracılığı ve zihinsel bir süreçle okunması şeklinde gerçekleşen aktif bir süreç olarak değerlendirdiğimizde, duyma, tatma, görme, koklama, dokunma duyularından oluşan beş duyu organımız aracılığı ve bunlara ek olarak da hissetme duygusu yardımı ile elde edildiğini görürüz. Bunun yanında bireyin gereksinimleri ve onlardan kaynaklanan güdüleri, bireyin bilgi birikimi ve deneyimlerinin de algılama sürecinin işleminde önemli rol oynadığı bilinmektedir” (İnceoğlu, 2010:68).

İnsanın dış çevreyle ilişkili ilk izlenimlerinin yaklaşık yüzde sekseninin görme aracılığıyla oluştuğunu kabul edersek, görsel algı ve görsel duygudan gelen verilerle, herhangi bir olayın veya nesnenin zihinsel imgesinin elde edilmesinin içinde bulunduğu alandaki renk, doku, biçim gibi elemanların görsel algılamaya hitap ettiğini de kabul etmek durumundayız. Görsel algılama, temelde biyolojik bir süreç olsa da bu sürecin işleyişinde psikolojik faktörlerin de etkili oldukları açıktır. Yani bireyin duygusal ve sezgisel anlamdaki her tür tavır ve eğilimi de bu yaşam deneyimiyle ortaya çıkmakta ve algılama sürecini etkilemektedir.

“Algılama, kimi zaman da benzer içerikle bilişsel/zihinsel algı ve duyumsal algı olarak da sınıflanmaktadır. Duyumsal algı, görme, koklama, duyma, dokunma gibi duyu organları aracılığıyla çevreden alınan bilginin nesne, olay, ses, tat vb deneyimlenmesidir” (Halu,

2010:59). “Bilişsel/zihinsel algı ise bireyin kendiliğinden elde ettiği bilgileri psikolojik ve zihinsel dönüşümler sonucunda kavramsallaştırılmasıyla ve kodlamalar, depolamalar, anımsamalar ve çözümlemelerle oluşturduğu algılama sürecidir” (Özen,2006:2).

Günlük yaşam pratikleri içerisinde sıkça karşılaşılan ve kentte yaşayan insanlarla iletişim kurma noktasında önemli bir katkısı olan sanat nesnelere, kamusal alanı seçen sanatçı için toplumla düşüncesini paylaşma, buluşturma ve ilişkilendirme noktasında önem taşımaktadır. Geçici veya kalıcı olarak kurgulanan mekan tanımlayıcı tekstil enstalasyonların bireyin kamusal alanda daha fazla zaman geçirmesine olanak tanınması ve sanat ögesi ile iletişim kurmasına yol açarak, o kamusal alanı kentsel yaşamın önemli bir parçası haline dönüştürmektedir.

4 Kamusal Alanda Mekan Tanımlayıcı Olarak Tekstilin Toshiko Horiuchi Macadam Ve Orly Genger’in Enstalasyonları Üzerinden Değerlendirilmesi

Çalışmanın son bölümünde, tekstil malzemesi ve tekstil tekniği ile kamusal alanlarda sanat üretimi yapan iki uluslararası sanatçının çalışmaları ele alınmıştır. Sanatçıların eserlerinin özellikle yapısal malzeme olarak tekstili ve yine tekstil tekniklerinden biri olan, örme tekniğini kullanması ortak bir nokta olmakla birlikte, oluşturdukları çalışmanın mekan tanımlayan enstalasyon olması da ayrıca önem arz etmektedir.

Lif özlü tekstil malzemeler kullanarak sürdürülebilir tasarımlarıyla, beden, çevre, mekan, mimari, kimlik ve aidiyet kavramları çerçevesinde çalışan Japon Toshiko Horiuchi MacAdam, kamusal alanda yenilikçi uygulamalar gerçekleştiren bir lif sanatçısıdır. “*Japonya'daki Tama Güzel Sanatlar Enstitüsü'nden ve Michigan'daki Cranbrook Sanat Akademisi'nden eğitim almış olan ve halen farklı üniversitelerde lif sanatı dersleri veren bir sanatçıdır*” (URL1). MacAdam'ın çalışmaları genellikle 1970'lerde sanat formu haline gelen ve yaygın olarak kabul edilen “lif sanatı” olarak tanımlanmaktadır. 'Fiber Sütunlar / Romanesk Kilise' ve 'Yüzen Küpün Atmosferi', sanatçının, lif sanat akımında etkili olan ilk eserleridir (Resim1). 1980'lerin başlarında sanatçının çalışmaları sadece lif sanatı olmaktan çıkıp interaktif alanlara da yayılmıştır.

Resim1. “Toshiko Horiuchi MacAdam, ‘Fibre Columns’,
Romanesque Klisesi koridoru, Fransa, 1976
Malzeme: Naylon halat, Boyut: 40cmx30cmx2.30 m,
Fotoğraf: Masaki Koizum.
(Constantine, Larsen,1985:237)

Japonya'daki rekreasyon alanlarına yönelik uzun yıllara dayanan araştırmaları olan sanatçı, kentsel alanlardaki çocukların daha az yerde oynadığını fark ederek 70'lerin sonu 80'lerin başında, büyük anıt parkı ve Japonya'daki bir açık hava müzesi için göz alıcı geniş oyun mekanları tasarlamıştır. “Çoğunlukla Japonya'da yer alan kamusal eğlence alanlarının çocuklar üzerindeki etkisini araştıran sanatçı, mimar Antonio Gaudi'nin yerçekimi tarafından belirlenen “doğal olarak” kavisli formların yer aldığı eserlerinden etkilenerek oluşturduğu yapıtlarında onun tasarım anlayışını referans aldığını belirtmektedir” (Quirk,2014: URL 2). 1970'li yıllarda Tokyo'da park ve oyun mekanlarının eksikliğini ve çocuklara olan olumsuz etkisini gözlemlemeye başlayan sanatçının çalışmalarında büyük, etkileşimli ve güvenli tekstil mekanları yaratmaya odaklandığı gözlenmektedir.

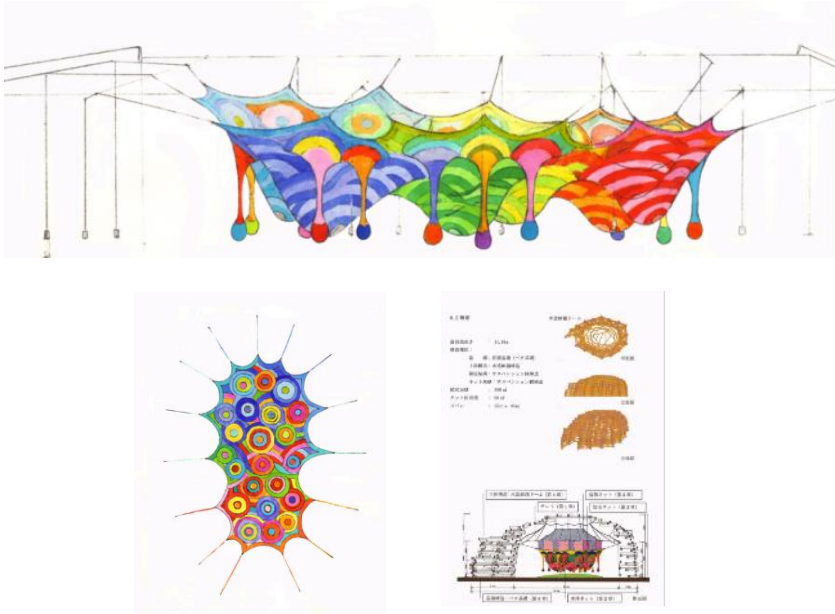
“Çocuklara yönelik ilk çalışmasını 1971'de Hatsue Yamada tarafından tasarlanan Tokyo'da bulunan bir anaokuluna bağışlamıştır. Bir sonraki tığ örme parçasını ise Kyoto'daki Ulusal Modern Sanatlar Müzesi'nde sergilemiştir. Asya, Kuzey Amerika ve Avrupa'da yer alan müze ve galerilerde birçok eserini sergilemiştir. 1979'da peyzaj mimarı olan Fumiaki Takano ile birlikte Okinawa'da yeni bir milli park için büyük ölçekli bir oyun mekanı oluşturmuştur. Aynı yıllarda Kanagawa'daki Hakone Açık

Hava Müzesi için benzer bir yapı yaratmak üzere görevlendirilmiştir” (Quirk,2014: URL 2).

1992 yılında Japonya’da bir milli parkta ilk metal ve plastik ögeler içermeyen örme ağ kurulumunu gerçekleştirmiştir. MacAdam’ın tekstil oyun mekanları, İspanya, Singapur, Şangay ve Seul’daki projeler de dahil olmak üzere dünyanın çeşitli yerlerinde çocuklarla buluşmuştur. Sanatçı uygulamalarını; *“En ufak bir harekete duyarlı, esnek, renkli ağlardan oluşan güvenli güçlü yapılar”* olarak tanımlamaktadır (Boccaccino,2013, URL3).

“Biçimin, malzemenin kendisinin ve tekstil yapılarının ağırlığı da dahil olmak üzere, gerilim ve yer çekimi kuvveti ile nasıl oluşturulduğu ile ilgilenen sanatçı, çocukların gelişiminde oyun mekanlarının rolüne dair bir araştırma da geliştirmiştir. Bu bağlamda oluşan “Harmonic Motion” ismini verdiği sanatsal çalışmasının zemini olarak geleneksel bir tekstil tekniği olan tığ işini, yine bir dayanıklı tekstil malzemesi olan Japonya’da geliştirilmiş bükülerek halat yapılmış, ince, esnek ve güçlü “vinyon” (PVA) malzemesini kullanarak gerçekleştirmiştir” (Quirk,2014: URL 2).

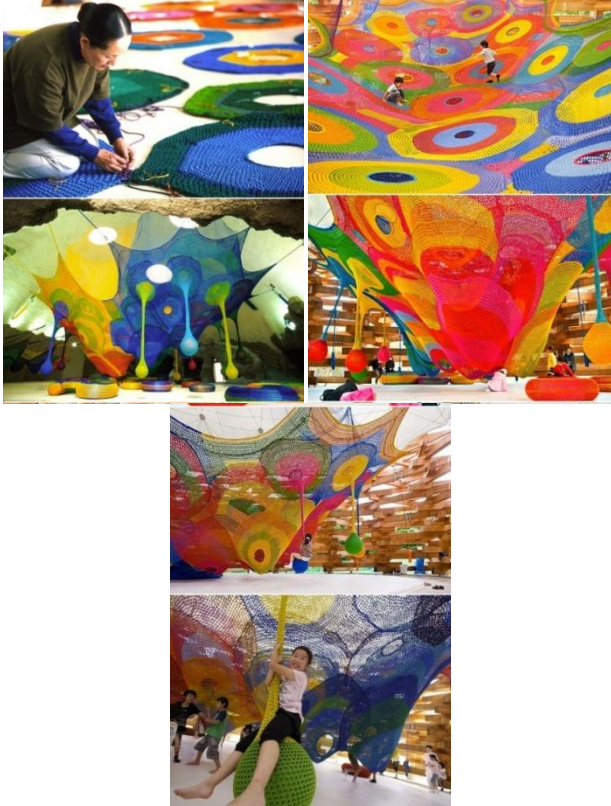
Oluşturduğu ağ yapılı oyun mekanlarında, çocukların risk alabileceği ortamlar sağlayan sanatçı, onların hayal güçlerini kullanmalarına izin vermeyi ve aynı zamanda da güvenli bir ortamın keşfine çıkmalarını sağlamıştır. Sanatçı, soğuk metal- plastik yüzeylerin kullanılmadığı, tamamı örme ağlardan oluşan oyun mekanı ile çocukların çarpma, düşme vb. oyun kazalarına karşı, daha güvenli olacakları bir ortam sunmuştur. Ayrıca çocukların örgü ağlara kolay tırmanabilmelerinin, pedagojik psiko-motor gelişim sürecini destekleyici nitelikte olduğunu belirten sanatçı, oyun- heykel kavramını da bu proje ile geliştirmiştir (Resim 2-3).

Resim 2. Toshiko Horiuchi MacAdam 'Harmonic Motion', Oyun mekanı eskiz ve proje tasarımları (URL5)

MacAdam'ın 2013 yılında oluşturduğu "Harmonic Motion" isimli oyun mekanı, "mimari çalışmaların çoğunda mevcut bir fikir olan, insan vücudunun mekan ve materyallerle nasıl etkileşime girdiği konusuna değinmektedir" (URL4). "Harmonic Motion'ı anne rahmine benzeten sanatçı, çocukların yumuşak, elastik ve harekete duyarlı yüzeylere aşinalığını temel alarak oluşturduğunu aktarmaktadır. Örgü yüzeyin, çocuğun enerjisini yakalayan ve ona geri gönderen dalga hareketine benzer duyarlı bir mekan olarak tanımlamakta ve bu hareketin onu diğer çocuklarla birleştirip birlikte oynamaya teşvik ettiğini belirtmektedir" (Quirk,2014: URL 2). Günlük bir aktivite olarak görülen örme tekniği ile özenli bir el emeğinin sonucunda, kolektif olarak bir yıl süren Harmonic Motion, liflerin hareketleri ve renkleri ile enerji yansıtan mimari bir mekana dönüşmüştür. Bu alan yansıttığı enerjinin yanı sıra bireyin mahremiyet alanıyla da bağlantılar kurmuştur. Kapsamlı bir üretim sonucunda oluşturulan canlı renkli örme ağlar, ruhsal enerjiyi en iyi şekilde yansıtmayı başarmıştır. Çocuklar için eğlenceli, yetişkinler için, eğlenip, dinlenebildikleri, rahatlayıp, sakinleşebildikleri huzurlu bir

mekan olmuştur. Aynı zamanda bireylerin birbirleri ve mekanla etkileşimleriyle de eser-izleyici- kullanıcı kaynaşması sağlamıştır.

Resim 3. Toshiko Horiuchi MacAdam, 'Harmonic Motion'Örme Enstalasyon, Japonya, 1993 (URL4)

MacAdam'ın kullanıcısının çoğunlukla çocuk olan oyun mekanlarının, çocukların kamusal yaşama katılımlarını destekleyici nitelikte olduğu düşünülmektedir. İzleyicisi ve kullanıcısı ile birlikte etkileşim içinde bir alan oluşturmaya çalıştığı açıktır.

“Özel alanın sadece çocuğa yönelik özelleşmiş kamusal alanlarda olması (çocuk parkları, kreşler, anaokulları gibi) kamusal alandan da yoksun oluşlarını daha da vurgulamaktadır. Oysa kamusal alan yabancıyla karşılaşma ve farklılıkları keşfedip, olası uzlaşmazlıklara çözüm bulma yeri de demektir. “Çocukların gelişimi

sırasında içinde buldukları ortamlar ve etraflarında bulunan insanlarla olan iletişimleri beyin gelişimleri açısından da çok önemlidir” (Yılmaz, 2008).

MacAdam’ın çalışmasını toplumsal ilişkileri güçlendirmenin yanı sıra bireyi özgürleştirici bir ortam yaratmak için oluşturduğu açıktır. *“Kamusal alandan soyutlanan çocukların yetişkinlere bağımlı bir yaşamları olduğunu vurgulayan MacAdam, çocukların ne istediklerini keşfedip bunu ifade edecekleri mekanlara sahip olmasıyla demokratik ve özgür bir topluma kavuşmanın mümkün olacağını belirtmektedir” (URL4).*

Çalışma da değerlendirilen diğer bir sanatçı da tekstil malzemeyi birçok değişik ölçekteki çalışmalarında kullanan ve projeleri çoğunlukla sürece, iş birliğine ve katılımcı pratiklerine dayanan Orly Genger’dir. Kamusal alanda gerçekleştirdiği “Red, Yellow and Blue” isimli mekan yaratan enstalasyonunu kamusal sanat anlayışından hareketle, izleyici kitlesiyle iletişim ve etkileşim kurma amacını güderek oluşturmuştur. Amerikalı sanatçının çalışmaları genellikle sergilendiği mekana bağlı olarak anlamını bulan çalışmalardan oluşmaktadır. Genger, mekanı yeniden şekillendiren, izleyiciyi aktif olarak yapıtıyla etkileşime geçiren iç-dış mekan alanlara başarıyla egemen olan bir heykeltıraştır. İzleyen kişileri yoğun şekilde oyalamaya ve şaşırtmaya ilgi duyan Genger, *“lisansını 2001 yılında Brown Üniversitesi’nden almıştır. 2002 yılında da Chicago Sanat Enstitüsü’ne katılan sanatçı MassArt, Sanat ve Tasarım Müzesi, Ohio State Üniversitesi, Çağdaş Sanat Müzesi Denver, Indianapolis Müzesi’nde misafir öğretim üyesi / konuk sanatçı olarak da görev yapmaktadır” (URL5).*

““Red, Yellow and Blue” Manhattan Madison Square Park Koruma Alanı’nın 30 dönümlük çimleri, yolları ve yamaçları arasında kurulan enstalasyon, malzemelerin algılanan sınırlarını ustaca aşan bir projedir (Resim 3). Yaklaşık 4,500 metre karelik alanda toplam uzunluğu 1.400 fit halat, 3500 galonluk boya kullanılmıştır (Resim 4-5). Çalışma, 100.000 pound ağırlığından oluşmaktadır” (URL6). Sanatçı tarafından Madison Square Park’ta şekillendirilen çalışma parkın bugüne kadarki en büyük projesi olarak değerlendirilmektedir. İzleyenlerin gözlerini ve akıllarını meşgul eden bu yenilikçi ve göz alıcı kamusal enstalasyon, iki yılda oluşturulmuştur. *“Genger ve atölyesinde çalışan birçoğu genç kadının, neredeyse her gün, materyalle doğrudan bir ilişki içerisinde, ellerini araç olarak kullanarak, ipi ipin içinden geçirerek oluşturdukları 150 metre uzunluğundaki zincir örme şeritleri projenin yapı taşlarını*

oluşturmuştur. Kuşkusuz bu da zor ve tekrarlı bir sürece işaret etmektedir” (URL 7).

Resim 4-5. Orly Genger, ‘Red, Yellow and Blue’, Örne Enstalasyon, Madison Square Park, Manhattan, 2013

(URL9)

(URL10)

“Kullandığı ipin büyük bölümünü deniz kıyılarında topladığı denizci halatı oluşturmaktadır. Kimi alanlarda da kontrastlık sağlaması amacıyla dağ-kaya tırmanma sporunda kullanılan halatı tercih etmiştir. Sanatçı, kullanılan malzemenin öyküsüne örme geleneğini de ekleyerek yeni kullanım amacına göre tasarlamıştır. Kullandığı malzemeyle adeta boğuşarak, eserlerini oluşturduğunu dile getiren sanatçı, çalışmasını heykelin fizikselliğiyle ve tekstilin kolay şekil alabilmesi ve aldığı şekli koruyabilmesi ile bütünleştirerek kendisi için bu deneyimin büyük önem taşıdığını belirtmiştir” (URL8).

Sanatçı adı geçen eseri, heykel kaidesi olmadan yığın şeklinde üst üste yerleştirmiştir. Yarım metreyi geçen yığınların altında ise çelik destek sütunları bulunmaktadır. Bu yerleştirme uzaktan bakıldığında lav akıntılarını, dalgalanan duvarları çağrıştırırken, yanına gidildiğinde de devasa blok birikimler şeklinde görülmektedir. Üç ana rengi barındıran dalgalı, üç ayrı yapı, parkın manzarasını yeniden tanımlayarak izleyenlere hem açık hem de gizli mekanları keşfetmeye davet edecek ortamlar yaratmaktadır (Resim 6-7).

“Genger ayrıca enstalasyonların içinde buldukları mekanı işgal etme ve engelleme biçimlerinden dolayı, çoğunlukla fiziksel ve psikolojik olarak, oyalayıcı ve harekete geçirici özellikler taşıyan deneyimlerde New York halkının bu çalışmayı incelemesini sağlamıştır. Bununla birlikte yarattığı projelerin ciddiyeti eserlerin

çoğunda yer alan hoş bir mizah duygusunu da taşımaktadır” (URL8), (Resim 8-9).

Resim 6-7. Orly Genger, ‘Red, Yellow and Blue’, Örne Enstalasyon, Madison Square Park, Manhattan, 2013

(URL11)

(URL12)

Sanatçı arazi sanatının geçicilik üzerine kurulu yapısını kullanarak, yaklaşık iki yıl süren büyük ölçekli projesiyle izleyiciye bir bakış ve deneyimleme noktası sunmaktadır. Parkın kendi topografyasına yönelik girift bir sistemde oluşturulan, doğaya zararlı olmayan, kendini tekrarlayan örme halat yığınları ile mekan içinde mekan oluşturan alanlar meydana getirmiştir. Doğanın veya mekanın üzerinden dil yaratım olgusunu kullanan sanatçı, sanatın dille söyleyemediğini göstererek anlatmaya çalışmıştır. Sanatçı mekan ile izleyici arasında ilişki kurduğu gibi, alanın mimari özelliklerini ve fiziksel niteliklerini de dikkate alarak yaptığı yerleştirmeler ile alan ve eser arasında da birbirine bağlı bir ilişki kurmuştur.

Resim 8-9. Orly Genger, ‘Red, Yellow and Blue’, Örne Enstalasyon, Madison Square Park, Manhattan, 2013

(URL12)

(URL12)

Bu alanda çalışan sanatçıların kamusal alanlardaki kompleks yapıları ve bunların etkileri, sanatı kavrayışımıza, izleme biçimimize yeni bir deneyim ve uygulama alanı sunmaktadır. Sanatçının deneyimlediği, müdahale ettiği bir alana dönüşen kamusal alanlar, geleneksel mekanların deneyimi üzerinden yeni mekana dair farklı stratejiler geliştirmektedir. Bu stratejiler de sanatçının mekanı anlama ve kavrama çabasına yeni paradigmalara kazandırmıştır. Bu anlamda Genger'in çalışmasının da görme biçimleri ve dokunma hissi üzerine konu edildiğini söyleyebiliriz. Sanatçı doğa üzerine önermelerde bulunma çabasıyla ve sanat kavrayışı bakımından önemli bir dizgi oluşturmaktadır.

Sonuç

Günümüzde sanat ve yaşam bu denli iç içeyken sanat yapma eylemini de sınırlı mekanlara hapsetmek mümkün değildir. Sanatsal üretimlerin kamu alanlarına çıkması ve kentsel çevre ile iletişim kurması, zaman içerisinde toplumda görsel duyarlılık yaratarak, uzun vadede topluma yarar sağladığı pek çok ülkede kanıtlanmıştır. Ancak bu örnekler ülkemizde sık rastlanmamaktadır. Kamusal alana yerleştirilmiş, işlevi (mekan yaratan, mekan örten) olan ya da sadece izlenme odaklı tasarım ya da sanat nesnelere, çevredeki dokular ile iletişim kurduğunda çeşitlilik yaratmakta olduğu görülmektedir. Bunlar zıtlıklar olabileceği gibi uyum ve bütünlük duygusunu da barındırabilmektedir.

Kamusal alanlarda yer alan bireysel ve toplumsal yaşamı kolaylaştıran, bireyler arası iletişimi sağlayan, mekana işlevsel ve estetik açıdan anlam kazandıran tekstil malzeme ile mekan yaratan enstalasyon örnekleri üzerinden değerlendirildiğinde, incelediğimiz sanatçılardan biri olan Toshiko Horiuchi MacAdam'ın, çalışmalarında insan vücudu ve mekan arasındaki etkileşimin yanı sıra insan vücudu ve madde arasındaki etkileşimi de araştırdığı görülmektedir. Genel olarak kumaş, bireyleri koruyan ve gizleyen ek bir cilt tabakası olarak kabul edilir. MacAdam, örme tekniğiyle oluşturduğu oyun mekanında izleyicilerine ve kullanıcılarına renkli ve sıcak, güven verici, korunaklı veya gizlenmiş hissetme olanağını örme kumaş ile sunmaktadır. İnsanın içinde bulunduğu, dokunduğu, hissettiği, haz ve mutluluk aldığı bir mekan yaratarak, bu alanı hem beden hem de zihin için rahat bir sığınak haline getirdiğini söyleyebiliriz.

İncelenen diğer bir çalışma da malzemeyi teknikle bütünleştirebilen heykel ve lif sanatçısı Orly Genger'in 1970'lerin Harmony Hammond ve Faith Wilding gibi feminist sanatçıların zanaat temelli çalışmasını hatırlatan yerleştirmeye dayalı enstalasyonudur.

Sanatçı malzemenin gücü ve tekniğin olağanüstü kullanımıyla çalışmalarını popüler ve çekici kılmıştır. Sergilenen alanlarda parlak ve cesur renkleri ile izleyicileri büyüleyen kurulumları onları düzenlemenin içine dâhil eden bir anlayış içermektedir. İnsanların içine girebildiği, üstünde oturabildiği, saklanabildiği, güvenli hissettiği, tırmandığı, merak duygusu uyandıran bu tasarımlar izleyici ve kullanıcıların mekanla ilişki kurmasına, olanak tanımıştır. Genger, söz konusu çalışması ile mekan- izleyici ilişkisi kurduğu gibi, alanın mimari özelliklerini ve fiziksel niteliklerini dikkate alarak, alan ve eser arasında da birbirine bağlı bir ilişki kurmuştur.

Bu düşünceler çerçevesinden baktığımızda kamusal alanda sunulan sanat eseri, üretildiği yere özel olma haliyle, izleyiciyi düşündürmeye ve mekanla ilişki kurdurmaya yönelir. Sanatsal ve kentsel değerlerin korunması, geliştirilmesi, kentsel mekanda kişiler arası iletişimin sağlanmasında ve insan çevre etkileşmesinde bir araç olan kamusal sanat eseri, sanatçı ile izleyicinin etkileşmesini sağlamıştır. İzleyicileri etrafında olup bitenlerin farkına varmasına da teşvik etmiştir.

Sonuç olarak; sanatçıların çalışmaları, izleyici ve izleyicilik kavramlarını zorunlu kıldığı gibi, izleyicileri hem yapıtın oluşumuna dahil etmiş hem de yerleştirme sonrasında izleme olanağı sunmuştur. Sanatçıların kamusal alandaki mekan tanımlayıcı enstalasyonları, mekan estetiğinin artırılmasının yanında, toplumun kültürel doygunluğunu, gelişimini, bilinçlendirdiği gibi görsel ve dokunsal etkileşimin getirdiği psikolojik bir rahatlama sonucunu da doğurmuştur.

Avrupa'da kamusal sanatın mekan kimliği oluşturmaya yönelik kentsel yenileme projelerinin bir parçası olarak planlamaya dahil edilmeye başlanması ile hafızalarda kente dair daha kalıcı bir etki bıraktığı görülmüştür. Bu girişim de kamusal sanatın, galerilerde sergilenen sanattan farklı olarak yapılmasına, alana özgü ve izleyicisi ile birlikte etkileşim içinde bir anlam oluşturmaya katkıda bulunmuştur. Bu amaçla, ülkemizde kamusal alanlarda sanat çalışmaları yapmak isteyen sanatçı ve tasarımcılar, kamu ve özel sektör kuruluşları tarafından desteklenmelidir. Kendisi ve yaşadığı çevreyle iletişim kurmasını sağlayacak, yaşam kalitesini yükseltecek, anlamlı bir kentsel düzen içerisinde olmasını sağlayacak, kimliği olan kentsel alanlar ve sanatsal ortamlar yaratması teşvik edilmelidir. Ülke çapında belirlenecek bir sanat ve çevre politikası oluşturulması, toplumun sanat ve kültürel yapısındaki dönüşümüyle birlikte sürekli kendini yenilemeye hazır olan sanatı da içerik ve biçim açısından farklılaşmaya götürmesine yardımcı olacaktır.

Kaynakça

- Alankış, S. (2011). Yeni Bir Kamusallık Tecrübesi İçin Sanat, *IX. Ulusal Sanat Sempozyumu*, “kamusal alanda Sanat”, 20-25.
- Alp, Ö. (2016). İlişkisel Estetik ve Kamusal Alan Bağlamında Sanatta Yeni Arayışlar, *Yedi: Sanat, Tasarım ve Bilim Dergisi*, Yaz, 16, 99-109
- Altıntaş, O. ve Eliri, İ. (2012). Birey Toplum İlişkisinde Kent Kültürü, Kamusal Alan ve Onda Şekillenen Sanat Olgusu. *İdil Dergisi*, 1, (5), 61-74.
- Brand, J. (1992). *Art for a Natural and Artificial Environment*. Zoetermeer: Foundation World Horticultural Exhibition Floriade.
- Boccaccino, R. (2013). *Harmonic Motion*. Domus. Retrieved 21 January
https://www.domusweb.it/en/art/2013/12/09/harmonic_motion.html
(Erişim Tarihi: 10.08.2018)
- Halu, Z. (2010). *Kentsel Mekan Olarak Caddelerin Mekansal Karakterinin Yürünebilirlik Bağlamında İrdelenmesi Bağdat Caddesi Örneği*. (Yayınlanmamış Doktora Tezi). İstanbul Teknik Üniversitesi/ Fen Bilimleri Enstitüsü, İstanbul.
- Keleş, R. (2009). Yerel Yönetimler, Kamusal Alan ve Sanat, *Hacettepe Güzel Sanatlar Fakültesi IX. Ulusal Sanat Sempozyumu “Kamusal Alanda Sanat”*, 124-128.
- Keser, S. ve Oskay, N. (2015). Çevresel Sanat Bağlamında Christo-Jeanne Claude Çiftinin Disiplinlerarası Üç Boyutlu Tasarım Uygulamalarında Tekstil Kullanımı, *Turkish Studies International Periodical for the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic*, Volume 10/14, Fall, 71-88
- İnceoğlu, M. (2010). *Tutum, Algı ve İletişim*. İstanbul: Beykent Üniversitesi Yayınları, No. 69.
- Koşar, S.T. (2017). *Lif Sanatında Hacmin Etkilerine Farklı Yaklaşımlar*. (Yayınlanmamış Sanatta Yeterlik Tezi). Dokuz Eylül Üniversitesi/ Güzel Sanatlar Enstitüsü, İzmir.
- Oktay, D. (2003). Kamusal Mekânda Sanata Güncel Bir Bakış, *Yapı Mimarlık Kültür Sanat Dergisi* 264 İstanbul, 105-109.
- Ögel, S. (1997). *Çevresel Sanat*. İstanbul: İTÜ Mimarlık-Mühendislik Fakültesi Yayınları.
- Özbek, M. (2004). *Kamusal Alan*, İstanbul: Hil Yayınları.
- Özen, A. (2006). Mimari Sanal Gerçeklik Ortamlarında Algı Psikolojisi. *Akademik Bilişim ve Bilgi Teknolojileri Kongresi IV*, Pamukkale Üniversitesi, 9-11 Şubat, <https://ab.org.tr/ab06/ozet/81.html>. (Erişim Tarihi: 10.08.2018)

- Özservet, Y. ve Doğan, E. (2014). Kentin Merkezinde Çocuklara Kamusal bir Alan Yaratmak: Kasımpaşa-Turabibaba Kütüphanesi, *26.Uluslararası Yapı ve Yaşam Kongresi*, 3-5 Nisan, Bursa, 1-14.
- Öztürk, Ö. (2007). *Kentsel Kimlik Oluşumunda Güzel Sanatların Yeri: İzmir Örneği*. (Yayımlanmış Yüksek Lisans Tezi). Ankara Üniversitesi/ Fen Bilimleri Enstitüsü, Ankara.
- Quirk, V. (2014). Meet the Artist Behind Those Amazing, Hand-Knitted Playgrounds. *ArchDaily*. Retrieved 16 January, <https://www.archdaily.com/297941/meet-the-artist-behind-those-amazing-hand-knitted-playgrounds>.(Erişim Tarihi: 22.08.2018)
- Roberts, M. (1998). *Art In the Public Realm, Introducing Urban Design: Interventions and Responses*. Edited by Greed, C., Roberts, M., Bristol, U.K.
- Selvi, Y. (2017). Sanatın Öteki'ne Açılması ya da Kamusal Alanda Sanat, *İdil Dergisi*, 6 (36), 2209-2232.

Web Kaynakları

- URL-1, 2018.** https://en.wikipedia.org/wiki/Toshiko_MacAdam. Erişim tarihi 20.07.2018
- URL-2, 2018.** <https://www.archdaily.com/297941/meet-the-artist-behind-those-amazing-hand-knitted-playgrounds>.Erişim Tarihi: 22.08.2018
- URL3,2018.**https://www.domusweb.it/en/art/2013/12/09/harmonic_motion.html.Erişim Tarihi: 10.08.2018
- URL-4,2018.**https://www.archdaily.com/297941/meet-the-artist-behind-those-amazing-hand-knitted-playgrounds?ad_medium=widget&ad_name=recommendation.Erişim Tarihi: 18.07.2018
- URL-5, 2018.** <https://decordova.org/art/exhibition/red-yellow-and-blue>.Erişim Tarihi: 22.08.2018
- URL-6, 2018.** <http://orlygenger.com/2013-madison-square-park/>.Erişim Tarihi: 18.07.2018
- URL-7, 2018.** <http://denadadesign.com/orly-genger-recycled-rope-fiber-art/>.Erişim Tarihi: 22.08.2018
- URL-8, 2018.** <http://www.museomagazine.com/ORLY-GENER>. Erişim Tarihi: 22.08.2018
- URL-9,2018.**https://www.nytimes.com/2013/05/05/arts/design/orly-genger-in-madison-square-park.html?_r=0.Erişim Tarihi: 18.07.2018

URL-10, 2018. <http://www.artcritical.com/2013/08/04/orly-genger/>.Erişim Tarihi: 18.07.2018

URL-11, 2018. <https://ny.curbed.com/2013/5/9/10245030/51-astor-place-is-a-tree-killer-brooklyn-navy-yard-hub-opens>.Erişim Tarihi: 18.07.2018

URL-12, 2018. <https://www.thecontemporaryaustin.org/exhibitions/orly-genger-hurlyburly/>. Erişim Tarihi: 22.08.2018

Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi,
The Journal of Social Sciences Institute
Yıl/Year: 2018 – Kış / Winter
Sayı/Issue: 42 - Sayfa / Page: 129-154
ISSN: 1302-6879 VAN/TURKEY

Makale Bilgisi / Article Info
Geliş/Received: 20.10.2018
Kabul/Accepted: 28.11.2018
Araştırma Makalesi / Research Article

TÜRKİYE’DEKİ SURİYELİLER: SORUNLAR VE ÇÖZÜM ÖNERİLERİ

SYRIANS IN TURKEY: PROBLEMS AND SOLUTIONS

Doç. Dr. Murat AKTAŞ
Muş Alparslan Üniversitesi
İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi
Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi
muratmha@hotmail.com

Öz

Mart 2011’de başlayan ve iç savaşa dönüşen rejim karşıtı protestolar nedeniyle, Suriye nüfusunun yarısından fazlası komşu ülkelere kaçmış ya da ülke içinde göç etmek zorunda kalmıştır. Yüz binlerce insan ölmüş, 5.5 milyondan fazla Suriyeli ülkeyi terk ederek başka ülkelere sığınmıştır. Altı milyondan fazla Suriyeli ülke içinde yerlerinden edilmiştir. Bu olaylardan etkilenenlerin yarısından fazlası kadın ve çocuklardan oluşmaktadır. En büyük Suriyeli sığınmacıya ev sahipliği yapan Türkiye aynı zamanda dünyada en çok mülteci bulunduran ülke konumuna gelmiştir. Türkiye’de bu denli kapsamlı bir göç dalgasına hazırlıksız olmasına rağmen Suriye’deki yıkıcı iç savaşın başlamasından bu yana “açık kapı” politikası izleyerek 3.5 milyondan fazla Suriyeliyi kabul etmiştir. Başlangıçta, Türk makamları kendilerine sığınan Suriyelilerin kısa sürede geri döneceğini düşünerek “misafir” olarak tanımlamışlardır. Ancak, Suriyelilerin yakında geri dönmeyeceği anlaşıldığında, yeni bir kapsamlı göç yasası hazırlanarak yürürlüğe konmuştur. Zira eski iltica rejimi milyonlarca sığınmacının ihtiyaçlarına cevap vermiyordu. Suriye’de çatışmaların başlamasından bu yana Türkiye’de hükümet ve vatandaşlar büyük bir cömertlik örneği göstererek eğitim, sağlık, istihdam ve birçok konuda çeşitli hizmetler sunmuşlardır. Ancak Türkiye’deki Suriyelilerin hala yaşadığı bir takım sorunlar bulunmaktadır. Suriyeli sığınmacıların yaşadığı sorunları ele alan bu

çalışma; çözüm önerileri geliştirerek daha etkin bir göç yönetimi olanaklarını araştırmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Suriyeliler, sığınmacılar, mülteciler, göç, Türkiye.

Abstract

As the protests against the regime started in March 2011 and turned into civil war, more than half of the Syrian population either fled to the neighbouring countries or had to move within the country. Hundreds of thousands of people have died, 5.5 million Syrians have fled the country as asylum seekers or refugees, and more than 6 million Syrians are displaced within the country. More than half of those affected are children and women. Turkey is the host country with the largest Syrians asylum seekers population in the world and home to the largest refugee population in the world. Although Turkey has caught unprepared for the wave of migration from Syria it has followed an “open door” policy since the outbreak of the devastating civil war in Syria and hosted more than 3.5 million Syrian. Initially, the Turkish authorities described millions of Syrians as “guests”, thinking that these masses would soon return to their home country. However, when it was realized that the Syrians would not return soon, an immigration bill was drafted, as the asylum regime in the past did not respond to the needs of asylum seekers. Since the beginning of the Syrian conflicts, the government and people of Turkey have demonstrated a significant generosity in supporting refugees and integrating them into national services, including health, education, employment and other municipal and social services. Nevertheless, there are still a number of problems experienced by the Syrians in Turkey. This study aims to explore the problems experienced by Syrian asylum seekers and to develop solution proposals and explore more effective migration management possibilities.

Keywords: Syrians, asylum seekers, refugees, migration, Turkey.

Giriş

Suriye Arap Cumhuriyeti’nde 2011 Mart ayında rejime karşı başlayan protestolar ve bunu müteakiben gelişen şiddet olaylarının ülke geneline yayılarak iç savaşa dönüşmesiyle can güvenliği tehlikeye düşen Suriyelilerin yaklaşık yarısı ya komşu ülkelere kaçmış ya da ülke içinde yer değiştirmek zorunda kalmıştır. Ülke geneline yayılan şiddet olayları ve iç savaş ile beraber göçün yoğunluğu da gittikçe artmış ve Suriyelilerin büyük bir kısmı başta Türkiye olmak üzere, komşuları Ürdün, Lübnan Mısır ve Irak gibi ülkelere göç etmişlerdir. Suriyelilerin bir kısmı da AB ülkelerine sığınmıştır. Suriye’de iç savaş başladığından beri “açık kapı” politikası izleyen Türkiye, buradan en çok göç alan ülke haline gelmiştir. Suriye’den gelen sığınmacıları önce “misafir” olarak kabul eden Türkiye daha sonra “geçici koruma” sağlayarak sığınmacıların yaşam standartlarını

yükseltmeye çalışmıştır. Türkiye, bu çapta büyük bir göçe hazırlıksız yakalanmasına rağmen bu sığınmacılar için kurduğu kamplarda önemli hizmetler sunmuştur. Hatta Suriye sınırına yakın yerlerde kurulan mülteci kamplarından ulusal ve uluslararası basında övgüyle söz edilmesinin Suriyelilerin Türkiye'ye sığınmasında “özendirici” rol oynadığı ile ilgili haberler bile basına yansımıştır.¹

Suriye'deki iç karışıklıklar ve çatışmaların başlamasıyla gelişen göçler, Türkiye ve diğer komşu ülkeler gibi Avrupa Birliği (AB) ülkelerini de etkilemiştir. Sığınmacıların bir kısmının AB ülkelerine geçmesiyle birlikte bazı AB ülkelerinde mülteciler ve göçmenlerle ilgili tepkiler gündeme gelmiş ve iç siyaset malzemesi haline gelmiştir. Böylece göçmenlerle ilgili gittikçe artan tartışmalar AB'yi bu konuda çeşitli politikalar geliştirmek konusunda harekete geçirmiştir. Avrupa Birliği, üye ülkelere yönelik göçü engellemek veya en azından minimum düzeyde tutabilmek amacıyla sınır hattındaki ülkelerle anlaşarak çeşitli önlemler almaya çalışmıştır. Bu bağlamda Avrupa Birliği kendisiyle tam üyelik müzakereleri yürütmekte olan Türkiye'nin geri kabul antlaşmasını imzalaması için girişimlerde bulunmuştur. AB'nin 2003 yılında Türkiye'ye önerdiği geri kabul anlaşması, 2005 yılından itibaren yürütülen müzakereler sonucunda 2013 yılında imzalanmıştır. Peki, bu düzenlemeler Suriyeli sığınmacı ve mülteci sorununu çözebildi mi? Bir kısmı yedi yılı geride bırakan Türkiye'deki Suriyelilerin yaşadığı temel sorunlar nelerdir? Türkiye Cumhuriyeti vatandaşlarının soruna bakışı ve konuyla ilgili yaşadığı sorunlar nelerdir? Bu yoğun göç dalgası daha iyi nasıl yönetilebilir?

Türkiye'deki Suriyeliler ve Sayıları İle İlgili Tartışmalar

Tunus'ta 2010 yılının Aralık ayında “Arap Baharı” olarak adlandırılan halk ayaklanmalarının başlamasının ardından, ayaklanmalar Suriye'ye de sıçramıştır. Suriye'de Mart 2011'de başlayan gösteriler güvenlik güçlerinin sert müdahalesi ile gittikçe ülke geneline yayılan ayaklanma ve çatışmalara dönüşmüştür. Ardından iç savaşa dönüşen ayaklanma ve çatışmalar ülkenin büyük bir kısmını harabeye çevirirken, aynı zamanda çevresinde de büyük sosyal, siyasal ve ekonomik etkiler yaratmaya devam etmektedir. Yaşanan çatışmalarla birlikte meydana gelen ölümler ve göçler

¹ Bkz: Derya Kap, Suriyeli Mülteciler: Türkiye'nin Müstakbel Vatandaşları, Akademik Perspektif, 19 Ocak 2015, <http://akademikperspektif.com/2015/01/19/suriyeli-multeciler-turkiyenin-mustakbel-vatandaslari/>, Erişim Tarihi: 23.10.2017.

beraberinde milyonlarca insanı etkileyen trajedilerin yaşanmasına neden oldu.

Merkezi Londra'da bulunan Suriye İnsan Hakları Gözlemevi'nin verilerine göre; Mart 2011'de başlayan iç savaşta 353 935 kişinin öldüğünü bildirilmektedir. Çatışmalarda ölenlerin yaklaşık üçte birinin sivil olduğu belirtilen raporda; 106 390 sivilin 19 811'nin çocuk ve 12 513'nün de kadın olduğu belirtilmektedir. Geriye kalanların 63 820'si doğrudan rejim askeri ve 58 130'u rejim yanlısı güçlerden oluşmaktadır. Bunların da 1 630'u Lübnan Hizbullahı, 7 686'sı ise değişik Şii grupların militanlarından oluşmaktadır. Rapora göre; 63 360 El Kaide ve IŞİD (Irak ve Şam İslam Devleti) gibi cihatçı ve İslamcı örgüt mensubu da bu çatışmalarda öldü. Yine aynı raporda değişik cihatçı gruplar ve isyancılardan oluşan 62 039 kişinin öldüğü belirtilmektedir. Ayrıca 196 kimliği tespit edilemeyen ölü olduğu belirtilmektedir (<http://www.liberation.fr>).

Sputnik News'in Fransızca internet sitesinde yer alan ve değişik kaynaklara dayandığı bir haberde ise savaşın yedinci yılında ölenlerin sayısının 350 000 ile 465000 arasında olduğu belirtilmektedir. (<https://fr.sputniknews.com>). UNİCEF'in 12 Mart 2018 tarihinde yayınlanan raporunda da bu çatışmalar nedeniyle 3 milyon insan yaralandığı belirtilmektedir. Bunların yarısından fazlası (1,5 milyondan fazla insan) bu çatışmalar nedeniyle sakatlandı. Yine bunların 86 000'i ise bir veya birden fazla yakınına kaybetti (Jacob, 2018).

Dünya Bankası'nın konuyla ilgili raporunda da 2017'nin başında ülkedeki evlerin %7'sinin tamamen yıkıldığı % 20'sinin ise zarar gördüğü ve bu tarihe kadar savaşın Suriye'ye maliyetinin 226 milyar dolardan fazla olduğu belirtilmektedir. Bu rakamlar çatışmalar başlamadan önce Suriye'nin 2010 yılındaki gayri safi yurt içi hasılasının (GSYH) 4 katına tekabül etmektedir (<http://www.worldbank.org>).

Suriye'deki çatışmalardan dolayı nüfusun % 65'inden fazlasının yerinden yurdundan koparılarak göç etmek zorunda kaldığı belirtilen Birleşmiş Milletler Mülteciler Yüksek Komiserliği'nin raporunda da yaklaşık 5.6 milyon Suriyelinin başka ülkelere sığındığı belirtilmektedir. Raporda 6.5 milyondan fazla Suriyelinin de ülke içinde göç etmek zorunda kaldığı belirtilmektedir. Ayrıca Suriyelilerin % 70'inin yoksulluk sınırının altında yaşam mücadelesi verdiği belirtilmektedir (<http://www.unhcr.org/fr/urgence-en-syrie.htm> l).

Birleşmiş Milletler Yüksek Komiserliği tarafından yapılan açıklamalara bakıldığında Suriye'de yaşanan çatışmalar yaklaşık yirmi yıl önce Ruanda'da yaşanan soykırımdan bu yana dünyadaki en büyük

sığınmacı ve mülteci akınının yaşanmasına neden oldu. (<http://www.telegraph.co.uk>). Ancak kadar büyük bir sığınmacı ve mülteci dalgası ve ortaya çıkardığı devasa sorunlara rağmen dünya ülkeleri gereken yardımların yapılması konusunda yetersiz kaldı (Efe, 2015: 12).

Suriye’de yaşanan çatışmalar komşu ülkeleri de derinden etkilerken, bu savaştan en çok etkilenen ülkelerin başında Türkiye gelmektedir. Suriye’deki iç savaştan kaçanların yarısından fazlasına ev sahipliği yapan ve dünyadaki en büyük sığınmacı bulunduran ülke konumunda olan Türkiye ise bütün ekonomik ve sosyal sorunlarına rağmen bu sığınmacıları barındırmaya devam etmektedir. Türkiye, sığınmacılara sağladığı insani yardım, eğitim, sağlık ve mesleki eğitim hizmetleri ile onların sosyal ihtiyaçlarının karşılanmasına yönelik sunduğu olanaklar bakımından diğer ev sahibi komşu ülkelere göre daha iyi standartlar sağlamıştır. (<http://www.orsam.org.tr>).

Sosyal, siyasi ve ekonomik açıdan Türkiye’ye büyük zararlar veren Suriye’deki iç karışıklıklar ve çatışmalar nedeniyle 3 milyon 500 binden fazla Suriyelinin Türkiye’ye sığındığı resmi makamlar tarafından yapılan açıklamalarda dile getirilmektedir. İçişleri Bakanı Süleyman Soylu 15 Şubat 2017’de mülteci ve göçmen sayısının 3 milyon 551 bin 78’e ulaştığını açıkladı (Çetingüleç, 2017). Avrupa Komisyonu’nun 11 Haziran 2018 tarihli raporunda da Türkiye’deki mültecilerin sayısının 3.9 milyonu aştığı belirtilmektedir. Buna göre Türkiye dünyadaki en fazla mülteci nüfusunu barındıran ülke haline gelmiştir.” (https://ec.europa.eu/echo/where/europe/turkey_en).

Türkiye’deki Suriyelilerin sayısı ile ilgili farklı rakamlar gündeme getirilmekle birlikte uzmanlar Türkiye’deki mülteci sayısının 3.5 milyondan fazla olduğunu belirtmektedir. Yukarıda da belirtildiği gibi, Türkiye’ye kitlesel olarak akın etmiş olan Suriyelilerin sayılarını kesin olarak saptamak gerçekten de oldukça güçtür. Bunun çeşitli sebepleri bulunmaktadır. Öncelikle Türkiye’ye sığınan Suriyelilerin geri dönecekleri düşüncesiyle ilk geldikleri Nisan 2011’den Ocak 2013’e kadar düzenli bir şekilde kaydı tutulmamıştı. Diğer yandan Suriye’deki çatışmalar yoğunlaşınca bir günde 100 bin civarında Suriyelinin sınırı geçtiği görüldü. Ancak bir günde 100 bin civarında sığınmacının kaydını tutmak da teknik olarak kolay bir iş değildi. Dolayısıyla bu kadar yoğun bir şekilde sığınmacı akınına uğrayan ve bu denli kitlesel bir göçe hazırlıksız yakalanan Türkiye’nin bu kadar çok sayıda insanın kaydını tutması mümkün olmamıştı. Bu yüzden Türkiye’deki Suriyelilerin bir kısmı kayıt altına alınamadı. Bir kısmına ise Türkiye’ye girdikten sonra ulaşamadı. Ulaşılabilenlerin bir kısmı ise zaten Türkiye’de kalmak istemediklerinden kayıt olmak

istememediler. Yine bunların bir kısmı ilerde sınır dışı edilme korkusundan, bir kısmı da sığınma talepleri ile ilgili bilgileri ve kayıtlarının daha sonra Suriye hükümetinin eline geçmesinden korktuğu için kayıt olmaktan kaçındı. Ayrıca sığınmacılar son derece dinamik gruplardan oluşmaktadır. Sürekli gelenlerin yanı sıra Suriye'ye geri dönenler, AB ülkeleri başta olmak üzere yurtdışına çıkanlar bulunmaktadır. Yine ayrıca ülke içinde yer değiştirenler, doğanlar ve ölenler bulunmaktadır (Dedeoğlu, 2016: 9-10). Bütün bu nedenlerde sığınmacıların tümünün kaydının tutulması ve sayıları ile ilgili kesin rakamlara ulaşmayı zorlaştırmaktadır. Türkiye'deki Suriyelilerin sayıları ile ilgili farklı rakamların verilmesi bu şekilde açıklanabilir.

Bu sayılarla ilgili bazı farklılıklara rağmen genel olarak Türkiye'de yaşayan 3.5 milyondan fazla Suriyelinin yaklaşık % 6'ı sınıra yakın yerlere kurulan kamplarda yaşamını sürdürmektedir. Kamplar dolunca bu sığınmacıların büyük bir bölümü başta İstanbul gibi büyük şehirler olmak üzere ülke geneline yayılmış ve halen kampların dışında yaşamaktadır. Avrupa Komisyonu'nun raporuna göre de Türkiye'deki Suriyelilerin % 94'ü kampların dışında yaşamaktadır (https://ec.europa.eu/echo/where/europe/turkey_en).

Bugün Türkiye'nin hemen hemen bütün illerinde Suriyeli sığınmacı bulunmaktadır. Sığınmacıların bir kısmı Urfa, Hatay, Kilis, Gaziantep gibi sınır kentlerinde akrabalarının yanında veya herhangi bir yerde yaşamaya çalışmaktadır. Ancak özellikle İstanbul'da büyük bir Suriyeli nüfusu olduğunu da belirtmek gerekir. İzmir ve Çanakkale gibi bazı kentler ile bazı kasabalarda da AB ülkelerine geçmek niyetiyle yığılmış sığınmacı nüfusu bulunmaktadır.

Türkiye'de merkezi düzeyde göç politikasının en üst belirleyicisi Bakanlar Kuruludur. Bakanlar Kurulu, 6458 sayılı Yabancılar ve Uluslararası Koruma Kanunu'nun 105. maddesi ile düzenlenen Göç Politikaları Kurulu ile bu görevini gerçekleştirir. Kurul, bazı bakanlar ve Göç İdaresi Genel Müdürü'nden oluşmaktadır. Kurulun sekretarya hizmetleri Göç İdaresi Genel Müdürlüğüne yürütülür. Göç İdaresi Genel Müdürlüğü bu alanda kamu politikasının yürütülmesi, iş ve işlemlerin yapılmasından sorumludur (Demirhan ve Aslan, 2015: 23-62).

Yerel düzeyde göç politikalarının uygulanmasından genel olarak valiler sorumlu olmakla birlikte bu görevi Göç İdaresi Genel Müdürlüğü ile Afet ve Acil Durum İl Müdürlükleri üzerinden yürütmektedirler. Bu müdürlüklerin görevleri farklı olmasına karşın aralarında bir koordinasyon ve işbirliği bulunmaktadır (Demirhan ve Aslan, 2015: 23-62). Suriyeliler Türkiye'ye geldiklerinde önce AFAD,

sonra İçişleri Bakanlığı Göç İdaresi Genel Müdürlüğü tarafından sığınmacılara sınırdan girerken bir kimlik numarası verilmeye başlandı. Ayrıca kamplarda yaşayanları kaydetmeye, kentlerdeki diğerlerini de saptamaya yönelik çalışmalar da bu şekilde yürütüldü (Dedeoğlu, 2016: 9-10).

Türkiye’de önemli sorunlar yaşayan Suriyeli sığınmacıların büyük bir kısmının başlangıçtaki birincil hedefi daha iyi bir hayata kavuşmaktan ziyade hayatta kalmaktır. Bu sığınmacılar hala barınma, güvenlik, beslenme, sağlık, yasal statü, istihdam ve eğitim ile entegrasyon gibi alanlarda çeşitli sorunlar yaşamaktadırlar. Suriyeli sığınmacıların bu sorunlarının çözümü konusunda AFAD ve birçok yerel yönetim birimi ve sivil toplum örgütü, hatta yer yer sivil vatandaşlar önemli hizmetler sundular ve sunmaya devam etmektedirler. Hatta Türkiye’deki Suriyelilerin barındırılması yönünde yürütülen çabalar bazı AB yöneticileri tarafından da dünyaya örnek gösterildi. Örneğin AB ülkelerinde göçmenlere yönelik tepkiler gittikçe büyürken, AB Konseyi Başkanı Donald Tusk, “Türkiye’nin göçmenleri barındırma konusunda dünyaya örnek olduğunu” belirterek bu konuda Türkiye’yi öven açıklamalar yaptı (<http://www.haberler.com>). Ancak bütün bu özveri ve çabalara rağmen sığınmacıların yaşadığı sorunlar da az değildir. Diğer sorunların bir kısmının nedeni olarak da gösterilebilecek olan en önemli sorun, hukuki statü sorunudur. Ayrıca özellikle kadınlar ve çocukların yaşadığı ciddi sorunlar bulunmaktadır.

Yasal Statü İle İlgili Sorunlar

Türkiye, Suriye’de çıkan çatışmaları müteakiben göç dalgasının başlaması ile birlikte “açık kapı” politikası izleyerek bunları kitlesel olarak kabul etti. Geçişlerde güvenlik zafiyeti veya buna benzer sorunların yaşandığı durumlarda, Birleşmiş Milletler Mülteciler Yüksek Komiserliği ülkeye girişlerin engellenmemesi yönünde çağrılarda bulundu (<http://ailetoplum.aile.gov.tr>). Türkiye de komşusundan gelen bu kitlesel göç dalgası karşısında cömert bir şekilde davranarak gelenleri kabul etti.

Ancak Suriyeliler Türkiye’ye ilk gelmeye başladıklarında Türkiye mevzuatında Suriyeliler için herhangi bir düzenleme bulunmamaktaydı. Bu yüzden devlet kendisine sığınan Suriyelileri başlangıçta “misafir” olarak ağırladı. Medya ve basın yanı sıra resmî beyanlarda da, hukuken herhangi bir karşılığı bulunmayan “misafir” tanımlaması başlangıçta sık sık kullanıldı. Sınır komşusu olan Suriye’den gelen bu milyonlarca misafirin misafirlikleri sona erdiğinde ülkelerine geri dönecekleri beklentisi vardı. Türkiye sahip

olduğu imkânlar çerçevesinde her ne kadar kendisine kitlesel olarak sığınan bu Suriyelilerin temel ihtiyaçlarını karşılamaya çalışsa da misafirlerin herhangi bir hukuki statüsü ve kendilerini kabul eden devlete yüklediği bir sorumluluk bulunmamaktaydı. Dolayısıyla misafir umduğunu değil bulduğunu yiyecek ve ancak ev sahibi ülkenin kendisine sunabildiği olanaklardan faydalanabilecekti.

Türkiye Cenevre Sözleşmesi'ne koymuş olduğu coğrafi çekince nedeniyle zaten hukuki olarak Avrupa dışından gelerek kendisine sığınanlara mülteci statüsü verememektedir. Fakat Suriyelilerin en azından çok büyük bir kısmının kısa sürede ülkelerine dön(e)meyeceği anlaşılınca, Türkiye kapsamlı bir yeni göç yasası hazırlayarak Suriye'den gelenlere "geçici koruma" sağlamak durumunda kaldı. Bu yüzden 2011 yılında Türkiye'ye ilk gelen Suriyeliler "yasal anlamda herhangi bir statüye sahip olamadılar. Bu durumda, kabul edilen Suriyelilerin statüsü ilk aşamada 'misafir' olarak belirlenmiştir. (...) Ulusal mevzuat veya uluslararası hukuk çerçevesinde bir karşılığı olmayan bu tanım ile Suriyeliler yasal bir statüden mahrumdurlar." (<http://ailetoplum.aile.gov.tr>).

Ardından Türkiye'nin 2012 yılının Mart ayında İçişleri Bakanlığı Türkiye'ye Toplu Sığınma Amacıyla Gelen Suriye Arap Cumhuriyeti Vatandaşlarının ve Suriye Arap Cumhuriyeti'nde İkamet Eden Vatansız Kişilerin Kabulüne ve Barındırılmasına İlişkin 62 Nolu Yönerge'yi yürürlüğe koydu. Suriyeliler için geçici koruma rejimi uygulamasına geçilmesiyle birlikte daha önce "misafir" olarak görülen Suriyeli sığınmacılar "geçici koruma statüsüne" kavuştular. "Ancak ulusal mevzuatta geçici koruma rejimine dair açık bir düzenleme olmadığından bu statü ile ne kast edildiği muğlak kalmıştır." (<http://ailetoplum.aile.gov.tr>).

Geçici koruma rejiminin nasıl uygulanacağı ile ilgili yönerge yürürlüğe konmuş ancak yine Aile ve Toplum Bakanlığı'nın resmi sitesindeki ifade ile;

"...yönergenin gizlilik gerekçesi ile erişime açık olmaması şeffaflık sorununu gidermekten uzak kalmıştır. BMMYK Türkiye'de uygulanan geçici koruma ile geri göndermeme ilkesinin gözetilmesi, koruma ve yardım sağlanması ve gelenlerin acil ihtiyaçlarının karşılanması bakımından uygulanan korumanın uluslararası standartlara uygun olduğu yönünde görüş bildirmiştir. Ancak 2013 yılına değin Suriyelilerin statüsü, gerek misafir olarak anıldığı dönemde gerekse de geçici koruma rejimi altına alındığı dönemde bir netlik kazanmamıştır." (<http://ailetoplum.aile.gov.tr>).

Diğer yandan milyonlarca Suriyeliye ev sahipliği yapan Türkiye'nin tam da bu dönemde AB ile üyelik müzakerelerini

yürütüyor olması, ona göç ve iltica mevzuatını AB müktesebatı ile uyumlu hale getirmesi zorunluluğunu getirmiştir. Bu bağlamda AB müktesebatı ile uyumlu kapsamlı bir göç yasası hazırlanarak 2013'te yürürlüğe konmuştur (Demirhan ve Aslan, 2015: 23-62).

Kavram Kargaşası ve Tanımlama Sorunu

Türkiye'deki Suriyelilerin statüsü ile ilgili bu belirsizlik aynı zamanda onlarla ilgili kullanılan tanımlamalara da yansımıştır. Kitlesel olarak Türkiye'ye sığınan ve bir kısmı buradan AB ülkelerine göç eden Suriyeli sığınmacılar ile ilgili yapılan yayınlarda "misafir" ve "geçici koruma altındaki Suriyeliler" gibi terimlerin yanı sıra "Suriyeli göçmenler", "Suriyeli mülteciler", "Suriyeli sığınmacılar" ve "uluslararası koruma başvuru sahibi" Suriyeliler gibi terimlerin kullanıldığı görülmektedir. Oysa bu kavramlar birbirine yakın gibi gözükse de aslında bunların her birinin farklı anlamları ve farklı hukuki karşılıkları bulunmaktadır. Burada Türkiye'deki Suriyelileri tanımlamak için kullanılabilecek en doğru kavram olan sığınmacıdır. Sığınmacı; ülkesinde ırkı, dini, dili, sosyal konumu, siyasal düşüncesi veya kültürü nedeniyle kendisini baskı altında hissederek devletine olan güvenini kaybetmiş ve bu nedenlerden dolayı can güvenliği olmadığı düşüncesi ile ülkesini terk ederek, başka bir ülkeye sığınanlara denmektedir. Bu nedenlerle ülkesini terk ederek başka bir ülkeye sığınmış olan sığınma talebinde bulunmuş ancak sığınma talebi henüz kabul edilmemiş, hala inceleme aşamasında olan veya henüz sığınma talebinde bulunmamış kişiler de sığınmacı olarak görülmektedir (Kılıç, 2010; Çalık, 2015).

Dolayısıyla sığınmacı kavramı genellikle, mülteci statüsü almaya yönelik başvuruları hükümet ya da Birleşmiş Milletler Mülteciler Yüksek Komiserliği (BMMYK) tarafından karara bağlanmasını bekleyen kişiler için kullanılmaktadır. Yani sığınmacı, mülteci olarak uluslararası koruma arayan ancak statüleri henüz resmi olarak tanınmamış kişilere denmektedir. Bir diğer ifadeyle mültecilikten önceki kategoriyi ifade etmek için kullanılmaktadır. Dolayısıyla sığınmacı aday mülteci konumundadır. Mülteci olma şartlarını taşıyıp taşımadığının belirlenmesi süreci boyunca kişi sığınmacı statüsündedir. Statüleri resmi olarak tanınmamış da olsa, sığınmacılar menşei ülkelerine zorla geri gönderilemezler, can güvenlikleri ve haklarının korunması gerekir (Başak, 2011; Aktaş ve Öztekin, 2017).

Sığınma hakkı genel olarak bir insanın ırkı, dini, dili, belirli bir sosyal gruba mensubiyeti veya siyasi düşünceleri nedeniyle zulme uğrayacağından haklı sebeplerle korktuğu için uyruğunda bulunduğu

ya da ikamet ettiği devletteki baskılardan kaçarak başka bir ülkeye sığınma hakkını ifade etmektedir. Yani bu hak sığınma aranan devlete dair bir haktır. Ancak uluslararası hukuka göre gerek devletin gerekse bireyin sığınma hakkına ilişkin durumu incelendiğinde bir devletin yabancıların ülkesine girmesi ve ülkesinde kalması hususunda tek yetkili olduğu görülmektedir.

Uluslararası hukukta “mülteci” kavramı, “ırkı, dini, tabiiyeti, belirli bir sosyal gruba mensubiyeti veya siyasi düşünceleri nedeniyle zulme uğrayacağından haklı sebeplerle korktuğu” için vatandaşı olduğu, doğduğu, büyüdüğü ve oturduğu ülkeyi terk eden ve orijin ülkesine dönemeyen veya dönmek istemeyen kişileri ifade etmektedir. Birleşmiş Milletler bünyesinde imzalanan 1951 tarihli Mültecilerin Hukuki Durumuna Dair Birleşmiş Milletler Cenevre Sözleşmesi mülteciyi şöyle tanımlamaktadır:

“...ırkı, dini, tabiiyeti, belli bir toplumsal gruba mensubiyeti veya siyasi düşünceleri yüzünden, zulme uğrayacağından haklı sebeplerle korktuğu için, vatandaşı olduğu ülkenin dışında bulunan ve bu ülkenin korumasından yararlanamayan, ya da söz konusu korku nedeniyle, yararlanmak istemeyen, yahut tabiiyeti yoksa ve bu tür olaylar sonucu önceden yaşadığı ülkesinin dışında bulunan, oraya dönemeyen veya söz konusu korku nedeniyle dönmek istemeyen her şahıs.” (Dost, 2014:31).

Çevresinde sosyal, siyasal ve ekonomik sorunları bulunan dışarıya yoğun bir şekilde göç veren ülkelere komşu olan ve göç yolları üzerinde bulunan Türkiye bu konudaki mevzuatını oluştururken göç ve mülteci akınına karşı bir takım önlemler almıştır. 1951 tarihli Mültecilerin Hukuki Durumuna Dair Cenevre Sözleşmesi’ni 1961 yılında kabul eden Türkiye, 1967 yılında Mültecilerin Hukuki Statüsüne Dair Protokol’ü de kabul etmiş ancak Cenevre Sözleşmesi ile düzenlenen coğrafi sınırlama ilkesini sürdürmeyi tercih etmiştir. Bu yüzden Türkiye Avrupa dışından gelerek kendisine sığınanları mülteci olarak kabul etmemektedir. Dolayısıyla Türkiye’ye sığınan Suriyelileri mülteci olarak tanımlamak hukuki olarak mümkün görünmemektedir. Türkiye’deki Suriyelilerin çok büyük bir kısmı geçici koruma altındaki Suriyelilerdir. Onların statüleri açıkça ve en doğru şekilde böyle ifade edilebilir. Bunun dışında Türkiye’deki Suriyeliler için kullanılacak başka bir tanım ancak “sığınmacılar” veya “uluslararası koruma altındaki sığınmacılar” olabilir. Bunun dışındaki mülteci ve göçmen kavramları Türkiye’deki Suriyelilerin konum ve statüleri ile ilgili gerçeği yansıtmayan tanımlamalardır. Bu doğru olmayan tanımların kullanılması aynı zamanda Türkiye’deki Suriyelilerin günlük

yaşamdaki haklarının belirlenmesi ile ilgili bazı sıkıntıları da beraberinde getirmektedir.

Türkiye'deki Suriyelilerin statüleri ile ilgili tartışmalar devam ederken zaman zaman Suriyelilere vatandaşlık verilmesi ile ilgili tartışmalar da gündeme gelmektedir. Ancak bu konunun geniş bir vatandaş kesimi tarafından tepkiyle karşılandığı gözlenmektedir. Araştırmalar ortak bir tarihi geçmişe sahip olma, dindaş ve mezhepdaş olmanın Türk toplumu ile kültür birliği için yeterli olmadığını göstermektedir. Suriyelilere vatandaşlık verilmesine toplumun ancak % 7.7'i destek vermekte ve % 84.5'i ise karşı çıkmaktadır (Dedeoğlu, 2016:10).

İstihdam ve Ekonomik Sorunlar

Ankara'nın Suriye'de çatışmalar ve sığınmalar başladığından beri Suriyeli sığınmacılar ile ilgili son derece hassas ve misafirperver bir dil kullanmasına ve bu konuda çok sayıda kamu kurum ve kuruluşunu harekete geçirmesine rağmen, hala Türkiye'de yaşayan Suriyelilerin çeşitli sorunlarla karşılaştığı görülmektedir. Konuyla ilgili araştırmalar hala çok sayıda Suriyeli sığınmacının iş, sağlık ve eğitim gibi konularla ilgili önemli sorunlar yaşadığını göstermektedir. Ayrıca araştırmalar Türkiye'de yaşayan Suriyelilerin % 67'sinin yoksulluk sınırının altında yaşadığını göstermektedir (Carlier, 2018:7).

Araştırmalar çok sayıda Suriyeli çocuğun açlık ve yoksulluk nedeniyle ailelerinin geçimine katkıda bulunmak için çalışmakta olduğunu veya çalışmak zorunda kaldığını göstermektedir. Suriyeli çocukların bir kısmı sigara veya kâğıt mendil gibi ürünler satarak ailelerinin geçimine katkıda bulunmaya çalışırken bir kısmı da dilenmektedir. Suriyeli erkek çocukların çoğunun kayıt dışı çalıştığına dikkat çekilen TİSK raporuna göre; işverenlerin Suriyeliler sayesinde düşük maliyet imkânına kavuştuğu belirtilmektedir. Suriyelilerin yoğun olarak bulunduğu yerlerde yerel halkın tarım sektörü ve fabrikalarda işçi olarak çalışmak istemediği belirtilen raporda; bu alanda iş gücüne büyük ihtiyaç duyulduğu belirtilmektedir. (<http://tisk.org.tr/>).

Genel olarak Türkiye'nin göç politikaları, emek göçüne ilişkin düzenleme ve uygulamalar içermediğinden göçmenlerle ilgili düzensizlik ve kontrolsüzlük yıllarca ciddi sorunlar oluşturmuştur. Göçmenlerle ilgili düzenleme ve uygulamalar on yıllar boyunca Türk soylu veya Balkanlar ve Kafkasya'dan gelen Müslüman muhacirlerle sınırlı kalmış ve Ortadoğu, Asya ve eski Doğu Bloğu ülkelerinden gelen göçmenler çoğunlukla kaçak olarak çalışmıştır (İçduygu, 2004: 25-36). Böylece ülkeye emekleri ile katkı yapan geniş bir insan kitlesi

görünmez kabul edilerek, yasal düzenleme dışında bırakılmıştır. Bu görünmezlik, aynı zamanda göçmenlerin ülkede yaşadıkları sorunlarla ilgilenilmesinin ve kaçak göçmenlere karşı daha insani bir yaklaşımın geliştirilmesinin önünde de ciddi engeller oluşturmuştur. Yasal düzenlemelerin dışında kalan göçmenler; Türkiye'nin geniş kayıt dışı ekonomisi için ucuz ve güvencesiz insan yığınları oluşturmuştur. Bu göçmen kitlesi göç politikasının takipçisi olan güvenlik güçleri için de ayrıca suç vakası olarak da ortaya çıkmasına neden olmuştur (Aktaş, 2015).

Türkiye'deki Suriyeli sığınmacıların da çalışma izinleri olsun ya da olmasın geniş bir alanda çalıştıkları açıkça görülmekte ve bunlarla ilgili insani veya değişik nedenlerle yasal işlem yapılmamaktadır. Çünkü Suriyeli sığınmacıların çok önemli bir bölümü hayatlarını sürdürebilmek için çalışmak zorundadır. Ancak ikamet izinleri olmasına rağmen büyük çoğunluğunun ikamet belgesinde "çalışamaz" ibaresi yer almaktadır. Buna karşın bu "çalışamaz" ibaresi pratikte çalışmalarına engel olmamaktadır. Bu durum Suriyeli sığınmacıları sadece işverenler için daha ucuz işgücü haline getirmektedir. İnşaat, tekstil ve tarım gibi sektörler başta olmak üzere birçok sektörde ağır koşullarda ve cüzi ücretlerle çalışan sığınmacılara ödenen ücretler de gelenlerin artmasıyla birlikte daha da düşmektedir. Ayrıca üretimden izole yerlere kurulmuş olan kamplardan ziyade dışarıda yaşayanların istihdam edilmeye daha yatkın olması dikkat çekmektedir. Sonuçta Suriyeli sığınmacılar da dünyanın değişik coğrafyalarında ağır yaşam koşullarına katlanmaya çalışan göçmen işçilerin çoğunluğu gibi en ağır işlerde, en az ücretle, sağlıksız, güvencesiz, sigortasız şekilde çalışarak hayatlarını sürdürmeye çalışmaktadır. Yasal boşluk nedeniyle Suriyeliler ucuz işgücü olarak kullanılmaktadır. Fakat hayatlarını sürdürebilmek için Suriyeli sığınmacıların düşük ücretleri kabul etmesi Türk işçilerini de olumsuz etkilemektedir (Çeliker, 2014).

Suriyelilere çalışma izni çıktığında bu kez işsizlik ve geçim sorunu yaşayan Türkiye'deki yerli işçilerin bir kısmı tepki göstermektedir. Nitekim bu benzeri sorunlar çok yaygın olmasa da zaman zaman bazı gerginliklerin ortaya çıkmasına ve bir tür güvenlik ve asayiş sorunun yaşanmasına da neden olmaktadır. Bu da sorunun diğer bir boyutunu oluşturmaktadır. Çünkü Türkiye gibi işsizliğin (2017 verilerine göre % 11) yüksek olduğu özellikle de gençlerin % 19.3'ünün işsiz olduğu bu ülkede 3.5 milyon Suriyelinin olması beraberinde ciddi sorunlar getirmektedir (Carlier, 2018:7).

Nitekim TİSK'in yaptığı kapsamlı bir araştırmanın da gösterdiği gibi işgücü piyasasının Suriyeli sığınmacıların varlığı

nedeniyle çalışanlar aleyhine ucuzlaması ve yerel halktan işini kaybedenlerin sayısının artması Suriyelilere karşı bir tepkinin oluşmasına neden olmuştur. Bu tepkiler özellikle Suriyelilerin yoğun olduğu bölgelerde ciddi gerginliklere de yol açabilmektedir. TİSK'in araştırmasına katılanların % 56.1'i Suriyelilerin ellerinden işlerini aldığını belirtmiştir. Sınra yakın bölgedeki illerde ise bu oran çok daha yükselerek % 68.9'a ulaşmaktadır (Erdoğan ve Ünver: 2015). Bu yüzden TİSK'in raporunda belirtildiği üzere bir işletmede, çalışan sayısının en fazla % 10'a kadar Suriyeli olması önerilirken tarım sektöründeki mevsimlik işlerde ise bu sınırlamaya gerek duyulmamaktadır. Mühendislik, sağlık ve eğitim alanına gelince; nitelikli olan Suriyelilerin bu alanlarda çalıştırılması, bağlı bakanlıkların iznine bırakılmaktadır. Raporun turizm sektörüyle ilgili bölümünde ise çok daha çarpıcı cümleler dikkat çekmektedir:

“Turizm alanlarının bir ‘estetik, huzur ve güven’ alanı olduğunu vurgulayan sektör temsilcileri, Suriyelilerin bu illerden uzak tutulmaları gerektiğini, aksi halde ciddi turizm kayıplarının gündeme gelebileceğini, bunun da mevcut istihdamı olumsuz etkileyeceği ve devamında da Suriyelilere yönelik tepkilerin katlanarak artacağını” savunmaktalar (Erdoğan ve Ünver: 2015).

Türkiye'ye gelen Suriyeliler içinde gelir durumu iyi olup büyük kentlerde Türk vatandaşlarının sahip olduğu koşullarda yaşayanlar da bulunmaktadır. Hatta bazıları Türkiye'de iş yerleri açmakta ve buralarda diğer Suriyelileri çalıştırmaktadır. Ekonomi Bakanlığı'na göre resmen 2.827 Suriyeli firma kurulmuştur, ancak kayıtsız firmalarla beraber bu sayının 10 bin civarında olduğu düşünülmektedir (Erdoğan ve Ünver, 2015). Dükkan ve lokanta açanlar ise bu rakamlara dâhil değildir (Dedeoğlu, 2016: 10).

Eğitim ve Entegrasyon İle İlgili Sorunlar

Araştırmalar Suriyeli sığınmacıların ve çocuklarının eğitim ve öğrenim konusunda ciddi sıkıntılar yaşadığını göstermektedir. Bunun çeşitli nedenleri bulunmaktadır ancak birçok araştırma eğitim önündeki en önemli sorunun ekonomik sorunlar olduğunu göstermektedir. Sığınmacıların yaşadığı ekonomik sıkıntılar da özellikle kadınları ve çocukları derinden etkilemektedir. Birleşmiş Milletler Mülteciler Yüksek Komiserliği'nin verilerine göre Aralık 2017 itibariyle Türkiye'de kayıtlı 3.424.237 kayıtlı Suriyeli bulunmaktadır. Bunların 1.109.453'ü okul yaşındaki (5-17 yaş) çocuklardan oluşmaktadır. Bu çocukların 573.104'ü resmi okullara kayıtlı, 14.528'i resmi olmayan okullara kayıtlıdır. Bu çocukların 521.821'inin ise okullarda kayıtları bulunmamaktadır. Okullara

kayıtları bulunmayan çocuklar buradaki çocukların % 47'sini oluşturmaktadır. Okula kayıtlı olmayanların oranı bir önceki yıl yani 2016'da % 42, 2015 yılında ise % 60 olarak kayıtlarda yer almaktadır (Carlier, 2018:6).

Bu rakamların birer yıl arayla bu kadar büyük değişiklik göstermesi son derece çarpıcı bir nokta olarak dikkat çekmektedir. Yine araştırmalar resmi kurumların çocukların okula kaydedilmesi ve çocukların okullara devamı konusunda çok ciddi çabalar içinde olmasına rağmen okula kaydolmama veya devamsızlık sorunlarının ciddi boyutlarda olduğunu göstermektedir. Hayata Destek Derneği'nin araştırmasına göre; kamplarda yaşayan okul çağındaki çocukların % 20'si okula gidemezken kamp dışında yaşayan çocukların % 74'ü okula gitmemekte veya gidememektedir. AFAD'ın araştırmasına göre de kamplarda yaşayan sığınmacı çocukların % 83'ü okula giderken, kamp dışındaki çocukların ise sadece % 14'ü okula gitmektedir. Okula kayıt yaptırmama veya devam etmeme özellikle kız çocukları ve engelli sığınmacılar arasında çok daha yüksektir. Araştırmalar çocukların okula gitmemeleri önündeki en büyük engelin ekonomik nedenler olduğunu göstermektedir (<http://www.hayatadestek.org>).

Araştırmalar okula gitmeyen Suriyeli çocukların daha fazla istismar ve kötü muamele riski altında olduğunu göstermektedir. *“Bu çocukların, travma sonrası stres bozukluğu semptomlarını (tedirginlik, stres, endişe, umutsuzluk gibi) daha fazla gösterdiğini ve fiziksel ve psikolojik gelişimlerini tamamlamayı başaramadıklarını göstermektedir. Bu durum, Suriyeli çocukların “kayıp kuşak” haline gelme riski karşısında Türkiye'nin Suriyeli çocuklara yönelik uzun vadeli eğitim politikaları geliştirmesini zorunlu kılmaktadır.”* (Çobaner, 2015: 34).

İçişleri Bakanlığı Göç İdaresi Genel Müdürlüğü, kamplarda, okul öncesi de dahil olmak üzere, okul çağındaki tüm çocuklar için eğitim hizmetleri mevcut olduğunu ve Türk vatandaşlarına verilen standartlarda sağlık hizmetlerinin verildiğini belirtmektedir. Buna göre geçici koruma kapsamındaki Suriyeliler için yetişkin eğitim merkezleri de mevcut olup bir mesleği olmayanlara gerekli beceriler kazandırılarak meslek sahibi olmalarına yardımcı olunmaktadır (<http://www.goc.gov.tr>). Ancak kampların dışında yaşayan sığınmacıların yaklaşık % 89'u için bu olanaklarla ilgili nelerin sağlanabildiği ile ilgili bilgi bulunmamaktadır.

İnsan Hakları Evrensel Beyanname'sinde belirtildiği gibi eğitim temel insan haklarından biridir (Eser, 2014: 216-219). Sığınmacı çocukların eğitimi, rehabilitasyonu ve sosyalleşmesi de bu temel faktörlerin başında gelmektedir. UNICEF okulların açılması için

Milli Eğitim Bakanlığı ile işbirliği yapmasına rağmen hala okul olanakları ve okullarda çok yetersiz kalmaktadır. Kamp dışında yaşayan Suriyeli çocukların eğitimiyle ilgili yeterli çalışmaların yapılmaması onları dezavantajlı durumda bırakmaktadır. Bu çocuklar ailenin temel ihtiyaçlarını karşılamak için yasa dışı olarak çalışmaya ya da sokaklarda dilenmeye zorlanmaktadır. Eğitimin her çocuğun temel hakkı olduğunun, duygusal ve sosyal gelişimleri açısından önemli olduğunun unutulmaması gerekir. Kayıp bir kuşağın oluşmaması için hükümet ve sivil toplum kuruluşlarının üzerlerine düşen görevleri yerine getirmeleri büyük bir önem arz etmektedir. Ekonomik sıkıntılar nedeniyle genç kızlar erken yaşlarda evlenmek zorunda kalmaktadır. Suriyeli ailelerden bazıları, evliliğin kız çocuklarına ekonomik ve fiziksel anlamda koruma sağlayacağını düşünmektedir (Çeliker, 2014). Yardım programlarındaki dengesizlikler ise yaşanan bu durumu körüklemektedir. Eğitim konusunda yaşanan diğer bir problem ise meslek edindirme kurslarından sonra geçerliliği olan bir sertifikanın verilmemesidir. Bu yüzden söz konusu kişilerin aldıkları eğitimleri, iş yaşamlarında ne ölçüde kullanabilecekleri belirsizliğini korumaktadır.

Suriyeli çocukların büyük bir kısmı Türkçeyi veya Türkçe okuma yazmayı bilmemektedir. Bu yüzden dil sorunu ve müfredat seçimi gibi konular sığınmacıların eğitimi önünde ciddi sorunlar oluşturmaktadır. Özellikle kamp dışında yaşayan Suriyeli çocukların Türkçe kurslarına gitmemeleri veya gidememeleri neticesinde eğitimleri de olumsuz etkilenmektedir. Bu durum, çocukların uyum süreçlerini geciktirecek ve topluma aidiyet duygularının gelişmesini zorlaştıracaktır (Borrell, 2011). Ayrıca burada alacakları eğitimin bir gün ülkelerine geri döndüklerinde işlerine yarayıp yaramayacağı gibi endişeler de sığınmacıların okula ilgilerini azaltan nedenler arasında gösterilmektedir.

Bu arada çok sayıda Suriyeli çocuğun taciz edildiği ile ilgili haberler de medyaya yansımaktadır. Örneğin Nizip'te 10 bin 800 sığınmacının barındığı, Türk ve yabancı bakanlar ile ünlü isimlerin sıkça ziyaret ettiği çadır kentte, küçük çocukların taciz edildiği iddiası medyaya yansdı. Şikâyetler üzerine 4 Eylül 2015 günü jandarma kampta hizmet veren bir şirket elemanını taciz iddiası üzerine gözaltına aldı. Başlatılan soruşturma kapsamında Suriyeli çocukların da bilgisine başvuruldu. Jandarmanın ulaştığı taciz mağduru 8 çocuk söz konusu şahsın kendilerine para vererek cinsel ilişkiye zorladığını ve cinsel tacizde bulunduğunu anlattı (<https://www.cnnturk.com>).

Kadınların Yaşadığı Sorunlar

Suriyelilerin gelişinin ardından Türkiye’de konuyla ilgili yapılan araştırmalar ve yayınlanan raporlarda Türkiye’deki Suriyelilerin % 75’inden fazlasını kadın ve çocuklardan oluştuğu² belirtilmektedir. Dünyanın birçok ülkesinde olduğu gibi Türkiye’de de sığınmacı kadınlar ve çocuklar ciddi sorunlar yaşamaktalar.

Türkiye’deki mülteci kamplarının koşulları Ürdün ve Lübnan’daki kamplara göre çok daha iyi olmasına rağmen, özellikle kadınların cinsel şiddet, sağlık ve doğum kontrolü gibi konularda yaygın bir şekilde sorunlar yaşadığı gözlenmektedir. Ayrıca kumalık ve çocuk yaşta evliliklerin yaygın olarak yaşandığı sığınmacılar arasında, çok sayıda cinsel taciz olayının yaşandığı da medyaya yansımaktadır. Evin geçimini sağlamaya çalışan ve iş bulamayan Suriyeli kadınların sayıları da azımsanmayacak boyutlardadır. Erkek gücüne değer verilen zor işlerde ise kadınlar dezavantajlı konuma düşmektedir (Jessen, 2013).

Çok sayıda sığınmacı kız çocuğu erken yaşlarda kendilerinden yaşça çok büyük erkeklerle veya evli erkeklerle evlendirilmektedir. Çocuklarının, yaşlı veya evli adamlarla evlenmelerini onaylamasalar bile bazı aileler yaşam mücadelesi için buna katlanmak zorunda kalmaktadır. Bu aileler hayatlarını sürdürmek için evliliği ve kumalığı bir kurtuluş yolu olarak görmektedir. Türkçe bilmediği için sorunlarını gerekli mercilere iletemeyen Suriyeli kadınların bazıları ise ailelerine bile maruz kaldıkları tacizleri anlatamamaktadır.

Ayrıca şehirlerde kaydı bile olmadan yaşayan çok sayıda Suriyeli kadının ihtiyaçları ya da neler yaşadıkları hakkında bilgi bulunmamaktadır. Özellikle kamplara yakın yerlerde çok eşliliğin arttığı ve başlık paralarının daha düşük olması nedeniyle Suriyeli kadınların tercih edildiği bilinmektedir. Yine zaman zaman Suriyeli genç kızların internetten pazarlandığı ve fuhuşa zorlandıkları da medyaya yansımaktadır. Suriyeli genç kadınların kendilerinden 30-40 yaş büyük erkeklere para karşılığı satıldığına gösterildiği bir televizyon kanalında, erkeklerin çoğunun 18 yaş altındaki Suriyeli kadınları tercih ettikleri de görülmüştür. Kilis Platformu da en az 5000 erkeğin Suriyeli kadınla Kilis’te evlendiğini açıkladı. Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı kamplarda yaşayan sığınmacılara dağıtılan çok eşlilik ile ilgili broşür hazırladı ancak kamp dışındaki sığınmacı kadınlara yönelik bu tür bir bilinçlendirme çalışması ile ilgili bir bilgi

² Bkz: ORSAM Raporu, Suriye’ye Komşu Ülkelerde Suriyeli Mültecilerin Durumu: Bulgular, Sonuçlar ve Öneriler, Rapor No:189, 2014, http://www.orsam.org.tr/tr/trUploads/Yazilar/Dosyalar/2014424_orsam%20rapor%20189tur.pdf, (20.04.2016).

bulunmamaktadır. Suriye’de çok eşlilik yaygın olduğundan ve Şeriat Kanunlarında Müslüman bir erkeğin dört kadınla evlenmesine izin verildiğinden bazı Suriyeli kadınlar, ikinci eşin de aynı haklardan yararlandıklarını düşünerek kuma olmayı kabul etmektedir. Zira 2005’te kırsal bölgelerde Suriyeli erkeklerin % 16.3’ü ve şehirlerde % 9’u birden fazla eşe sahipti (Çeliker, 2014).

Georgetown Üniversitesi Uluslararası Göç Çalışmaları Enstitüsü’nün (ISIM) bir araştırmasında da hükümetin ve Türk Kızılayı’nın kamplardaki çocuk yaşta evlilikleri önlemek için ciddi bir çalışma yapmadıkları, hatta bazı durumlarda görmezlikten geldikleri ifade edilmektedir (Çeliker, 2014). Özellikle zor koşullar altında yaşayan Suriyeli ailelerin çocuklarını 1000-2000 TL karşılığında vermeye razı oldukları belirtilen araştırmada kamplarda kalan Suriyelilerin bazılarının kamp yönetiminin kasıtlı olarak doğum kontrolünü reddettikleri iddiaları da yer almaktadır. Ayrıca hamile kadınların takip edilmemelerinden dolayı neonatal bakımın olmadığı, hatta aile planlaması konusunda bir çalışmanın yapılmadığı da belirtilmektedir (Çeliker, 2014).

Diğer yandan kamplarda yaşayanlarla kamp dışında yaşayan kadınların eğitim sağlık gibi temel hizmetlere erişimi konusunda da farklı olanaklar bulunmaktadır. AFAD’ın bir araştırmasına göre; “kamplarda yaşayan ve doğum yapan kadınlar arasında bir doktorun yardımcı olduğu doğum oranı % 71 iken kamp dışında bu oran yaklaşık % 56’dır.” (<https://www.afad.gov.tr>). Bu verilere bakıldığında Suriyeli sığınmacıların özellikle doğum konusunda sağlık kuruluşlarından ve doktorlardan önemli oranda destek aldıkları görülmektedir. Ancak kampların dışında yaşayanlar arasında kimsenin yardım etmediği doğum oranının yüksekliği dikkat çekmektedir. Özellikle de kamplarda yaşayanlar içerisinde sağlık konusunda destek alanların çok daha yüksek olduğunun görülmesi kurumların bu talep ve ihtiyacı karşıladığını göstermektedir. Kampların dışında yaşayan ve hamilelik, doğum ve sağlık konusunda destek alanların oranlarının kamplarda yaşayanlara göre daha düşük olması bu ihmallerin bizzat sığınmacılardan kaynaklanmış olabileceği ihtimalini de güçlendirmektedir. Ayrıca kampların dışında yaşayan kadınların sağlık hizmetlerine erişim konusunda dil bilmemek ve ulaşım zorluğu gibi nedenlerin de etkisi bulunmaktadır. Kamplarda bütün hizmetlerin daha yakın, düzenli ve organize bir şekilde olması ve kamp sakinleri tarafından biliniyor olması, buralarda tercüme olanaklarının olması bu tür hizmetlere erişimi kolaylaştırmaktadır. Özellikle büyük şehirlerde yaşayan kadınların dil, yol yordam bilmiyor olmasının bu hizmetlere ulaşmalarını olumsuz yönde etkilemektedir.

Diğer yandan Uluslararası Af Örgütü (Amnesty International), Suriyeli kadın mültecilerin Avrupa ülkelerine yolculukları sırasında hükümet ve yardım kuruluşlarının bu mültecileri korumakta başarısız olduklarına dikkat çekmektedir. Kadınların yolculukları sırasında kendilerini tehdit altında hissettiklerini aktaran Af Örgütü raporunda kadın sığınmacıların geçtikleri pek çok ülkede insan kaçakçılarıyla, güvenlik görevlileriyle ya da diğer sığınmacılarla cinsel ilişkiye zorlandıkları iddiaları yer almaktadır (<http://www.bbc.com>).

Yollarda Ölümler ve Kazalar

Büyük bir kısmı daha iyi bir yaşam kurmaktan ziyade canını kurtarmak için Türkiye'ye sığınırken, bir kısmı ise daha iyi bir yaşam umuduyla hayatlarını riske atarak AB ülkelerine ulaşmaya çalışmaktadır. Bazıları Türkiye'yi sadece AB ülkelerine geçiş ülkesi olarak kullanırken, bazıları bir süre kaldıktan sonra AB ülkelerine geçmeye çalışmaktadır (Aktaş, 2015: 27-44). Buradan AB ülkelerine geçmeye çalışan sığınmacıların bir kısmı amaçlarına ulaşırken zaman zaman insan kaçakçıları tarafından dolandırılan veya buna benzer sorunlar yaşayanlara da rastlanmaktadır. Güvenlik güçlerinin kontrolleri nedeniyle bu amaçlarına ulaşamayan veya dolandırılma ve benzeri sorunlar yaşayan sığınmacıların bazılarının AB ülkelerine geçmek için İstanbul gibi metropollerde yıllarca beklediğine de rastlanmaktadır.

Güvenlik güçleri Türkiye, Yunanistan ve Bulgaristan gibi ülkelerin kontrolleri artırması ile birlikte Türkiye üzerinden AB ülkelerine geçişlerin önemli oranda azaldığını belirtmekte. Bu arada 2011'den itibaren Edirne'de AB tarafından Türkiye ve İngiltere ortaklığıyla açılan bir mülteci kampı buralarda yakalanan AB ülkelerine kaçak yollardan gitmeye çalışan kaçakların geldikleri yerlere geri gönderilmesi için kullanılmaktadır. Bu kampın kurulmasının aynı zamanda göçmenler için caydırıcı bir özellik taşıdığı belirtilmektedir. Yunanistan da 2012'den beri 12 kilometrelik sınırına duvar örerek buradan geçişleri önlemeye veya minimize etmeye çalışmaktadır. Ancak buna rağmen kitlesel sığınmacı göçü hala korunamamıştır. Türkiye'den AB ülkelerine başka bir geçiş noktası da Bulgaristan, Sırbistan ve Macaristan güzergâhında bulunmaktadır (Aktaş, 2015: 27-44).

Alınan bütün önlemlere rağmen Avrupa Birliği ülkelerine gitmeye çalışan çok sayıda Suriyelinin yollarda yaşamını yitirdiği, bu yollarda sık sık kazaların yaşandığı ile ilgili haberler de medyaya yansımaktadır. Özellikle deniz yolunda yaşanan ölümcül kazalar bazen yüzlerce insanın yaşamını yitirmesine neden olmaktadır. İnsan

kaçakçılara göre denize açılan sığınmacıların yarısı yollarda hayatını kaybetmektedir. Örneğin Uluslararası Göç Örgütü'nün (IOM) verilerine göre; 2015 yılının ilk 9 ayında Ege Denizi'ni geçerek Yunanistan'a ulaşmaya çalışırken 224 kişi hayatını kaybetti. Yine Akdeniz'i geçerek İtalya'ya ulaşmaya çalışırken 2 bin 621, İspanya'ya ulaşmaya çalışırken ise 25 mülteci boğuldu. Ege ve Akdeniz'i geçmeyi başaran 467 bin 153 mültecinin Avrupa ülkelerine giriş yaptığı belirtildi ve bu mültecilerin yaklaşık 200 bininin Suriyeli olduğu açıklandı. Yunanistan'a sadece 2015 yılının ilk 9 ayında 336 bin 968 mültecinin giriş yaptığı belirtilen IOM verilerine göre; bunların yaklaşık 176 binini Akdeniz üzerinden giden Suriyeliler oluşturdu. İtalya'ya ise Akdeniz'i geçerek 127 bin 266 mülteci ulaştı. İspanya'ya 2 bin 819, Malta'ya 100 mülteci gitti. (<http://www.aljazeera.com.tr>, 2015).

Birleşmiş Milletler Mülteciler Yüksek Komiserliği'nin verilerine göre; 2015 yılında Akdeniz'de en az 3 bin 771 kişi öldü veya kayboldu. 2016 yılının ilk on ayında da en az 3 bin 800 kişi Akdeniz'de öldü ya da kayboldu. 2015 yılında yıl Akdeniz'den Avrupa sahillerine 1 milyon 15 bin 78 sığınmacı ulaşırken, 2016'da ise Ekim ayına kadar bu rakam 327 bin 800'de kaldı. BM, 2015'te her 269 sığınmacıdan birinin Akdeniz'de hayatını kaybetmesine rağmen, bu yıl bu oranın 3 kat artarak her 88 sığınmacıdan birinin yaşamını yitirdiğini, bu durumun endişe verici olduğunu bildirdi (<http://www.aljazeera.com.tr>, 2016).

Denizde boğulanların yanı sıra karada sağlıksız koşullarda çalışan, işe gidip gelirken kaça geçirerek yaşamını yitirenler de bulunmaktadır. Zaman zaman kaza geçirip ölenler arasında çocuklar ve bebeklerin olduğu da görülebilmektedir.

Barınma İle İlgili Sorunlar

Türkiye'deki Suriyelilerin bir kısmı sınıra yakın yerlere kurulmuş olan kamplarda yaşamlarını sürdürürken bir kısmı çeşitli devlet kurumları, yerel yönetimler ve sivil toplum örgütleri tarafından kendilerine sağlanan yerlerde yaşamlarını sürdürmektedir. Ülke genelinde kendi imkanlarıyla hayatlarını sürdürmekte olan milyonlarca Suriyelinin büyük bir kısmı ise barınma konusunda ciddi sorunlar yaşamaktadır. Sığınmacıların büyük bir kısmı ülkenin değişik yerlerinde değerinin çok üzerinde fiyatlarla kiraladıkları evlerde barınmaya çalışmaktalar. Suriyelilerin kitlesel olarak Türkiye'ye gelmesiyle birlikte büyük iller başta olmak üzere birçok ilde kiralarda artış gözlenmiştir. Çok sayıda Suriyeli de gerekli tadilat ve bakımları yapılmamış, bazen bölmelerle ayrıştırılan işyerleri gibi mekânlardan

oluşan, sağlıklı yaşamaya elverişli olmayan yerlerde yaşamlarını sürdürmektedirler. Yaygın bir şekilde düşük ücretle çalışan ve ciddi geçim sıkıntısı yaşayan Suriyeliler ev bulmakta zorlanmakta ve/veya yaygın bir şekilde yaşadıkları yerlere değerinden daha fazla ücret ödemek durumunda kalmaktadırlar. Bu durumda beraberinde ciddi sorunlar getirmektedir.

Barınma ile ilgili ciddi sorunlar yaşayan sığınmacıların büyük bir kısmı bu yüksek kiralarını ödemek için piyasa fiyatının çok altında işlerde çalışmak durumunda kalmaktadır. Bu durumdaki birçok ailenin çocukları da çalışmak veya dilenmek zorunda kalmaktadır. Birçok ilde çarşıda pazarda dilenen Suriyeli çocukları veya kadınları çalışırken veya dilenirken görmek mümkündür. Mazlum-Der'in konuyla ilgili hazırladığı bir raporda; İstanbul'daki Suriyelilerin barınma ile ilgili ciddi sorunlar yaşadıkları dile getirilmektedir. Raporda barınacak bir yer bulamayan çok sayıda sığınmacının ise parklarda ve bahçelerde yatıp kalktığı dile getirilmektedir. Örneğin İstanbul Büyükşehir Belediyesi'nin karşısındaki Şehzadebaşı (Saraçhane) parkında, Küçükpazar semti Haliç sahilinde, Şirinevler'de Yıldız Zöhre Camisi yanındaki parkta çok sayıda sığınmacının yattığı belirtilmektedir. (Mazlum-Der, 2013). Bu çarpıcı tablolar sadece İstanbul'da değil, hemen hemen Suriyeli sığınmacıların kitlesel olarak yaşadığı tüm şehirlerde görülebilmektedir.

Sonuç ve Öneriler

Türkiye'deki resmi kurum ve kuruluşların, sivil toplum örgütleri ve bazı vatandaşların bütün çabalarına rağmen Suriyeli sığınmacıların ciddi sorunlar yaşadığı görülmektedir. Zira üç buçuk milyonluk bir insan topluluğunun yıllarca süren sorunlarının çözümünün Türkiye gibi işsizlik sorunu olan bir ülke için kolay olmadığı malumdur. Bununla birlikte Suriye'deki savaşın bitmesi ve Suriyelilerin ülkelerine dönmeleri de en azından kısa sürede mümkün görünmemektedir. O halde Suriyelilerin burada "misafir" ya da geçici olarak değil uzun yıllar yaşayacakları düşünülerek sorunlarına uzun vadeli kalıcı çözümler üretmek gerekmektedir. En önemli çözüm yolu da entegrasyondur. Entegrasyonun en belirleyici ve etkili yolu ise dil ve eğitimden geçmektedir. Entegrasyon sorunu yaşayan, toplumdan dışlanan eğitimsiz çocukların ileride suç ve istihdam gibi konularda ciddi sorunlar yaşaması olasıdır. Bu sorunlar sadece bunların bireysel veya grupsal sorunları olmayacak içinde yaşadıkları toplumun da sorunları olacaktır. Türkiye'nin acilen bu gerçekle yüzleşmesi ve bu işi çok daha fazla ciddiye alarak titizlikle ele alması gerekmektedir. İnsanların entegrasyonunu sağlamak için eğitim, dil kursları ve meslek

kursları acilen öncelik verilmesi gereken alanlardır. Sığınmacıların Türkçeyi öğrenmeleri topluma entegrasyon süreçlerini kolaylaştıracak ve hızlandıracaktır. Burada özellikle kadın ve çocukların eğitimine öncelik verilmesi gerekmektedir. Çünkü eğitim bir yandan kadınların toplum içinde daha aktif rol almalarını sağlarken, aynı zamanda çocuklarını eğitmeleri için de gerekli ve belirleyicidir. Kadınların topluma entegrasyonu teşvik edilerek erkeklere bağımlılıkları azaltılabilirse aynı zamanda çocuk yaşta evlilikler, kumalık ve kadın ticareti de azalacak ve bu sorunlardan muzdarip insanların çocukları ile birlikte topluma entegrasyonları daha da kolaylaşacaktır. Ayrıca Türkiye ve Suriye'nin medeni kanunlarının farklı olması nedeniyle Suriyeli kadınların çok eşlilik ve medeni kanun hakkında bilgilendirilmesi ve Türk Medeni Kanunu'nun çok eşliliğe izin vermediğinin anlatılması gerekmektedir. Yine cinsel şiddetten mağdur olan kadın ve çocuklara psikolojik destek sağlanması, kadın ve çocukların güçlenerek hayata katılmasını ve entegrasyonunu kolaylaştıracaktır (Çeliker, 2014).

Diğer yandan AB ülkelerine ulaşmak için çıktıkları yollarda hayatını yitirenlerin durdurulması ve insan kaçakçılığıyla ilgili AB ile işbirliği halinde ciddi önlemlerin alınması gerekmektedir. Yurt içinde güvenli olmayan eski araçlara doldurularak çalışmaya götürülürken yollarda ölen göçmen trajedilerinin tekrarlanmaması için bu konularda da ciddi kontrollerin yapılması ve önlemlerin alınması gerekmektedir. Ayrıca sığınmacılara yüksek fiyatlarda sağlıksız koşullardaki konutların kiralanması önlenmeli, sığınmacıların insan onuruna yakışır bir şekilde yaşamlarını sürdürebilmeleri için gerekli düzenlemelerin yapılması gerekmektedir. Bu konuları istismar edenlerin cezalandırılarak bu tür olumsuzlukların yaşanmasının sonlandırılması gerekmektedir.

Kaynakça

- AFAD (2017). Suriye'den Türkiye'ye Nüfus Hareketleri.2017<https://www.afad.gov.tr/upload/Node/3931/xfiles/webformatisuriyedenturkiyeyenufushareketleri.pdf>, (Erişim Tarihi: 17.01.2017).
- Aile ve Toplum Hizmetleri Genel Müdürlüğü (2015). <https://ailetoplum.aile.gov.tr/data/54292ce0369dc32358ee2a46/a%20g%20k%20r%20%20kitap.pdf?>, (Erişim Tarihi: 17.01.2016).
- Aktaş, M. ve Öztekin, S. (2017). Göç ve Mültecilik ile ilgili Kavram Karışıklığı. *Third Sarajevo International Conference*

Irregular Migration towards EU and Balkan Countries.
Sarajevo, April.

- Aktaş, M. (2015). Türkiye'nin Göç Politikası ve Göçmenlerin Sorunları. *Disiplinlerarası Göç ve Göç Politikaları Sempozyumu Bildiri Kitabı*, 29-30 Mayıs, 27-44.
- Amnesty International (2014). Left Out in the Cold. Syrian Refugees Abandoned by the International Community, http://www.amnesty.eu/content/assets/Reports/Left_Out_in_the_Cold_Syrian_Refugees_Abandoned_by_the_International_Community_final_formatted_version.pdf, (Erişim Tarihi: 08.03.2017).
- Aljazeera (2016). Akdeniz'de 3 bin 800 göçmen öldü, 26 Ekim 2016, <http://www.aljazeera.com.tr/haber/akdenizde-3-bin-800-gocmen-oldu>, (Erişim Tarihi: 01.08.2018).
- Aljazeera (2015). 1 yılda 224 mülteci Ege'de boğuldu, 22 Eylül 2015, <http://www.aljazeera.com.tr/haber/1-yilda-224-multeci-egede-boguldu>, (Erişim Tarihi: 01.08.2018).
- Avrupa Komisyonu (2018). European Civil Protection and Humanitarian Aid Operations Turkey Report. 11 Haziran 2018, https://ec.europa.eu/echo/where/europe/turkey_en, (Erişim Tarihi:30.07.2018).
- Başak, C. (2011). *Mülteciler, Sığınmacılar, Yasa Dışı Göçmenler*. Ankara: Sonsöz Gazetecilik ve Reklamcılık.
- BBC Türkçe (2016). Kadın mülteciler Avrupa yolunda cinsel tacize uğruyor. 18 Ocak 2016, http://www.bbc.com/turkce/haberler/2016/01/160118_amnesty_kadin_multeciler, (Erişim Tarihi:24.04.2016).
- Borrell, R. (2011). A Review of Second Language Learning Factors for Refugee Populations. <https://www.psych.umn.edu/assets/pdf/news/borrell.pdf>, (Erişim Tarihi: 19.04.2016).
- Carlier, W. (2018). UNHCR Kids Report 2018, <https://kidsrights.org/sites/default/files/inline-files/Background%20Report%202018%20%20The%20Widening%20Educational%20Gap%20for%20Syrian%20Refugee%20Children.pdf>, (Erişim Tarihi: 01.08.2018).
- CNN Türk (2016). Suriyeli 8 çocuğa tecavüz eden temizlikçinin 289 yıl hapsi istendi, 12 Mayıs 2016, <http://www.cnntrk.com/turkiye/suriyeli-8-cocuga-tecavuz-eden-temizlikcinin-289-yil-hapsi-istendi>, (Erişim Tarihi: 01.08.2018).

- Çalık, T. (2015). Sığınma Hakkının Korunması. *Selçuk Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*. 23 (1), 117-146.
- Çeliker, C. (2014). Suriyeli sığınmacıların durumu, sorunları ve çözüm yolları, <http://blog.radikal.com.tr/politika/suriyeli-multecilerin-durumu-sorunlari-ve-cozum-yollari-71182>, (Erişim Tarihi: 08.03.2016).
- Çetingüleç, M. (2017). Türkiye’ye mülteci akınında patlama, Al-Monitor, 21 Şubat 2017, <http://www.al-monitor.com/pulse/tr/originals/2017/02/turkey-syria-sharp-rise-in-refugee-flow.html#ixzz4bIPQU4sZ>, (Erişim Tarihi: 14.03.2017).
- Çobaner, A. A. (2015). “Çocuk Hakları Bağlamında Suriyeli Mülteci Çocukların Haberlerde Temsili”. *Marmara İletişim Dergisi*. Sayı: 24, 27-54
- Dedeoğlu, N. (2016). *Savaş Göç ve Sağlık*. Ankara: Türk Tabipler Birliği Yayınları. online: https://www.ttb.org.tr/kutuphane/siginmacilar_rpr.pdf, (Erişim Tarihi: 18.04.2016).
- Demirhan Y. ve Aslan, S. (2015). Türkiye’nin Sınır Ötesi Göç Politikaları ve Yönetimi. *Birey ve Toplum*, Bahar, 5 (9), 23-62.
- Dost, S. (2014). Ulusal ve Uluslararası Mevzuat Çerçevesinde Ülkemizdeki Suriyeli Sığınmacıların Hukuki Durumu. *S.D.Ü. Hukuk Fakültesi Dergisi*, 4 (1), 27-69.
- Dünya Bankası (2017). The Toll of War: The Economic and Social Consequences of the Conflict in Syria. 10 Temmuz 2017, <http://www.worldbank.org/en/country/syria/publication/the-toll-of-war-the-economic-and-social-consequences-of-the-conflict-in-syria>, (Erişim Tarihi: 25.06.2018).
- Efe, İ. (2015). *Türk Basınında Suriyeli Sığınmacılar*. Ankara: SETA Vakfı.
- Erdoğan, M., Ünver, C. (2015). Türkiye iş dünyasının Türkiye’deki Suriyeliler konusundaki görüş, beklenti ve önerileri. Kasım, TİSK Yayını No:353, <http://tisk.org.tr/tr/e-yayinlar/353-goc/353-goc.pdf>, (Erişim Tarihi: 09.03.2016).
- Eser, E. (2014). Küreselleşme Süreci ve Eğitime Etkisi. *Anemon Muş Alparslan Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*. 2 (2), Aralık, 211-224.
- Haberler.com (2016). AB Konseyi Başkanı: Göçmenleri Barındırmada Türkiye Örnek Olacak Tek Ülke. 23 Nisan 2016, <http://www.haberler.com/ab-konseyi-baskani-turkiye->

- [ornek-olacak-tek-ulke-8381635-haberi/](#), (Erişim Tarihi: 25.04.2016).
- Hayata Destek Derneği,
http://www.hayatadestek.org/media/files/Turkiyede_Cocuk_Is_ciligi_Sorunu_Suriyed.pdf (01.02.2017).
- İçduygu, A. (2004). *Türkiye’de Kaçak Göç*. İstanbul: İstanbul Ticaret Odası Yayını.
- İçişleri Bakanlığı Göç İdaresi Genel Müdürlüğü,
http://www.goc.gov.tr/icerik3/gecici-korumamiz-altindaki-suriyeliler_409_558_560, (Erişim Tarihi: 08.03.2016).
- Jessen, A. (2013). The Government of Turkey and Syrian Refugees. (http://issuu.com/georgetownsf/docs/jessen_2013_-_final), (Erişim Tarihi: 10.03.2016).
- Kap, D. (2015). Suriyeli Mülteciler: Türkiye’nin Müstakbel Vatandaşları. *Akademik Perspektif*. 19 Ocak 2015,
<http://akademikperspektif.com/2015/01/19/suriyeli-multeciler-turkiyenin-mustakbel-vatandaslari/>, (Erişim Tarihi: 23.10.2017).
- Kılıç, T. (2010). Bir İnsan Hakkı Olarak Sığınma Hakkı. *Mülteci*,
http://www.multeci.net/index.php?option=com_content&view=article&id=59:br-nsan-hakki-olarak-ltca-&catid=35:goc-ve-multecilik&Itemid=14, (Erişim Tarihi: 01.08.2018).
- Liberation (2018). La guerre en Syrie a fait plus de 350 000 morts en sept ans. 12 Mart 2018,
http://www.liberation.fr/planete/2018/03/12/la-guerre-en-syrie-a-fait-plus-de-350-000-morts-en-sept-ans_1635581, (Erişim Tarihi: 15.05.2018).
- Mazlum Der. (2013). Türkiye’de Suriyeli Mülteciler İstanbul Örneği,
http://istanbul.mazlumder.org/webimage/suriyeli_multeciler_raporu_2013.pdf, (Erişim Tarihi: 25.04.2015).
- ORSAM Raporu (2014). Suriye’ye Komşu Ülkelerde Suriyeli Mültecilerin Durumu: Bulgular, Sonuçlar ve Öneriler, Rapor No: 189,
http://www.orsam.org.tr/tr/trUploads/Yazilar/Dosyalar/20144_24_orsam%20rapor%20189tur.pdf, (Erişim Tarihi: 20.04.2016).
- Sputnik News (2018). Septans de guerre: le conflit en Syrie en chiffres, 16 Mart 2018
<https://fr.sputniknews.com/international/20180316103553069-1-guerre-syrie-chiffres/> (Erişim Tarihi: 15.06.2018).
- The Telegraph (2013). Syria Refugee Crisis as Bad as Rwanda Genocide, UN Says, The Telegraph, 16 Haziran 2013,

<http://www.telegraph.co.uk/news/worldnews/middleeast/syria/10183899/Syria-refugee-crisis-as-bad-as-Rwanda-genocide-UN-says.html>, (Erişim Tarihi: 10.03.2016).

UNCHR (2018). Urgence En Syrie, Nisan 2018, <http://www.unhcr.org/fr/urgence-en-syrie.html>, (Erişim Tarihi: 01.08.2018).

UNICEF (2015). Türkiye'deki Suriyeli Çocuklar, http://unicef.org.tr/files/bilgimerkezi/doc/T%C3%BCrkiyedeki%20Suriyeli%20%C3%87ocuklar_Bilgi%20Notu%20Kasim%202015.pdf, (Erişim Tarihi: 01.08.2018).

Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi,
The Journal of Social Sciences Institute
Yıl/Year: 2018 – Kış / Winter
Sayı/Issue: 42 - Sayfa / Page: 155-178
ISSN: 1302-6879 VAN/TURKEY

Makale Bilgisi / Article Info
Geliş/Received: 18.10.2018
Kabul/Accepted: 20.11.2018
Araştırma Makalesi / Research Article

**SOSYAL SERMAYENİN GÜVEN UNSURUNUN
DEĞERLENDİRİLMESİ: MANİSA CELAL BAYAR
ÜNİVERSİTESİ İKTİSADİ VE İDARİ BİLİMLER FAKÜLTESİ
ÖĞRENCİLERİNE YÖNELİK BİR UYGULAMA***

***EVALUATION OF TRUST FACTOR AS A SOCIAL CAPITAL
COMPONENT: A RESEARCH ON STUDENTS OF THE
FACULTY OF ECONOMICS AND ADMINISTRATIVE
SCIENCES IN MANISA CELAL BAYAR UNIVERSITY***

Dr. Öğr. Üyesi Gülşen GERŞİL
Masina Celal Bayar Üniversitesi
İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi
Çalışma Ekonomisi ve End.İliş.
gulsen.gersil@cbu.edu.tr

Doç. Dr. Rıdvan KESKİN
Manisa Celal Bayar Üniversitesi
İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi
Ekonometri Bölümü
ridvan.keskin@cbu.edu.tr

Öz

Son yıllarda özellikle küreselleşme ile birlikte önemi daha da fazla artan, multidisipliner tartışılan ve bir asırlık bir geçmişe dayanan “sosyal sermaye” kavramı, toplumsal çerçevede insan faktörü, sivil toplum ve kamu kuruluşları arasındaki etkileşimi sağlayan ve toplumun ekonomik ve sosyal gelişimine katkısı olan, norm, iletişim ağı ve güvenden oluşan bir sistem olarak tanımlanmaktadır. Farklı disiplinlerden gelen kişiler, farklı hedefleri ile

* IV.Uluslararası Kafkasya Orta Asya Dış Ticaret ve Lojistik Kongresi (07-08 Eylül 2018)’nde Bildiri olarak sunulmuştur.

paralel olarak sosyal sermaye kavramını kullanmaktadırlar ve bu da kavramın birçok farklı tanımlarını da beraberinde getirmektedir. Bu tanımların ortak noktaları ise; “sosyal dayanışma”, “güven” ve “iş birliği”dir.

Bu açıklamaların ışığında, bir ülkede insan kaynağının yetişmesinde oldukça önemli bir yere sahip olan üniversitelerin sosyal sermaye kavramı boyutunda bir değerlendirmesi öngörülmüştür. Uygulama sosyal sermaye kavramı içinde yer alan “güven unsuru”nun belirlenmesi amacıyla Celal Bayar Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Öğrencilerine uygulanmıştır. Bu çalışmada kullanılan istatistiksel yöntemler, çok değişkenli istatistik yöntemlerinden biri olan keşfedici faktör analizi (KFA), t testi ve anova testidir. İki grup arasındaki farklılıklar t test istatistiği ile üç ve üçten fazla grup arasındaki farklılıklar ise Anova test istatistiği ile belirlenmiştir. Anova test sonucunda grup farklılıklarının ortaya çıkması durumunda da post hoc testi ile bu farklılıkların hangi gruplar arasında olduğu araştırılacaktır.

Anahtar Kelimeler: Sosyal Sermaye, Güven Unsuru, İnsan Kaynağı, Çok Değişkenli İstatistiksel Yöntemler.

Abstract

The concept of “social capital”, increasing in importance especially in the face of globalization in recent years, as well as being subject to different academic disciplines, is defined as a system of norms, networks and trust that facilitate the interaction between people, civil society and public institutions and also contribute to the economic and social development of the society. People from different disciplines use the concept in parallel with their different goals, and this brings together many different definitions of it. The common points of these definitions are "social solidarity", "trust" and "cooperation".

In the light of these explanations, it is envisaged that universities, which have a very important place in the development of human resources in a country, should be evaluated in terms of social capital concept. The research and application are conducted on the students of the Faculty of Economics and Administrative Sciences in Celal Bayar University, Manisa in order to determine the "trust factor" included in the concept of social capital. The statistical methods used in this study are exploratory factor analysis (KFA), t test and anova test which are one of the multivariate statistical methods. The differences between the two groups were determined by t test statistic and the differences between three and more than three groups by Anova test statistic. In case of group differences in the Anova test result, the post hoc test will investigate the differences between the groups.

Keywords: Social Capital, Trust Factor, Human Resource, Multivariate Statistical Methods.

1.Giriş

Son yıllarda özellikle küreselleşme ile birlikte önemi giderek artan, yanı sıra sosyal ve farklı bilimsel disiplinlerde adından sürekli

söz edilen ve yüzyıllık bir geçmişe dayanan “sosyal sermaye” kavramı, toplumsal bir olgu olarak insan faktörü, sivil toplum ve kamu kuruluşları arasındaki etkileşimi kolaylaştıran ve toplumun ekonomik ve sosyal gelişimine katkı sağlayan, norm, iletişim ağı ve güven unsurlarından oluşan bir sistem olarak tanımlanmaktadır. Farklı disiplinlerden gelen kişiler, farklı hedefleri ile paralel olarak sosyal sermaye kavramını kullanmaktalar ve bu da kavramın birçok farklı tanımlarını da bulunmaktadır. Bu tanımların ortak noktaları ise; “sosyal dayanışma”, “güven” ve “iş birliği”dir (Gerşil ve Aracı, 2011: 40).

“Sosyal sermaye, bir toplumda ki bireylerde bulunan güven unsuru, dürüstlük, bilgi paylaşımı gibi sosyal erdemlerin, bireyleri eşgüdüm halinde çalışmaya, ortak hareket etmeye ve sosyal dayanışmaya teşvik eden bir olgudur (Gerşil ve Aracı, 2011: 40)”. Sosyal sermaye unsurlarından olan normlar, bir toplumdaki bireylerde bulunması gereken davranış ve tutumlar hakkındaki kurallar bütünüdür. İletişim ağları, bir toplumdaki bireylerin ve örgütlerin ihtiyaç doğrultusunda interaktif iletişimde bulunabilmeleridir. Sosyal sermayenin en kritik öneme sahip unsurlarından güven ise, bireylerin birbirlerine karşı “doğruluk” ve “dürüstlük” kavramları çerçevesinde oluşturmuş oldukları etkileşimlerdir.

Sosyal sermayenin, sivil toplum kuruluşlarının yaygınlık derecesi, aile ve arkadaşlık ilişkileri, komşuluk ilişkileri, demokrasi, toplumsal ve sosyal etkinliklere katılım, hükümete ve sendikalara olan güvenin derecesi, şiddet oranları, suç oranları, aile içi boşanma oranları, televizyon izleme oranları, bağımsızlık, kişisel özgürlük, grevler, öğrenci hareketleri, vb. sosyal yaşamla ilgili birçok ölçütü bulunmaktadır.

Çalışmanın ilk bölümünde sosyal sermayenin kavramsal boyutu ele alınmakla birlikte sosyal sermayeyi oluşturan unsurlar ve ardından Türkiye’de ve Dünya’da sosyal sermayenin oluşumu incelenmiştir. İkinci bölümünde ise; sosyal sermaye bileşenlerinden güven hakkında bir değerlendirme yapılarak Manisa Celal Bayar Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi bölümlerinde öğrenim gören üniversite öğrencilerine yönelik bir uygulama hakkında analiz ve yorumlar yer almaktadır.

2. Sosyal Sermayenin Kavramsal Boyutu ve Önemi

Son yıllarda literatürde, sosyal sermaye olgusu giderek daha fazla tartışılmaya başlanmıştır. Ancak kavramın daha eski kökeni olduğu bilinmektedir. Günümüzde insan faktörünün önem kazanmasıyla birlikte hemen her alanda kendine yer bulan sosyal

sermaye, özellikle sosyoloji alanından öne çıkmıştır. (Şavkar, 2011: 12).

Sosyal sermaye kavramı olarak ilk kez Pierre Bourdieu, Jane Jacobs, Jean Claude Passeron ve Glenn Loury gibi teorisyenler tarafından tanımlanmış, sonrasında ise James Coleman, Ronald Burt, Robert Putnam ve Alejandro Portes tarafından geliştirilmiştir. Sosyal sermaye kavramındaki "sermaye" kelimesi ile aslında kavramın bireye ve topluluklara kazanç sağladığı vurgulanmaktadır. Ancak burada söz konusu olan sosyal sermaye kazancı parasal, fiziksel ve malî sermaye gibi ölçülebilen bir olgu değildir. Field (2008)'e göre sosyal sermayenin ana fikri, sosyal iletişim ağlarının değerli bir servet olduğudur. Kavram diğer sermaye türlerini de ifade etmekle birlikte entellektüel sermayeye gönderme yapmaktadır.

Sosyal sermaye kavramı çok yeni olmakla beraber önemi çok hızlı fark edilerek toplumların gelişmesine sağladığı katkılara dikkat çekilmektedir. Bu bağlamda, sosyal bilimciler tarafından sosyolojik etkileri bakımından geçmişe dayanan bir kavram olduğu ifade edilmektedir. Öncelikle Adam Smith, Karl Marx, Durkheim, Max Weber gibi teorisyenler tarafından sosyal sermayenin sosyal problemlerin çözümlenmesinde ve ekonomik kalkınmadaki önemine vurgu yapılmaktadır. Bu geçmişin birikimi ve öncülüğüyle beraber sosyal sermaye konusunu sistematik bir şekilde işleyen ve ekonomik boyutu ağırlıklı olan çalışmaların 1990'lı yıllarda arttığı görülmektedir (Şavkar, 2011: 12).

Literatürde geniş yer alması hem ekonomi hem de sosyoloji alanında ortak nokta oluşturması; temelde insan faktöründen örgütsel yapı ve toplumsal bütünlüğe ulaşmada önemli katkıları nedeniyle hız kazanmıştır. Bu çerçevede sadece bilim alanlarının değil, gerek siyasi aktörlerin gerekse ekonomi aktörlerinin de dikkatini çekmiştir. Sosyal sermaye insan olarak içinde bulunduğumuz toplumda sosyal ilişkilerimize yeni bir bakış açısı kazandırarak, ilişkiler bazında maddi bir boyutta yeniden yapılandırma imkânı sunmaktadır. Kısaca sosyal sermaye, ilişki ve ağların kaynak yaratan bir değer olduğunu vurgulanmaktadır. Başka bir ifade ile sosyal sermaye, güven, normlar ve sosyal ağlar aracılığı ile toplumun kendini etkin bir şekilde organize ederek ortak değerler üretebilme kapasitesidir (Gerni, 2013:IV).

Davranışsal özellikler açısından tanımlanan beceriler ve yeterlilikler ve daha az ölçüde kişisel sermaye ile tanımlanan beşerî sermayenin; iş yerlerinde, şirketlerde, üniversitelerde veya kurumsal kültürün var olduğu ya da olmadığı örgütlerde kazanılmasında ve ilerlemesinde temel belirleyici olduğu düşünülmektedir. Son yıllarda,

sosyal sermaye olarak tanımlanan ek bir belirleyicinin de önemli bir etkisi olabileceği kabul edilmiştir. Hem işyerinde hem de dışarıda, bireylerin komşuluk, güven, sosyal ağlar ya da yurttaş katılımına ne ölçüde katkıda bulunduğu ya da deneyimlediği, sağlık, eğitim ve istihdam dahil olmak üzere bir dizi önemli kişisel sonuç üzerinde etkili olabilir. Sosyal sermaye kavramı, insanlar ve daha geniş topluluklar arasındaki bu etkileşimi tanımlamak için kullanılır (Brook, 2005: 113).

Bourdieu sosyal sermaye bağlamında, insanların sosyal ağlar içersin de çok farklı kaynaklara ulaşabildiklerini ifade ederek; “Bir grubun üyesi olmak gibi karşılıklı tanışıklık ya da tanınma ilişkilerine sahip böylece her bir üyesine ortak sahip olunan sermaye ile destek olan, güven duyulan, kelimenin her türlü kullanımı ile kredi hak etmesine neden olarak görülen, az ya da çok kurumsallaşmış uzun ömürlü bir ağa sahip olmaya bağlı olarak mevcut veya olası kaynakların bir toplamıdır.” şeklinde tanımlamaktadır (Balcı, 2015: 2).

Coleman'a göre, sosyal sermaye kavramı, insanların nasıl bir arada çalışmayı başarabildiğini açıklayan bir araçtır" (Field, 2008: 29). Bourdieu sosyal sermaye konusunda sınıfsal ayrıcalıkların korunmasına ve dışardakilerin mevcut halinde kalmasına odaklanırken; Coleman ise sosyal sermayenin yoksullar için ne anlama geldiğine odaklanmıştır. Bu doğrultuda sosyal sermaye konusunda, entelektüel sermayenin önemine vurgu yaparak sosyal sermayenin zenginler için olduğu kadar yoksullar arasında da bir kaynak olduğunu göstermiştir. Field (2008:30)'e göre Coleman'ın güçlü yönleri arasında, sosyal sermayeyi sosyal yapıların kökenleri hakkındaki geniş teori ile birleştirme yolundaki yoğun çalışmaları ve sosyal sermayenin sadece avantajlı grupların bir aracı olmadığı, aynı zamanda dezavantajlı sosyal gruplar için de bir değer taşıyabileceğini göstermesidir. Bourdieu için sosyal sermaye bireysel bir durum iken, Coleman için ağlar, normlar ve ağlara üyeliğin faydalarını içermektedir (Bexley, 2007).

Diğer yandan da Field'in (2008: 59) kitabında, Michael Woolcock'un üç tip sosyal sermaye tanımı yer almaktadır:

- 1) Aile, yakın arkadaş çevresi, komşular gibi daha yakın konumda seyreden insanlar arasındaki ilişkiler tespit bakımından **bağlayıcı sosyal sermaye**,
- 2) Yitirilmiş arkadaşlık ilişkileri, çalışma evresi arkadaşlıkları gibi insanların daha uzak bağlarını belirleyen, **köprü kuran sosyal sermaye**,

- 3) Topluluk olgusunun tamamıyla dışında kalanlar ve farklı durumlarda olan insanlar içersin de, topluluğun kendisi içinde mümkün olanlardan daha çok, geniş alanlardaki kaynaklara yönlendiren, ***bağlantılı sosyal sermaye.***"

3. Sosyal Sermaye Unsurları

Sosyal sermaye kavramının unsurları genel olarak sosyal sermayenin oluşumunu ve uygulanabilirliğine elverişli olan kaynakların kendi aralarındaki etkileşimleri, söz konusu olan sosyal sermayenin artırılmasına yol açan ana unsurlardır. Bu doğrultuda sosyal sermayenin normlar, iletişim ağları ve güven olmak üzere üç ana unsuru bulunmaktadır.

3.1. Normlar

Normlar, sosyal sermayenin var oluşuna katkı sağlayarak bilişsel temelini oluşturmakla birlikte ek olarak insan davranışlarına ve bu doğrultuda topluma yön vermektedirler. Normlar eylemlerin nasıl gerçekleştirileceğini tespit ederek toplumsal hayatın sürdürülmesine olanak sağlamaktadır. Putnam'ın STK'ların sosyal sermaye üretimini etkilediğini düşündüğü normlar, sosyal hayatta bireylerin, grupların ve örgütlerin nasıl davranmaları gerektiğini ortaya koyan ve toplum içerisindeki yaptırımlar doğrultusunda sürdürülebilirliği artan, toplumsal hayatın akışını düzenleyen kurallar bütünüdür.

Toplumsal yarar temelinde normlar, aktörlerin ortak sorumluluklarını yerine getirilmesini dikkate alır. Bu yönüyle normlar, karşılıklı sorumlulukların yerine getirilmesinde sosyal sermayenin en önemli unsuru olan güvenin oluşmasını sağlar (Gök, 2014 :56). Putnam'ın düşüncesine göre karşılıklılık esasına dayanan normlar, öneme sahip bir sosyal sermaye unsurudur. Karşılıklılık, sosyal bir norm olarak, bireylerin davranışlarının yol açacağı sonuçların farkında olmasına ilişkin bir kavramdır. Bir sosyal norm olarak karşılıklılık, sosyal sermaye düzeyini kolektif eylem ve katılım yoluyla problemlerin daha etkin ve verimli bir şekilde çözülebilmesiyle artırmaktadır (Günkör ve Özdemir, 2017: 76).

Bir sosyal sermaye unsuru konumunda bulunan normlar, örgütsel düzeyde bağlılık ve aidiyet kavramlarıyla ilişkili olarak değerlendirilebilir. Bu çerçevede, örgütsel bağlılık; süreç, değer ve normları içselleştirmek suretiyle örgütün misyon ve vizyonuyla özdeşlik kurma, iş birliği, aktif katılım ve etkileşime açık olma açılarından sosyal normlar unsuruyla iç içe geçmektedir (Günkör ve Özdemir, 2017: 77).

3.2. İletişim Ağları

Sosyal sermaye olarak nitelendirdiğimiz olgular, insanların birbirleri ile etkileşime geçme potansiyelini güçlendirmektedir. Dolayısıyla birbirleri ile etkileşim seviyesi güçlü olan bireyler birbirlerini kollayacak ve destekleyecek uygulamalar sürdürebilirler. Bu durum, toplum içinde yaşayan insanlara yansyarak toplumsal verimliliği arttırarak ve ağ denilen kavramın sosyal sermaye içerisindeki önemini daha belirgin hale getirmektedir.

Sosyal yapılarda bulunan iletişim ağları da dahil olmak üzere ağ oluşumlarındaki bağlantılar ile sosyal sermaye arasında bir doğru orantı bulunmaktadır. Sosyal iletişimin miktarı, yoğunluğu, ağlardaki iletişimin niteliği sosyal ağlardaki sosyal sermaye seviyesini belirler (Şavkar, 2011: 18). Dolayısıyla sosyal sermayenin, iletişim ağlarının içerisinde barındığını söylemek mümkündür. İletişim ağları, bireyleri, grupları, organizasyonları ve örgütleri kapsayan ve sosyal ilişkiler ile varlığını sürdürebilen bir oluşumdur. Bu yönüyle birbirlerini destekleyen ve birbiri içine geçmiş iki kavram sonucunda; sosyal sermaye, bilginin elde edilmesi ve yayılması konusunda ortaya çıkabilecek maliyetleri ve belirsizlikleri azaltırken, iletişim ağları ise sosyal sermaye gelişimine katkı sağlar.

Sosyal sermayenin unsurlarından biri olan söz konusu bu ağların unsurları bulunmaktadır. Bu ağlar, aktörler olarak nitelenen birey veya kurumlara ulaşmasını sağlayan iletişim kanalları bütünüdür. Aktörlerin farklı sektörlerden ve tecrübelerden elde ettikleri bilgiyi diğer aktörlere aktarması, söz konusu ağ içerisindeki etkinliği arttıracaktır. Sosyal sermaye, bireyler arasındaki iletişimle kaynaklara ulaşır. Bu yönüyle sosyal sermaye, içerdiği ilişkiler ve ağlarla kaynakların tahsisinde etkili olan bir unsurdur. Bu bağlamda sosyal sermaye, bireyin ilişki içerisinde olduğu ve söz konusu kaynaklara ulaşımı kimin aracılığıyla elde ettiği ile ilgilenir (Şavkar, 2011: 19).

3.3. Güven

Bireyler sahip oldukları statüye uygun roller ve alışkanlıkları doğrultusunda davranışta bulunurlar. Günlük sosyal ritüellerin çoğu kanun ya da mevzuatla düzenlenen kurallarla yürütülmez. Bireyler günlük yaşamlarında selamlaşmaktan alışveriş sırasında pazarlık yapmaya kadar düşünmedikleri sayısız davranış biçimlerini sahiptirler. Söz konusu olan bu davranış biçimlerinin sağlıklı bir iletişim ortamında oluşması, aile ve arkadaşlık bağlarının kurulup devam etmesinin ardında, zaman zaman farkında bile olunmayan bir kavram yatmaktadır; “Güven” (Günkör ve Özdemir, 2017: 75).

Sosyal sermayenin temelinde güven olgusu vardır. Güven, sosyal sermayenin çıkış noktasıdır. Sosyal sermayeyi belirleyen topluluklar, ilişkiler, iş birlikleri ve dayanışmalar gibi olgular güven düzeyi olmadan varlıklarını devam ettiremezler. Güven olgusu, insanlar arasındaki iletişim için güvenli bir zemin sağlanmasıdır. Bu doğrultuda sağlıklı bir iletişim ile belirsizliği ortadan kaldırarak, bireyler arası ilişkileri güçlendirmektedirler. Sosyal sermaye, toplumun örf ve adetleri, değerleri, bayramları, ulusal günleri, sosyal yapısı ve yerleşmiş davranış şekilleri vb. ortak uygulanan normlar yoluyla güven duygusunun olduğu bir ülkedeki sosyolojik yapıyı düzenleyerek istikrar sağlar. Güven kavramının olgunlaşma süreci vardır; güvenin belirli bir seviyeye gelmesi için belirli bir zamana ihtiyaç vardır. Sosyal sermayenin en önemli özelliği, bireylerin bir araya geldiklerinde sıkıntı meydana getirecek problemlerini çözmesi ve insanların birlikte çalışmasını sağlamasıdır. Bu durumda kuşkusuz güven kavramının hayata geçirilmesiyle oluşur. Güvenilmek, kendi başına bir özgüvene ve tatmine yol açar (Şavkar, 2011: 22).

Sosyal sermayenin en açıcı kavramı olarak algılanan "güven" kavramı, insanların birbirlerine "olumlu karşılıklık" vermesi ile pekiştirilen bir kavramdır ve bu doğrultuda seyreden ilişkiler sayesinde insanların birbirlerine duydukları güven bağları sıkılaşmakta ve giderek artmaktadır.

Güven kavramına en çok odaklanan Francis Fukuyama'ya göre güven: "Sosyal sermaye bir toplumda ya da bir toplumun belli bölümlerinde güvenin hüküm sürmesinden doğan bir kapasitedir" (Field, 2008: 88). Güven unsurunu açıklarken dikkate alınması gereken noktalar: "Diğer insanlarla iletişime geçtiğimiz çok farklı durumlarda, örneğin; birisiyle yemek yerken, bankada işlem yaparken, evlenirken, otobüse binerken, başkasının çocuğuna hediye alırken, yasa dışı bir olayı bildirip bildirmeme arasında kalırken, oyumuzu belirlerken, çevreye duyarlı kalma veya korumamanın farklı yollarından birini tercih ederken güvenin önemi orya çıkar" (Field, 2008: 89). Güven yalnızca iki kişi arasında değil hem grup hem de kurumların ortak niteliği olarak görülmelidir. Sosyal sermaye açısından değerlendirildiğinde, Field'e (2008: 91) göre; güven, tamamlayıcı olmaktan ziyade genellikle bir sonuç ve bağımsız bir faktör olarak düşünülmelidir.

Bütün bu açıklamalar çerçevesinde, "Güven" unsurunu üç farklı sınıfa ayırmak mümkündür:

- 1) *Stratejik Güven*: İnsanların günlük deneyimlerinden elde ettiği ve yalnız kan bağıyla bağlı olduklarına veya tanıdıklarına ve kendilerine benzeyen kimselere karşı duydukları güvenidir.

- 2) *Genel Güven*: Bireylerin yalnız kan bağıyla bağlı oldukları tanıdıkları ve kendilerine benzeyen kimselere değil de kendi yakın çevreleri dışındaki yabancı kişilere duydukları güvendir.
- 3) *Kurumsal Güven*: Bireylerin siyasal, toplumsal ve ekonomik kurumlara ve sisteme güvenlerini ifade etmektedir (Uslaner, 2002: 1-2).

Stratejik güven, bireyler için kritik bir öneme sahip olmasına rağmen bir topluluk dikkate alındığında, genel ve kurumsal güven daha değerli görülmektedir. Bu doğrultuda birbirlerini tanımayan ya da birbirlerine yabancı bireylerin ilişkilerindeki güven duygusunun güçlü bir sosyal sermayenin varlığına işaret etmesi bakımından *genel güveni* vurgulamaktadır (Fukuyama, 1998:63).

Bir toplulukta yaşayan insanların birbirleri ile karşılıklı ilişkilerinde güçlü oldukları ve birbirlerini tanıdıkları durumlarda, sosyal etkileşimlerinde, güven düzeyi yüksek olmaktadır. Yüksek güven düzeyine sahip olan toplumlarda, rüşvet ve yolsuzluk daha az, güçlü bir ekonomi, yaşanan sorunları yargı dışında uzlaşmayla giderebilen, problem çözme yeteneği gelişmiş, bürokrasisinin performansının daha iyi olduğu ve bireyler arasında hoşgörünün varlığı söz konusudur. Bu toplumlarda hükümetler refahın adil dağılımı, eğitime imkânının toplumsal olarak daha geniş kesime yayılması, ekonomik politikanın istihdamın artırılarak işsizliğin önlenmesine yönelik politikalar belirlerler vb. düzenlemeler yaparlar (Uslaner, 2002: 14). Güven seviyesi arttıkça dayanışma olgusu, takım ruhu, iş birliği yapma tutkusunu, yardımlaşma isteği gibi pozitif uygulamalar toplumsal yaşamda giderek artar. Söz konusu bu durumlar, toplumsal güveni perçinler ve toplumsal bütünleşmeyi sağlamaktadır.

Yoğun güven kavramı ise güven kavramının diğer bir çeşididir. Yoğun güven, bireylerin kendi aile fertleri arasındaki güvendir. Yoğun güven kavramını içselleştirerek yönetebilen bireylerden oluşan ailelere yaşamları boyunca daha başarılı oldukları fark edilmekte ve gözlemlenebilmektedir.

4. Türkiye’de ve Dünyada Sosyal Sermaye

Sosyal barışın sağlanması için ülkelerde varlığını sürdüren adalet sisteminin gerçekten adaletli olduğuna herkesin inanması, çok önemlidir. Çünkü toplumda haksızlıklarla karşı karşıya kalan kişilerin en önemli güvenceleri adli makamlardır. Bu nedenledir ki, kişilerin haksızlığa uğradıklarında haklarını alabilmeleri yaşadıkları topluma ve siyasal sisteme inanmalarını ve daha fazla bağlanmalarını

sağlayacaktır. Tam tersi durumlarda toplumsal çöküntü ve sosyal patlamalar yaşanması kaçınılmazdır. Bu durumda toplumsal açıdan sosyal sermaye anlamında güven ortamının sağlanması mümkün olmayacaktır (Karagül ve Masca, 2005: 46). Dolayısıyla ülkelerin yaşadıkları ekonomik krizler, bireyler arası gelir dağılımındaki adaletsizler, alt yapısı oturmamış bir eğitim sisteminin varlığı, yolsuzluklar toplumsal bağların zayıflamasına neden olan faktörlerdendir.

Sosyal sermaye bağlamında yapılan araştırmalar, siyasal ve toplumsal veya özel ve genel olarak nitelendirebileceğimiz yaşam kalitesi ve niteliği ile yurttaşların erdemleri ve nitelikleri arasında doğrudan bir ilişki olduğu sonucunu gözler önüne sermiştir (Kılınç, 2010: 3).

Günümüzde hızlı kalkınan ülkeler arasında Türkiye’de bulunmaktadır. Toplumumuzdaki bireylerin gittikçe daha fazla avantaj sahibi olduğunu ve toplumsal etkinliklere katılımının arttığını görmekle beraber ancak bireylerarası birleştirici bağların da aynı hızla zayıfladığını ve bu durumun ülke genelinde oldukça değişken olduğu görülmektedir. Bu doğrultuda birleştirici ve ayırıştırıcı bireylerarası bağların farklı durumlarda değişkenlik gösterdiği, 2010-2014 yılları arasında World Value Survey’in yürüttüğü araştırmada görülmektedir. Bu araştırmalarda, toplumsal anlamda aileseli, ırksal, mezhepsel ve hemşerilik bağlarında oldukça artış görülmekle birlikte, diğer taraftan temel hak ve özgürlükler anlamında, sivil toplum kuruluşlarında vb. oldukça az faaliyet yaptıkları gözlemlenmektedir. .

Türkiye’de 100 yılı aşkın var olan devlet anlayışının köklü ve güvenilir olduğu, ancak sivil toplum ve devlet ilişkilerinin bu anlamda güçlü olmadığı bilinmektedir. Türkiye’de fırsat eşitliğinin olduğu, dengeli, sürdürülebilir bir toplumsal kalkınma için, ülke kültürümüzde var olan bütünleştirici bağların korunması, güçlendirilmesi ve bu bağların kişilerin bireyselleşebilmesini sağlayacak projelerin üretilmesi ile hem kendi topluluğumuzdaki bireyler arasında hem de diğer topluluklar arasında daha güçlü ve yapıcı bağların kurgulanması gerekmektedir.

Dünya Bankası; “sosyal sermayeyi, kurumlarla ağlar ve sosyal normlarla toplumun sosyal etkileşimin nitelik ve nicelik açısından yapılandırılması olarak tanımlamaktadır. Sosyal sermaye açısından ele alınan sosyal bağlılığın toplumların sürdürülebilir gelişmeleri ve ekonomik refah için önemli bir unsur olduğu belirtilmekte ve sosyal sermayenin kurumsal olarak biriktirilemeyeceği, ancak toplumu bir arada tutmak anlamında önemli bir rol oynadığı ifade edilmektedir” (Word Bank, 2002).

Türkiye'nin Sosyal sermayesinin belirlenmesine yönelik önemli veriler elde edebildiğimiz önemli bir çalışma 2005 yılında "Infacto Research" çalışma grubunca yapılan araştırmadır. Bu araştırma 15 ilin kentsel ve kırsal bölgelerinde, 18 yaş üstü (18-24 yaş aralığındaki nüfus) 1,216 kişi ile yapılan bir örnekleme çalışmasıdır. Sonuçları 27 Şubat 2006 tarihinde kamuoyuna açıklanan araştırma bulgularına göre, genelleştirilmiş güven seviyesi ölçümü için sorulan "insanların çoğuna güvenilebilir" düşüncesini onaylayanların oranı % 12,6 iken, "insanlarla ilişkilerde çok dikkatli olunmalı" düşüncesini destekleyenlerin oranı % 85,7 olarak gerçekleşmiştir. Bu rakamlar, güvensizliğin en açık göstergesidir (Yıldız ve Topuz, 2011: 220).

Bu araştırmanın bulguları genel olarak şöyledir:

- ✓ Türk toplumunda sosyal sermaye düzeyi düşüktür,
- ✓ Sosyal sermaye, siyasi ve sivil katılım, sorgulamadan itaat ve hoşgörüsüzlük gibi kavramlar birbirleriyle ilişkilidir,
- ✓ Derneklerin yaygınlaşması ve siyasi katılımın artmasının yolu sosyal sermaye düzeyinin yükseltilmesinden geçmektedir,
- ✓ Genelleştirilmiş güven ve sivil katılım, daha iyi işleyen demokrasi için tetikleyici rol oynayacak değişkenlerdir (Altay, 2007: 352).

Türkiye'de güven düzeyini ölçen araştırmalarda eğitim düzeyi, gelir, yaş, dindarlık ve siyasi eğilimler gibi bağımsız değişkenlerin güvensizlik düzeyini fazla etkilemediği görülmektedir. Yani her gruptan, her düşünceden insan için güven oranı aşağı yukarı aynı düzeydedir (Esmer, 1999: 26).

Ülkelerdeki sosyal sermayenin varlığını ve boyutunu saptayan ölçütlerden biri de belirli dönemlerde yapılan Dünya Değerler Anketi (DDA)'dir. Seksenden fazla ülkede gerçekleştirilen DDA'de kişilere "Genel olarak çoğu kişinin güvenilir olduğunu veya onlarla olan ilişkilerinizde aşırı dikkate gerek olmadığını düşünüyor musunuz?" şeklinde bir soru sorulmakta ve bu sorulardan alınan cevaplar yüzde olarak sıralanmaktadır. İlgili soruya "evet" cevabını verenlerin oranının yüksek olduğu ülkelerdeki sosyal sermaye birikimi yüksek kabul edilmekte, düşük olan ülkeler ise sosyal sermaye açısından fakir olarak değerlendirilmektedir (Yıldız ve Topuz, 2011: 217). Sosyal sermayenin ölçümüne yönelik yapılan çalışmalar arasında, yer alan World Value Survey (DDA), Türkiye'nin sosyal sermayesinin yetersiz olduğunu çok açık bir şekilde göstermektedir. Bu yetersizliğin temel nedeni, *yaşanan yolsuzluk, hortumculuk, rüşvet, siyasi çatışmalardan kaynaklanan siyasi ve ekonomik güvensizlik gibi sorunların,*

insanların gelecekle ilgili beklentilerini olumsuz etkilemesi ve böylece birbirlerine ve topluma karşı olan güvenlerini yitirmesine neden olmasındır (Yıldız ve Topuz, 2011: 222). Türkiye'nin güven düzeyinin düşük olması, demokrasinin ve sivil toplumun gelişmesi açısından da sorunlara yol açmaktadır. Güven eksikliği, ekonomik, siyasal ya da kültürel ortaklıklar kurmayı, örgütlenme kapasitesini ve kurumlara üyeliği de zorlaştırmaktadır (Erdoğan, 2016: 14).

Bu güne kadar üzerinde durulmayan hatta çok fazla bilinmeyen beşerî ve sosyal sermaye olgularını dikkate olarak, Türkiye'nin sosyal ve ekonomik konularını yeniden çözümlenmek gerekmektedir. Türkiye'de bu zamana kadar sosyal, siyasal ve ekonomik sorunlar birbirinden bağımsız olarak ele alınmış ve bu doğrultuda çözümler aranmaya çalışılmıştır. Aslında yapılması önerilen, beşeri bir bilim olan ekonominin, diğer toplumsal olaylardan bağımsız olmadığı sorunların birbiri ilgili olduğu göz önünde bulundurularak çözüme kavuşturulması gerekmektedir. Bu bağlamda, Türkiye'deki sosyal sermaye yetersizliği ile ekonomik yetersizliğin birbirini beslediği bilinmelidir (Karagül ve Masca, 2005: 48).

1999-2005 yılları arasında Dünya Bankası'nda ve Avustralya, Kanada, İngiltere, ABD, Yeni Zelanda, Finlandiya, İrlanda gibi pek çok ülkede "sosyal sermaye" kavramının politika tartışmalarının içerisinde barındırmanın farklı yolları aranmış; toplumsal araştırmalara sosyal sermayeyi ölçecek sorular eklenmiştir. Kanada, ABD, İngiltere gibi ülkelerde Merkez sol hükümetlerin bulunması, politika tartışmalarında, önceki "yoksulluk kültürü" kavramları yerine daha yapıcı "sosyal" kavramların kullanılmasını sağlamıştır. Bu kavramsal yenilik; devlet ve topluluklar arasındaki ilişki dinamikleri, göçmenliğin doğası ve akışı yoksullar arasında hayatta kalma stratejileri gibi konuları sosyal ilişkiler çerçevesinde ele almaya ve daha iyi kavramaya yönelik bakış açısı geliştirmeye yardımcı olmuştur. 1995 yılında Dünya Bankası, sosyal kalkınma için oluşturduğu bölümü kurmuş ve kendi bünyesine dahil etmiştir. Sosyal sermaye kavramının bu dönemlerde yükselmesi; ekonomi ve diğer sosyal bilimler arasında bağlantı görevi görecektir mantıklı bir ifade olarak algılanarak iç ve dış politikalara yansıtılmıştır (Woolcock, 2010).

Sosyal sermaye, az gelişmiş ülkelerin kronikleşen iktisadi sorunlarını çözmek için farklı bir boyuttan bakış açısına sahip olma ve değerlendirme fırsatı vermektedir. İlgili ülkelerde ekonomik sorunların çözümü için daha ziyade finansal sermaye yetersizliği üzerinde durulmakta ve mali disiplini sağlamak için eğitim, sağlık, kültür ve alt yapı gibi sosyal içerikli harcamalar kısılmaktadır. Ancak

söz konusu politikalar hem beşerî hem de sosyal sermaye birikimini zaafa uğratar niteliktedir. Bu ise ilgili ülkelerde ekonomik sorunların süreklilik kazanmasına yol açabilmektedir (Karagül ve Dündar, 2006: 65).

5. Sosyal Sermaye Bileşenlerinden Güven Hakkında Bir Değerlendirme: Manisa Celal Bayar Üniversitesi İktisadi Ve İdari Bilimler Fakültesi Öğrencilerine Yönelik Bir Uygulama

Yukarıdaki açıklamalar çerçevesinde, mikro açıdan üniversite gençlerinin üniversite yönetimine, öğretim üyelerine ve arkadaşlarına genel güvenlerini ölçmek, genel güven düzeylerini arttırmaya yönelik tespit ve öneriler oluşturmak amacıyla yapılan uygulama analizi yer almaktadır.

5.1. Araştırmanın Amacı

Bu bilimsel çalışmada amaç, bir ülkede insan kaynağının yetişmesinde oldukça önemli bir yere sahip olan üniversitelerin, sosyal sermaye kavramı içinde yer alan “güven unsuru” nun belirlenmesidir. Ayrıca mikro açıdan üniversite öğrencilerinin okudukları üniversitenin yönetimine, akademisyenlerine ve arkadaşlarına olan genel güvenlerini ölçmek, güvenlerini arttırmaya yönelik tespit ve öneriler yaparak literatüre katkı sağlamaktır.

5.2. Veri Toplama Aracı ve Örneklem Büyüklüğü

Bu çalışmada veri toplama aracı olarak anket tekniği kullanılmıştır. Anket, katılımcıların belirli bir konuda düşünce, tutum ve davranışlarını daha önce belirlenmiş bir sırada ve yapıda oluşturulmuş sorulara dayalı olarak elde etmeyi sağlamaktadır (Gürbüz ve Şahin, 2014:171). Anket soruları kuramsal çerçevede savunulan konulara dayanılarak oluşturulan soru havuzu içerisinden eleme yapılarak hazırlanmış (Gerşil ve Aracı, 2011:69) ve Manisa Celal Bayar Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesinin işletme, iktisat, maliye, Kamu yönetimi, Çalışma ekonomisi ve Endüstri İlişkileri bölüm öğrencilerine uygulanmıştır. Anket formunda 44 soru maddesi bulunmaktadır. Bu soru maddelerinden ilk 5 tanesi ankete katılan katılımcıların sosyo-demografik özellikleri, geriye kalan soru maddeleri ise; öğrencilerin sosyal sermaye kavramının genel güven unsuruna ilişkin düşünce, tutum ve davranışlarını belirlenemeye yöneliktir.

Araştırmanın evrenini Manisa Celal Bayar Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesinin işletme, iktisat, maliye, Kamu yönetimi, Çalışma ekonomisi ve Endüstri İlişkileri bölüm öğrencileri

oluşturmaktadır. Sözü edilen bu bölümlerde 2017 yılı itibari ile eğitim-öğretim gören 6036 öğrenci bulunmaktadır. Sosyal sermayenin güven unsurunun toplumun sosyolojik olarak analizlerinde (bkz. Gerni, 2013: IV) önemi göz önünde bulundurularak özellikle sosyal bilimler alanında öğrenim gören öğrencilere uygulanması düşünülmüştür. Basit tesadüfi örnekleme yöntemiyle ankete katılacak kişi sayısı yani örneklem büyüklüğü belirlenmiştir. Buna göre, evren büyüklüğü 6036, %5 anlam düzeyi ve %5 örneklem hatası olarak alındığında örneklem büyüklüğü 362 kişi olarak hesaplanmıştır. Çalışmada 400 öğrenciye anket uygulanmıştır. Ancak, yapılan anket formları incelendiğinde, 337 öğrencinin anket formundaki tüm sorulara cevap verdiği tespit edilmiştir. Bu nedenle çalışmada uygulanacak istatistiksel analizlerin güvenilir ve geçerli sonuçlar vermesi bakımından 337 anket formu değerlendirilmeye alınmıştır.

5.3. Araştırma Yöntemi ve Bulgular

Bu çalışmada kullanılan istatistiksel yöntemler, çok değişkenli istatistik yöntemlerinden biri olan keşfedici faktör analizi (KFA), t testi ve anova testidir. KFA'nin temel amacı, veri setinin daha az sayıda ve anlamlı faktörlere indirgenmesidir (Keskin ve İncekırık, 2017). İki grup arasındaki farklılıklar t test istatistiği ile üç ve üçten fazla grup arasındaki farklılıklar ise Anova test istatistiği ile belirlenmiştir. Anova test sonucunda grup farklılıklarının ortaya çıkması durumunda da post hoc testi ile bu farklılıkların hangi gruplar arasında olduğu araştırılacaktır. Ayrıca Anket verileri Statistical Package for Social Sciences (SPSS 22) bilgisayar programına girilerek yapılarak istatistiksel analizler uygulanmıştır.

Ankete katılan 337 öğrencinin demografik özelliklerine ait frekans dağılımları aşağıdaki tabloda verilmiştir.

Tablo1. Ankete Katılan Öğrencilere ait Frekans Dağılımı

Demografik Özellikler	N	F	%	Demografik Özellikler	N	F	%
Cinsiyet	337			Bölümler	337		
Kadın		204	60.5	İşletme		57	16.9
Erkek		133	39.5	İktisat		106	31.5
Yaş Grupları	337			Kamu Yönetimi		50	14.8
18 -20		71	21.1	Maliye		64	19
21- 23		244	72.4	Çalışma		60	17.8
24 -26		17	5	Ekonomisi ve Endüstri İlişkileri			
27 ve üzeri		5	1.5				

Tablo 1'e göre; ankete katılanların % 60.5 kadın, % 39.5 erkektir, 18 – 20 yaş grubunda % 21.1, 21-23 yaş grubunda % 21.4, 24-26 yaş grubunda % 5, 21 ve üzeri yaş grubunda ise % 1.5 kişi bulunmaktadır. Katılımcıların % 31.5 İktisat, % 19'u Maliye, % 17.8'i Çalışma Ekonomisi ve Endüstri İlişkileri, % 16.9'u İşletme ve % 14.8'i Kamu Yönetimi bölümlerinde okumaktadırlar.

Anket güvenilirliği "Coranbach's Alpha (α)" katsayısına göre belirlenmiştir, Coranbach's Alpha değeri ile ölçüm araçlarında maddelerin birbiri ile tutarlı olup olmadığı ve maddelerin söz konusu kavramı ölçüp ölçmediğini belirlemektedir (Gürbüz ve Şahin, 2014:155). Ankette yer alan demografik özelliklere ait sorular çıkartılarak (39 soru maddesine ait) elde edilen ölçüğün güvenilirlik katsayısı (α) 0.925 olarak belirlenmiştir. Bu değer 0,70'in üzerinde olması anketteki soru maddelerinin birbirleriyle tutarlı ve maddelerin söz konusu kavramı çok iyi ölçtüğü anlaşılmaktadır (Gürbüz ve Şahin, 2014:156).

Ankette birbiriyle ilişkili soru maddelerini bir araya getirerek, birbiriyle tutarlı daha az sayıda faktör elde etmek amacıyla yapılan ilk KFA'de, elde edilen faktörlerin toplam varyansın % 42.268 oranında açıkladığı görülmüştür. Genel bir kural olarak, faktör analizinde tüm faktörlerin açıkladıkları toplam varyansın en az % 50 olması önerilmektedir (Gürbüz ve Şahin, 2014:292). Bu nedenle, soru maddelerinin ortak varyans değeri 0.45'den küçük olan ve çift faktör yüklemesi olduğu tespit edilen soru maddeleri testten çıkarılarak (19 soru maddesi çıkartılmıştır) yeniden KFA yapılmış. Bu analiz sonucunda; örneklem büyüklüğünün faktör analizine uygun olup olmadığını ölçmeye yarayan KMO (Kaisen-Meyer-Olkin) test değeri 0.885 olarak hesaplanmıştır. Bu değer 0.60 ve üstünde olması örneklem büyüklüğünün, ve Bartlett Küresellik testte ait "p" değerinin 0.05'den küçük çıkması da soru maddelerine ait korelasyon matrisinin faktör analizine uygun olduğunu göstermektedir. Tablo 2'de KFA sonucu elde edilen faktör sayını gösteren özdeğerler (1'den büyük olanlar) ve faktörlerin rotasyon sonrası toplam açıklanan varyans yüzdeleri yer almaktadır.

Tablo 2. Toplam Açıklanan Varyans

Faktörler (Bileşenler)	Başlangıç Özdeğerler		Döndürme Sonrası Faktörler Bilgileri		
	Toplam	Varyans (%)	Toplam	Varyans (%)	Açıklanan Toplam Varyans (%)
1	6.123	30.616	4.059	20.296	20.296
2	2.994	14.970	3.939	19.696	39.992
3	1.621	8.104	2.740	13.698	53.690

Tablo 2'in "Başlangıç Özdeğer" sütununda özdeğerleri 1'den büyük olan üç faktöre ait bilgiler yer almaktadır. Buna göre üç faktörü sırasıyla özdeğerleri 6.132, 2.994 ve 1.621 olduğu görülmektedir. Tablo 1'in "Döndürme Sonrası Faktörlerin Açıklanan" sütununda ise döndürme işlemi sonucunda ilk faktör varyansın % 20.296'sını, ikinci faktör varyansın % 19.696 ve üçüncü faktör varyansın % 13.698'ini açıklamaktadır. Bu üç faktör toplam varyansın % 53.690'nını açıklamaktadır. Bu oranın % 50'den büyük olması istenilen bir durumdur.

KFA sonucu elde edilen üç faktörün daha iyi anlaşılması, yorumlanması ve isimlendirilmesi amacıyla rotasyon işlemi yapılmıştır. En çok kullanılan rotasyon yöntemlerinden biri olan "Varimax Rotasyon" yöntemi sonucunda, her bir faktördeki soru maddelerinin faktör yükleri elde edilmiştir. Tablo 3'de soru maddelerine ait faktör yükleri ve α katsayıları yer almaktadır.

Tablo 3'ün ilk sütununda faktör numaraları ve isimleri yer almaktadır. Faktörler isimlendirilirken içerdikleri soru maddeleri dikkate alınmıştır. Buna göre birinci faktör "Akademisyene Güven", ikinci faktör "Öğrenciye Güven" ve üçüncü faktör "Üniversiteye Güven" olarak isimlendirilmişlerdir. İlgili tablonun ikinci sütununda faktörlere ait soru maddeleri yer almaktadır. Tablo 2'nin üçüncü sütununda ise faktörlerdeki soru maddeleri ait oldukları faktör içindeki faktör yükleri, büyükten küçüğe doğru sıralı olarak verilmiştir. Tablo 3'nin son sütununda "Cronbach's Alpha" değerleri yer almaktadır. Sekiz soru maddesinden oluşan faktör 1'in α katsayısı 0.861, yedi soru maddesinden oluşan faktör 2'nin α katsayısı 0.817 ve beş soru maddesinden oluşan faktör 3'ün α katsayısı 0.758 olarak hesaplanmıştır. Bu değerlerin 0,70'in üzerinde olması faktörlerdeki soru maddelerinin kendi aralarında da tutarlı ve söz konusu faktörleri çok iyi ölçtüğü anlaşılmaktadır.

Tablo 3. Dönüştürülmüş Faktör Matrisi ve Faktörlere ait Coranbach's Alpha Değerleri

Faktör Numarası ve İsmi	Faktör Soru Maddeleri	Faktör Yükleri	Coranbach's Alpha (α) Değerleri
Faktör 1 Akademisyene Güven	B7. Akademisyenler öğrencilere güvenir ve saygılı davranırlar	0.788	0.861
	B5. Akademisyenler yerinde ve doğru kararlar alır	0.747	
	B6. Akademisyeni bir sorunun olduğunda odasında ziyaret edebiliyorum	0.705	
	B14. Akademisyenler genellikle verdikleri sözleri mutlaka tutarlar	0.678	
	B8. Akademisyenler takım çalışmasına olanak sağlar	0.649	
	B9. Akademisyenler öğrencilerin hepsine eşit davranır, ayırım yapmaz	0.637	
	B10. Akademisyenler dersin yapılması için gereken bütün araç gereç ve diğer imkanları	0.633	
	B13. Akademisyenler öğrencilerinin ders ile ilgili önerilerini alırlar	0.610	
Faktör 2 Öğrenciye Güven	C9. Öğrenciler birbirlerinin başarılarını kıskanmazlar	0.787	0.817
	C10. Öğrenciler arasında pek sık anlaşmazlık yaşanmaz	0.786	
	C11. Öğrenciler hatalardan birbirlerini sorumlu tutmazlar	0.768	
	C12. Öğrenciler arasında dedikodu, iftira, kıskançlık gibi olumsuzluklar yaşanmaz	0.746	
	C8. Öğrenciler birbirlerine güvenirler	0.743	
	C4. Öğrenciler pek çok konuda birbirlerine destek olurlar	0.667	
	C3. Bütün öğrenciler Sorumluluklarını yerine getirirler	0.610	
Faktör 3 Üniversiteye Güven	A2. Üniversitemizde performans ve değerlendirme gibi konularda adaletli uygulamalar	0.746	0.758
	A1. Üniversitemiz huzurlu bir çalışma ortamı yaratmaya çalışıyor	0.690	
	A6. Öğrencilerin eşit bir şekilde önemsendiğini hissetmektedir	0.669	
	A5. Stratejik kararlarda öğrencilere katılım hakkı verilmektedir	0.656	
	A11. Üniversite öğrencilerine kendilerini geliştirmesi için fırsat sunuyor	0.595	

Ankete katılan öğrencilerin cinsiyet, yaş ve okudukları bölümlere göre, KFA'nde elde edilen ve “Akademisyene Güven”, “Öğrenciye Güven” ve “Üniversiteye Güven” olarak adlandırılan faktörleri oluşturan soru maddeleri arasında anlamlı farklılıkların olup olmadığı t testi ve anova test istatistikleri ile araştırılmıştır.

İki bağımsız örneklem ortalaması arasındaki farkın anlamlı olup olmadığı “Bağımsız iki örnek t test” istatistiği ile araştırılmıştır. İlgili teste ait sıfır hipotezler aşağıda verilmiştir.

H_{01} : Ankete katılanlar “Akademisyene Güven” e ilişkin görüşleri cinsiyete göre anlamlı bir farklılık göstermez

H_{02} : Ankete katılanlar “Öğrenciye Güven” e ilişkin görüşleri cinsiyete göre anlamlı bir farklılık göstermez

H_{03} : Ankete katılanlar Ankete katılanlar “Öğrenciye Güven” e ilişkin görüşleri cinsiyete göre anlamlı bir farklılık göstermez

Aşağıdaki tabloda t test istatistik sonuçları verilmiştir. Aynı zamanda tablonun son sütununda % 5 anlam düzeyine göre ilgili hipotez için verilen karar yer almaktadır.

Tablo 4. t Test Sonuçları

Hipotezler	t	sd*	p	Karar
H ₀₁	3,367	335	0.001	Red
H ₀₂	-0,260	335	0,795	Kabul
H ₀₃	1,829	335	068	Kabul

*sd: serbestlik derecesi

Tablo 4'e göre H₀₁ hipotezine ait olasılık değeri $p < 0.05$ olduğu için reddedilmiştir. Buna göre Ankete katılanlar "Akademisyene Güven" e ilişkin görüşleri cinsiyete göre anlamlı bir farklılık göstermektedir. H₀₂ ve H₀₃ hipotezlerine ait olasılık değeri $p > 0.05$ olduğu için kabul edilmiştir. Ankete katılanlar "Öğrenciye Güven" ve "Öğrenciye Güven" e ilişkin görüşleri cinsiyete göre anlamlı bir farklılık göstermediği anlaşılmaktadır.

Üç ve daha fazla grup arasındaki farkın anlamlı olup olmadığı "ANOVA" test istatistiği ile incelenmektedir. Bu test istatistiği ile öğrenci yaş grupları (4 grup) ve okudukları bölümlere (5 grup) göre aşağıdaki hipotezler test edilecektir.

H₀₁: Yaş grupları bakımından "Akademisyene Güven" e ilişkin görüş farklılığı yoktur.

H₀₂: Yaş grupları bakımından "Öğrenciye Güven" e ilişkin görüş farklılığı yoktur.

H₀₃: Yaş grupları bakımından "Üniversiteye Güven" e ilişkin görüş farklılığı yoktur.

H₀₄: Okunulan bölüm bakımından "Akademisyene Güven" e ilişkin görüş farklılığı yoktur.

H₀₅: Okunulan bölüm bakımından "Öğrenciye Güven" e ilişkin görüş farklılığı yoktur.

H₀₆: Okunulan bölüm bakımından "Üniversiteye Güven" e ilişkin görüş farklılığı yoktur.

Anova test istatistiği sonuçlarının anlamlı olabilmesi için grup varyanslarının homojen olması gerekmektedir. Yani, "H₀: Grup varyansları homojendir (eşittir)" şeklindeki sıfır hipotezinin de test edilmesi gerekmektedir. SPSS'de tek yönlü anaova test istatistiği yapılırken homojenlik test sonuçları dikkate alınmıştır.

Tablo 5'de yukarıdaki altı hipoteze ANOVA test sonuçları yer almaktadır.

Tablo 5. ANOVA Test sonuçları

Levene İstatistik	sd1	sd2	p	Homojenlik Varsayımı	Hipotez	Anova				Hipotez Kararı
						F	sd1	sd2	p	
5.196	3	333	0.002	Geçersiz	H ₀₁	2.192	3	333	0.089	Yorumsuz
1.193	3	333	0.312	Geçerli	H ₀₂	1.136	3	333	0.334	Kabul
0.958	3	333	0.413	Geçerli	H ₀₃	2.077	3	333	0.103	Kabul
1.685	4	332	0.153	Geçerli	H₀₄	4.010	4	332	0.003	Red
0.341	4	332	0.850	Geçerli	H ₀₅	0.636	4	332	0.637	Kabul
1.142	4	332	0.336	Geçerli	H₀₆	2.644	4	332	0.034	Red

Tablo 5’deki tüm hipotezler 0.05 anlam düzeyine göre test edilmiştir. Buna göre; H₀₁ hipotezine ait “H₀: Grup varyansaları homojendir (eşittir)” hipotezi 0.05 anlam seviyesinde reddedildiği için Anova test istatistik sonucunu yorumlamanın sağlıklı olmayacağı için “Yorumsuz” olarak bırakılmıştır. Diğer tüm hipotezler için homojenlik varsayımı kabul edilmiştir. Tablo 5’de H₀₂, H₀₃ ve H₀₅ hipotezleri kabul edilmiştir. Yani Yaş grupları bakımından “Öğrenciye Güven” ve “Üniversiteye Güven” e ilişkin görüş farklılığı ve okunulan bölüm bakımından “Öğrenciye Güven” e ilişkin görüş farklılığı yoktur. “Okunulan bölüm bakımından ilişkin görüş farklılığı yoktur” şeklinde kurulan H₀₄ reddedilerek, okunulan bölüm bakımından “Akademisyene Güven” e ilişkin görüş farklılıklarının olduğu belirlenmiştir. Aynı şekilde H₀₆ hipotezi de reddedilerek, okunulan bölüm bakımından “Üniversiteye Güven” e ilişkin görüş farklılığı vardır sonucunu ulaşılmıştır. Gruplar arası anlamlı farklılığın tespit edildiği H₀₄ ve H₀₆ hipotezlerinde, farklılığın hangi gruplardan kaynaklandığını araştırmak için “Post Hoc” testlerinden biri olan, çoklu karşılaştırmalarda kullanılan “Tukey test istatistiği” yapılmıştır. Tablo 6’da tukey test istatistiği sonuçları yer almaktadır.

Tablo 6. Tukey Test İstatistik Sonuçları

Tukey HSD					
Değişkenler	I	J	Ortalama Farklık (I-J)	Std.Hata	p
Akademisyene Güven	İşletme	Kamu Yönetimi	,23171	,15293	,553
		İktisat	-,16013	,12964	,731
		Maliye	,17054	,14375	,759
		Çalışma Ekonomisi ve Endüstri İlişkileri	-,21996	,14599	,559
	Kamu Yönetimi	İşletme	-,23171	,15293	,553
		İktisat	-,39184*	,13541	,033
		Maliye	-,06117	,14897	,994
		Çalışma Ekonomisi ve Endüstri İlişkileri	-,45167*	,15113	,025
	İktisat	İşletme	,16013	,12964	,731
		Kamu Yönetimi	,39184*	,13541	,033
		Maliye	,33067	,12494	,064
		Çalışma Ekonomisi ve Endüstri İlişkileri	-,05983	,12751	,990
	Maliye	İşletme	-,17054	,14375	,759
		Kamu Yönetimi	,06117	,14897	,994
		İktisat	-,33067	,12494	,064
		Çalışma Ekonomisi ve Endüstri İlişkileri	-,39049*	,14183	,049
	Çalışma Ekonomisi ve Endüstri İlişkileri	İşletme	,21996	,14599	,559
		Kamu Yönetimi	,45167*	,15113	,025
		İktisat	,05983	,12751	,990
		Maliye	,39049*	,14183	,049
Üniversiteye Güven	İşletme	Kamu Yönetimi	,15039	,16556	,894
		İktisat	-,26826	,14034	,313
		Maliye	-,10186	,15561	,966
		Çalışma Ekonomisi ve Endüstri İlişkileri	,04439	,15804	,999
	Kamu Yönetimi	İşletme	-,15039	,16556	,894
		İktisat	-,41864*	,14659	,037
		Maliye	-,25225	,16127	,522
		Çalışma Ekonomisi ve Endüstri İlişkileri	-,10600	,16361	,967
	İktisat	İşletme	,26826	,14034	,313
		Kamu Yönetimi	,41864*	,14659	,037
		Maliye	,16639	,13526	,734
		Çalışma Ekonomisi ve Endüstri İlişkileri	,31264	,13804	,159
	Maliye	İşletme	,10186	,15561	,966
		Kamu Yönetimi	-,25225	,16127	,522
		İktisat	-,16639	,13526	,734
		Çalışma Ekonomisi ve Endüstri İlişkileri	,14625	,15354	,876
	Çalışma Ekonomisi ve Endüstri İlişkileri	İşletme	-,04439	,15804	,999
		Kamu Yönetimi	,10600	,16361	,967
		İktisat	-,31264	,13804	,159
		Maliye	-,14625	,15354	,876

Tablo 6'dan ankete katılan öğrencilerin okudukları bölümler bakımından “Akademisyene Güven” e ilişkin görüş farklılığın kaynağı 0.05 anlam düzeyinde; Çalışma Ekonomisi ve Endüstri İlişkileri, İktisat, Maliye ve Kamu Yönetimi bölümlerinden

kaynaklanmaktadır. Çalışma Ekonomisi ve Endüstri İlişkiler bölümünde okuyan öğrenciler; Maliye ve kamu yönetiminde okuyan öğrencilere göre, İktisat bölümünde okuyan öğrenciler ise Kamu Yönetiminde okuyan öğrencilere göre akademisyenlere daha çok güvendikleri ortaya çıkmıştır. İlgili tabloda ankete katılan öğrencilerin okudukları bölümler bakımından “Üniversiteye Güven” e ilişkin görüş farklılığın kaynağı 0.05 anlam düzeyinde; Kamu Yönetimi ve İktisat bölümlerinden kaynaklanmaktadır. İktisat bölümünde okuyan öğrencilerin Kamu Yönetiminde okuyan öğrencilere göre üniversitelerine daha çok güvendikleri ortaya çıkmıştır.

KFA sonucu elde edilen üç faktörün ait oldukları faktördeki faktör değerleri kullanılarak öğrencilerin ilgili faktör için görüşleri tespit edilmiştir. Bunun için, ilgilenilen faktördeki faktör değeri sıfırdan büyük olan sayılar olumlu sıfırdan küçük olan sayılar ise olumsuz olarak değerlendirilmiştir. Böylelikle öğrencilerin ilgilenilen faktöre “olumlu” ve “olumsuz” görüşlerini yansıtan oranlar elde edilmiştir. Tablo 7’de öğrencilerin elde edilen faktörler için düşünceleri ter almaktadır.

Tablo 7. Öğrencilerin Faktör Görüşleri

Faktörler	Öğrenci Görüşü			
	Olumlu	%	Olumsuz	%
Faktör 1 Akademisyene Güven	173	51.3	164	48.7
Faktör 2 Öğrenciye Güven	173	51.3	164	48.7
Faktör 3 Üniversiteye güven	176	52.2	161	47.8

Tablo 7’ye göre öğrencilerin akademisyene güveni ve arkadaşlarına genel güveni %51.3 iken üniversiteye genel güveni %52.2 olarak tespit edilmiştir.

Sonuç

Sosyal iletişim ağları arasında kabul edilen Üniversitelerde toplumun geleceğini oluşturan gençlerin sosyal sermayelerinin güven unsurunun mikro açıdan belirlenmesi ve topluma sağlayacağı yararlar nedeniyle oldukça önem taşımaktadır. Bu bağlamda, sosyal ağlar aracılığı ile toplum kendini organize ederek yeni değerler üretilebilmesi sağlanmış olacaktır.

Bu araştırma Celal Bayar Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesinin ilgili bölümlerinde okuyan 337 öğrenciye

uygulanmıştır. Araştırma değişkeni olarak üç alt faktör kullanılmıştır. Ankete katılan öğrencilerin okudukları bölümler bakımından “Akademisyene Güven” e ilişkin görüş farklılıkları değerlendirildiğinde; Çalışma Ekonomisi ve Endüstri İlişkiler, İktisat, Maliye ve Kamu Yönetimi bölümlerinden kaynaklandığı görülmektedir. Çalışma Ekonomisi ve Endüstri İlişkiler bölümünde okuyan öğrenciler; Maliye ve kamu yönetiminde okuyan öğrencilere göre, İktisat bölümünde okuyan öğrenciler ise Kamu Yönetiminde okuyan öğrencilere göre akademisyenlere daha çok güvendikleri ortaya çıkmıştır.

Ankete katılan öğrencilerin okudukları bölümler bakımından “Üniversiteye Güven” e ilişkin görüş farklılığı değerlendirildiğinde; Kamu Yönetimi ve İktisat bölümlerinden kaynaklanmaktadır. İktisat bölümünde okuyan öğrencilerin Kamu Yönetiminde okuyan öğrencilere göre üniversitelere daha çok güvendikleri ortaya çıkmıştır.

Bu açıklamaların ışığında, Celal Bayar Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi öğrencilerine yapılan mikro uygulama ile sosyal sermayenin genel güven düzeyleri ölçülmüş ve öğrencilerin üniversiteye, akademisyenlere ve arkadaşlarına olan genel güven düzeyi Tablo 7’de görüldüğü üzere % 51-52 düzeylerinde kalmıştır. Buda her 2 öğrenciden birinin genel güven düzeylerinin olmadığını (Dünya Değerler Anketinde de belirtildiği üzere) göstermesi bakımından oldukça çarpıcıdır.

Bu çerçevede, toplumsal olarak farklılıklara odaklanarak ayrışma yerine benzerlikleri açığa çıkarmak ve insanlara güvenmeyi öğrenmeliyiz. Dolayısıyla mevcut demokrasimizin toplumda yaşayan tüm bireylere yayılması, ifade ve yaşama özgürlüğüne kavuşulması, adaletsiz gelir dağılımının ortadan kalkması ve gerçekten adaletin var olduğuna olan inançların ve umutların tükenmemesi ve bu düzenin iyileştirilmesinin öncelikle “genel güven” ile gerçekleşeceği unutulmamalıdır.

Kaynakça

- Altay, A. (2007). Bir Kamu Malı Olarak Sosyal Sermaye ve Yoksulluk İlişkisi. *Ege Akademik Bakış*, 7 (1), 337–362.
- Balcı, S. B. (2015). Dünya Bankası Perspektifinden Sosyal Sermaye ile Kalkınma Yaklaşımları, *Planlama*, 1 (25), 1-7.
- Bexley, E. (2007). Social Capital in Theory and Practice. *Education and Training*.
- Brook K. (2005). *Labour Market Participation: The Influence of Social Capital*.

file:///C:/Users/Pro/Desktop/SOSYAL%20SERMAYE/brook%202005%20orjinal.pdf

- Field, J. (2008). *Sosyal Sermaye*. İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.
- Erdoğan, E. (2016). Sosyal Sermaye, Güven ve Türk Gençliği..., http://www.urbanhobbit.net/pdf/sosyal%20sermaye_emre%20erdogan.pdf (Erişim Tarihi:09.082018)
- Esmer, Y. (1999). Devrim, Evrim, Statüko: Türkiye’de Sosyal, Siyasal Ekonomik Değerler, İstanbul: *Türkiye Ekonomik ve Sosyal Etüdler Vakfı (TESEV)*.
- Gerni, M. (2013). *İlişkilerin Maddi Yönü Sosyal Sermaye ve Örgütsel Boyutu*. İstanbul: Beta Yayıncılık.
- Gerşil, G. ve Aracı, M. (2011). Sosyal Sermayenin Güven Unsurunun İş Görenlerin Performansı Üzerine Etkileri. *Çalışma ve Toplum*, 40.
- Gök, M. (2014). *Toplumsal Kalkınmanın ve Sosyal Sermayenin Bilinmeyen Aktörleri: Kadın Odaklı Sivil Toplum Kuruluşları*. (Yayımlanmamış Doktora Tezi). Hacettepe Üniversitesi / Sosyal Bilimler Enstitüsü / Sosyoloji Anabilim Dalı, Ankara.
- Günkör, C. ve Özdemir, Ç. (2017). Sosyal Sermaye ve Eğitim İlişkisi, *Türk Eğitim Bilimleri Dergisi*, 15 (1), 70-90.
- Karagül, M. ve Masca, M. (2005). Sosyal Sermaye Üzerine Bir İnceleme. *Ekonomik ve Sosyal Araştırmalar Dergisi*, Bahar (1), 37-52.
- Karagül, M. ve Dündar, S. (2006), Sosyal Sermaye ve Belirleyicileri Üzerine Ampirik Bir Çalışma, *Akdeniz İ.İ.B.F. Dergisi*, (12), 61-78.
- Keçeli, A. F. (2013). Sosyal Sermaye. *Birikim Dergisi*, <http://www.birikimdergisi.com/guncel-yazilar/719/sosyal-sermaye#.W12nAtIzbiU> (Erişim Tarihi: 09.08.2018)
- Keskin, R. ve İncekırık, A . (2017). Ekonometri Bölümü Öğrencilerinin Başarılarını Etkileyen Faktörlerin Belirlenmesi: Manisa Celal Bayar Üniversitesi Örneği. *Alphanumeric Journal*, 5 (2), 215-228.
- Kılınç, Z. A. (2010). Yurttaşlık Ahlakı Olarak Sosyal Sermaye, *Bilgi* (21), 1-37.
- Şavkar, E. (2011), *Sosyal Sermayenin Unsurları ve Ekonomik Kalkınmayla İlişkisi*. (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Afyon Kocatepe Üniversitesi / Sosyal Bilimler Enstitüsü / İktisat Anabilim Dalı, Afyon.
- Şeker, Ş. E. *Sosyal Sermaye (Social Capital)*, MIS Sözlük.

- Uslaner, E. M. (2002). Trust in the Knowledge Society. *Prepared for the Conference on Social Capital, Cabinet of the Government of Japan, March 24-25, Tokyo, Japan.*
- Woolcock, M. (2010). The Rise and Routinization of Social Capital. *Annual Review of Political Science.*
- World Bank (2002). *What is Social Capital?*
- WVS Database. (2015). *World Values Survey Wave 6.*
- Yıldız, Z. ve Topuz, H. (2011). Sosyal Sermaye ve Ekonomik Kalkınma İlişkisi Açısından Türkiye Üzerine Bir Değerlendirme. *Sosyal Siyaset Konferansları*, (61), 201–226.

Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi,
The Journal of Social Sciences Institute
Yıl/Year: 2018 – Kış / Winter
Sayı/Issue: 42 - Sayfa / Page: 179-198
ISSN: 1302-6879 VAN/TURKEY

Makale Bilgisi / Article Info
Geliş/Received: 25.10.2018
Kabul/Accepted: 23.11.2018
Araştırma Makalesi / Research Article

DUYGUSAL ZEKÂ İLE İŞDOYUMU İLİŞKİSİNİ İNCELEMeye YÖNELİK BİR ALAN ARAŞTIRMASI

A FIELD RESEARCH FOR EXAMINING THE RELATIONSHIP BETWEEN EMOTIONAL INTELLIGENCE AND JOB SATISFACTION

Dr. Gökhan ULUDAĞ
guludagg@hotmail.com

Öz

Günümüzde gerek özel sektörde gerekse kamu kurumlarında çalışan çok sayıda işgören bulunmaktadır. Bu işgörenler çeşitli nedenlerle görev yaptıkları organizasyondan memnun olmamaya başlamaktadırlar. Bu durum işgörenlerin işini zorlanarak yapmalarına ve dolayısı ile doyumсуuzluğa neden olmaktadır. İşgörenlerden maksimum düzeyde faydalanabilmek için yaptıkları işi sevmeleri, haz almaları, kısacası iş doyumuna ulaşmaları gerekmektedir. İşgörenlerin iş doyumuna ulaşması için yöneticilerin yeni yaklaşımları uygulamaya koymaları gerekmektedir. İşgörenlerin iş doyumuna ulaşabilmesi için kendilerini motive edebilmeleri ve karşılaştıkları problemleri çözebilmeleri gerekmektedir. Duygusal zekâ kavramı sorunların üstesinden gelmede güçlü bireyler olmak açısından oldukça önemlidir. Duygusal zekâ ile ilgili olarak yapılan bu çalışmada, işgörenlerin duygusal zekâlarının iş doyumuna üzerine olan etkisi tespit edilmeye çalışılmıştır. Bu kapsamda, Ankara ilinde faaliyet gösteren Gençlik ve Spor İl Müdürlüğü kurumunun personelleri üzerinde anket yoluyla veriler toplanmıştır. Toplam 500 personelden oluşan kurumun görevde hazır bulunan 300 personeline anketler dağıtılmış ve eksizsiz olarak gelen 220 anket değerlendirmeye alınmıştır. Araştırmanın sonucunda, duygusal zekâ ile iş doyumuna arasında anlamlı ve pozitif yönde bir ilişki olduğu tespit edilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Duygusal zekâ, iş doyumuna, yönetim.

Abstarct

Today, there are many employees working in both private sector and public institutions. These employees are not satisfied with the organization they work for various reasons. This situation causes the employees to do their job with difficulty and thus unsatisfaction. To benefit from the maximum level of employees to enjoy the job, to get pleasure, in short, they need to achieve job satisfaction. In order for the employees to reach their job satisfaction, managers need to implement new approaches. Employees must be able to motivate and solve the problems they face in order to achieve job satisfaction. The concept of emotional intelligence is very important in terms of being strong individuals in overcoming problems. In this study conducted on emotional intelligence, the effects of the emotional intelligence of the employees on job satisfaction has been tried to be determined. In this context, data were collected through survey on the personnel of the Youth and Sports Provincial Directorate of Ankara. The questionnaires were distributed to the 300 staff of the institution consisting of a total of 500 personnel, and 220 questionnaires were taken into consideration. As a result of the research, it was found that there was a significant and positive relationship between emotional intelligence and job satisfaction.

Keywords: Emotional intelligiance, job satisfaction, governance

Giriş

Teknolojinin hızla ilerlediği günümüzde bu duruma paralel olarak değişimin de çok hızlı ilerlediği görülmektedir. Yeni kurulan organizasyonların sektörde kalıcı olabilmeleri için bu değişime ayak uydurabilmeleri gerekmektedir. Teknolojik yenilikleri geriden takip eden organizasyonların müşterilerini diğer organizasyonlara kaptırması söz konusu olabilir. Bu durum organizasyonun rakiplerine göre güç kaybetmesine ve hatta yok oluş sürecine kadar gidebilir. Fakat organizasyonlar açısından en az teknoloji kadar önemli olan bir diğer unsur ise insan unsurudur. Organizasyon içerisinde görevlendirme yapılırken doğru zamanda doğru yerde doğru kişiyle çalışmak oldukça önemlidir.

Organizasyonların içerisinde farklı birimler bulunmaktadır. Organizasyonun yaptığı iş ve çalışan sayısına göre bu birimlerin sayıları artabilmektedir. Orta ve büyük ölçekli birçok organizasyonda lojistik, ulaştırma, insan kaynakları ve yapılan işin türüne göre uzmanlık gerektiren birimlerin olduğu bilinmektedir. Bu birimlerde çalışacak kişileri görevlendirirken hem kişilerin kabiliyetleri hem de

yapacakları işe olan ilgilerinin doğru analiz edilmesi gerekmektedir. Aksi takdirde hem ortaya konulan ürünün kalitesi düşecek hem de mutsuz çalışanlar türeyecektir. İnsanları istemedikleri birimlerde çalıştırmak doyumsuzluğa neden olacaktır ve bu durum hem çalışan için hem de organizasyon açısından olumsuz bir durumdur.

Akıncı (2002: 3), iş doyumunun işin özellikleri ile çalışanların beklentileri uyum içerisinde olduğunda ortaya çıkan ve çalışanların yaptıkları işle memnuniyet duymasına neden eden bir olgu olduğunu belirtmiştir. Bu uyumu sağlamada yönetici pozisyonunda bulunan kişilerinde doğru analizlerde bulunmaları gerekmektedir.

İnsanların yaptıkları işte doyuma ulaşmaları o işten haz almaları anlamına gelmektedir. Bu sayede çalışanlar organizasyonun başarısını kendi başarısı, organizasyonun sorunlarını kendi sorunları şeklinde algılayarak organizasyonla aralarında bir bağ kurmuş olacaklardır.

Çalışanların görev yaptıkları organizasyona gelirken isteyerek, heyecanla ve mutlu olarak gelmeleri yapılan işin kalitesi açısından oldukça önemlidir. Gönülsüz bir şekilde işyerine gelen çalışanlar sadece üstleri tarafından olumsuz bir durumla karşılaşmamak için ortalama şekilde çalışmaları iş kalitesi, zaman ve organizasyonun kazancı noktasında beklenen sonuca ulaşamamasına neden olabilir.

Çalışanların iş doyumuna ulaşması açısından duygular oldukça önemlidir. Çalışanın işine kendini motive etmesi yaptığı işe anlam katması, moral ve motivasyonunu düşürecek çevreden gelen söz ve eylemlerden etkilenmesi için çalışanın duygularını kontrol edebilmesi ve doğru bir şekilde yönetebilmesi gerekmektedir.

Duygularını bilen ve yönetebilen insanlar duygusal zekâları gelişmiş insanlardır. Duygusal zekâ, duyguları doğru bir şekilde ifade edebilme, duyguları bilişsel süreçler içerisine sokabilme, duyguları kavrayabilme ve duyguların çeşitli durumlar karşısındaki etkilerini anlayabilme gibi duygusal yetenekleri kapsamaktadır (Law, Wong ve Song, 2004: 485). Bu yetenekler çalışanların iş ortamında karşılaşabileceği sorunların üstesinden gelmede yardımcı olacak yeteneklerdir.

Çalışanların iş doyumuna ulaşması için duygusal zekâ düzeyi yüksek yöneticilerin çalışanlara uygun iş dağılımı yapması ve duygusal zekâ seviyesi yüksek çalışanların ise kendilerini motive etmeleri başarıyı yakalamak için önemli bir unsurdur.

1. Teorik Çerçeve

1.1. Duygusal Zekâ

Zekâ kavramı insanlık için son derece büyük önem taşımaktadır. Bu nedenle insanları anlamak için “Zekâ nedir? sorusu davranış bilimciler tarafından sık sık sorulan değişik tarzlarda cevaplanması ve devam eden tartışmalardan ötürü, güncelliğini koruyan bir sorudur. Zekâ kavramının tanımlanması oldukça zordur. Basit bir şekilde belirtmek gerekirse, kişinin çevresinde gelişen durumlara karşı uyumlu bir şekilde tepki verme yeteneği olarak belirtilebilir (Butler ve Mcmanus,1998:117). İnsanlar günlük yaşam içerisinde sorunlara karşı pratik çözümler üreten kişileri zeki insan diye ifade ederler.

Duygusal zekâ, zekânın başka bir şeklidir. Nasıl birisi olduğunu bilmek, kendi duygularını doğru tanımak ve onları olumlu sonuçlar elde edebilmek için kullanmasını bilmek, duygusal zekânın bileşenleridir. Korku, depresyon ve öfke gibi duygu ve ruh hallerini etkili olarak yönetebilmek, kendini motive edebilmek, özellikle hayal kırıklığı yaşadığında pozitif düşünebilmek, empati, yani başkalarının bakış açısıyla olaylara bakabilme kabiliyeti ve ilişkilerde sosyal kabiliyettir (Konrad ve Claude,2001:11). Dulewicz ve Higgs (1999: 245) ise duygusal zekâyı, insanların kendi duygularının farkında olması, farklı şartlar altında karşılaşılabilecek baskılar karşısında mücadele etme arzusundan vazgeçmeme, kısa ve uzun süreli hedefler doğrultusunda içten bir şekilde mücadele etme, diğer insanların beklentilerinin, amaçlarının ve ihtiyaçlarının farkında olarak, olumlu olarak değerlendirilen kişilik yeteneklerinin bir arada bulundurulması olarak ifade etmektedirler.

Öğrencilik yıllarında girdiği sınavlarda başarılı sonuçlar alan ve iş hayatı içerisinde başarılı projeler üreten insanlar zeki insanlar olarak kabul edilebilir. Fakat bu dönemler içerisinde bir takım zorluklarla karşılaşan bu insanlar (öğrenciliğinde arkadaşları tarafından dışlanma, iş hayatında üstleri tarafından kendisine olumsuz davranışlar sergilenmesi vb.) duygularını doğru kontrol edemezlerse uzun süreli motivasyon kaybı ya da işe karşı soğuma şeklinde tutumlar sergileyerek başarısız olabilirler. Duygusal zekâ bu gibi olumsuz durumlar karşısında kontrolü kaybetmemeyi sağlamaktadır.

Duygusal zekâ bireyin sosyolojik ve psikolojik durumuyla ilişkilendirilmesi nedeniyle değişikliğe uğrayarak geliştirilebilecek bir olgu olarak karşımıza çıkmaktadır. IQ düzeyi yüksek olan kişilerin sosyal ya da iş hayatında insanlarla kurdukları ilişkilerinin iyi olmaması duygusal zekâsının yeterli düzeyde gelişmediğini göstermektedir. Bu nedenle insanların yüksek zekâyâ sahip olması

duygusal zekâsıyla doğru orantılı değildir. Duygusal zekâ kişiler için süreç içerisinde kendisini gösteren ve yine kişiler tarafından şekil verilen bir kavramdır (Tuğrul, 1999: 15). Duygusal zekânın yeterince gelişmiş olmaması bireyi insanlar tarafından sevilmeyen birisi haline getirebilir. Kendisine karşı antipati oluşmasını sağlayan kişi hedeflerini gerçekleştirme noktasında oldukça zorlanacaktır.

Duygusal zekâ, bilişsel zekâ gibi genetik değildir. İnsanların yaşadıkları ile ilgilidir. Çocukluk döneminde yaşanan duygusal deneyimlerle şekillenmeye başlamaktadır. İnsanlar duygusal zekâlarını ilerletebilme imkânına sahip olmaktadırlar. Üstün performans sergileyenleri diğerlerinden ayıran, duygusal zekâ seviyeleri yüksek olanlar, teknik beceri ve uzmanlık alanlarında yetenekli olanlardan bariz bir şekilde önde olmaktadırlar. Duygusal zekâ yeterliliklerine sahip insanlar, sıradan işgören ve yöneticilere kıyasla en az iki kat önde bulunmaktadırlar (Goleman, 1998: 50-51). Birçok alanda donanımlı bir bireyin kendini iyi ifade etmesi ve karşısındaki kişi tarafından takdir toplamasında duygusal zekâ faktörü önemli bir unsur olarak karşımıza çıkmaktadır.

Duygusal zekânın alt yapısını oluşturan temel felsefe; duyguların insanları daha zeki olmasına katkı sağlamasıdır. İnsanları akılcı olan düşünce yapısından ayırmaktansa ona şekil vermeye yardımcı olur (Caruso ve Salovey, 2007: 62). Bu durumu bir örnek ile ifade etmek gerekirse altın kıymetli bir elementtir. Fakat şekil verildikten sonra göze hitap etmeye başlar.

1.2. Duygusal Zekânın Önemi

İnsanların hayattan beklentilerinden birisi belki de en önemlisi mutlu olmaktır. Mutlu olmak için insanların hedeflerini gerçekleştirebilmesi, girdiği iş alanlarında başarılı olabilmesi ve insanlarla olumlu ilişkiler gerçekleştirmesi gerekmektedir. Duygular bu hedeflere ulaşmakta büyük önem taşımaktadır. Duyguları doğru yönetmek ve güçlü duygulara sahip olmak insanlar arasında ön plana çıkmak ve fark edilmek açısından büyük bir etmendir.

İnsanların duygularını olumlu şekilde yansıtmaları gereken yerlerin başında organizasyonlar gelmektedir. Druskat, Etkin bir örgütsel yaşam açısından organizasyonlarda rasyonelliğin ayrıcalık taşıdığını, insanların gerçek duygu ve güdülerinin örgütsel etkinlik seviyesini azaltacağını iddia etmiştir. Ancak, duygulara yeterince değer verilmemesinin ya da yokmuş gibi değerlendirilmesinin daha da zararlı olduğu, bizi biz yapan; kişisel gelecek beklentilerimiz, sosyal uyum ve ahlak kurallarının ışığında kararlar verebilmemize etken olan akılcılığı daha fazla tehlikeye soktuğunun anlaşılmasıyla duygusal

zekânın öneminin gündeme geldiğini belirtmiştir (Acar, 2001: 1). Görev yaptığı organizasyon içerisinde arkadaşlarına karşı üzgün bir insan profili çizmek, arkadaşlarının kendisine acıyarak bakmasına, kendisinden emin özgüveni yüksek bir profil çizmek ise arkadaşlarının kendisine saygılı davranmasına yol açacaktır.

Etrafımızdaki insanların duygularını, güçlü ve zayıf yönlerini, nelere ihtiyaç duyduklarını analiz ederek anlayabilmek ve insanların görmelerini istedikleri şekilde biri olmak için gereken yetkinliktir (Acar, 2007: 31). Karşımızda ki insanın duygularını iyi biliyor isek ondan beklediğimiz cevabı almak için o şekilde davranış sergileriz. Yapılan araştırmalara bakıldığında hayattaki geçerli davranışın altında duygusal yetenekler yatmaktadır. Bu yetenekler; çevresinde yaşananlara karşı duyarlı olan, kendini iyi tanıyan, negatif duygularını kontrol edebilen, enerjisini olumlu ve üretken hale dönüştürebilen bireylerin sahip olduğu yeteneklerdir. Bu yeteneklere sahip olan kişiler duygusal zekâ düzeyleri yüksek kişilerdir. Yüksek duygusal zekâ, hayatla ve insanlarla iyi ilişkiler kurmayı sağlar. Bu sayede, etkili iletişim becerisiyle birlikte, kendini iyi tanıyan, doğru davranışlar gösteren, hayattan ne istediğini iyi bilen yetkin insan olmanın kapıları açılmaktadır (Baltaş, 2006: 45). Duygularımız ses tonunun şiddetine, mimiklerimize, bakışlarımıza kısacası iletişim kurduğumuz insanın bizim hakkımızda ne düşüneceğine dair bakış açısı uyandırır. Bu nedenle bir işe girebilmek, iş de terfi etmek, saygınlık görmek ve amacımıza ulaşmak için duygusal zekâyâ sahip olmak gerekmektedir.

1.3. İş Doymu

Çalışanların işlerine karşı sergiledikleri kişisel ve duygusal tutumlar şeklinde anılan iş doymu ya da iş tatmini, insanların genel olarak çalışma hayatından aldığı hazzı ve mutluluğu ifade etmektedir. Görev yaptığı yerden haz alan kişiler yaptığı işten tatmin olmakta, haz almayan kişiler ise işinden tatmin olmamaktadır. (Keser, 2009: 98). İş doymu işgörenlerin tutum ve davranışını etkileyerek, olumlu davranışların gelişmesine neden olurken, iş doyumsuzluğu ise çalışanların tutum ve davranışını olumsuz yönde etkilemektedir. (Akyıldız ve Turunç, 2013: 131). İnsanların görevlerini yerine getirirken yaptıkları işin bir anlam ifade ettiğini hissetmeleri, işlerini severek yapmalarına neden olmaktadır. İnsanlar işe giderken gönülsüz olması yaptığı işten hoşlanmaması işin kalitesini de olumsuz etkileyecektir.

Doyum teriminin ilk kez 13. yüzyılda kullanıldığı bilinmektedir. Bu terim Latince ‘de yeterli anlamına gelen “satis”

kelimesinden türetilmiştir (Kaya, 2013: 3). Doyum hissi sadece ilgili kişinin algılayabileceği bir durumu ifade eder ve iç huzurunun sağlanmasında önde gelen faktörlerden biridir (İşcan ve Timuroğlu, 2007: 124). Doyum sayesinde kişi hayata daha olumlu bakar ve kendisini mutlu hisseder.

Akademik çalışmaların yanı sıra günlük hayatın içerisinde de sık sık kullanılmasına rağmen henüz iş doyumunun ne olduğu konusunda ortak bir yargıya varılamamıştır (Azırı, 2011: 77). İş doyumunu, kişinin işine yönelik tutumlarını, yani işi ile ilgili hoşça gider veya gitmez olduğuyla ilgili değerlendirmelerini tanımlamaktadır (Ergeneli, 2006: 105). Gürbüz ve Yüksel'e göre iş doyumunu, işgörenlerin iş ortamındaki tutumları ve organizasyonda oluşturduğu pozitif veya negatif duygulardan kaynaklanmaktadır (Gürbüz ve Yüksel, 2008: 179). Pozitif duygular doyumunu artıran negatif duygularda doyumunu azaltan unsurlardır.

İş doyumunu denildiğinde, işten elde edilen maddi çıkarların yanı sıra çalışanın bir arada çalışmaktan haz aldığı iş arkadaşları ve ortaya bir ürün koymaktan elde edilen mutluluk akla gelmektedir. (Şimşek vd., 1998: 160). Mutlu olan bireyler çevresine de pozitif etki oluşturmaktadır. İş yerinde mutlu olamayan kişi ailesine de bu olumsuzluğu yansıtacaktır.

Spector'a göre (1997: 6), literatürde "çalışan memnuniyeti" olarak belirtilen iş doyumunu, insanların görev yaptıkları işler ve işin çeşitli çıktılarını hakkında ne düşündükleridir. Ayrıca iş doyumunu insanların yaptıkları işlerden hoşlanmalarını (doyum) ya da hoşlanmamalarını (doyumsuzluk) yansıtan bir kavramdır (Ertürk ve Keçecioğlu, 2012: 40). İnsanları hoşlandıkları işleri yapmaya yönlendirmek gerekmektedir. Bu nedenle küçük yaşlardan itibaren bireylerin ilgi alanlarının tespit edilip bu doğrultuda doğru işe yönlendirmekte fayda vardır.

İş doyumunu kavramının, görülememesi ve sadece algılanabilmesi nedeniyle hissi tarafı öne çıkmaktadır (Taş, 2011: 121). İş doyumunu, çalışanların işlerine karşı gösterdikleri memnuniyet ya da hoşnutsuzluktur (Budak, 2006: 4; Üngören, Cengiz ve Algür, 2009: 41). İş doyumunu çalışanların fiziksel ve hissi sağlığı açısından önemli bir konudur (Oshagbemi, 1997: 108). İnsanların doyum sağlayamadıkları işleri yapması fiziksel ve psikolojik açıdan sağlığını da olumsuz etkileyebilir ve bu durum uzun süreli kalıcı hasarlara neden olabilir. Kişinin kendisini tanıması ve kendisi için uygun işi seçmesi doyum açısından gereklidir.

1.4. İş Doyumunun Önemi

İş doyumunu gerek kamu kurumları gerekse özel işletmeler açısından son derece önemli bir olgudur. İnsanların yaptıkları işlerden sürekli şikâyet etmeleri yöneticiler açısından arzu edilen bir durum değildir. İşgörenlerin “işimi seviyorum, severek yapıyorum” şeklinde ki söylemlerde bulunmaları tüm organizasyonların ortak beklentisi olarak görülebilir.

Çalışma hayatında iş doyumunun gerçekleştirilmesi, yönetimin önemli görevleri arasında yer almaktadır. Doyum, iş hayatında güven duygusunu, bağlılığı ve kalitenin bir çıktısı olarak karşımıza çıkmaktadır. Yöneticiler iş doyumunu ortaya çıkaracak stratejilere odaklanmalıdır (Tietjen ve Myers, 1998: 226). İnsanların içinden gelerek bir işi yapması o işin kalitesi ve dışarıya yansıyan etkisi açısından son derece önemlidir.

Yapılan çok sayıda araştırma, işinden doyum sağlayan işgörenin olumlu davranış içerisinde olduğunu ve bu davranışını hem görev yaptığı yerde hem de özel hayatında yansıttığını, iş doyumunu düşük düzeyde olan işgörenlerin ise işten kaçma ve işten ayrılma eğiliminde olduğunu ortaya koymuştur (Özkalp, 1996 : 75). İş doyumunu sayesinde; rakip firmalara göre rekabet avantajını artırabilen işletmeler hem işgörenlerini kendi bünyesinde tutabilir hem de diğer organizasyon içerisindeki yetenekli işgörenleri de kendi bünyesine çekmeyi başarabilir.

İşgörenlerin ortalama olarak günün üçte birinin işte geçirmesi nedeniyle, doğal olarak bir takım fiziksel, ruhsal ve sosyal ihtiyaçlarının iş yerinde giderilmesi gerekmektedir. İş yerinde giderilmeyen ihtiyaçlar ise iş doyumsuzluğunu, işgörenin genel yaşam doyumunu, fiziksel ve ruhsal sağlığı üzerinde olumsuz etki yapmaktadır (Yavaş,1993:71). İş doyumunun yapmış olduğu olumlu etkilerin olduğu gibi iş doyumsuzluğunun da ortaya çıkardığı olumsuz durumlar mevcuttur. Bunlar sürekli mutsuz olma, stres, sağlık şartları üzerindeki olumsuz etki ve aileye yansıtılan sorunlar olarak belirtilebilir. Bu nedenle iş doyumunu karşılanması gerekli zorunluluk olarak belirtilebilir.

İnsanlar hayatlarını sürdürmek için çalışmak zorundadırlar bu nedenle rutin hayatlarının büyük bir bölümünü ailelerinden uzak, iş arkadaşlarıyla birlikte geçirirler ve bunun sonucu olarak iş hayatı, özel hayatı etkileyen önemli bir etmendir (Nacar, 2012: 40). Çevre insanların hayata bakışını etkileyen unsurlardan birisidir. Etrafında sürekli gergin insanlar bulunan kişilerin sürekli canının sıkılması, etrafında mutlu insanlar gören insanların daha huzurlu olması hiç şüphesiz kaçınılmaz bir durumdur. Çalışanların iş doyumunu elde

etmeleri, öncelikle kişilerin ruhsal ve fiziksel sağlıkları açısından pozitif etkileri nedeniyle hayat doyumlarının ve paralelinde toplumsal huzur ve mutluluğun sağlanması noktasında önem taşımaktadır (Varol, 2010: 31). İnsanlar belli bir yaştan sonra rutin hayatlarının büyük bir bölümünü işte geçirirler. Bu açıdan hem ekonomik durumu hem de psikolojik durumu açısından, işinden beklediklerini gerçekleştiren kişi yeterince mutlu olabilir. Bu nedenle iş doyumunu insan hayatında hem ekonomik hem de psikolojik olarak önemli bir yer kaplamaktadır (Bakan ve Büyükbeşe, 2004: 6). Mutlu olabilmek için iş huzurunun olması ve stresten uzak durmak gerekmektedir. İş doyumunu mutluluk için önemli bir etken iken iş doyumsuzluğu strese neden olan unsurlardan birisi olarak karşımıza çıkabilmektedir.

Tecrübesi yüksek çalışanlar çalıştıkları organizasyondan daha çok yaptıkları işe bağlılık gösterirler. Bu nedenle bir organizasyonda çalışmalarını sürdürebilmeleri için beklentilerinin karşılanması ve işlerinden doyum duymaları gerekmektedir (Kırel, 1999: 116). Tüm bu etmenler iş doyumunun hem bireyler hem de organizasyonlar açısından ne kadar önemli bir unsur olduğunu ortaya koymaktadır.

2. Araştırmanın Metodolojisi

2.1. Araştırmanın Amacı ve Önemi

Araştırmanın amacı, duygusal zekâ ve iş doyumunu ayrıntılı biçimde incelemek ve işletmelerde işgörenler arasındaki bu ilişkileri ortaya koymaktır. Gelişmiş birçok ülkede olduğu gibi ülkemizde de devletin işlerinin sistematik bir şekilde yürüyebilmesi ve toplumun tamamına hizmet sunulması için görev ifa eden kurumlar bulunmaktadır. Bu kurumlarda görev yapan işgörenlerin duygusal zekâları ne kadar yüksek ise iş doyumunu da o kadar yüksek düzeyde olacaktır ve bu durum ise hizmetteki kaliteyi etkileyecektir.

Bu araştırma da Ankara İl Gençlik ve Spor müdürlüğünde duygusal zekânın ne düzeyde olduğunun ölçülmesi, sunulan hizmet kalitesinin ve verimliliğin artırılması açısından duygusal zekâ ile iş doyumuyla olan ilişkisinin tespit edilmesi açısından son derece önemlidir. Literatürde duygusal zekânın; iş doyumunu üzerinde etkisine yönelik yapılan çalışmalara katkı sağlaması beklenilmektedir.

2.2. Araştırmanın Evreni – Örneklemi

Araştırma evrenini Ankara İl Gençlik ve Spor Müdürlüğü il merkezinde görev yapan toplam 500 personel oluşturmaktadır. Bu doğrultuda ilgili kamu kurum müdürü ile yüz yüze görüşme yapılarak gerekli izin alınmış olup, İl müdürlüğünde görevli personel yardımıyla anket soruları görevde hazır bulunan 300 personele dağıtılmış,

anketlerin doldurulmasının ardından anketler toplanmıştır. Gün içinde çalışan personele ulaşılması nedeniyle, basit tesadüfi örneklem yöntemi kullanılmıştır. Toplanan anketlerden eksiksiz olarak gelen 220 anket değerlendirilmeye alınmıştır. Görev yapan personelin bir bölümünün periyodik şekilde görev yapmaları nedeniyle, görev yapan personele; kurumundaki birimde istenilen zamanda ulaşılabilmesi araştırmada karşılaşılan zorluklardandır.

2.3. Araştırmanın Hipotezleri Ve Modeli

Araştırma kapsamında test edilen hipotezler şunlardır:

H1. Duygusal zekânın kendi duyguların değerlendirilmesi boyutu ile iş doyumu pozitif ilişkilidir.

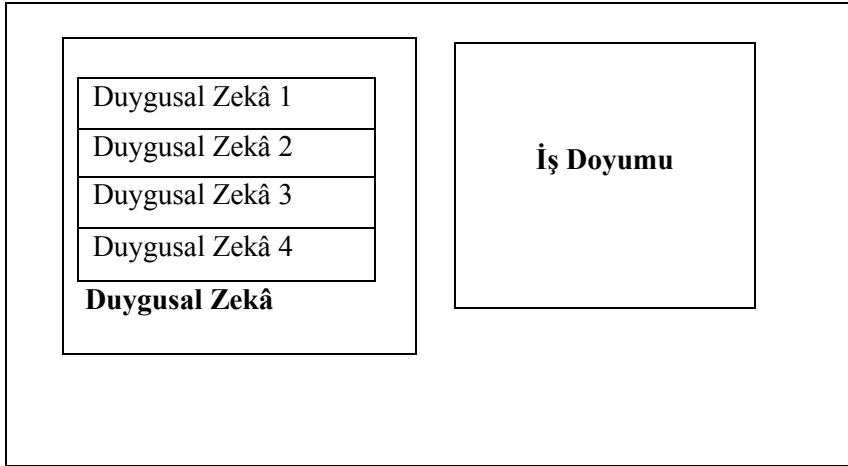
H2. Duygusal zekânın diğerlerinin duyguların değerlendirilmesi boyutu ile iş doyumu pozitif ilişkilidir.

H3. Duygusal zekânın duyguların kullanımı boyutu ile iş doyumu pozitif ilişkilidir.

H4. Duygusal zekânın duygunun düzenlenmesi boyutu ile iş doyumu pozitif ilişkilidir.

H5. Duygusal zekânın genel düzeyi ile iş doyumu pozitif ilişkilidir.

Şekil 1. Araştırma Modeli

2.4. Araştırmanın Yöntemi ve Ölçüm Aracı

Çalışma anket yoluyla yapılmıştır. Anket formunun birinci bölümü örnekleme yer alanların yaş, cinsiyet, öğrenim durumu, medeni durum, iş tecrübesi ve görevi gibi özelliklerin yer aldığı demografik bilgileri içermektedir.

Araştırma için, Law, Wong ve Song (2004) tarafından yapılmış olan duygusal zekâ ölçeği ele alınmıştır. 16 maddeden oluşan

ölçeğin 4 boyutu (Kendi duyguların değerlendirilmesi boyutu, Diğerlerinin duyguların değerlendirilmesi boyutu, Duyguların kullanımı boyutu, Duygunun düzenlenmesi boyutu) bulunmaktadır. Çalışmada istatistiksel olarak anlamsız bulunan (7 ve 13.) sorular anketten çıkarılmış ve geriye kalan 14 sorudan yararlanılmıştır. İlk 4 sorusu Kendi duyguların değerlendirilmesi boyutunu, ikinci 3 sorusu diğerlerinin duygularının değerlendirilmesi boyutunu, üçüncü 4 sorusu duyguların kullanımı boyutunu ve son 3 sorusu duygunun düzenlenmesi boyutunu ölçmek üzere hazırlanmıştır.

İşgörenlerin 'Kesinlikle katılmıyorum'dan (1) 'kesinlikle katılıyorum'a (5) uzanan 5 aralıklı likert ölçeği üzerinde cevaplamaları istenmiştir. Duygusal Zekâ anketinin güvenilirlik düzeyi 0,898 düzeyinde hesaplanırken alt boyutlarının güvenilirliği; Kendi Duygularının Değerlendirilmesi Boyutu; 0,846, Diğerlerinin duygularının değerlendirilmesi boyutu; 0,833, Duyguların kullanımı boyutu; 0,753, Duyguların düzenlenmesi boyutu 0,755 düzeyinde olduğu, bu durum ise ölçeklerin kullanım açısından güvenilirliğini göstermektedir.

Arnett (1999) ve Judge ve arkadaşları (2009) tarafından geliştirilen 5 maddeli ölçek kullanılmıştır. İşgörenlerin (1) Hiçbir zaman'dan (5) Her zaman'a uzanan 5 aralıklı likert ölçeği üzerinde cevaplamaları istenmiştir. İş doyumu ölçeğinin güvenilirlik düzeyinin; 0,887 olduğu ve kullanım açısından güvenilir olduğu görülmüştür.

2.5. Verilerin Analizi

Verilerin değerlendirilmesinde SPSS 21.0 istatistik programının kullanılması planlanmaktadır. Araştırmada elde edilen veriler, araştırmanın amacı doğrultusunda çeşitli istatistik metot ve test teknikleri (frekans dağılımı, ortalama, t-testi, anova, regresyon, korelasyon) kullanılarak yorumlanacaktır. Verilerin değerlendirilmesi, katılımcıların her bir soruya verdikleri cevapların toplam puanları üzerinden yapılacak olup, istatistikî anlamlılık düzeyi $p < 0.05$ olarak kabul edilecektir.

2.6. Bulgular

Araştırmaya katılanların yüzdeler ve sayılarını tespit etmek amacıyla frekans alınmıştır.

Tablo 1. Demografik Değişkenlerin Frekans ve Yüzde Değerleri

Temel Demografik Sonuçlar		F	%
Cinsiyet	Bay	152	69,1
	Bayan	68	30,9

Medeni Durum	Evli	141	64,1
	Bekâr	79	35,9
Eğitim Durumu	İlköğretim	29	13,2
	Lise	45	20,5
	Yüksekokul	19	8,6
	Lisans	116	52,7
	Yüksek Lisans	11	5,0
Yaş Aralığı	21-31	75	34,1
	31-41	73	33,2
	41-51	60	27,3
	51-61	11	5,0
Çalışma süresi	0-5 Yıl	43	19,5
	6-10 Yıl	83	37,7
	11-15 Yıl	23	10,5
	16-20 Yıl	33	15
	21 ve üstü	38	17,3
Görev Unvanı	İşçi ve diğer	93	42,3
	Memur	54	24,5
	Şef Birim – Sorumlusu	11	5,0
	Uzman	56	25,6
	Şube Md. ve Şube Md. Yrd	6	2,7
Toplam			100

Araştırmaya Katılanların % 69.1'i Baylardan oluşmakta olup 152 kişidir, % 30.9'u ise Bayanlardan oluşmakta olup 68 kişidir. Araştırmaya katılanların % 64.1'i evlilerden oluşmakta olup 141 kişidir, %35.9'u ise bekârlardan oluşmakta olup 79 kişidir. Araştırmaya katılanların %13.2' si ilköğretim mezunu olup 29 kişiden oluşmaktadır, % 20.5'i lise mezunu olup 45 kişiden oluşmaktadır, % 8.6'sı yüksekokul mezunu olup 19 kişiden oluşmaktadır, % 52.7'si lisans mezunu olup 116 kişiden oluşmaktadır, % 5'i ise lisans üstü eğitim almış olup 11 kişiden oluşmaktadır. Araştırmaya katılanların % 34.1'i 21-31 yaş aralığında olup 75 kişiden oluşmaktadır, % 33.2'si 31-41 yaş aralığında olup 73 kişiden oluşmaktadır, % 27.3'ü 41-51 yaş aralığında olup 60 kişiden oluşmaktadır, % 5'i 51-61 yaş aralığında olup 11 kişiden oluşmaktadır. Araştırmaya katılanların %19.5'i 0-5 yıl arasında çalışmakta 43 kişiden oluşmaktadır. %37.7'si 5-10 yıl arasında çalışmakta 83 kişiden oluşmaktadır. % 10.5'i 10-15 yıl arasında çalışmakta olup 23 kişiden oluşmaktadır. % 15'i 15-20 yıl arasında çalışmakta olup 33 kişiden oluşmaktadır. % 17.3'ü 20 yıl ve üzeri süredir çalışmakta olup 38 kişiden oluşmaktadır. Araştırmaya

katılanların % 42.3'ü işçi ve diğer olarak çalışmakta olup 93 kişiden oluşmaktadır, %24.5'i memur olarak çalışmakta olup 54 kişiden oluşmaktadır, % 5'i şef/birim sorumlusu olarak çalışmakta olup 11 kişiden oluşmaktadır, % 25.6'sı uzman olarak çalışmakta olup 56 kişiden oluşmaktadır, % 2.7'si ise şube md. ve şube md. yrd olarak çalışmakta olup 6 kişiden oluşmaktadır.

2.6.1. Faktör Analizi

Tablo 2: Duyusal Zekâ için Faktör Analizi

KMO and Bartlett's Test		
Örneklem Yeterliliğine Yönelik Kaiser-Meyer-Olkin (KMO) Değeri		,882
Bartlett's Sphericity Test Sonuçları	Ki- Kare Değeri	1667,237
	Serbestlik Derecesi (sd)	120
	Anlamlılık Değeri (Sig.)	,000

Yapılan çalışmada anket soruları KMO testi doğrultusunda incelenmiş ve değeri 0,882 olarak belirlenmiştir. Örneklem yeterliliği çok iyi olarak değerlendirilebilir.

Bartlett's testi sonuçları da ($p<01$); verilerin normal dağılıma sahip olduğunu göstermektedir. Bu üç faktör varyansın toplam % 54,602' sini açıklamaktadır.

Tablo 3: İş Doyumu için Faktör Analizi

KMO and Bartlett's Test		
Örneklem Yeterliliğine Yönelik Kaiser-Meyer-Olkin (KMO) Değeri		,816
Bartlett's Sphericity Test Sonuçları	Ki- Kare Değeri	504,142
	Serbestlik Derecesi (sd)	6
	Anlamlılık Değeri (Sig.)	,000

Yapılan çalışmada anket soruları KMO testi doğrultusunda incelenmiş ve değeri 0,835 olarak belirlenmiştir. Örneklem yeterliliği çok iyi olarak değerlendirilebilir.

Bartlett's testi sonuçları da ($p<01$); verilerin normal dağılıma sahip olduğunu göstermektedir. Bu durum varyansın toplam % 66,729' unu açıklamaktadır

2.6.2. Korelasyon Analizi

Duygusal Zeka ve 4 alt boyutunun İş Doymumu ile arasında anlamlı bir ilişki olup olmadığını tespit etmek amacıyla Pearson korelasyon analizi yapılmıştır.

Tablo 4: Duygusal Zekâ ve İş Doymumu Aralarındaki İlişkinin Korelasyon Analizi İle İncelenmesi

Korelasyonlar		
		İş doymumu
Duygusal Zekâ 1	Pearson Correlation	,225**
	p.	,001
	N	220
Duygusal Zekâ 2	Pearson Correlation	,247**
	p.	,000
	N	220
Duygusal Zekâ 3	Pearson Correlation	,330**
	p.	,000
	N	220
Duygusal Zekâ 4	Pearson Correlation	,235**
	p.	,000
	N	220
Duygusal Zekâ Genel Düzeyi	Pearson Correlation	,319**
	p.	,000
	N	220
** .01" e göre anlamlıdır.		

Duygusal zekâ 1. boyutu ile iş doymumu arasında istatistiksel açıdan anlamlı ve pozitif bir ilişki bulunmuştur ($r=0.225$; $p=0,000 < 0.01$). Bulgular araştırmanın **1. hipotezinin doğruluğunu** göstermektedir.

Duygusal zekâ 2. boyutu ile iş doymumu arasında istatistiksel açıdan anlamlı ve pozitif bir ilişki bulunmamıştır ($r=0.247$;

$p=0.00<0.01$). Bulgular araştırmanın **2. hipotezinin doğruluğunu** göstermektedir.

Duygusal zekâ 3. boyutu ile iş doyumunu arasında istatistiksel açıdan anlamlı ve pozitif bir ilişki bulunmuştur ($r=0.330$; $p=0.000<0.01$). Bulgular araştırmanın **3. hipotezinin doğruluğunu** göstermektedir.

Duygusal zekâ 4. boyutu ile iş doyumunu arasında istatistiksel açıdan anlamlı ve pozitif bir ilişki bulunmuştur ($r=0.235$; $p=0.000<0.01$). Bulgular araştırmanın **4. hipotezinin doğruluğunu** göstermektedir.

Duygusal zekânın genel düzeyi ile iş doyumunu arasında istatistiksel açıdan anlamlı ve pozitif bir ilişki bulunmuştur ($r=0.319$; $p=0,000< 0.01$). Bulgular araştırmanın **5. hipotezinin doğruluğunu** göstermektedir.

2.6.3. Regresyon Analizi

2.6.3.1. Duygusal Zekânın Boyutları İle İş Doyumu Arasındaki Doğrusal Regresyon Modelinin Bulguları

Tablo 5: Doğrusal regresyon modeli için ANOVA ve belirleme katsayısı bulguları

	Kareler top.	s.d.	Kareler Ort.	F	p
Regresyon	25,742	4	6,436		,000 ^a
Hata	194,290	214	,904		
Toplam	220,033	219			
R	,342	R kare ,117		Düz. R kare	,101

Tablo 6: Doğrusal regresyon modelinin katsayılarının tahmini

	Katsayılar	std. Katsayılar	t	p
Sabit	1,155		2,262	,025
Duygusal zekâ 1	,033	,021	,244	,807
Duygusal zekâ 2	,115	,080	,987	,325

Duygusal zekâ 3	,423	,250	2,888	,004
Duygusal zekâ 4	,051	,043	,506	,613

Duygusal zekânın boyutları ile İş doyumunu arasındaki doğrusal regresyon modelinin anlamlılığı ANOVA testi ile incelenmiştir. ANOVA testine göre model istatistiksel olarak anlamlı bulunmuştur. Buna göre Duygusal zekânın boyutları ile İş doyumunu arasındaki ilişki doğrusal regresyon modeliyle incelenebilir. Ayrıca model için düzeltilmiş R-kare katsayısı 0,101 olarak hesaplanmıştır. Bu değer, İş doyumunun değişkenliğinin %10,1'inin doğrusal regresyon modeli aracılığıyla duygusal zekânın boyutları tarafından açıklandığını göstermektedir.

Duygusal Zekanın boyutları ile İş doyumunu arasındaki doğrusal regresyon modelinin katsayılarının tahmini bulgulara göre, Duygusal Zekanın 1,2,4. boyutlarının katsayıları istatistiksel olarak anlamsız, Duygusal zekanın 3. boyutunun katsayıları istatistiksel olarak anlamlı bulunmuştur. Buna göre İş doyumunu Y, duygusal zeka 3. boyutunu X1 ile gösterilirse doğrusal regresyon modeli;

$$Y = 1,155 + 0,423 * X1 + \text{olarak elde edilir.}$$

Duygusal zekânın 3. boyutu doğrusal yönde yani pozitif olarak Y'yi % 25 oranında etkilemektedirler.

Sonuç ve Öneriler

Bu araştırma duygusal zekânın alt boyutlarının iş doyumunu üzerindeki etkilerini ortaya koymaktadır. Bir başka ifade ile Duygusal zekânın iş doyumunu üzerinde anlamlı bir etkisi olup olmadığına Ankara İli Gençlik ve Spor müdürlüğünde yapılan çalışma ile yanıt aranmaktadır. Analiz sonuçları değerlendirildiğinde duygusal zekânın 3. boyutu ile iş doyumunu arasında pozitif ve anlamlı bir ilişki olduğu ve iş doyumunu etkilediği tespit edilmiştir.

Yapılan çalışma neticesinde duygusal zekâ ile iş doyumunu arasında bir ilişki olduğu ve bu ilişkinin katsayısının r kare değeri 0.101 olduğu tespit edilmiştir. Duygusal zekânın 3. boyutunun iş doyumunu % 25 oranında etkilediği anlaşılmıştır.

Yapılan çalışma daha önce yapılan; Abi ve Jijo (2012), Alnidawy (2015), Mousavi vd., (2012) ve Nwankwo vd., (2013)' nin daha önce yapmış oldukları çalışmaları destekleyici niteliktedir. Yapılan çalışma çok yüksek bir seviyede olmasa dahi değişkenler arası pozitif bir ilişkinin olduğunun görülmesi duygusal zekâ seviyesinin arttıkça iş doyumunun aratacağı sonucunu vermektedir.

Bu durum da hem özel de hem de kamu sektöründe çalışanları iş doyumunun artırılmasına yönelik yeni yaklaşımlardan istifade edilmesi noktasında önemli bir konuya dikkat çekmiştir.

Organizasyonların politikalarından biriside çalışanlarından maksimum düzeyde faydalanmak olmalıdır. Çalışanların yaptıkları işi sevmeleri, benimsemeleri ve haz almaları durumunda yapılan işin kalitesi ve dolayısıyla da organizasyonun prestiji üzerinde olumlu bir etki oluşturacaktır.

Çalışanların iş doyumunu ulaşabilmeleri için üst yönetim ve çalışanlar arasında toplantılar yapılarak sorunların dinlenmesi, doyumsuzluğa neden olan unsurların ortadan kaldırılmaya çalışılması, çalışanların görev yaparken tercihleri alınarak en fazla verim alınabilecek yerlerde istihdam edilmesi oldukça önemlidir.

Organizasyon içerisinde görev alan kişilerin iş doyumunu artırmak için hem arkadaşları ile hem de üstleri ile iyi ilişkiler kurabilmesini sağlamak ve çevresinde meydana gelen sorunların, yapmış olduğu işi olumsuz etkilememesi için duygularını kontrol edebilen güçlü bireylere dönüşmeleri için çalışanların duygusal zekâ düzeyini geliştirmeye yönelik insan kaynakları birimi içerisinde uzmanlardan oluşan programlar düzenlenmesinin fayda sağlayacağı düşünülmektedir.

Bu çalışma, Ankara ili Gençlik ve Spor Müdürlüğünde çalışan personelin duygusal zekâsının, iş doyumunu üzerindeki etkisini ortaya koymaktadır. Çalışma aynı zamanda kapsamı yönünden, duygusal zekânın iş doyumunu üzerinde etkisini araştırarak olan gelecek çalışmalara da katkı sağlayacaktır.

Kaynakça

- Abi, E., & Jijo, G. (2012). Emotional intelligence and job satisfaction: A correlation study. *International journal Research journal of commerce & Behavioural science*, 1 (4), 37-41.
- Acar, E. (2007). *İşletme Yönetiminde Duygusal Zekânın Yeri ve Önemi Üzerine Bir Araştırma*. (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Mustafa Kemal Üniversitesi/ Sosyal Bilimler Enstitüsü, Hatay.
- Acar, T. F. (2001). *Duygusal Zekâ Yeteneklerinin Göreve Yönelik ve İnsana Yönelik Liderlik Davranışları ile İlişkisi: Banka Şube Müdürleri Üzerine Bir Alan Araştırması*. (Yayımlanmamış Doktora Tezi). İstanbul Üniversitesi/ Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- Akıncı, Z. (2002). Turizm Sektöründe İş gören İş Tatminini Etkileyen Faktörler: Beş Yıldızlı Konaklama İşletmelerinde Bir

- Uygulama. *Akdeniz Üniversitesi İktisadi İdari Bilimler Dergisi*, 2(4), 1-25.
- Akyıldız, H. ve Turunç, Ö. (2013). *Çalışma Psikolojisi*, Ankara: Alter Yayıncılık.
- Alnidawy A.A.B. (2015). The Effect of Emotional Intelligence on Job Satisfaction: Applied Study in the Jordanian Telecommunication Sector. *International Journal of Business Administration* Vol. 6, No. 3, 63-71
- Azırı, B. (2011). Job Satisfaction: A Literature Review. *Management Research and Practise*, 3(4),77-86.
- Bakan, İ. ve Büyükbeşe, T. (2004) Örgütsel İletişim İle İş Tatmini Unsurları Arasındaki İlişkiler: Akademik Örgütler İçin Bir Alan Araştırması. *Akdeniz Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, (7), 1-30.
- Baltaş, Z. (2006). *İnsanın Dünyasını Aydınlatan ve İşine Yansıyan Işık, Duygusal Zekâ*, İstanbul: Remzi Kitabevi.
- Budak, A. (2006). *Kamu Sektöründe Çalışanların İş Tatmin Düzeyi: Millî Savunma Bakanlığı Akaryakıt İkmal ve Nato Pol Tesisleri'nde Bir Uygulama*. (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Eskişehir Anadolu Üniversitesi/ Sosyal Bilimler Enstitüsü, Eskişehir.
- Butler, G. ve Mcmanus, F. (1998). *Psikolojinin ABC'si*. Babayiğit Z. İ. (Çev.). İstanbul: Kabalıcı Yayınevi.
- Caruso, D. R. ve Salovey, P. (2007). *Yönetimde Duygusal Zeka*. İstanbul: Crea Yayıncılık.
- Dulewicz, V. and Higgs. (1999). *M., Can Emotional Intelligence be Measured and Developed, Leadership & Organizational Development Journal*, Vol 20, No 5, 242-253.
- Ergeneli, A. (2006). *Örgüt ve İnsan*. Ankara: Hacettepe Üniversitesi Hastaneleri Basımevi.
- Ertürk, E. ve Keçecioglu, T. (2012). Çalışanların İş Doyumları ile Mesleki Tükenmişlik Düzeyleri Arasındaki İlişkiler: Öğretmenler Üzerine Örnek Bir Uygulama, *Ege Akademik Bakış*, 12(1), 39-52.
- Goleman, D. (1998). *İşbaşında Duygusal Zeka*. Balkara, H. (çeviri editörü), İstanbul: Varlık Yayınları.
- Gürbüz, S. ve Yüksel, M. (2008). Çalışma Ortamında Duygusal Zekâ: İş Performansı, İş Tatmini, Örgütsel Vatandaşlık Davranışı ve Bazı Demografik Özelliklerle İlişkisi, *Doğuş Üniversitesi Dergisi*, 9(2),174-190.
- Konrad, S. ve Claudia, H. (2001). *Duygularla Güçlenmek*. Meral T. (Çev.). İstanbul: Hayat Yayınevi.

- İşcan, Ö. F. ve Timuroğlu, M. K. (2007). Örgüt Kültürünün İş Tatmini Üzerindeki Etkisi ve Bir Uygulama. *İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, 21(1), 119-135.
- Kaya, N. (2013). *İş Tatmini ve Örgütsel Bağlılık Arasındaki İlişki: Bir Uygulama*. (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Marmara Üniversitesi/ Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- Keser, A. (2009). *Çalışma Psikolojisi*. Bursa: Ekin Yayınevi.
- Kırel, A.Ç. (1999). *Esnek Çalışma Saatleri ve Uygulamalarında Cinsiyet, İş Tatmini ve İş Bağlılığı İlişkisi, İstanbul Üniversitesi İşletme Fakültesi Dergisi*, 28(2), 115-136.
- Özkalp, E. (1996). *Örgütsel Davranış*, Ankara: Anadolu Üniversitesi Yayını.
- Law, W. ve Song (2004). The construct and criterion validity of emotional intelligence and its potential utility for management studies. *Journal of Applied Psychology*, 89, 483-496.
- Mousavi, S.H. Yarmohammadi, S. Nosrat, A.B. ve Tarasi, Z. (2012). The relationship between emotional intelligence and job satisfaction of physical education teachers. *Annals of Biological Research*, 3 (2):780-788
- Nacar, N. (2012). Kütüphanelerde Örgütsel Kültürün Örgütsel Bağlılık ve İş Tatminine Etkisi Üzerine Bir Araştırma. (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Çukurova Üniversitesi/ Sosyal Bilimler Enstitüsü, Adana.
- Nwankwo, B. E. Obi, T. C. Agbor, N. S. Agu, S. A. ve Aboh, J. U. (2013). Relationship Between Emotional Intelligence And Job Satisfaction Among Health Workers. *IOSR Journal of Nursing and Health Science (IOSR-JNHS)*. e-ISSN: 2320–1959.p- ISSN: 2320–1940 Volume 2, Issue 5 (Nov. – Dec.), 19-23 www.iosrjournals.org
- Spector, P. E. (1997). *Job Satisfaction: Application, Assessment, Cause and Consequences*, SAGE Publications, USA
- Şimşek, Ş. Akgemci, T. ve Çelik, A. (1998). *Davranış Bilimlerine Giriş ve Örgütlerde Davranış*. Ankara: Nobel Yayın Dağıtım.
- Oshagbemi, T. (1997). The Influence of Rank on the Job Satisfaction of Organizational Members, *Journal of Managerial Psychology*, 12(7), 511-521.
- Taş, Y. (2011). İş Tatmini ve Bilgi Paylaşımı Düzeyinin Duygusal Bağlılığa Etkisi: Kocaeli Üniversitesi Araştırma ve Uygulama Hastanesinde Bir Araştırma. *Kocaeli Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 1(21),117-131.
- Tietjen, M.A. ve Myers, R.M. (1998). Motivation and Job Satisfaction. *Management Decision*. 36 (4), 226-231.

- Tuğrul, C. (1999). Duygusal Zeka, *Klinik Psikiyatri*, Sayı 1,12-20.
- Üngören, E. Cengiz, F. ve Algür, S. (2009). İş Tatmini Ve Örgütsel Çatışma Yönetimi Arasındaki İlişkinin Belirlenmesi: Konaklama İşletmeleri Üzerinde Bir Araştırma. *Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi*, 8(27), 36-56.
- Varol, F. (2010). *Örgütsel Bağlılık ve İş Tatmininin İşten Ayrılma Niyetine Olan Etkisi: Konya İli İlaç Sektörü Çalışanları Üzerine Bir Uygulama*, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Selçuk Üniversitesi/ Sosyal Bilimler Enstitüsü, Konya.
- Yavaş, Ö. (1993). Bir Üniversite Hastanesinde Çalışan Hemşirelerin İş doyumunu ve Örgütsel Gereksinimlerine İlişkin Bir İnceleme, *Ege Üniversitesi, SABE, YYLT*, İzmir.

Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi,
The Journal of Social Sciences Institute
Yıl/Year: 2018 – Kış / Winter
Sayı/Issue: 42 - Sayfa / Page: 199-224
ISSN: 1302-6879 VAN/TURKEY

Makale Bilgisi / Article Info
Geliş/Received: 01.10.2018
Kabul/Accepted: 12.11.2018
Araştırma Makalesi / Research Article

**TÜKETİCİLERİN HAZIR GİYİM TERCİHLERİNDE
MARKA, REKLAM ARACI, TUTUM VE
SATINALMA KARAR VERME TARZLARI***

***READY TO WEAR PREFERENCE OF CONSUMERS BRAND,
ADVERTISING TOOL, ATTITUDE AND PURCHASING
DECISION MAKING STYLES***

Öğr. Gör. İbrahim DURMUŞ

Gümüşhane Üniversitesi
Sosyal Bilimler MYO
Muhasebe ve Vergi Uygulamaları Bölümü
ibrahimdurmus@gumushane.edu.tr

Arş. Gör. Fetullah BATTAL

Bayburt Üniversitesi
İşletme Bölümü
Yönetim ve Organizasyon ABD
fbattal@bayburt.edu.tr

Öz

Günümüz yoğun rekabet ortamında hazır giyim sektöründe faaliyette bulunan firmalar ürün pazarlamasını çok çeşitli reklam etkinlikleri ile yerine getirmektedirler. Bazı firmalar TV reklamlarını, müşterilerini kullanırken bazıları internet, dergi, afiş, radyo veya gazete reklamlarından yararlanabilirler. Tüketiciler ise hazır giyim ürünleri satın alırken kendilerini bu kadar fazla sayıda etki edebilecek reklam yoğunluğu ile karşı karşıya

* Bu makalenin ön çalışması “Ready to Wear Clothing Brand, Advertising Tool, Advertising Attitude and Purchase Decision Making Styles” başlığı ile International Symposium on Humana and Social Sciences, 7-9 Nisan, 2018: Antalya, sempozyumunda tam metin bildiri olarak sunulmuştur.

kalmaktadırlar. Uygulama 2018 yılında Gümüşhane Üniversitesi ve Bayburt Üniversitesinde eğitim gören lisans ve önlisans düzeyinde toplam 922 öğrenci üzerinde gerçekleştirilmiştir.

Daha önce yapılan çalışmalarda; tutum, karar verme tarzları, satın alma, reklam aracı ve marka farklı başlıklar altında incelenmiştir. Çalışma önceki çalışmalardan farklı olarak marka, reklam aracı, reklama yönelik tutum ve satın alma karar verme tarzları olarak uygulanmıştır. Uygulama sonuçları tüketicilerin hazır giyim ürünlerini satın alırken en fazla yerli markaları (lcw, defacto gibi) tercih ettiklerini ortaya koymuştur. Reklam aracı olarak tüketicilerin en çok çevresindeki kişilerden ve internet reklamlarından etkilendikleri anlaşılmaktadır. Ayrıca tüketicilerin reklama yönelik tutumları ile rasyonel karar verme tarzı, sezgisel karar verme tarzı ve bağımlı karar verme tarzları arasında pozitif ve anlamlı ilişkiler olduğu anlaşılmaktadır. Tüketicilerin reklama yönelik tutumları ile ani karar verme tarzı ve çekingen karar verme tarzını tercih eden bireylerde ise negatif ve anlamlı sonuçlar elde edilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Marka, Reklam Aracı, Tutum, Satınalma.

Abstract

In today's intensely competitive environment, firms operating in ready-made clothing sector perform product marketing with a wide range of advertising activities. Some companies use TV ads and customers while others use internet, magazines, posters, radio or newspaper ads. Consumers are confronted with the intensity of advertising, which can have such a large number of impacts when buying ready-to-wear products. The application was carried out on 922 students at the undergraduate and undergraduate levels studying at Gümüşhane University and Bayburt University in 2018.

In previous studies attitudes, decision-making styles, purchasing, advertising tool and brand were discussed under different headings. Unlike previous studies, the study was applied as brand, advertising tool, advertising attitude and purchasing decision-making styles. The application results show that consumers prefer the most domestic brands (lcw, defacto like) when buying ready-made clothing products. As an advertising tool, it is understood that consumers are most affected by people around and internet ads. It is also understood that there are positive and meaningful relationships between consumer attitudes towards advertising and rational decision-making, intuitive decision-making and dependent decision-making styles. Consumer's attitude towards advertising negative and significant results were obtained in the individuals who preferred the decision-making styles and the shy decision-making style.

Keywords: Brand, Advertising Tool, Attitude, Purchasing.

Giriş

Değişimin çok hızlı bir şekilde gerçekleştiği son yüzyıllarda artık insanların ihtiyaçlarını karşıladıkları ürünlerin pazarlanmasında da ciddi farklılıklar yaşanmaktadır. Yani geçmişe ek olarak

günümüzde değişik reklam stratejileri uygulanmaktadır. Bu stratejiler teknoloji ile paralel olarak geliştiği için tüketici tercihlerini ve alışkanlıklarını da zamana göre şekillendirmektedir. Zira günümüzde yüzyüze satışın yanı sıra tüketici çevresindeki bireyler, çevresinde maruz kaldığı reklamlar (tv, radyo, afiş, gazete, dergi vb.) sanal pazarlar (internet, sosyal medya vb.) gibi reklam araçları ile yapılan ürün satışları ciddi boyutlara ulaşmıştır.

Son yıllarda farklı pazarlara giren ülkelerde tüketicilerin reklamları nasıl değerlendirdiği ve reklamlara nasıl tepki verdikleri hakkında pek az şey bilinmektedir (Petrovici ve Paliwoda, 2007: 251). Bu açıdan çalışmada tüketicilerin genel olarak reklama yönelik tutumları, hangi reklam aracı ve hangi markaları talep ettikleri ve bunları satın alırken nasıl bir karar verme tarzına sahip olduklarının belirlenmesi önem arz etmektedir.

I. Teori ve Hipotezler

1. Marka

Marka artan pazar payı ve karlılığın itici gücü olarak kabul edilmekte ve piyasa algılarına (tüketici temelli marka değerine) dayanmaktadır (Christodoulides ve Chernatony, 2010: 46). Bu açıdan markalar ile oluşturulan simge, şekil, değer, algı, tarz gibi etmenler ile tüketiciler etkilenmektedir. Müşteriler marka satın alırken onu yönlendirebilecek birçok etmen söz konusu olabilir. Bu etmenler örnekler ile ve uygulama sonuçları ile aşağıda açıklanmaya çalışılmıştır.

Reklamlar aracılığı ile güçlü markalar oluşturmak marka iletişimi ve marka değeri ortaya koymakla ilgilidir. Başarılı pazarlamacılar rekabet avantajını sürdürebilmeleri için genellikle markalarda farklılaşma stratejilerine başlamadan markayı ele alma yolunu tercih etmektedirler. Zira marka rekabetleri farklı olmaktadır. Bu açıdan marka geçmişte biriktirmiş olduğu izlenimleri ortaya koyan bir bellek bankasıdır (Busen ve Mustafa, 2014: 99).

Leng ve Botelho ise Brezilya, Japonya ve ABD’de yaptıkları çalışmalarda cep telefonu satın alırken, markaların milli kültür ve tüketici karar verme stilleri arasında ilişkiyi incelemişlerdir. Bilinmeyen bir markanın tüketiciler tarafından risk içerdiği için tercih edilmediğini vurgulamışlardır (Leng ve Botelho, 2010: 267).

Yoo ve MacInnis çalışmalarında reklama karşı pozitif duyguların reklamın güvenilirlik değerlerini geliştirir iken olumsuz duyguların, reklamın ve markanın olumsuz değerlendirilmesine sebep olduğunu çalışma sonuçları ile ortaya koymuşlardır (Yoo ve MacInnis, 2005: 1404).

Koçak vd., ise Türkiye’de uygulamaya koydukları çalışmalarında öğrenciler arasında tanınan markaları incelemişlerdir. Onlar 50 lisans öğrencisinin hangi markaları tercih ettiklerini araştırmışlar ve öğrencilerin en çok tercih ettikleri markaları; Nike, Adidas, Reebok, Puma ve Kinetix olarak belirlemişlerdir. Öğrencilerin seçmiş olduğu dört küresel markanın yanında tek ulusal marka tercih ettikleri anlaşılmaktadır (Koçak vd., 2007: 163).

2. Reklam Aracı

Reklam strateji uzmanları, ikna edici bir reklam tasarlarken üç önemli soruyu değerlendirebilirler. Bunlar; hedef tüketiciler belirlemek (markaların alıcıları veya bir rakibin alıcıları), karşılaştırmalı veya karşılaştırılmayan bir reklam yaklaşımı ve markaların üstünlüğünü talep ettirebilecek bir özelliğin seçilmesi gerektiğini vurgulamışlardır (Pillai ve Goldsmith, 2008: 939). Bu açıdan reklam araçlarında ürünler değerlendirilirken; hedef kitle, kıyas ve özgün bir marka niteliğine sahip olunması gerektiği anlaşılmaktadır.

Kim ve arkadaşları çalışmalarında reklamlardan beklenen enerji ve aktivasyonun iletişimin motivasyon eylemleri üzerinde etkili olduğunu ifade etmişlerdir. Tüketicilerin lüks markalı ürünlerde tüketim, mülk edinme, harcama ve alışveriş gibi materyalist ihtiyaçlarının olduğuna vurgu yapmışlardır. Avustralya (%5), Fransa (%8) ve Kore (%10) de uyguladıkları çalışma da tüm ülkeler için “alışverişin” önemli olduğunu kadınların lükse son derece ağırlık verdiklerini çalışma sonuçları ile ortaya koymuşlardır (Kim vd., 2016: 310).

Kim ve Han ise çalışmalarında akıllı telefon kullananların reklamların etkisi ile satın alma kararları arasındaki ilişkiyi incelemişlerdir. Sonuç olarak reklamların değeri ile satın alma davranışları üzerinde pozitif bir ilişki olduğunu elde etmişlerdir (Kim ve Han, 2014: 264).

Sonuç olarak tüketiciler ürün/marka satın alırken çevresindeki bireylerin yanı sıra gazete, televizyon, internet, dergi, afiş ve radyo reklamlarından hangilerini daha fazla tercih ettiklerinin belirlenmesi gerekmektedir. Aşağıda bu reklam araçlarının neyi ifade ettikleri açıklanmaya çalışılmıştır.

2.1. TV Reklamları

TV tüketiciler için bağımlılık oluşturmakla birlikte günlük hayatta insanların yaşamlarına da entegre edilmiştir (Jumisko vd., 2005: 243). Bu açıdan Verma ve Larson Hintli aileler üzerinde

yaptıkları çalışmalarında; genç bireylerin günde 1.5 saatlerini, annelerin 1.0 saatlerini ve babaların günde 1.2 saatlerini TV başında geçirdiklerini ortaya koymuşlardır. Ayrıca gençlerin TV izleme oranları ile ebeveynlerin oranları arasında paralel bir ilişki olduğunu göstermektedir (Verma ve Larson, 2002: 179-181). Frey vd. ise çalışmalarında bireylerin TV izleme oranları ve yaşam memnuniyetlerini Avrupa Sosyal Araştırmaları (ESS, 22 Avrupa Ülkesinde) çerçevesinde incelemişlerdir. Çalışmalarında ülkelerarası önemli farklılıklar elde etmişlerdir. Örneğin “her şey düşünüldüğünde, hayatınızdan ne kadar memnunsunuz?” ölçeğinde Macaristan’da 5.6 (0-10 arası) iken Danimarka’da bu oran 8.4 olarak bulunmuştur. Ayrıca çalışmalarında “bir haftada TV izlemek için ortalama ne kadar zaman harcıyorsunuz?” sorusuna katılımcıların %3’ü hiç TV izlemediğini, %20’den fazlası ise TV önünde günde 3 saatten fazla zaman harcadıklarını ifade etmişlerdir. Ülkelerarası bu oranlarda İsviçre’deki katılımcıların sadece %10’u günde 3 saatten fazla TV izliyorken Yunanistan da bu oran %38’in üzerinde olduğu gözlemlenmiştir (Frey vd., 2007: 288-291). Bu veriler düşünüldüğünde yıllara göre TV izleme oranları gittikçe artış göstermiştir. Dolayısı ile bu durumda bireylerin TV reklamlarına daha fazla maruz kaldıklarını ortaya koymaktadır.

TV reklamlarında görünen markalar rastgele görüldüğü göz önüne alınarak, bu reklamlar karşısında tüketiciler birden fazla markaya maruz kalması tüketicilerin bu markaları detaylandırma olasılığını düşürmektedir (Yang vd., 2014: 975). Ancak Witkowski ve Kellner çalışmalarında Alman ve Amerikalı vatandaşların TV reklamlarından etkilenme oranlarını incelemişlerdir. Çalışmalarında eğitim etkisini dikkate alarak incelediklerinde TV reklamlarının bilgi kaynağı olarak kullanma durumlarını ve önemi sorulmuştur. Amerikalılar arasında yeni ürünler veya ürün geliştirme hakkında bilgi edinme durumları açısından eğitim seviyesi yüksek olanların (%35) eğitim seviyesi düşük olanlara nazaran (%62) daha az bilgi edindiklerini ifade etmişlerdir. Almanlarda ise bu oran (%61 ve %60) birbirlerine yakın sonuçlar oluşturmuştur. Ayrıca çalışmada eğitim seviyeleri düşük olan Amerikalıların %81’i Almanların ise %40’ı TV reklamlarının önemli bir bilgi kaynağı olduğunu ifade etmişlerdir. Sonuç olarak eğitim seviyesi düşük Amerikalılar da hem TV reklamlarının izlenme oranı hem de bilgi kaynağı olarak sıklıkla kullanılma durumlarının yüksek olduğu anlaşılmaktadır (Witkowski ve Kellner, 1998: 170).

2.2. İnternet Reklamları

Telefon gibi iletişimin diğer bazı modelleri vardır. Bunlardan biri olan internet, kullanımı çok kolay bir iletişim yolu olmakla birlikte dünyanın herhangi bir yerinden iletişim kurmak için ucuz bir yoldur. İnternet ile dünyanın diğer bölgelerinde olan bayilerle de iletişime geçilerek alışveriş yapabilme imkanı sağlanmaktadır. İnternette alışveriş bir bakıma geleneksel alışveriş gibi olmakta ürüne dokunulmasa bile ürünün özellikleri ile ilgili bütün bilgiler verilerek tüketicinin satın alması sağlanmaktadır. Avrupa’da internet iş ya da firmalar açısından önemli bir strateji haline gelmiştir. Bu açıdan internet sürekli teşvik edilmektedir (Al-Fawwaz vd., 2015: 15).

Tüketicilerin medyayı kullanma biçimlerinde zamanla değişiklikler olmaktadır. Örneğin İngiltere, Almanya, ABD ve Japonya’daki tüketicilerin %20’sinden fazlası, Fransa ve İtalya’daki tüketicilerin ise % 33’ünden fazlası daha az TV izlediklerini daha fazla internet erişimi sağladıklarını ifade etmişlerdir (Ateljevic ve Martin, 2011: 19).

Draganska vd., çalışmalarında TV ve internet reklamları arasındaki marka bilinirliğini, markanın hatırlanma oranını araştırmışlardır. Son on yılda bir reklam aracı olan internet reklamlarının sürekli artışına rağmen birçok reklam verenin TV reklamlarını kullandıklarına vurgu yapmışlardır. İnternet reklamcılığının etkinliğini ortaya koyan çalışmaların çoğunda erken davranışsal ölçümlere yönelmiş iken TV reklamlarında köklü markaların rolüne işaret edilmiştir (Draganska vd., 2014: 578-589).

Previte çalışmasında internet reklamcılığının genellikle ürün bilgisi sağladığını ortaya koymuştur. Çalışmada katılımcıların %69’u internet reklamlarındaki ürün ve hizmetler hakkında bilgi edindikleri, %48,9’u internet reklamlarının aradığı özelliklere sahip markaların olduğu ve %59,5’inin ise internet reklamları ile ürün bilgilerinin güncel tutulduğuna inandıkları sonuçlarına ulaşmıştır (Previte, 1999:204).

İnternet reklamlarının eğlenceli, yeni ve yaratıcı ürünler sunması bireyleri online satın alma davranışına yönlendirmektedir. Bu açıdan Koshksaray ve arkadaşları bireylerin yaşam tarzları ile internet reklamlarından kaçınma olasılıkları arasında önemli bir etkinin olmadığını yani internetin, internet reklamlarının bireylerin yaşam tarzını yok saydıklarını çalışmalarında ortaya koymuşlardır. Bu durumun internet reklamlarını tasarlarken bireylerin yaşam tarzı özelliklerini reklamlarda verilmek istenen mesajlara dikkat edilmesi gerektiğini aksi takdirde uyumsuz sonuçlara sebep olacağını vurgulamışlardır (Koshksaray vd., 2015: 47).

2.3. Gazete Reklamları

Gazeteler gündelik hayatta bireylerin hayatlarını devam ettiren bilgi edindikleri önemli kaynaklardır. Bu açıdan gazetelere verilen reklamlarda tüketicilerin satınalma durumlarını etkileyebilmekte bireyleri ürünlere yönlendirebilmektedir.

2.4. Dergi Reklamları

Dergi reklamları gibi (TV, magazin ve ürün paketleri) görsel imaj taşıyan markaların tüketiciler tarafından hatırlanıp tercih edilmesi ihtimali oldukça yüksektir. Bu açıdan pazarlamacılar iletişim araçlarında görsel imaj üzerinde de fazla durmaktadırlar (Mikhailitchenko vd., 2009: 931).

Rosengren ve Dahlen çalışmalarında dergilerin saygın markaların reklamlarını yapmalarının o dergilerin değerini artırdığı sonucuna ulaşmışlardır (Rosengren ve Dahlen, 2013: 69).

2.5. Radyo Reklamları

Radyo reklamları günümüzde yerel veya bölgesel düzeyde fazlaca müracaat edilen önemli kaynaklardır. Bu açıdan radyolarda reklamı yapılan ürünlerin ne derece tercih edildiğinin belirlenmesi gerekmektedir. Aslında bu değişken bölgesel, ulusal ve uluslar arası düzeylerde farklılıklar arz edebilir. Çalışmada bu değişkende kendi içerisinde bir bütün olarak değerlendirilecektir.

2.6. Afiş Reklamları

Afiş reklamları içeriği, görselliği ve sözel bilgileri açısından tüketicileri karmaşık bir şekilde etkileyebilmekte böylece reklamın ve markanın müşteriler tarafından değerlendirilmesini sağlayabilmektedir (Wang vd., 2013: 136). Bu açıdan afiş reklamları günümüz internet ortamında yaygın bir şekilde verilmektedir. Firmalar yoğun internet ortamında afiş reklamı yerleştirmek istiyor iseler fiyat yüksek olabilir. Şirketlerin çoğu için bir gün içerisinde bir reklam görüntülenmenin çok az etkisi olduğu ve afiş reklamları verilirken ardışık olarak gün içerisinde daha fazla gösterilmesinin reklamın toplam maliyetini artıracığı ortadadır (Hur, 2015: 52). Ayrıca günümüz internet ortamında kişiselleştirilmiş afiş reklamları da verilmektedir. Kişiselleştirilmiş afiş reklamlarının asıl amacı reklamın etkinliğini artırmaktır (Köster vd., 2015: 181).

Rutz ve Bucklin internet üzerinde yapmış oldukları afiş reklamlarını bölümlere ayırmışlar sonuç olarak çalışmada kullanıcıların %54 ünün olumlu tepki verdiklerini gözlemlemişlerdir (satın alma üzerindeki etkileri incelenmemiştir) (Rutz ve Bucklin ,

2012: 253-254). Köster vd., ise çalışmalarında afişlerin görsel araştırmasının zamana bağlı tespitlerinde resmin logosu ve sloganında etkili olduğunu ortaya koymuşlardır. Ayrıca kişiselleştirilmiş olan afişlerin bellek performansı üzerinde etkili olduğu sonuçlarına ulaşmışlardır. Çalışmalarında afiş reklamlarının zamansal gelişimlerine ilişkin yeni bilgilerin elde edilebileceğini vurgulamışlardır (Köster vd., 2015: 188-190). Dahlen ve Bergendahl ise çalışmalarında afiş reklamlarına maruz kalan bireylerin reklama maruz kalmayanlara kıyasla daha yüksek bir marka tutumu sergilediklerini ortaya koymuşlardır (Dahlen ve Bergendahl, 2001: 199). Sonuç olarak afiş reklamlarının markalar açısından önemini belirlemek ve müşterilerin satınalma karar verme tarzlarını ortaya koymak literatüre değerli bir katkı sağlayacaktır.

2.7. Çevredeki Kişiler

Bireyler ürün satın alırken çevresindeki bireylerden destek alabilmektedirler. Hatta tüketiciler ürün satınalma niyetleri olmadığı halde çevresindeki kişilerin yönlendirmeleri ile ürün satın alabilmektedirler. Bu açıdan daha önce başkaları tarafından denenmiş olan ürünler başkalarının satın alması veya almaması için önemli derecede kaynaklık teşkil edebilmektedir.

Bearden ve Etzel çalışmalarında hazır giyim konusunda örneğin takım elbise satın alma konusunda müşterilerin referans gruplarının etkisinin marka açısından güçlü olduğunu üretim açısından zayıf olduğunu vurgulamışlardır. Çalışma sonuçlarında referans gruplarının etkilerinde önemli farklılıklar elde etmişlerdir. Örneğin bireyin takım elbise satın alması durumunda bunun değer etkisinin, bilgi ya da faydacı etkisinden çok daha fazla rol oynayabileceğini ifade etmişler ve referans gruplarının etkisinin bakış açılarında farklılıklar gösterebileceğini vurgulamışlardır (Bearden ve Etzel, 1982: 185- 189).

3. Reklama Yönelik Genel Tutum

Reklama yönelik tutumların gerçekte neleri ölçtüğünün belirlenmesi oldukça önemlidir. Zira ABD tarzı tüketici kültürü tüm dünyada yaygınlaşmaya devam ederken reklama yönelik tutumların ölçülmesi sürekli bir araştırma konusu olacaktır (Jin ve Lutz, 2013:343). Shavitt ve arkadaşları çalışmalarında Amerikalıların reklamlara yönelik tutumlarının genellikle olumlu olduğu sonucuna varmışlardır (Shavitt vd., 1998: 17). O halde tutum; bir nesne, bir birey veya bir gerçeklikle ilgili rasyonel, duygusal ve zihinsel yakınlıkların toplamıdır (Alina, 2013: 1734). Bu açıdan tüketicilerin

reklamlara yönelik tutumları ve onların satınalma karar verme tarzlarının ölçülmesi bazı araştırmalara kaynaklık edebilecektir. Ayrıca tüketici tutumları ve kararları ile rasyonel, duygusal ve zihinsel tepkilerinin de ölçülmesi sağlanmış olacaktır.

H1: *Tüketicilerin reklama yönelik genel tutumları ile satınalma karar verme tarzları arasında anlamlı bir ilişki vardır.*

4. Satınalma Karar Verme Tarzları

Karar verme tarzları tüketici satınalma kararlarında önemli faktörlerden biridir. Tüketicilerin kararları pazarlamacıların stratejilerinin akıllıca ve anlayışlı olup olmadıklarını ortaya koymaktadır (Bandara, 2014: 4-5). Bu açıdan tüketicilerin alışveriş davranışlarını anlamak için uzmanlar onların karar verme stillerini incelemektedirler. Bu durumu reklamcılar ve pazarlamacılar ürün tanıtımlarında nasıl daha iyi bir anlayış oluşturması gerektirdiklerini ortaya koymaktadır. Tüketici karar verme stillerinde ülkeler arası farklılıklar var ise reklam ve pazarlama karması unsurları bu farklılıkları karşılamak durumundadır (Lysonski vd., 1996: 11).

Literatürde çeşitli karar verme tarzları (stilleri) oluşturulmuştur. Örneğin Sproles ve Kendall ABD de tüketici temel özelliklerini yansıtan karar verme stilleri ortaya koymuşlardır. Bunları a) mükemmeliyetçi ve yüksek kalite bilincine sahip yönelim, b) marka bilinci ve fiyat-kalite eşitliğine yönelim, c) yenilik ve moda bilincine yönelim, d) eğlence ve hedonistik yönelim, e) fiyat bilinci ve değer için para yönelimi, f) düşüncesiz ve dikkatsiz yönelim, g) seçim üzerine karşıık yönelim, h) alışıl gelmiş marka bağımlılığına yönelim olarak ifade etmişlerdir (Bao vd., 2003: 734, Wesley vd., 2006: 537). Mokhlis ise çalışmasında bu karar verme stillerinin genç Malezyalı tüketiciler içinde aynı sonucu verdiğini ortaya koymuştur (Mokhlis 2009: 144).

Wang vd., bu süreci; a) kalite bilinci, b) marka bilinci, c) moda bilinci, d) eğlence ve hedonist yönü, e) fiyat bilinci, f) dürtüsel ve dikkatsiz eğilimler, g) seçim üzerindeki karışıklık ve h) marka sadakati olarak ele almışlardır (Wang vd., 2004: 240-241). Bu açıdan Bakewell ve Mitchell ABD’de 480 üniversite öğrencisi üzerinde yaptıkları çalışmalarının sonucunda sınıfsal olarak daha iyi eğitim almış daha yüksek gelire sahip ailelerden gelen öğrencilerde ‘seçim üzerindeki karışıklık’ın daha az olduğunu genel nüfus ile karşılaştırıldığında ise öğrencilerin kısıtlı mali kaynakları sebebi ile ‘fiyat / değer bilinci’ ve ‘marka sadakati / düşük fiyat’ tercihlerinin daha belirgin olduğu sonucuna ulaşmışlardır (Bakewell ve Mitchell, 2006: 1299-1300).

Daha önce yapılan çalışmalar genellikle müşteri karar verme stillerini bu başlıklar altında çalışmışlardır. Çalışmada bunlardan farklı olarak Scott ve Bruce'nin oluşturmuş olduğu karar verme tarzları satın alma ile birlikte üniversite öğrencilerine uyarlanmıştır.

4.1. Ani (spontane) Karar Verme

Tüketiciler diğer bireylere güven duymadıkları durumlarda ve belirsizliğin yüksek olduğu durumlarda ani karar verebilmektedirler (Gati vd., 2012:9). Bu açıdan ani karar verme bireylerin hem kendi kişisel algıları hem de çevresinde maruz kaldığı (reklamlar gibi) durumların vermiş olduğu izlenimler çerçevesinde ani karar verebilmektedirler.

***H1a:** Tüketicilerin reklama yönelik genel tutumları ile ani karar verme tarzı arasında anlamlı ilişki vardır.*

4.2. Rasyonel (Akılcı) Karar Verme

Rasyonel kararlar tüketicilerin karar alma süreçlerindeki belirsizlikleri minimum düzeyde tutmakta oldukları için karar süreçlerindeki kontrolleri üst düzeydedir (Allwood ve Salo, 2012: 37). Ancak bireylerin satın alma kararlarında aklın ve zamanın bilgi işleme kısıtlı olduğu için sınırlı rasyonellik söz konusudur. Bu açıdan alternatifler ve sonuçlar arasında mükemmel bilgi, mükemmel tercih ve optimal seçimin yapılabilmesinin bir sınırı vardır (Hatchuel, 2001: 261).

***H1b:** Tüketicilerin reklama yönelik genel tutumları ile rasyonel karar verme tarzı arasında anlamlı ilişki vardır.*

4.3. Sezgisel Karar Verme

Bireyler karar verme sürecinde düşünce yapıları davranışları açıklamak için mantıksal bir temelde genelleme girişiminde bulunurken, duygu yapıları karardan etkilenen kişileri ve kararın benzersiz özelliklerini anlamaya çalışmaktadır (Henderson ve Nutt, 1980: 373). Sezgiselerini kullanan bireyler karar verme becerisine sahip olup başkalarının boyunduruğuna girmezler (Agor, 1986: 6). Bu açıdan sezgileri ile satınalma davranışında bulunan kişiler kararların farklı boyutlarını ya da duygularına hitap eden yönlerini ortaya koydukları anlaşılmaktadır.

***H1c:** Tüketicilerin reklama yönelik genel tutumları ile sezgisel karar verme tarzı arasında anlamlı ilişki vardır.*

4.4. Bağımlı Karar Verme

Bireyler ürün satın alırken bazen başkalarının yardımlarına ihtiyaç duyabilmektedirler. Bu açıdan bu karar verme tarzına sahip tüketiciler genellikle kendi başına karar verme ihtimali düşük olan bireylerdir. Ayrıca bağımlı karar verme tarzına sahip tüketiciler maddi imkanlar çerçevesinde de başka kişilere (ürün satın alırken) bağımlı olabilirler.

***H1d:** Tüketicilerin reklama yönelik genel tutumları ile bağımlı karar verme tarzı arasında anlamlı ilişki vardır.*

4.5. Çekingen Karar Verme

Bu tarza sahip bireyler karar vermeden kaçınma yöntemini uygulamaktadırlar (Kao vd., 2012: 2). Pazarlama açısından tüketiciler ürün (marka) satın alırken kararsız kalmaları da çekingen karar verme tarzını sergilemelerine sebep olabilir. Ayrıca ürün satın alınacak ortam (internet gibi) tüketiciye güven vermiyorsa tüketiciler yine çekingen bir tutum sergileyebilirler.

***H1e:** Tüketicilerin reklama yönelik genel tutumları ile çekingen karar verme tarzı arasında anlamlı ilişki vardır.*

II. Araştırma Yöntemi

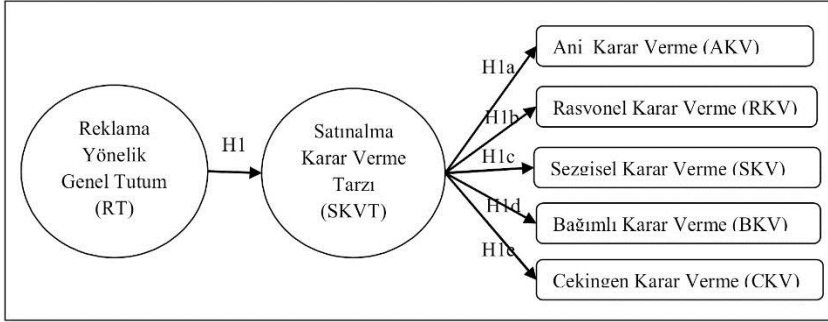
Uygulama yöntemi oluşturulurken Scott ve Bruce (1995), Durkin (2004), Jin ve Lutz (2013), Yıldız ve Durmuş (2015), Durmuş (2016) çalışmalarında kullandıkları ölçeklerden faydalanılarak çalışmanın yöntemi oluşturulmuştur.

Uygulama üniversitede eğitim gören 986 öğrenciye yüz yüze anket yöntemi kullanılarak uygulanmıştır. Çalışmaya katılan bireylerden gelen 64 anket eksik doldurulduğu için bu anketler değerlendirilmeye alınmamıştır. Araştırmanın ana materyalleri tesadüfi örneklem yöntemine göre 922 tüketiciden oluşmaktadır. Çalışma anketinde 36 soru yer almakta olup 5'li likert tekniğine (1-Kesinlikle Katılmıyorum'dan... 5-Kesinlikle Katılıyorum) göre analiz edilmiştir. Uygulamanın örnekleme oluşturulurken Gümüşhane Üniversitesi ve Bayburt Üniversitesi toplam öğrenci sayısı dikkate alınarak farklı fakülte ve yüksekokullarda eğitim gören öğrenciler çalışmanın kapsamına alınmıştır.

2.1. Araştırma Modeli

Uygulamanın hipotez modeli meydana getirilirken daha önce yapılan çalışmalarda; tutum ve karar verme tarzları (stilleri) genellikle farklı olarak ele alınmıştır. Çalışmada diğer çalışmalardan farklı olarak tutum, reklama yönelik olarak incelenmiş ve karar verme

stilleri ise öğrencilerin satın alma karar verme tarzları olarak yeni bir bakış açısı ile ele alınmıştır. Uygulamanın modeli şekil 1 'de ifade edilmiştir.

Şekil 1: Uygulama Hipotez Modeli

Kaynak: Scott ve Bruce 1995; Durkin 2004; Jin ve Lutz 2013; Yıldız ve Durmuş 2015; Durmuş 2016; Durmuş ve Battal 2018.

Şekil 1' bakıldığında tüketicilerin reklamlara yönelik tutumları ile satınalma karar verme tarzları arasında anlamlı ilişkiler olabileceğini ortaya koymaktadır. Yani tüketicilerin reklama yönelik tutumları ile ani karar verme, rasyonel karar verme, sezgisel karar verme, bağımlı karar verme ve çekingen karar verme tarzları arasında anlamlı ilişkiler söz konusu olmaktadır.

2.2. Araştırmanın Amacı ve Önemi

Çalışmada üniversitede eğitim gören öğrencilerin hazır giyim ürünlerini tercih ederken hangi reklam aracı ile hangi markaları tercih ettikleri, bu reklamlara yönelik tutumları ile de satın alma karar verme tarzlarının nasıl şekillendiğinin ortaya koyulması amaçlanmaktadır. Bu açıdan çalışma; ülkemizde genç nüfus oranının fazla olması bu bireylerin tüketim tercihlerinin belirlenmesini önemli kılmaktadır.

2.3. Analiz ve Bulgular

Uygulama Gümüşhane Üniversitesi ve Bayburt Üniversitesi'nde lisans ve önlisans düzeyinde eğitim gören öğrencileri kapsamaktadır. Uygulamada ortaya çıkan verilerin değerlendirilmesinde Nominal Regression analizinden faydalanılmıştır. Analiz ve bulgular aşağıdaki başlıklar altında incelenmiştir.

2.3.1. Demografik Veriler

Çalışmada cinsiyet, eğitim, gelir ve yaş dağılımları tablo1’de ifade edilmiştir.

Tablo1: Demografik Değerler

Cinsiyet	Frekans	Yüzde	Eğitim	Frekans	Yüzde
Kadın	623	67,6	Önlisans	247	26,8
Erkek	299	32,4	Lisans	675	73,2
Toplam	922	100,0	Toplam	922	100,0
Gelir	Frekans	Yüzde	Yaş	Frekans	Yüzde
200-500	399	43,3	17 ve altı	4	,4
501-800	278	30,2	18-19	117	12,7
801-1000	134	14,5	20-21	474	51,4
1001-1300	61	6,6	22-23	262	28,4
1301 ve üzeri	50	5,4	24 ve üzeri	65	7,0
Toplam	922	100,0	Toplam	922	100,0

Tablo1’deki veriler genel olarak değerlendirildiğinde; çalışmaya katılanların büyük bir kısmı bayan öğrencilerden (623 kişi - %67,6) oluşmakta olup lisans düzeyinde (675 kişi - %73,2) eğitim gören gelir durumu 200-500 TL (399 kişi - %43,3) ve 501-800 TL (278 kişi - %30,2) gelire sahip ve 20-21 yaş aralığında (474 kişi - %51,4) olan bireylerden oluşmaktadır.

Tablo 2: Öğrencilerin Hazır Giyim Ürünlerinde Marka Tercihleri ve Reklam Aracı

Şehir	Frekans	Yüzde	Markalar	Frekans	Yüzde
Erzurum	367	39,8	Adidas	101	11,0
Gümüşhane	321	34,82	DeFacto	193	20,9
Bayburt	234	25,38	Kinetix	60	6,5
Toplam	922	100,0	Lacoste	35	3,8
Reklam Aracı	Frekans	Yüzde	Lcw	277	30,0
Afişler	57	6,2	Levi’s	17	1,8
Çevredekiler	314	34,1	Loft	17	1,8
Dergiler	23	2,5	Mavi Jeans	83	9,0
Gazeteler	7	0,8	Nike	103	11,2
İnternet	313	33,9	Puma	36	3,9
Radio	6	0,7	Toplam	922	100,0
TV	202	21,9			
Toplam	922	100,0			

Tablo2'deki veriler değerlendirildiğinde çalışma verileri en fazla Erzurum Atatürk Üniversitesinde (367 kişi - %39,8) uygulandığı görülmektedir. Ayrıca reklam aracı olarak tüketicilerin en fazla çevresindeki bireylerden (314 kişi %34,1) ve internet reklamlarından (313 kişi - %33,9) etkilendikleri anlaşılmaktadır. Ek olarak markalar düzeyinde bakıldığı zaman tüketicilerin sırası ile en fazla low (277 kişi - %30), defacto (193 kişi - %20,9), nike (103 kişi - %11,2), adidas (101 kişi - %11) ve mavi jeans (83 kişi - %9) markalarını tercih ettikleri çalışma sonuçlarında ortaya koyulmaktadır.

2.3.2. Faktör ve Güvenilirlik Analizleri

Çalışma SPSS 22 ve AMOS 21 paket programları ile geçerlilik ve güvenilirliği test edildikten sonra doğrulayıcı faktör analizi ile yorumlanmaya çalışılmıştır. Çalışmada örneklem sayısı 922 öğrenciden oluşmaktadır. Ayrıca uygulama %95 güven düzeyinde %5 örneklem hatası ile incelenmiştir. Uygulama sonuçlarını yorumlayabilmek için KMO testi yapılmış ve ,863 değeri bulunmuştur. Ayrıca çalışmanın anlamlılığını ortaya koyan p (sig.) değeri, p= 0,000 sonucuna ulaşılmıştır. Ölçeğin güvenilirlik seviyesini ortaya koyan Cronbach-Alpha değeri ise %87.0 olarak bulunmuştur. Ayrıca oluşturulan modelde 6 değişkenin açıklanan varyansa toplam katkısı 63,026 olduğu sonucuna ulaşılmıştır.

Tablo 3: Faktör ve Güvenilirlik Analizi Sonuçları

	Alpha	Açıklanan Varyans	Faktör Yükleri	R ²
RT2	,826	13,180	0.70	0.49
RT3			0.72	0.52
RT4			0.76	0.58
RT5			0.74	0.55
AKV1	,793	9,946	0.78	0.61
AKV2			0.76	0.58
AKV5			0.65	0.43
RKV1	,775	9,725	0.79	0.63
RKV2			0.70	0.49
RKV4			0.62	0.39
SKV1	,822	10,628	0.73	0.54
SKV2			0.72	0.52
SKV4			0.71	0.51
BKV1	,846	13,418	0.74	0.55
BKV2			0.73	0.54
BKV4			0.72	0.52

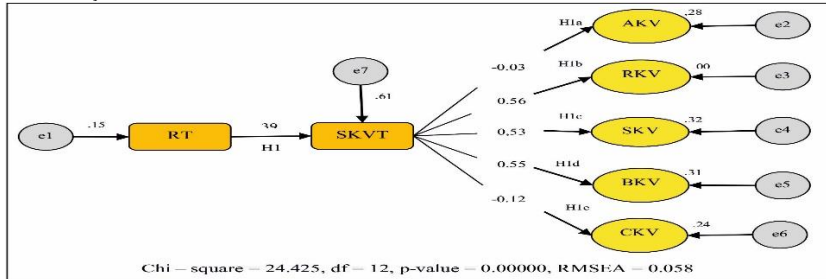
BKV5			0.75	0.56
CKV1	,715	6,128	0.56	0.31
CKV2			0.62	0.38
CKV3			-0.45	0.20
CKV5			0.52	0.27

Sonuçlar genel olarak değerlendirildiğinde model en fazla katkı BKV (13,418), RT (13,180), SKV (10,628), AKV (9,946), RKV (9,725) ve CKV (6,128) olduğu anlaşılmaktadır. Sonuçlar genel itibari ile değerlendirildiğinde öğrencilerin reklama yönelik tutumları ile satın alma karar verme tarzları üzerinde önemli etkileri olduğu anlaşılmaktadır.

Tablo3 faktör yükleri açısından değerlendirildiğinde ise reklama yönelik tutumlar açısından en fazla katkısı (RT4/0.76), öğrencilerin ürünler ve hizmetler ile ilgili güncel bilgilerin ürüne (markaya) bağlanmalarını sağladığını vurgulamışlardır. Ani karar verme tarzında en fazla katkısı (AKV1/0.78), ürünü satın alırken genellikle ani karar verdiklerini vurgulamışlardır. Rasyonel karar verme tarzı açısından değerlendirildiğinde ise (RKV1/0.79), öğrencilerin ürün satın almadan önce ürün ile ilgili bilgileri kontrol ettiklerini ifade etmişlerdir. Sezgisel karar verme tarzı açısından bakıldığında en fazla katkısı (SKV1/0.73), öğrencilerin markayı satın alma kararı verirken sezgilerine güvendiklerini ortaya koymuşlardır. Bağımlı karar verme stiline en fazla katkısı (BKV5/0.75), öğrencilerin diğer insanlardan destek gördüğü zaman ürünü satın alma kararını vermeleri daha da kolay olacağını vurgulamışlardır. Çekingen karar verme tarzına sahip tüketiciler ise (CKV2/0.62), markayı satın almak ile ilgili kararlarını son anda aldıklarını vurgulamaktadırlar.

2.3.3. Uygulanan Modelin Yapısal Eşitliğe Uygunluğunun Sonuçları ve Yorumlanması

Çalışma modelinin Yapısal Eşitliğe uygunluğu şekil2'de verilmiştir.

Şekil 2: Yapısal Eşitlik Modeli

Yapısal Eşitlik Modeli sonuçları değerlendirildiğinde; RMSEA = 0.058 bulunmuştur. Serbestlik Derecesi veren $\chi^2/sd = 2,03$ olarak bulunmuştur (Merdan, 2017: 2033). Ayrıca GFI = 0.96, CFI = 0.91, IFI = 0.94 ve NFI = 0.93 olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Bu sonuçlar modelin kabul edilebilir ve uyumlu sonuçlar doğurduğunu ortaya koymaktadır (İlhan ve Çetin, 2014: 31).

Çalışma sonuçları genel olarak incelendiğinde; H1, H1a, H1b, H1c, H1d ve H1e hipotezleri kabul edilmiştir. Yani tüketicilerin reklamlara yönelik tutumları ile satın alma karar verme tarzları arasında genel itibari ile anlamlı ilişkiler olduğu anlaşılmaktadır. Zira reklama yönelik tutum ile ani karar verme tarzı (-0.03) arasında negatif ve anlamlı, rasyonel karar verme tarzı (0.56) ile pozitif ve anlamlı, sezgisel karar verme tarzı (0.53) ile pozitif ve anlamlı, bağımlı karar verme tarzı (0.55) ile pozitif ve anlamlı ve çekingen karar verme tarzı (-0.12) ile negatif ve anlamlı sonuçlar elde edilmiştir. Bu sonuçlar üniversite öğrencilerinin hazır giyim ürünlerini satın alırken genellikle rasyonel karar verme tarzını tercih ettiklerini ortaya koymaktadır.

Uygulamada modelin R^2 değerleri aşağıda ifade edilmiştir.

AKV	= - 0.11*RT, Errorvar.= 0.47 , $R^2 = 0.78$
(0.23)	(0.22)
-5.32	2.18
RKV	= 0.45*RT, Errorvar.= 0.010 , $R^2 = 0.73$
(0.88)	(0.01)
5.12	1.1
SKV	= 0.41*RT, Errorvar.= 0.34 , $R^2 = 0.81$
(0.66)	(0.065)
6.22	5.25
BKV	= 0.44*RT, Errorvar.= 0.33 , $R^2 = 0.84$
(0.60)	(0.66)
7.34	5.01
CKV	= - 0.21*RT, Errorvar.= 0.45 , $R^2 = 0.72$
	(0.48) (0.20)
	- 4.33 2.26
	SKVT = 0.36*RT, Errorvar.= 0.27 , $R^2 = 0.92$
	(0.58) (0.67)
	6.22 4.07

Uygulanan sonuçlar R^2 değerlerinin gerçekleştirilen modelle anlamlı ilişkiler olduğunu ortaya koymaktadır. Yani RT (-0.11)'nin AKV üzerinde olumsuz ve anlamlı, RT(0.45)'nin RKV üzerinde olumlu ve anlamlı, RT(0.41)'nin SKV üzerinde olumlu ve anlamlı, RT(0.44)'nin BKV üzerinde olumlu ve anlamlı, RT (-0.21)'nin CKV üzerinde olumsuz ve anlamlı bir etkisinin olduğu anlaşılmaktadır. Ayrıca RT(0.36)'nin SKVT üzerinde genel itibari ile anlamlı bir

etkisinin olduğu görülmektedir. Çalışmada R^2 değerinin AKV denklemini % 78 oranında, RKV denklemini % 73 oranında, SKV denklemini % 81 oranında, BKV denklemini % 84 oranında, CKV %72 ve SKVT denklemini % 92 oranında açıkladığı anlaşılmaktadır. Uygulamada 0.36 kayıp miktarında maksimum olasılık tahmini değeri, 0,58 tahmini standart hatayı ve 6.22 ise t değerini ortaya koymaktadır.

Tablo 4: Öğrencilerin Hazır Giyim Ürünlerinde Marka Tercihleri ve Gelir

Marka	Gelir Durumu	Frekans	Yüzde	Marka	Gelir Durumu	Frekans	Yüzde
Adidas	200-500	38	37,6	Levi's	200-500	2	11,8
	501-800	35	34,7		501-800	2	11,8
	801-1000	20	19,8		801-1000	2	11,8
	1001-1300	7	6,9		1001-1300	6	35,3
	1301 ve üzeri	1	1,0		1301 ve üzeri	5	29,4
Defacto	200-500	107	55,4	Loft	200-500	5	29,4
	501-800	50	25,9		501-800	6	35,3
	801-1000	22	11,4		801-1000	4	23,5
	1001-1300	9	4,7		1001-1300	2	11,8
	1301 ve üzeri	5	2,6		1301 ve üzeri	0	,0
Kinetix	200-500	27	45,0	Mavi jeans	200-500	11	13,3
	501-800	18	30,0		501-800	36	43,4
	801-1000	9	15,0		801-1000	26	31,3
	1001-1300	1	1,7		1001-1300	4	4,8
	1301 ve üzeri	5	8,3		1301 ve üzeri	6	7,2
Lacoste	200-500	14	40,0	Nike	200-500	35	34,0
	501-800	5	14,3		501-800	36	35,0
	801-1000	6	17,1		801-1000	17	16,5
	1001-1300	4	11,4		1001-1300	13	12,6
	1301 ve üzeri	6	17,1		1301 ve üzeri	2	1,9
Lcw	200-500	151	54,5	Puma	200-500	9	25,0
	501-800	76	27,4		501-800	14	38,9
	801-1000	21	7,6		801-1000	7	19,4
	1001-1300	11	4,0		1001-1300	4	11,1
	1301 ve üzeri	18	6,5		1301 ve üzeri	2	5,6

Tablo4'teki veriler markalar ve gelir durumu en fazla tercih edilenleri genel itibari ile değerlendirildiğinde; adidas markasını tercih edenlerin 200-500TL (%37,6) ve 501-800TL (%34,7) gelire sahip olan bireyler olduğu, defacto markasını tercih eden bireylerin 200-500TL (%55,4), kinetix markasını tercih eden bireylerin 200-500TL (%45), lacoste markasını tercih edenlerin 200-500TL (%40), lcw markasını tercih edenlerin 200-500TL (%54,5), levi's markasını tercih

edenlerin 1001-1300TL (%35,3) ve 1301TL ve üzeri (%29,4), loft markasını tercih edenlerin 501-800TL (%35,3), mavi jeans markasını tercih edenlerin 501-800TL (%43,4), nike markasını tercih edenlerin 501-800TL (%35) ve puma markasını tercih edenlerin aylık 501-800TL (%38,9) gelire sahip oldukları görülmektedir.

Tablo 5: Üniversite Öğrencilerinin Satınalma Karar Verme Tarzlarında Reklam Aracı ve Marka Tercihleri

<i>Afiş Reklamları</i>										
Adidas	Defacto	Kinetix	Lacoste	Lew	Levi's	Loft	Mavi J.	Nike	Puma	Toplam
8(14,0)	12(21,1)	0 (,0)	5 (8,8)	19(33,3)	2 (3,5)	3 (5,3)	0 (,0)	4(7,0)	4(7,0)	57(%)
<i>Çevredeki Kişiler</i>										
Adidas	Defacto	Kinetix	Lacoste	Lew	Levi's	Loft	Mavi J.	Nike	Puma	Toplam
36(11,5)	77(24,5)	20(6,4)	7(2,2)	115(36,6)	2(0,6)	7(2,2)	14(4,5)	20(6,4)	16(5,1)	314(%)
<i>Dergi Reklamları</i>										
Adidas	Defacto	Kinetix	Lacoste	Lew	Levi's	Loft	Mavi J.	Nike	Puma	Toplam
1(4,3)	0(,0)	1(4,3)	4(17,4)	4(17,4)	2(8,7)	2(8,7)	3(13,0)	4(17,4)	2(8,7)	23(%)
<i>Gazete Reklamları</i>										
Adidas	Defacto	Kinetix	Lacoste	Lew	Levi's	Loft	Mavi J.	Nike	Puma	Toplam
1 (14,3)	1 (14,3)	1 (14,3)	2 (28,6)	0 (,0)	2 (28,6)	0 (,0)	0(,0)	0 (,0)	0 (,0)	7 (%)
<i>İnternet Reklamları</i>										
Adidas	Defacto	Kinetix	Lacoste	Lew	Levi's	Loft	Mavi J.	Nike	Puma	Toplam
38(12,1)	58(18,5)	21(6,7)	13(4,2)	71(22,7)	4(1,3)	2(0,6)	37(11,8)	55(17,6)	14(4,5)	313(%)
<i>Radyo Reklamları</i>										
Adidas	Defacto	Kinetix	Lacoste	Lew	Levi's	Loft	Mavi J.	Nike	Puma	Toplam
0 (,0)	1(16,7)	0 (,0)	0 (,0)	3(50,0)	2(33,3)	0 (,0)	0 (,0)	0 (,0)	0 (,0)	6 (%)
<i>Televizyon Reklamları</i>										
Adidas	Defacto	Kinetix	Lacoste	Lew	Levi's	Loft	Mavi J.	Nike	Puma	Toplam
17(8,4)	44(21,8)	17(8,4)	4(2,0)	65(32,2)	3(1,5)	3(1,5)	29(14,4)	20(9,9)	0(,0)	202 (%)

Tablo 5'te üniversite öğrencilerinin hangi reklam araçlarını kullanarak marka tercihinde buldukları ifade edilmiştir. Tabloda hangi reklam aracının hangi marka için daha fazla tercih edildiğini şu sonuçlar ile ortaya koymaktadır; afiş reklamlarını tercih edenlerin (57

kişi) %33,3'ü (19 kişi) low markasını tercih etmişlerdir. Çevredeki kişilerden etkilenen tüketicilerin (314 kişi) %36,6'sı (115 kişi) low markasını tercih etmişlerdir. Dergi reklamlarından etkilenen tüketicilerin (23 kişi) %17,4'ü (4 kişi) lacoste, low ve nike markalarını tercih ettikleri görülmektedir. Gazete reklamları etkisinde kalan tüketicilerin (7 kişi) %28,6'sı lacoste ve live's markalarını tercih etmişlerdir. İnternet reklamlarından etkilenen bireylerin (313 kişi) %22,7'si (71 kişi) low markasını tercih etmişlerdir. Radyo reklamlarından etkilenen bireylerin (6 kişi) %50 si (3 kişi) yine low markasını tercih etmişlerdir. Ayrıca televizyon reklamlarından etkilenen bireylerin (202 kişi) % 32,2'si (65 kişi) low markasını tercih etmişlerdir.

Tablo 6: Üniversite Öğrencilerinin Satınalma Karar Verme Tarzlarında Marka ve Reklam Aracı

Marka	Reklam Aracı	Frekans	Yüzde	Marka	Reklam Aracı	Frekans	Yüzde
Adidas	Afiş Reklamları	8	7,9	Levi's	Afiş Reklamları	2	11,8
	Çevredeki Kişiler	36	35,6		Çevredeki Kişiler	2	11,8
	Dergi Reklamları	1	1,0		Dergi Reklamları	2	11,8
	Gazete Reklamları	1	1,0		Gazete Reklamları	2	11,8
	İnternet R.	38	37,6		İnternet R.	4	23,5
	Radyo Reklamları	0	,0		Radyo Reklamları	2	11,8
	TV Reklamları	17	16,8		TV Reklamları	3	17,6
Defacto	Afiş Reklamları	12	6,2	Loft	Afiş Reklamları	3	17,6
	Çevredeki Kişiler	77	39,9		Çevredeki Kişiler	7	41,2
	Dergi Reklamları	0	,0		Dergi Reklamları	2	11,8
	Gazete Reklamları	1	0,5		Gazete Reklamları	0	,0
	İnternet R.	58	30,1		İnternet R.	2	11,8
	Radyo Reklamları	1	0,5		Radyo Reklamları	0	,0
	TV Reklamları	44	22,8		TV Reklamları	3	17,6
Kinetix	Afiş Reklamları	0	,0	Mavi jeans	Afiş Reklamları	0	,0
	Çevredeki Kişiler	20	33,3		Çevredeki Kişiler	14	16,9
	Dergi Reklamları	1	1,7		Dergi Reklamları	3	3,6
	Gazete Reklamları	1	1,7		Gazete Reklamları	0	,0

	İnternet R.	21	35,0		İnternet R.	37	44,6
	Radyo Reklamları	0	,0		Radyo Reklamları	0	,0
	TV Reklamları	17	28,3		TV Reklamları	29	34,9
Lacoste	Afiş Reklamları	5	14,3	Nike	Afiş Reklamları	4	3,9
	Çevredeki Kişiler	7	20,0		Çevredeki Kişiler	20	19,4
	Dergi Reklamları	4	11,4		Dergi Reklamları	4	3,9
	Gazete Reklamları	2	5,7		Gazete Reklamları	0	,0
	İnternet R.	13	37,1		İnternet R.	55	53,4
	Radyo Reklamları	0	,0		Radyo Reklamları	0	,0
	TV Reklamları	4	11,4		TV Reklamları	20	19,4
Lcw	Afiş Reklamları	19	6,9	Puma	Afiş Reklamları	4	11,1
	Çevredeki Kişiler	115	41,5		Çevredeki Kişiler	16	44,4
	Dergi Reklamları	4	1,4		Dergi Reklamları	2	5,6
	Gazete Reklamları	0	,0		Gazete Reklamları	0	,0
	İnternet R.	71	25,6		İnternet R.	14	38,9
	Radyo Reklamları	3	1,1		Radyo Reklamları	0	,0
	TV Reklamları	65	23,5		TV Reklamları	0	,0

Tablo 6’da tüketicilerin marka seçimlerinde hangi reklam aracını tercih ettikleri değerlendirildiğinde adidas markasını tercih eden bireylerin genellikle internet reklamlarından (%37,6) ve çevresindeki bireylerden (%35,6) etkilendikleri anlaşılmaktadır. Defacto markasını tercih eden bireyler genellikle çevresindeki kişiler (%39,9), internet reklamları (%30,1) ve tv reklamlarından etkilendikleri (%22,8) anlaşılmaktadır. Kinetix markasını tercih eden bireyler genellikle internet reklamları (%35), çevresindeki kişiler (%33,3) ve tv reklamlarından (%28,3) etkilendikleri anlaşılmaktadır. Lacoste markasını tercih eden bireyler genellikle internet reklamlarından (%37,1) etkilenmektedirler. Lcw markasını tercih eden bireyler ise genellikle çevresindeki bireylerden (%41,5) etkilendikleri görülmektedir. Levi’s markasını tercih eden tüketiciler genellikle internet reklamlarından (%23,5) etkilenmektedirler. Loft markasını tercih eden bireyler genellikle çevresindeki bireylerden (%41,2) etkilenmektedirler. Mavi jeans markasını satın alan tüketiciler ise genellikle internet reklamlarını (%44,6) ve tv reklamlarını (%34,9) tercih ettikleri anlaşılmaktadır. Nike markasını satın alan bireyler ise

genellikle internet reklamlarından (%53,4) etkilendikleri görülmektedir. Puma markasını tercih eden tüketicilerde ise çevresindeki kişilerden (%44,4) ve internet reklamlarından (%38,9) etkilendikleri çalışma sonuçları ile ortaya koyulmuştur.

Sonuç ve Tartışma

Hazır giyim sektöründe günümüz ekonomik savaş dünyasında tüketicileri etkileyebilecek birçok faktör söz konusu olmaktadır. Bu açıdan tüketici tercihleri hem firmalar hem de diğer tüketiciler açısından önem arz etmektedir. Çalışma sonuçları genel olarak değerlendirildiğinde; çalışma Türkiye’de 2018 yılı içerisinde Gümüşhane Üniversitesi ve Bayburt Üniversitesinde eğitim gören 922 öğrenci ile sınırlıdır.

Uygulamada hazır giyim ürünleri bakımından 10 farklı markanın tüketici satın alma kararları üzerindeki etkileri ele alınmıştır. Sonuç olarak tüketiciler marka tercihlerinde sıra ile lcw, defacto, Nike, adidas, mavi jeans, kinetix, puma, lacoste, levi’s ve loft markalarını tercih etmişlerdir. Ayrıca tüketiciler reklamlara yönelik tutumları olumlu olup hangi reklam araçlarından daha fazla etkilendikleri sırası ile çevresindeki kişiler, internet reklamları, tv reklamları, afiş reklamları, dergilerde verilen reklamlar ve radyo reklamları olarak sıralanmıştır. Bu sonuçlar bugünün tüketicilerinin yerli markaları daha fazla tercih ettiklerini, çevresindeki bireylerin düşüncelerini dikkate aldıklarını ve internet kullanımının vermiş olduğu yaygınlık ile satın alma kararlarının şekillendiğini ortaya koymaktadır.

Uygulamada daha önce yapılan çalışmalar tüketicilerin yoğun olarak tercihleri dikkate alındığında; Bearden ve Etzel (1982) çevresindeki bireylerden etkilenme durumları, Verma ve Larson (2002), Frey vd., (2007)’nin tv reklamlarındaki izlenim oranlarını, Previte (1999), Ateljevic ve Martin (2011), Draganska vd., (2014) ve Koshksaray vd. (2015) internet reklamları ile ilgili çalışmalarını destekler nitelikte sonuçlar elde edilmiştir.

Tüketicilerin reklamlara yönelik tutumları açısından Shavitt vd. (1998), Jin ve Lutz (2013)’un çalışmaları ile doğru orantılı sonuçlar elde edilmiştir. Satın alma karar verme tarzları açısından değerlendirildiğinde ise Bao vd. (2003), Wesley vd. (2006), Bakewell ve Mitchell (2006) ve Mokhlis (2009) çalışmalarında ortaya koydukları sonuçları destekler niteliktedir. Tüketicilerin ani karar verme tarzları ve çekingen karar verme tarzları açısından bakıldığında ise Gati vd. (2012) ve Kao vd., (2012)’nin çalışmalarında vurguladıkları durumun aksi bir sonuç elde edilmiştir. Yani tüketiciler

ürün satın alırken genel itibari ile ani karar vermemektedirler. Belirsizliğin minimum düzeyde olduğu rasyonel karar verme tarzında ise Allwood ve Salo (2012) çalışmalarında vurguladıkları gibi tüketiciler ürün satın alırken yüksek düzeyde rasyonel karar aldıkları anlaşılmaktadır. Sezgisel ve bağımlı karar verme açısından Agor (1986) Henderson ve Nutt, (1980)'un çalışmalarını destekler nitelikte sonuçlar elde edilmiştir.

Sonuç olarak günümüz sosyo-kültürel, ekonomik, teknolojik ve psikolojik çevreler tüketicilerin satın alma kararlarını etkileyebilmektedir. Bu açıdan gelecek çalışmalar ile tüketicilerin tutumları ve satın alma karar verme tarzlarında da değişiklikler olabilir. Örneğin çalışmada tüketiciler ürün satın alırken çevresindeki bireylerin yönlendirmelerinin çok baskın olduğunu ifade etmişlerdir. Bu durum farklı ülkelerde veya farklı şehirlerde farklı sonuçlar ortaya koyabilir. O halde çalışmanın farklı boyutlar altında çeşitlendirilerek daha fazla tüketici üzerinde araştırılması bu tarz çalışmalara da yeni bakış açıları kazandırabilecektir.

Kaynakça

- Agor, W. H. (1986). The Logic of Intuition: How Top Executives Make Important Decision. *Organizational Dynamics*, 14 (3), 5-18.
- Al-Fawwaz, Bader M., Atallah M. Al-sahtnawi ve Wafa S. Alsharafat (2015). Recognizing The Importance of Brand Awareness on E-Commerce Sales While Shopping on Internet: Empirical Analysis of European Countries. *International Journal of Interactive Mobile Technologies*, 9 (1), 15-18.
- Alina, G. (2013). Factor Responsible for Consumer's Attitude Towards Advertising. *Academic Journal*, 22 (1), 1733-1742.
- Allwood, C. M. ve Salo, I. (2012). Decision-Making Styles and Stress. *International Journal of Stress Management*, 19 (1), 34-47.
- Ateljevic, Jovo ve Frank Martin (2011). The Use of Location Specific Advertisements on Facebook: Can They Help Entrepreneurs Solve Problems Associated with Banner Advertisements?. *The Ninth International Conference: Challenges of Europe: Growth and Competitiveness Reserving the Trends*, 16,17-32.
- Bakewll, C. ve Vincent-W. M. (2006). Male Versus Female Consumer Decision Making Styles. *Journal of Business Research*, 59, 1297-1300.
- Bandara, W. W.M.C. (2014). Consumer Decision-Making Styles and Local Brand Biasness: Exploration in The Czech Republic. *Journal of Competitiveness*, 6 (1), 3-17.

- Bao, Y. Kevin Z. Z. ve Chenting S. (2003). Face Consciousness and Risk Aversion: Do They Affect Consumer Decision-Making?. *Psychology & Marketing*, 20 (8), 733-755.
- Bearden, W. O. ve Michael, J. E. (1982). Reference Group Influence on Product and Brand Purchase Decisions. *Journal of Consumer Research*, 9, 183-194.
- Busen, S.M.S. ve Che S. M. (2014). The Role of Interactive Advertisement in Developing Consumer-Based Brand Equity: A Conceptual Discourse. *Procedia-Social and Behavioral Sciences*, 155, 98-103.
- Christodoulides, G. ve Leslie D. C. (2010). Consumer Based Brand Equity Conceptualization and Measurement: A Literature Review. *International Journal of Market Research*, 52 (1), 43-66.
- Dahlen, M. ve Jonas B. (2001). Information and Transforming on the Web: An Empirical Study of Response to Banner Ads for Functional and Expressive Products. *International Journal of Advertising*, 20, 189-205.
- Draganska, M. Wesley R. H. ve Gena S. (2014). Internet Versus Television Advertising: A Brand-Building Comparison. *Journal of Marketing Research*, 51 (5), 578-590.
- Durkin, M. (2004). In Search of the Internet-Banking Customer Exploring the use of Decision Styles. *The International Journal of Bank Marketing*, 22 (7), 484-503.
- Durmuş, İ. (2016). TV Reklamlarının Tüketicilerin Tutum ve Motivasyonları Üzerindeki Sosyo-Ekonomik Etkileri: Üniversite Öğrencileri Üzerine Bir Uygulama. *Uluslararası Bilimsel Araştırmalar Dergisi*, 1 (1), 28-40.
- Durmuş, İ. & Battal, B. (2018). Üniversite Öğrencilerinin Hazır Giyim Satınalma Kararlarında Reklamlara Yönelik Tutumları ve Marka Tercihleri. *Gümüşhane Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Elektronik Dergisi*, 9 (24), 147-176.
- Frey, B.S. Christine, B. ve Alois, S. (2007). Does Watching TV Make us Happy?. *Journal of Economic Psychology*, 38 (3), 283-313.
- Gati I. Gadassi, R. ve Mashiah-Cohen, R. (2012). Career Decision-Making Profiles vs. Styles: Convergent and Incremental Validity. *Journal of Vocational Behavior*, (81), 2-16.
- Hatchuel, A. (2001). Towards Desing Theory and Expandable Rationality: The Unfinished Program of Herbert Simon. *Journal of Management and Governance*, 5 (3-4), 260-273.

- Henderson, J. C. ve Paul, C. N. (1980). The Influence of Decision Style on Decision Making Behavior. *Management Science*, 26 (4), 371-385.
- Hur, Y. (2015). Ideal Frequency Exposure to Web Banner Advertising for Online Shopping Malls. *Journal of Marketing Thought*, 2 (1), 52-58.
- Ilhan, M. ve Çetin, B. (2014). Comparing The Analysis Results of The Structural Equation Models (SEM) Conducted Using LISREL and AMOS. *Journal of Measurement and Evaluation in Education and Psychology*, 5 (2), 26-42.
- Jin, H. S. ve Richard, J.L. (2013). The Typicality and Accessibility of Consumer Attitudes Toward Television Advertising: Implications for the Measurement of Attitudes Toward Advertising in General. *Journal of Advertising*, 42 (4), 343-357.
- Jumisko, S. H. Ville, P.I. ve Kaisa, A.V.V.M. (2005). Effect of TV Content in Subjective Assessment of Video Quality on Mobile Devices. *Electronic Imaging*, 5684, 243-254.
- Kao, H. Sean P, H.K. Shih-Chih, C. ve Kevin, K-S. C. (2012). Decision Making Models and Knowledge Management Preferences. *Australian Journal of Business and Management Research*, 2(4),1-11.
- Kim, J.E. Stephen L. ve Marie, C.C. (2016). Narrative-Transportation Storylines in Luxury Brand Advertising: Motivating Consumer Engagement. *Journal of Business Research*, 69 (1), 304-313.
- Kim, Y.J. ve Jin, Y.H. (2014). Why Smartphone Advertising Attracts Customers: A Model of Web Advertising, Flow and Personalization. *Computers in Human Behavior*, 33, 256-269.
- Koçak, A. Temi, A. ve Ozer, A. (2007). Consumer Brand Equity in A Cross-Cultural Replication: An Evaluation of A Scale. *Journal of Marketing Management*, 23 (1-2), 157-173.
- Koshksaray, A. Abedini, D.F. ve Kambiz, H.H. (2015). The Relationship Between E-Lifestyle and Internet Advertising Avoidance. *Australasian Marketing Journal*, 23, 38-48.
- Köster, M. M. Rütth, K.C.H. ve Kai, K. (2015). Effects of Personalized Banner Ads on Visual Attention and Recognition Memory. *Applied Cognitive Psychology*, 29, 181-192.
- Leng, C.Y. ve Delane, B. (2010). How Does National Culture Impact on Consumers Decision-Making Styles? A Cross Cultural Study in Brazil, The United States and Japon. *Brazilian Administration Review*, 7(3), 260-275.

- Lysonski, S. Srini, D. ve Yiorgos, Z. (1996). Consumer Decision-Making Styles: A Multi-Country Investigation. *European Journal of Marketing*, 30 (12), 10-21.
- Merdan, K. (2017). Evaluation of Automatic Enrolment in The Private Pension System in Terms of Public and Private Sector Employees (Gümüşhane Sample). *Social Sciences Studies Journal*, 3(12), 2029-2040.
- Mikhailitchenko, A.R.G. Javalgi, G. M. ve Laroche, M. (2009). Cross-Cultural Advertising Communication: Visual Imagery, Brand Familiarity and Brand Recall. *Journal of Business Research*, 62, 931-938.
- Mokhlis, S. (2009). An Investigation of Consumer Decision-Making Styles of Young-Adults in Malaysia. *International Journal of Business and Management*, 4 (4), 140-148.
- Petrovici, D. ve Stanley P. (2007). An Empirical Examination of Public Attitudes Towards Advertising in a Transitional Economy. *International Journal of Advertising*, 26 (2), 247-276.
- Pillai, K.G. ve Ronald E.G. (2008). How Brand Attribute Typicality and Consumer Commitment Moderate the Influence of Comparative Advertising. *Journal of Business Research*, 61, 933-941.
- Previte, J. (1999). Internet Advertising: An Assessment of Consumer Attitudes. *Prometheus*, 17 (2), 199-209.
- Rosengren, S. ve Micael, D. (2013). Judging A Magazine by Its Advertising Exploring the Effects of Advertising Content on Perceptions of Media Vehicle. *Journal of Advertising Research*, 53 (1), 61-70.
- Rütz, O.J. ve Randolph, E.B. (2012). Does Banner Advertising Affect Browsing for Brands? Clickstream Choice Model Says Yes, for Some. *Quant Mark Econ*, 10, 231-257.
- Scott, S. G. ve Reginald, A.B. (1995). Decision-Making Style: The Development and Assessment of A New Measure. *Educational and Psychological Measurement*, 55 (5), 818-831.
- Shavitt, S.P.L. ve Haefner, J. (1998). Public Attitudes Toward Advertising: More Favorable Than You Might Think'', *Journal of Advertising Research*, 38 (4), 7-22.
- Verma, S. ve Reed W. L. (2002). Television in Indian Adolescents' Lives: A member of the Family. *Journal of Youth and Adolescence*, 31 (3), 177-183.

- Wang, C.L. Noel, Y.M.S. ve Alice, S.Y. Hui (2004). Consumer Decision-Making Styles on Domestic and Imported Brand Clothing. *European Journal of Marketing*, 38 (1/2), 239-252.
- Wang, K.Y. Eric, S. ve Laura, A.P. (2013). How Banner Ads Can be Effective Investigating The Influences of Exposure Duration and Banner ad Complexity. *International Journal of Advertising*, 32 (1), 121-141.
- Wesley, S. Melody, L. ve Arch, G.W. (2006). Consumer Decision-Making Styles and Mall Shopping Behavior: Building Theory using Exploratory Data Analysis and The Comparative Method. *Journal of Business Research*, 59 (5), 535-548.
- Witkowski, T.H. ve Joachim, K. (1998). Covergent, Contrasting, and Country-Specific Attitudes toward Television Advertising in Germany and the United States. *Journal of Business Research*, 42, 167-174.
- Yang, L.W. Keisha M. Cutright, T.L.C. ve Gavan, J.F. (2014). Distinctively Different: Exposure to Multiple Brands in Low-Elaboration Settings. *Journal of Consumer Research*, 40, 973-992.
- Yıldız, S. ve Durmuş, İ. (2015). TV Reklamlarının Kişisel Kullanımının Tutum ve Satın Alma Kararları Üzerine Etkileri: Üniversite Öğrencileri Üzerine Bir Uygulama. *GÜSBEED*, 6 (13), 238-252.
- Yoo, C. ve Deborah, M. (2005). The Brand Attitude Formation Process of Emotional and Informational Ads. *Journal of Business Research*, 58 (10), 1397-1406.

Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi,
The Journal of Social Sciences Institute
Yıl/Year: 2018 – Kış / Winter
Sayı/Issue: 42 - Sayfa / Page: 225-244
ISSN: 1302-6879 VAN/TURKEY

Makale Bilgisi / Article Info
Geliş/Received: 05.10.2018
Kabul/Accepted: 15.11.2018
Araştırma Makalesi / Research Article

KURUMSAL SOSYAL SORUMLULUK ALGISI ÜZERİNE BİR ÇALIŞMA: TÜRKİYE VE VİETNAM ÖRNEĞİ

A STUDY ON THE PERCEPTION OF CORPORATE SOCIAL RESPONSIBILITY: THE CASE OF TURKEY AND VIETNAM

Arş. Gör. Fetullah BATTAL
Bayburt Üniversitesi
İşletme Bölümü
Yönetim ve Organizasyon ABD
fbattal@bayburt.edu.tr

Dr. Chau Thi Le Duyen
Can Tho University/ Vietnam
College of Economics
ctlduyen@ctu.edu.vn

Öz

Bu çalışmanın amacı, Vietnam ve Türkiye'nin kurumsal sosyal sorumluluk (KSS) algılarını karşılaştırmaktır. Türkiye ve Vietnam'ı seçmenin en önemli nedeni, her iki ülkenin de uzun bir tarihi olması. Ayrıca makale içeriğinde de belirtildiği gibi, bu coğrafyalarda kurumsal sosyal sorumluluk perspektifinin benzer olabileceği düşünülmektedir. Bu çalışmada, Bayburt Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi öğrencileri, idari personeli ve akademik kadrosu arasında rasgele örneklem seçilmiştir. Vietnam için örneklem grubu, Can Tho Üniversitesi ekonomi bölümü öğrencileri, idari personel ve akademik kadrodan rastgele seçilmiştir. Ayrıca, iki ülke arasındaki KSS algısını etkilediği düşünülen cinsiyet, yaş ve meslek durumu, kontrol değişkeni olarak kabul edilmektedir. Tahmin edilen ilişkileri test etmek için SPSS.22 ve AMOS 25.0 programları ile uygulama

çalışmaları yürütülmektedir. Sonuçlar, her iki ülkenin de kurumsal sosyal sorumluluk algılarının anlamlı, ancak zayıf olduğunu ortaya koymuştur. Ayrıca, her iki ülkede de kadınların CSR algısı erkeklere göre daha yüksektir. Sonuç olarak, çalışmada kullanılan hipotezler hem Türkiye hem de Vietnam örneğinde doğrulanmıştır.

Anahtar Kelimeler: Kurumsal Sosyal Sorumluluk Algısı (Türkiye), Kurumsal Sosyal Sorumluluk Algısı (Vietnam), Kültürlerarası karşılaştırma

Abstract

The aim of this study is comparing corporate social responsibility (CSR) perceptions of Vietnam and Turkey. The most important reason for choosing Turkey and Vietnam mainly because both countries have a long history. Furthermore as mentioned in the article content, it is thought that the perspective of corporate social responsibility in these geographies may be similar. In this study, representative sample is selected randomly among students, administrative staff and academic staff of Economics and Administrative Sciences Faculty of Bayburt University in Turkey. For Vietnam, the sample group is selected randomly from Can Tho University economy department students, administrative staff and academic staff. In addition, gender, age, and occupational status, which are thought to affect CSR perception between the two countries, are considered as the control variable. In order to test the predicted relationships, application studies are conducted with SPSS.22 and AMOS 25.0 programs. Results revealed that both countries' corporate social responsibility perceptions are significant but weak. In addition, women's perception of CSR is higher in both countries compared to men. Consequently, the hypotheses used in the study are confirmed in the sample of both Turkey and Vietnam.

Keywords: Perception of Corporate Social Responsibility (Turkey), Corporate Social Responsibility Perceptions (Vietnam), Intercultural comparison

1. Giriş

Daha önceden pek çok çalışma, kurumsal sosyal sorumluluğu (KSS) model olarak incelemek adına gerçekleştirilmiştir. Bu modeller genel olarak iki ana kategoride sınıflandırılabilir. Birinci grup, işin sosyal sorumluluğunun işin tek boyutlu bir etkinlik olduğunu savunan Ortodoks paradigmayı temsil ederken, ikinci grup topluma mal ve hizmet tedarik etmenin tek sorumluluğu olduğu görüşünü savunmaktadır. (Chamberlain, 1973). Bu klasik kurumsal sosyal

sorumluluk modelleri, modern toplumda iş rolünün dar bir odağına sahip gibi görünmektedir. Ayrıca, iş dünyasının sosyal katılımının maliyetine çok önem verdiler ve karı, iş operasyonunun verimliliğini değerlendirmek için tek kriter olarak gördüler. Böylece, işletmenin, kârın dar perspektifinin ötesine uzanan daha geniş bir sorumlulukla, daha geniş bir toplumun parçası olduğu gerçeğini görmezden gelerek sadece kar odaklı bir yapının önemi üzerinde durdular.

Öte yandan, ikinci model grubu, KSS 'yi bir bütün olarak görerek toplumun refahına katkıda bulunurken hem işlerini yürüten hem de kar maksimizasyonunun haricindeki diğer sorumluluklara da sahip bir kurum olduğu görüşünü savunmuşlardır. (Abratt ve Sacks, 1988:497-507).

Kurumsal Sosyal Sorumluluk için Friedman, (1962)'nin görüşü klasik görüş olarak kabul edilmektedir. Kısaca bu görüş; şirketlerin çoğunluğu, iş kârını artıran eylemler üstlenerek hissedar kazançlarını en üst düzeye çıkarma yükümlülüğü altında çalışmalıdır görüşüdür. Öyle ki günümüzde birtakım bilim insanları bu görüşü savunarak işletmelerin ve kurumların sadece kendi karını ve hissedarların karını artırması gerektiğini savunmaktadır. (Freedman,2009:119) Bununla birlikte, değer yaratmak için, çalışanlarının, müşterilerinin, tedarikçilerin, hükümetin ve faaliyet gösterdikleri topluluğun diğer paydaşlarının da yine bu görüşe paralel olarak hesaba katılması gerektiğini savunan bilim insanları da olmuştur. (örneğin Clarkson, 1995; Donaldson ve Preston, 1995; Esrock ve Leichty, 1998:305-319). Bu fikirlerle birlikte 1960'lı yılların başlarından itibaren şirketlerin kendi çevrelerine karşı yasal ve ekonomik yükümlülüklerinin ötesine geçen sorumluluklarının olduğunu farkına varmaya başlamıştır. (McGuire, 1963:854-872). Ayrıca şirketlerin tüm paydaşlarına karşı etik yükümlülükleri vardır ve refahı arttırmayı amaçlayan gönüllü faaliyetlere sahip olmaları ve toplum odaklı olmaları beklenmektedir. (örneğin, Carroll, 1979, 1991; Lewin ve arkadaşları, 1995; Maignan ve Ferrell, 2001:457).

2. Teorik Çerçeve

2.1. Kurumsal Sosyal Sorumluluk Kavramı

Bir asırdan uzun süredir KSS'nin tanımı üzerinde bir anlaşma sağlanamasa da birçok farklı açıdan bu kavram tartışılmaktadır. Bunlardan en yaygın olan iki argüman;

1-İşletmeler, daha büyük topluluğun yararına hizmet etmek için vardır. (Weber,2009:13-14)

2-İşletmelerin tek sosyal sorumluluğu vardır o da karlarını artırmaktır. (Friedman,1970:57) Şeklinde olsa da farklı tanımları da aşağıdaki gibidir:

Dünya Sürdürülebilir Kalkınma İş Konseyi,(DSKİK) KSS'yi; gelecek nesillerin ihtiyaçlarını karşılayabilme durumuna zarar vermeksizin, günümüzün ihtiyaçlarını karşılayabilme şekli olarak tanımlamaktadır (Brown Jong,2009:182-200).

Avrupa Birliği, KSS'yi, şirketlerin iş operasyonlarında ve paydaşları ile gönüllü olarak ilişkilerinde sosyal ve çevresel kaygıları birleştirdiği bir kavram olarak tanımlamıştır. KSS'nin genel kabul görmüş tek bir tanımı olmamakla birlikte, genel olarak etik değerlerle bağlantılı yasal karar alma, yasal gerekliliklere uyum ve insanlara, topluluklara ve çevreye saygılı olmak anlamına gelir. En başta yapılan akademik tanımlardan biri, KSS'yi karar alma ve politikaların amaçlarına ve toplumun değerleriyle uyumlu eylem çizgileri izlemeye yönelik bir politika izleme yükümlülüğü olarak tanımlayan Bowen (1953) tarafından dile getirilmiştir (Bowen,1953).

Friedman, 1970 yılında New York Times için yazılmış ünlü bir makalede İşin sosyal sorumluluğu karını artırmaktır görüşünü ortaya atarak, iş rolünün gelenekselci görünümünü özetlemiştir. İşletmeler politikacılar ya da düzenleyiciler tarafından değil, serbest piyasa ekonomisi ve ilgili etik standardı tarafından değerlendirilmelidir. Friedman, mal sahipleri ve maaşlı yöneticiler arasında, maaşlı yöneticilerin pozisyonlarını yasal bir sözleşme ve sahiplerine karşı sorumlu bir sorumluluk taşıdıklarını savunmuştur. Böylece firmanın kaynakları ve maaşlı yöneticilerin tüm eylemleri, artan kârlar yoluyla hissedarların zenginliğini artırmaya yönelik olmalıdır (Wilcke,2004:187-209).

Boston Koleji Kurumsal Vatandaşlık Merkezi (BKKVM), üç boyutlu bir KSS tanımı önermiştir:

- 1) Ahlaki / etik davranış veya kurallara uyum
- 2) Hayırseverlik
- 3) Bir şirketin ticari faaliyetlerinin toplum üzerindeki zararları ve yararları. Bu faaliyetler sonucunda optimum kazanç ve çevreye minimum zarar (Rochlin ve Bradley,2005:1-20).

McGuire, sosyal sorumluluk düşüncesinin, kurumun sadece ekonomik ve yasal yükümlülükleri değil, aynı zamanda bu yükümlülüklerin ötesine geçen belirli toplumsal sorumluluklara sahip olduğunu da kabul etmiştir (McGuire,1963:45-46). Votaw ve Sethi, sosyal normlar, değerler ve beklentiler gibi ek sorumlulukların, kurumsal davranışı uygun bir düzeye getirebileceğini dile getirmiştir (Votaw ve Sethi,1975:56-58).

Tüm bu tanımlardan sonra KSS kavramı ve boyutları konusunda genel kabul gören ve bilim insanları tarafından sık kullanılan Carroll piramidi oldukça önemlidir. Carroll, KSS kavramını bir piramidin seviyesi olarak tanımlayarak ekonomik, yasal, etik ve gönüllü sorumluluklar olmak üzere dört farklı kategoriye ayırmıştır:

Ekonomik Sorumluluk: Bir işletmenin ekonomik yükümlülükleri, toplumun kar istediği mal ve hizmet üretme ihtiyacından dolayı piramidin tabanında yer almaktadır. Etkinlik ve verimlilik, bir işletmenin diğer sorumlulukları için ön koşullardır.

Yasal Sorumluluk: Bir firmanın yasal sorumlulukları, yerel, bölgesel, ulusal veya hatta ulus ötesi olabilecek yasalara uyma yükümlülükleridir.

Etik Sorumluluk: Kurumların isteğine bağlı olan, yakın ve uzak çevresine karşı sorumluluklarını yerine getirmesiyle ilgili olan durumlardır.

Gönüllü Sorumluluk: Bir işletmenin 'ihtiyari veya hayırsever sorumlulukları bu piramitte en üstte yer almaktadır. Bunlar görev veya yükümlülük değildir; basit beklentiler, toplumun arzu ettiği şeyleri gösteren göstergeler; hayır kurumlarına bağış yapmak, okulları finanse etmek veya topluluk etkinliklerini ve programlarını desteklemek gibi faaliyetlerden oluşmaktadır. Carroll, bu piramide göre işletmelerin ya da kurumların bunları sırayla yerine getirmemesi gerektiğini, ancak her zaman her şeyin sürdürülebilirlik için yerine getirilmesi gerektiğini açıklamıştır (Carroll,1991:77-78).

2.2.KSS Türkiye Örneği

Kurumsal Sosyal Sorumluluk (KSS) için yukarıda sayılan görüşler yıllar içerisinde Türkiye'de de kapsamlı bir şekilde tartışılmıştır. Özellikle son 10 yılda Türkiye, KSS gündemini daha da artırmak için ülke bazlı bazı girişimlerde bulunmuştur. Örneğin Borsa İstanbul'un rehberliği ve çeşitli eleştirel toplantılar, G20 Antalya Zirvesi,¹ COP 21 Paris Sürdürülebilir İnovasyon Forumu² gibi. Bu tarz çeşitli olaylar ve organizasyonlar, KSS'ye entegre olmayı ve Türk örgütlerinin görüşlerini şekillendirmeye yardımcı olmuştur. Çokuluslu şirketlerin yaygınlaşması ve artan çevresel kaygılar yatırımcı ve paydaşların karar alma sürecinde bilgi talepleri KSS konusunda her

¹ <https://www.ntv.com.tr/ekonomi/g20-zirvesiantalyada,hQRCKfbnGkKVOMqCrt5Tbg>

² <http://www.sustineoistanbul.com/tr/paris-sonrasi-surdurulebilirlik-inovasyonu-donemi/>

ülkenin dikkate alması gereken önemli parametrelerdir. (Skouloudis vd., 2010:426-438)

Türkiye’de şirketlerinin çoğunluğu KSS’yi hayırseverlik meselesi olarak görmektedirler. (Küçük-Yılmaz, 2008:139-147). Öte yandan, bu şirketlerin KSS’deki farkındalığı ve ilgisi, hedeflerine ulaşmak ve imajlarını geliştirmek için önemli olarak görülmeleri nedeniyle de artmıştır. (Küçük-Yılmaz, 2008:139-147).

Tarafların sosyal ve çevresel faaliyetlerinde yasal yükümlülükler ve yaptırımlar önemli bir rol oynamaktadır. Örneğin Türkiye ‘de bankaların KSS faaliyetlerini ve sorumluluklarını takip eden üç büyük denetleme mekanizması bulunmaktadır bunlar sırasıyla: Bankacılık Düzenleme ve Denetleme Kurumu, Türk Ticaret Kanunu ve Sermaye Piyasası Kurulu (SPK) olarak adlandırılır. Bu düzenleme kuruluşları Türk bankacılık sistemin paydaşlara ve hissedarlara karşı sorumluluklarını yerine getirmesinde yardımcı olmaktadır. Bankacılık sektörü, ülkelerin sosyal ve ekonomik kalkınmasında, endüstriyel ve ticari faaliyetlerin finanse edilmesinde ve azaltılmasında önemli bir rol oynamaktadır. Yine bu kapsamda Türkiye, Kasım 2000 ve Şubat 2001’de finansal krizler yaşadı. Bu krizlerin ardından, Türk hükümeti daha güçlü bir bankacılık yapısı oluşturmak için özel bankacılık sistemini rehabilite etmek; düzenleme ve denetimi güçlendirmek ve sektördeki verimliliği arttırmak için “Bankacılık Sektörü ve Yeniden Yapılandırma Programı” başlatmıştır. (Dinçer, 2012: 341). “Böylece artık hiçbir sermaye sahibi bankaları yahut firmaları batıramayacak ve bunun karşılığını da ödemek zorunda kalacaktır. Bu kanundan hareketle etik sorumluluk olarak da bir bankanın genel müdürü ya da bir firmanın CEO’su yönettiği işletmenin gelir ve giderlerinden ortalama 30 yıl sorumlu tutulacaktır. (Türk Ticaret Kanunu Mad. 437-438)

Ayrıca yine bankalar üzerinden gidildiğinde SPK, “Kurumsal Yönetim İlkeleri” nde, şirketlerin kurumsal yönetiminde menfaat sahiplerini meşru taraflar olarak tanıyarak KSS faaliyetlerine rehberlik etmek için önemli bir girişimde bulunmuştur (Ararat, 2005:256). Bu rehberde, Sermaye Piyasası Kurulu (SPK,2005, 35), menfaat sahiplerini “faaliyetlere ilgi gösteren ve şirketin hedeflerine ulaşan kişi, kuruluş veya taraf” olarak tanımlamaktadır. Şirketin menfaat sahipleri ise: “ Hissedarlar, çalışanlar, alacaklılar, müşteriler, tedarikçiler, sendikalar, çeşitli sivil toplum örgütleri, devlet kurumları ve potansiyel yatırımcıları kapsayabilir. ”

Türkiye’de özellikle özel sektör alanında KSS faaliyetleri ciddi olarak devam ve takip edilirken kamu alanında da 2003 yılından itibaren de kurumlara misyon ve vizyon belirleme zorunluluğu

getirilerek topluma karşı ve çevreye karşı sorumluluklarının yerine getirilmesi amaçlanmıştır. (Dinçer ve Yılmaz,2003:120-121)

2.3. KSS Vietnam Örneği

Bu çalışmada ülkeler arasında kültürel kıyaslama yapıldığı için öncelikle Vietnam kültürünün açıklanması gerekmektedir. Bu kapsamda Vietnam karmaşık bir kültüre sahip çok etnik bir ülkedir. Bin yıldan uzun bir süre boyunca, Çin feodal hanedanlarının egemenliği altına girmiş daha sonra neredeyse bir asır boyunca Fransız sömürgesi (1858-1954) olarak yönetildikten sonra Amerika Birleşik Devletleri tarafından da 30 yıl boyunca işgal altında tutulmuştur. Tüm bu saldırılara rağmen Vietnam tarihinde, vatanseverlik ve milliyetçilik, gerçekten de, önemli düzeylerde olduğu için kendi ulusal kimliğini korumayı başarmıştır. (Edwards ve Phan, 2008:203).

Vietnam kültürü, Theravada ve Mahayana Budizmi aracılığıyla Hint kültüründen büyük ölçüde etkilenmiştir; Çin ideolojileri ve dini inançlar tarafından da Konfüçyüsçülük ve Taoizm'in (özellikle Kuzey Bölgelerinde) etkisi gözlemlenirken, Batı tarafından kapitalizm ve Hıristiyanlığın yaygınlaşmasına bağlı olarak da daha çok güney bölgelerinde bu inançların ve kültürün etkileri görülmektedir. (Rowley ve Truong, 2009:13).

Geleneksel olarak Vietnam'da, Budizm, Konfüçyüsçülük ve Taoizm'in üçlü dininden gelen öğretiler, Vietnam halk dinleri ile birlikte, (insanlık, iyilik, hayırseverlik) ve diğer ahlaki değerlerin, empati felsefesi de dahil olmak üzere (kendine yapılmasını istemediğin şeyi başkalarına yapmamak gibi) birlikte gelişmiştir. (Jamieson, 1993:305-312).

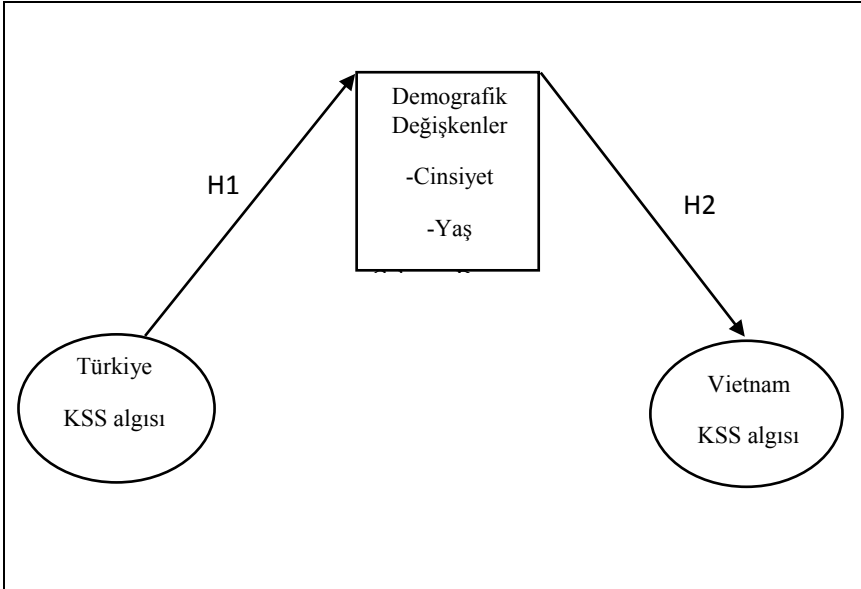
Günümüzde ve yakın tarihte ise ülke pek çok açıdan geleneksel değerlere meydan okuyan ve Vietnam dilini etkileyen Batı değerlerini daha fazla benimser hale gelmiştir. Özellikle bu kültürel değişimi de genç nesiller arasında gözlemlemek mümkündür. (McCargo, 2004). Bazı araştırmalar, Vietnam sosyo-kültürel bağlamda ki değişimlerinin yakın zamanda olduğunu ve bunun nedeninin de geleneksel değerlerden uzaklaşmaktan kaynaklandığını ortaya koymaktadır. (Tuan ve Napier, 2000:7-10). Kültür, uçucu olmaktan ziyade sağlam ve istikrarlı olduğu için, birçok bilim insanı, uzun süren kültürel değerlerin hala en derinlerine nüfuz ettiğini ve tüm Vietnamlıların kalbinde devam ettiğini ileri sürmektedir. (Kelley, 2006: 314–370.)

Kültür, değerler ve inançların geniş ve karmaşık doğası göz önüne alındığında, Vietnam'daki KSS'nin doğasını etkileyebilecek tüm

faktörleri ele almaya çalışmak oldukça zor olacaktır. (Ya Hui ve Hoa,2016: 772–787). Dolayısıyla da bu çalışmada sadece kültür boyutu dikkate alınarak Vietnam’da yaşayan ve Can Tho Üniversitesinde öğrenimine devam eden ve bu üniversitede çalışan akademik ve idari personellerin KSS algısı hakkındaki görüşleri alınarak konuya bir çerçeve çizilmeye çalışılmıştır.

2.4.Çalışmanın Amacı

Bu çalışma, kurumsal sosyal sorumluluk algısının Türkiye ve Vietnam’da cinsiyet ve yaş değişkenleri açısından değişip değişmediğini incelemeyi amaçlamaktadır. Dolayısıyla da Türkiye’de Bayburt Üniversitesinde ve Vietnam’da Can Tho Üniversitesinde rastsal seçilen katılımcıların demografik verilerinden hareket ederek iki ülke arasındaki KSS algıları arasında anlamlı bir fark olup olmadığı gözlemlenmeye çalışılmıştır. Burada demografik veriler bağımsız değişken olarak ele alınırken Türkiye ve Vietnam’da ki KSS algısı değişkenleri bağımlı değişken olarak ele alınmıştır. KSS algılarını belirlemek üzere her iki örneklem grubunda faktör analizleri yürütülmüştür Aşağıda çalışmanın modeli ve hipotezleri yer almaktadır:

Şekil.1.Temel Model

Yukarıdaki temel modelden hareketle aşağıdaki hipotezler önerilmiştir:

H1: Türkiye’de ki katılımcıların KSS algıları ile demografik durumları arasında anlamlı bir ilişki vardır.

H1a: Türkiye’de ki katılımcıların cinsiyetleri ile KSS algıları arasında anlamlı bir ilişki vardır.

H1b: Türkiye’de ki katılımcıların yaşları ile KSS algıları arasında anlamlı bir ilişki vardır.

H1c: Türkiye’de ki katılımcıların çalışma durumları ile KSS algıları arasında anlamlı bir ilişki vardır.

H2: Katılımcıların demografik durumları ile Vietnam’da ki KSS algıları arasında anlamlı bir ilişki vardır.

H2a: Vietnam’da ki katılımcıların cinsiyetleri ile KSS algıları arasında anlamlı bir ilişki vardır.

H2b: Vietnam’da ki katılımcıların yaşları ile KSS algıları arasında anlamlı bir ilişki vardır.

H2c: Vietnam’da ki katılımcıların çalışma durumları ile KSS algıları arasında anlamlı bir ilişki vardır.

3.Yöntem ve Teorik Modelin Test Edilmesi

Bu çalışma Türkiye’de Bayburt Üniversitesinde öğrenimine devam eden işletme bölümü öğrencileri ve Vietnam’da Can Tho Üniversitesinde öğrenimine devam eden öğrenciler memur ve akademisyenlere uygulanmıştır. Söz konusu çalışmanın anketleri yüzyüze ve rastsal bir şekilde dağıtılırken çalışmanın yürütülmesi için üç aylık bir süre belirlenmiştir.

3.1 Bulgular

Hipotezleri test etmek için gerekli çeviri düzeltmeleri yapıldıktan sonra Türkiye’de Bayburt Üniversitesinde öğrenimine devam eden toplam 330 kişiye ilgili anketler tesadüfi yöntem ile dağıtılarak yapılmıştır. Bu anketlerin 282 adedi geri alınmıştır. Ayrıca yine aynı anket Vietnam’da Can Tho Üniversitesinde öğrenimine devam eden öğrenciler ile memur ve akademisyenlere 354 uygulanmıştır. Elde edilen veriler SPSS programı yardımıyla betimleyici analize tabi tutulmuş ve daha sonra yine aynı programda faktör analizine bakılmıştır. Öncelikle oluşturulan ölçüm modeline Croanbach güvenilirlik testleri KMO iç tutarlılık oranları uygulandıktan sonra doğrulayıcı faktör analizi uygulanmış, ölçüm modelinin güvenilirliği bu kapsamda incelenmiştir. Aşağıda Tablo.1 de Türkiye ve Vietnam’da ki demografik bilgiler ile birlikte yapılan frekans analizleri verilmiştir.

Tablo.1. Demografik veriler (Türkiye-Vietnam)

		% Türkiye- (n=282)	% Vietnam-(n = 354)
Cinsiyet	Erkek	47.60	41.30
	Kadın	52.40	58.70
Yaş	19-30 yaş arası	58.90	54.60
	30 yaş üstü	41.10	45.40
Çalışma Durumu	Memur	37.41	29.88
	Öğrenci	28.95	40.70
	Akademisyen	33.64	30.50

Bu tabloya göre Araştırmaya Türkiye’den ve Vietnam’dan katılanların çoğunluğu kadındır. Ayrıca bu çalışmaya katılanların çoğunluğunu 19-30 yaş arasındaki bireyler oluşturmaktadır. Çalışma durumuna göre de memur, öğrenci ve akademisyenlerin oranı iki ülkede birbirine oldukça yakındır.

3.2. Teorik Modelin Test edilmesi

Uluslararası çalışmalar incelendiğinde farklı kültürlerin etkisinin olduğu gözlemlenmiştir. Bu sebeple de uygulanacak çalışmanın söz konusu ülkelerin dil ve kültür yapısına uygun olması gerekmektedir. (Hofstede,1983: 46–74). Bu sebeple bu çalışmada Türkiye ve Vietnam’da KSS algısını ölçmek üzere yazarlar tarafından (26 soruluk ve dört boyutlu) hazırlanan anket Türkçeye ve Vietnamcaya çevrilerek iki ülkede de alanında uzman dil bilimcilere ve KSS alanında yetkinliği olan bilim adamlarına gönderilerek görüşleri çerçevesinde son hali verilmiştir. (Battal ve Durmuş, 2017:71-84) Daha sonra bu ölçekler ilk etapta iki ülkede de pilot olarak 100 kişilik bir test grubunun üzerinde denenmiştir. (Battal ve Durmuş, 2017:71-84) Buradan alınan sonuçlardan hareketle de ölçeklerin geçerlilik ve güvenilirliklerinin yeterli olduğu beklenen faktörlerin (Gönüllü sorumluluk, etik sorumluluk, yasal sorumluluk, ekonomik sorumluluk) oluştuğu gözlemlenmiştir. Aşağıda söz konusu ölçeğin geçerlik ve güvenilirlik durumu ile ilgili bilgiler ayrıca verilmiştir. Dolayısıyla da İki ülke arasında ki modelin test edilmesine geçilmiştir. Öncelikle iki ülke içinde demografik veriler ile ilgili

tanımlayıcı analizler ve frekans analizleri yapılmıştır. Daha sonra öz değerleri 1 katsayısının altında olan değerler modelin dışında tutulmuş ve 4 faktörlü %50 üzerinde bir oranda anketin açıldığı ve yeterli olduğu gözlemlenmiştir. Son aşamada ise iki ülke için de doğrulayıcı faktör analizleri yapıldıktan sonra yapısal eşitlik modellemesine uygun hale gelen rafine ölçekler üzerinden model yorumlanmıştır. Aşağıda iki ülkenin doğrulayıcı faktör analizi ile ilgili sonuçları sırasıyla verilmiştir.

Tablo.2. Vietnam Toplam Açıklanan Varyans Analizi

Faktörler	Özdeğerler	Açıklanan toplam varyans yüzdesi
1 Gönüllü Sorumluluk	3,71	26,54
2 Etik Sorumluluk	2,13	10,77
3 Yasal Sorumluluk	1,67	8,64
4 Ekonomik Sorumluluk	1,07	7,59
Toplam	53,54	

Yukarıda ki Tablo.2 ve Tablo 3'e göre doğrulayıcı faktör analizi sonucunda öncelikle Vietnam verilerinin toplamda 4 (Gönüllü sorumluluk, etik sorumluluk, yasal sorumluluk, ekonomik sorumluluk) faktörlü bir yapıyı sağladığı gözlemlenirken aynı zamanda ölçeğin söz konusu ülke için açıklanan toplam varyans yüzdesi %53.54 olarak hesaplanmıştır. Daha sonraki adımda ise Türkiye verilerinin doğrulayıcı faktör analizi yapılmıştır ve burada da tıpkı Vietnam'da gözlemlendiği gibi 4 faktörlü bir yapının olduğu gözlemlenmiştir. Açıklanan toplam varyansın ise %54.14 olduğu hesaplanmıştır. Böylece iki ülke arasında toplam açıklanan varyansın anlamlı olduğunu söylemek mümkündür çünkü açıklanan varyansın toplam varyans üzerinden %50'yi geçiyor olması faktör analizinin önemli bir kriteridir. Tersisi durumda oluşturulan faktör yapısı toplam değişken varyansının yarısından azını açıklıyor ise temsil yeteneğinden söz etmek yanlış olurdu. (Yaşlıoğlu,2017:74-85)

Tablo.3. Türkiye Toplam Açıklanan Varyans Analizi

Faktörler	Özdeğerler	Açıklanan toplam varyans yüzdesi
1 Gönüllü Sorumluluk	7.42	29,92
2 Etik Sorumluluk	2.83	11,96

3 Yasal Sorumluluk	1,59	6,67
4 Ekonomik Sorumluluk	1,17	5,59
Toplam	54,14	

Ayrıca Tablo.2 ve Tablo 3’de verilen bilgilere ek olarak bu verilerin KMO ve Bartlett Testi değerleride oldukça önemlidir. KMO testi değişkenler arasındaki korelasyonları ve faktör analizinin uygunluğunu ölçen testtir. KMO testinin değeri 0 ile 1 aralığında olmalıdır. KMO değeri, herhangi bir değişkenin diğer değişkenler tarafından hatasız tahmin edilmesi halinde 1’e eşit olur. 0,8 üstü değerler mükemmel sayılabilir (Büyüköztürk, 2002: 470-483). Buradan hareketle Vietnam verileri için KMO 0,779 iken Bartlett Test değerleri 1618,490 ve serbestlik derecesi 0,276’dır. Türkiye verileri için ise için KMO 0,813 iken Bartlett Test değerleri 1541,109 ve serbestlik derecesi 0,218 dir. Böylece Vietnam ve Türkiye için iç tutarlılık oranının anlamlı olduğunu söylemek mümkündür.

Tablo.4. Kurumsal Sosyal Sorumluluk Algısının Doğrulamaya Faktör Analizi (Vietnam)

Gizli değişken	Ölçülen değişken	Standard lambda	Ki-Kare Bağımsızlık Testi	Cronbach α
Gönüllü Sorumluluk	G.S1	0,738	0,544	0,841
	G.S 2	0,644	0,414	
	G.S 3	0,633	0,400	
	G.S 4	0,627	0,393	
	G.S 5	0,626	0,391	
	G.S 6	0,616	0,379	
	G.S 7	0,578	0,334	
	G.S 8	0,568	0,322	
	G.S 9	0,475	0,225	
Etik Sorumluluk	E.S1	0,710	0,504	0,713
	E.S 2	0,686	0,470	
	E.S 3	0,654	0,427	
	E.S 4	0,489	0,239	
Yasal Sorumluluk	Y.S1	0,730	0,532	0,729
	Y.S 2	0,714	0,509	
	Y.S 3	0,668	0,446	
	Y.S 4	0,504	0,254	
	Y.S 5	0,490	0,240	
	Y.S 6	0,431	0,185	

Ekonomik Sorumluluk	Ek. S1	0,656	0,430	0,706
	Ek. S 2	0,578	0,334	
	Ek. S 3	0,503	0,253	
	Ek. S 4	0,475	0,225	
	Ek. S 5	0,424	0,179	

Yukarıdaki tablo Vietnam verilerinin doğrulayıcı faktör analizi sonucunu göstermektedir. Bu tabloda Gönüllü sorumluluk 9 madde altında, Cronbach $\alpha= 0,841$, Etik sorumluluk 4 madde altında Cronbach $\alpha= 0,713$ Yasal Sorumluluk 6 madde altında Cronbach $\alpha= 0,729$ ve Ekonomik Sorumluluk 5 madde altında Cronbach $\alpha= 0,706$ toplamda 4 faktörlü olarak sonuçlanmıştır. Faktör analizi yapılırken sosyal bilimler için sık kullanılan 0.40 altındaki noktaları kesme noktası olarak kabul edilmiş ve Varimax döndürme yöntemine göre sonuçlar elde edilmiştir. Ayrıca Cronbach α değerleri 0.70 üzerinde olduğu için sonuçlar geçerli ve güvenilir olarak yorumlanabilir. (Santos,1999:1-5) Ayrıca Vietnam verilerinin genel standardize edilmiş Cronbach α değeri de 0,753'tür.Faktör analizi sonucunda (12 ve 23) nolu toplam iki soru aynı faktörlere yüklendiği için çıkarılarak analiz tamamlanmıştır.

Tablo.4. Kurumsal Sosyal Sorumluluk Algısının Doğrulayıcı Faktör Analizi (Türkiye)

Gizli değişken	Ölçülen değişken	Standard lambda	Ki-Kare Bağımsızlık Testi	Cronbach α
Gönüllü Sorumluluk	G.S1	0,717	0,514	0,768
	G.S 2	0,651	0,423	
	G.S 3	0,696	0,484	
	G.S 4	0,621	0,385	
	G.S 5	0,617	0,380	
	G.S 6	0,593	0,351	
Etik Sorumluluk	E.S 1	0,724	0,524	0,733
	E.S 2	0,681	0,463	
	E.S 3	0,663	0,439	
	E.S 4	0,552	0,304	
	E.S 5	0,699	0,488	

Yasal Sorumluluk	Y.S1	0,786	0,617	0,756
	Y.S 2	0,770	0,592	
	Y.S 3	0,597	0,356	
	Y.S 4	0,536	0,287	
	Y.S 5	0,423	0,178	
	Y.S 6	0,439	0,192	
Ekonomik Sorumluluk	Ek. S1	0,660	0,435	0,712
	Ek. S 2	0,562	0,315	
	Ek. S 3	0,524	0,274	
	Ek. S 4	0,468	0,219	
	Ek. S 5	0,442	0,195	

Yukarıda gösterilen Tablo.4’de Türkiye verilerinin faktör analizi sonucunu göstermektedir. Bu tabloda Gönüllü sorumluluk 6 madde altında, Cronbach $\alpha=0,768$ Etik sorumluluk 5 madde altında Cronbach $\alpha=0,733$ Yasal Sorumluluk 6 madde altında Cronbach $\alpha=0,756$ ve Ekonomik Sorumluluk 5 madde altında Cronbach $\alpha=0,712$ toplamda 4 faktörlü olarak sonuçlanmıştır. Ayrıca Türkiye verilerinin genel standardize edilmiş Cronbach α değeri de 0,778’dir.Faktör analizi sonucunda (4,9,12 ve 25) nolu toplam dört soru çıkarılarak analiz tamamlanmıştır. Burada dikkat çeken bir konu vardır o da 12 nolu sorunun “ Bu kurum, çalışanlarının gönüllü faaliyetlerini desteklemektedir. ’her iki ülkede de 0,40 kesme değerinin altında kalmış olmasıdır. Buradan hareketle de iki ülkedeki katılımcıların genelinin bu soruyu tam olarak algılayamadığı söylenebilir. (Battal ve Durmuş, 2017:71-84).Bu çalışmada Kültürlerarası KSS algısı ölçmek üzere salt bir ölçek geliştirilmiş olup tüm maddeler için KMO iç tutarlılık oranı 0,784, Bartlett Test değerleri 1367,101, serbestlik derecesi 0,221iken oluşturulan bu ölçeğin Cronbach α güvenilirlik değeri de 0,819’dur.

3.3. Demografik Değişkenlerle Kurumsal Sosyal Sorumluluk Algısı Arasındaki İlişki

Demografik değişkenlerle, Kurumsal Sosyal Sorumluluk Algısı arasındaki ilişkiye bakıldığında istatistiksel olarak iki grup içeren değişkenler için t testi, uygulanırken ikiden fazla grup içerenler için ise kruskall-wallis testinden yararlanılmıştır.(Field,2013:236). Cinsiyetin, araştırma değişkenleri açısından önemli bir farklılık kaynağı olup olmadığını ortaya koymak üzere t testi uygulanmıştır. Bu testin sonuçlarına göre KSS boyutları açısından cinsiyet farklılığının önemli olmadığını göstermektedir. Analiz

sonuçlarına göre hem Türkiye’de ki kadın katılımcıların hem de Vietnam’daki kadın katılımcıların ortalamalarının ($X = 11,06$) erkek çalışanların ortalamasına ($X = 9,24$) göre anlamlı ölçüde yüksek olduğunu göstermektedir ($p=0,027$). Başka bir bakış açısıyla da yine her iki ülke için de kadın katılımcıların KSS algıları erkek çalışanlara kıyasla daha fazladır. Farklı yaşlardaki katılımcılar arasında da iki ülke arasındaki KSS algıları arasında fark olup olmadığını belirlemek amacıyla da Kruskal-Wallis testi uygulanmıştır. Test sonucunda tüm ki-kare değerleri $p>0.05$ önem düzeyinde olduğu için anlamsız bulunmuştur. Yani buradan hareketle her iki ülkede de yaş ortalamalarının, KSS algılamaları arasında anlamlı bir fark olmadığını göstermektedir. Son olarak iki ülkede de çalışma durumu arasında fark olup olmadığını belirlemek amacıyla gerçekleştirilen Kruskal-Wallis testi sonucunda 0,05 seviyesinde anlamlı bir farklılık olduğunu gözlemlenmiştir. (Breslow,1970: 579-594.).Farklı yaşlardaki bireylerin KSS algılamaları arasında fark olup olmadığını belirlemek amacıyla Kruskal-Wallis testi uygulanmıştır. Testi sonucunda tüm ki-kare değerleri $p>0.05$ önem düzeyinde anlamsız bulunmuştur. Bu bulgular farklı yaşlardaki çalışanların KSS algılamaları arasında fark olmadığını ortaya koymuştur. Ayrıca ankete katılanların öğrenci, akademik personel ya da idari personel olması durumunun araştırma değişkenlerinde nasıl bir farklılık ortaya çıkardığını anlamak için yapılan t testi sonuçları ise iki ülkedeki KSS algısı değişkenleri açısından (Vietnam ve Türkiye) akademik personelin (sırasıyla $X = 21,18$ ve $X = 15,12$) idari personele kıyasla (sırasıyla $X = 12,69$ ve $X = 9,31$) anlamlı ölçüde daha yüksek bir ortalamaya sahip olduğu sonucunu verirken öğrencilerin (sırasıyla $X = 10,53$ ve $X = 7,29$) ortalamaları en düşük orandadır.

3.4. Türkiye ve Vietnam Kurumsal Sosyal Sorumluluk Algısı Arasındaki İlişki

Yukarıda Şekil.1’de açıklandığı gibi öncelikle bu iki ilişki arasındaki değerlerin demografik veriler ile ilgili durumları incelenmiş ve temel modelde KSS Türkiye ve KSS Vietnam algısı ilk adımda iki bağımsız değişken olarak ele alınmıştır. Daha sonra da Amos programında iki ilişki arasında ki ilişki yapısal eşitlik modellemesine dâhil edilerek Türkiye ve Vietnam arasındaki KSS algısı ilişkisi yordanmaya çalışılmıştır. Buradan hareketle test sonuçları aşağıdaki gibi gözlemlenmiştir:

Tablo.5. Araştırma Modeline Ait Uyum İndeksleri

Kısaltma	Anlamı	Model değeri	Kabul Değeri
χ^2	Ki kare	476,63	-
Sd	Serbestlik derecesi	104	-
χ^2 /sd	Ki kare/ serbestlik derecesi	4.582	$\leq 2a$, $\leq 5b$ (a: çok iyi uyum, b: iyi uyum)
p	Önem düzeyi	0.047	$0,05 \leq$
RMSEA	Yaklaşık Hataların Ortalama Karekökü	0.071	$0,05 <$ (tolerans 0,08)
CFI	Artmalı Uyum İyiliği İndeksi	0.92	$0,90 \leq$
NNFI	Normlaştırılmamış Uyum İyiliği İndeksi	0.90	$0,90 \leq$
AGFI	Düzeltilmiş İyilik Uyum İndeksi	0.93	$0,90 \leq$

Yukarıda ki tabloya göre Ki kare/ serbestlik derecesine bakıldığında 4,582 model değeri ile çalışma modelinin iyi bir uyuma sahip olduğunu söylemek mümkündür. Ayrıca $p \leq 0,05$ önem düzeyinde anlamlı iken yaklaşık hataların karekökü oranı da kabul edilebilir bir düzeydedir. Modeldeki temel hipotezlere (H1,H2) ait regresyon katsayıları ise Tablo 6'da gösterilmiştir:

Tablo.6. Regresyon Katsayıları

Yol	Hipotez	Yol Katsayısı	T Değeri	Sonuç
Demografik veriler → Türkiye KSS Algısı	H1	0.52	7.69	Kabul edildi
Demografik veriler → Vietnam KSS Algısı	H2	0.44	5.32	Kabul edildi

Yukarıdaki Tablo.6 'ya bakıldığında temel hipotezlerinin doğrulandığı iki ülke arasında demografik verilerin KSS algısı üzerindeki etkilerinin birbiriyle yakın olduğu gözlemlenirken (H1,H2) ülkelerin ikisinin de ayrı ayrı regresyon analizine tabi tutulduktan

sonra yapısal eşitlik modeli ile analizi yapılmıştır ve Demografik veriler → Türkiye KSS Algısı açısından bakıldığında 0.52 düzeyinde yüksek seviyede bir ilişki gözlemlenirken; Demografik veriler → Vietnam KSS Algısı ilişkisinde yol katsayısı 0.44 orta seviyede bir ilişki gözlemlenmiştir. Buradan hareketle de Türkiye’de Bayburt Üniversitesinde öğrenim görenlerin, akademik ve idari kadro pozisyonlarında çalışanların kurumsal sosyal sorumluluk algısının Vietnam’da Can Tho üniversitesinde öğrenim görenlerin akademik ve idari kadro pozisyonlarında çalışanların kurumsal sosyal sorumluluk algılarından daha yüksek olduğunu söylemek mümkündür.

4.Sonuç ve Öneriler

Bu çalışma ve buna benzer diğer çalışmaların kendilerine has birtakım zorlukları bulunmaktadır. Örneğin bu çalışmada iki farklı kültür arasında bir ölçek geliştirilerek ve yoğun bir geri dönüşüm sağlayarak çalışmanın ölçeğine son hali verilmeye çalışılmıştır. Daha sonrasında ise iki ülkenin dillerine çevrilerek öncelikle pilot uygulamaları yapılmış ve anketin kullanıma uygun olduğu görüşüne varılmıştır. Daha sonra önceden yapılan kültürlerarası çalışmalar dikkatle incelendikten sonra çalışmaya bunlara paralel olarak amaç yöntem ve kapsam planı yapılmıştır. En son aşamada ise bu iki ülkeyi karşılaştıran ölçek eşgüdümlü olarak Türkiye’de ve Vietnam’da uygulanmıştır.

Araştırmanın konusu iki ülkenin demografik verileri ışığında Kurumsal sosyal sorumluluk algısını ölçmeyi hedeflediği için ciddi anlamda bir sınırlandırma getirildiği söylenebilir. Ancak yukarıda da belirtildiği üzere sosyal bilimlerde ülkeler arasında kıyaslama çalışmaları incelendiğinde genellikle ulaşılan çalışmalarda bu metodun takip edildiği görülmüştür.

Sonuç olarak bu çalışmada iki ülke arasındaki demografik verilerin öncelikle KSS algısı üzerinde anlamlı bir etkisinin olduğu ortaya konulmuştur. Ayrıca yukarıda hipotezler kısmında verilen alt hipotezlerde demografik verilerin (cinsiyet, yaş, eğitim durumu) öncüllerinin incelenmesiyle beraber cinsiyetin ve yaşın yapılan analizlerle aralarında anlamlı bir farkın olmadığı gözlemlenirken eğitim durumu için anlamlı bir fark olduğu ortaya konulmuştur. Ayrıca ilginç bir şekilde her iki ülkede de kadın katılımcıların erkek katılımcılara oranla KSS algısının daha fazla olduğu gözlemlenmiştir. Her çalışma gibi bu çalışmanın da birtakım zorlukları ve sınırlılıkları mevcuttur. Bunlardan en önemlisi bu tarz çalışmaların kültürel farklılıklardan kaynaklı olarak net bir şekilde ifade edilmesi zorunluluğudur. Zira katılımcılara yöneltilen soruların açık ve doğru

bir şekilde oluşturulması gerekmektedir. Bu sebeple yalnız ölçek oluşturma ve onaylama süreci için 6 ay kadar zaman harcanmıştır. Bu sürenin sonunda bir ölçek geliştirilerek 4 boyutlu olarak iki ülkedeki önceden belirlenmiş üniversitelerde uygulanmıştır. İlerde yapılacak çalışmalarda KSS algısının yanında kurumsal itibar ve iş etiği kavramları da dâhil edilerek eşgüdümlü olarak bir çalışma yürütülebilir çünkü iki ülkenin de kültürel olarak tarihinin oldukça eskilere dayandığı ve benzer ahlaki kurallara değer verdiği(bağımsızlığa düşkünlük, milliyetçilik, örf ve adetlere bağlılık) gözlemlenmiştir. Dolayısıyla ilerde yapılacak böyle bir çalışmayla iki ülke arasındaki sosyo- kültürel bağlar daha derinlemesine ortaya konulabilir.

Kaynakça

- About the WBCSD." Wbcd. org. World Business Council for Sustainable Development. access date: 17 Jan. 2009
- Abratt, R., & Sacks, D. (1988). The marketing challenge: towards being profitable and socially responsible. *Journal of Business Ethics*, 7(7), 497-507.
- Ararat, M. (2005), "Social responsibility in a state-dependent business system", in Habisch, A., Jonker, J., Wegner, M. and Schmidpeter, R. (Eds), *Corporate Social Responsibility Across Europe*, Springer, Berlin, pp. 247-259
- Battal, F., & Durmuş, İ. Modern Ahilik Ölçeği Geçerlik ve Güvenirlilik Çalışması. *Akademik Bakış Uluslararası Hakemli Sosyal Bilimler Dergisi*, (63), 71-84.
- Bowen, R. (1953). *Social responsibilities of the businessman*. New York: Harper.
- Breslow, N. (1970). A generalized Kruskal-Wallis test for comparing K samples subject to unequal patterns of censorship. *Biometrika*, 57(3), 579-594.
- Brown, H. S., De Jong, M., & Lessidrenska, T. (2009). The rise of the Global Reporting Initiative: a case of institutional entrepreneurship. *Environmental politics*, 18(2), 182-200.
- Büyüköztürk, Ş. (2002). Faktör analizi: Temel kavramlar ve ölçek geliştirmede kullanımı. *Kuram Ve Uygulamada Eğitim Yönetimi*, 32(32), 470-483.
- Carroll, A. B. (1991). The pyramid of corporate social responsibility: Toward the moral management of organizational stakeholders. *Business Horizons*, 34(4). p.77-78
- Chamberlain, N. W. (1973). *The limits of corporate responsibility*. basic books.

- Citizenship (2005), p. 1-20
- Dincer, B. (2012), "The foreign equity in banking industry and the effectiveness of corporate governance: essential or a soap opera?", *International Journal of Academic Research in Accounting, Finance and Management Sciences*, Vol. 2 No. 4, pp. 339-352
- Dinçer, Ö., & Yılmaz, C. (2003). *Kamu yönetiminde yeniden yapılanma 1: Değişimin yönetimi için yönetimde değişim*. TC Başbakanlık.
- Edwards, V., & Phan, A. (2008). Vietnam. In J. Benson & Y. Zhu (Eds.), *Trade unions in asia: An economic and sociological analysis*. London: Routledge
- Esrock, S. L., & Leichty, G. B. (1998). Social responsibility and corporate web pages: Self-presentation or agenda setting?. *Public relations review*, 24(3), 305-319.
- Field, A. (2013). *Discovering statistics using IBM SPSS statistics*. sage.
- Friedman, M. (2009). *Capitalism and freedom*. University of Chicago press.
- Friedman, Milton. (1970). The Social Responsibility of Business is to Increase its Profits. *The New York Times Magazine*, 13 Sept.
- Hofstede, G.: 1983, 'National Cultures in Fours Dimensions – A Research-Based Theory of Cultural Differences Among Nations', *International Studies of Management and Organization* 13(12), 46–74.
- Jamieson, N. L. (1993). *Understanding Vietnam*. Berkeley: University of California Press
- Kelley, L. C. (2006). "Confucianism" in Vietnam: A state of the field essay. *J Vietnam Stud*, 1(1–2), 314–370. <https://doi.org/10.1525/vs.2006.1.1-2.314>
- Kucuk-Yilmaz, A. (2008), "The corporate social responsibility practice in the Turkish automotive distribution companies", *International Journal of Business and Management*, Vol. 3 No. 6, pp. 139-147.-a,-b
- Maignan, I. and O. C. Ferrell: 2001, 'Corporate Citizen as a Marketing Instrument – Concepts, Evidence and Research Directions', *European Journal of Marketing* 35 (3/4), 457.
- McCargo, D. (2004). *Rethinking Vietnam*. London: RoutledgeCurzon
- McGuire, J.B., (1963). *Business and society*. New York: McGraw Hill, p.45-46
- Rochlin, Steven A. and Bradley K. Googins. —The Value Proposition for Corporate Citizenship: A Monograph by The Center for

- Corporate Citizenship at Boston College. Boston, MA: Boston College Center for Corporate
- Rowley, C., & Truong, Q. (2009). The changing face of Vietnamese management. Oxford: Routledge
- Santos, J. R. A. (1999). Cronbach's alpha: A tool for assessing the reliability of scales. *Journal of extension*, 37(2), 1-5.
- Skouloudis, A., Evangelinos, K., & Kourmoussis, F. (2010). Assessing non-financial reports according to the Global Reporting Initiative guidelines: evidence from Greece. *Journal of Cleaner Production*, 18(5), 426-438.
- Tuan, V., & Napier, N. K. (2000). Paradoxes in Vietnam and America: "lessons earned". *Hum Resour Plan*, 23(1), 7-10.
- Votaw, D. & Sethi, S. (1975). *The corporate dilemma*. Englewood Cliff, N.J.: Prentice Hall, p.56-58
- Weber, Karl. Social Business Goes From the Drawing Board to the Real World. *Harvard Business Publishing*. 17 Jan. 2009, p.13-14
- Wilcke, R.W. (2004). An Appropriate ethical model for business and a critique of Milton Friedman's thesis. *The Independent Review*, 9(2), p. 187-209.
- Ya Hui, L., & Hoa, N. T. T. (2016). A study on knowledge management and corporate social responsibility in Vietnamese manufacturing companies. *International Journal of Recent Advances in Organizational Behaviour & Decision Sciences*, 2(2), 772-787.
- Yaşloğlu, M. M. (2017). Sosyal Bilimlerde Faktör Analizi ve Geçerlilik: Keşfedici ve Doğrulayıcı Faktör Analizlerinin Kullanılması. *İstanbul Üniversitesi İşletme Fakültesi Dergisi*, 46, 74-85.
- <http://www.ticaretkanunu.net/ttpk-madde-437/> 18.10.2018

Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi,
The Journal of Social Sciences Institute
Yıl/Year: 2018 – Kış / Winter
Sayı/Issue: 42 - Sayfa / Page: 245-270
ISSN: 1302-6879 VAN/TURKEY

Makale Bilgisi / Article Info
Geliş/Received: 19.10.2018
Kabul/Accepted: 25.11.2018
Araştırma Makalesi / Research Article

**KADINLARIN İŞGÜCÜNE KATILIMINI BELİRLEYEN
FAKTÖRLERİN PROBIT MODEL İLE TAHMİNİ: VAN İLİ
ÖRNEĞİ**

***THE DETERMINATION OF THE FACTORS AFFECTING
WOMEN'S PARTICIPATION IN WORKFORCE USING PROBIT
MODEL: A CASE STUDY FOR VAN PROVINCE***

Cemalettin LEVENT

Atatürk Üniversitesi
Sosyal Bilimler Enstitüsü
İktisat ABD
Doktora Öğrencisi
cemalettin_65_@hotmail.com

Doç. Dr. Mehmet Akif ARVAS

Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi
İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi
İktisat Bölümü
aarvas@yyu.edu.tr

Doç. Dr. Meltem İNCE YENİLMEZ

Yaşar Üniversitesi
İşletme Fakültesi
Ekonomi Bölümü
meltem.ince@yasar.edu.tr

Öz

Kadınların işgücüne katılımı, sınırların ortadan kalktığı dijital dünyada, kadının geleneksel rolünün değişimi ve kadın erkek arasındaki fırsat eşitsizliğinin azaltılması açısından önem arz etmektedir. Kadına evde

annelik rolünün dışında çalışma hayatında işçi veya işveren rollerinin verilmesi çoğu zaman birtakım faktörlerin etkisine bağlıdır. Bu nedenle, bu çalışmanın amacı, Van kent merkezinde kadınların işgücüne katılımını belirleyen demografik ve ekonomik faktörlerin etkilerini hem teorik hem de ampirik bulgulara dayanarak açıklamaktır. Bu çerçevede öncelikle Türkiye’de kadınların işgücüne katılımı tarihsel süreçten bugüne dünya ile karşılaştırmalı olarak açıklanmış ve izleyen bölümde genel olarak kadınların işgücüne katılımı konusunda yapılan ampirik çalışmaların sonuçları ortaya konulmuştur. Bu amaçla, çalışan ve çalışmayan 400 kadına yüz yüze anket yapılmış, elde edilen veriler Probit modeli ile tahmin edilerek Van’da kadınların işgücüne katılımını belirleyen faktörlerin etkileri ortaya konulmaya çalışılmıştır. Elde edilen sonuçlara göre, eğitim, yaş ve medeni durum kadının işgücüne katılımını belirleyen en önemli değişkenlerdir. Diğer taraftan, özellikle Van’da çocuk yaşta evliliğin olması kadının eğitimden uzak kalmasına yol açtığı gibi işgücüne katılımını da düşürmektedir.

Anahtar Kelimeler: Kadının İşgücüne Katılımı, Probit Model, Marjinal Etkiler

Abstract

Women's participation in the labor force is important in changing the traditional role of women and reducing inequality of opportunity between men and women in the digital world where boundaries are eliminated. Apart from the role of motherhood at home, giving the roles to women as workers or employers in working life often depends on the influence of a number of factors. Therefore the aim of this study is to explain the effects of the demographic and economic factors on women's participation in the labor force in Van city center based both on theoretical and empirical findings. In this framework, the participation of women in the labor force in Turkey is explained in comparison with the world today from the historical process, and in the following section the results of empirical studies on the participation of women in the workforce in general are presented. For this purpose, face-to-face surveys were conducted on 400 working and non-working women and the data obtained were estimated with the Probit model. Later, the effects of the factors determining the labor force participation of women in Van were tried to be revealed. According to the results; education, age and marital status are the most important variables determining the female labor force participation. On the other hand, the fact that there is a child marriage especially in Van causes the woman to stay away from education and also reduces her participation in the labor force.

Keywords: Female Labor Force Participation, Probit Model, Marginal Effects.

Giriş

Kadınların ekonomik hayata ve aktivitelere daha çok katılmaları, kalkınma ve ekonomik büyüme aşamasında elde edilen gelirden ve refahtan daha fazla pay almaları ve aile içindeki

konumlarında iyileşme sağlanması, kalkınmışlığın gerekleri arasındadır. Dolayısıyla, üretim faktörleri arasında yer alan emeğin önemli bir bileşeni olan kadın işgücünün yok sayılması ya da atıl kalması ekonomik kayba yol açacaktır. Kadınların işgücüne dolayısıyla ekonomiye kazandırılması; tüm ülkeler için bir kazanç, kalkınmanın hızlandırılması ve büyümenin dengeli bir yapıya kavuşmasında da önemli bir etken olacaktır. Bu bağlamda medeni durum, eğitilmiş olma, çocuk sahibi olma, iş bulabilme olanaklarına sahip olma gibi sosyo-ekonomik demografik faktörler kadının işgücüne katılımını etkileyen önemli faktörlerin başında gelmektedir. Adı geçen faktörler arasında kadının eğitim düzeyi, şüphesiz bölgeler ya da ülkeler bazında makro boyutta incelendiğinde kadınların işgücüne katılım oranında etkili olan en önemli faktör olmaktadır. Konuyla ilgili yapılan birçok deneysel çalışma, eğitimin kadının işgücüne katılım oranı üzerinde pozitif bir etkisi olduğunu ortaya koymuştur.

Türkiye’de kadın-erkek eşitliği yasalarda olmasına rağmen, uygulama kısmına geçilememektedir. Kadının işgücü piyasasına girişini sağlayacak mekanizmaların oluşmaması işgücüne katılımın son derece düşük olmasına yol açmakta ve hatta kadınların işgücüne katılımını zorlaştırabilmektedir. Kadının niteliksel gelişiminin sağlanmasında, kariyer yapmasında ve kariyerinde ilerleme kaydedebilmesinde karşılaştığı sorunlar dile getirildiğinde, bunların sadece evlilik açısından değerlendirilmesi, yalnızca aile bağlamı içerisinde ele alınması ve irdelenmesi doğru olmamaktadır. Diğer taraftan işgücü içinde yer alan, kariyer yapma çabasında olan, evli olmayan kadının bir aile kurmak bağlamında karşılaşılabileceği sorunlar da bulunabilmektedir. Başta akademisyenler olmak üzere, çok sayıda kadının kariyerine ağırlık vermesi durumunda bir aile kurma arzusu ikinci plana ertelenebilmektedir.

Çalışmada işgücü ile ilgili temel kavramlar üzerinde durulmaktadır. Kadınların tarihsel süreç içerisinde işgücüne katımları tablolarla detaylı bir şekilde belirtilmekte Dünya’da ve Türkiye’de geçmişten günümüze değişen sosyo-ekonomik durumları ve istihdam piyasasındaki faaliyet alanları açıklanmaktadır. Bununla beraber, kadınların küreselleşme ile ilişkisi ve kadın işgücüne olan talep ve arzına ayrıca önemine vurgu yapılmaktadır. Türkiye’de kadın işgücü üzerinde durulmakta, işgücüne katılımlarını belirleyen faktörler tablolar kullanılarak açıklanmaktadır. Kadınların işgücüne katılımlarını belirleyen faktörleri inceleyen ekonometrik çalışmaların literatür taraması yer almaktadır.

Çalışmada son olarak, Van ilinde kadınlara anket yapılmış, elde edilen veriler ile ekonometrik bir model oluşturulmuştur.

Uygulanan ampirik modelin katsayıları tahmin edilmiş ve modelle ilgili analizler detaylı bir şekilde çalışmanın uygulama kısmına eklenmiştir. Van ilinde kadınların işgücüne katılımlarını etkileyen faktörler tablolarla detaylı olarak açıklanmaktadır.

1. İŞGÜCÜ VE KADIN İŞGÜCÜNÜN TARİHSEL GELİŞİMİ

1.1. İşgücü

İşgücü, belirli bir zaman diliminde ekonomik mal ve hizmetlerin üretimi için emek arzında bulunan ve çalışma çağına bulunan nüfusu kapsamaktadır. Tanım olarak, ülkede emek arzını insan açısından anlatan kavrama denir. İşgücünün nicelik kısmını genelde toplam nüfus oluşturmaktadır. Bu toplam nüfusun içinde çalışma çağı dışında kalan bir kesim vardır; bunlar 0-14 yaş arası ile 65 yaş üstü olanlar olup; bu kesime faal olmayan nüfus denilmektedir. Faal olmayan nüfus içerisinde ev kadını, öğrenci, emekli vb. olanlar bulunmaktadır. Faal nüfus toplam nüfusun içinden çıkartıldığında faal nüfus elde edilmiş olunur ve bu da işgücü ile benzerdir. (Can, 2010: s.4)

1.2. İşsizlik

İşsiz; daha önce istihdamda hiç yer almamış ve çalışmaya elverişli olan kişilerdir. Ya da iş süresi sona eren veya işyeri geçici olarak tatil edilen istihdama elverişli konuma giren, herhangi bir işte yer almayan ve ücrete talip kişilerdir. (Aytaç Güner, 2010: s.8) İşsiz aynı zamanda herhangi bir işte çalışmayı isteyip, cari ücrete razı olan ve iş bulamayan kişilerdir. İşsizlik bir ülke için en önemli sorun olup; insan üzerine doğrudan etkili olan ve birçok toplumsal sorunların meydana gelmesine neden olmaktadır. (Can, 2010: s.5)

1.3. Dünya’da Tarihsel Açından Kadın İşgücü

Kadınların işgücünün tarihsel gelişiminde sanayi devrimi önemli bir dönüm noktasıdır. Sanayi devriminden önce kadınlar geleneksel hallerinin çok daha ilerisine geçememişlerdir. Ücret karşılığında “işçi” statüsü ile çalışmaları sanayi devrimi ile gerçekleşmiştir. Sanayi devrimi gibi, ikinci dünya savaşı ve son dönemlerde hızla yayılan küreselleşme süreci de kadınların emek piyasalarındaki sayılarını ve konumlarını önemli ölçüde etkileyen başlıca etkenler olmuştur. (Özer, Biçerli, 2004: s.2)

1.3.1. Sanayi Devrimi ve Kadın İşgücü

Dünyanın birçok ülkesinde nüfusun önemli bir çoğunluğunu oluşturan kadınların emek piyasalarındaki varlıkları incelendiğinde, geçmişte ve günümüzde erkeklerin gerisinde, ikinci bir işgücü statüsünde çalışmışlardır. Kadınların emek piyasalarındaki ikincil durumlarının en önemli nedenlerinden birisi elbette ki geleneksel işbölümüdür. Cinsiyete dayalı bu işbölümü her toplum farklılık gösterse de, en belirgin ortak bölüşüm olarak çocuk doğurmak, çocuk ve yaşlı bakımı, ev işleri ile ilgilenmek ve yemek yapmak olarak kategorilendirilebilir. Bu açıdan bakıldığında, işgücü piyasasından uzaklaştırılan ve 'para kazanmanın erkek işi olduğu' yaklaşımı doğrultusunda kadınlar gerek sosyolojik gerekse kültürel olarak baskıyı hissetmektedir. (Bozkaya, 2013: s.72)

Dünya'da olduğu gibi Türkiye'de de kadınların çalışma hayatına başlamasında sanayi devrimi dönüm noktasıdır. Sanayi Devriminden önce kadınlar geleneksel olarak el sanatları, ücretsiz tarım işçiliği ve çocuk bakımı gibi yaptıklarının çok fazla dışına çıkamamışlar. Ücret karşılığında işçi statüsü içinde çalışmaya başlamaları sanayi devrimiyle başlamıştır. (Çatalbaş, 2015: s.253) Kadınların ilk olarak emeğinin karşılığında ücret alması sanayi devrimi ile başlamıştır. Ancak, sanayi devrimi kadınların istihdam edilmesinde her ne kadar bir dinamо etkisi yaratsa da, kadın ve erkek arasındaki eşitsizliğin önüne geçememiştir. Kadın işgücü açısından bu eşitsizlikler sanayi devrimi ve ikinci dünya savaşı öncesi ile sonrasında değişen ekonomik koşullar ile daha rahat anlaşılmalıdır. (Kocacık, Ayan, 2011: s.465)

1.3.2. Birinci Dünya Savaşı Döneminde Kadın İşgücü

Türkiye'de kadınların işgücüne dâhil olması, batılı ülkelerdeki gibi ekonomik gelişmelerden kaynaklı değildir. Bu zorunlu durumun nedeni I. Dünya savaşı esnasında erkeklerin önemli bir kesiminin orduda yer almasından dolayı azalan işgücüne katkı sağlamak amacıyla kadın işgücüne olan talebi ortaya çıkmıştır. (İnce, 2010: s.62)

Kadınların herhangi bir işe girmesinin eşinden ya da aile bireylerinden izin almasına bağlı olduğu o dönemlerde, kadın aniden çalışma hayatında yer alması ülkede meydana gelen ekonomik yapıdaki çöküntünün savaş durumu ile ilişkili olmasından kaynaklanmasındandır. Bu durumda kadınlar erkeklerin işgücündeki boşluğunu kapattığı ve aile ortamında erkeğin para kazanma işini

üstlendiği söylenebilir. Savaşın bitmesinden sonra kadınlar işgücündeki yerini erkeklere tekrar bırakmıştır. (İnce, 2010: s.62)

1.4. Türkiye’de Tarihsel Açıdan Kadın İşgücü

Türk tarihi incelendiğinde kadınların işgücüne katılımlarının düşük olmasını çeşitli nedenlere bağlamak mümkündür. Bunların arasında kırdan kente göç, eğitim oranlarındaki düşüş ve ayrımcılığa neden olan işbölümü yaklaşımı en önemlilerinden birkaçıdır. (Karabıyık, 2012: s.236) Osmanlı devletinde kadınların işgücünde yer almaları ticari uğraşlarla olmuştur. Kadın hem üretim yapıp hem de ürettiklerini pazarlamaktaydı. Kadın pazarı denilen bir yerde sebze, meyve ve hayvansal ürünler satıyorlardı. Kadınlar bu pazarda alıcı olmasının yanı sıra aynı zamanda satıcıydı. Bunların dışında kadınlar imalathanelerde çalışma ve tekstil fabrikalarında da istihdam sağlamaktaydı. (Dinceç, 2010: s.14) Osmanlı devleti döneminde kadınlar yoğun olarak kırsal kesimde yaşamakta olup, kentlerden uzak ve soyutlanmış durumdaydı. Kırsal alanda yaşayan kadınlar ekonomiye katkı sağlarken, kentlerde yaşayan kadınların üretime katkıları yoktu. Osmanlı devletinde kadınlar köylerde ve kentlerde hep ekonomik faaliyetlerle uğraşmıştır. Tanzimat döneminin başlamasıyla kentlerde yaşayan kadınlarda üretime katkı sunmaya başlamışlardır. Tanzimat döneminde yasal düzenlemelerle kadın ve erkek eşitliği sağlanmışken kadınların siyasal hakları henüz yoktu. Tanzimat’la birlikte kadınlara meslek edindirmek amacıyla ebelik ve öğretmenlik gibi eğitim kurumları açılmıştır. (İzgi, Akdeniz, 2010: s.9)

1.4.1. Cumhuriyet Dönemi Öncesi Kadın İşgücü

Birinci dünya savaşı döneminde kadın işgücü oranı artmış ve savaşın sona ermesiyle beraber erkeklerin terhis edilmesiyle kadın ev işlerine dönerek işgücünde ağırlık olarak yine erkekler yer almıştır. (Çatalbaş, 2015: s.253) Balkan savaşlarının olduğu yıllarda yapılan ilk sanayi sayımlarında Cumhuriyet öncesi dönemle Osmanlı İmparatorluğu döneminde kadın ve erkek işgücü ile ilgili oranlar gözlemlenmiştir. 1913 yılında gıda sanayisinde erkekler çalışılırken; pamuk ipliği imalatı ve pamuk dokumacılığında kadın ve erkeklerin işgücünde bulunma oranları aynı bulunmuştur. Ama 1915’de erkeklerin özellikle orduda yer almasından kaynaklı olarak sanayide kadın işgücü oranı erkek işgücü oranından fazla bulunduğu tespit edilmiştir. (Doğan, Korkusuz, Çelik, 2011: s.6)

1.4.2. Cumhuriyet Dönemi Sonrası Kadın İşgücü

Cumhuriyet döneminde kadınların iş hayatında olmasını ve genç kızların korunması için çok uğraş veren Mustafa Kemal Atatürk bunun gerçekleşmesi için birçok düzenleme getirmiştir. Kemalist dönem olarak adlandırılan bu süreçte yapılan reformlara rağmen kadınların işgücünde yer almaları biraz zaman almıştır. (Kocacık, Gökkaya, 2005: s.200) Cumhuriyet'in ilanından sonra, 24 Nisan 1930 da kadın ve çocukların işgücünde çalışma şartları ve koşulları ile ilgili düzenlemeler yapılmıştır. 1936'da iş kanununun kabul edilmesiyle kadının çalışma hayatında hakları güvence altına alınmaya çalışılmıştır. Ancak ücretlerin eşit olması konusunda herhangi bir çalışma yapılamamıştır. (Doğan, Korkusuz, Çelik, 2011: s.7)

Türkiye'de kadınların istihdamda yer alması üç döneme ayrılmaktadır. İlki 1950'den önce nüfus olarak şehirlerde yeterli sayıda erkek olmadığından daha fazla kadın işgücü piyasasında yer almıştır. Çünkü dönemin hakim Kemalist görüşü sayesinde kadın ve erkeklerin arasındaki fark kaldırılmış; erkeklerin çalıştığı yerlerde kadın işgücünden de yararlanılmaya başlanmıştır. İkincisi 1950'den sonra kadınların eğitim ve göç durumu işgücüne katılımlarında etkili olmuştur. Kentte yaşayan kadınlar kırsaldaki kadınlara göre daha eğitilmiş olduğundan işgücü piyasasında daha çok tercih edilmeye başlanmıştır. Öte yandan eğitilmiş olan kadınlar, erkeklere göre sayıca daha azdır. Bunun en önemli nedenlerinden birisi elbette yaşadıkları ayrımcılıktan ötürü tercih edilmemeleridir. Üçüncüsü ise 1980 yılından sonra paranın her şeyin önüne geçmesine bir de göç ve eğitimle statü değiştirmek eklenince kadınlar için işgücünde yer almak daha zor ulaşılabilir hale gelmiştir. Para sahibi olan insanlar çalıştıkları işi bırakıp ticarete atılmışlardır. Bu durum da eğitilmiş kadınların boşalan yerlere istihdam edilmesini sağlamıştır. (İzgi, Akdeniz, 2011: s.10)

2. TÜRKİYE'DE KADIN İŞGÜCÜNÜN GÖRÜNÜMÜ

Türkiye'de kadınların işgücüne katılımları erkek işgücüne kıyasla ve yıllar itibariyle düşük düzeydedir. Kadınların işgücüne katılımları yasal düzenlemeler ile erkek işgücüne katılım ile eşitlenmeye çalışılmasına rağmen eşit değildir. Çünkü çalışma hayatında öncelikli olarak erkek işgücü tercih edilmektedir. Çalışma hayatı kadınlara aile içerisinde statü ve saygınlık kazandırdığı gibi özgüvenlerini de arttırmaktadır. (Korkmaz, Korkut, 2012: s.46)

Türkiye'de kadınların işgücüne katılımlarının düşük olmasının en önemli nedeni; Türkiye'de kadın-erkeğin yasalar üzerinde eşit

olup, pratikte eşitliğin olmamasından kaynaklı kadınlara istihdam yaratacak imkânların olmamasından kaynaklanmaktadır. Bu durum Türkiye’de temel bir sorun olmasının yanında, kadın güçlendirilmesi ve kariyer yapma isteği durumunda evlilik ya da çocuk gibi nedenlerinde etkisi oldukça yüksektir. Öte yandan kariyer hedefi olan ve işgücünde istikrar sağlamak isteyen kadınlar, aile kurma istekleri ötelemek zorunda kalmaktadır. (Kızılgöl, 2012: s.91)

2.1. Türkiye’de Kadınların İşgücüne Katılımını Belirleyen Faktörler

Türkiye’de kadınların işgücüne katılımını etkileyen en önemli unsurlardan bazıları eğitim düzeyi, işsizlik-istihdam ve yaş olarak sıralanabilir. Bu etmelere aşağıda kısaca bir göz atılmaktadır.

2.1.1. Eğitim Düzeyi

Eğitim’in istihdam üzerindeki etkisi oldukça yüksektir, özellikle de kadınların işgücüne katılımında belirleyici bir faktördür. Küreselleşmeye odaklanan günümüz dünyasında, eğitimin rolü daha da önem kazanmıştır. Çünkü küreselleşme ile gelişen teknoloji, çalışma hayatındaki şartlar ve işgücü piyasası eğitimle birlikte ele alınmaktadır. Vasıflı işgücüne olan talep artış göstermekte ve vasıflı işgücünün istihdama kazandırılması da eğitim ile sağlanmaktadır. (Korkmaz, Korkut, 2012: s.45)

Kadınların eğitim düzeyi yükseldikçe işgücüne katılımlarının arttığı gözlemlenmektedir. Birçok çalışmada, eğitim düzeyi kadınların işgücüne katılımları üzerinde pozitif bir etki sağlamaktadır. Özellikle yüksek düzeyde eğitim almış işgücü toplumda yoksulluğu azalttığı gibi ekonomik kalkınmayı da arttırmaktadır. Bu bakımdan, eğitim düzeyi arttıkça kadınların işgücüne katılımları artar. (Çatalbaşı, 2015: s.261)

Kadınların eğitim düzeyleri erkeklere nazaran düşük olduğundan dolayı Türkiye’de bu eşitsizliği yok etmek için yıllar içerisinde birçok uygulama düzenleme yapılmıştır. Örneğin: temel eğitimin zorunlu hale gelmesi, kadınlara yönelik işgücü teşviklerin artırılması ve eğitimlerinin geliştirilmesi gibi yasal düzenlemeler yapıldı. Kadınlarda okullaşma oranlarının düşük olmasının etmenlerinden bazıları eğitim masrafların yüksek bulunması, çocuk bakımı ve aile bütçesine destek olması için işgücü piyasasında yer alması gibi nedenlerden kaynaklanmaktadır. (Karataş, 2006: s.74)

Tablo 1: Kadın ve Erkeklerin Eğitim Durumuna Göre İşgücüne Katılma Oranları: Şubat 2016-Şubat 2017

Eğitim Durumu	Toplam 2016	Toplam 2017	Erkek 2016	Erkek 2017	Kadın 2016	Kadın 2017
Toplam	50,8	51,8	70,9	71,7	31,1	32,3
Okur-Yazar Olmayanlar	16,6	18,2	30,1	32,5	13,8	15,3
Lise Altı Eğitimliler	47,0	47,5	67,5	68,2	25,9	26,1
Lise	53,0	54,1	69,5	70,6	32,3	34,2
Mesleki veya Teknik Lise	65,9	65,8	81,9	80,4	40,3	43,0
Yükseköğretim	79,6	80,1	86,2	87,0	71,3	71,7

Kaynak: TÜİK İşgücü İstatistikleri Şubat 2017

Tablo 1’te görüldüğü üzere kadınların işgücüne katılımları 2016’ya kıyasla 2017’de artış göstermiştir. Lise ve altı eğitimi olan kadınların işgücüne katılımları düşüktür. Üniversite ve üstü eğitimi olan kadınların işgücüne katılımları diğerlerine kıyasla yüksektir.

2.1.2. İşsizlik ve İstihdam Durumu

İşsizlik geçmişten günümüze çözülemeyen küresel bir sorundur. Bir ülkenin ekonomik kalkınmasının önündeki en önemli engeldir. Bundan dolayı işsizliğin azaltılması ekonomik üretkenliği arttırmaktadır. (Çatalbaş, 2015: 263) Özellikle, cinsiyete dayalı sosyoekonomik dengesizliklerin daha bariz olduğu ekonomilerde, kadın işsizliğinin azaltılması bu bakımdan daha önemli bir mesele haline gelmektedir.

Tablo 2: İşsizlik ve İstihdam Durumuna Göre Kadınların İşgücüne Katılım Oranları: (15-64)

(15-64)	2016	2017
İşgücüne Katılma Oranı	34,7	36,2
İstihdam Oranı	30,2	30,7
İşsizlik Oranı	12,9	15,0

Kaynak: TÜİK İşgücü İstatistikleri 2017 Verileri

Tablo 2'ye göre kadınların istihdam oranı ve işsizlik oranında yıl bazında artış yaşanmaktadır. Türkiye'de işsizlik oranında yaşanan artış ne yazık ki kadınların işgücüne katılımını doğrudan etkilemektedir. 2016 yılına göre kadınların işsizlik oranında %2,1 artış meydana gelirken, işgücüne katılma oranlarında ise %1,5 artış meydana gelmiştir.

2.1.3. Yaş Faktörü

Yaş gruplarına göre kadınların işgücüne katılımları incelendiğinde ülkemizde farklı sonuçlar gözlemlenmektedir. Nüfusun yaş gruplarına göre sınıflandırıldığında işgücü piyasasında kadınların katılım oranları değişiklik göstermektedir. (Kasa, Alptekin, 2015: s.10)

Tablo 3: Yaş Gruplarına Göre Kadınların İşgücüne Katılım Oranları: (15-64)

Yıllar	15-19	20-24	25-34	35-54	55+
2016	28,2	58,6	69,5	64,7	24,1
2015	28,2	57,9	68,4	63,7	23,3
2014	27,8	55,9	67,8	62,4	22,8

Kaynak: TÜİK İşgücü İstatistikleri 2016

Tablo 3 incelendiğinde, kadınların işgücüne katılım oranları bütün yaş grupları için yıllar itibariyle sürekli artış meydana gelmiştir. Kadınların işgücüne katılım oranlarında en çok artışın yaşandığı yaş aralığı 25-34'tür. İşgücüne katılımın en az olduğu yaş grubu ise 55 yaş üstüdür. Öte yandan kadınların işgücüne katılımları 35-54 yaş grubundan sonra düşmeye başlamaktadır. Bunun başlıca nedeni kadınların emeklilik yaşının yaklaşmasıdır.

3. LİTERATÜR TARAMASI

Mustafa Özer ve Kemal Biçerli (2003-2004) çalışmalarında; Türkiye'de kadınların kırsal ve kentsel bölgelere ilişkin panel veri analizi kullanılmış, kısıtlı en küçük kareler regresyonu ile birimlere sabit terimlerle sabit etkiler ve rassal etkiler modellerini de uygulamışlardır. Denenen modellerdeki makro değişkenlerden anlamlı bir sonuç bulunmamış, aktif kadın nüfusu içinde ev kadınlarının oranlarının, istihdam edilen kadın işgücü içerisinde ücretsiz aile işçilerinin oranı ve 12+ yaş içerisinde toplam emeklilerin oranı değişkenlerinde anlamlı sonuçlar bulunmuştur. Çalışmada kadınların işgücü üzerinde makro değişkenlerin bir etkisinin olmadığı ve aksine mikro değişkenlerin önemli bir etki yarattığı gözlemlenmiştir.

Türkiye’de kadınların emek piyasasına katılımında; enflasyon ve işsizlik oranı gibi makro değişkenlerin doğrudan etkili olmadığı belirtilmiştir.

Meltem İnce (2010) işgücü piyasası, ev içi sorumluluk ve çocuk bakımı gibi uğraşlardan birini seçmek zorunda kalan kadınların, ücretsiz aile işçiliği ve bölgesel olarak işgücünde yer almalarına yönelik talep edilen faktörleri irdelemektedir. Eğitim düzeyleri, medeni durumları, yaş, sosyo-ekonomik faktörler ve ekonomideki etkinlik oranları üzerine Genelleştirilmiş Momentler Yöntemi (GMM) kullanılarak 15 farklı regresyon yapılmıştır. Çalışma yaşamında kadınların toplumsal önyargılardan ve aile yapılarından etkilendiği ayrıca belirtilmiştir.

Merve Tuğçe Aytaç Güner (2010) Kasım 2000 ve Şubat 2001 krizlerinin işgücü piyasası ve kadın işgücünü üzerindeki etkisini incelemiştir. Kriz dönemlerinin kentsel alanlardaki kadınların işgücü katılımına ve işsizliğine etkilerini belirtmiş, bu dönemlerdeki kriz kavramı tanımlanmış ve bu tanımlar çerçevesinde krizlerin özellikle kadın işgücüne etkileri belirtilmiştir. 2001’den 2007’ye kadar olan Hane halkı İşgücü Anketleri kullanılarak, Doğrusal Regresyon yöntemiyle, krizin kadınların işgücüne katılım kararı ve işsizliği üzerine olumsuz etkileri araştırılmıştır.

Gaye Karpat Çatalbaş (2015)’in çalışmasına göre, Türkiye’deki istihdamın en belirgin sorunu kadınların işgücüne katılımının çok düşük olmasıdır. 2008-2013 İBBS-1 düzeyindeki 12 bölgeye ait veriler ile panel veri analizi uygulanarak, Türkiye’de kadınların işgücüne katılımını belirleyen faktörlerin neler olduğu incelenmiştir. Analiz sonucuna göre; doğurganlık hızı, boşanma oranı, kayıt dışı istihdam, ekonomik kriz ve eğitimin kadın işgücünü etkileyen etmenler olduğu belirlenmiştir.

Sevinç, Bozkurt ve Eroğlu Sevinç (2016)’in çalışmasında ekonomik büyümenin sağlanmasında kadın işgücüne katılımın rolü araştırılmıştır. Araştırmada yüksek gelirli ülkeler ve üst orta gelirli ülkeler için 1990-2013 periyodunu kapsayan mutlak ve koşullu yakınsama analizleri yapılmıştır. Analizlere göre her iki ülke grubunda da kişi başına düşen gelirin süreç boyunca arttığı, yani mutlak yakınsamanın varlığı tespit edilmiştir. Sonuç olarak üst orta gelirli ülkelerin yüksek gelirli ülkeler sınıfına yükselebilmesi için kadın işgücüne katılımı artıracak politikaların geliştirilmesi gerekliliği çalışmanın politika önermesini oluşturmaktadır.

4. VERİ SETİ VE YÖNTEM

4.1. Veri Seti

Bu çalışma, 2017 yılı için, Van il merkezinde yaşayan evli ve bekâr kadınların işgücüne katılımını belirleyen etmenlerin ekonometrik yöntemle araştırılmasını amaçlamaktadır. Bu amaçla, 18-64 yaş aralığında¹ bulunan işgücünde olan ve olmayan evli ve bekâr kadınlara yüz yüze görüşme yoluyla yaklaşık 30 sorudan oluşan anket uygulanmıştır. Çalışmanın örneklem büyüklüğü 400 kişiden oluşmaktadır. Bu çalışmada örneklem kurumsal olmayan, kentsel alanlarda yaşayan ve tarım dışı çalışan nüfus içinde yer alan 18-64 yaş arası kadınları içermektedir. Kazanç örnekleme tarım dışında istihdam edilen tam-zamanlı çalışanları içermekte olup gelire ilişkin bilgi ise hem aylık hane halkı geliri hem de toplam hane halkı geliri olarak belirlenmiştir. Anket formunda; kadınların çalışma amaçları, gelir düzeyleri, iş yerindeki statüleri, eğitim düzeyleri, medeni durumları gibi çalışma ve yaşam koşullarını, sosyo-ekonomik ve demografik özelliklerini yansıtan sorular yer almıştır. Veri setine ait tanımlayıcı istatistikler aşağıdaki tabloda detaylı bir şekilde yer almaktadır.

Tablo 4: Tanımlayıcı İstatistikler

DEĞİŞKENLER	Gözlem Sayısı	Ortalama	Standart Sapma	Min	Maks.
BAĞIMLI DEĞİŞKENLER					
Çalışan_Evli	136	.0902256	.2868643	0	1
Çalışmayan Evli (Referans Sınıf)	88				
Çalışan Bekâr	104	.5137845	.5004375	0	1
Çalışmayan Bekar (Referans Sınıf)	72				
BAĞIMSIZ DEĞİŞKENLER					
Eğitim Düzeyi					
Okur-Yazar Değil (Referans Sınıf)	20	.0501253	.2184775	0	1
İlkokul/Ortaokul	58	.1453634	.3529094	0	1
Lise Mezunu	132	.3308271	.4711016	0	1
Ön Lisans Mezunu	78	.1954887	.3970744	0	1
Lisans Mezunu	93	.2330827	.4233253	0	1
Lisansüstü Mezunu	19	.0478589	.2137371	0	1
Mülkiyet Sahipliği	226	.566416	.4961915	0	1
Eş Çalışma	77	.1929825	.3951348	0	1

¹ Bazı çalışmalarda (bkz. Kılıç ve Öztürk, a.g.e. 2014), daha açıklayıcı bulgular sunması nedeniyle ana yaş grubu (*prime age*) olarak adlandırılan 25-64 yaş grubu seçilmektedir. Fakat Van ilinde kadın okur-yazarlığın Türkiye ortalamasının altında olması, işgücüne katılımın çok daha erken yaşlarda başlamasına neden olmaktadır. Bu nedenle çalışmanın yapıldığı alana has özelliklerden dolayı, 18-64 yaş grubu ana yaş grubu olarak *apriori* benimsenmiştir.

Yaş						
Yaş_18_24	162	.406015	.4917039	0	1	
Yaş_25_30	129	.3233083	.4683265	0	1	
Yaş_30_35	66	.1654135	.3720198	0	1	
Yaş_40_üstü (Referans Sınıf)	43	.080402	.2722568	0	1	
İş Bulma Şekli						
Sınavla (Referans Sınıf)	17	.0426065	.2022219	0	1	
İlanla	130	.3266332	.4695721	0	1	
Yakın (akraba)	101	.2556391	.4424828	0	1	
Evde Çalışan Sayısı	400	2.373434	.7112845	0	4	
1 Kişi	32					
2 Kişi	202					
3 Kişi	147					
4 Kişi	18					
Geliri Kulln. Amacı	400	.2807018	.4499062	0	1	
Eşin Ücreti	69	.1733668	.3790406	0	1	
Hane Halkı Geliri						
Hane geliri 1(1000-1500 TL) (Referans Sınıf)	57	.1435768	.3511026	0	1	
Hane geliri 2 (1500-2000 TL)	105	.2638191	.4412571	0	1	
Hane geliri 3(2000-2500 TL)	121	.3040201	.4605701	0	1	
Hane geliri 4 (2500 ve üzeri)	117	.3015075	.4912819	0	1	
Sigorta	400	.9823678	.1317767	0	1	

4.2. Yöntem

Bağımlı değişkenin nümerik değerler (kantitatif) aldığı ekonometrik modellerin yanı sıra, bazı durumlarda bağımlı değişkenin nitelik belirten ve sürekli olmayan değişkenlerden oluştuğu durumlar da uygulamada ortaya çıkabilmektedir.

Örneğin bireyin işgücüne katılım kararının analiz edildiği bir çalışmada, birey ya işgücünde ya da işgücü dışında olacağı için, bağımlı değişken ya “işgücünde” ya da “işgücünde değil” şeklinde sadece iki yönlü değerler alacaktır. Yine diğer bir örnekte, seçmenlerin sadece iki tane siyasi partinin bulunduğu bir seçimde, “evet” ya da “hayır” oyu vermeleri durumunda, seçmenlerin kararı, yine, ikili (*binary* veya *latent*) bir karakter taşıyacaktır.

Normal dağılım; bir X serisinin ortalaması sıfır ve varyansı sabit ise serinin normal dağıldığı ($X \sim N(\mu, \sigma^2)$) varsayımıyla tanımlanır ve bu seriye ait olasılık yoğunluk fonksiyonu (PDF)

$$f(x) = \frac{1}{\sqrt{2\pi\sigma}} e^{-\frac{(x-\mu)^2}{2\sigma^2}}, \quad -\infty < X < \infty \quad (1)$$

birikimli dağılım fonksiyonu ise

$$\Phi(z) = \int_{-\infty}^z \frac{1}{\sqrt{2\pi}} e^{-\frac{x^2}{2}} dx \quad (2)$$

şeklinde dir.

Probit modele göre, bağımlı değişken y 'nin sıfır veya bir değerlerinden birini alması durumunda model aşağıdaki şekilde ifade edilir: (Johnston, Dinardo, 1997: s.49)

$$y_i^* = X_i\beta + \varepsilon_i \quad (3)$$

$$y_i = \begin{cases} 1 & \text{eğer } y_i^* > 0 \\ 0 & \text{eğer } y_i^* = 0 \end{cases} \quad (4)$$

Modele ait hata teriminin de ayrıca $\varepsilon_i \sim N(0, \sigma^2)$ olduğu varsayılmaktadır. Yukarıdaki modelden yola çıkarak probit denklemi açıkça aşağıdaki şekilde ifade etmek mümkündür.

$$\begin{aligned} & \text{prob}(y_i^* > 0) \\ & \text{prob}(X_i\beta + \varepsilon_i > 0) \\ \text{prob}(y_i = 1) &= \text{prob}(\varepsilon_i > -X_i\beta) \quad (5) \\ & \text{prob}\left(\frac{\varepsilon_i}{\sigma} > -X_i \frac{\beta}{\sigma}\right) \end{aligned}$$

(5) nolu denklemde σ simgesi; hata terimin standart sapmasıdır. Denklemde hata terimini standart sapması ile ağırlıklandırmak (ε/σ), hata teriminin sıfır ortalamalı ve sabit varyansa sabit normal dağılımlı olmasını sağlamaktadır. Bu yüzden dolayı probit model, teorik kurgusundan ötürü normal dağılımlı olarak varsayılmıştır. Son tahlilde ise, (5) nolu denklemi kullanarak probit modelin olasılık fonksiyonu (*likelihood function*) elde edilebilir:

$$\begin{aligned} & \text{prob}\left(\frac{\varepsilon_i}{\sigma} > -X_i \frac{\beta}{\sigma}\right) \\ \text{prob}(y_i = 1) &= \text{prob}\left(\frac{\varepsilon_i}{\sigma} < X_i \frac{\beta}{\sigma}\right) \quad (6) \\ & \Phi\left(X_i \frac{\beta}{\sigma}\right) \end{aligned}$$

Sonuç olarak, özetle, y 'nin bir (1) değerini alması durumunda olasılık fonksiyonu

$$\text{prob}(y_i = 1) = \Phi\left(X_i \frac{\beta}{\sigma}\right) \quad (7)$$

ve y 'nin sıfır (0) değerini alma olasılığını ifade eden fonksiyon ise

$$prob(y_i = 0) = 1 - prob(y_i = 1) = 1 - \Phi\left(X_i \frac{\beta}{\sigma}\right) \quad (8)$$

şeklinde türetilmektedir. Probit modelin tahmin işlemi için ise maksimum olabilirlik yöntemi (*maximum likelihood estimator-MLE*) kullanılmaktadır. Bu yöntem modelin parametrelerinin tahmin işleminde, X vektörü veri iken kukla bağımlı değişken Y 'nin olası dağılımına dayandığı için, modelde olası bir değişen varyans sorununu (*heteroskedasticity*) otomatik olarak dikkate almaktadır. (Wooldridge, 2013: s.587) MLE, hata terimine ilişkin dağılım fonksiyonunun ancak doğru bir şekilde belirlendiği durumda tutarlı sonuçlar üretmektedir. Aksi takdirde, modelin genel tutarlılığı için *Pseudo* olasılık teorisine başvurulur (Pseudo R^2 gibi). (Cameron , Trivedi, 2010: s.462)

4.3. Analiz Sonuçları

Veri kısmında da belirtildiği üzere bu çalışmada kadının işgücüne katılımı modellerinde bağımlı değişken; çalışan evli kadın ve çalışan bekâr kadın olmak üzere iki gruba ayrılmıştır. İlk modelde bağımlı değişken evli kadının çalışıyor olması durumunda 1; çalışmadığı durumda ise 0 değerini almakta iken ikinci modelde ise bekâr kadının çalışması durumunda 1, çalışmaması durumunda ise 0 değerini almaktadır. Bu amaçla, deneysel motivasyon da, bağımsız değişkenler vektöründe yer alan değişkenlerin bu iki bağımlı değişken üzerindeki olası etkileri ayrı ayrı tahmin edilmiş olup sonuçlar aşağıdaki tablolarda sunulmuştur. Çalışan evli kadınların çalışma tercihini etkileyen faktörler, bekâr kadınlar modelindeki değişkenlere “*eşin çalışıyor olması*” ve “*eşin geliri*” değişkenleri eklenerek oluşturulmuştur.

Probit modelde katsayılar doğrudan, bağımsız değişkenlerdeki bir değişimin bağımlı değişkenin *beklenen değeri* üzerindeki etkisi olarak yorumlanamamaktadır. Katsayının işareti, sadece, bağımsız değişken ile olayın gerçekleşme olasılığı arasındaki ilişkinin yönünü gösterir. Bağımsız değişken ise “sıfır” veya “bir” değerlerini aldığı için, katsayılar bağımlı değişkenin özellikle “ $Y=1$ ” değerini alma olasılığına $[P(Y=1|X=x)]$ dair net bir fikir vermemektedir. Dolayısıyla, Probit modelde katsayı yorumlarının yapılabilmesi için bağımsız değişkenlerin ortalamaları değerlendirmeye katılarak marjinal etkiler hesaplanmış ve yorumlar buna göre yapılmıştır. Marjinal etkiler; diğer değişkenler sabit tutulduğunda, açıklayıcı bir değişkende ki bir birimlik değişimin, açıklayıcı değişkende, “ $Y=1$ ” olması durumunda, ne kadarlık bir değişime yol açacağı olasılığını

ölmektedir². Halbuki doğrusal regresyon modellerinde eğim katsayıları, doğrudan, açıklayıcı değişkenlerin (*ceteris paribus*) açıklanan değerleri üzerine olan marjinal etkilerini hesaplamaktadır.

Tablo 5: Probit Model Tahmin Sonuçları (Bağımlı Değişken: Çalışan Evli Kadın)

Çalışan Evli Kadın	Katsayı	Std. Err.	Z	P>z
İlkokul/Ortaokul Mezunu	3.720	2.109	1.76	0.078
Lise Mezunu	3.646	2.102	1.73	0.083
Ön Lisans Mezunu	3.673	2.076	1.77	0.077
Lisans Mezunu	3.979	2.038	1.95	0.051
Lisansüstü Mezunu	4.648	2.150	2.16	0.031
Mülkiyet	0.320	0.440	0.73	0.467
Eş Çalışma	2.586	0.535	4.83	0.000
Yaş 18 24	0.185	0.125	-0.11	0.073
Yaş 25 30	0.523	1.015	0.34	0.734
Yaş 30 35	0.126	1.018	0.98	0.325
İlanla	2.128	0.681	4.63	0.000
Yakın	1.561	0.658	4.50	0.000
evde çalışan sayısı	-0.136	0.314	-0.34	0.730
geliri kullanma	-0.845	0.536	-1.31	0.189
eşin ücreti	0.903	0.541	1.41	0.159
Hane Geliri 2	-1.063	0.057	-1.04	0.015
Hane Geliri3	-1.019	0.802	-1.27	0.204
Hane Geliri 4	-0.434	0.579	-0.75	0.453
Sabit Katsayı	-8.379	2.739	-3.06	0.002
Gözlem Sayısı	400			
LR Ki-kare(21)	165.67 (0.00)			
Pseudo R2	0.732			
Log Likelihood	-30.312			

Tablo 6: Marjinal Etkiler (Bağımlı Değişken: Çalışan Evli Kadın) (Delta-method)

Değişken	Dy/dx	Std. Err.	Z	P>z
İlkokul/Ortaokul Mezunu	.0885192	.0581976	1.52	0.129

$$^2 \frac{\partial P(y_i = 1|x_i)}{\partial x_i} = \frac{\partial E(y_i|x_i)}{\partial x_i} = \varphi(x_i'\beta)\beta$$

Lise Mezunu	.1329057	.0599016	2.22	0.027
Ön Lisans Mezunu	.1351487	.0608554	2.22	0.027
Lisans Mezunu	.1624926	.0606818	2.68	0.008
Lisansüstü Mezunu	.3264741	.0765286	4.27	0.000
Mülkiyet	.0149015	.0226621	0.66	0.511
Eş çalışma	.3460862	.0423999	8.16	0.000
Yaş_18_24	.0114289	.0054853	0.05	0.070
Yaş_25_30	.0529950	.0757262	0.07	0.443
Yaş_30_35	.0108953	.0760581	0.86	0.392
İlanla	.1612867	.0296696	5.44	0.000
Yakın	.1597004	.0291165	5.48	0.000
evde çalışan sayısı	-.010218	.0175986	-0.58	0.562
geliri_kullanma	-.060851	.0259135	-2.35	0.019
eşin ücreti	.066255	.0210682	1.21	0.080
Hane geliri 2	-.011458	.077678	-0.15	0.883
Hane geliri 3	.006721	.0775211	0.09	0.931
Hane geliri 4	.0630147	.0697029	0.90	0.367

Tablo 6’da Evli kadınların işgücüne katılımını engelleyen veya teşvik eden faktörlerin marjinal etkileri sunulmuştur. Kukla değişken tuzağına düşmemek için her bir kategoriden (n-1) adet kategori modele dahil edilmiş, modelde yer almayan kategori ise “*referans sınıf*” olarak dikkate alınmıştır. Elde edilen sonuçlara göre Eğitimle ilgili değişkenler dikkate alındığında, daha yüksek eğitim düzeyine sahip kadınların işgücüne katılma olasılığının okur-yazar olmayan kadınlara kıyasla daha yüksek olduğu görülmüştür. Bu etkinin Lisansüstü mezunlarda en yüksek olduğu bulgusuna ulaşılmıştır (katsayı değeri = 0.32). Bu sonuçlara göre, *ceteris paribus*, eğitimde ilave bir yıllık artış, evli kadınların işgücüne katılım olasılığını temel eğitim mezunu olan kadınlarda ortalama olarak %8, lise mezunu olanlarda %13, lisans mezunlarında %16,2 ve yüksek lisans mezunlarında ise %32,6 oranında referans gruba göre daha fazla artırmaktadır. Elde edilen sonuçlara bakılarak, Van kent merkezinde işgücüne katılma olasılığının evli kadınların eğitim düzeyi yükseldikçe arttığını söylemek mümkündür. İlkokul/ortaokul mezunu kadınları temsil eden değişkenin katsayısı hariç, diğer tüm eğitim

düzeıy değişkenlerinin katsayıları, %1 ve %5 önem düzeylerinde istatistikî olarak anlamlı ve pozitif bulunmuştur. Örneğin Lisansüstü değişkeni katsayısını şöyle yorumlamak mümkündür: Kadının eğitim seviyesinin bir düzey (lisanstan → yüksek lisansa) yükselmesi, evli kadının işgücüne katılma olasılığını referans gruba göre ortalama olarak % 32,6 oranında artırmaktadır. Bu sonuçlar, Türkiye örneğinde eğitimin kadınların işgücüne katılımının önemli bir belirleyeni olduğu bulgusuna ulaşan diğer çalışmalarla da tutarlıdır (örneğin bkz. Özer ve Biçerli, 2004; Dayıoğlu ve Kırdar, 2010; Kılıç ve Öztürk, 2014). Bu sonuçlara ilaveten, ilkokul/ortaokul ve lise mezunu evli kadınların da işgücüne katılım konusunda istekli olması bu kadınların büyük ölçüde düşük gelir grubuna ait olma olasılığı ile açıklanabilir.

Evin mülkiyetinin kişiye ait olması değişkeninin katsayısının *beklentiye uygun olarak* pozitif olması, evli kadınların kiracı konumundaki evli kadınlara kıyasla işgücüne katılımını olumlu etkilediği anlamına gelmektedir. Fakat katsayısının istatistikî olarak anlamsız olması bu argümanı yeterince desteklememektedir.

Hanede eşin çalışıyor olması kadınında işgücüne dâhil olma olasılığını olumlu etkilemektedir (katsayı pozitif ve %1 düzeyinde anlamlı). Bu sonuç, belki, kent yaşamının getirdiği maddi zorlukları eşle birlikte göğüsleyebilmek için, kadının da çalışma gerekliliğini ortaya çıkarmış olabilir.

Evli kadının işgücüne katılımını belirleyen yaş değişkenlerinin yorumlarına gelince, genellikle kadınların yaşları artınca çalışma taleplerinin arttığı, fakat 30'lu yaşlardan sonra işgücüne katılım taleplerinin düştüğü görölmektedir. Ancak, çalışmada sadece temel yaş grubunu temsil eden 18-24 yaş grubu değişkeninin katsayısı istatistikî anlamlılığa sahiptir (%10 düzeyinde- prob = 0.07). Bu sonuca dayanarak; evli kadınların özellikle 18-24 yaş grubunda olmaları, muhtemelen ileri dönemler için tasarruf sağlamak, ocuk büyütmek veya konut/taşıt satın almak saikiyla çalışma taleplerini, diğer faktörlerin etkisi sabit tutulmuşken, referans sınıf 40 yaş üstü evli kadınlara göre %1,1 oranında daha fazla artırmaktadır. Diğer taraftan işgücüne katılım olasılığının görece en fazla 25-30 yaş grubunda yer alan kadınlarda olduğu görölmektedir. Bu katsayının işareti her ne kadar *apriori* olarak beklentilere uygun çıkmış olsa da, katsayının istatistiki anlamsızlığı, bu katsayının referans (baz veya temel) sınıf katsayısından istatistiki olarak farklı olmadığına işaret etmektedir. Bu yaş grubundaki katılımın görece en fazla olması, kadınların daha önceki yıllarda büyük ihtimalle eğitim hayatında oldukları ve ancak eğitim hayatlarını noktaladıktan belli bir süre sonra

(evlilik, iş aramakla geçen zaman gibi) çalışma hayatına atılabildikleri şeklinde yorumlanabilir.

Evli kadınların işi nasıl bulduklarını ortaya koyan her iki değişkenin katsayısı pozitif ve anlamlı bulunmuştur. Buna göre Van kent merkezinde evli kadın bireyler işe yerleşirken sınavdan daha ziyade, ilan ve yakın akraba mekanizmalarına başvurumaktadırlar. Buna göre ilanla ve akraba aracılığıyla işe yerleşme, evli kadınların işgücüne katılım olasılığını sınavla yerleştirmeye göre, ortalama olarak sırasıyla, % 16 ve %15 oranlarında artırmaktadır. Bu durum belki de kadınların sınav sisteminin objektifliğine güvenmedikleri veya sınav sisteminin etkin olmaması gibi faktörlerden kaynaklanmış olabilir.

Evde çalışan birey sayısındaki bir birimlik artış (eşin yanında diğer aile bireylerinde çalışması), kadının çalışma olasılığını azaltmaktadır (%10). Katsayının istatistikî anlamsızlığı dikkate alınmadığında, bu sonuç aslında Van kent merkezindeki kadınlar için beklenen bir durumdur: Şöyle ki; hanede çalışan sayısının artması kadının omuzlarındaki bireysel maddi yükü hafifletebilmekte bu ise kadının boş zaman talebini (ev işleri, çocuk bakımı gibi) artırmaktadır.

Tıpkı eşin çalışıyor olmasının yaptığı etki gibi eşin ücretinin artması da kadının çalışmasını olumlu etkilemektedir (katsayı pozitif ve %10 düzeyinde anlamlı). Fakat bu sonuç, apriori olarak, çalışmanın beklentisiyle ters orantılıdır. Çünkü eşin ücret düzeyinin artmasının, belli bir oranda maddi bir refah sağlayarak kadının boş zaman talebinin artmasına yol açacağı şeklinde düşünülebilir.

Aylık hane halkı geliri grubuna ait tüm değişkenlerin katsayıları istatistikî olarak anlamsız bulunmuştur. Bu durum her ne kadar yorumu zorlaştırsa da, sadece katsayılarının işaretleri dikkate alındığında şöyle bir tablo ortaya çıkmaktadır: Hanenin toplam geliri 1500-2000 TL iken, hane geliri 1500 TL'nin altında bulunan gruba kıyasla evli kadının çalışma olasılığı azalırken, gelirin 2000 TL'nin üzerine çıkması durumunda ise çalışma olasılığı artmaktadır. Ancak, zaten katsayıların istatistikî olarak anlamsız olması da dikkate alındığında, bu sonuçların ampirik beklentilerle örtüşmediği varsayılmaktadır. Deneklerin hane gelirlerini beyan etme konusundaki çekinceleri gelir değişkenleri katsayılarının sağlıklı olarak tahmin edilmesini güçleştirmiş olabilir.

Tablo 7: Probit Model Tahmin Sonuçları (Bağımlı Değişken: Çalışan Bekâr Kadın)

Çalışan Bekar Kadın	Katsayı	Std. Err.	Z	P>z
İlkokul/Ortaokul Mezunu	-0.0384995	.4870343	-0.08	0.937
Lise Mezunu	0.0384995	.1703432	-0.08	0.562
Ön Lisans Mezunu	-0.1570812	.3441117	-0.46	0.648
Lisans Mezunu	0.4648934	.144253	-1.15	0.077
Lisansüstü Mezunu	1.399527	.6946158	-2.01	0.044
Mülkiyet	.1905628	.2652189	0.72	0.472
Yaş 18 24	1.307027	.942748	1.39	0.166
Yaş 25 30	.7432403	.9348001	0.80	0.427
Yaş 30 35	.8938934	.9743172	0.92	0.359
İlanla	3.81741	.425522	8.97	0.000
Yakın	3.408633	.3792263	8.99	0.000
evde çalışan sayısı	.2160320	.2046727	1.01	0.314
geliri kullanma	-.0725084	.3214939	-0.23	0.822
Hane Geliri 2	-.7514713	.4451911	-1.91	0.056
Hane Geliri 3	-.4619272	.3672676	-1.53	0.126
Hane Geliri 4	-.5438245	.3577645	-1.80	0.072
Sabit Katsayı	-2.768342	1.065557	-2.69	0.007
Gözlem Sayısı	400			
LR Ki-kare(21)	425.67 (0.000)			
Pseudo R2	0.7860			
Log Likelihood	-57.938			

Son olarak, Tablo 7 ve 8’de bu kez, işgücünde olan bekar kadınların işgücüne katılımını zorlaştıran veya teşvik eden unsurların Probit model tahmin sonuçları ve marjinal etkileri gösterilmiştir. Marjinal etkilerin hesaplandığı Tablo 8’de eğitim ile ilgili değişkenlerin katsayılarına bakıldığında, sadece lisansüstü eğitim düzeyine sahip olan kadınların işgücüne katılım oranı pozitif (0.673) ve istatistikî olarak anlamlı bulunmuştur (%5’te). Diğer değişkenlerinden ise ilkokul/ortaokul mezunu ile önlisans mezunu katsayıları negatif, lise mezunu ile lisans mezunu katsayıları pozitif bulunurken hiçbiri istatistikî anlamlılığa sahip değildir.

Tablo 8: Marjinal Etkiler (Bağ. Değ.: Çalışan Bekar Kadın) (Delta-Yöntemi)

dy/dx	Katsayı	Std. Err.	Z	P>z
İlkokul/Ortaokul Mezunu	- .1330331	.3180588	-0.42	0.676
Lise Mezunu	.0123383	.1820471	-0.08	0.937
Ön Lisans Mezunu	- .0587461	.1287443	-0.46	0.648
Lisans Mezunu	.1738634	.1281484	-1.36	0.175
Lisansüstü Mezunu	0.673215	.2592842	-2.02	0.044
Mülkiyet	.0712677	.0993682	0.72	0.473
Yaş_18_24	0.587509	.3513752	1.39	0.064
Yaş_25_30	0.376526	.3489222	0.80	0.426
Yaş_30_35	0.322104	.3634652	0.92	0.358
İlanla	1.827736	.1569093	9.10	0.000
Yakın	1.274779	.1337782	9.53	0.000
evde_çalışan_sayısı	.0770617	.0769266	1.00	0.316
geliri_kullanma	- .0271171	.1199837	-0.23	0.821
Hane geliri 2	- .2183578	.1659286	-1.92	0.055
Hane geliri 3	- .2301123	.1374332	-1.53	0.126
Hane geliri 4	- .2564581	.1346512	-1.79	0.074

Tıpkı işgücünde olan evli kadınlarda olduğu gibi, işgücüne katılma olasılığının bekâr kadınların eğitim düzeyi yükseldikçe genel olarak arttığı sonucuna ulaşılabılır. Zira diğer değişkenlerin katsayılarının negatif çıkması muhtemelen anket formlarının bira özensiz doldurulmasından kaynaklanmış olabilir. Kişinin evin mülkiyetine sahip olması bekâr kadınının işgücüne katılım olasılığını olumlu etkilediğini göstermektedir. Ancak olasılık (prop) değerinin anlamsız olması bu yöndeki bulguyu tam anlamıyla doğrulayamamaktadır.

Bekâr kadının işgücüne katılımını belirleyen yaş faktörlerine bakıldığında, genel olarak kadınların yaşları arttıkça çalışma taleplerinin arttığı, bu etkininin özellikle 18-24 yaş grubunda referans sınıfa göre tüm yaş grupları arasından nispeten daha yüksek olduğu (istatistikî olarak anlamlı) bulgusuna ulaşılmıştır. Öte yandan diğer yaş gruplarının katsayıları istatistikî olarak anlamsız çıkmıştır.

Bekâr kadınların işgücüne nasıl girdiklerini gösteren değişkenlerin tamamının katsayısı pozitif ve %1 düzeyinde anlamlı bulunmuştur. Tablo 6'ya göre kıyaslama yapıldığında, bekâr kadınların işgücüne ilanla katılımının marjinal etkisi evli kadınlara göre yaklaşık 0,2 puan daha yüksektir. Bu eğilimin altında, Van'da evli kadınların işgücünde yer almasının eşleri tarafından sınırlandırılmış olması yatabilir. Hatta evli kadınların eşleri tarafından özel sektörde çalışmalarına karşı olmaları, Van ilinde rastlanan önemli bir gözlemdir. Şüphesiz bunun altında yatan örfi ve dini faktörleri dikkate almak gerekir. Bundan dolayı Van'da çalışan bekâr kadın sayısı oransal olarak evli kadınlardan daha fazladır. Tabi buna eşin çalışıyor olması, çocuk bakımı gibi diğer önemli unsurları da katmak gerekiyor.

Hane halkı değişkenlerine bakıldığında, tüm katsayıların işaretinin negatif bulunurken, hane 2 ve hane 4 değişkenlerinin katsayıları istatistikî olarak %10 düzeyinde anlamlılığa sahiptir. Hane 2 değişkeni ise istatistikî olarak anlamsızdır. Bu sonuçlara dayanarak, hanenin geliri arttığında bekâr kadınların işgücüne katılımının azaldığı şeklinde bir yorum ortaya çıkmaktadır.

Evde çalışan sayısı değişkeni katsayısının istatistikî anlamsızlığı bir kenara bırakılırsa, hanede çalışan birey sayısındaki bir kişilik artış, bekâr kadınların çalışma olasılığını ortalama % 7,7 oranında etkilemekte ve işgücüne katılma olasılığını arttırmaktadır. Katsayının istatistikî anlamsızlığı yorumu güçleştirmektedir. Diğer taraftan bu sonuç, yukarıda bahsi geçen hane halkı gelirindeki artışın bekâr kadının işgücüne katılımını azalttığı yönündeki sonuç ile de zıtlık teşkil etmektedir.

5. Sonuç

Çalışmanın amacı, Van kent merkezinde kadınların işgücüne katılımını belirleyen bir dizi demografik ve ekonomik faktörlerin hem teorik hem de ampirik bulgulara dayanarak açıklamaktır. Bu çerçevede öncelikle Türkiye'de kadınların işgücüne katılımı tarihsel süreçten bugüne dünya ile karşılaştırmalı olarak sunulmuş ve izleyen bölümde genel olarak kadınların işgücüne katılımı konusunda yapılan ampirik çalışmaların sonuçları ortaya konulmuştur. Son olarak çalışma, ankette elde edilen verileri, yöntemi ve analize ilişkin tahmin sonuçlarını mantıksal bir akış içerisinde sunmaktadır.

Çalışmanın izlediği yöneme gelince, Van kent merkezinde ikamet eden işgücünde olmayan (çalışmayan) ve işgücünde olan (çalışan) evli ve bekâr kadınlara yüz yüze görüşme yoluyla yaklaşık 30 sorudan oluşan bir anket yapılmıştır. Başlangıçta 1000 anket

yapılması tasarlanmış fakat ön incelemeden sonra örnekleme anket yapmanın zor olacağı (merkez mahallelerde bilgi toplamanın zorluğu, ankete ve anketöre olumsuz bakış açısı gibi nedenler) düşünülmüş ve alana inildiğinde anket sayısı 600'e düşürülmüştür. Fakat kendisiyle görüşülmesine rağmen anketi cevapsız bırakan kadın bireylerden dolayı, son tahlilde analiz için belirlenen nihai gözlem sayısı 400'e düşürülmüştür. Sonuç olarak bu çalışmanın örnekleme; kurumsal olmayan, kentsel alanlarda yaşayan ve tarım dışı çalışan nüfus içinde yer alan 18-64 yaş arası kadınları kapsamaktadır. Çalışmada; medeni durum, yaş, eğitim, hane halkı geliri gibi önemli değişkenler, açıklayıcı değişkenler olarak modele dâhil edilmişlerdir. Uygulamada, dağılım fonksiyonun normal dağılımlı olarak varsayması, değişen varyans sorununu dikkate alması ve daha pratik sonuçlar üretmesinden dolayı, ekonometrik yöntem olarak Probit modelin kullanılması uygun görülmüştür.

Analiz sonuçları Van ilinde çalışan evli ve bekâr kadınlar açısından değerlendirildiğinde; eğitim, medeni durum ve hane geliri kadınların işgücüne katılımını etkileyen en önemli faktörlerdir. Özellikle kadınların eğitim düzeyinin düşük olması işgücüne katılımı önünde önemli bir engel oluşturmaktadır. Modelin marjinal etkileri, işgücüne katılma olasılığının evli ve bekar kadınların eğitim düzeyi yükseldikçe arttığını göstermektedir. Öte yandan hem evli hem de bekâr kadınların işgücüne katılımını belirleyen yaş faktörlerine bakıldığında, genellikle kadınların yaşları artınca çalışma taleplerinin arttığı, ancak bu durumun 40'lı yaşlardan sonra işgücüne katılım konusunda tersine döndüğü görülmektedir. Bu çalışma ile elde edilen bulgular diğer iller için yapılan çalışmalarda elde edilen bulgularla paralellik arz etmektedir.

Sonuç olarak, Özellikle Van'da çocuk yaşta evliliğin olması kadının eğitimden uzak kalmasına yol açtığı gibi işgücüne katılımını da düşürmektedir. Bu durumun önüne geçmek için çocuk yardımlarının artırılması ve eğitimin teşvik edilmesi gibi değişikliklerin yapılması kadınların işgücüne katılımını arttıracaktır. Yani çalışma çağında olanları ve özellikle de kadınların işgücüne katılımlarını arttırmak için kalkınma hedefleri kapsamında işgücünün eğitim düzeyinin yükseltilmesi, aktif işgücü piyasası politikaları ile istihdam alanın genişletilmesi ve işgücü piyasasına erişimi kolaylaştıran politikaların geliştirilerek uygulamaya konulması büyük önem arz edecektir. Çünkü kadın sorunları bir insan hakkı sorunudur. Bu yüzden bütün insanları ilgilendirmelidir.

Kaynakça

- Aytaç, G., M. T. (2010). *Kadın İşgücü ve Kadının İşgücüne Katılımı: Kriz Dönemlerinde Kadın İstihdamı*. (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Gazi Üniversitesi/Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.
- Bozkaya, G. (2013). Kadınların İşgücüne Katılımını Belirleyen Faktörler: Türkiye Üzerine Bir Analiz. *Sosyal Bilimler Dergisi*, 3(5), 77.
- Cameron, A.C., Trivedi, P. (2010). *Microeconometric Using Stata*, Stata Press .
- Can, T. (2010). *Türkiye’de Kadınların İşgücüne Katılımı ve Kadın İstihdamı Konusunda Yaşanan Sorunlar: Kahramanmaraş’ta Tekstil Sektöründe Bir Uygulama*. (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi.) Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi/ Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kahramanmaraş.
- Çatalbaş, G.K. (2015). Kadınların İşgücüne Katılımını Belirleyen Faktörlerin Belirlenmesi: Panel Veri Yaklaşımı. *KAÜ İİBF Dergisi*, 6(10), 260-261.
- Dingec, E. (2010). *Osmanlı Toplumunda Kadınların Üretime Katkıları*. *History Studies*, 2(1), 14.
- Burtan, D. B., Korkusuz M.R ve, Çelik M.Y. (2011). Diyarbakır İlinde Özel Sektör Bünyesinde Kadın İstihdamının Analizi, *Gazi Üniversitesi İİBF Dergisi*, 13(2), 6.
- İnce, M. (2010). *Kadın İstihdamı ve Kadın İşgücüne Olan Talep: Türkiye Örneği*. (Yayımlanmamış Doktora Tezi). Afyon Kocatepe Üniversitesi/ Sosyal Bilimler Enstitüsü, Afyonkarahisar.
- İzgi, B.B. ve Akdeniz, S. (2011). *Kadın İstihdamı Sorunsalı Nereden Doğuyor?*, Paper presented at Econ Anadolu 2011: Anadolu International Conference in Economics II , 10.
- Johnston, J. ve Dinardo, J. (1997). *Econometric Methods*. New York: McGraw-Hill.
- Kasa, H. ve Alptekin, V. (2015). Türkiye’de Kadın İşgücünün Büyümeye Etkisi. *Sosyal Bilimler Meslek Yüksekokulu Dergisi*, 18(1), 10.
- Karabıyık, İ. (2012). Türkiye’de Çalışma Hayatında Kadın İstihdamı. *Marmara Üniversitesi İİBF Dergisi*, 32(1), 236
- Karataş, A. (2006). *Türkiye’de Kadın İşgücünün Durumu: Denizli Tekstil Sektöründe Kadın İşgücü Örneği*. (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Muğla Üniversitesi/Sosyal Bilimler Enstitüsü, Muğla.

- Kızılgöl, Ö.A. (2012). Kadınların İşgücüne Katılımının Belirleyicileri: Ekonometrik Bir Analiz, *Doğuş Üniversitesi Dergisi*, 13(1), 91.
- Kocacık, F. ve Gökkaya, V.B. (2005). *Türkiye'de Çalışan Kadınlar ve Sorunları*. Cumhuriyet Üniversitesi İİBF Dergisi, 6 (1), 201.
- Kocacık, F. ve Ayan, S. (2011). Türkiye’de Tekstil Alanında Çalışan Kadınlar ve Sorunları. *Uluslararası İnsan Bilimleri Dergisi*, 8(1), 465.
- Korkmaz, A. ve Korkut , G. (2012). Türkiye'de Kadının İşgücüne Katılımının Belirleyicileri. *Sosyal Bilimler Enstitüsü İİBF Dergisi*, , 17(1), 29.
- Özer, M. ve Biçerli, K.(2004). Türkiye'de Kadın İşgücünün Panel Veri Analizi. *Sosyal Bilimler Dergisi*, 3(1), 2.
- Sevinç, H., Bozkurt, E. ve Eroğlu S. D. (2016). Ekonomik Büyümede Kadın İstihdamının Rolü? Yakınsama Temelli Kanıtlar. *Cumhuriyet Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, 17 (1), 57-69.
- Wooldridge, J. (2013). *Introductory Econometrics: A Modern Approach*. Mason, OH: South-Western.

Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi,
The Journal of Social Sciences Institute
Yıl/Year: 2018 – Kış / Winter
Sayı/Issue: 42 - Sayfa / Page: 271-286
ISSN: 1302-6879 VAN/TURKEY

Makale Bilgisi / Article Info
Geliş/Received: 05.10.2018
Kabul/Accepted: 13.11.2018
Araştırma Makalesi / Research Article

SEYYİD KUTUB'A GÖRE ALLAH'IN VARLIĞI VE BİRLİĞİNİN DELİLLERİ

EXISTENCE AND ONENESS OF ALLAH ACCORDING TO SAYYID QUTB

Dr. Öğr. Üyesi Fatma PINAR
Bitlis Eren Üniversitesi
İslami İlimler Fakültesi
Temel İslam Bilimleri
fpinar@beu.edu.tr

Öz

Kelam ilminde Allah'ın varlığı ve birliği konusu akli ve nakli delillerle ispatlanmaya çalışılmıştır. Kelamcılarının çoğu Allah'ın doğrudan duyularla kavranamayacağı gerekçesiyle iç ve dış âlemden deliller getirmek suretiyle delillendirme yoluna gitmiştir. Bazı kelam âlimleri ise Allah inancını zaruri ve fitri olarak değerlendirmiş, Allah'ın varlığı ve birliğini ispatlamada dışarıdan deliller aramaya gerek duymamıştır. Onlara göre fitratı bozulmamış her insan Allah'ın var ve bir olduğunu kolaylıkla anlayabilir. Bu yoldaki deliller sadece insanı uyarmak ve Allah'ın var ve bir olduğuna dair insanın içindeki zorunlu bilgiyi geliştirmek içindir. Yirminci yüzyılda düşünceleri dolayısıyla idama mahkûm edilen ve uzun yıllarını hapisanede hacimli kitaplar yazarak geçiren Seyyid Kutub da Allah'ın varlık ve birliğinin delileri üzerinde durmuştur. Hapishanenin zor şartları altında üstelik idam bekleyen bir mahkûmun derinlemesine tefekkürü neticesinde kaleme aldığı bu eserlerin kıymetine binaen, Allah'ın varlığına ve birliğine dair delillere bir de Kutub'un perspektifinden bakmanın konuya farklı bir boyut kazandıracağı kanaatindeyiz. Bu nedenle genel olarak Allah'ın varlık ve birliğinden kısaca temas edeceğimiz girişin ardından, ilk bölümde Kutub'un Allah'ın varlığının, ikinci bölümde ise birliğinin delilleri hakkındaki görüş ve tespitlerini sunmaya ve böylece Kutub'un düşünce dünyasına inmeye çalışacağız.

Anahtar Kelimeler: Hudûs, Gaye ve Nizam, Temânû, Fitrat, Delil.

Abstract

The matter of existence and oneness of Allah were tried to be proved with rational and Qur'anic proofs in science of Kalam. Most of the kalam scientists tried to prove with evidence from both material and immaterial worlds on the grounds that Allah cannot be comprehended with senses. However, some kalam scientists evaluated the belief of Allah as obligatory and innate, they did not consider looking for evidence necessary to prove the existence and oneness of Allah. According to them, every human whose nature is not corrupted can easily understand that Allah exists and is one. Such proofs are only to warn people and to develop the mandatory information inside the human concerning the existence and oneness of Allah. Sayyid Qutb, who was sentenced to death in twentieth century due to his thoughts and spent his long years writing voluminous books in prison, also elaborated the proofs on the existence and oneness of Allah. Considering the importance of the works written by a convict waiting for execution under the harsh conditions of prison after a deep contemplation, we consider that evaluating the proofs on the existence and oneness of Allah from the perspective of Qutb will provide a different dimension to the subject. Therefore, we presented the Qutb's opinions and detections about the proofs on existence of Allah in first chapter and the proofs on his oneness in the second chapter after a short introduction addressing the existence and oneness of Allah in general, and so we tried to elaborate the Qutb's world of thought.

Keywords: Hudûth, Purpose and Order, Temânû, Nature, Proof.

Giriş

Bütün ilâhî dinlerde inanç sisteminin özünü Allah'ın varlığı ve birliği meselesi teşkil etmektedir. Çünkü diğer bütün inanç esasları Allah'ın varlığı ve birliği esasına dayanmaktadır. Allah inancı insanda fitrî olduğu için normal şartlarda çevrenin olumsuzluklarından etkilenmemiş bir bireyin Allah'ın varlığını ve birliğini kabullenmesi gerekir. Ancak gerek fitratı çevrenin olumsuzluklarından etkilenmiş kirlî fitratları ilk yaratılışındaki temiz fitrata döndürebilmek, gerekse de taklidi düzeydeki imanı tahkiki iman derecesine ulaştırabilmek için Allah'ın varlık ve birliğini delillendirmeye ihtiyaç vardır. Allah, son derece aşikâr ve bir o kadar da gerçek bir varlık olmasına rağmen duyu organlarıyla algılanacak ve hissedilecek bir varlık türü olmadığı için başka bir ifadeyle duyu ve tecrübeye konu olmadığı için, O'nun aklın verilerinden de yararlanmak suretiyle ispat edilmesi gerekmektedir.

Kutsal kitabımız Kur'an'da da Allah, kendi varlığını ortaya koymada akla çokbüyük bir sorumluluk yüklemiştir. *“Allah, aklınızı kullanıp düşünesiniz ve gerçeği anlayasınız diye size ayetlerini*

gösterir” (Bakara, 2/73) ayeti bu gerçeğe dikkat çekmektedir. Hiç şüphesiz Allah Kur’an’da zatı, isimleri, sıfatları ve fiillerinden bahsetmek sureti ile kendisini kullarına tanıtmış, bütün âlemlerin tek sahibi ve yegâne hâkimi olduğunu vurgulamıştır (Eş’ari, *Kitabü’-Lüma*, s. 7; a.y., *el-İbane*, 267; el-Kevseri, *el-Akide ve ’İlmü’l-Kelam*, s. 613). Ancak bununla beraber Rabbimiz çevremizde olup bitenlere bakmamızı, araştırıp incelememizi ve bunlar üzerinde tefekkür etmemizi de istemiştir (Fâtır, 35/11; Hac, 22/5; Zümer, 39/6; Nisa, 4/1; Abese, 80/17-22; Mürselat, 77/20-23 vb.).

Bir kısım Ehli Sünnet kelimcileri Allah’ın varlığı ve birliğini ispatlamada dışarıdan deliller aramaya gerek duymamışlardır. Çünkü onlara göre Allah inancı insanlarda zarurî ve fitrîdir. Fıtratı bozulmamış her insan Allah’ın var ve bir olduğunu kolaylıkla anlayabilir. Bu yoldaki deliller sadece insanı uyarmak, Allah’ın var ve bir olduğuna dair insanın içindeki zorunlu bilgiyi geliştirmek içindir. Mıknatıs nasıl ki demire yaklaştıkça onu kendine doğru çekerse - çünkü bu onun yaratılışında gizlenmiş bir özelliktir- insan da iç ve dış âlemde Allah’ın varlığını gösteren delillere bakarak, Allah’ın varlık ve birliğini bu delillerden yola çıkarak anlayabilecek bir özellikte yaratılmıştır. Bununla birlikte insanın kendi yaratılışı ve fıtratı da Allah’ın varlığının bir delilidir. Müteahhirün dönemi Eş’ari kelimcilerinden olan Gazzâli (ö. 505/1111) ve Şehristânî’nin (548/1153) kanaatleri bu yödedir (Gazzâli, *İhya*, s. 144; Şehristânî, *Nihâyetü’l-İkdâm*, s. 4).

Bazı Ehli Sünnet kelimcileri ise iç ve dış âlemde Allah’ın varlığını gösteren bir takım deliller üzerinde durmak suretiyle Allah’ın varlığına ulaşmak gerektiği kanaatini taşımıştır. Bunlara göre Allah duyularla doğrudan kavranamaz. “Gözler O’nu göremez fakat O gözleri görür. O, eşyayı pekiyi bilen her şeyden haberdar olandır” (En’âm, 6/103) ayeti buna delildir. Ancak duyularımız Allah’ı idrak edecek olan aklımıza malzeme temin etmektedir. Bu malzeme kâinattaki ahenk ve düzendir yani kâinatta gözlemediğimiz her şeydir. İşte insan bu malzemelerle yaratıcıyı bulmaya çalışır.

Kuşkusuz Allah’ı tanımanın yolları, O’nun varlık ve birliğinin delilleri sınırlandırılmaz. Ancak kelimcilerin Allah’ın varlığının ispatında özellikle üzerinde durduğu delillerin en meşhurlarının Fıtrat, Hudûs, İmkân, Gaye ve Nizam, Kâbül-i Âmme, İhtira, Hareket, Kemal, Nâmütenâhi delilleri olduğu söylenilebilir. Yine kelimcilerin Allah’ın birliğini ispatlamada kullandıkları en meşhur delil ise iki farklı ilahın birbirini men edeceği argümanına dayanan temânüdelilidir (Kılavuz, *İslam Akaidi*, 78-100).

Yirminci yüzyıl İslam düşünürlerinden biri olan Seyyid Kutub da (ö. 1966) otuzun üzerinde eser kaleme almış ve bu eserlerinde özellikle de *Fi zılâl'il-Kur'an* isimli tefsirinde Allah'ın zâtı, sıfatları, varlığı ve birliği, varlık ve birliğin delilleri gibi birçok konuda tespitlerde bulunmuştur. O, İslam ümmetinin hasta olduğu ve bu hastalığın da gerçek anlamda Kur'an'a dönüşle tedavi olacağını vurgusunu yapmış, özellikle Allah'ın tevhidi konusunda Kur'an'ın doğru anlaşılması ve hayata geçirilmesi için mücadele etmiş ve bu nedenle yaklaşık son on yılını hapisanelerde geçirmiştir. Hapishanede geçirdiği yıllar onun bol bol tefekkür etmesine ve son derece hacimli eserler kaleme almasına vesile olmuştur. Hapishanenin zor şartları altında üstelik idam bekleyen bir mahkûmun derinlemesine tefekkürü neticesinde kaleme aldığı bu eserlerinin kıymetine binaen, Allah'ın varlığına ve birliğine dair delillere bir de Kutub'un perspektifinden bakmanın konuya farklı bir boyut kazandıracığı düşüncesindeyiz.

1. Kutub'a Göre Allah'ın Varlığının Delilleri

Kutub'un, Allah'ın varlığının delillerine ilişkin görüşleri incelendiğinde, onun bu konu üzerinde hassasiyetle durduğu ve Allah'ın varlığını ispat etmede kalamî delillerinden olan *gaye ve nizam, fitrat ve hudûs* delilini kullandığı anlaşılmaktadır.

1.1. Gaye ve Nizam Delili

Kelamda Allah'ın varlığının delillerinden biri olarak kullanılan gaye ve nizam delili, âlemdeki eşsiz düzenden hareketle Allah'ın varlığını ispatlamaya çalışan, halkın anlayabileceği, idraki basit bir delildir (Kılavuz, *İslam Akaidi*, s. 93). İhtirâ ya da hikmet ve inayet delili olarak da bilinen bu delile göre âlemin varlığı, estetik görünümü, uyumlu işleyişi ve belirlenen süre içinde bozulmadan devam etmesi, sonsuz kudret sahibi bir ilahın varlığına işaret etmektedir. Kur'an'da Allah'ın varlığına ve kudretine vurgu yapılırken sıkça kullanılan bu teolojik delil geniş kesimlere hitap eden sade ve gayet anlaşılır bir delil olması nedeni ile Bağdadî (ö. 429/1037), Gazzâlî (ö. 505/1111) ve İbnTeymiyye (ö. 728/1328) gibi selef ve kelam âlimleri tarafından diğer delillere nazaran daha çok tercih edilmiştir (Özervarlı, "İsbât-ı Vâcip", s. 496). Seyyid Kutub da aynı mantıktan hareketle kâinatta bütün varlıkların yaşam için elverişli olarak yaratılmasının, Allah'ın varlığına delalet ettiğini söylemektedir. "Bu evrenin varlığı, Allah'ın varlığını kabul etmeyi zorunlu kılmaktadır. Her şeyin amaçlı ve planlı bir biçimde gerçekleştiği bu evrenin varlığı, Allah'ın varlığını ve birliğini kabul etmeye

yanaşmadan izah etmeye çalışan bütün çabalar, mantıksal açıdan iflas etmiştir”(Kutub, *Fi zıllali'l-Kur'ân*, s. 2659) diyen Kutub, âlemin amaçlı ve planlı işleyişinin, Allah'ın varlığının bir delili olduğunu vurgulamakta ve burada gaye ve nizam delilini kullanmaktadır.

“Gökler ve yer sahnesi. Gece ve gündüzün değişim sahnesi... Evet gözlerimizi, kalplerimizi ve idraklerimizi onun için iyice açsak, gözlerin ilk defa gördüğü yeni bir sahne gibi algılasak, duygularımızı alışkanlığın verdiği donukluktan ve tekrarın neden olduğu sönüklükten kurtarsak; bakışlarımız titreyecek ve duygularımız sarsılacaktır”(Kutub, *Fi zıllali'l-Kur'ân*, s. 545) diyerek yine dikkatleri kâinattaki eşsiz ahenge çekmeye çalışan Kutub, burada yerleri ve gökleri, gece ve gündüzün değişimini ibret nazarı ile inceleyen birinin, Allah'ın varlığının delillerine şahit olacağını dile getirmektedir.

Yine devamında “Göz, kalp ve idraklerimiz, buradaki ahengin ötesinde bu uygunluğu bahşeden bir elin; bu düzenin ötesinde, planlayıcı bir aklın; bu yönetimin ötesinde değişmez bir yasanın varlığını duyumsayacaktır”(Kutub, *Fi zıllali'l-Kur'ân*, s. 545) diyen Kutub, burada evrendeki uyum ve düzenin mükemmelliğinden hareketle Allah'ın varlığına ulaşmada duyu ve idrak ötesinde kalbe de yer açmaktadır. Nitekim âlemi müşahede eden duyu organlarımızdır ancak salt duyu sadece görünür âlemi yani fiziki âlemi tecrübe edebilirler. İnsanoğlu yaratılışı gereği metafizik âlemi duyu organlarıyla algılayamaz. Ancak duyu organlarımız fizik ötesi hayatı idrak edebilmemiz için aklımıza ve kalbimize malzeme toplamaya yarar. Fizik ötesi âlem ancak duyu, akıl ve kalbin birlikte hareket etmesi ile ulaşılabilir.

Nitekim Kutub, evrenin Allah'ın varlığına delalet eden sayısız delillerle dolu olduğunu, ancak bu hakikatin farkına varabilmek için yani kâinat delillerinin algılanabilmesi için ona ibret nazarıyla bakmak gerektiğini söylemektedir. “Sağlam akıl ve idrak sahipleri, yüce Allah'ın varlıklar âlemindeki ayetlerini anlamak için gözlerini açarlar. Ayakta iken, otururken ve yanları üzerinde yatarken kalplerini bir olan yaratıcıya yöneltirler”(Kutub, *Fi zıllali'l-Kur'ân*, s. 544). Kutub, bu ifadesinde Allah'ın varlığının kâinata serpiştirilmiş delillerini ancak akıl sahibi, düşünebilen, basiretli insanların algılayabileceğini ve ancak bu sayede yaratıcılarına yönelebileceklerini, gözleri kör, bakıp da göremeyen insanların bu deliller üzerinde tefekkür edip, ibret almasının mümkün olmayacağına dikkat çekmektedir. O, burada gözlerin kör olması ya da bakıp da görememeyi, âlemi müşahede etmede duyu organlarından ziyade akıl ve kalbin kullanılmaması ile ilişkilendirmektedir. Kutub'un, âlemdeki nizamın konu edinildiği ayetler hakkında yapmış olduğu açıklamaların neredeyse tamamında

ancak basiret ve akıl sahibi insanların âlemde mevcut olan gaye ve nizamdan hareketle Allah'ın varlığına ulaşabileceği vurgusunu yaptığı görülmektedir.

1.2. Fitrat Delili

Kutub'un, Allah'ın varlığı hususun daileri sürdüğü bir diğer delil ise fitrat delilidir. Gerek kelim âlimleri gerek se Batılı düşünürler, insanlık tarihi ile ilgili incelemelerinde her toplumun genellikle bir tanrı inancına sahip olduğu kanaatine varmıştır. Buna bağlı olarak selim bir fitratla yaratılan ve yaratılışı dış çevrenin olumsuzluklarıyla kirlenmemiş olan insanın, normal olarak kendi güç ve kuvvetinin üstünde kudret sahibi, yüce bir yaratıcıyı kabul ettiği sonucunu çıkarmışlardır. Irkları, ülkeleri, din, dil ve felsefeleri değişik olmasına rağmen belli bir seviyeye ulaşmış milletler, kâinatahâkim güç ve kudret sahibi bir yaratıcıya inanıp güvenmekte tereddüt etmemiştir. İnsanlar Allah'a her devirde ibadet etmiş, O, her devirde bilinmiş ve her lisanla anılmıştır. Kur'an'ın ifadesiyle Allah'ın varlığını şiddetle inkâr edenler bile büyük bir korkuyla karşı karşıya kaldıklarında hemen Allah'a sığınıp, O'ndan yardım isterler (Yûnus, 10/12; Neml, 27/62; Zümer, 39/8-49). İşte bu durum insanda bir yaratıcıya dayanıp güvenme hissinin fitrî olduğuna delalet etmektedir (Kılavuz, İslam Akâidi, s. 83; Makdisi, *el-Bed' ve't-tarih*, I, s. 59).

Kutub da insan fitratının Allah'ın varlığının delillerinden biri olduğunu söylemekte ve ona göre bunun en güzel kanıtı aslından uzaklaşmış olan fitratın özellikle korku anında aslına geri dönüp, Allah'a sığınıp, O'na dayanma ihtiyacı hissetmesidir. O, bu gerçeği şu sözleriyle dile getirmektedir: “Aslında insanı bütün varlığıyla titreten korku ve sıkıntılar her zaman için haşre bırakılmamıştır. Karanın ve denizin karanlıklarında korkuyla karşılaşabilirler. Sıkıntılı anlarda ise sadece Allah'a yönelirler”(Kutub, *Fi zilali'l-Kur'ân*, s. 1123). Allah'ın varlığı ve O'na duyulan güven kuşkusuz ki, özellikle büyük korku anlarında insan fitratı üzerinde son derece rahatlatıcı bir etkiye sahiptir. Ancak bu yaratıcının koymuş olduğu kurallara ve nizama göre yaşamak da, insanın bir ömür boyu fitrî bir rahatlık hissi duymasına vesile olacaktır.

Kutub, *İslâm Toplumuna Doğru* isimli eserinde “Esas itibari ile insan yaratıldığından beri kalbini tatmin edecek bir inanç sistemine muhtaçtır. Hayatın yorumunu yapacak, hayatla kendi arasındaki ilişkiyi kuracak, yine kendisi ile en yüce varlık arasındaki ilişkileri sağlayacak olan bir inanç sistemine...”(Kutub, *Nahve müctemi-i İslami*, s. 22) diyerek bir yaratıcı tarafından tayin edilmiş inanç sistemine bağlı olarak yaşamının, insan ruhu üzerindeki olumlu etkiyi

dile getirmektedir. Şayet Allah'ın var olduğu hissi ve düşüncesi insan kalbini rahatlatıp, tatmin ediyorsa bu durum Allah inancının insanın fitratıyla uyumlu olduğunu, yani Allah inancının fitri olduğunu göstermektedir.

Ona göre aç olan insanın aklına gelen ilk şey açlığını gidermektir. Fakat açlığın giderilmesinden sonra insan varlığında yemeğin gideremeyeceği, suyun kandıramayacağı, elbisenin örtmeyeceği ve lezzetlerin dindiremeyeceği yeni açlıklar harekete geçer. Bu durumda yani insanın bütün ihtiyaçları giderilmesine rağmen yine de bir tatminsizlik ve açlık içinde olması, fitratın Allah'a olan ihtiyacını, dolayısıyla da fitratın Allah'ın varlığının bir delili olduğunu ortaya koymaktadır (Kutub, *Nahve müctemi-i İslami*, s. 22).

Kutub'a göre fitrat, Allah'a olan ihtiyacını asla inkâr etmemekte, üstelik Allah'ın varlığını tereddütsüz kabul etmektedir. "İnsanın fitri yapısı hiçbir zaman Allah'ın varlığını inkârâ düşmemiştir. Onun varlığını inkâr fitrattan kopmuş, acayip bir yaratık tipinin türediği günümüzde ortaya atılmıştır"(Kutub, *Fi zıllali'l-Kur'an*, s. 153)diyen Kutub, burada fitratın bizzat Allah'ın varlığına delalet ettiğini, buna rağmen bu gerçeğin fitratın aslından kopmuş insanlar tarafından bilerek inkâr edildiğini vurgulamaktadır.

Kutub, Allah'ın varlığına işaret eden bu delillerin her ne kadar O'nun varlığına bizleri ulaştırmada çok önemli bir yeri olsa da, bunların O'nun zatı hakkında bilgi veremeyeceğinin de altını çizmektedir. Nitekim o, A'raf Suresi 54. ayette Allah'ın zatına dair görüşlerini dile getirirken İslâm'ın tevhit inancının, Allah'ın zatı ve fiillerinin niteliği hakkında insan düşüncesine herhangi bir alan bırakmadığını, dolayısıyla insanın Allah'ın zatı hakkında açıklama yapma, yorumlarda bulunma gibi bir ruhsatına sahip olmadığını vurgulamaktadır. Çünkü ona göre insan bünyesi hiçbir zaman için Allah'ın zatını algılayamaz. Kafasında meydana getirdiği şekillerden hiçbirisi ona uymaz ve onunla kıyas edilemez (Kutub, *İman Gerçeği*, s. 14; a.y., *Fi zıllali'l-Kur'an*, s. 1296).

Kutub, insanın Allah'ın zatı hakkında yorum yapabilecek yeterlilikte olmamasını da, Allah'ın mahlûkattan hiçbir şeye benzememesine bağlamaktadır. "Her türlü insan düşüncesi, ancak insan aklının, kendisini çevreleyen nesnelere oluşturduğu çevrenin sınırları içerisinde oluşur. Yüce Allah'ın benzeri gibi bir şey olmadığına göre, insan düşüncesinin Allah'ın zatının nitelikleri hakkında fikir yürütmeye kalkışmaktan kesinlikle kaçınması gerekir"(Kutub, *Fi zıllali'l-Kur'an*, s. 1296)diyen Kutub, Allah'ın zatının niteliği hakkında fikir yürütmekten kaçınmanın, bu konuda takınılması gereken en doğru tavır olduğunu dile getirmektedir. O,

yine Allah'ın zatı hakkında *İman Gerçeği* isimli eserinde, “Gözler onu görmez, O bütün gözleri görür”(En'am, 6/103) ayetini delil göstererek, insanın Allah'ın zatını idrak edemeyeceğini, zaten O'nun zatını idrakin insanın vazifesi de olmadığını, insanın asıl vazifesinin mutlak ilâhî zâtın gönderdiği emirleri alıp, insan tabiatının ve kapasitesinin sınırları içinde onu gerçekleştirmek olduğunu vurgulamaktadır (Kutub, *İman Gerçeği*, s. 13).

1.3. Hudûs Delili

Hudûs delili evrenin yaratılmışlığı öncülüne dayanarak, Allah'ın varlığını ispat etmek için başvurulan kozmolojik delillerden biridir. Sözlükte sonradan meydana gelmek anlamına gelen hudûs, evrenin bir zamanlar yokken sonradan var olması olgusunu içerir. Bu delilde sonradan meydana gelen şeyleri ifade etmek için hâdis/hades terimi kullanılırken, onun yaratan da muhdis terimi ile ifade edilmiştir. (Lisânü'l-Arab, “hds” md.).

Ehli Sünnet kelimcileri arasında bu delili ilk defa ayrıntılı ve ciddi bir şekilde inceleyen Ebû Mansûr el-Mâtürîdî'dir (ö. 333/944). O, hudûsun bilgi vasıtalarının yani duyu, haber ve istidlâlin her üçüyle de sabit olduğunu ifade etmiştir. Ona göre Kur'an'ın tabiatın sonsuz güç ve kuvvet sahibi bir yaratıcı tarafından yaratıldığını haber vermesi, bu delilin haberle sabit olmasıdır. Bu ise yöntem itibari ile gözlem ve istidlâle dayalıdır. O, hudûs delilinin duyularla da sabit olduğunu ifade etmiş ve duyulara dayanan hudûs delilini birkaç örnekle izah etmiştir. Örneğin hiçbir insan veya insan dışındaki canlı türü kendi türünün başlangıcını bilememektedir. Ya da hiçbir insan organizmasında meydana gelen bozulmaları tedavi edememektedir. Bu gerçekte bizleri insanın kendisi dışında mutlak anlamda güç ve bilgi sahibi bir varlığa ihtiyacı olduğu gerçeğine götürmektedir. Mâtürîdî, hudûs delilinin istidlalle de sabit olduğunu vurgulamakta ve cisimlerin ya hareket ya da sükûn halinde bulunduğunu, dolayısıyla bir cismin toplam zamanının hareket ve sükûna bölündüğünü ve bölünebilen şeyin ise sonlu olduğunu dile getirmiştir. Ayrıca hareket ve sükûn ezelde bir arada bulunamayacağına göre bulardan biri hâdistir. Yani arazlar ve onların taşıyıcısı durumundaki cisimler hâdistir. Her hâdis de bir muhdis tarafından yaratılmaktadır (Mâtürîdî, Kitâbü't-Tevhid, s. 11; Topaloğlu, “*Hudûs*”, s. 305).

Gerek Mâtürîdî gerekse diğer kelimciler En'am Suresi 76. ve 78. ayetleri hudûs delilinin Kur'anî dayanaklarından biri olarak görmüştür. Ayette Hz. İbrahim'in Allah'ı aramasına ve Allah'ı bulmasında duyuları, akli ve kalbini nasıl kullandığına şöyle dikkat çekilmektedir: “Gece karanlık basınca bir yıldız gördü ve ‘Rabbim

budur' dedi. Fakat yıldız batınca 'Batanları sevmem' dedi. Arkasından ayı doğarken görünce 'Rabbim budur' dedi. Fakat o da batınca 'Eğer Rabbim beni doğru yola iletmeseydi, kuşkusuz sapıklardan biri olurum' dedi. Daha sonra güneşi doğarken görünce 'Rabbim budur, bu daha büyüktür' dedi. Fakat o da batınca 'Ey kavmim, ben sizin Allah'a ortak koştuğunuz putlardan uzağım'dedi'(En'âm,6/ 76-78). Kutub, hudûs deliline dayanak olarak gösterilen bu ayetlerde gözler önüne getirilen bu sahenin, gözleri kamaştıran olağanüstü bir sahne olduğuna dikkat çekmektedir. O burada öncelikle bir var olup bir yok olan ve batıp giden şeylerin ilah olmayacağına, üstelik bunlarında bizzat yaratılmış olduklarına dikkat çekmekte ve sonradan yaratılanların varlık sahasına çıkmada bir yaratıcıya ihtiyaç duyduklarını belirtmektedir.

Ona göre ayetlerde gözler önüne serilmeye çalışılan bu sahne ilk aşamada, putlara ilişkin cahiliye düşüncelerini reddeden ve onlardan tiksinen fitratın sahnesidir. Hz. İbrahim burada üzerindeki bu hurafeleri silkeleyince içten gelen coşkun bir istekle vicdanında bulunduğu gerçek ilâhını arıyor. Bu düşünce henüz anlayışında ve belleğinde açıklığa kavuşmamıştır. Gizli bir coşkuyla parlayan her şeyle ilgi kurup bunun ilâhı olabileceğini düşünüyor. Önce bir yıldız görüyor, Rabbi'nin o olduğunu düşünüyor. Sonra yıldızın kaybolup gittiğini görünce, bu özellikte bir varlığın Rab olamayacağına kanaat getiriyor. Sonra ayı görüyor, Rabbini bu defa bulunduğunu zannediyor, ancak ay da batınca onunda Rab olamayacağına kanaat getiriyor. Bir var olup bir yok olan, geçicilik özelliği taşıyan şeyler yaratıcı olamaz (Kutub, *Fi zilali'l-Kur'ân*, s. 101).

Kutub'a göre Hz. İbrahim fitratının arılığı ve gerçeği aramadaki içtenliği nedeniyle yüce Allah'ın kendisi için evrende gizli sırları ve varlık âleminde doğru yolu gösteren kanıtları ortaya çıkarmasını hak etmiştir. Buradan anlıyoruz ki, Kutub'a göre Allah'ın varlığının delillerine ulaşmak fitratın temizliği ve Allah'ı arayıp bulma isteğinin içtenliği ile alakalıdır. "Şu bozulmamış fitrat ve açık basiret gibi, hakka karşı böylesine bir içtenlik ve bu derece şiddetle batıldan tikslenme üzerine İbrahim'e bu mülkün, göklerin ve yerin mülkünün gerçek mahiyetini gösterdik. Evrenin planında gizli sırlardan haberdar kıldık. Varlık sayfalarına serpiştirilmiş işaretleri ortaya çıkardık. O'nun kalbi ve fitratı ile şu olağanüstü evrende yer alan imana yönelik mesajlarla doğru yolu gösteren kanıtları birbirine bağladık"(Kutub, *Fi zilali'l-Kur'ân*, s. 101).

Kutub, Hz. İbrahim'in Allah'ı fitratında ve vicdanında bulduktan sonra kâinatı müşahedesi neticesinde O'nu düşünce ve bilincinde de bulunduğunu söylemektedir. Buradan hareketle fitrat

delilinde düşünüp deliller aramaya gerek duyulmadan kendiliğinden oluşan hissi bir durumun söz konusu olduğu, bununla birlikte hudûs delilinde ise akıl, düşünce ve bilincin etkin olduğu sonucuna varabiliriz. Kutub, Hz. İbrahim'in Allah'ı aramadaki bu yolculuğunu onun fitrî iman noktasından bilinçli iman noktasına çıkışı olarak değerlendirmektedir. Ona göre bu birtakım farzların ve hükümlerin yükümlülüğü gerektiren imandır (Kutub, *Fi zıllali'l-Kur'ân*, s. 101). Bu ifadeler Kutub'un bir insanın Allah'a sırf akli delillerle ulaşması halinde vahiy gelmeden de farz ve yükümlülükleri yerine getirme noktasında sorumlu tutulacağı düşüncesinde olduğunu akla getirirse de, onun bu düşüncede olmadığını konuyla ilgili açıklamalarının devamında anlıyoruz.

Nitekim o, Allah'ın halk kitlelerini sadece akılları ile baş başa bırakmadığını, Peygamberlerin getirdiği mesajlarla emir ve yasakları insanlara açıkladığını, burada otorite olarak insan fitratını veya insan aklını değil de, peygamberliği insanlar için bir gerekçe, bir otorite kıldığını ifade etmiştir. Ona göre hesaba çekilmenin ve cezalandırılmanın nedeni budur. Bu, yüce Allah'ın adaletinin, rahmetinin, insanlardan haberdar olmasının, onları bilmesinin gereğidir (Kutub, *Fi zıllali'l-Kur'ân*, s. 102).

2. Kutub'a Göre Allah'ın Birliğinin Delilleri

İslâm kelamcıları Allah'ın birliğini ispat için çeşitli deliller zikretmiş, ancak bu deliller içinde en çok Temânû delili üzerinde durmuşlardır. Bu delile göre, iki tanrı olması durumunda, bu tanrılardan biri diğerini men edecektir (Nesefî, *Kitabü't-temhidlikavaidi't-Tevhid*, s. 29). Kelamcılara göre ulûhiyet sıfatına sahip olan ve vücudu hariçten bir varlığın değil yanizâtının gereği bulunan bir varlığın, tam bir güç, kuvvet ve kudret sahibi olduğu bilinen bir gerçektir. Dolayısıyla ilâh olan varlığın kudret ve kuvveti karşısında durabilecek bir rakibinin bulunmaması gerekir. Aksi takdirde bu varlık tam olarak güç, kuvvet ve kudret sahibi olarak nitelendirilemez. Böyle bir varlık da ilâh olamaz. Her bakımdan birbirine denk iki ilâh bulunduğunu farz edersek, yaratmakta ve hükmetmekte bağımsız hareket etmeleri ilâhlığın tabiatı gereği olduğundan, bu iki ilâhın her zaman ittifak edip anlaşmaları imkânsızdır. Tam bir kudrete sahip olan her bir ilâhın, kendi arzusuna muhalefet edilmesine rıza göstermesi de muhaldir. Dolayısıyla her bakımdan birbirine eşit iki ilâhın bulunduğunu varsaydığımızda, aralarında ihtilafın olması kaçınılmaz olacaktır. Örneğin ilâhların biri bir şeyin olması, diğeri de o şeyin olmamasını dilediğinde, ya iki ilâhın da dediği olacak veya her ikisinin de dediği olmayacaktır.

Yahut ilâhlardan birinin istediği olurken, diğerininki olmayacaktır. Bu ihtimallerden herbiri de aklen imkânsızdır. Her ikisinin de istediği olsa, bir anda bir şeyin hem olması, hem de olmaması, yani, vücud ve âdem gibi iki zıddın bir araya gelmesi durumu ortaya çıkar ki, bu da aklen imkânsızdır (Mâtürîdi, *Kiâbü't-Tevhid*, s. 36-37; Özler, “Tevhid”, s. 19). Buradan hareketle İslam kelimacıları Allah’ın isim, sıfat ve fiillerinde, yaratıp yönetmesinde bir olduğuna dikkat çekmiştir.

Kutub’unda eserleri bir bütünlük içinde değerlendirildiğinde, onun Allah’ın tevhidinin doğru anlaşılması yönünde özel bir çaba harcadığı görülmektedir. Nitekim Allah’ın birliği meselesi onun eserlerindeki ana temalardan biridir. Onun Allah’ın birliğinin delilleri hakkındaki görüşlerini aktarmadan önce onun tevhid düşüncesini insan hayatı ve yaşayışı ile nasıl ilişkilendirdiğine dair görüşlerini sunmanın faydalı olacağı kanaatindeyiz. Kutub’a göre, mutlak manada bir olan sadece Allah’tır. Onun birliğinin, teklığının manası, ilahlıkta tek oluşu, Rablıkta tek oluşu, iş ve faaliyette tek oluşudur (Kutub, *Fi zıllali'l-Kur’ân*, s. 4002). O, özellikle Allah’ın birliğine imanın esasen ne şekilde olacağı üzerinde durmakta ve O’nun birliğine imanın, kuru bir sözden ibaret olmayıp, pratik hayatta uygulanması gerektiğine dikkat çekmektedir. Pratik hayatta uygulanan tevhit akidesinin ise, insan hayatına nasıl çeki düzen verdiğine *Davetin İlkeleri* isimli eserinde değinmekte ve şunları söylemektedir: “İnsan hayatının istikamet bulması, yararlı hale girmesi, yükselmesi, insana layık bir seviyeye ulaşması ancak insan hayatının hiçbir yönünde tesirine sınır tanımayan bir tevhit anlayışı ile mümkün olacaktır” (Kutub, *Davetin İlkeleri*, s. 85).

“O halde sen de dini Allah’a has kılarak ihlâs ile kulluk et” (Zümer, 39/2) ayetinde de Kutub, Allah’ı birlemenin sadece dille bir çırpıda söyleniveren bir sözden ibaret olmayıp, hayatı sistemize eden bir işlevi olduğuna dikkat çekmektedir. “Bu eksiksiz bir hayat programıdır: Vicdandaki, düşünce ve inançta meydana gelen bir inkılâp ile başlar. Bireyin ve toplumun hayatını kuşatan bütün bir düzen ile sona erer” (Kutub, *Fi zıllali'l-Kur’ân*, s. 3036) diyen Kutub’a göre, tevhit ilkesine dayalı hayat sistemi toplum hayatının her alanına hâkim olup, onu düzene sokan kâmil bir sistemdir.

Kutub, Allah’ı birleyen bir kalbin yalnız O’na boyun eğip, O’nun dışında kimseye boynunu eğmeyeceğini, O’ndan başkasından bir şey istemeyeceğini, O’nun yaratıklarından birine güvenip dayanmayacağını, dolayısıyla gerçek anlamda tevhit inancına sahip bir bireyin, bu inanç sayesinde kendisi gibi bir kula kul olma esareti ve külfetinden kurtulacağına dikkat çekmektedir. Ona göre insanın

kendisi gibi bir kuldan medet umması esarettir çünkü onların hepsi de kendisi gibidir, ne bir fayda, ne de zarar verebilirler. Oysaki zengin olan yalnız Allah'tır. O'nun dışındaki bütün yaratıklar ise fakir olduğuna göre Allah'ı birleyen bir kalp, hakiki zenginliğin ancak Allah'ın katında olduğunun farkında olarak hareket etmelidir(Kutub, *Fi zıllali'l-Kur'ân*, s. 3036).

Bu şekilde Kutub'un, tevhid akidesini ve bu akidenin insanın bireysel ve toplumsal hayatına nasıl yansımaları gerektiği konusundaki değerlendirmelerinden çok kısa bir kesit sunduktan sonra, şimdi onun Allah'ın birliğinin delillendirilmesinde nasıl bir yöntem izlediğine kısaca değinmek istiyoruz.

Allah'ın birliğinin delillendirilmesinde kelamcılarının kullandıkları temânü delilinin Kur'anî dayanaklarından biri de Enbiya Suresi'nin 22. ayetidir. "Göklerde ve yerde Allah'tan başka Tanrılar olsaydı, gökler de yer de bozulurdu"(Enbiya, 21/22) manasındaki ayetle ilgili açıklamalarda bulunan Kutub, iki daha fazla ilahın olması durumunda kâinata ne gibi düzensizliklerin meydana geleceğine değinmiştir. Kutub'a göre kainatın düzeni, evrenin bütün parçalarını birbirine bağlayan, tüm parçalarını bir ölçüye göre düzenleyen, bu parçalar ile düzenli bütünü hareketleri arasında bir ahenk oluşturan tek ve değişmez yasalar sistemine dayanmaktadır (Kutub, *Fi zıllali'l-Kur'ân*, s. 2373). Ona göre, bu tek ve değişmez yasa, tek ve ortaksız bir ilahın biricik iradesinin ürünüdür. Eğer birden çok ilah olsaydı, iradeler de birden fazla olacaktı. Bunun sonucu olarak da, yasalar sistemi de birden fazla olacaktı. Çünkü irade, irade sahibi zatın belirtisidir. Yasa sistemi de etkin iradenin belirtisidir. Evrenin bütün parçaları arasında bir ahenk oluşturan, sistemini, hedefini ve hareket tarzını yönlendiren birlik unsuru olmasaydı, ahengin ortadan kalkmasından dolayı anarşizm ve bozulmuşluk egemen olacaktı. Bu ahengi en aşırı ateistler bile inkâr edemezler. Çünkü bu somut bir realitedir(Kutub, *Fi zıllali'l-Kur'ân*, s. 2373).

Kutub, varlık bütününe yönlendiren bu tek yasalar sisteminden gelen mesajları algılayabilen bozulmamış bir fitratın, fitratının gereği olarak bu yasalar sisteminin birliğine, bu sistemi oluşturan iradenin birliğine ve yapısında bir bozulmuşluk, hareket tarzında bir boşluk bulunmayan düzenli ve uyumlu evrenin yaratıcısının birliğine tanıklık edeceğini vurgulamaktadır (Kutub, *Fi zıllali'l-Kur'ân*, s. 2373). Kutub, iki ilah olması halinde âlemde meydana gelecek bozulmalardan hareketle Allah'ın birliğini ispata çalışmanın yanı sıra, ilahların iki ya da daha fazla olmasının insanlar için ciddi bir sıkıntı olacağı üzerinde durmaktadır.

Zümer Süresi'nin 29. ayetinde yaratıcının bir tane olmasının kullar için büyük bir kolaylık ve nimet olduğu şöyle vurgulanmaktadır: “Allah şöyle bir misal verdi: Birbiriyle çekişen birçok ortakların sahip olduğu bir adam (yani köle) ile yalnız bir kişiye bağlı olan bir adam. Şimdi bu ikisinin durumu bir oluyor mu?”(Zümer, 39/29). Kutub, bu ayette geçen kölenin durumunu müşriklerin durumuna benzetmektedir. Ona göre ortakların her biri onu bir tarafa çekecek, her biri ayrı ayrı görevler verecek, adam ise bu aykırı arzular, emirler arasında şaşırıp kalacak, gücü ve enerjisi dağılacak ve böylece hiçbir zaman istikamet üzere olamayacaktır (Kutub, *Fi zıllali'l-Kur'ân*, s. 3049). Ardından Kutub, bu ayette ifade edilen yalnızca bir efendiden emir alan adamın durumunu ise mümin kulun durumuna benzetmektedir. O, bu mümin kulun durumunu şöyle izah etmektedir: “O, bir tek efendinin emrine bağlıdır. Efendisinin kendisinden ne istediğini, ne ile yükümlü bulunduğunu bilmektedir. Onun için o, huzur içinde, emin bir halde apaçık olan yolunda sağlıklı biçimde ilerlemeye devam eder”(Kutub, *Fi zıllali'l-Kur'ân*, s. 3049).

Kutub, bu ayetle ilgili açıklamalarının devamında, bu iki adamın durumunun bir olmadığını ifade ederek, bunlar arasında bir mukayeseye yapmakta ve bir efendiye bağlı olan adamın belli bir istikameti, bilgisi ve inancı olduğunu, gücünüve enerjisinin bir noktaya toplayabildiğini, ancak geçimsiz efendilere bağlı adamın ise hep sıkıntı ve tereddüt içinde olduğunu, dolayısıyla bir işte karar kılamadığını ve efendilerinin birini dahi razı edemediğini ifade etmektedir (Kutub, *Fi zıllali'l-Kur'ân*, s. 3049).

Kutub, tevhit üzere hareket eden insanın durumunu bir başka örnekte şöyle tasvir etmektedir:“Tevhit gerçeğine iman eden kalp, bu yeryüzündeki yolculuğunu doğru yolda giderek tamamlar. Zira onun gözü ufuktaki bir tek yıldız bakar. Bu nedenle yolunu şaşırılmaz. Hayatın, kuvvetin ve rızkın bir tek kaynağını tanır. Zarar veya fayda vermenin kaynağını bir bilir”(Kutub, *Fi zıllali'l-Kur'ân*, V, s. 3049).

Sonuç

Allah, aslında son derece aşikâr ve gerçek bir varlık olmasına rağmen duyu organlarıyla algılanacak ve hissedilecek bir varlık türü olmadığından, başka bir ifadeyle duyu ve tecrübeye konu olmadığı için, O'nun aklın verilerinden de yararlanmak suretiyle ispat edilmesi gerekmektedir. Bu nedenle kelamcılar Allah'ın varlığı ve birliğinin ispatına yönelik deliller üzerinde hassasiyetle durmuş, Fitrat, Gaye ve Nizam, Hudûs, İmkân, Kabûlü-Amme, İhtirâ ve Temânü şeklinde isimlendirdikleri birçok delil ileri sürmüştür. Gerek hacimli eserlerinde dile getirdiği düşünceleri, gerekse mücadele ve

işkencelerle dolu hayatı nedeniyle İslam düşünce tarihinde önemli bir yeri olan Seyyid Kutub'un eserlerinde de, Allah inancı önemli bir tema olarak ele alınmış, Allah'ın varlığı ve birliğine ulaşmada nakli delillerin yanında akli deliller de sunulmuştur.

Kutub'un Allah'ın varlığının kelami delillerinden olan Fitrat, Hudûs, Gaye ve Nizam delilleri üzerinde durduğu görülmektedir. O, evrendeki uyum ve düzenin mükemmelliğinden hareketle Allah'ın varlığına ulaşılacağını söylemekte, âlemdeki eşsiz gaye ve nizamdan bahseden Kur'an ayetlerinden ilham alarak, bu ayetler üzerinde fikir yürütmekte ve akli deliller sunmaktadır. O, âlemdeki gaye ve nizamdan hareketle Allah'ın varlığına ulaşmadadıyular ve idrakin ötesinde kalbe de yer vermektedir. Ayrıca Kutub, evrenin Allah'ın varlığına delalet eden sayısız delillerle dolu olmasına rağmen, bu kâinat delillerinin algılanabilmesi için bu delillere ibret nazarıyla bakmak gerektiğini de vurgulamaktadır. Kutub, insan fitratının da Allah'ın varlığının delillerinden biri olduğunu belirterek, aslından uzaklaşmış olan fitratın özellikle korku anında aslına geri dönüp, Allah'a sığınma ve dayanma ihtiyacı hissetmesinin bu gerçeğin bir kanıtı olduğunu ifade etmektedir. O, insan fitratının Allah'a olan ihtiyacından hareketle özellikle yaratıcının koymuş olduğu kurallara ve nizama göre yaşamanın, insan fitratı üzerindeki rahatlatıcı etkiye de temas etmektedir. Kutub, Kur'an'da geçen Hz. İbrahim'in kıssasını izahında hudûs deliline yönelik açıklamalarda bulunmakta, Hz. İbrahim'in Allah'ı aramadaki yolculuğunu, onun fitrî iman noktasından bilinçli iman noktasına çıkışı olarak değerlendirmektedir. Kutub, yıldız ve ay gibi batıp giden yani bir var olup bir yok olan, öncesinde yokluk bulunan varlıkların, var olabilmek için bir var ediciye ihtiyaç duyduklarını, bu var edicinin ise Allah olduğunu ifade etmek suretiyle hudûs deliline açıklık getirmektedir.

Kutub'un Allah'ın birliğini delillendirmede ise, *temânî* delilini kullandığı görülmektedir. Ona göre âlemde eşsiz ve muazzam bir ahenk vardır ve bu ahenk âlemdeki değişmez yasaların tekliğine dayanmaktadır. Bu yasalar ise tek ve ortaksız bir ilahın biricik iradesinin ürünüdür. Kutub, birden fazla ilah olması durumunda, iradelerin de ve buna bağlı olarak yasalar sisteminin de birden fazla olacağını ve böylece evrende denge ve nizamın bozulacağını belirterek, temânî deliline açıklık getirmektedir. O, Allah'ın varlığını delillendirmede nakli delillerin yanı sıra birçok akli delile de yer vermekte ve kendine özgü düşünce ve ifadeleri ile kelim ilminde önemli bir yeri olan bu konuya farklı bir boyut kazandırmaktadır.

Kaynakça

- El-Makdisi, M. (ts.). *el-Bed' ve't-tarih*. Bağdat: Mektebetü'l-Müsenna.
- Eş'ari, H. (1410). *el-İbâne an Usulu'd-Diyâne*. Medine.
- Eş'ari, H. (1953). *Kitabu'l-Lumafi'r-Red ala Ehli'z-Zeyğive'l-Bida*. (Richard J. M. Tahkik), Beyrut.
- Gazzâli, H. (1967). *İhyâu ulûmi'd-din*. Kahire: Müessesetu'l-Halebi.
- Kevseri, M. Z. (2004). *el-Akide ve İlmü'l-Kelam min A'mali'l-İmam Muhammed Zahid el-Kevseri*. Dârü'l-Kütübi'l-İlmiyye.
- Kılavuz, A.S. (2017). *İslâm Akâidi ve Kelama Giriş*. İstanbul: Enar Yay.
- Kutub, S. (1972). *Fi zilali'l-Kur'ân*. Beyrut: Dâru'ş-Şuruk.
- Kutub, S. (1982). *Nahve müctemi-i İslami*. Beyrut: Dâru'ş-Şurûk.
- Kutub, S. (1985). *Davetin İlkeleri*. İstanbul: Muvahhid Yay.
- Kutub, S. (1986). *İman Gerçeği*. İstanbul: Hikmet Yay.
- Mâtürîdi, M. (2009). *Kitâbü't-Tevhîd*. Bekir T. (Çev.). Ankara: İsam Yay.
- Nesefî, M. (2010). *Kitabü't-temhid li kavaidi't-Tevhid*. Hülya A. (Çev.). İstanbul: İz Yay.
- Özler, M. (2012). *Tevhid*. TDV, XXXXI, 19.
- Şehristânî, A. (1934). *Nihayetü'l-ikdam fi ilmi'l-kelem*. (Alfred G. Tahkik), London.
- Topaloğlu, B. (1998). *Hudûs*. TDV, XVIII, 304-309.

Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi,
The Journal of Social Sciences Institute
Yıl/Year: 2018 – Kış / Winter
Sayı/Issue: 42 - Sayfa / Page:287-304
ISSN: 1302-6879 VAN/TURKEY

Makale Bilgisi / Article Info
Geliş/Received: 20.10.2018
Kabul/Accepted: 16.11.2018
Araştırma Makalesi / Research Article

FIKHÎ AKILDA İLMÎ METOT (RAMAZAN EL-BÛTÎ ÖRNEĞİ)

METHODOLOGY IN THE SCIENTIFIC THE REASON JURISPRUDENTIAL (THE CASE OF RAMAZÂN AL-BÛTÎ)

Öğr. Gör. Shawish MURAD
Hakkari Üniversitesi
İlahiyat Fakültesi
murad1980m1980@gmail.com

Öz

Fikhî akıl, İslam'ın doğuşundan itibaren ilmi araştırma ve çalışmalarda objektif bir metot olma özelliğine sahip olmuştur. Geçmişten günümüze kadar hakkı araştıran müctehit fakihler bu yönetime göre hareket etmişlerdir. Bilimsel araştırma kurallarına uygun bir şekilde yaptığımız araştırma neticesinde çağdaş fikhî akıl yöntemini kullanan Muhammed Said Ramazan el-Bûtî'nin takip ettiği yöntemde objektif olduğu ve bilimsel araştırma yöntemlerine bağlı kaldığı kanısına vardık. Örneğin Bûtî, hükmünü öğrenmek istediği bir meselede icmân olup olmadığını ilk etapta inceler. Daha sonra şer'î nasları bir araya getirip onların sıhhatini inceler. Bunun ardından nasları yorumlama kuralına göre o naslardan hükümler çıkarır. Bir meselenin hükmü hakkında bir nas bulamadığı zaman bunu naslarda geçen hükümlere kıyas yapar. Görünürde deliller arasında bir taârûz varsa bunu giderir. İstihsân ve örf gibi yöntemlere de başvurur. Araştırdığı bir meselenin hükmüyle ilgili bir delil bulunmadığı zaman istishâba başvurur.

Fikhî akıl, araştırma yapma ve hükümleri istinbât etmede ilmi bir yöntemdir. Bûtî'nin araştırma, tartışma ve hükümleri istinbât etme alanlarında kaleme aldığı eserlerini inceleyerek fikhî aklın ilmi bir metot olduğunu deliller ve örneklerle ortaya koymaya çalıştık.

Anahtar Kelimeler: Metot, İlmî, Akıl, Fikhî, Bûtî.

Abstract

Since the beginning of Islam, the jurisprudential (*fiqhī*) reason has been an objective method in scientific researches and studies. The *mujtahid* scholars, who searched the real, from the past to the present, have acted according to this method. As a result of our research conducted in accordance with the rules of scientific research, we concluded that Muḥammad Saīd Ramaḍān al-Būfī, who used the contemporary jurisprudential reason, was objective and adhered to scientific research methods. For example, Būfī first examines whether or not there is a consensus (*ijmā'*) in an issue the judgment of which he wants to learn. Then he brings together the religious texts (*naṣṣ*) and examines their authenticity. After that, according to rules of interpretation of the texts, he derives conclusions from the texts. In the absence of evidence related to the judgment of the issue, he analogizes it to the judgments mentioned in the texts. If there is an apparent contradiction between proofs, he resolves it. He also resorts to such methods as *istiḥsān* and customs. When there is no evidence for the provision of a matter he is investigating, he has recourse to *istiḥāb*.

The jurisprudential reason is a scientific method in conducting research and deriving judgments. In this study, we tried to show through proofs and examples that the jurisprudential reason is a scientific method by examining the works of Būfī he penned such areas as research, discussion and judgment derivation.

Keywords: Method, Scientific, Reason, Juridprudential, Būfī.

المنهجية العلمية في العقل الفقهي

الدكتور محمد سعيد رمضان البوطي أنموذجاً

ملخص

امتاز العقل الفقهي منذ فجر الإسلام بمنهجته الموضوعية في العملية المعرفية والبحث العلمي، وانضبط به فقهاؤنا المجتهدون والباحثون عن الحق قديماً وحديثاً، وتبين لنا من خلال البحث والتحقيق المتوافق مع قواعد البحث العلمي أن محمد سعيد رمضان البوطي - الذي يمثل أنموذجاً من نماذج العقل الفقهي المعاصر - كان موضوعياً في منهجه، ملتزماً بخطوات ومناهج البحث العلمي، من ذلك تأكده من عدم وجود إجماع في المسألة التي يريد معرفة حكمها، ثم جمعه النصوص الشرعية والتحقق من صحتها، ثم استنباط الأحكام الفقهية من النصوص حسب قواعد تفسير النصوص، والحمل على النصوص الشرعية إذا لم يوجد نص يدل على مسألته بقياس النظر بالنظر، ودفع التعارض بين الأدلة التي توهم ذلك، ومراعاة ما ينتاب الأحكام من عوارض الأدلة التي أقرتها الشريعة وأمرت بالرجوع إليها، واللجوء إلى استصحاب الحكم الأصلي للأشياء إذا لم يوجد دليل يقطع بحكم المسألة التي يبحث فيها؛ لنصل في الختام إلى صفوة القول: بأن العقلية الفقهية تميزت بمنهجيتها العلمية في البحث والاستنباط، وبيّنا ذلك بالأدلة والبراهين وبالأمثلة التطبيقية من خلال ما قد كتبه وطرحه البوطي - رحمه الله تعالى - في ساحة البحث والنقاش والاستنباط.

كلمات مفتاحية: المنهج، العلمية، العقل، الفقهي، البوطي.

المقدمة

إن المنهجية التي يلجأ إليها كل من يسعى للحصول على معلومة معرفية، لا بد أن تسير على خطوات من منهج معين، للوصول به إلى تكاملية معرفية، من كل جوانبها، وعُرفَ المسلمون منذ القدم بمنهجيتهم العلمية، ووضعوا ميزاناً علمياً يَحْتَكُمون إليه للنظر والاستنباط، وقد التزم المجتهدون والباحثون بهذا المنهج يدافع ديني؛ لأنه السبيل الذي يُفهم به كتاب ربهم وسنة نبيهم، وتطبيقه والخضوع لأحكامه، يصل المجتهد إلى معرفة الحكم الشرعي، وبهذه المنهجية الموضوعية في حقيقتها امتاز العقل الفقهي لدى المجتهدين والباحثين منذ فجر الإسلام، وسار على نهجهم أكثر الفقهاء المعاصرين، وخرج بعضهم عن هذه المنهجية، ومحمد سعيد رمضان البوطي - رحمه الله - بمثابة فقيه معاصر، تخصص في علم الفقه وأصوله، وهو من عرّفنا بالمنهج الذي سار عليه السلف منذ عصر الصحابة وإلى عصر تدوين ذلك المنهج المتمثل في علم تفسير النصوص، والذي دونه الإمام الشافعي - رحمه الله - وبهذه العقلية وهذه المنهجية الموضوعية سار البوطي - رحمه الله - في سائر أبحاثه العلمية عموماً والفقهية خصوصاً، وأردنا أن نبين في هذه المقالة والأدلة التي لا تقبل الشك سير العقل الفقهي والمتمثل في نموذج من النماذج المعاصرة من تلك العقليات الفقهية بتقيده بالمنهجية الموضوعية، وقد اخترنا للتحقيق والتأكد من تقيده بخطوات البحث العلمي، على كتاب يبين خطوات المنهج البحث العلمي وهو كتاب "منهج البحث والفتوى بين انضباط السابقين واضطراب المعاصرين" للطرابلسي، وهذه الخطوات مكونة من سبع مراحل؛ لنكشف مدى انضباط هذا الفقيه المعاصر بخطوات البحث العلمي؛ ولنكشف خطأ إطلاق بعضهم على هذه القامة العلمية والفقيه الأصولي بأنه من هياكل سدنة الوهم من خلال نقده العقل الفقهي، وأن هذا النقد بعيد عن الموضوعية، والقصد منه هو الإساءة إلى الفقهاء عموماً، والفقيه المعاصر خصوصاً المتمثل في شخصية العلامة محمد سعيد رمضان البوطي - رحمه الله -؛ ولمعرفة هذا كله أحببت أن أناقش هذه الخطوات وأكشف ما أنا عازم عليه، في هذه المقالة المتواضعة، متبعاً المنهج الآتي: التعريف بالمنهج العلمي، والتعريف بالبوטי - رحمه الله - والمنهج العلمي للبحث عند علماء المسلمين، ثم ذكر خطوات هذا المنهج وهي: التأكد من عدم وجود إجماع في المسألة، وجمع النصوص الشرعية والتحقيق من صحتها، واستنباط الأحكام من النصوص، والحمل على النصوص، ودفع التعارض بين الأدلة، ومراعاة ما ينتاب الأحكام من عوارض، واستصحاب الحكم الأصلي للأشياء، وخاتمة تضمنت أهم ما توصل إليه البحث من نتائج، مستعيناً بالله - تعالى - ما أنا مقبل عليه من هذا البيان.

التعريف بالمنهج العلمي

تأتي كلمة المنهج بمعنى الطريق الواضح البين والمستقيم، فنقول: أُنْجِ الطريق أي استبان نهجاً واضحاً بيناً، والفعل منه يأتي بمعنى: بينته وسلكته وأوضحته (إبراهيم، وآخرون، بدون ط، 957/2)، (الجوهري، 1987م، 346/1)، ومنه قوله تعالى: { لكل جعلنا منكم شرعة ومنهاجاً } [المائدة، 48/5]، وقد فسر الإمام ابن كثير - رحمه الله - المنهاج: بالطريق الواضح السهل، والسُنُّ الطَّرَاقُ (تفسير القرآن العظيم، 1319هـ، 117/3). أما المعنى الاصطلاحي لكلمة المنهج فيختلف معناه في الاصطلاح حسب العلم الذي يرتبط به، فهناك المنهج التاريخي، والمنهج الأصولي، والمنهج الفقهي، وغيرها، وأصبح لكل علم منهجه الخاص به، إلا أن المعنى الجامع لها في الاصطلاح هو: "الطريق المؤدية إلى الكشف عن الحقيقة في العلوم، بواسطة طائفة من القواعد

العامة تهيمن على سير العقل وتحدد عملياته حتى يصل إلى نتيجة معلومة" (بدوي، 1977م، ص5). كما نبين هنا أن البوطي - رحمه الله - أيضاً ذكر تعريفاً لمنهج المعرفة بقوله: "نعني بها الطريقة التي تضمن للباحث أن يصل إلى الحق الذي يبتغيه، ولا يضل في السعي إليه بين السبل المتشعبة، ولا يلتبس الباطل عليه بالحق فيركن إليه ظاناً أنه الحق الذي يبحث عنه ويسعى إليه، سواء أكان هذا الحق الذي يبحث عنه خيراً يريد أن يتبين صحته أو أن يعلم مضمونه، أم أطروحة علمية يريد أن يعرف دلائل صحتها أو بطلانها؟" (البوطي، 2010م، ص60). فالمنهج العلمي إذن أن يتبع الباحث الطريق الواضحة المعالم التي يسلكه في بحثه أو العالم في علومه ويتبين من خلاله صحة سيرته العلمية التي يسير عليها ليصل في تحايته إلى النتائج المرضية فيما يبحث ويناقش، فبعد معرفتنا لمعنى المنهج العلمي لا بد من التعرف على البوطي - رحمه الله - الذي أردنا في مقالنا هذه أن نكتشف عن مدى تحقق المنهجية العلمية في عقلية الفقيه بشكل العام والفقيه المعاصر بشكل خاص، والذي اخترناه من بين الفقهاء المعاصرين؛ لانتشار صيته وشهرته التي بلغت الأفاق، ولتعدد مجالات معرفته العلمية المختلفة، وتخصسه في الفقه الإسلامي وأصوله.

التعرف بالبوطي

هو محمد سعيد رمضان بن عمر بن مراد البوطي، والده الشيخ الفقيه ملا رمضان المولود سنة "1888م" والمتوفى عام "1990م" والبوطي نسبة إلى جزيرة البوتان التركية القريبة من الحدود السورية العراقية، وتسمى بجزيرة ابن عمر. ووالدته اسمها منجى، ولد محمد سعيد في قرية "جيلكا" سنة "1929م" التابعة لجزيرة بوطان، انتقل مع والده إلى دمشق وعمره أربع سنوات، عمل والده كإمام لمسجد الرفاعي في حي ركن الدين، وداعية للناس إلى الخير والصلاح. تلقى محمد سعيد أول علومه من والده الذي عُهدَ به بعد ذلك إلى امرأة فاضلة تعلمه القرآن فحتم القرآن في ستة أشهر وعمره ست سنوات التحق بالمدرسة الابتدائية في منطقة ساروجة، وبعدها التحق بمعهد التوجيه الإسلامي بدمشق الذي كان يشرف على تدريسه الشيخ حسن جبنكة الميداني - رحمه الله -، وتابع دراسته بعدها في جامعة الأزهر الشريف، وحصل على درجة الأستاذية "الدكتوراه" سنة "1965م"، وكانت عنوان أطروحته "ضوابط المصلحة في الشريعة الإسلامية" نال مرتبة الشرف الأولى مع التوصية بالتبادل، وعين بعدها مدرساً في كلية الشريعة جامعة دمشق فأستاذاً مساعداً، فأستاذاً، وفي عام "1975م" عين وكيلاً فيها، ثم عميداً، ثم رئيساً لقسم العقائد والأديان، وتعدد وبقي محاضراً متعاقداً مع الجامعة حتى وفاته، له مشاركات كثيرة في المؤتمرات والندوات الدولية والعربية، وحاضر في معظم هذه الدول، فكان عضواً في هيئة المحاسبة والمراجعة للمؤسسات المالية الإسلامية، وعضواً في جمعية نور الإسلام في الغرب في فرنسا، وعضواً في مؤسسة طابا بأبي ظبي، وعضواً في المجلس الأعلى لأكاديمية أكسفورد، وعضواً للمجمع الملكي لبحوث الحضارة الإسلامية بعمان، ومشرف على النشاط العلمي في الجامع الأموي بدمشق، نال جوائز عديدة منها جائزة دبي لشخصية العام "2004م"، له برامج كثيرة على قنوات تلفزيونية وفضائية، له أكثر من ستين مؤلفاً في العلوم الإسلامية المختلفة، كان يتقن اللغة العربية والتركية والكردية ويلم باللغة الإنجليزية تشعبت اختصاصاته العلمية والفكرية، وتبحر في العلوم العقلية والنقلية، وتشرب مقاصد الشريعة، فأوتي مقدرة عجيبة في الربط بين القديم والجديد؛ لذا لم يغب عن الحضور في أغلب المحافل العلمية والفكرية، تميز بأسلوبه الدقيق والفهم العميق المؤيد بالدلائل العلمية

والمنطقية، ومناقشاته للغربيين والماركسيين والوجوديين والعلمانيين(البوطي، بدون ط،ص13-68)(نسيم الشام، نبذة عن حياة العلامة محمد سعيد رمضان البوطي) www.naseemalsham.com. فكان عالماً عصرياً مجدداً ورعاً مخلصاً، سليم الطوية، حسن النية والمقصد، غيور على شرع الله والأخلاق الإسلامية، جريئاً في الحق، مأل حياته وحياة الناس بالكلمة الطيبة والموعظة الحسنة، والحكمة النافعة، عاملاً بالكتاب والسنة النبوية، متبعاً للسلف الصالح، غير مبتدع، وداعيةً إسلامياً متفوقاً في كل ميدان، كما قال واصفوه(الزحيلي، 2002م، ص23). بعد هذا التمهيد تنتقل إلى المنهج العلمي الفريد الذي اتخذته العلماء المسلمون في بحوثهم واستنباطاتهم الفقهية للعملية المعرفية وخطواته.

المنهج العلمي للبحث عند علماء المسلمين

إن الدين الإسلامي دفع بأتباعه إلى معرفة العلم ومعرفة حقيقة الأشياء على ما هي عليه، وحث على ذلك في مواطن كثيرة سواء ما وردت بحفي كتاب الله تعالى أو سنة رسوله - صلى الله عليه وسلم - أو أقوال العلماء والأئمة. فمن ذلك قوله تعالى: { وَلَا تَقْفُ مَا لَيْسَ لَكَ بِهِ عِلْمٌ إِنَّ السَّمْعَ وَالْبَصَرَ وَالْفُؤَادَ كُلُّ أُولَئِكَ كَانَ عَنْهُ مَسْئُولًا } [الإسراء، 17/ 36] وقول رسول الله - صلى الله عليه وسلم -: " طلب العلم فريضة على كل مسلم" (السيوطي، بدون ط، 141/1). ولقد عُرف المسلمون بمنهج علمي خاص بهم دون غيرهم من الأمم الأخرى، وهي: " إن كنت نافلاً فالصحة، أو مدعيّاً فالدليل" أو قوهم: " العلم إما نقل مصدق عن معصوم، وإما قول دل عليه دليل معلوم" (ابن تيمية، 1995م، 13/329) وذلك لأن البحث إما أن يكون خيراً منقولاً، أو دعوى يدعيها، فالأول يحتاج إلى أدلة على صحة نقل هذا الخبر، والثاني يحتاج إلى أدلة تؤيد تلك الدعوى، فالطريق لإثبات صحة نقل الخبر ظهر عند المسلمين ما يسمى بفن مصطلح الحديث وفن الجرح والتعديل وتراجم الرجال، بمجموع هذه الفنون الثلاثة تكوّن ميزاناً علمياً دقيقاً لمعرفة صحيح الخبر من ضعفه، أما إثبات الدعوى فما يتعلق بوجود مادي فلا بد من الاعتماد على براهين وشواهد من الحواس الخمس، وما يتعلق بالغيبيات فمصدره خبر صادق من الله - تعالى - أو سنة رسوله - صلى الله عليه وسلم -. أما ما لم يوجد فيه خبر متواتر فينحصر سبيل معرفة ذلك إلى النظر العقلي ومسالكه المشهورة (البوطي، 1982م، ص34-47). أما فيما يختص بخطوات ومراحل المنهج العلمي لدى الفقهاء بعد مرورها بما سبق من القواعد في هذا الشأن، فالوقت لا يتسع لمثلها في هذه المقالة، وسنقتصر على الملامح الهامة بما يخدم هدفنا هنا، وقد كثرت الكتب التي تعني بمهذ الخطوات ومراحلها، وسنعمد على الخطوات التي ذكرها الأستاذ مصطفى بشير الطرابلسي في كتابه القيم: " منهج البحث والفتوى في الفقه الإسلامي بين انضباط السابقين واضطراب المعاصرين" ونرى بالبحث والتمحيص مدى تقيد البوطي - رحمه الله - بتلك الخطوات خلال أبحاثه وكتبه الفقهية ومدى المنهجية الموضوعية في عقله وعقل أمثاله من الفقهاء - رحمهم الله جميعاً -، وهذا الخطوات والمراحل كالتالي مع بيان تقيد البوطي - رحمه الله - بها.

المرحلة الأولى: التأكيد من عدم وجود إجماع في المسألة

يجب على الباحث أو الفقيه عند الاجتهاد والبحث في مسألة ما، أو في حكم شرعي أن يتأكد أولاً وقبل كل شيء من عدم وجود إجماع في المسألة أو الحكم الذي يبحث عنه، حتى لا يجتهد فيما أجمع عليه

المجتهدون، أوحى لا يجتهد فيما لا يجوز الاجتهاد فيه؛ لأن الإجماع إذا انعقد في مسألة لا تجوز مخالفته، ولا مناقضته في أي عصر من العصور التالية بعد انعقاده (الطرابلسي، 2010م، ص67-69). ومن خلال التحقيق في المسائل التي عرضها البوطي - رحمه الله - في ساحة النقاش والدراسة يتبين أنه يجتهد في الثبوت من وجود الإجماع في المسألة، ومدى إمكان اتفاقهم في تلك المسألة أو اختلافهم، والتحقق من صحة دعوى التي يزعمها الخصم، فلربما أثبت الإجماع من خلال تحقيقه في ذلك، ومن خرج عن الإجماع، أو أنها مجرد دعوى لا أصل لها، فمن هذه التحقيقات التي أثبت فيها الإجماع بعد البحث والتحقيق الدقيق: مسألة "أن المصلحة لا تتقدم على النص والإجماع عند التعارض" وبدأ هذا الإجماع منذ عصر الصحابة واستمر حتى بدايات النصف الثاني من القرن السابع الهجري، حتى جاء الطوفي وخرج على هذا الإجماع، وقال: بضرورة تقديم المصلحة مطلقاً على النص والإجماع عند التعارض، وذكر أدلته، وناقشها وكشف وهمها، وردّها بناء على المنطق والحجة السليمين (البوطي، 1966م، ص202-215). ومن المسائل التي توصل فيها البوطي - رحمه الله - إلى اتفاق جمهور الفقهاء ما عدا أبي حنيفة - رحمه الله - وهي مسألة الوقف ووجوب لزومه وعدم التصرف فيه ببيع أو غيرها من التصرفات، فيما انفرد أبو حنيفة - رحمه الله - بأن مالك الوقف له حق التصرف في العين الموقوفة كالعقارية، إلا إذا سجل الحاكم الوقف في سجلاته الرسمية أو يعلق المالك الوقف بموته، فيصبح الوقف لازماً؛ ليعقب بعد ذلك البوطي - رحمه الله - بأن اليوم معظم العقارات والأراضي الوقفية تسجل في سجلات الدولة، فيصبح هذا الخلاف لفظياً (البوطي، 1999م، 2/ 229، 230). ومن المسائل التي تحقق البوطي - رحمه الله - من صحة الدعوى التي يزعمها الخصم، مسألة أثر تباعد البلدان في حكم الصوم، بين أقوال الفقهاء في ذلك، ثم قال: إن هنالك من حصر الخلاف فيما إذا لم تكن المسافة شاسعة جداً بين البلدين، فإذا كانت شاسعة كما بين الحجاز والأندلس، فقد انعقد الإجماع على أن كل بلد مستقل بالرؤية في حق نفسها، وممن نقل هذا الإجماع القرطبي عن أبي عمر في تفسيره، ونقل ابن حجر عن ابن عبد البر في فتح الباري، وأثبت ابن رشد في بداية المجتهد، لكن اعترض البوطي - رحمه الله - على دعوى قيام الإجماع في ذلك، بدليل أن الإمام النووي نقل في المجموع أن بعض أهل العلم قالوا: إنه يجب الصوم على جميع أهل الأرض برؤية الهلال في موضع منها، إذن فلا يمكن أن يكون الإجماع قد ثبت (البوطي، 1981م، 18/1). وهناك أمثلة كثيرة، نكتفي بما ذكرناه خشية الإطالة، لكن الناظر في هذه المسائل وغيرها يرى أن البوطي - رحمه الله - لا يألو جهداً في تحقيق وإثبات الإجماع أو مدى اتفاق كلمة الأئمة حتى ولو في أضييق جزئياً، أو اختلافهم فيها ومناقشتهم، أو نقض الدعاوان التي يدعي أصحابها حصول الإجماع فيها.

المرحلة الثانية: جمع النصوص الشرعية والتحقق من صحتها

والمقصود بالنصوص الشرعية: هي نصوص الكتاب والسنة التي تتعلق وترتبط بموضوع المسألة التي يسعى المجتهد والباحث معرفة حكمها، فيجمعها، وهذا لا يتأتى إلا من له قدرة على معرفة آيات الأحكام وأحاديثها، ومعرفة كيفية الوصول إليها، ويتأكد من صحة النقل كما مرّ سابقاً "إن كنت ناقلاً فالصحة"، فأما القرآن فيبعد الإيمان به وأنه نزل من قبل الله - تعالى -، لا يحتاج إلى تمحيص وتدقيق، وأما الأحاديث النبوية فيجب عليه أن يتحقق من صحة نسبتها إلى رسول الله - صلى الله عليه وسلم -، فيعتمد على ما ثبت، ويستبعد ما لم

يثبت، وذلك من خلال الفنون الثلاثة في علم مصطلح الحديث الذي مرَّ الحديث عنه آنفاً(ص4)، وما يستتبع من ذلك من أنواع الخبر وتقسيماته إلى متواتر وأحاد وشروط الاحتجاج به، وغير ذلك ما يتعلق بهذا الموضوع(الطرابلسي، 2010م، ص71-77). انتهج البوطي - رحمه الله- في عرضه للمسائل الفقهية بأن يذكر أدلة تلك المسألة وما يدور حولها من نصوص شرعية قرآنية كانت أو نبوية، أو من القواعد الفقهية وضوابطها، التي تتعلق بها، قبل البدء بدراستها من الناحية الفقهية، ففي كتابه مسألة تحديد النسل: باب تحديد النسل بالأسباب الوقائية، وبعد تحريره لمل البحث عرض جملة الأحاديث الواردة في العزل بلغت ثمانية أحاديث، ومن رواها من أئمة الحديث، وأقوالهم في بعض الأحاديث وقوتها، كما في حديث جابر- رضي الله عنه-: "كنا نعزل على عهد رسول الله " وأنه في قوة قوله: كان يعلم أننا نعزل؛ فقد نقل عن النووي في مقدمة المجموع أن مثل هذا التعبير من الصحابي يجعل الحديث في قوة المرفوع، بل البعض عدّه في حكم المرفوع، وإن لم يصفه إلى رسول الله - صلى الله عليه وسلم-؛ ليعقبه بعد ذلك ما الذي يُفهم من هذه الأحاديث، والتوفيق فيما تعارض منها؛ ليني عليها حكم العزل عند الفقهاء ومناقشتها ليصل إلى نتيجة الحكم في المسألة(البوطي، 1976م، ص18-25). وفي قسم تحديد النسل بالأسباب العلاجية، ذكر في بداية المسألة الأسس التي تنهض عليها أحكام الإجهاض، وهي مجموعة من الآيات والأحاديث والقواعد والحقوق المعتمدة من قبل الفقهاء، ذكر ثلاثة أحاديث صحيحة يتكون بمجموعها معنى متكامل جعله الفقهاء معتمدهم في هذه المسألة(البوطي، 1976م، ص45-48). وعلى هذه الطريقة سار البوطي - رحمه الله- في عرض مسائل والأحكام الفقهية التي استنبطها من وقائع السيرة النبوية في كتابه المشهور: "فقه السيرة"، حيث يسرد بعض من مشاهد سيرته- صلى الله عليه وسلم- من مصادرها الممثلة في ثلاثة مصادر: الكتاب، والسنة النبوية، وكتب السيرة المنقولة بالرواية. فيعتمد عليها فيما يستنبط منها من تلك الأحكام الفقهية، على سبيل المثال: ففي غزوة أُحُدٍ أمر رسول الله بدفن شهداء المسلمين بدمائهم ولم يصل عليهم كما رواه البخاري في صحيحه، مستنبطاً منها أن الشهيد لا يُغسل ولا يُصلى عليه ويُدفن بدمائه، وعند الضرورة يُجمع بين أكثر من شهيد في قبر واحد(البخاري، 1422هـ، ص92/2) كما جرى في غزوة أُحُدٍ(البوطي، 1968م، ص279). وفي مسألة الجهاد الدعوي "الجهاد بالكلمة" وأنه فُرِضَ في مكة المكرمة، بدأ أولاً بذكر أدلة من القرآن الكريم وأحاديث نبوية؛ لإثبات هذه الحقيقة وهي آياتان وحديثان(البوطي، 1993م، ص19-21). في مسألة انتفاع الإنسان بأعضاء إنسان آخر بدأ بعد بيانه خطة البحث في هذه المسألة بذكر المستندات الشرعية لدراستها، أورد فيها أربع قواعد فقهية يكشف بما عن موقف الشريعة الإسلامية في هذه المسألة، وتعتبر هذه المستندات هي الأدلة الشرعية في هذه المسألة(البوطي، 1992م، 109/1، 108). وهذا كله بعد تحقّقه من صحة الأحاديث وتخريجها منطلقاً من قاعدة عظيمة ذكرها وهي: "الدليل هو الأصل في كل شيء، ولكن إذا تمكن معرفته وفهمه"(البوطي، 2005م، 108)، وقوله في الاعتماد على صحة الحديث وتخرجه في الاستدلال به عندما قال: "إنما الميزان العلمي الذي يدعو إلى الأخذ والقبول أو الترك والرفض، إنما هو صحة السند أو عدم صحته"(البوطي، 1991م، ص30).

المرحلة الثالثة: استنباط الأحكام من النصوص

بعد المرحلتين السابقتين يبدأ الباحث بذكر مرحلة استنباط الأحكام المراد معرفتها من تلك النصوص الشرعية التي جمعها بناء على القواعد الخاصة بها (الطرابلسي، 2010م، ص78)، ومعنى الاستنباط: استخراج المعنى المودع من النص حتى يبرز ويظهر (السمعاني، 1999م، ص92/2)، فالمنهج الاستنباطي إذن هو: طريقة استخراج الأحكام من النصوص بإعمال الفكر والنظر حتى تظهر تلك الأحكام واضحة بيّنة، وهذا منهج قديم عرفه المسلمون في استخراج الأحكام من النصوص الشرعية، وطبقاً لقواعد ودلالات النصوص الشرعية، وقد اكتشفتها عقلية الفقيه المسلم من خلال التقيد بالمنهج الذي رسمه السلف الصالح وهو المنهج الذي اتخذه لفهم كتاب الله وسنة رسوله من خلال ما يسمى اليوم بأصول الفقه أو قواعد تفسير النصوص (البوطي، 2010م، ص13، 12). وقد يطلق عليه - المنهج الاستنباطي - المنهج القياسي، إلا أن الاستنباط أعم من القياس فيشمل القياس وغيره، فقد يكون استخراج الحكم عن طريق الاستحسان والمصلحة المرسلّة والعرف وغيرها من الأدلة الشرعية، أو باستخراج الدليل من المدلول أي بالنظر فيما يفيد من إطلاق اللفظ أو تقييده أو الإجمال أو التبيين أو العموم أو الخصوص مما يكون طريقاً من طرق استخراج الدليل منه كما صرح بذلك الإمام الشوكاني فيما ذهب إليه من التفرقة بين الاستنباط والقياس (الشوكاني، 1999م، ص82/2)، وقد اعتمد البوطي - رحمه الله - في إظهار كثير من الأحكام باتباع المنهج المدرسي القائم على استنباط القواعد والأحكام حسب تعبيره، حيث بين أحكام كثيرة جداً في كتابه فقه السيرة، وذلك بذكر أحداث السيرة النبوية من مولده - صلى الله عليه وسلم - متسلسلاً إلى مبعثه فهجرتة وهكذا إلى وفاته، يسرد - رحمه الله - وقائع السيرة معتمداً على مصادر السيرة النبوية المتضمنة في كتاب الله - تعالى - والسنة النبوية الصحيحة وكتب السيرة؛ ليعقبه بالعبّر والعظات التي تؤخذ من ذلك المقطع من سيرته - صلى الله عليه وسلم - (البوطي، 1968م، ص5-15)، فمن الأمثلة التطبيقية قوله: فاتت النبي - صلى الله عليه وسلم - صلاة العصر في هذه الواقعة - غزوة الخندق - لشدة انشغاله، حتى صلاها قضاء بعد ما غربت الشمس، وهناك روايات أن الذي فاته، أكثر من صلاة صلاها بعد ما خرج وقتها، وهذا يدل على مشروعية قضاء الفائتة...، ومن أدلة هذه المشروعية ما ثبت في الصحيحين أن النبي - عليه الصلاة والسلام - عند انصرافه من غزوة الأحزاب، قال: لا يصلين أحد العصر "أو الظهر" إلا في بني قريظة، فصلى بعضهم في الطريق وأدرك الوقت، وبعضهم صلاها في بني قريظة بعدما خرج وقتها قضاء (البوطي، 1968م، ص347، 348). وقد مرت أمثلة قبل هذه الفقرة على إيراده الأدلة ثم بيان الأحكام التي تترتب على تلك الأدلة كما في مسألة انتفاع الإنسان بأعضاء إنسان آخر، ومسائل تحديد النسل، وغيرها من المسائل. وكما في بيانه أحكام الالتزامات الشرعية وقوله (البوطي، 1981م، ص80، 81): إن الالتزامات تكون شرعية ويجب الوفاء بها إذا كانت بطريقة من الطرق التالية: 1. النذور فيما إذا كانت وافية بشروطها؛ لقوله تعالى: { ولوفوا نذورهم } [الحج، 22/ 29]. 2. الأيمان؛ لقول الله تعالى: { ولا تنقضوا الأيمان بعد توكيدها وقد جعلتم الله عليكم كفيلاً } [النحل، 16/ 91]. 3. العقود الشرعية الصحيحة؛ لقول الله تعالى: { يا أيها الذين آمنوا أوفوا بالعقود } [المائدة، 5/ 1]. أما بالنسبة لمراعاته القواعد تفسير النصوص في استنباطه الأحكام، فقد تقيد بها واحتكم إليها في سائر استنباطاته، كيف لا وقد عدّ البوطي - رحمه الله - هذا العلم هو لباب المنهج الذي سار عليه السلف من الصحابة والتابعين وهو الذي احتكموا إليه في تفسيرهم النصوص وتأويلها، فكانوا خير من رسموا لنا بالتطبيق العملي هذا المنهج وبينوه لنا أصوله وقواعده،

ودربونا على كيفية استنباط المبادئ والأحكام بموجبه؛ لأن فهم كل من كتاب الله وسنة النبي - عليه الصلاة والسلام - لا يستقيم دون التزام هذا المنهج المرسوم إلى ذلك، بل أوجب رجوع جميع المسلمين وفي كل العصور ولشقي فئاتهم إلى هذه القواعد والأصول (البوطي، 2010م، ص13، 12). من الأمثلة التطبيقية على مراعاته لقواعد هذا الفن ما سبق من مشروعية قضاء الصلاة الفائتة واستدلاله بأمر النبي - عليه الصلاة والسلام - الصحابة عدم إقامة صلاة العصر إلا في بني قريظة، فأدرك بعضهم في الطريق فصلاها، وبعضهم صلاها قضاءً عند وصولهم، معقلاً على ذلك بقوله: وهؤلاء لم يكونوا نائمين ولا ناسين، ولم يثبت دليل يخصص وجوب القضاء ببعض الأسباب دون بعض، أما من خصصه بمفهوم المخالفة الذي يفهم من الحديث: "من نام عن صلاة أو نسيها فليصلها إذا ذكرها" (الزليعي، 1414هـ، 2/ 349، 350) فإنه توهم منهم؛ وذلك لأن المقصد من هذا الحديث ليس هو أمر النائم أو الناسي بقضاء الصلاة دون غيرها، والتنبيه على القصد في القيد "إذا ذكرها" إذ لا يشترط لمن يقضي صلاة أن ينتظر حتى يجلس وقتها من اليوم الثاني، وإنما عليه أن يبادر إلى القضاء عند التذكر، فهذا هو المقصود من الحديث كما دل عليه صيغته وذكره علماء الحديث وشراحه، فهذا يدل على عدم وجود دلالة تشريعية تتعلق بمفهوم المخالفة للنوم والنسيان في الحديث (البوطي، 1968م، ص347، 348). تقييد البوطي - رحمه الله - هنا بمذهب الجمهور القائل: بعموم لفظ العام والذي دل عليه كلمة "قضاء" في وجوب القضاء من فوت الصلاة عن عمد أو عن سهو فطابق النتيجة مع المنهج، وأيضاً لما لم يتكامل شروط المفهوم لم يرد مخصصاً للعموم. مع أنه يرى أن مفهوم المخالفة من دلالات الألفاظ كما يقول به الجمهور (البوطي، 1991م، ص225، 226). ففي هذه الأمثلة لبلاغ على صدق ما نقول، ولا نزيد خشية الإطالة.

المرحلة الرابعة: الحمل على النصوص

عندما يستفرغ المجتهد أو الباحث الجهد فلا يرى نصاً في حكم المسألة التي يريد معرفة حكمها، فعند ذلك يلجأ إلى ما هو في قوة النص ألا وهو القياس، وذلك بالحمل عليه، فيبحث في علة المسألة التي يبحث فيها فإن عرفها ووجد نفس العلة في شيء آخر منصوص عليه، ألحق هذا الذي لم ينص على حكمه بالأمر الذي ورد في حكمه نص لا اشتراكهما في علة الحكم؛ وهذا لأن الحوادث غير متناهية والنصوص متناهية، فليست لكل مسألة نص خاص يدل على حكمها (الطرابلسي، 2010م، ص82-84). اهتم البوطي - رحمه الله - ببيان معنى القياس ومصدر دلالاته على الأحكام، ونسبته من الكتاب والسنة، والنسبة بين القياس والمصلحة المطلقة من خلال بحثه في المصالح، إيماناً منه أن القياس من مصادر الشريعة المعتمدة، التي أجمع العلماء في الأخذ بها لاستنباط الأحكام؛ لذا كله تراه يعتمد في استدلاله لبناء الأحكام الفقهية أو بياؤها عند الاحتجاج لأئمة الفقه لما ذهبوا إليه بالقياس، ويكشف عن القياس الصحيح من الفاسد من خلال مناقشته لأدلة الفقهاء، وهذا ما سنراه واضحاً في منهجه التطبيقي، ففي حكم شرب البيرة يراها أمراً محرمة؛ لوجود جنس الإسكار فيها، وهذه العلة موجود في الخمر، وبسببها حرمت، فيجمعها علة واحد في كلمين الأصل "الخمر" والفرع "البيرة" فتقاس البيرة على الخمر، ويأخذ حكمه من حرمة شربه، وما يتوهمه البعض من وجود لذة أو فائدة لجعله وصفاً مناسباً لحلّه، عورض هذا الوهم مما تحيله هؤلاء بأن المصلحة المرسله فيها معارض بالقياس الذي هو أعلى منه في الرتبة (البوطي، 1966م،

ص216-232). فهنا ألحق - رحمه الله - عن طريق القياس حكم البيرة بحكم الخمر لاشتراكهما في نفس العلة التي هي السكر فالأول لم يرد نص في حكمه بينما ورد في الثاني بالتحريم لعله هي وجود السكر فيه فتساوى الأول مع الثاني في وجود العلة فيهما فاشتركا في الحكم وهو التحريم، ومن الأمثلة التي اعتمد عليها البوطي - رحمه الله - لتأصيل مسألة فقهية بالقياس على النص، قياسه كل الوسيلة من الوسائل التي يستعملها الزوجان أو أحدهما لمنع الحمل، كاستعمال الحبوب التي تمنع الحمل في أوقات لا يتوقع فيها العلوق، وغيرها من الوسائل التي يدعها الأطباء في هذا المجال، على العزل الذي يمارسه الرجل في منع مائه عن زوجته المنصوص على حكمه في الأحاديث الشريفة، في إثبات حكم الأول قياساً على الثاني لاشتراكهما في نفس العلة، والحكم هنا الجواز مع الكراهة التنزيهية، بشرط أن يجتمعا في شروطهما أيضاً أي أن يكون استعمال تلك الوسائل برضى كل من الزوجين واتفقاهما، وأن لا يستتبع استعمالها ضرراً في الجسم أو النفس، وبناء على مشورة طبيب موثوق به، ويكون بينهما لقاء شرعي وليس عن طريق الزنا(البوطي، 1976م، ص24). ومنها أيضاً يرى البوطي - رحمه الله - أن تنصيب الإمام من قبل إمام قبله، ومن غير رضى من الناس أو بتفويض من أهل الاختيار له في ذلك، يدخل في حكم تنصيب الإمام نفسه بالغلبة، بناء على القياس، فإن كلا الحالتين يجمعهما علة واحدة وهي الإمامة التي تقوم على دعائم القوة والغلبة، والحالية عن مشاوراة الناس واسترضائهم، مع الملاحظ أن أكثر الفقهاء يرون انعقاد الإمامة بالغلبة، درءاً للفتنة، مع تلبسه بالمعصية، فيرى أن هذا مثل ذلك، اعتماداً على قياس الشبيه بالشبيه، فألحق الأول بالثاني لاستوائهما في عليية الحكم(البوطي، 2017م، ص155). ومن الأمثلة التي يرى البعض أنه قائم على القياس الصحيح إلا أن البوطي - رحمه الله - يرى أنه قياس فاسد، التعامل مع أوراق اليانصيب، فيرى هؤلاء أن الكسب المادي الذي يترتب عليه وما يجز من ذلك من المساهمة في أعمال البر والخير وصفاً مناسباً لحله، لكن هذا الوصف معارض بوصف آخر أعلى منه وهو الغرر الذي يفرض إلى العداوة والبغضاء، وهو ما حرم بسببه الميسر، فيقاس اليانصيب على الميسر في الحكم لاجتماعهما في نفس العلة، فحرم الأول قياساً على الثاني(البوطي، 1966م، ص233).

المرحلة الخامسة: دفع التعارض بين الأدلة

يلجأ الباحث إلى دفع التعارض في المسألة التي يبحث فيها، إذا وجد دليلين، كل منهما يقضي بحكم خلافاً للآخر في المسألة نفسها، كأن يقتضي أحدهما التحريم والآخر الإيجاب، وهذا التعارض في الظاهر - أي في نظر الباحث - أما في حقيقة الأمر فلا تعارض بين الأدلة، والأدلة مرجعها إلى الله - تعالى -، والتناقض دليل عجز، وهو مما يستحيل في حق الله - تعالى - (الطرابلسي، 2010م، ص74-87). لهذا فمن المقرر عند العلماء أن الأحاديث التي صحت روايتها عن رسول الله - صلى الله عليه وسلم - لا يمكن أن تتعارض وتتضارب، فليس من المعقول اختلاف هذه الروايات مع خروجها من مشكاة واحدة، قال الشافعي - رحمه الله -: "ولم نجد عنه حديثين مختلفين إلا ولهما مخرج أو على أحدهما دلالة بأخذ ما وصفت: إما بموافقة كتاب أو غيره من سنته أو بعض الدلائل" (الشافعي، 1940م، 29/9)، فقد لجأ البوطي - رحمه الله - إلى التوافق والتآلف بين النصوص التي قد توهم التعارض فيما بينها في القضايا الفقهية؛ ليزيل بذلك الإلباس والتناقض الذي وقع فيه كثير من الكتاب والباحثين عند طرحهم لهذه القضايا، منها: الآيات التي تأمر بقتال المشركين من غير سبب، والآيات الأخرى التي

لا تنهى عن البر بهم والإحسان إليهم، واستحارتم إن هم طلبوا ذلك، فمن الأول: قوله تعالى: {فَإِذَا أَسْلَخَ الْأَشْهُرَ الْحُرْمَ فَاقْتُلُوا الْمُشْرِكِينَ حَيْثُ وَجَدْتُمُوهُمْ وَخُذُوهُمْ وَأَخْضِرُواهُمْ وَأَقْعِدُوا لَهُمْ كُلَّ مَرْصَدٍ فَإِن تَأْوُوا فَأَاقِمُوا الصَّلَاةَ وَآتُوا الزَّكَاةَ فَخَلُّوا سَبِيلَهُمْ إِنَّ اللَّهَ غَفُورٌ رَحِيمٌ} [التوبة، 29/9]، وأمثالها، ومن الثانية: قوله: {لَا يَنْهَاكُمُ اللَّهُ عَنِ الَّذِينَ لَمْ يُقَاتِلُوكُمْ فِي الدِّينِ وَلَمْ يُخْرِجُوكُم مِّن دِيَارِكُمْ أَن تَبَرُّوهُمْ وَتُقْسِطُوا إِلَيْهِمْ إِنَّ اللَّهَ يُحِبُّ الْمُقْسِطِينَ} إِنَّمَا يَنْهَاكُمُ اللَّهُ عَنِ الَّذِينَ قَاتَلُوكُمْ فِي الدِّينِ وَأَخْرَجُوكُم مِّن دِيَارِكُمْ وَظَاهَرُوا عَلَىٰ إِخْرَاجِكُمْ أَن تَوَلَّوهُمْ وَمَنْ يَتَوَلَّهُمْ فَأُولَٰئِكَ هُمُ الظَّالِمُونَ} [الممتحنة، 98/60] وبعد التحقيق والتدقيق والمناقشة لآراء الفقهاء وأدلتهم فيما ذهبوا إليه، رأى البوطي - رحمه الله - أن سبيل التوفيق بينها هو ترجيح بأن علة القتال هو الحرابة كما ذهب إليه جمهور الفقهاء خلافاً لأظهر الأقوال للشافعي والظاهرية وابن حزم الذين قالوا: إنه الكفر؛ فيكون معاملة الكفر: بالعدوة والحوار والتبليغ والكلمة الحسنة، ومعاملة الحرابة: بالقتال ورد الاعتداء (البوطي، 1993م، 94-107). ومن التعارض الذي قد وقع بين الكتاب والسنة في الظاهر، بين قوله تعالى: { وَلَا تَقْرَبُوا مَالَ الْيَتِيمِ إِلَّا بِالَّتِي هِيَ أَحْسَنُ حَتَّىٰ يَبْلُغَ أَشُدَّهُ } [الأنعام، 6/152] ومن السنة: أن رسول الله - صلى الله عليه وسلم - اشترى مريداً من غلامين يتيمين كانا في كفالة أسعد بن زرارة - رضي الله - عنه فسام رسول الله - صلى الله عليه وسلم - فيه: فقالا: بل نهبه لك يا رسول الله، فأبى رسول الله - صلى الله عليه وسلم - حتى ابتاعه منهما بعشرة دنانير (بخاري، 1422هـ، 60/5)، وفي التوفيق بينهما قال: إنه يمكن أن يجاب عنه بجوابين: أحدهما: ما جاء في رواية أخرى أن النبي - صلى الله عليه وسلم - كتم عمهما الذي كانا في كفالته وابتاعه منهما بواسطته. ثانيهما: اشترى رسول الله - صلى الله عليه وسلم - الأرض عليهما وسلم - كتم عمهما الذي كانا في كفالته وابتاعه منهما بواسطته. المسلمين (البوطي، 1968م، ص215). ومن التعارض بين مجموع أحاديث تنهى عن عزل الرجل ماء عن زوجته، وأخرى تدل على الجواز، فذكر أوجه التوافق بين المجموعتين، واختار ما هو أقرب الوجوه إلى القواعد وأوفقها مع السنة، وأن غاية الأمر أن أحاديث النهي تدل على الكراهة التنزيهية، والأخرى تدل على أصل الجواز، فانتفى التعارض وموجب الشذوذ أو الضعف (البوطي، 1976م، ص18-22). هذا وغيرها من الأمثلة التي يطول ذكرها في توافق البوطي - رحمه الله - بين الأدلة الشرعية المتعارضة في الظاهر، وكيف أنه انتهج طريق تفسير النصوص القرآنية بالقرآن حسب قواعد تفسير النصوص، أو تفسيرها بالسنة وأقوال الصحابة والأئمة الأعلام؛ لإزالة عما قد يتعرض ذلك من الالتباس والإيهام.

المرحلة السادسة: مراعاة ما ينتاب الأحكام من عوارض

النصوص الشرعية المتمثلة في كل من الكتاب والسنة والقياس وهي الأدلة الإجمالية التي يلجأ إليها الباحث لمعرفة حكم المسألة المراد بحثها، وعلى الترتيب الذي ذكر، ولكن قد ينتابها بعض العوارض أو الأدلة التي أقرتها الشريعة وأرشدت إلى اعتبارها والرجوع إليها وتطبيقها عند استنباط الأحكام، وهي كثيرة منها: المصالح المرسلة، وسد الذرائع، والعرف، والاستصحاب، وهي أقرب إلى كونها ضوابط كلية يراعيها الفقيه المجتهد عند البحث والاستنباط (الطرابلسي، 2010م، 87-91). وعند تدقيق النظر والبحث فيما كتبه البوطي - رحمه الله - من الأبحاث والمسائل الفقهية والأصولية، نرى أنه اعتمد على هذه الأدلة أو الضوابط المختلفة في استنباط الأحكام والاستدلال بها، نذكر مثلاً واحداً على كل ضابط، فيما استدلل بها البوطي - رحمه الله - ونلخصه قدر الإمكان،

فمن الأحكام التي اعتمد فيها على المصالح المرسله، مصلحة دراسة علوم العربية، والعلوم الأخرى كفن الجرح والتعديل وعلم الأصول، والمنطق والفلسفة، وفرض الدولة ضرائب على الشعب لتفني مجاحات الجيش وسد الثغور، وهذه المصالح ظهرت بعد عصر النبوة، وليس لها شاهد من الاعتبار أو الإلغاء، ولكنها تدخل ضمن مقصد من مقاصد الشريعة (البوطي، 1966م، ص351،350) و(البوطي، 2016م، 81،80). ومن أمثلة الاستحسان التي ذكرها للحنفية هي قولهم بجواز عقد السلم مع أنه داخل في عموم بيع الإنسان ما ليس عنده، وصحة عقد الاستصناع مع وجود الغرر فيه بسبب الجهل ويدخل تحت بيع المعلوم، وقول الرجل: مالي صدقة على المساكين، واقتصار إزامه على دفع مال الزكاة فقط استحساناً (البوطي، 1966م، 239-244). ومن أمثلة التطبيقية في استدلال البوطي - رحمه الله - بقول الصحابي أو مذهبه ما ذكره في حكم مسألة: الإقامة والتجنيس في دار الكفر، وأن الأصل الإقامة والاستيطان في أي بقعة من الأرض هي الإباحة الأصلية، ثم يتغير الحكم وفق الموجبات الطارئة ولما تقتضيه القواعد الفقهية الأخرى، وذكر عند ذلك قاعدة فقهية وقال: ومصادق هذه الأدلة في حياة أصحاب رسول الله وأعمالهم فهي: أن الصحابة - رضوان الله عليهم - لم يحبسوا أنفسهم في المدينة المنورة، لكنهم انتشروا في ربوع الأرض حتى في ديار الكفر والحرب، وكان دافعهم هو القيام بواجب الدعوة إلى دين الله، ثم رعاية مصالحهم الدنيوية، فالقوافل بين الشام والحجاز لم تنقطع، والبعثات التي كانت يوجهها رسول الله - عليه الصلاة والسلام - لمختلف مصالح الإسلامية، منها بعثة عروة بن مسعود وغيد بن سلمة إلى أطراف اليمن، وكانت دار كفر آنذاك، ليتعلموا صناعة الدبابات والمجانيق والضبور، وغير ذلك من الوقائع الكثيرة (البوطي، 1992م، 1/93-91). ومن الأحكام التي استند عليها البوطي - رحمه الله - في استدلاله على العرف الخاص بأهل حرفة معينة حق الاسم التجاري، وهل يعتبر حقاً شرعياً، فيكتسب صاحبه اختصاص حاجز شرعاً، وبذلك يستأثر بهذا الحق؛ وبناء على العرف التجاري الدارج، فإن الاسم التجاري رمز تعريف بضاعة انفراد بصنعتها صاحبها؛ لذا اقتضى هذا العرف أن هذا الشعار الذي يعتمد صاحبه لبضاعته حقاً مكتسباً له لا حق لغيره فيه، فإذا كان هذا هو العرف التجاري، فإنه يكون بدوره مصدراً لثبوت معنى الحق الشرعي، فالنتيجة: أن الاسم التجاري حق تتعلق به مصلحة عائدة لصاحب السلعة ويعطيه منية الحصر والاختصاص (البوطي، 1992م، 1/93-91). ومن الأحكام التي استند في استدلالها إلى سد الذرائع: حكم إسقاط الحمل المتكون من الزنا، رأى حرمة الإجهاض من حمل سفاح بأدلة عدة منها: أن في القول بجواز إسقاطه مناقضة صريحة لقاعدة سد الذرائع؛ لأن من أهم أسباب التي تمنع المرأة من الزنا هو الحمل، فبه يكشف الستر، ويتنبه الناس إلى فعلتها، ويترك لها آثاراً طيلة حياتها؛ فإن لم تردعها الخشية من الله - تعالى -، منعتها هذه الفضيحة، أما إذا وجدت سبيلاً شرعياً للتخلص من حملها، ومن فضيحتها بفتوى تُضع بين يديها، وتُزال بها تلك العقبة التي كانت تمنعها من الفاحشة، وتفتح أبواب الذريعة أمامها سهلة مسورة؛ فهذا مما يخالف دين الله وشرعه وحكمته في قانونه المرسوم في رعاية المقاصد والوسائل. فهذه مفسدة راجحة على مصلحة مقطوعة الوقوع أو غالبية الوقوع التي أجمع الأمة على سدها من الذرائع (البوطي، 1976م، 96-98).

المرحلة السابعة: استصحاب الحكم الأصلي للأشياء

وهذه هي المرحلة الأخيرة التي يلجأ إليها المجتهد لمعرفة الحكم الشرعي في أي مسألة، وذلك إذا لم يجد دليلاً من الأدلة التي سبق ذكرها، وهما استصحاب الحكم الأصلي للأشياء. والأصل في الأشياء: الإباحة في المنافع، والحرمة في المضار، أي يقضي الفقيه بذلك استمرار الحكم الثابت بالدليل العام القاضي بإباحة المنافع وحظر المضار (الطرابلسي، 2010م، 92، 91). ومن الأحكام التي استدل البوطي - رحمه الله - باستصحاب الحال، وهي كثيرة نذكر منها: رأيه في حكم الموت الدماغية أنه لا يعتبر موتاً حقيقياً، وإنما هو نذير موت حقيقي، وكان فيما استند إليه من الأدلة قاعدة الحكم باستصحاب الأصل وهو ما يعبر عنه بقولهم: "الأصل بقاء ما كان على ما كان" وأنها تقتضي القول باستمرار الحياة، وأقوى من مستند الدلالة الطبية القائل بوقوع الموت الحقيقي (البوطي، 1992م، 144/2). وفي حكم الإقامة والتنجيس في دار الكفر ذكر قواعد فقهية للاعتماد عليها من خلال بيانه هذه الأحكام منها قاعدة: "الأصل في الأشياء الإباحة" (البوطي، 1992م، 185/1-208).

الخاتمة

أ. رأى الباحث في ثنايا هذه المقالة كيف التزم المسلمون الأوائل بمنهج علمي خاص بهم لمعرفة الحقيقة هو: "إن كنت ناقلاً فالصحة، أو مدعياً فالدليل" فالإثبات صحة نقل الخبر ظهر مصطلح الحديث وفن الجرح والتعديل وتراجم الرجال، ومجموعه تكوّن ميزاناً علمياً دقيقاً لمعرفة صحيح الخبر من ضعيفه، وإثبات الدعوى التي تتعلق بالأمر المحسوسة المادية فهي تحتاج إلى براهين وشواهد من الحواس الخمس، أما التي تتعلق بالغيبيات فمرجع صدقه أو كذبه الخبر الصادق من الله - تعالى - أو رسوله، وإن لم يوجد فيه خبر صادق انحصر معرفته إلى النظر العقلي ومسالكه المشهورة.

ب. لقد أثبتت هذه الدراسة أن العقل الفقهي منذ فجر وجوده قد التزم بخطوات منهج البحث العلمي في البحث والاستنباط، وكذلك التزم به الفقهاء المعاصرون على سبيل المثال الدكتور محمد سعيد رمضان البوطي، الذي سار على هذه الخطوات في كافة أبحاثه ومسائله التي عرضها في ساحة البحث والنقاش، ومن هذه الخطوات:

1. تأكده من عدم وجود إجماع في المسألة التي يريد معرفة حكم الشرعي لها: فهو لا يألوا جهداً في تحقيق وإثبات الإجماع أو مدى اتفاق كلمة الأئمة حتى ولو في أضيق جزئياتها، أو اختلافهم فيها ومناقشتهم، أو نقض الدعوى التي يدعي أصحابها حصول الإجماع فيها.
2. جمعه للنصوص الشرعية والتحقق من صحتها من خلال ذكر أدلة تلك المسألة وما يدور حولها من نصوص شرعية قرآنية كانت أو نبوية، أو من القواعد الفقهية وضوابطها، التي تتعلق بالمسألة، بعد تحققه من صحة الأحاديث وتخريجها، والميزان العلمي الذي اتبعه في الأخذ والقبول أو الترك والرفض، إنما هو صحة السند أو عدم صحته.

3. استنباطه الأحكام من النصوص مراعيًا قواعد تفسير النصوص، وهذه القواعد لباب المنهج الذي سار عليه السلف من الصحابة والتابعين وهو الذي احتكموا إليه في تفسيرهم النصوص وتأويلها، ورسموه لنا بالتطبيق العملي لهذا المنهج وبنوه لنا أصوله وقواعده ودرّبونا على كيفية استنباط المبادئ والأحكام بموجبها.
4. الحمل على النصوص وذلك عندما لا يوجد نص في المسألة التي يبحث فيها- المجتهد- يلجأ إلى ما هو في قوة النص وهو القياس؛ فيلحق بالحكم ما لم ينص عليه الشارع بما نص عليه لاجتماعهما في نفس العلة.
5. دفع التعارض بين الأدلة التي قد توهم-في الظاهر-ذلك؛ ليزيل الإلباس والتناقض الذي وقع فيه كثير من الكتاب والباحثين عند طرحهم لهذه القضايا، باتباعه منهج قواعد تفسير النصوص.
6. مراعاة ما ينتاب الأحكام من العوارض، التي أقرتها الشريعة وأرشدت إلى الرجوع- المجتهد- إليها عند الاستنباط، كالمصالح المرسلّة وسد الذرائع والعرف والاستحسان.
7. استصحاب الحكم الأصلي للأشياء، عندما لا يرى- المجتهد- دليلاً من الأدلة الشرعية المتفق عليها المتمثلة في الكتاب والسنة والإجماع والقياس.
- هـ. تبين من خلال البحث والتمحيص فيما سبق: أن العقلية الفقهية سارت على خطوات المنهج والبحث العلمي الموضوعي، وتبين مدى الافتراء الذي جرى على ألسنة بعض من كتب في نقد العقل الفقهي واتهامه بالوهم.

المصادر والمراجع

- إبراهيم وآخرون، إبراهيم مصطفى وأحمد الزيات وحامد عبد القادر ومحمد النجار. (بدون ت). المعجم الوسيط. بدون ط. دار الدعوة. بيروت.
- ابن تيمية، أحمد بن عبد الحلیم. (1995). مجموع الفتاوى. ت: عبد الرحمن بن محمد بن قاسم. بدون ط. مجمع الملك فهد لطباعة المصحف الشريف. المدينة المنورة.
- ابن كثير، أبو الفداء إسماعيل بن عمر القرشي البصري ثم الدمشقي. (1319هـ). تفسير القرآن العظيم. ط1. ت: محمد حسين شمس الدين. دار الكتب العلمية. بيروت.
- البخاري، محمد بن إسماعيل بن إبراهيم بن المغيرة. (1422هـ). الجامع المسند الصحيح، ت: محمد زهير الناصر. ط1. دار طوق النجاة. بيروت.
- بدوي، عبد الرحمن. (1977م). مناهج البحث العلمي. ط3. وكالة المطبوعات. الكويت.
- البوطي، محمد سعيد رمضان. (1991م). أصول الفقه مباحث الكتاب والسنة. ط4. منشورات جامعة دمشق.
- البوطي. محمد سعيد رمضان. (1993م). الجهاد في الإسلام. ط1. دار الفكر. دمشق.
- البوطي. محمد سعيد رمضان. (1999م). قضايا فقهية معاصرة. ط1. دار الفارابي. دمشق.
- البوطي. محمد سعيد رمضان. (1981م). محاضرات في الفقه المقارن. ط2. دار الفكر. دمشق.
- البوطي. محمد سعيد رمضان. (1976م). مسألة تحديد النسل. ط2. دار الفارابي. دمشق.
- البوطي. محمد سعيد رمضان. (1992م). قضايا فقهية معاصرة. ط4. دار الفارابي. دمشق.
- البوطي. محمد سعيد رمضان. (2020م). السلفية مرحلة زمنية مباركة لا مذهب إسلامي. ط14. دار الفكر. دمشق.

- البوطي. محمد سعيد رمضان. (2017م). الشورى في الإسلام. ط1. دار الفكر. دمشق.
- البوطي. محمد سعيد رمضان. (1966م). ضوابط المصلحة في الشريعة الإسلامية. ط1. المكتبة الأموية. دمشق.
- البوطي. محمد سعيد رمضان. (1968م). فقه السيرة. ط2. دار الفكر. دمشق.
- البوطي. محمد سعيد رمضان. (2016م). تقضايا الساحة. ط1. دار الفكر. دمشق.
- البوطي. محمد سعيد رمضان. (1982م). كبرى اليقينيات الكونية وجود الخالق ووظيفة المخلوق. ط8. دار الفكر. دمشق.
- البوطي. محمد سعيد رمضان. (2005م). اللامذهبية أخطر بدعة تحمّد الشريعة الإسلامية، دار الفارابي. طبعة جديدة. دمشق.
- البوطي. محمد سعيد رمضان. (بدون ت). هنا والدي. بدون ط. دار الفكر. دمشق.
- الجوهري، أبو نصر إسماعيل بن حماد الجوهري الفارابي. (1987م). الصحاح تاج اللغة وصحاح العربية. ط4. ت: أحمد عبد الغفور عطار. دار العلم للملايين. بيروت.
- الزحيلي، وهبة. (2002م). علماء مكرمون محمد سعيد رمضان البوطي بحوث ومقالات مهدات إليه. ط1. دار الفكر. دمشق.
- الزيلعي، عبد الله بن يوسف بن محمد. (1414هـ). تخريج الأحاديث والآثار الواقعة في تفسير الكشاف للزمخشري. ط1. ت: عبد الله السعد. دار ابن خزيمة. الرياض.
- السمعاني، أبو المظفر منصور بن محمد بن عبد الجبار. (1999). تواطع الأدلة في الأصول. ط1. ت: محمد حسن محمد. دار الكتب العلمية. بيروت.
- السيوطي، جلال الدين عبد الرحمن بن أبي بكر. (بدون ت). الدرر المنتشرة في الأحاديث المشتهرة. بدون ط. ت: محمد الصباغ. عمادة شؤون المكتبات. جامعة الملك سعود. الرياض.
- الشافعي، محمد بن إدريس بن العباس بن عثمان بن شافع. (1940م). الرسالة. ط1. ت: أحمد شاكر. مكتبة الحلبي. القاهرة.
- الشوكاني، محمد بن علي بن محمد بن عبد الله. (1999م). إرشاد الفحول إلى تحقيق الحق من علم الأصول. ط1. ت: أحمد عناية. دار الكتاب العربي. بيروت.
- الطرابلسي، مصطفى بشير. (2010م). منهج البحث والفتوى في الفقه الإسلامي بين الانضباط واضطراب المعاصرين السيد سابق والأستاذ القرضاوي نموذجاً. ط1. دار الفتح. عمان.
- موقع نسيم الشام، نبذة عن حياة العلامة محمد سعيد رمضان البوطي. كان تحت إشراف البوطي - رحمه الله -

<https://www.google.com.tr>

Kaynakça

- İbrahim ve Âharûn, İbrahim Mustafa, Ahmed ez-Zeyyât, Hâmid Abdülkadir, Muhammed en-Neccâr. (ts). *el-Mu'cemu'l-Vasît*. Beyrut: Dâru'd-Da've.
- İbn Teymiyye, Ahmed b. Abdülhalim. (1995). *Mecmû'u'l-Fetâvâ*. thk: Abdurrahman b. Muhammed b. Kasım. el-Medînetu'l-

- Münevvere: Mecma‘ul-Melik Fahd li Tibâ‘ati‘l-Mushafi‘ş-Şerîf.
- İbn Kesir, Ebu‘l-Fidâ’ İsmail b. İbrahim b. Ömer el-Kuraşî el-Basrî. (h. 1319) *et-Tefsîru‘l-Kur‘ani‘-‘Azîm*. thk: Muhammed Hüseyin Şemseddîn, Beyrut: Dâru‘l-Kutubi‘l-‘İlmiyye.
- el-Buhârî, Muhammed b. İsmail b. İbrahim b. el-Muğîre. (h. 1422). *el-Câm‘u‘l-Musnedi‘s-Sahîh*. thk: Muhammed Züheyr en-Nâsır, Beyrut: Dâru Tavki‘n-Necât.
- el-Bûtî, Muhammed Sait Ramazan. (1991). *Usûlu‘l-Fıkhi Mebâhisi‘l-Kitâbive‘s-Sunne*. Dımaşk: Menşûrâtu Câmî‘ati Dımaşk.
- el-Bûtî, Muhammed Sait Ramazan. (1993) *el-Cihâdfi‘l-İslâm*. Dımaşk: Dâru‘l-Fikr.
- el-Bûtî, Muhammed Sait Ramazan. (1999). *Kadâyâ Fıkhiyye Mu‘âsıra*. Dımaşk: Dâru‘l-Fârâbî.
- el-Bûtî, Muhammed Sait Ramazan. (1981). *Muhâdarât fi‘l-Fıkhi‘l-Mukâran*. Dımaşk: Dâru‘l-Fikri.
- el-Bûtî, Muhammed Sait Ramazan. (1976). *Mes‘eletu Tahdîdi‘n-Nesl*. Dımaşk: Dâru‘l-Fârâbî.
- el-Bûtî, Muhammed Sait Ramazan. (1992). *Kadâyâ Fıkhiyye Mu‘âsıra*. Dımaşk: Dâru‘l-Fârâbî.
- el-Bûtî, Muhammed Sait Ramazan. (2010). *es-Selefiyye Merheletun Zemeniyyetun Mubâreketun lâ Mezhebun İslâmî*. Dımaşk: Dâru‘l-Fikr.
- el-Bûtî, Muhammed Sait Ramazan. (2017). *eş-Şûrâ fi‘l-İslâm*. Dımaşk: Dâru‘l-Fikr.
- el-Bûtî, Muhammed Sait Ramazan. (1966). *Davâbitu‘l-Maslahafi‘ş-Şerî‘ati‘l-İslâmiyye*. Dımaşk: el-Mektebetu‘l-Umeviyye.
- el-Bûtî, Muhammed Sait Ramazan. (1968). *Fıkhu‘s-Sîre*. Dımaşk: Dâru‘l-Fikr.
- el-Bûtî, Muhammed Sait Ramazan. (2016). *Kadâyâ‘s-Sâhine*. Dımaşk: Dâru‘l-Fikr.
- el-Bûtî, Muhammed Sait Ramazan. (1982). *Kubrâ‘l-Yakîniyyâti‘l-Kevniyye: Vucûdu‘l-Hâlık ve Vazîfetu‘l-Mahlûk*. Dımaşk: Dâru‘l-Fikr.
- el-Bûtî, Muhammed Sait Ramazan. (2005). *el-Lâmezhebiyye Ahtaru Bid‘atin Tuheddidu eş-Şerî‘ate‘l-İslâmiyye*. Dımaşk: Dâru‘l-Fârâbî.
- el-Bûtî, Muhammed Sait Ramazan. (ts). *Hâzâ Vâlidî*. Dımaşk: Dâru‘l-Fikr.
- el-Cevherî, Ebû Nasr İsmail b. Hammâd el-Cevherî el-Fârâbî. (1987). *es-Sihâh Tâcu‘l-Luğa ve Sihâhu‘l-‘Arabiyye*. Ahmed Abdulğaffûr ‘Attâr. Beyrut: Dâru‘l-‘İlmi li‘l-Melâyîn.

- ez-Zuhaylî, Vehbe. (2002). *‘Ulemâu Mukerremûn Muhammed Sait Ramazan el-Bûtî Buhûs ve Makâlât Muhdâtun ileyh*. Dımaşk: Dâru’l-Fikr.
- ez-Zeyle‘î, Abdullah b. Yusuf b. Muhammed. (1414). *Tahrîcu’l-Ehâdîs ve’l-Âsârî’l-Vâki‘a fî Tefsîri’l-Kâşif li’z-Zemahşerî*. thk: Abdullah es-Sa‘d, Riyad: Dâru İbni Huzeyme.
- es-Sem‘ânî, Ebu’l-Muzaffer Mansur b. Muhammed b. Abdülcebbar. (1999). *Kavâti‘u’l-Edillefi’l-Usûl*. thk: Muhammed Hasan Muhammed, Beyrut: Dâru’l-Kutubi’l-‘İlmiyye.
- es-Suyûtî, Celalettin Abdurrahman b. Ebî Bekr (ts). *ed-Duraru’l-Muntəsirefi’l-Ehâdîsi’l-Muştehire*. (ts). Muhammed es-Sibâğ, ‘Îmâdetu Şuûni’l-Mektebât, Câmi‘atu el-Melik Su‘ûd, Riyad.
- eş-Şâfi‘î, Muhammed b. İdris b. el-‘Abbâs b. Osman b. Şâfi‘. (1994). *er-Risâle*. thk: Ahmed Şakir, Mısır: Mektebetu’l-Halebî.
- eş-Şevkânî, Muhammed b. Ali b. Muhammed b. Abdullah. (1999). *İrşâdu’l-Fuhûl ilâ Tahkîki’l-Hak min ‘İlmi’l-Usûl*. thk: Ahmed ‘Înâye, Beyrut: Dâru’l-Kitâbi’l-‘Arabî.
- et-Trâblusî, Mustafâ Beşir. (2010). *Menhacu’l-Bahsi ve’l-Fetvâ fi’l-Fıkhî’l-İslâmî, beyne’l-İndibât ve’d-Tirâbi’l-Mu‘âsirîn es-Seyyid Sâbık ve’l-Ustâz el-Kardâvî Nemûzecen*. Amman: Dâru’l-Feth.
- Mevki‘u Nesîmu’ş-Şâm. *Nubzetun ‘an Hayâti el-‘Allâme Muhammed Sait Ramazan el-Bûtî*. <http://www.google.com.tr>.

Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi,
The Journal of Social Sciences Institute
Yıl/Year: 2018 – Kış / Winter
Sayı/Issue: 42 - Sayfa / Page: 305-320
ISSN: 1302-6879 VAN/TURKEY

Makale Bilgisi / Article Info
Geliş/Received: 03.10.2018
Kabul/Accepted: 23.11.2018
Araştırma Makalesi / Research Article

LİTERATÜRDE MEŞHUR OLAN NİYET HADİSİNİN İSLAM HUKUKU AÇISINDAN EHEMMİYETİ

THE SIGNIFICANCE OF HADITH OF INTENTION THAT IS FAMOUS IN LITERATURE IN TERMS OF ISLAMIC LAW

Medeni ŞAVLI

Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi
Sosyal Bilimler Enstitüsü
Temel İslam Bilimleri ABD
Doktora Öğrencisi
ezka_626@hotmail.com

Öz

Hz. Muhammed (sav)’in irat ettiği sözler cevâmiu’l-kelim özelliğini taşırdı. Az lafızla çok manayı ihtiva eden sözlerinden biri de niyet hadisidir. “Niyet Hadisi” adı altında meşhur olan Rasulullah’ın “Ameller niyetlere göredir” ifadesi, İslam hukukunda önemli bir kaynaklık teşkil eder. Tüm ibadet ve hukuki işlemlere kaynaklık eden bu hadisin önemi ve temel teşkil etme özelliği niyet gibi ehemmiyetli bir vasfa sahip olmasıdır. Bu bağlamda İslam âlimleri mezkûr hadisten İslam Hukuk Felsefesini oluşturan üç tane külli kaide çıkarmışlardır. Özellikle İslam hukukunun ibadet alanı geçerlilik konusunda tamamıyla niyete bağlıdır. Yapılan amellerin manevi bir kimlik kazanması için niyet şarttır.

Taşıdığı ehemmiyet perspektifinden bakıldığında, niyet ibadetlerin özünü ve ana temasını oluşturur. Bu anlamda niyetin büyük bir önem arz ettiği ve ibadetlerin temel ölçütü sayıldığı kuşkusuzdur. Tüm hukuki alanlarda olduğu gibi ibadetlerde de bir mes’elenin ağırlığı ayet ve hadis kriterlerine göre anlaşılır ve anlam kazanır. Biz de bu makalede bir ibadet olarak niyet konusunu hadis açısından değerlendirmeye tabi tutmak istiyoruz. Çalışmamız bir makaleden ibaret olduğu için konu ile ilgili bütün hadisleri

ele almak mümkün değildir. Dolayısıyla bu konuda -özellikle hadislerin ser levhası sayılan- niyet hadisini ele almaya çalışacağız.

Anahtar Kelimeler: Niyet, ibadet, hadis, kaide, hukuk.

Abstract

The words uttered by Prophet Mohammed (pbuh) had the feature of being succinct. One of his words that contained much meaning with few words was the hadith of intention. The hadith “actions are according to intentions” constitutes an important source in Islamic law. This hadith, which is a source of all worships and legal actions, has a preeminent importance as having substantial feature like intention. In this sense, Islamic scholars have deduced three general principles that constitute the philosophy of Islamic law. In particular, the validity of the field of worship of Islamic law completely depends on the intention. Intention is essential for actions to get spiritual identity.

When viewed from the magnitude perspective, it forms the main theme and essence of worships. In this term, it is undoubtful that will is of great importance and is main criterion of worships. As in all lawful fields, magnitude of an issue is understood according to criterion of verse of Koran and the prophet Mohammad’s sayings in worship and it gains meaning. In this article, we want to evaluate the will matter as a worship in terms of the prophet Mohammad’s sayings. As our study is limited to one single article, dealing with all prophet Mohammad’s sayings is not possible. Thus, we will try to study hadith of intention, especially regarded as heading of the prophet Mohammad’s sayings.

Keywords: Intention, Hadith, Worship, Principles, Law.

Giriş

Hadis, literatürde Rasulullah (sav)’in söz, fiil ve takrirlerinden ibaret olan yazılı metinler anlamına gelmektedir. (İbn Hacer, 1997: 725; Teftezânî, ts., II, 3; Tahhan, 1984: 15). Özel ve dar anlamda, “peygamber sözü”ne de hadis denir. (Çakan, 1974: 13). Hadis, İslam hukuku kaynakları arasında değer açısından Kur’ân-ı Kerim’den sonra ikinci sırada yer almaktadır. Hz. Peygamber (sav)’e nispeti sabit ve sahih olan hadisin kaynak değeri ve ona göre amel etme vücutiyeti noktasında bütün müçtehitler ittifak etmişlerdir. (Şaban, 1996: 79). Kur’ân-ı Kerim’in birinci muhatabı ve örnek uygulayıcısı elbette Hz. Peygamber (sav)’dir. Furû’u fikhın tüm alanlarında örnek uygulamaları, konu ile ilgili söylemleri ve onayları mevcuttur. Bu anlamda İslami hayatın akışı ve dinamizmi sünnetin varlığına bağlıdır. Furû fikh alanında önemli bir yer tutan niyet ibadetinin kaynağı da hadistir. Hadisin niyet konusundaki rolü büyük bir ehemmiyet arz etmektedir. Niyet ise İslam fakihleri tarafından tüm ibadetlerin temel kriteri olarak addedilmektedir.

İslâm dininde niyet, yüklenmiş olduğu anlam ve rol itibariyle diğer ibadetlerin ruhunu teşkil etmektedir. İbadetlerin geçerliliği için en önemli şartlardan biri de niyet kabul edilir. Niyet, İslam ibadet fihhında büyük bir önem taşımaktadır. Haddizatında mezheplere göre niyet, ibadetlerde ya şarttır ya da bizzat ibadetlerin rüknü sayılır. Bu itibarla İslam âlimlerinin ortak görüşüne göre niyetsiz yapılan bir ibadet sahih olmaz (İbn Nüceym, 1983:17; Karâfî, 1994: 235; Şîrbînî, 2006: I, 148; İbn Kudâme, 1968: III, 91).

1. Literatürde Meşhur Olan Niyet Hadisi

Yukarıda belirtildiği üzere büyük bir ehemmiyete sahip olan ve ibadet olarak kabul edilen niyet (Buhûfî, 2010: I, 85, Sübkî, 1991: 54; el-Bürnu, 1996: 131), sünnette de büyük bir önem arz eder. Rasulullah (sav) veciz ve etkili bir ifade ile yapılan amellerin niyete göre değer kazanacağını şu şekilde dile getirmiştir: *“Ameller niyetlere göredir. Herkese niyet ettiği şey vardır. Kimin hicreti Allah’a ve Rasulüne ise, onun hicreti Allah ve Rasulünedir. Kimin hicreti de elde edeceği bir dünyalığa veya evleneceği bir kadına ise, onun hicreti de o hicret ettiği şeydir.”* (Buhârî, “Bedü'l-Vahiy”, (1;1), I, 7; Müslim, “İmarat”, (45;1907), III, 1515; Ebû Davud, “Talak”, (13;2201), II, 262; Nesai, “Taharet”, (1;75), I, 58). Bûharî, daha sonra kitabının muhtelif yerlerinde yedi mevzûda aynı hadisi zikretmektedir. İmâm Şâfî'nin, fikhın yetmiş konusunun bu hadisi-i şerifle bağlantılı olduğunu söylediği rivayet edilmektedir. İmâm Şâfî dâhil birçok İslâm âlimi bu hadisi İslâm'ın üçte biri, bazıları ise dörtte biri olarak değerlendirmişlerdir. Te'lif edilecek her kitabın başlangıcında bu hadisin konulması gerektiğini önemle beyân edenler de olmuştur. (Nevevî, h. 1392: XIII, 53-54; İbn Hacer, h. 1379: I, 11). Yapılan bir amelin manevi değeri ve geçerliliği niyete bağlıdır. Dolayısıyla niyete bu kadar önem verilmesi yerindedir.

İslâm âlimleri, Resûlullah (sav)'in hâdislerinin içinde niyet hâdisinden daha câmi, anlam açısından daha zengin ve daha faydalı bir hâdisin olmadığını dile getirmişlerdir. Âlimler, yine bu hâdisin ilmin üçte birini teşkil ettiğini söylemiş ve bu konuda ittifak etmişlerdir. Beyhakî (ö. 458/1066), bu hâdisin ilmin üçte birini teşkil ettiğini şuna bağlamıştır: Kulun kazancı; kalbi, dili ve organlarıyla mümkün olur. Netice itibariyle niyet de bu yapının üçüncü kısmını oluşturur. Dolayısıyla tercih bakımından niyetin en üstün etken olarak kabul edildiğini ortaya koyar. Bunun gerekçesi ise âlimlerin niyetin başka bir şeye muhtaç olmadan, müstakil bir ibadet olduğunu göstermeleridir. Çünkü diğer ibadetlerin varlığı ve geçerliliği niyete bağlıdır. Bundan dolayı, Rasulullah (sav): *“ Mü'mînin niyeti*

amelinden hayırlıdır.” (Beyhakî, *Şuubu'l-İman*, “*İhlâsu'l-Amel*”, (45; 6446), IX, 176; Taberanî, *el-Mu'cemü'l-Kebir*, Hadis no: 2400, XI, 390) demiştir. Ahmet b. Hanbel (ö. 241/855) ise “bu hâdis ilmin üçte birini kapsamaktadır,” derken şunu kastetmiştir: Metodolojik olarak hükümlerin dayandığı üç tane kaide vardır. Bu üç kaideden birini de niyet teşkil eder. İslâmî usullerin dayandığı üç kaideyi ise şöyle sıralar: (Süyûtî, 1990: 20; Sübkî, 1991: 54).

1. “*Ameller niyetlere göredir.*(Buhârî, “*Bedü'l-Vahiy*” (1;1) I, 7; Beyhakî, “*Şuubu'l-İman*”, “*İhlâsu'l-Amel*”, (45; 6419), IX, 160).
2. “*Her kim bizim şu işimizde (dinimizde) ondan olmayan bir şey ihdâs (icâd) ederse o (icâd) reddedilmiştir.*” (Müslim, “*Akdiye*”, (18; 1718), III, 1343).
3. “*Şurası muhakkak ki haramlar da apaçık bellidir, helâller de apaçık bellidir.*” (Buhârî, “*İman*”, (2; 52), I, 20; Müslim, “*Müsakat*”, (22; 1599), III, 1219; Ebu Davud, “*Buyu*”, (22; 3329), III, 243).

Niyet tüm ibadetlerde farz olarak kabul edilir. Konu ile ilgili ulema arasında icma vardır. Niyetin ibadetlerdeki hükmünün temel dayanağına gelince umumiyetle Rasulullah (sav)’in niyet hadisi gösterilmiştir. Bahse konu olan hâdisin ihtiva ettiği anlam açısından meseleye bakıldığında ameller niyete tabidir. Bir olay hakkındaki hüküm niyete göre verilir. Bu münasebetle eylemde bulunan kişiye ancak niyet ettiği şey hâsıl olur (Mübârekfûrî, 2010: V, 232). Ancak Hanefîlere göre abdest ve boy abdestinde niyet farz değildir. Çünkü onlar abdest ve boy abdesti ibadet değil, vesile olarak kabul ederler. (İbn Abdin, 1992: I, 159; Tahtavî, 1997: I, 104).

Meşhur olan niyet hadisinin ehemmiyeti yukarıda anlatılanlarla sınırlı değildir elbette. Müçtehitler söz konusu hadisten İslam hukukuna kaynaklık teşkil eden üç tane külli kaide çıkarmışlardır. Şimdi bahse konu olan kaidelere geçebiliriz.

2. Niyet Hadisinden Çıkarılan Külli Kaideler

Küllî Kâide (القاعدة الكلية) şeklinde ifade edilen tamlamanın birinci kısmını oluşturan kaide (القاعدة) kelimesi, sözlükte asıl, temel ve kanun anlamlarına gelmektedir. (İbn Manzûr, h. 1414: III, 361; İsfehânî, h. 1412: 679). Kaide sözcüğü terim olarak, tüm cüzlerinin hükmünü içine alan genel kurallardır (Cürçânî, 1983:171; Erdoğan, 2005: 286). Başka bir tanıma göre; cüzlerinin çoğunu içine alan genel hüküm, (Zerka, 1938: 33) şeklinde ifade edilmiştir. İki tanım arasında

içlem ve kaplam açısından fark vardır. Şöyle ki; kaide sözcüğü birinci tanıma göre cüzlerinin tümünü, ikinci tanıma göre ise cüzlerinin bir kısmını içine alır.

3.1. Niyetsiz Sevap Olmaz/ لا ثواب الا بالنية

Fakihlerin niyet hadisinden istinbat ettikleri “Niyetsiz sevap olmaz.” kaidesince ibadetlerde ve diğer amellerde niyet gerekli görülmüştür. Daha önce geçtiği üzere bu konuda fakihler icma etmişlerdir. Ancak ibadetlerde niyetin hükmü konusunda fakihler arasında ihtilaf vardır. Cumhuru oluşturan Hanefî, Maliki, İmam Şafî'nin bir görüşü ve Hanbelîlere göre ibadetlerde niyet şarttır. Şafîlerin çoğuna göre ibadetlerde niyet rükündür. Malikilerin bir görüşüne göre niyet abdestte farzdır. (İbn Nüceym, 1983: 20-24; Hattâb, 1992: I, 230; Şirbînî, 2006: I, 148; Buhûfî, 2010: I, 85; Komisyon, ts., XXII, 62). Görüldüğü gibi fakihler özellikle ibadetlerin sıhhati ve geçerliliğini niyetin varlığına bağlamışlardır. Zira İslam'da emredilen ibadetlerin geçerlilik anahtarı ve sevap açısından değer kazanması niyete bağlıdır. Niyet ibadet kapısını açan anahtar mesabesinde kabul edilmiştir. Bu açıdan, ibadet fihhinde niyetin fonksiyonu büyük bir önem arz eder. Söylenen sözün ve yapılan eylemin ibadet değeri kazanması için niyet olmazsa olmaz addedilmiştir. Abdest, boy abdesti, teyemmüm; farz ve sünnet olan tüm namazlar, hac, umre, zekât, fitre ve diğer sadakalar, oruçlar, kurban ve nezirler, kefaretlere ve cihat gibi ibadetlerde sevabın elde edilmesi kişinin niyet ve kastına bağlanılmıştır. Bu ibadetler eğer Allah'a kurbiyet niyetiyle eda edilirlerse gayenin hasıl olacağı söylenmiştir. Bunların yanında taraflar arasındaki husumeti gidermek, sınırların korunması, şahitliğin yerine getirilmesi, takva ve iyi niyetle yapılan yeme, içme ve uyku gibi filler ile iffetini korumak için yapılan evlilik de bu baptan kabul edilmiştir. (Hısnî; 1997:209; Mevdudî, 2007: 95; Akyüz, 2008: 10).

Salt bir niyetin sevap kazandırması mümkün değildir. Niyetle beraber ihlâsın varlığı gereklidir. Yani amaç Allah Teâlâ'nın rızasını kazanmak olmalıdır. Mâûn sûresinin son dört ayeti farklı niyetlerin sonuçlarından bahseder. Bu ayetler ihlassız niyetin nasıl olumsuz sonuçların doğurmasına sebep olduğunu güzel bir şekilde ortaya koyar. Allah Teâlâ şöyle buyurur: “*Vay o namaz kılanların haline ki; onlar kıldıkları namazlardan gafildirler. Onlar namazlarında gösteriş yaparlar. En ufak bir yardımı esirgerler.*” (Mâ'ûn, 107/4-7). Bu ayetlerde davranış biçimlerinden bahsedilen kişilerin gerçek niyetleri namazı Allah'ın rızası için değil, insanlara gösteriş yapmak için kılmalarıdır. Amaç bu olunca o kimseler namazlarında gafildirler. Bu

münasebetle namazı Allah'ın hakkı için ikame etmezler. Haddizatında namazdan kasıt, sırf eda etmek değildir. İkameden kasıt namazın gerçeğini yaşamak ve onu yalnız Allah için eda etmektir. Namazı hakkı ile eda etmeyenlerin işlerinde namaz etkisini göstermez. Bu tiplmelerin en belirgin özelliklerinden biri de insan kardeşlerine yapılacak olan hayr ve iyiliği engellemeleridir. Oysa beklenen, namazın insanların kalbinde ve eylemlerinde kendisini göstermesidir. (Kutup, ts., X, 581). Yukarıdaki ayetlerde anlaşıldı ki zahiren ibadet özelliği taşıyan her amel manevi olarak ibadet değeri kazanmaz. Bu anlamda manevi değerın temel kriteri halis niyettir.

İslam hukukunun özünü anlatmaya çalışan Hanefi fakihlerin, “Niyet olmadan sevap kazanılmaz.” şeklindeki külli kaideyi ortaya koymalarındaki temel gayenin birincisi, uhrevî mükâfatın elde edilmesi için amelin mutlaka niyetle beraber olmasına işaret etmektir. İkincisi ise niyetsiz bazı amellerin geçerli olacağını fakat manevi bir karşılığının olmayacağını vurgulamaktır (Dönmez, 1991: III, 16-20). Bir amelin iyi niyetle ve Allah rızası için yapılmadığı durumda, manevi bir karşılığının olmayacağı şu ayet-i kerimede ifade edilmiştir: *“İnkâr edenlere gelince, onların amelleri, ıssız çöllerdeki serap gibidir ki susayan onu su zanneder; nihayet ona vardığında orada herhangi bir şey bulamamış, üstelik yanı başında da (inanmadığı, kendisinden sakınmadığı) Allah'ı bulmuştur; Allah ise, onun hesabını tastamam görmüştür. Allah hesabı çok çabuk görendir.”* (Nur, 24/39). Üstteki ayette anlaşılan, insanın yapmış olduğu amellere manevi değer katan yegâne amil imandır. Çünkü Allah'a iman eden kişi bütün amallerini ve faaliyetlerini üstün bir gaye için, iyi niyetle, Allah rızası için yapar. Allah'ın kanunlarına, emir ve yasaklarına uygun bir şekilde icra eder. Nihayet yaptığı her amelden dolayı ince bir hesap vereceği kaygısı ve disiplini içinde kendini sorumlu hisseder. Buna karşılık inançsız insanların faaliyetleri, bu iman ve sorumluluk disiplininden yoksun olduğundan boş, değersiz ve anlamsız bir meşguliyet yığınının ibaret olmakla sınırlı kalmaz, ayrıca sahibini ağır bir sorumluluk ve hesabın altına sokar. (Ali Özek ve dğr, 1982: 354). Bu ayet aynı zamanda “gayrimüslimler de iyilik yapıyor peki bu iyiliğın karşılığı cennet olmayacak mı?” sorusunun cevabıdır.

Amel-niyet münasebetine bakıldığında Allah Teâlâ'nın rızası gözetilmeden yapılan hiçbir davranış kıymet ve kabul görmez. Kural olarak Allah Teâlâ'nın rızasının haricinde farklı bir mülâhaza ile icra edilen bir eylem batıl olarak telâkki edilir. Dahası, batıl olan amelin her iki dünyada da semersinin olmayacağı sonucu hâsıl olmuştur. (İbn Recep, 2014, I, 61). İhlas ve iyi niyetin ruhuna göre ibadetlerin çokluğu onun geçerliliğini sağlamaz. Zira amellerin hükmü niyete

göre takdir edilir. Bu açıdan hem uhrevî hem de dünyevî olarak niyetin hükmü değerlendirmeye tabi tutulmuştur. Duruma göre, ahrete bakan yönü sevap veya ikâbı, dünyaya bakan yönü ise sıhhat ya da fesadı gerektirir. Haddizatında kişinin elde edeceği mükâfat ya da çarpıtılacağı ceza doğrudan niyet ile ilintili olduğu ifade edilmiştir (İbn Nüceym, 1983: 17).

Aslında halis bir niyet, âdetleri ibâdete, kötü şeyleri ise iyiye çevirir. Akıllı kişi yaptığı amelleri Allah Teâlâ'nın rızası için yapar. Bu bağlamda kişi camide oturup bir sonraki namazı beklerken Allah'ın rızası için niyet etmeli, hakeza çarşıya-pazara giderken de aynı düşünceyi gütmelidir. Lafzen niyet etmek emr-i bi'l-ma'rûf ve nehy-i ani'l-münker babından kabul edilmez. Genel anlamda yapılan amellerde cehren niyetin getirilmesi şart koşulmamıştır. Ayrıca samimi bir niyetle her farzdan sonra başka bir farzı beklemesi durumunda, kişinin niyetinin amelinden hayırlı olacağına işaret edilmiştir (Kastalânî, h.1323, I, 150). Bilerek ve bilinçli olarak yapılmayan, aynı zamanda Allah'ın rızası gözetilmeyen bir ibadet, mane'î açıdan değer kazanamaz. Böyle bir ibadet kulluk dairesinin dışında kalır. Mutlak anlamda bir niyetin varlığı zahiren yeterli görülse de manevi açıdan mutlaka halis sıfatını taşımalıdır. Sonuçta, ibadetler niyetsiz; niyet ise ihlassız olmaz. Buna karşılık muamelat konularında niyetin samimiyetine bakılmaz. Her halükarda niyetin dışa yansımaları hukuki sonuç doğurur.

Rasulullah (sav)'in "*Mü'minin niyeti amelinden hayırlıdır.*" anlamındaki hadisinin nasıl anlaşılması gerektiği noktasında farklı görüşler serdedilmiş ve bu hadise binaen kalp temizliğinin yeterli olacağı ve bedeni bir ibadete gerek duyulmayacağı anlamındaki bir görüşün geçerli olmayacağını söylemişlerdir. Gazzâlî (ö. 505/1111), bu hadisi yorumlarken, niyet de amel de Allah Teâlâ'nın kuldanda istediği şeyler olup her ibadetin onlarla şekillendiğini beyan eder. İkisinden de maksada katkısı ve etkisi olmakla birlikte niyetin etkisi amelinkinden fazla olduğunu söyler. Başka bir ifade ile niyet de amel de mü'minin Allah Teâlâ'ya karşı kulluğunun önemli görevlerinden biri olup aynı zamanda kulun seçimini gerektiren işlerdir. Ancak niyetin her haliyle amelden daha önemli bir nitelik taşıdığını ifade etmektedir (Gazzâlî, 1992: IV, 765). Dolayısıyla niyet, amelden daha hayırlıdır, bunun için amelsizde olsa niyet kabul edilir. Buna mukabil, niyetsiz amel kabul edilmez. İyilik yapmadan niyet etmenin bir karşılığı varken niyetsiz yapılan ibadetin karşılığı yoktur (Aynî, 2001: I, 71; Nevevî, 1929: VIII, 53). Anlaşıldığı üzere, niyetsiz yapılan bir amel manevi açıdan değersiz ve geçersizdir. Niyetin taşınması gereken en önemli vasıf ise Allah'ın rızası için yerine getirilmesidir. Çünkü

kişinin niyeti iyi olabileceği gibi kötude olabilir. Bu anlamda temel ayırıcı özellik Allah rızasıdır. Allah'ın rızası gözetilince yapılan her amel ibadet değeri kazanır. Bu samimiyetin yanında literatürde niyet eden kişinin taşıması gereken başka şartlar da vardır.¹

2.1. Bir İşten Maksât Ne İse Hüküm Ona Göredir / الأمور بمقاصدها²

Niyet hadisinden çıkarılan ikinci külli kaide “Bir işten maksât ne ise hüküm ona göredir.” şeklindeki ifade biçimidir (İbn Nüceym, 1983: 23; Süyûtî, 1990: s. 8). Bu kaide, İslam fihında yüklenmiş olduğu anlam açısından en derin kaidedir. Dolayısıyla fakihler buna büyük bir ihtimam göstermişlerdir. Konu hakkında birçok açıklamalar yapılmış ve şerhler yazılmıştır. Çünkü söz konusu kaide birçok şer’i hükme kaynaklık etmektedir. Bu kuralın aslı, “*Ameller ancak niyetlere göredir.*” hadisidir. (Hısnî, 1997: 208-209; Nedvî, 2013: 282). Çünkü fikhi olarak niyetsiz amelin geçerliliği kabul edilmemiştir (Süyûtî, 1990: 8; Zerkâ, 1989: 47).

Allah'ın kitabında ve Rasulullah (sav)’in sünnetinde bu kaideye kaynaklık eden birçok ayet ve hadis bulunmaktadır. Zikri geçen kaidenin, amellerde ve diğer tasarruflarda ehemmiyeti ve etkisinin varlığı bir gerçektir. Örneğin, Allah Teâlâ bir ayette şöyle buyurmaktadır: “*Allah yolunda hicret eden kimse yeryüzünde gidecek birçok güzel yer ve bolluk (imkân) bulur. Kim Allah ve rasûlü uğrunda hicret ederek evinden çıkar da sonra kendisine ölüm yetişirse artık onun mükâfatı Allah’a düşer. Allah da çok bağışlayıcı ve esirgeyicidir.*” (Nisa, 4/100). Bu ayette halis bir kasıt (niyet) ve iradeye yönlendirme vardır (Nedvî, 2013:283). Taberî bu ayeti şöyle tefsir etmektedir: Kim Allah ve rasûlü için hicret etmek üzere evinden çıkarsa onun samimi arzu ve isteğine binaen o kimse hicret sevabını hak eder. Bu ayet-i kerimenin nüzul sebebi şu olaya dayandırılmıştır: Huzâ’a kabilesinden bir adam hicret emri geldiğinde hasta idi. Evin ehline; “Beni yatağın üzerine uzatıp Rasulullah’a götürün.” diye emretti. Onlar da söylediklerini yaptılar. Ancak Tenim denilen yere geldiklerinde ölüm kendisini yakaladı. Bunun üzerine sözü geçen ayet indi (Taberî, 2001, VII, 393; İbn Kesir, h. 1419: II, 347). Ecel,

¹ Niyet edecek kişi, Müslüman ve mümeyyiz olması şart koşulur. Ayrıca kişi niyet edecek şeyi bilmesi, ona aykırı bir davranışta bulunmaması ve niyet konusunda kararlı olması gerekli görülür. (İbn Nüceym, 1983: 43; Süyûtî, 1990: s. 36; Buhûtî, 2010: s. 29).

² Bu kaide bedelli akit, hibe, ferağ, teberru vb. suretlerle ivazlı veya ivazsız satışlar, ibra, vekâlet, ihraz, mübahat, damanat (güvence), emanet ve cezalar gibi birçok fikhî konuda tatbik edilir (Zerkâ, 2012: 47).

yapılmak istenen işten önce geldi. Fakat ismi geçen kişinin sadık niyetinden dolayı sevabından ve Allah katındaki yerinden hiçbir şey eksik olmadı (Nedvî, 2013: 284). Bu şekilde kişi halis niyetinden dolayı bulunduğu yerde hicret sevabını almıştır.

Yukarıdaki olayda olduğu gibi ortaya konulan bu hukukî ilkeden amaç, insanların işlerindeki hukukî hükümler, yaptıkları zamandaki niyetlere göre değer kazanmasıdır. Bu kurala göre insan muayyen kasıtlı bir iş yaptığı durumda, ona göre de hukukî hükümler tatbik edilir. Farklı bir zamanda başka bir niyetle aynı işi yaptığında başka bir hüküm zuhur eder. Sözün özü, hükmün ortaya çıkmasını sağlayan, niyetin fonksiyonu ve üstlendiği roldür. Bu hukukî kuralın örneklerinden biri şudur: Geniş zaman kipi ile satış yaparken eğer kasıt şimdiki zaman ise satış sözleşmesi meydana gelir. Örneğin, “*Atımı sana satarım.*” sözü gibi. Fakihler, eğer satıcı bu sözüyle gelecek veya geniş zamanı kastetmişse akdin meydana gelmeyeceğini söylemişlerdir (Zeydân, 2002, s. 77; Karaman, 1999: II, 65). Çünkü bu durumda kullanılan ibareler muğlaklık ifade eder. Geniş zaman kipini kullanan satıcının niyeti nasıl tespit edilecek? Kanaatimizce alıcının kullanacağı söz önem taşır. Aksi takdirde satıcı ya bu sözünü destekleyecek yeni bir şey söylemeli ya da malı sattığına dair bir karine lazım. Akit sırasında satıcının geniş zaman kipini kullanması durumunda onun hangi zamanı kast ettiğini tespit ederken yeni bir diyalog gerekir. Bu sırada akit meclisinin durumu ne olacak? Böyle bir durumda muhatabın mazi sıgasını kullanması akit için yeterlidir.

Dünyevi olan bir iş failin niyetine göre değer kazandığı gibi, dini konularda da niyet aynı etkiye sahiptir. Örneğin nikâh akdi İslam dininde sünnet olarak kabul edilir. Ancak yapılan bu akitte eğer erkeğin niyeti kadına zarar vermek ya da kötülük yapmak ise söz konusu olan akit haram olur. (Zeydân, 2002: 77). Âyette bu konu şöyle ifade edilmektedir: “*Fakat onları, haksızlık ederek ve zor kullanarak tutmayın. Kim böyle yaparsa muhakkak kendine yazık etmiş olur.*” (Bakara, 2/231). Kişi sırf zarar vermek niyetiyle bir bayanı yanında tutmaya devam ederse kendi nefesine zulüm etmiş olur (Sâbunî, ts, I, 148).

Bu kuraldan çıkarılan önemli noktalardan biri de soyut niyetin yani fiile bitişik olmayan kastın bir sonuç meydana getirmeyeceğidir. Sözelimi, bir kimsenin evini satmak istemesi ve ağızından satış ile ilgili bir söz çıkmaması durumunda, o kişinin salt mücerret niyeti bir sonuç meydana getirmez. Çünkü İslam hukuku irade beyanı noktasında objektif nazariyeyi tercih etmiştir. Objektif nazariyenin en önemli özelliği ise dışa vuran ve sözle ifade edilen iradeyi esas

almaktır. Hukukçular tarafından içteki iradenin birinci derecedeki ifade şekli söz olarak kabul edilmiştir (Zeydân, 2002: 77; Karaman, 1999: II, 63). Zira sözlü olarak ifade edilmediği müddetçe, içteki gerçek iradeyi somut olarak dışarıdan bakarak anlamak mümkün değildir.

Kalben niyet edip dil ile telaffuz edilmediği müddetçe hukuki bir sonucun ortaya çıkmayacağı örneklerinden biri de şudur: Bir kişi kalben hanımını boşasa ya da atını satsa, açık olarak dil ile ifade etmediği müddetçe batını olan bu niyetin üzerine hüküm icra edilemez. Çünkü şer'î hükümler zahire göre verilir. Aynı şekilde bir kimse vakıf etme niyeti ile bir malı satın aldıktan sonra o malı vakfettiğine dair bir söz sarf etmediği müddetçe vakıf malı olamaz. (Ali Haydar, 2003: I, 19; Zeydan, 2002: 77; Yıldırım, 2015: 32). Salt niyetin herhangi bir hüküm doğurmayacağı noktasında şu hadis-i şerif delil getirilmiştir: “ *Allah Teâlâ eyleme dönüştürmedikleri müddetçe, ümmetimin kalplerinde geçenleri affetmiştir.*” (Bûhârî, “İtk”, (49;2528), III, 145, Müslim, “İman”, (1; 202), I, 116). İyilik yapmak şartıyla eyleme dönüşmeyen salt niyetin sevap kazandıracığı kuşkusuzdur. Ancak aynı şey kötülük için söylenemez. Eyleme dönüşmeyen kötü niyet dünyevi ya da uhrevi bir sonuç doğurmaz.

Bu genel kurala göre, kayıp olan bir malı (lukata) bulan kişi sahibine vermek niyetiyle aldıktan sonra mal elinde zarar görürse o malı tazmin etmesi gerekmez. Çünkü kural olarak kişi güvenilir ve iyi niyetli sayılır. Ancak kişi söz konusu olan malı sahiplenme niyetiyle alıp elinde tutarsa gâsıp sayılır. Bu şekilde düşmanlık ve taksiri olmaksızın mal elinde helak olursa o malı tazmin etmek zorundadır (Zeydan, 2002: 77; Yıldırım, 2015: 31). Örnekte görüldüğü gibi niyet farklı olunca farklı sonuçlar doğurur.

Kişinin kasıt ve niyeti bulunmadığı halde yaptığı eylemlere bazen hüküm terettüp eder. Örneğin, bir kimse başkasına “şu malı şu kadara sana sattım.” diye icapta bulunsa ve muhatap olan kişide “aldım” diye kabul etse, satıcı olan kişi her ne kadar; “Sözü sarf ettiğim anda satmak niyetim yoktu.” dese bile yapılan satış geçerlidir. Ayrıca vekâlet, ikrar, emanet, ödünç, zina iftirası ve hırsızlık gibi işlerde de niyet olmasa bile hüküm terettüp eder (Ali Haydar, 2003: I, 20; Yıldırım, 2015: 32). Burada iç iradeye değil de dış iradeye bakılarak hüküm verilmektedir. Yapılan eyleme dışarıdan bakıldığında kişinin niyetinin bir sonucu olarak görülür.

2.2. Akitlerde İtibar Makâsıd ve Meâniyedir, Elfâz ve Mebâniye Değildir/ العبرة في العقود للمقاصد والمعاني لا للالفاظ والمباني

Akit, terim olarak nikâh, hibe, vasiyet, alış veriş gibi şer'î bir muameleyi iki tarafın iltizam ve taahhüt etmeleridir ki icap ve kabulün birbirine bağlanmasından ibarettir (Erdoğan, 2005: 19). Bir diğer ifade ile akit, kanuni neticeler meydana getirmeye yönelik olarak tarafların iradelerinin uygunluğudur (Zeydan, 2002: 239).

Bu kaideye “ukud” kaydının konulmasının temel sebebi yeminler ile ilgili kısmı dışarıda bırakmak içindir. Çünkü yapılan yeminler kasıt ve niyete göre değil sarf edilen lafızlara göre değerlendirmeye tabi tutulur. Akitler insanlar tarafından yapılan şeylerdir. Borçlar hukukunda yapılan akitlerde ihtimam gösterilmesi gereken en önemli husus tarafların niyetidir (Yıldırım, 2015: 34). Akitlerde tarafeynin niyeti sözlü olarak ifade edilmediği müddetçe hukuki bir sonuç doğurmaz. Sözlü olarak kullanılan bir ibarenin ne anlam ifade ettiğini tespit etmek için niyete bakılır.

Hadisten çıkarılan bu külli kaidenin tespitindeki asıl gaye, akitlerde kullanılan lafızların asıl manalarının dışında başka manalarda da kullanılabileceği ihtimalidir. Örneğin, “bey bi'l-vefâ”³ terimindeki “bey” lafzı, normal alış-veriş akdini kastetmek için değil, ihtiyaç sahibi kişinin borç temin etmek için yaptığı sözleşmeyi kastetmek için kullanılmıştır (Şeyh Nizâm ve dğr, h. 1310: III, 209; Buhûfî, 2010: 209)

Akitlerde hükümlerin verilmesi için yalnız sözler ve sözlerin anlamları yeterli görülmemiştir. Hükümler, akdin taraflarının akit esnasında kullandıkları, kastettikleri hakiki mana ve maksatlara göre verilmesi gerektiği ifade edilmiştir (Ali Haydar, 2003: I, 21). Niyetler akitlerin hakikatini ve temelini oluştururlar. Sözler ise, maksatları gösteren, yansıtan dış emarelerdir. Kasıt belli olursa sözler kasıtlı sınırlanır ve ona göre de hüküm tatbik edilir. Ancak bu hâl sözlerin tamamen değersizliği anlamına gelmez. Çünkü sözler manaları ifade ederler. Bu anlamda akit yaparken tarafların kastı, akdi açıklayan karinelerle bilinir. Akit sırasında sarf edilen sözlerin kastı ile irade beyanı arasında bir alâkanın olması şart koşulmuştur (Zerkâ, 1989: 55-56; Zeydân, 2002: 78). Bu kurala isnat edilen örneklerden biri şudur:

³Bey bi'l-vefâ: Fıkıh terimi olarak bir malı, satış bedeli geri ödendiğinde iade etmek üzere, bir kimseye şu kadar paraya satmaktır ki satıcı, satış bedeli olarak aldığı parayı müşteriye geri verince, müşteri de satın almış olduğu malı iade eder. Çünkü satış akdi bu şart üzere tahakkuk etmiştir. Bu tür sözleşmeye Mâlikiler bey'us-senâya, Şafîiler bey'ul-uhde ve Hanbelîler de bey'ul-emanet derler. (Kadrî Paşa, 1891: s. 73; el-Mecdî, 2003: 49).

Birisi diğerine, “*Atımı sana 2000 TL’ye bağışladım.*” der, karşıdaki de bu bağışı kabullense, kullanılan söz bağışı çağrışırsa da yapılan işlem satış akdi olarak geçerli sayılır (Gazî, 2003: VI, 378; Zeydân, 2002: 78). Bu muamelede “bağış” sözcüğü her ne kadar kullanılmış olsa da akit sırasında para miktarının belirlenmesi ve tarafların bunu kabul etmesi durumu söz konusu olan bu eylemin satış olduğuna dair en büyük karine olsa gerek. Ayrıca bağış yaparken icap ve kabule gerek yoktur. Örneğin bağışta bulunan kişi, belli bir isme ya da bir kuruluşa “*şu kadar para ya da mal bağışladım.*” derse buna mukabil birilerinin bunu “*kabul ettim*” demesine gerek yoktur.

Bu külli kaideye, niyet ile ifade tarzı arasında bir aykırılık ve uyuşmazlık olursa başvurulur. Zira lafzın tamamen bir kenara atıldığı anlamı çıkarılmamalıdır. Çünkü kullanılan lafızlar manaların kalıpları ve tezahürleridir (Yıldırım, 2015: 34).

Toplumun içinde kullanılan birçok söze zahiren bakıp kale alındığında ciddi hukuki sonuçlar doğurur. Bu anlamda kullanılan her sözü hukuk bağlamında neticelendirmek toplumu zor durumda bırakır. Bundan dolayı kişilerin gerçek niyeti dikkate alınmalıdır. Çünkü hukukun en önemli özelliği insanların haklarını korumaktır.

Sonuç

Hz. Muhammed (sav)’in Allah’ın resulü olması hasebiyle yaptığı konuşmalarda özellikle dikkat eder ve kelimeleri seçerek kullanırdı. Sarf edilen sözlerin toplumdaki yansımalarının kural teşkil edeceğini biliyordu. Lafı dolandırmadan, muhatabın anlayacağı şekilde hitap eder ve tabiri caiz ise taşı gediğine koyardı. Bahse konu olan “*niyet hadisi*” bunun en güzel örneklerindedir. Kişisel bir olay üzerine varid olan bu hadis, Hz. Peygamber (sav)’in açıklamasıyla sonuçta Müslümanların tüm amellerini ilgilendirir duruma evrilmiştir. Bu bağlamda söz konusu olan hadise büyük bir önem verilmiş ve değerinin anlaşılması için değişik perspektiflerle anlatılmaya çalışılmıştır.

İslam hukukunda niyet hadisine büyük bir önem atfedilmiş ve onsuз amellerin geçerli olmayacağı ifade edilmiştir. Hem ibadet, hem muamelat hem de diğer hukuki alanlarda yapılan eylemler ve sarf edilen söylemlerin sıhhati ve geçerliliği niyetsiz kabul edilmemiştir. Bu anlamda niyetin varlığının gerekliliği noktasında icma oluşmuştur. İslam âlimleri niyet hadisinin literatürde üç tane külli kaideye kaynaklık ettiğini ortaya koymuşlardır. Niyetsiz sevabın olmayacağı kaidesi özellikle Hanefî fakihlere aittir. Her ne kadar onların kaynaklarında bu kaide örnekleriyle verilse de, diğer mezheplerin kaynaklarında da bu kaide zikredilmeden niyetsiz sevabın olmayacağı

konusunda benzer örnekler verilerek beyanda bulunulmuştur. Yani niyetsiz amellerin manevi değer kazanmayacağı sonucu hâsıl olmuştur. İkincisi, “Bir İşten Maksât Ne İse Hüküm Ona Göredir.” ve üçüncüsü ise, “Akitlerde İtibar Makâsıd ve Meâniyedir, Elfâz ve Mebâniye Değildir.” kaidesidir. Birinci kaide özellikle ibadeti, ikinci ve üçüncü kaideler ise muamelat ve akitleri kapsamaktadır.

Amellerin manevi değeri ve geçerliliği niyetlere göre değerlendirmeye tabi tutulmuştur. Bu hususta ölçü niyet olarak alınmış ve niyetsiz bir amelin geçerli olmayacağı noktasında ittifak edilmiştir. Temel kriter niyet alınsa da bu tamamen lafzın değersiz olduğu anlamına gelmez. Niyeti yapılan fiile bitişik olmasını şart koşmuşlardır. Niyetin hukuki bir sonuç doğurabilmesi için söz ve eyleme dönüşmesi şarttır. Ancak manevî açıdan söz ve eylem şartı aranmaz.

Taraflar arasında yapılan sözleşmelerde temel kriter irade beyanıdır. Ancak kullanılan lafızlar ile kişilerin kastı arasında bir uygunluğun olması gerekli görülmüştür. Sözleşmelerde icap ve kabul şeklinde ifade edilen tarafların beyanı hem zaman hem de mekân olarak hukukun ruhuna aykırı olmaması gerekir. Çünkü sözleşme meclisi ve kullanılan lafzın hangi zamana (mazi, geniş ve gelecek) ait olduğu oldukça önem arz eder. Netice itibariyle eylem ve söylemlerimizin hukuki olarak geçerliliği ve manevi değeri niyete bağlıdır. Niyetin ehemmiyetinin kaynağı ise hiç şüphesiz Peygamberimizin konu ile ilgili hadisidir.

Kaynakça

KUR'ÂN-I KERİM

- Akyüz, V. (2008). *İbadet İlkeleri*. İstanbul: İlke Yayıncılık.
- Aynî, B. (2001). *Umdetü'l-KârîŞerhuSahîhi'l-Buhârî*. Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye.
- Beyhakî, Ebû Bekr Ahmet b. Hüseyin b. Ali. (2003). *es-Sünenü'l-Kübrâ*. (Thk.: Muhammed Abdülkadir Ata), Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye.
- Buhârî, Ebû Abdillâh Muhammed b. İsmâîl b. İbrahim. (h. 1422). *el-Câmi'u's-Sahîh*. (Thk.: Muhammed Züheyir), byy., Dâru't-Tavkû'l-Neccâr.
- Buhûtî, M. (2010). *Keşşafü'l-Kına an Metni'l-İknâ*. byy., Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye.
- Bûrnu M. (1996). *el-Vecîz fi İzâhî Kavâidi'l-Fıkhı'l-Küllîye*. Beyrut: Müessesetü'r Risale.
- Cürcânî, A. (1983). *et-Ta'rîfât*. Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye.
- Çakan, İ. L. (1974). *Hadis Usûlü*. İstanbul: İFV Yayınları.

- Dönmez, İ. K. (ts) Amel. *DİA*, TDV. Yayınları.
- Ebû Dâvûd, S. (1997). *Sünenü Ebû Dâvûd (Hattâbî'nin Me'âlimü's-Sünen-i ile birlikte)*. Beyrut: Dâru İbn Hazm.
- Erdoğan, M. (2005). *Fıkıh ve Hukuk Terimleri*. İstanbul: Ensar Neşriyat.
- Gazzâlî, Hüccetü'l-İslam Ebû Hamid Muhammed b. Muhammed b. Muhammed b. Ahmed et-Tûsî. (1992). *İhyâ'üUlûmi'd-Dîn*. (Trc.: Ali Arslan), İstanbul: Merve Yayınları.
- Gazî, M. (2003). *Mevsûatü'l-Kavâidü'l-Fıkhiyye*. Beyrut: Müessesetü'r-Risâle.
- Hattâb, Ebû Abdillâh Muhammed b. Muhammed b. Abdurrahman er-Ruaynî. (1992). *Mevâvibü'l-Celil fî ŞerhiMuhtasari'l-Halil*. byy., Dâru'l-Fıkr.
- Haydar, A. (2003). *Dürerü'l-Hükkâm fî Şerh-i Mecelleti'l-Ahkâm*. Beyrut: Dâru'l-Alemu'l-Kütüp.
- Hısnî, T. (1997). *Kitabü'l-Kavâid*. (Thk.: Abdurrahman b. Abdullah), Riyâd: Mektebet'ü-Rüşd.
- İbn Abidîn, M. (1992). *Raddü'l-Muhtâr Alâ Dürri'l-Muhtâr Şerhi Tenviri'l-Ebsâr*. Beyrut: Darû'l-Fıkr.
- İbn Hacer el-askalânî, Ebû'l-Fadl Ahmet b. Ali b. Muhammed b. Ahmet. (h. 1379). *Fethü'l-Bârî bi Şerhi Sahihî'l-Buhârî*. (Thk.: Muhammed Fuad Abdülbaki), Beyrut: Dâru'l-Marife.
- İsfehânî, Ebu'l-Kasım el-Hüseyn b. Muhammed. (h. 1412). *el-Müfredât fî Ğeribi'l-Kur'ân*. (Thk.: Safvan Adnan ed-Davudî), Beyrut: Dâru'l-Kalem.
- İbn Kayyim, Ş. (2008). *İlâmu'l-Muvakki'in an Rabbi'l-Âlemîn*, (Thk.:EbûUbeydete), Riyâd: Dâru'l-İbnü'l-Cevzî.
- İbn Kesir, Ebû'l-Fida İsmail b. Ömer b. Kesir ed-Dımaşkî. (h.1419). *Tefsiruu'l-Kur'âni'l-Azim*. (Muhammed Hüseyin Şemsüddin), Beyrut: Dâru'l-Kütübü'l-İlmiyye.
- İbn Manzûr, Ebû'l-Fazl Cemâlüddîn Muhammed b. Mükerrrem b. Alî b. Ahmet el-Ensârî er-Rüveyfî. (h. 1414). *Lisânü'l-Arab*. Beyrut: Dârü's-Sadr.
- ibn Nüceym, S. (1983) *el-Eşbâh ve'n-Nezâ'ir*. (Thk.: Muhammed Mutî el-Hâfız), byy., Dâru'l-Fıkr.
- ibn Recep, Z. (2014). *Câmîü'l-Ulûm ve'l-Hikem fî Şerhî Hamsîne Hadîsen Mine'l-Cevâmî'l-Kelîm*. (Thk.: Muhammed Ahmedî), BYY., Daru's-Selâm.
- Kadrî Paşa, M. (1891). *Mürşidü'l-Hayrân ilâ Marifeti Ahvâli'l-İnsan*. Bulak: el-Matbaatü'l-Kübr'a el-Emiriyye.
- Karaman, H. (1999). *Mukayeseli İslam Hukuku*. İstanbul: İz Yayıncılık.

- Kastalanî, A. (h. 1323). *İrşâdü's-Sârîli Şerhü's-Sahîhü'l-Bühârî*. Mısır: el-Matbaatü'l-Kübrâ el-Emirîyye.
- Mecdî, M. (2003). *et-Tarîfatü'l-Fıkhiyye*. byy., Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye.
- Komisyon. (2010). *el-Mevsuatu'l-Fıkhiyye*. Kuveyt: Dâru's-Selâsil.
- Mubarekfürî, Abû Âlâ Muhammed Abdurrahman b. Abdurrahim. (2010). *Tuhfetü'l-Ahvazî bi Şerhî Câmî't-Tirmizî*. Darû'l-Kütübî'l-İlmiyye, Beyrut 2010.
- Müslim, Ebû'l-Hüseyn b. el-Haccâc el-Kuşayrî en-Nisâbûrî. (2000). *el-Câmî'u's-Sahih*. Beyrut: Dâru İhyâi't-Tûrâsî'l-Arabî.
- Nedvî, A. (2013). *el-Kavaidü'l-Fıkhiyye*. Dimaşk: Dâru'l-Kalem.
- Nesâî, Ebû Abdurrahman Ahmed b. Şuayb b. Ali. (ts). *el-Muctebâ Mine's-Sünen el-Meşhur bi Süneni'n-Nesâî*. Riyâd: Beytül-Efkârî'd-Düveliyye.
- Nevevî, Ebû Zekerîyyâ Yahyâ b. Şeref b. Mürî. (h. 1392). *el-Minhâc Şerhü Sahihü'l-Müslim b. Haccâc*. Beyrut: Darû İhyâü Tûrâsî'l-Arabî.
- Sâbunî, M. (ts). *Savvetü't-Tefâsir*. İstanbul: Der'saâdet Kitabev.
- Süyûtî, C. (1990). *el-Eşbâh ve'n-Nezâir fî Kavâ'id ve Furû'î Fıkhî's-Şâfi'îyye*. Beyrut: Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye.
- Seyyid Kutup, (ts). *Fizilâli'l-Kur'ân*. (Çev: Komisyon), İstanbul: Dünya Yayıncılık.
- Sübkî, T. (1991). *el-Eşbâh ve'n-Nezâ'ir*. (Thk.: Adil Ahmed Abdülmevcüd ve Ali Muhammed Muavviz), Beyrut: Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye.
- Şeyh Nizâm ve dğr. (h. 1310) *el-Fetâva'l-Hindiyye*. byy., Dâru'l-Fıkr.
- Şirbînî, Ş. (2006). *Müğni'l-Muhtâc*. (Thk.: Muhammed Tamir-Şerif Abdullah), Kahire: Dâru'l-Hadis.
- Taberânî, Ebû'l-Kasım Müsnid'd-Dünyâ Süleymân b. Ahmet b. Eyyüb. (1994). *el-Mucemü'l-Kebir*. (Thk.: Hamdî b. Abdülmecit es-Selefî), Kahire: Mektebetü İbn Teymiyye.
- Taberî, M. (2001). *Camîu'l-Beyân an Tenvîli'l-Âyi'l-Kur'ân*. (Thk.: Abdullah b. Abülmuhsin et-Türkî), byy., Dâru'l-Hicr.
- Tahhân, M. (1984). *Teysirü Müstâlâhi'l-Hadis*. Kuveyt: Darû't-Tûras.
- Tahtâvî, A. (1997). *Hâşiyetü't-Tahtâvî âlâ Merâki'l-Fellâh*, (Thk.: Muhammed Abdülâziz el-Hâlidî), Beyrut: Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye.
- Teftâzânî, S. (ts). *et-Telvîh alâ Tavdîh*. Mısır: Mektebetü'Sahîh.
- Özek, A. ve dğr. (1982). *Kur'ân-ı Kerim ve Türkçe Açıklamalı Tercümesi*. İstanbul.
- Yıldırım, M. (2015). *Mecellenin Külli Kâideleri*. İzmir: Tibyan Yayıncılık.

- Şaban, Z. (1996). *İslam Hukuk İlminin Esasları*. Ankara: TDV. Yayınları.
- Zerkâ, Şeyh Ahmet b. Şeyh Muhammed. (1989). *Şerhü'l-Kavaidü'l-Fıkhıyye*. Dımaşk: Dâru'l-Kalem.
- Zeydân, A. (2002). *el-Medhal li Dirâreti 'ş-Şeriati'l-İslamiyye*. Beyrut: Müessesetü'r-Risâle.

Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi,
The Journal of Social Sciences Institute
Yıl/Year: 2018 – Kış / Winter
Sayı/Issue: 42 - Sayfa / Page: 321-344
ISSN: 1302-6879 VAN/TURKEY

Makale Bilgisi / Article Info
Geliş/Received: 12.10.2018
Kabul/Accepted: 18.11.2018
Araştırma Makalesi / Research Article

1930 İSTANBUL BELEDİYE SEÇİMLERİNDE GAYRİMÜSLİMLER*

NON-MUSLIMS IN MUNICIPAL ELECTION OF 1930 IN ISTANBUL

Doç. Dr. Mehmet PINAR

Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi
Edebiyat Fakültesi
Tarih Bölümü
mmetpinar@gmail.com

İlknur KOÇ

Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi
Sosyal Bilimler Enstitüsü
Tezli Yüksek Lisans Mezunu
gozutok65@hotmail.com

Öz

Cumhuriyet döneminde ilk defa kadınlara ve Gayrimüslimlere siyaset yapma hakkının verildiği 1930 Belediye Seçimleri siyasette ve kamuoyunda çok tartışıldı. Özellikle tartışmada en ön plana çıkan kentlerden biri de ciddi oranda Gayrimüslim nüfus barındıran İstanbul oldu. İstanbul, tarihi, ekonomik ve transit ticaret merkezi olarak görüldüğünden Gayrimüslimlerin muhalefet fırkası lehinde seçimlerde aktif rol aldıkları görüldü. İktidarın merkezîyetçi yaklaşımı, Gayrimüslimleri ticaretle uğraşmalarının da etkisiyle muhalefet fırkasına yönlendirdi. Museviler

* Bu çalışma İlknur KOÇ'un Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü tarafından 2018 tarihinde kabul edilen "Serbest Cumhuriyet Fırkası'nın İstanbul Teşkilatlanması ve Azınlıklar" başlıklı yüksek lisans tezinden üretilmiştir.

SCF'ye yönelirken Ermeni ve Rumların tercihleri ise ilçelere göre farklılık göstermiş, beklentiler, konumlar ve ekonomik pozisyonlar siyasi yönelişleri de etkilemişti. İktidar fırkası, ilk dönemde ulus-devlet tezine zarar vereceğini düşündüğünden dolayı Gayrimüslimlerin siyaset yapmalarına ve muhalefeti desteklemelerine sert tepki koyarken seçimlerin başlamasıyla birlikte Gayrimüslimlerin siyasi tercihlerini ve yönelişlerini kendi lehine değiştirmek adına farklı taktikler deneme seçeneğine yöneldiği görüldü. 1930 Belediye Seçimlerinde İstanbul'un en büyük rolü muhalefet fırkasının Gayrimüslimlere siyasete katılma kapılarını aralaması iktidarın Gayrimüslimlere yaklaşımında bir kırılma oluşturdu. SCF'nin kapanmasından sonra CHF'de siyaset yapan Gayrimüslimlerin olduğu görülmekteydi.

Anahtar Kelimeler: Gayrimüslimler, İstanbul, Seçimler.

Abstract

The elections of 1930 Municipalities, in which women and non-Muslims were given the right to do politics for the first time in the republican period, were widely discussed in politics and the public. Particularly one of the most prominent cities in the debate was Istanbul, which had a considerable non-Muslim population. Because Istanbul was seen a historical, economic and transit trade centre, it was observed that non-Muslims played an active role in the elections in favour of the opposition party. What led non-Muslims to favour the opposition party was the centralist approach of the government as well as their engagement with trade. While the Jews turned towards the SCF, and the preferences of the Armenians and Greeks differed according to the districts, the expectations and economic situations affected their political tendencies. Although the ruling party opposed strongly to allowing non-Muslims to do politics in the first period and their supports for the opposition party because it was thought that it would harm the nation-state thesis, so the ruling party tried different strategies to attract their support with the beginning of the elections. The most important role of Istanbul in the 1930s in the Municipal Elections was the fact that the opposition party opened the gates for the non-Muslims to participate in politics, creating a breakthrough in the approach of the ruling party to non-Muslims. After the closure of the SCF, non-Muslims were seen being engaged in politics in the CHF.

Keywords: Non-Muslims, Istanbul, Elections.

Giriş

3 Nisan 1930 tarihinde kabul edilen yeni Belediye Kanunu ilk defa 1930 Belediye Seçimlerinde uygulandı (Resmi Gazete,14 Nisan 1930, Sayı:1471).Kabul edilen kanuna göre seçim, ülkenin değişik yerlerinde değişik tarihlerde başlayarak Eylül ayının ilk günlerinden başlayarak Ekim ayının 20'sine kadar yaklaşık bir buçuk ay sürecekti. Mevcut seçim bölgesinde seçimin kaç gün süreceği oranın en büyük

mülkü amirinin onayını almak kaydıyla o yerin belediye meclisinin inisiyatifine bırakılmaktaydı (Avşar, 1998:142).

Belediye seçimleri hazırlanan söz konusu kanun gereğince tüm ülkede bir günde değil de il il, ilçe ilçe birbirini izleyen günlerde ve önce bir yerde seçim sandığının oy verilmesi için hazır tutulması ve arkasından o sandığın o seçim çevresinin bir başka bölgesine taşınması biçiminde yapıldı. Bu uygulama iktidarı elinde bulunduran fırkanın müdahaleyle seçimleri lehine sonuçlandırabilecek tedbirler alabilmesine fırsat tanımaktaydı. Seçimde sandık kurullarının belirlenmesinde adil bir düzenleme mevcut olmadığı gibi, bu uygulama hükümete bağlı yöneticilerin seçimlere ve sandıklara müdahale etmelerine imkân sağlamaktaydı. Yöneticilerin seçimlerde yetkileri dışına çıkararak sandık başında iktidar fırkası lehine hareket ettikleri iddiaları sıklıkla görülmekteydi (Çolak, 2007:112).

Serbest Cumhuriyet Fırkası'nın (SCF) yeni kurulduğu için seçime katılıp katılmaması çok tartışıldı. SCF'nin seçime katılmasını iktidar kadar SCF'nin bazı üyeleri de olumlu karşılamadı. Seçimin en çok tartışılan konusu SCF'nin Gayrimüslimleri aday göstermesi oldu. İktidar, ulus-kimliği inşasına zarar vereceğini düşündüğünden bu tercihe sıcak bakmadı. İktidar fırkası, Osmanlı'dan Cumhuriyet'e tarihsel süreçte güç ve çıkarlar doğrultusunda farklı pozisyonlarda yer aldığına inandığı Gayrimüslimlere temkinli ve tehditkâr yaklaştı. Bu tavır siyaset zemininde SCF ile CHF'yi karşı karşıya getirdi. Bu çalışmada 1930 Belediye Seçimlerinde Gayrimüslimlerin siyasi tercihlerini ve eğilimlerini tespit ederek siyasette iktidar ve muhalefet fırkalarına yansımalarının hangi düzeyde olduğunu ortaya koymaktır.

İstanbul'da 1930 Belediye Seçimleri

İstanbul'da seçim hazırlıkları ilçelerin sayıca fazla olmasından ötürü erken başladı. İstanbul ilçelerine seçim defterleri 20 Eylül'de gönderilerek mahallelere listelerin asılması sağlandı. İstanbul'da seçimler 6 Ekim günü bütün ilçe ve nahiyelerde başladı, seçim meydanları Gazi Mustafa Kemal'in fotoğrafları ve bayraklarla donatıldı. Seçim başlamadan önce seçim encümenleri sandıkların boş olduğunu halka göstererek sandıkları kapatarak mühürledi, daha sonra oy atma işlemi başlatıldı (Hakimiyet-i Milliye, 6.10.1930). İstanbul'da sandıkların genelinin cami avlularına konulması dikkat çekmekteydi.

Nüfusunun fazla olduğundan aday sayısı da bu yapıya göre düzenlendi. SCF, İstanbul'da 117 aday gösterdi. Adaylar ağırlıklı olarak emekli memur-asker, tüccar ve avukatlardan oluşmaktaydı. Kadın adaylar arasında Suat Derviş Hanım ve Nezihe Muhittin Hanım yer almaktaydı. CHF avukat, doktor, yazı işleri müdürleri ve

tüccarlardan aday gösterdi (Cumhuriyet, 5.10.1930) Aday profilinde kadın adaylarının yanında seçkin meslek grupları ve tüccar kesimi dikkat çekmekteydi.

Seçimin en çok tartışılan konusu fırkaların çalışmaları oldu. Seçim çalışmalarında muhalefet fırkasının propagandaları daha geniş bir zeminde ve daha köklü vaatlerle kendini gösterdi. CHF'nin merkez fırka olması, teşkilatları elinde bulundurması, muhalefeti bu hedeflere yönelttiği için seçim çalışmalarında sert söylemler ön plana çıktı (Pınar, 2016:167). İktidar, İstanbul'da güçlü kadroları sayesinde muhalefetin seçimlerde sönük kaldığını düşünmekteydi. Bunun yanında özeleştiriyi yaparak İstanbul'da vergilerin yüksek oranda olduğunu kabullenmekteydi (BCA, 490.01/233.916.1-9). İstanbul seçimlerinde SCF daha çok kentin ekonomik yönünü de dikkate alarak vergilerin kaldırılması, şekerin ucuzlatılması, işçilerin durumlarının düzeltilmesi vb. alanlarına yönelirken CHF daha çok rejim vurgusuyla Gayrimüslimlerin adaylıklarının ulus-devlet tezine zarar vereceği endişesini ön plan çıkartan söylemler üzerine odaklandı. Seçimlerin başlamasıyla birlikte iki fırka birbirine suçlamalar yöneltmeye başladı. CHF, muhalefetin Komünist ayak takımını kullanarak sandık başında kavga, silahla tehdit, adam döverek seçimin güvenliğini ihlâl etmekle suçlarken (BCA, 490.01/233.916.1-27) SCF ise, iktidarın gücünü kullanarak kolluk kuvvetleri vasıtasıyla sandıkta kendi seçmenlerine her türlü zorluğun çıkarıldığı suçlamasını yöneltti. İktidar yanlısı basın bu görüşlere paralel olarak muhalefeti suçlarken muhalefet yanlısı basın ise, olayların sorumlusu olarak iktidarı görmekteydi. Muhalefet, seçimin ilk gününden itibaren oy kullanacak olan halka çeşitli engeller çıkarıldığını sürekli gündeme taşımaktaydı.

Bunu destekler mahiyette Gazi Mustafa Kemal Paşa, Hasan Rıza'ya (Soyak) "*Hangi parti kazanıyor? diye sormuş; bizim parti cevabı karşısında hiç de öyle değil! Hangi partinin kazandığını ben sana söyleyeyim: kazanan idare partisidir.! Yani jandarma, polis, nahiye müdürü, kaymakam ve valiler. Bunu bilesin*" (Soyak, 2010:418). Diyerek hükümet müdahalesinin varlığını doğrulamaktaydı.

Seçimin en çok tartışılan ve en çok şikâyetlere konu olan meselesi sandık güvenliği oldu. Örneğin, Kandilli'de seçim bir saat gecikmeli başlayıp erken bitirilince, oy kullanacak olan seçmenler bu konuda şikâyetlerde bulundular (Son Posta, 12.10.1930). Benzer şekilde Beykoz'daki seçim sandığı Çengelköy'e götürülünce burada atılan oyların çoğunluğu SCF aleyhinde oldu. Sandığın 14.30'da kaldırılması halkın bu durumu protesto etmesine yol açtı. Elli altı yaşında olan bir kadın polislerin önüne geçerek "*Ben çoluğumu,*

çocuğumu bıraktım oyumu vermeye geldim, böyle mi oy toplanır?” diyerek tepkisini dile getirdi. Bu durum karşısında halktan 300 kişi zabıt tutturarak Kaymakam Reşat Bey’i mahkemeye vermeye karar verdiler (Son Posta, 12.10.1930).SCF’nin öne geçeceği tahmin edilen yerlerde kanunların dışına çıkılarak her türlü engelin çıkarılması sıklıkla karşılaşılan durumlar arasındaydı.

Fatih’te ise benzer olaylar farklı bir şekilde cereyan etti. Hatçesultan, Keçecipiri, Karabaş mahallelerinin seçime büyük ilgi gösterdiği, halkın yüzde doksanının SCF’ye yöneleceği anlaşılınca oy kullanmaya gelen halka onların seçim günü olmadığı, yarın Karağümruk’e gitmeleri gerektiğinin söylendiği, halkın bir kısmının bu durumu belediyeye şikâyet ettiği öne sürülmekteydi (Son Posta, 7.10.1930).

Süreyya İlmen’de geceleri sandıkların açıldığını kendi oylarının çıkarılarak iktidar fırkasının oylarının konulduğunu bunun önüne geçebilmek için kendi fırkalarından iki kişinin sandık başlarında nöbet beklemesini talep etmesine karşın Fethi Bey, devlete karşı güvensizlik oluşturabileceğinden bu öneriye sıcak bakmadığını söylemekteydi (İlmen, 1951:74).

Seçimlerin en çok tartışılan konularından biri de seçim aygıtlarını elinde bulunduran hükümet güçlerinin keyfi uygulamaları oldu. Seçimlerde memurların muhalefete oy verecek olan seçmene hemen hemen her ilçede engel olduğu iddia edildi. Fatih’te sandığın başında kaymakamın da olmasına karşın oy vermek için gelen kişilere sandık başındaki memurların birçok zorluk çıkardığı söylendi. Defterde isimlerinin bulunmaması oy kullananlar için sıklıkla karşılaşılan rutin durumlardan biriydi. CHF, seçmenlerin defterlerde isimlerinin geç bulunmasını seçime katılım oranını düşürdüğünü, bunun yanında katılımın az olmasının diğer bir sebebini de muhalefetin engellemeleri olarak görmekteydi (BCA, 490.01/233.916.1-13). Bunlar dışında seçimlerde halka zorluk çıkarıp baskı yapanlar arasında imamlar ve muhtarların da olduğu iddialar arasındaydı (Son Posta, 9.10.1930). Örneğin, Beyazıt–Eminönü’nde İsmail Efendi isminde bir kişi SCF’ye katıldığı için Hacıkadın muhtarının onu tehdit ettiğini ve kendisini mahalleden kovduğunu anlattı. Muhtarların halka müdahale etmesi sonucunda halk, bu durumu İçişleri Bakanlığı’na şikâyet etti (Son Posta, 8.10.1930). Yapılan şikâyetler sağlıklı ve ciddi bir şekilde işleme alınmadığından seçim boyunca bu tür itirazların önü kesilmedi.

SCF seçmenin oy kullanması çeşitli şekillerde engellenerek seçimin iktidar lehine sonuçlanması istenmekteydi. Örneğin, Beyoğlu’nda SCF taraftarlarının oy vermelerine engel olunmaya

çalışıldığı, 2832 ve 2451 numaralı polis memurları içeri gelen seçmenleri inceleyerek SCF'ye oy vermek isteyenleri bir şekilde uzaklaştırdıkları, SCF taraftarlarının da olaylar sonucunda zabıt tutturdukları söylenmekteydi. Yağ Kapamı iskelesi hamalları oy vermeleri için sandık başına götürülmek istendiği, hamallar gitmek istemeyince her birine CHF oy pusulaları imzalatırıldığı, imzalamak istemeyen üç tane hamalın işine de son verildiği de söylentiler arasındaydı. Çimento fabrikasına götürülen oy sandığında ise orada çalışmayan birçok işçiye oy attırıldığı, burada da diğer yerlerde olduğu gibi SCF'ye oy vermek isteyenlerin defterde isimlerinin bulunamadığı gündeme getirilmekteydi (Son Posta, 8.10.1930).

Sandık güvenliği sorunu ilçelerin çoğunda olduğu gibi Beyoğlu'nda da görüldü. CHF ve SCF temsilcileri burada seçime müdahale edildiği noktasında birbirlerini suçlama yoluna gittiler. Deniz İşçi Cemiyeti Başkanı Emin Bey, Galata gümrük salonunda Hamal Kahyası Mustafa başkan, Felek Mehmet adındaki kişilerin halka baskı yaptıkları, işçileri gruplar halinde seçim yerine getirtip ellerine CHF'nin oy pusulalarını tutuşturdukları, ancak işçilerden büyük çoğunluğunun yine de SCF'ye oy attığı söylenmekteydi. SCF'ye oy verdikleri için bu üç kişinin işçilere “*Yarın görüşürüz, SCF'ye oy veren işçiye ekmek ve iş yok*” diyerek halkı korkuttukları da iddialar arasındaydı. Baskıların artması sonucunda 50 kişilik bir grup Beyoğlu kaymakamına şikâyette bulundular (Son Posta, 7.10.1930). CHF Kadıköy Temsilcisi Niyazi Tefik Bey'in Kadıköy'de SCF'ye oylarını verecek olan elliye yakın kadını kendi fırkalarına oy vermesi için ikna ettiği de söylentiler arasındaydı (BCA, 490.01/233.916.1-28). İstanbul'da birçok ilçede halkın muhalefete oy vermemesi için tehdit edildiği, korkutulduğu, yapılan şikâyetlerin işleme konulmadığı, seçimin işleyişinde ciddi problemlerin olduğu gündeme taşınmaktaydı.

İstanbul belediye seçimlerinde sandık güvenliğinden sonra en çok sorgulanan konulardan biri de seçmen defteri meselesiydi. Beyazıt'ta 200 kalaycının, SCF'ye oy vermek için seçim yerine geldikleri, fakat defterde isimleri bulunamadığı için geri döndükleri söylenmekteydi. Birçok yerde olduğu gibi burada da SCF oy pusulasıyla sandığa gidenlere defterde isimlerinin olmadığı söylenerek geri çevrilmekteydi. Beyazıt'ta börekçilik yapan Abdurrahman Efendi bakırcılar karşısında 10 numarada ikamet ettiği halde o da oy verememe sebebini şöyle aktarmaktaydı: “*On senedir burada otururum. SCF'ye oy vermek için içeriye girdim. İsmim defterde yokmuş!*” (Son Posta, 9.10.1930). Muhalif seçmenler sürekli bu sorunla karşılaşip geri dönerken, iktidara oy verecek olanların isimleri

olmasa dahi oy kullandıkları söylenmekteydi. Seçim defteriyle ilgili karşılaşılan problemlerden biri de seçim defterinin çalınma meselesiydi. Çatalca'da Ferhat Paşa mahallesinin seçim defteri belediye dairesinden çalınması üzerine kaymakam tarafından zabıt tutturulmasına karşın defter bulunamadı (Cumhurbaşkanlığı Arşivi, AIV-9, D 57, F3-185).

Bütün tartışmalara karşın muhalefet fırkası seçmenine uygulanan engellemelerin iktidar fırkası seçmenlerine uygulanmadığı görülmekteydi. Bir vatandaş elinde CHF'nin oy pusulası ile oy kullanmak için sandık başına geldiğinde, acelesi olduğunu söylemesi üzerine adamın defterde isminin olup olmadığına bakılmadan oy kullanılmasına müsaade edildiği görülmüş, SCF'liler bu uygulama karşısında "*Fethi Bey bile oyunu kullanamıyor da bu adamın defterde ismi aranmadan nasıl kabul ediliyor?*" deyince CHF taraftarları bu kişinin Bakırköy'de tanınmış bir kişi olduğunu söylemeleri üzerine SCF taraftarları da Fethi Bey'in bütün memleket tarafından tanındığını söylemelerine karşın sonuç alamamışlardı (Son Posta, 11.10.1930).

SCF' ye oy verecek olan Valide-i Atik mahallesinden Bahçıvan Abdi Ağa'nın oy kullanmak için sandığa gittiğinde defterde isminin bulunmasına karşın nüfus kâğıdı mühürlendikten sonra "*İş bitti!*" denilerek dışarı çıkartıldığı öne sürüldü. Benzer bir olayda Sultan Ahmet'te yaşanmış, Saniha Rüştü Hanım seçim sandığına iki kere oy kullanmak için gittiğini, fakat ikisinde de elinde SCF oy pusulası olduğu için "*İsmin yoktur.*" denilerek dışarı çıkarıldığını, sonrasında bir Darülfünun öğrencisinin ona yardımcı olup, beraber içeri giderek ismini arayıp bulduğunu, kadının oyunu bu şekilde kullanabildiği haberler arasındaydı. Sanih Hanım gibi birçok vatandaşa oy kullanmada tıp öğrencileri yardımlarda bulunarak, halkın çoğunun SCF için oylarını kullanmalarını sağladılar (Son Posta, 11.10.1930). Fethi Bey, seçimlerde İstanbul ilindeki yapıldığı iddia edilen yolsuzlukları Meclis'e taşımaya karşın herhangi bir sonuç alamadı (TBMM Zabıt Ceridesi, XXII/5:22)

İktidar, seçimlerde Darülfünun, yüksekokul öğrencilerinin, Şirketi Hayriye, Anadolu demiryolu çalışanlarının ve esnaf cemiyetlerinin SCF'ye oy verdiğini rapor etmekteydi. (BCA, 490.01/233.916.1-29). Muhalefete oy verme eğilimlerinde ekonomik kaygıların ön planda olduğu görülmekteydi. Seçime katılan 49.254 seçmenden 35.934 CHF'ye, 12.813'ü de SCF'ye oy verdi (Vakit, 20.10.1930). Çekişmeli geçen İstanbul seçimlerinde muhalefet Çatalca, Burgaz ve Maltepe'de seçimleri kazandı. CHF muhalefetin güçlü olduğu Beyoğlu'nda sıkı bir çalışmayla 7.000 civarında oy aldığını iddia ediyordu (BCA, 490.01/233.916.1-12). Diğer yerlerde

CHF önde tamamladı. Seçimlerde alınan sonuçlar şu şekildeydi (Weiker, 1973:114.)

İLÇE	CHF	SCF
Eminönü	5,010	1,004
Üsküdar	3,387	1,491
Bakırköy	2,069	1,080
Adalar ¹	1,906	16
Beyoğlu	6,298	2,374
Fatih	9,764	2,714
Beykoz	2,955	1,430
Sarıyer	1,597	1,276
Kadıköy	2,956	1,503

Seçim sonuçlarının bir değerlendirilmesi yapıldığında iktidarın en başarılı olduğu ilçenin Fatih olduğu, muhalefetin ise Sarıyer, Kadıköy ve Beykoz'da kayda değer oy aldığı görülmektedir. Muhalefetin en başarısız olduğu yer muhalefet yanlısı eğilimleriyle bilinen Gayrimüslim nüfusun yoğun olduğu Adalar olması bir ironi olarak gözükmemektedir. Buna karşın muhalefetin en çok oy aldığı yerlerin başında Gayrimüslim nüfusunun yoğun olduğu Beyoğlu gelmektedir. Oy çatalının en daraldığı ilçe ise Sarıyer'dir.

1930 İstanbul Belediye Seçimlerinde Gayrimüslimler

Cumhuriyet'in kuruluşu ile birlikte Osmanlı bakiyelerinden arınmak isteyen yeni rejim, ulus-kimlik bağlamında yeni bir toplum inşasına girişti. 1924 Anayasası'nın 88. Maddesinde "*Türkiye'de din ve ırk ayırt edilmeksizin vatandaşlık bakımından herkese "Türk" denir.*" İbaresine yer verilerek Gayrimüslimler de dâhil bu topraklarda yaşayan herkesin Türk vatandaşı olarak görüldüğü herhangi bir ayırım yapılmadığı belirtildi (Batum ve Yüzbaşıoğlu, 1997:21). Siyasi alanda bu durum farklılık göstererek, anayasada milletvekili olabilmenin şartları arasında Türkçe okuma ve yazma bilmenin gerektiği yazıldı. Gayrimüslimlerin Türkçe öğrenemedikleri takdirde hiçbir şekilde siyasi alanda faaliyet gösteremeyecekleri belirtildi. Bu maddelere bakıldığında Gayrimüslimlerinde içinde olduğu homojen tek bir toplum oluşturulmak istendiği açık bir şekilde görülmektedir.

Gayrimüslimleri Türkleştirme politikası "*tek dil, tek kültür, tek ülkü*" çerçevesinde bir ulus devleti olarak Türkiye Cumhuriyeti'ne

¹ CHF'nin tespitlerine göre Adalarda nüfusun % 80'i Gayrimüslimlerden oluşmakta ve ekonomik hayatın kontrolünü elinde tutmaktaydılar. (BCA, 490.01/233.916.1-123)

vatandaş bağıyla bağlamak oldu. Bu politikalar uygulama alanına konulmaya çalışılırken Türk halkı, Milli Mücadele'nin de etkisiyle Gayrimüslimleri yabancı ve güvenilmeyecek kişiler olarak görmekteydi (Bali, 1998:171). Bu da "Türkleştirme" politikasının uygulanmasını zorlaştırarak sürenin uzamasına yol açtı.

Gayrimüslimlerin, kamuoyunda ve siyasi iktidar nezdinde daima öteki olarak görüldükleri Anayasa'da mevcut olan ve herkese hiçbir ayırım uygulanmaksızın tatbik edilmesi gereken haklardan eşit bir şekilde faydalanamadıkları iddia edilmekteydi. Uygulamada Müslüman-Gayrimüslim ayrımı yapıldığı öne sürülerek, özellikle Gayrimüslimlerin kamu hizmetlerinde istihdam edilmemeleri şeklinde yansımaktaydı. Siyasi iktidarın kendi iradesini dayatması sonucu Gayrimüslimler yedek subay olma hakkına sahip olmalarına karşın tıpta uzmanlık dalları dışında yedek subay sınavlarına girdikleri halde askerliklerini er olarak yapmaktaydılar. Hemşirelik görevini yapmaya hiçbir engel olmayan Gayrimüslim genç kızlar, Kızılay tarafından kabul edilmemekteydiler. Gayrimüslimlerin tam anlamıyla Türkleşmemiş olmaları da onların her yerde "*daha az güvenilir*" kişiler olduğuna dair bir kanaatin oluşmasına yol açmaktaydı (Bali, Sayı 115, 1998:4).

1930'lara gelindiğinde tek fırkanın kurguladığı homojen bir toplum tasavvuru toplumla belli kesimini temsil eden Gayrimüslimleri rejimle karşı karşıya getirdi. İktidarın dışında kendini liberal politikalarla tanımlayan SCF'ye doğru Gayrimüslimlerin bir eğilimi olduğu görüldü. Bu dönemde Gayrimüslimlere yapılan baskıların katlanarak devam ettiği de öne sürülmekteydi. O dönemlerde "*Türkün en kötüsü Türk olmayandan iyidir.*", "*Türk devleti işlerinin başına öz Türk'ten başkası geçmemelidir.*" gibi sözlerle Gayrimüslimleri dışlamaya dönük bir politika izlenmeye devam edildi (Bora, 1995:37). Bu uygulamalar Gayrimüslimler üzerinde büyük baskı oluşturdu. Gayrimüslimlerin üzerindeki baskının dışa yansımaları ise iki fırkanın katıldığı belediye seçimlerinde kendini gösterdi (Bali, Sayı 115, 1998:82). SCF'nin kurulması Gayrimüslimlere siyasete katılma ve temsil olanağı sağladığından bu unsurlar arasında olumlu bir hava oluşturdu.

Gayrimüslimler belediye seçimlerinde aday listelerinde önemli sayıda yer almalarına karşın SCF'nin teşkilatlanma sürecinde çok fazla yer almadılar. SCF'nin teşkilatlanma sürecinin başladığı sıralarda aslen Ermeni olan Enis Efendi Fethi Bey'e bir mektup yazarak fırkaya dâhil olmak istediğini belirtmesi üzerine Fethi Bey, İstanbul Nazlı Han'da kendisiyle bir görüşme yaparak İsmail Hakkı Bey ile tanıştırdı. Fırkaya girdikten kısa bir süre sonra ortaya koyduğu

performanstan dolayı fırkanın muamelelatı umumiye bürosu şefliğine tayin edildi. Daha sonraki süreçte Enis Efendi'ye 50 lira verilerek Arnavutköy bölgesinin teşkilatı için görevlendirildi. Teşkilat kurmak için Arnavutköy akıntı burnunda bir bina kiralanmasına karşın gerekli eşyalar için para bulunamadığından ocağın açılışı yapılamadı. CHF'nin iddialarına göre ise, Enis Efendi Arnavutköy civarında ahlaken zayıf ve dolandırıcılıkla tanındığı için buradaki halk onu teşkilatın başında görünce SCF'den uzak durup yaptığı propagandalara da itibar etmedi. Enis Efendi Arnavutköy SCF nahiye ocağı ve teşkilatı için verilen parayı özel işlerinde harcadığı için burada ocak açılmamıştı (Cumhurbaşkanlığı Arşivi, AIV-9, D 57, F17-1).

1930 Belediye Seçimlerinde Gayrimüslimlerin aktif olarak siyasetin içinde yer aldıkları görülmekteydi. Fethi Bey İstanbul'da Ermeni gazetelerine verdiği demeçte programlarında ırk ve din farkı gözetmediklerini, Gayrimüslimlerin oylarına talip olduklarını açıkladı. Bu amaç doğrultusunda Fethi Bey'in Gayrimüslimlerin önde gelen aydın kesimi ile adaylık konusunda görüşmelerde bulunduğu iddia edildi (Pınar, 2016: 216). Cumhuriyet gazetesinin haberine göre de, Fethi Bey'in Gayrimüslim aydınlarla bir toplantı yaptığı, belediye seçimlerinde gösterilecek adaylar arasında eski Milletvekillerinden Orfanidis Efendi'nin de olduğunu yazmaktaydı (Cumhuriyet, 31.08.1930). SCF Sekreteri Nuri Bey de bunu doğrularak Gayrimüslimlerden bazı aydınlar ile görüşüldüğünü fırkasının Yahudilerden, Rumlardan ve Ermenilerden yerel seçimlerde aday göstereceğini bildirdi (Pınar, 2016:216). Bu açıklamalardan sonra iktidar fırkası ve bazı yayın grupları ülke bütünlüğünün zedeleneceği endişesiyle muhalefeti sert bir şekilde eleştirmeye başladı. SCF'nin özellikle İstanbul'da Gayrimüslimlerden aday göstermesi iktidar fırkası tarafından tepkiyle karşılanarak ağır eleştirilere maruz kaldı.

Bu eleştiriler üzerine Fethi Bey, Cumhuriyet rejimine ve anayasa maddelerine uyulduğu sürece bunun problem olmayacağını belirtti. Bu ilkeler doğrultusunda hareket edildiği sürece adaylık konusunda herhangi bir sıkıntının yaşanmayacağını savunmaktaydı (Yarın, 10.10.1930). Bununla birlikte Gayrimüslimlerden aday gösterilmesi, SCF'ye yakın bazı çevrelerce de hoş karşılanmadı. Hatta aday gösterilecek Gayrimüslim isimlerinin silinmesini yerine müstakil ya da CHF'nin göstereceği adayların yazılması gerektiğini söyleyenler bile çıktı (Cumhuriyet, 1.10.1930).

İktidar fırkası, vatandaşlara geçmiş vurgusu yaparak Gayrimüslimler konusunda dikkatli olmaları gerektiğini her fırsatta dile getirdi (Balkaya, 2006:100). SCF'nin milli bütünlüğe zarar

verdiğini, muhalefetle birlikte bu unsurların ılımlı ve uysal kimliklerinden sıyrılmaya başladıklarını, Osmanlılık siyasetinin canlanması olarak görmekteydi (BCA, 490.01/233.916.1-25). Gayrimüslimlerin CHF, SCF'yi "gayri Türklerin fırkası" kendisini ise "Türklerin fırkası" olarak adlandırmaktaydı. 13 Ağustos 1930 tarihli Cumhuriyet gazetesinde yayınlanan bir habere göre Fethi Bey Türkiye'de yayımlanan Ermenice bir gazetenin muhabirleriyle yaptığı görüşmede bu unsurların siyasi kazanımlar için tahrik edilmesinin yanlışlığına değinerek bir bütün içerisinde ırk, soy, mezhep ayrımı gütmeden Cumhuriyet'in daha iyi yerlere gelmesi için çalışmanın daha önemli olduğunu düşünmekteydi (Cumhuriyet, 13.08.1930). İktidar bu meselede devlete ve rejime bağlanmanın ve sadakatin formülünü ulus-devlet tezinin güçlendirilmesinde görürken muhalefet özgürlükler bağlamında meseleye yaklaşarak Gayrimüslimlere vatandaşlık bağıyla yaklaşıldığı takdirde bu rabitanın kendiliğinden ortaya çıkacağını savunmaktaydı.

Fethi Bey, Gayrimüslimlerin siyasi çıkarlara alet edilmemesini ortak değerler etrafında hareket edildiği sürece rejim için bir tehlike oluşturmayacağı düşüncesindeydi. Bu bağlamda SCF İstanbul'da 6 Rum, 4 Ermeni ve 3 Yahudi olmak üzere 13 kişi aday gösterdi. Buna karşılık CHF listelerinde Gayrimüslimlere yer vermedi (Avşar, 1998:151). Gayrimüslimlerden hiç aday göstermeyen CHF "Bizim bu meselede tek cephemiz vardır. Gayrimüslim Türk vatandaşları lisanımızı ve aldıkları gün kanunlarımızla teyit edilen haklarını reylerimizle de tespit etmemize hiçbir mani kalmaz." (Hakimiyet-i Milliye, 14.11.1930). Ortak dil vurgusu yaparak Gayrimüslimlerden aday gösterilmemesinin nedenlerini ortak bir vatandaşlık bağlamında aidiyet duygusunu geliştirememelerinde gördü.

SCF'nin İstanbul Belediye seçimlerinde Gayrimüslimlerden gösterdiği adaylar şunlardı: İstanbul Beyoğlu İlçesi adayları; Eski Milletvekili Orfanidis Efendi, Eski Osmanlı Bankası Müdürü Panciri Bey, Avukat Marko Naum Efendi, Avukat Avram Naum Efendi, Eski Sisam Beyi Vegleri Efendi, Rum Spor Kulüpleri Başkanı Pantazidiz Efendi, Arpacı oğlu Nikolaki Efendi, Eski Elçilik Sekreteri Herant Bey, Kazancıyan Bey. İstanbul Beyazıt İlçesi adayları; Eski Osmanlı Bankası Müdürü Berç Keresteciyan Efendi (Cumhuriyet, 7.11.1930) ve Kabzımal Halepli oğlu Yuvan Efendi. İstanbul Fatih İlçesi adayı; Fabrikatör Yani Volos Efendi. İstanbul Kadıköy İlçesi; adayı Avukat Lion Bey Zive (Son Posta, 6.11.1930). Gayrimüslimlerden en çok aday gösterilen ilçe Beyoğlu'ydu. Adaylar arasında eski milletvekilleri, avukatlar ve özellikle fırkanın ortaya koyduğu liberal

politikalarından ötürü iş dünyasının temsilcileri dikkat çekmekteydi. Ticari kaygılar, merkezileşmeyle güçlerini kaybedeceği korkusu ve ticaret sektörünün içinde olduklarından 1929 Dünya Ekonomik Krizi'ni daha ciddi hissetmeleri onları ekonomide serbest piyasayı savunan muhalefet fırkasına yönlendirmişti.

Muhalefetin Gayrimüslimlerden aday göstermesi basında da tepkilere neden oldu. Yunus Nadi, Gayrimüslimlerin Lozan Antlaşması ile kendilerine tanınan haklarından vazgeçtiklerini, din ve ırk faktörünü ön plana çıkarmadan yaşamlarını sürdürmeleri gerektiğini belirtti (Pınar, 2016:217). Gayrimüslimlerin aday olması konusunda en sert eleştiriler iktidara yakınlığı ile bilinen Anadolu ve İnkılâp gazetelerinden geldi, Haydar Rüştü Bey, Rumların, Ermenilerin, Yahudilerin örflerinin ve beklentilerinin birbirinden farklı olduğunu, bu sebeple de bugüne kadar hiçbir meselede birleşemediklerini ve bu unsurların işgal döneminde Türkler aleyhinde işgalci güçlerle iş birliği yaptıklarını, bu noktadan hareketle de belediye seçimleri esnasında yine bütün bu Gayrimüslimlerin SCF etrafında Türklük aleyhinde örgütlendiklerini yazmaktaydı (Anadolu, 7.11.1930).

Cumhuriyet ve Anadolu gazeteleri de SCF'nin Gayrimüslim politikasına sert eleştiriler getirince SCF lideri Fethi Bey konuyla ilgili bir açıklama yapma gereği duydu. *“Rumları, Ermenileri listemize koymamız Teşkilat-ı Esasiye Kanunu'nda onlara tanınan hakka riayetimizdendir.”* Gazete, Fethi Bey'in bu sözlerine karşılık olarak: *“Teşkilatı Esasiye Kanunu ekalliyetlere hak veriyor, bunu biz de biliyoruz. Fakat o Teşkilatı Esasiye Kanunu'nda Rumların, Ermenilerin dâhil olmadığı intihaplar yolsuzdur, kanunsuzdur! Diye bir kayıt var mıdır? Gene o Teşkilatı Esasiye Kanunu'nda bütün teşkilatlara mutlaka bir Rum ve Ermeni konacak diye bir emir, bir madde var mıdır?”* Anadolu gazetesinin Başyazarı Haydar Rüştü Bey, 8 Eylül tarihli 'Kirkor Efendi' isimli yazısında Osmanlı döneminde Gayrimüslimlerin bakanlık bile yaptığı ve bunun acı sonuçlar doğurduğu uyarısında bulunduktan sonra Gayrimüslimlerin Lozan'da kendilerine tanınan haklardan feragat ettiklerini, bir gün Türk dili ve kültürüyle kaynaşmaları durumunda haklarının iade edilmesine bir engel kalmayacağını belirtmekteydi.

Haydar Rüştü Bey, Gayrimüslimlerin aday gösterilmesini eleştirirken; bu unsurların mecliste siyaset yapmalarının da önünün açılmış olacağını, Osmanlı Devleti'nin son dönemlerinde buna benzer acı tecrübelerden ders alınması gerektiğini şu sözlerle vurgulamaktaydı: (Anadolu, 15.11.1930). *“Biz İzmirliler Torkumun Hirisostomos'un ihanetlerini asla unutmuyoruz. İstanbul'un temiz ve asil*

evlatları Araphanı hainleri unutamaz. Şarkta ve garpta kuyuları Türk kellesiyle dolduran Taşnakçıları ne Erzurum'un ne Erzincan'ın ne Sivas'ın ne Diyarbakır'ın hala babasız yaşayan çocukları, bu kocasız sürünen dulları, hala evlatsız gözyaşı dökten anaları unutamıyor. Üç buçuk sene düşman zulüm ve esareti altında inleyen nesil hala sağdır ve biz onlarız. İzmir'i yakan yıkanların Rum ve Ermeniler olduğunu biz bilmeyiz de kim bilir?" (Anadolu, 9-10.11.1930). Gayrimüslimlerin aday gösterilmesinin doğru olmadığını bu ülkeye sadakat göstermediklerinden adaylıklarına sıcak bakmamaktaydı.

İnkılâp gazetesi, olayı daha ileri bir boyuta taşıyarak bu uygulamanın bu Gayrimüslimlerin milletvekili olmalarının da önünü açtığını, içerden devleti ele geçirme pozisyonuna bile geleceklerini sayfalarına taşıdı (İnkılâp, 11.11.1930).

Vakit gazetesi de, bu meseleyi köşesine taşıyarak muhalefetin belediye seçimlerinde adaylarını açıklamasından itibaren ülkede kara bulutların ortaya çıktığını, herkesi tiksindiren ve karamsarlığa düşüren bir havanın oluştuğunu öne sürdü. Gazete, olayın tarihsel kökenine şu şekilde vurgu yapmaktaydı: "Rumca yazıp, Ermenice okudukça, Yahudice düşünüp Filistin ve Arzı Mevut rüyaları gördükçe yabancıldılar. Bu hakkı onlara vermekle kıyamete kadar kurtulduğumuza inandığımız bir endişeyi tekrar içimizde diriltmiş olduğunuz. Mesele din işi değil, kan işi değil, dil işi, kültür ve ülkü işidir. Rumlar Rumcayı unutup tarihlerini bizim kültürümüz içinde eritecekleri güne kadar onlara teslim olmamak ihtiyatı hem boynumuzun hem aklımızın borcudur. Meşrutiyet İnkılâbından sonraki Osmanlı tarihimizin faciaları unutuldu mu? Sünepe miskin Azaryanın Ayan müzakere salonunun pencerelerinden İngiliz donanmasına bakarak nasıl aslan kesildiği hala gözümüzün önünde nesiller değişmeden diller birleşmeden Türk kültürü içinde eriyip Türkleşmeden onlara teslim olmayız. Yeni Başolarla dini siyaset bayrağı yapanlara Türk tarihinde artık yer kalmamıştır." (Vakit, 14.11.1930). Gayrimüslimlerin Türk kültürünü benimsemediklerini, ortak dili içselleştirmedikleri sürece Türk kimliği çatısı altında yabancı unsurlar olarak kalacaklarını, tarihsel süreçte bunun birçok örneği olduğu için bu unsurlara güvenilmemesi gerektiğine işaret etmekteydi.

Benzer şekilde evlere, işyerlerine dağıtılan bildirilerde "SCF'nin Rumları, Ermenileri iş başına getirmek istediğini, daha önce yurdunda seni zehirlemek için her türlü melaneti yapan, namusuna, şerefine her zaman taarruz edenleri iş başına getirmek isteyen bir fırkaya nasıl oy verirsin" (Cumhuriyet, 9.11.1930) denilerek muhalefet fırkası hedef haline getirilmekteydi.

Siirt Milletvekili Mahmut Bey de Gayrimüslimlere güvenilmeyeceğini şu şekilde dile getirdi; “SCF’nin yanlış yolda olduğunu Osmanlı Devleti’ndeki ıslahatçı sultanların Avrupa devletlerine hoş gözükmek için Gayrimüslimlere verdikleri haklar gibi Fethi Bey’inde bunların etkisinde kalarak Ermenilere ve Yahudilere kendi fırkasında siyaset yapma hakkını verdiğini eşitliği savunarak Türk dilini kabul etmeyen okulları ayrı olan ve ülkenin kültürünü benimsemeyen bir topluluğa bu kadar güvenmenin Türklüğe hakaret olduğunu Osmanlı döneminin sona erdiğini CHF’nin eşitliği savunurken kimseye yaranmak gibi bir sorununun olmadığını belirtmiştir. Bu vatandaşlar arasında M.Pioncare’nin dediği gibi, Ekaliyetlerin vazifesi ekseriyete intibak etmektir. Gayrimüslimler ne zaman dilimizi konuşur, kültürümüzü benimserse o zaman oylarımızı rahatça onlarla paylaşıyoruz.” (Hakimiyet-i Milliye, 14.11.1930). İktidara yakınlığıyla bilinen gazete ve yazarların ortak düşüncesi Osmanlı Devleti sürecinde ortak dil ve kültür birliği olmadığından kendi paradigmaları ışığında hareket eden bu topluluğun devlet karşıtı bir duruma gelmesinden ders alınmasıydı. Ortak bir kültür ve dil vurgusuyla ortaya çıkan yeni rejimde Gayrimüslimlerin bu değerleri kabul etmedikleri sürece siyaset ve yönetim alanından soyutlanmalarının doğru olduğu görüşündeydiler. Yeni rejim her ne kadar kendini Osmanlı bakiyelerinden soyutlayarak tanımlasa da Osmanlı döneminde siyaset kurumunda yaşanan travmaların etkisini hissetmekteydi. Bu da yeni rejimin Gayrimüslimlere yaklaşım modelini etkilemekteydi.

Gayrimüslimlere duyulan tepki seçim sırasında yapılan propagandalarda da kendini göstermekteydi. CHF’liler bu gibi söylemleri seçim boyunca propaganda aracı olarak kullanarak, genellikle “Serbest Fırka gavur fırkasıdır” diyerek oy toplamaya çalışmaktaydılar. Yine CHF “Hamparsunların, Mişonların, Yorgaların rey verdiği bu fırkaya nasıl utanmadan rey veriyorsunuz?” diyerek Gayrimüslimlerin dışındakilerin kendi fırkalarına oy vermelerini istemekteydi (Yarın, 9.11.1930).

CHF’nin seçimlerde bu eleştirilerine karşın Gayrimüslimler, SCF lehine propaganda yapmayı sürdürdüler. SCF de bu olumsuz tabloya rağmen seçim propagandasını yapmak için Gayrimüslimlerden yararlanmaya devam etti. Gayrimüslimler SCF’nin seçimleri kazanması için ellerinden geleni yapmaktaydılar. Örneğin Kadıköy’de Musevi kızları SCF’nin listelerini dağıtmakla görevlendirildiler (Akşam, 9.11.1930). Beyoğlu’nda ise, bir Rum niçin SCF’ye oy verilmesi gerektiğiyle ilgili konferanslar vermekteydi (Son Posta, 9.11.1930). Hasköy’de SCF adına propaganda yapmak üzere genç bir

Yahudi görevlendirildi. Propaganda sırasında bir Yahudi de taşkınlık yapıp polis memurunu itmesi iddiasıyla tutuklandı (Vakit, 10.11.1930). Yine Beyazıt'te (Eminönü) seçim sandığı Gedikpaşa'da Rüstempaşa Camii'de bulunduğu sırada SCF taraftarı olan Yahudi bir genç fırka lehinde propaganda da bulundu (Vakit, 8.11.1930). Hasköy'de de fırka taraftarları propagandalarını yaparak oy toplamaya çalıştılar. Propagandaların artması üzerine iskele civarı Musevilerle dolup taşı. Kalabalığın artmasıyla iki fırka karşı karşıya gelmesine ve Musevilerin tahrik olmasına karşın olaylar büyümeden durum yatıştırıldı (Vakit, 9.11.1930). İstanbul'un birçok ilçesinde buna benzer olaylar görülmekteydi. Gayrimüslimlerin büyük çoğunluğu da SCF'yi desteklediklerinden olayların içinde kendilerini bulmaktaydılar.

İktidar, seçim devam ederken Gayrimüslimlerin oylarını almak için taktik değişikliğine gitti. Propaganda faaliyetlerinin artması üzerine CHF, Gayrimüslimlere cephe almanın yanında ironik bir biçimde bu grupların oylarına göz dikmekten geri kalmadı. Milli Mücadelede Türklerle Yahudilerin aynı safta yer aldığı tezini gündeme getirdi. İzmirli bir tüccar olan Babur Bey bu amaçla kendi cemaatini etkilemek üzere görevlendirildi. Sonuçsuz kalan bu girişimden sonra Doktor Levi'nin Yahudilerin kutsal dini mekânı olan Havra'da oylarını CHF'ye vermeleri için konuşmak zorunda bırakıldığı iddia edildi. Cemaatin tepkisi neden hükümet fırkasının Yahudi kökenli aday göstermediği ve hükümet gazetelerinin kendilerini aşağılamaya devam ettikleri yönünde oldu. İstanbul Rumları da baskı altına alındı, CHF Müfettişi Kamil Bey, Panaya Kilisesi Mütevelli Heyeti'ni çağırıp ve seçimlerde oylarını ne yönde kullanacaklarını sordu. Bu doğrultuda Rumların ya CHF'yi destekledikleri ya da hükümet baskısından korkarak seçimlere katılmadıkları iddia edildi (Emrence, 2000:49). İktidarın politika değiştirmesi tarihsel okumaları da etkilemekteydi. Genelleme yapmak doğru olmasa da Milli Mücadele'de ihanet içinde olduğu iddia edilen bir toplulukla politik çıkarlar doğrultusunda aynı saflarda buluşulabiliyordu.

Seçim sırasındaki engellemelerden Türkler kadar Gayrimüslimler de etkilendi. Kandilli'de Rum papazlardan biri oy için gece Rumların evlerini teker teker ziyaret ederek oylarını CHF'ye vermelerini telkin etmesine karşın Rumların sandık başında bocaladıkları görüldü. Gayrimüslimlerden SCF'ye oy vereceklerden anlaşılanların oy kullandırılmadan encümenler tarafından sandık başından uzaklaştırıldıkları da suçlamalar arasındaydı (Son Posta, 12.11.1930). SCF'lilerin itirazlarına rağmen sandık encümenliği, Vali

Yardımcısı Fazlı Bey tarafından CHF'den oluşan kişilere verildi (Cumhurbaşkanlığı Arşivi, AIV-9, D 57, F3-9).

Seçimde kullanılan oyların büyük çoğunluğunun CHF lehine olduğu görüldü. Bunun nedeni olarak da Rumlara, muhtarların önceden CHF'ye ait oy pusulalarını dağıtıp CHF'ye oy vermeleri için baskı yapmasından kaynaklandığı öne sürülmekteydi (Son Posta, 15.11.1930). İktidarın yanında muhalefetin de Gayrimüslimleri etkilemek için farklı yollar denediği görülmekteydi. İstanbul'da bulunan Hoca Murat Efendi isimli bir kişinin SCF'nin Rum, Ermeni ve Yahudilerin elinde olduğunu söyleyerek Kemerburgazlılara SCF'ye oy vermeleri yönünde propaganda yaptığıydı. SCF'nin CHF Kırşehir Milletvekili Yahya Galip Bey, muhalefet fırkasını "*apostollar fırkası*" olarak nitelemekteydi. Bu söylemler üzerine SCF İstanbul Ocak Başkanı İsmail Hakkı Bey, Kuzguncuk Ocağının açılışında yaptığı konuşmasında bu iddiaları reddetti (Emrence, 2014:168-169).

İktidar fırkası, sert propagandaların yanı sıra muhalefet fırkasının adaylarına da yönelik bazı suçlamalarda bulundu. SCF'nin Rum adayı Orfanidis Efendi'nin Rumların ihtiyaçlarını belirleyen gizli bir komiteye üye olduğu, belediye meclislerinde halkın ihtiyaçlarının görüşülmesinden önce Orfanidis Efendi'nin Yunan ocaklarında Rumların ihtiyaçları hakkında görüşme yapıp mazbatalarına imza attığı iddialarına SCF karşıtları büyük tepki gösterdiler (Vakit, 14.11.1930).

Seçim sırasında Halıcıoğlu'nda muhtarlık yapan Ocalno Davit, SCF için avazı çıktığı kadar "*Ben bundan sonra kaymakam da, vali de olacağım*" diye bağırarak ve halkın tepki gösterdiği de iddialar arasında yer aldı (Vakit, 9.11.1930). Ancak Dr. Nikolaki Efendi kimliği olmadığı halde CHF için oyunu kullanınca hakkında zabıt tutturuldu. (Son Posta, 9.11.1930).

Gayrimüslimlerin en çok sıkıntı yaşadığı durumlardan biri de sandık başındaki defterlerde isimlerinin olmamasıydı. SCF'nin oy pusulasıyla sandığa gidenlere isimlerinin olmadığı söylenerek geri çevrilmesine karşın aynı sandıkta Ester adındaki bir kadına orada hazır bulunan Rebeka imzalı bir CHF oy pusulası verildiği, halkın kanunsuzluk yapıyor tepkisi üzerine kadına yeni bir CHF oy pusulası verildiği iddia edildi (Son Posta, 7.11.1930). Benzer şekilde Son Posta gazetesi, Oğlu Yorgi Efendi'nin elinde SCF'nin aday listesiyle sandık başına gittiğini, fakat defterde isminin olmadığı, beyanında kırk üç senedir Hocapaşa, Ebussuut caddesinde oturmasına karşın oy kullanmasına izin verilmediğini yazmaktaydı (Son Posta, 9.11.1930). Seçim sırasında buna benzer birçok olay yaşandı, yaşanan olaylar üzerine M.Rainzar, Soryano ve Sami Künzberg'den oluşan Yahudi

heyeti seçimlerde hükümet aleyhinde olmadıklarını ve taşkınlıklarla bir ilgilerinin olmadığını göstermek adına Meclis Başkanı Kazım (Özalp) Paşa'yı ziyaret ederek rejime bağlılıklarını bildirdiler. Türkiye Musevi Cemaati ve Hahambaşılığı İdare Heyeti Başkanı Avukat Isak Hazon ise, Rainzar'ın böyle bir yetkisinin olmadığını bu bağlılık ziyaretinin bilgileri dışında geliştiğini belirtti. Bu gelişmeler üzerine Kazım Paşa, Yahudilerin seçimlerdeki infial yaratacak muhalefet yanlısı eğilimlerinin sıkıntı oluşturacağı açıklamasında bulundu (Vakit, 19-20.11.1930).

Cumhuriyet gazetesi, Ermenilerin, Rumların, Yahudilerin seçime katılma noktasında çok istekli görünmediklerini, Ermenilerin seçimlerde rahat bir ortam olduğu takdirde oy kullanacaklarını, Rumların ve çok daha isteksiz görünen Yahudilerin muhtemelen oylarını iktidar fırkasına vereceklerini öne sürmekteydi (Cumhuriyet, 5.11.1930). Aynı gazete seçim başladıktan sonra Gayrimüslimlerin SCF'ye Türklerin ise, iktidar fırkasına oy verdiklerini yazmaktaydı (Cumhuriyet, 7.11.1930). Museviler genellikle Eminönü'nde Hocapaşa Camii'ndeki sandıkta oylarını kullandılar. Musevi kadınların herhangi bir olay çıkmasını diye oy kullanmak için acele davrandıkları, buradaki sandıkta oy kullanan seçmenlerin çoğunun CHF'ye oy verdiği söylenmekteydi (Vakit, 6.11.1930). Beyoğlu'nda ise Gayrimüslimlerden en çok Musevilerin SCF'ye oy verdiği görülmekteydi (Son Posta, 8.11.1930). Hasköy ve Halıcıoğlu'nda da Musevilerin SCF'ye, Ermenilerin ise genellikle CHF'ye oy verdikleri iddia edilmekteydi (Hakimiyet-i Milliye, 9.11.1930). Fatih İlçesi'nde seçimin diğer ilçelere göre daha hararetle geçtiği, Balat'tan gelen seçmenlerin çoğunluğunun oylarını SCF'ye verdiği söylenmekteydi. Burada oylarını veren seçmenlerin çoğunluğu Musevilerden oluşmaktaydı (Cumhuriyet, 15.11.1930). İktidar genel anlamda İstanbul'da Rumların muhalefete destek vermediğini, Ermenilerin muhalefete taraftar olmalarına karşın Museviler ve dönmeler gibi propaganda faaliyetlerine katılmadıklarını rapor etmekteydi. Ayrıca Dramalı ve Karyeli muhacirlerin de muhalefete yöneldikleri görülmekteydi (BCA, 490.01/233.916.1-25).

Gayrimüslimlerin seçimlerde oylarını çoğunlukla SCF'ye vermesi ve bu unsurların bu fırkaya ilgi göstermesi CHF İstanbul İl Kurultay'ında da tartışıldı. Örneğin, Ortaköy Yahudileri hariç tüm Yahudilerin, kısmen Rumların, bazı bölgelerde Ermenilerin çoğunlukla SCF'ye oy verdikleri dikkat çekmekteydi (BCA, 490.01/233.916. 1-29.)

İktidar fırkasının Gayrimüslimleri dışlaması ve onlar üzerinde baskı kurmaya çalışması SCF'yi de zor durumda bıraktı. Bu

seçimlerde Gayrimüslimler ezici bir çoğunlukla SCF lehine oylarını kullanarak CHF aleyhine gösteride buldukları söylendi (Bali, Sayı 167, 1997:25-34). Gayrimüslimlerin SCF'ye oy vermek istediği, ancak iktidardan çekindikleri için oylarını CHF'ye verdikleri görülmekteydi. Genel olarak halkın yapılan tehditlerden, seçim sonrası işlerinden olmamak ve iktidarla ters düşmemek adına oylarını CHF'ye verdiği iddia edilmekteydi. Seçimlerde muhalefetin birçok engelleme ile karşılaşmasına rağmen büyük bir başarı kazandığı görülmektedir.

Seçim döneminde duyarsız gibi görünen Rum gazeteler, eleştirilerin artması üzerine Rumların SCF'ye oy vermeleri gerektiğini savunmaya başladılar. SCF listelerinde aday olan Gayrimüslimlerin isimlerini gazetelerinde yayınladılar. Rumlara baskılar karşısında şu şekilde öğüt vermekteydi: *“Maziye kurcalamak doğru değildir, cevap vermemek mecburiyetinde bulunduğumuz bahislere temas etmeyiniz, bu ulüvvü cenap ve hakiki Türklerin civan mertliği ile kabili telif bir hareket değildir.”* Rum gazetelerinin bu tavrı iktidar fırkasında iyi karşılanmadı (Vakit, 9.11.1930). Beyoğlu'na bakıldığında Gayrimüslimlerden en çok Musevilerin SCF'ye oy verdiği görüldü. Seçimde Gayrimüslimlerin oy vermelerine engel olunmaya çalışılarak etabli belgeleriyle oy kullanmak isteyen Rumların SCF'ye oy verecekleri anlaşılınca oylarının kabul edilmediği de iddialar arasındaydı (Son Posta, 8.11.1930). Seçimlerde Gayrimüslimlerin büyük çoğunluğunun SCF'ye oy verdiği; ancak etabli belgesini almamış olan Rumların oy kullanamadıkları görüldü (Cumhuriyet, 7.11.1930).

Gayrimüslimlerin seçilmesi konusunda yaşanan sıkıntılara da çözüm getirildi. Akşam gazetesinin yazısına göre Gayrimüslimlerden aday olup da seçilme şartlarında sıkıntı çıkması durumunda, Musevilerden oy alan üyelerin birinin diğerine tercihi için kanunda şu şart yazılıydı. *“Musevi oy kazananlardan evli olan, evlilerden yaşı büyük olan, bu da Musevi ise çocuğu çok olan tercih olunur.”* (Akşam, 19.11.1930) Görüldüğü gibi Gayrimüslimlerin eğilimleri ve tercihlerin genellikle muhalefet eksenli olması seçim usullerini de etkilemekteydi.

Sonuç

1930 Belediye Seçimleri İstanbul'un kendine özgü tarihi, ekonomik ve nüfus çeşitliliğinden ötürü diğer kentlerden farklı bir mecrada gerçekleşti. Seçimlerde kolluk kuvvetlerinin baskısı, seçmen defterlerindeki usulsüzlükler ve sandık güvenliğinin ihlali şikâyetlere konu oldu. İstanbul'da seçimlerde en çok tartışılan konu

Gayrimüslimlerin seçimlere aktif katılım konusuydu. İktidarın Gayrimüslimlere mesafeli durmasında Osmanlı'nın son dönemi ve Milli Mücadele döneminde bu unsurların takındıkları tavır önemli rol oynadı. Gayrimüslimlerin SCF'nin teşkilatlanma sürecinde aktif bir rol almazken seçimlerde özellikle Beyoğlu ve Adalarda etkin bir şekilde propaganda faaliyetlerinde bulduklarını görmekteyiz. Musevilerin muhalefetten yana net bir tavır almalarına karşın Rum ve Ermenilerin tercihlerinde değişiklikler görülmekteydi. Bu tercihler ilçeden ilçeye farklılık arz etmekteydi. Musevilerin tercihlerini muhalefet lehine kullanmasında tarihsel süreçte yönetim kadrolarıyla uyuşamamasının yanında ekonomik hayatın içinde liberal politikalarla daha aktif bir rol oynamak istemelerinden de kaynaklanmaktaydı. Rumların genellikle baskı ve kendi çıkarlarını da dikkate alarak özellikle Osmanlı'nın son dönemlerinde elde ettikleri kazanımları kaybetmemek ve mübadele antlaşmasıyla İstanbul'da etabli haklarından olmamak adına iktidar tercihini kullandıkları görülmekteydi. Ermeniler ve özellikle Rumların var olan düzende belli bir konum edindiklerinden statükonun değişiminden yana bir refleks ortaya koymadıkları, Musevilerin ise değişimden yana oldukları gözlemlenmekteydi. Gayrimüslimlerin yoğun olarak yaşadığı Beyoğlu, Adalar ve Kadıköy ilçelerinde iktidar fırkasının seçimleri kazanması, seçim güvenliği tartışmalarını da beraberinde getirdi.

İktidarın ilk dönemlerde Gayrimüslimlerin siyasete katılmasına sıcak bakmaması, Osmanlılık düşüncesinin canlanması olarak görmesi, hatta siyaset yapmalarının ülkenin milli dokusunu zedeleyeceğini düşünmesi bu unsurların siyasi tercihlerini de etkilemekteydi. İktidarın sonraki süreçte muhalefetin güç devşirmesi karşısında Gayrimüslimlerin siyasi tercihlerini değiştirmek ve kendi fırkalarına yönelmelerini sağlamak adına politik tavrını değiştirdiğini görüyoruz. Bu tavır değişikliği siyaset yelpazesinde de önemli değişiklikleri de beraberinde getirdi. İktidar temkinli ve mesafeli durduğu Gayrimüslimlerle yavaş yavaş bağlarını kuvvetlendirmeye başlamış, kendini ötelenmiş ve dışlanmış hisseden bu unsurların parlamentoda siyaset yapmasının önünü açmıştır.

Kaynakça

Arşivler

Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi

Cumhurbaşkanlığı Arşivi

Resmi Yayınlar

Resmi Gazete
TBMM Zabıt Ceridesi

Sürelî Yayınlar

Anadolu
Akşam
Cumhuriyet
Hâkimiyet-i Milliye
İnkılap
Resmi Gazete
Son Posta
Vakit
Yarın

Kitaplar

- Avşar, A. (1998). *Bir Partinin Kapanmasında Basının Rolü Serbest Cumhuriyet Fırkası*. İstanbul: Kitabevi.
- Balkaya, İ. S. (2006). *Serbest Cumhuriyet Fırkası Arşiv Belgelerine Göre 1930 Belediye Seçimleri*. Erzurum: Güneş Vakfı Yayınları.
- Batum, S. ve YÜZBAŞIOĞLU, N. (1997). *Anayasa Hukukunun Temel Metinleri*. İstanbul: Beta Yayınları.
- Çolak, H. (2007). *1930 Belediye Seçimleri*. (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Ankara Üniversitesi/ Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü, Ankara.
- Emrence, C. (2014). *99 Günlük Muhalefet Serbest Cumhuriyet Fırkası*. İstanbul: İletişim Yayınları.
- İlmen, S. (1951). *Dört Ay Yaşamış Olan Zavallı Serbest Fırka*. İstanbul: Muallim Fuad Gücüyener Yayınevi.
- Pınar, M. (2016). *Tek Parti Döneminde Trakya'da Siyasi Hayat ve Yahudiler (1930-1934)*. Ankara: Grafiker Yayınları.
- Soyak, H. R. (2010). *Atatürk'ten Hatıralar*. İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
- Weiker, W. F (1973). *Political Tutelage and Democracyın Turkey-The Free Party and Its Aftermath*. Leinden E.J.Brill.

Makaleler

- Bali, R. N. (1998). Resmi İdeoloji ve Gayri Müslim Yurttaşlar, *Birikim Dergisi*. Ocak/Şubat, 170-176.
- Bali, R. N. (1998). Cumhuriyet Döneminin Azınlıklar Politikası, *Birikim Dergisi*. 115, Kasım, 80-90.

- Bali, R. N. (1997). 1930 Belediye Seçimleri ve Serbest Fırka'nın Azınlık Adayları, *Tarih ve Toplum Dergisi*. 167, Kasım, 25-34.
- Bora, T. (1995). Türkiye'de Milliyetçilik ve Azınlıklar, *Birlik Dergisi*. Mart/Nisan, 34-49.
- Emrence, C. (2000). 1930 Belediye Seçimleri: CHP'nin Baskı ve Propaganda Yöntemleri, *Tarih ve Toplum Dergisi*. 200, Ağustos, 47-50.

EKLER

4/12/930

01009882-1

A	9-9
B	57
F	12-1

İSTANBUL POLİS MÜDÜRLÜĞÜ

Şube
Kısım
Numarası

Riyaseti oğmür kalemi mansu müdürü Hasan Rıza
bey efendiye

MURBAŞKANLIĞI

Ş. No. :
İsa. No. :
Vesika No. :

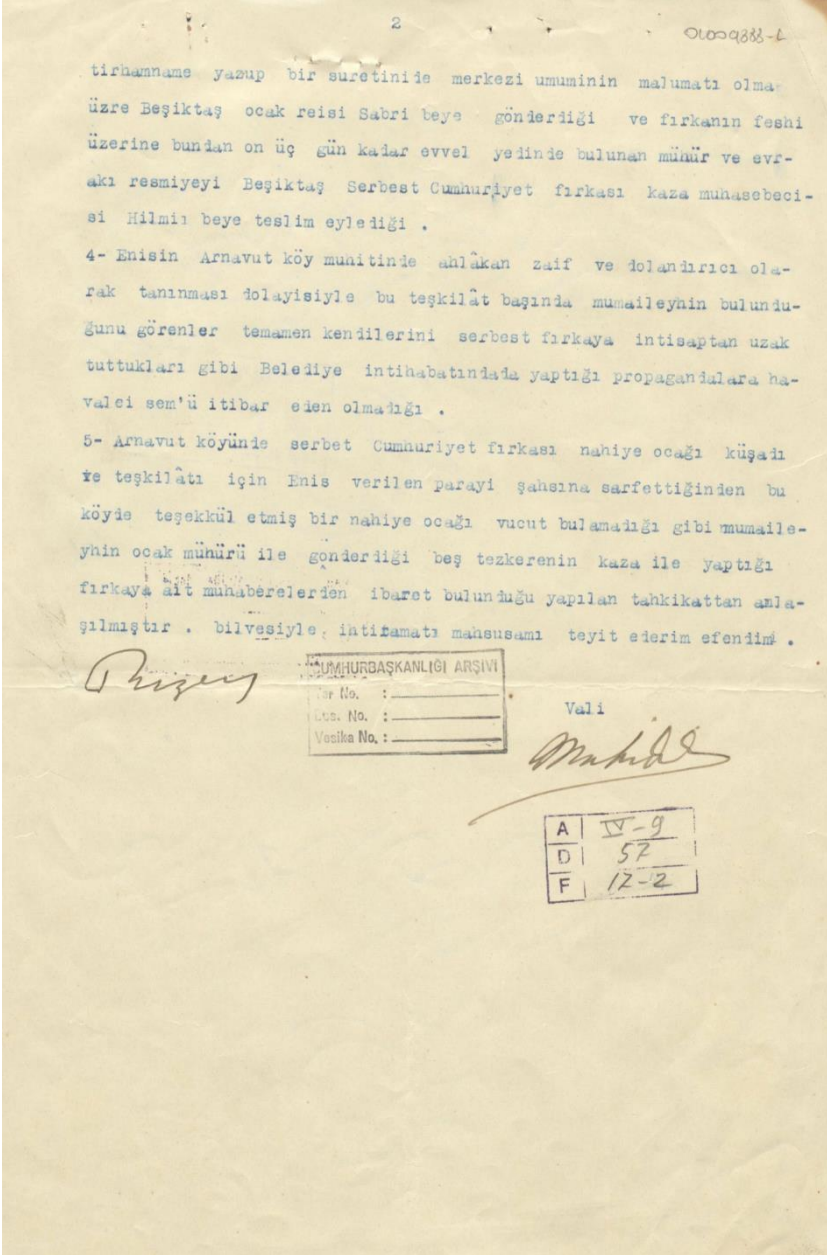
E -
6 - XII - 1930
Dışişleri

Muhterem efendim .

1- Reisi cumhur hazretlerinin hemşireleri Makbule hanım efendiye mefsuh serbet cumhuriyet fırkasının Arnavut köy nahiye ocağı müdürüyle memnür nakdi iane talebini havi gönderilen tezkere Arnavut köyünde Çukur sokak 58 nu: hanede mukim ve mektebi harbiyeden mezun olup harbi umumide ayağınlan yaralanarak beşinci sınıf malûl rütbesiyle ve 55 lira maaşla tekaüde sevkedilen ve halen muamele takibi ile müşgul bulunan ermeniden müteadi Enis efendi tarafından yazılıp gönderilmiştir .

2- Enis Harbi umumiden sonra müsliman olmuştur . İntidadan evvel Onnik isimyle tesmiye kılınmıştır .

3- Mefsuh serbest cumhuriyet fırkasının teşekkülü esnasında Enis efendi Yalova'da bulunan mezkûr fırkanın lideri Fethi beye bir mektup yazarak fırkaya katılmağa istediğini bildirdikten ve muvafakat cevabını aldıktan sonra Fethi bey İstanbul'a gelir gelmez Nazlı hanım muameleyini ziyaret ve bir mülakat yaptıktan sonra Fethi beyin müderrisi İsmail Hakkı beyi kendisine tanıttığı ve daimi surette Enisin İsmail Hakkı bey ile temasa bağlantısı ve fırkanın inkişafı lehine sarfettiği gayret fırkanın nazrı dikkatini celbettüğinden fırka muamelesi umumide bürsü gelifliğine tayin edilmekle beraber Arnavut köy muhtakası teşkilâtında memur edilerek bizzat tarafından imal ettirilen ve merkezi umumice tasdik kılınan (Arnavut köy nahiye ocağı) müdürünün kullanılmasına salahiyyet ita kılınmış ve müderris İsmail Hakkı bey tarafından teşkilâta başlamak üzere 50 lirada verilmesi nasebiyle ocak için Arnavut köy akıntı burnunda bir bina bulunmuş isede Mobilya tedariki için para mevcut olmadığından bu ocağı açamadığı ve bu sebepten yalnız gazi nazretlerinin hemşireleri Makbule hanım efendiye muaveneti nakliyyede bulunmaları için bir is-

Vakit 12 Teşrinievvel 1930

Akşam 8 Teşrinievvel 1930

Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi,
The Journal of Social Sciences Institute
Yıl/Year: 2018 – Kış / Winter
Sayı/Issue: 42 - Sayfa / Page: 345-358
ISSN: 1302-6879 VAN/TURKEY

Makale Bilgisi / Article Info
Geliş/Received: 17.10.2018
Kabul/Accepted: 11.11.2018
Araştırma Makalesi / Research Article

**“İSTİRAHAT-I RAIYYET VE TE’YİD-İ RABİTA-I PAYİTAHT”
BAĞLAMINDA OSMANLI DEVLETİNDE AŞİRET VE
MEKTEP İLİŞKİSİ (1880-1908)**

***TRIBES AND SCHOOL IN THE OTTOMAN STATE IN THE
CONTEXT OF THE SOCIETY'S REST AND
CENTRALITY (1880-1908)***

Dr. Öğr. Üyesi Ercüment TOPUZ
Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi
Edebiyat Fakültesi
Tarih Bölümü
ercumenttopuz@yyu.edu.tr

Öz

Eğitim ve öğretim faaliyetlerinin kurumsal tezahürlerini teşkil eden mektepler, müesses nizamın mevcudiyetini muhafaza edip müstakbele taşıma misyonu ile teşkilatlandırılmışlardır. Osmanlı Devleti, bu tür bir teşkilatlanmayı mensubu olduğu medeniyet havzasından tevarüs ederek mekânın ve zamanın kıymetleri üzerinden güncellemiş ve bahse konu yapıları kendi mukadderatının muvazzaf müesseseleri haline getirmiştir. XIX. yüzyılın ikinci yarısında mekteplerin yeni düzenin misyoner müesseseleri olarak yeniden anlamlandırılıp yaygınlaştırılması bu tespitinin bir temsildir.

XIX. yüzyıl siyasi hafızasının hafakanlarını teşkil eden ideolojik jargonlar, Osmanlı Devleti gibi ittihad-ı anasıra istinat eden teşekkülleri tehdit etmiştir. Yüzyılın ilk çeyreğinden itibaren azınlıkların rahatsızlıklarını ifade eden bağımsızlık mücadelelerine benzer homurdanmaların yüzyılın son çeyreğinde Müslim aşiretlerden gelmesi, devleti uzun vadeli çözümler üretmeye sevk etmiştir. Bu bağlamda kendi dindaşlarından gelen tehditleri tedib ve tenkil etmek maksadıyla payitaht odaklı siyasi, içtimai, askeri ve iktisadi enstrümanlar geliştirilmiştir. Zikredilen enstrümanlardan biri de

mektepleri, aşiretlerin yoğunlaştığı yerlerde yaygınlaştırmak olmuştur. Maarif merkezli bu politik tavrı, arşiv vesikaları başta olmak üzere ikinci el kaynaklar üzerinden anlamlandırılmaya çalışılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Osmanlı Devleti, Mektep, Aşiret, Merkeziyetçilik.

Abstract

The schools that constitute the institutional appearances of the education and training activities have been organized as institutions that have been assigned with the mission of preserving the existing order and carrying them forward. The Ottoman Empire inherited such an organization from its belonged basin of civilization and updated this heritage through the values of space and time. It has made these structures charged with its own institutions. In the second half of the 19th century, it was a manifestation of this determination that the schools were re-interpreted and spread through different formations.

In the 19th century, the ideological jargon, which constituted the palpitations of the political memory, threatened the foundations based on the unity of the people like the Ottoman Empire. Starting from the first quarter of the century, the grumbling of the struggles for independence that expresses the discomfort of minorities from Muslim tribes in the last quarter of the century led the state to produce long-term solutions. In this context, Ottoman state has developed political, social, military and economic instruments with a focus on payitaht in order to manage and treat the threats coming from own fellow believers. One of the mentioned instruments was to spread the schools in places where the tribes were concentrated. This political attitude based on education has tried to make sense of second hand sources, especially archival documents.

Keywords: Ottoman State, School, Tribes, Centralization.

Giriş

İslam medeniyetinin en önemli temsilcilerinden olan Osmanlı Devletinde eğitim “*terbiye*” öğretim ise “*talim*” kelimeleri ile ifade edilmiştir (Develioğlu 2016;1201). Genel hatlarıyla eğitim (terbiye), ve öğretim (talim) ferdi hususiyetlerin aile ve mahalle gibi resmi olmayan (informal), okul ve benzeri kurumlar gibi resmi (formal) olan platformlar aracılığıyla geliştirilmesini konu edinen hem ontolojik hem de epistemolojik bir kronoloji içinde değerlendirilen süreçtir.

Tarihte Asya kıtası başta olmak üzere Avrupa, Afrika gibi kıtalarda uzun soluklu siyasal serüvenlerin mimarı olan Türklerin başarılarının temelinde bu sürecin yattığı belirtilmiştir. Dolayısıyla zeminin ve zamanın gereksinimlerini dikkate alan ve “töre” olarak anlamlandırdıkları eğitim ve öğretimin plan ve pratiklerini hayatlarının merkezine yerleştiren Türkler, İslamiyet öncesinde varlıklarının istikrarını ve istikbalini “töre” (eğitim ve öğretim)

karşısındaki tutumlarına bağımlı görmüşlerdir. Bu durum Orhon yazıtlarında “*Türk, örf ve adetlerini bırakmalarından dolayı devletsiz ve hakansız kalmış, cariye ve kul olmuş halkı, atalarımın ve dedelerimin töresince yeniden yaratmış ve eğitmiş(im)...*” (Tekin 2006;55) şeklinde tavsih ve tasrih edilmiştir.

Törenin taş üzerine nakşedilmesi işlevi bu tür hatıraların kalıcılığını temin ederken kısa bir süre sonra kâğıt kullanımının Uygur Devleti tarafından kolaylaştırılması, eğitim ve öğretime ilişkin hassasiyetlerin sürekliliğini sağlayan gelişmelere kapı aralamıştır (Yasin 2014;152). Eğitim ve öğretimin yaygınlaştırılması ise Türklerin İslam dinine intisap etmeleriyle birlikte söz konusu olmuştur. Türklerin bu kabulü, kültür ve eğitim hayatlarının koordinatlarına kurumsal bir hafıza kazandırmıştır. Bu hafızanın müteşebbisleri Karahanlı ve Gazneli devleti iken müessisleri ise bu siyasi yapıların arkasından tarih sahnesine çıkan Selçuklular ve Osmanlılar olmuştur.

XIX. Yüzyıl Öncesinde Osmanlı Devletinde Eğitim ve Öğretim

Eğitim ve öğretimin kurumsal bir zemine taşınması, Türk tarihinde siyasi ömrü asırları bulacak devlet yapılanmalarının ortaya çıkmasına neden olmuştur. Türk siyasi hayatına yeni ve uzun bir soluk kazandıran mezkûr müesseseler, siyasetin dikkat-i nazarını celp etmiş, çeşitli bahanelerle tesislerine veya tevsî'lerine kapı aralamıştır. Bahse konu kapı aralığında siyasi irade, hem nazari hem de ameli planda sürekli bir güç devşirmiştir. Bu güç siyasi platformda veziriazamdan kâtibine, eğitim prosedüründe müderrisinden muallimine, adalet terazisinde şeyhülislamdan kadısına, içtimai nizamında imamından vaizine, iktisadi düzenindeyse defterdarından muhtesibine kadar uzanan bir çeşitlilik arz etmiştir. Eğitim ve öğretim müesseselerinin siyasi teşekküllere sunduğu katkı karşılıksız kalmamış, mezkur teşekkül sahiplerince ve musahiplerince vakıflar kurularak bu yapıların faaliyetlerine süreklilik kazandırılmıştır. Birbirini besleyen bu mekanizmanın en somut ve vazih örneğine Osmanlı dünyasında rastlanılmıştır.

Türk tarihine, Osmanlı Devleti örneğinde olduğu gibi uzun soluklu bir serüven bahşeden eğitim ve öğretim kurumlarının ilk basamağını sıbyan mektepleri teşkil etmiştir. Bu mekteplere 4-5 yaş grubu “sabi”lerin devam etmesinden dolayı sıbyan ismi verildiği bilinmekle birlikte mektebin mimarisinden kaynaklı taş mektep, bulunduğu konumdan dolayı mahalle mektebi gibi isimlerin tesmiye edildiği de vakidir. Bu mekteplere başlama yaşı ile ilgili belirli bir

kaide ve kuralın olmadığı bilinmektedir. Merkezîyetçi uygulamaların kesafeti altında yeniden şekillenen bir asırda bile (XIX. yüzyılın ilk yarısı) mektep yaşı için tam bir tarih düşülememiş ve bu belirsizlik maarif salnamesinde “... *Herkes evladını vakt-i temyiz olan dört nihayet beş yaşına baliğ oldukda bi-eyyi-hal mektebe vir (dikleri)...*” şeklinde teşrih edilmiştir. (Salname-i Nezaret-i Maarif-i Umumiye 1317;20). Bahse konu belirsizlik kadimin kıdeminde çözülmüş ve genel itibarıyla çocuğun yaşı kanun-ı kadime riayeten 4 yıl, 4 ay ve 4 güne değince mektep çağının geldiğine kanaat getirilmiştir (Esterabadi 1990;66). Bu algının XIX. yüzyılın ikinci yarısında da devam ettiği görülmüştür.

Eğitim ve öğretim faaliyetlerinin ilk basamağını teşkil eden sıbyan mekteplerindeki tahsil süreleri hakkında kesin bir süreç de söz konusu değildir. Bazı mekteplerde tahsil süresi asgari 3 yıl iken bazı yerlerde ise bu süre 5 yıl ile sınırlandırılmıştır. Süre bazlı bu yöntemin öğrencinin performansına bağlı olarak değişkenlik gösterdiği de söz konusu olmuştur. XIX. yüzyılla birlikte sıbyan mekteplerindeki tahsil süreci 5 yıl ile sınırlandırılmış ve müfredatının içeriği ise geçmişte olduğu gibi adab-ı muâşerete muvafık bir ahlakla ahlaklanmasını önceleyen, dolayısıyla insanlığa hizmet bilincini telkin eden temel dini kıymetlerin öğretilmesi olarak güncellenmiştir. Tevilini yaptığımız bu süreç ve içeriği vesikada “...*mekatib-i sıbyana altı yaşında çocuk alınıp ol mertebede üç sene müddet içinde elifba cüzü, icrai kuraniye ve Mushaf-ı şerif hatmiyle beraber muhtasar ilmihal risalesi okutturulduktan sonra, dördüncü sene ikinci hatm ile beraber karabaş tecvidi ve ahlak risalesi ve beşinci sene üçüncü hatm ile Birgivi risalesi ve muhtasar fenni hesap risalesi okutturulacak ve beş sene tamamında liyakat-ı tayin edenler ...*”, (BOA, İ.DH., 353/23335) içeriğiyle tavzih edilmiştir.

Eğitim ve öğretim faaliyetlerinin orta ve yüksek basamağını ise medreseler teşkil etmiştir. İstirahat-ı tebaanın tesisi ve istikrar-ı siyasetin tensiki mükellefiyetleriyle ön plana çıkartılan medreselerdeki tahsil süreleri öğrencinin performansına bağımlı kılınırken müfredatının yekûnunu dini ilimler teşkil etse de pozitif ilimlere de yer verilmiştir. Böyle bir mükellefiyetle mesul medreselerin temel önceliği devletin ihtiyaç duyduğu yönetici ve memurin sınıfını yetiştirmek olmuştur. Osmanlı Devleti'nin kuruluş yıllarında âlim-bürokrat tipini yetiştiren medreselerin bu mesuliyetleri, klasik dönemle birlikte Enderun mektebine devredilmiştir. Dolayısıyla XV. yüzyılın ikinci yarısından itibaren medreselilerin yürütme velayetleri ellerinden tedricen alınmış kaza ve ifta salahiyetleri ise Tanzimat dönemine kadar muhafaza edilmiştir. Diğer taraftan eğitim ve öğretim

sistemindeki yetkin pozisyonlarını kaza ve ifta alanlarında olduğu gibi XIX. yüzyılın ikinci yarısına kadar korumuşlardır.

Netice itibarıyla Osmanlı hanedanına uzun soluklu bir siyasi serüven kazandıran eğitim ve öğretim mirası, anayurt endeksli törenin İslamiyet’le kurumsal zemine taşınmış bir suretinden ibaret olduğu yukarıda hülasa edilmiştir. Bu mirasın klasik örgüsüne riayet eden Osmanlı Devleti, tevarüs ettiği sistemi çağın gereksinimleri paralelinde güncelleyerek hem döneminde büyük bir güç olarak ön plana çıkmış hem de bu yapıyı devlet sisteminin birer manivelası olarak kurgulamış ve mensubu oldukları medeniyetin deneyimlerine katkı sunmuştur.

XIX. Yüzyılda Siyasi Hassasiyetler Bağlamında Osmanlı’da Eğitim ve Öğretimin Amacı

“Katı olan her şeyin buharlaştığı” bir asır olarak tasvir ve tavsif edilen XIX. yüzyıl ve bu yüzyılın hâkim kodlarını kaleme alan ve uygulayan Avrupa, sabık çağların maddi ve manevi değerlerini “tahkir”, “tahrip” ve “tağyir” üzerinden değerlendirmiştir. Bu tür değerlendirmenin mükellef müesseselerini ise bu bağlamda yeniden anlamlandırdıkları eğitim ve öğretim kurumlarına havale etmişlerdir. Bahse konu kıta dışındaki durum ise coğrafi yakınlığın, siyasi, dini ve kültürel geçmişin sabite ve parametrelerine göre farklılık göstermiştir. Bu farklılığın somut olarak gözlemlendiği devletlerden biri de hiç şüphesiz Osmanlı Devleti’dir.

Avrupa’nın doğuya açılan kapısı konumundaki Osmanlı Devleti’nde “kadimin kıdemi” anlayışı, geçmişi tahkir, tahrip ve tağyirden ziyade yaşanan zamanın ziynetleri üzerinden tenkit, telif ve tecdide imkân tanımıştır. Yüzyılın sonuna kadar istisnai durumlar dışında devletin siyasi mevcudiyetini muhafaza etme adına ortaya konulan sürecin genel karakterinin “ıslahat” kavramı üzerinden anlamlandırılması bu tespitin tezahürlerinden biridir. Mezkur müesseseler bahse konu anlayışı vazih bir şekilde senkronize ederek devletin mukadderatına iliştilmiş kaygıları telkinleriyle tahdit, eserleriyle telif ve eylemleriyle tecdit edip, ıslahatın sirkülasyonunu sigorta etmişlerdir.

Geçmiş günün kıymetleri üzerinden tahdit etme anlayışı (Nizam-ı Cedid) III. Selim döneminde söz konusu iken telif etme telakkisi II. Mahmud saltanatında tedavüle sokulmuş, tecdit temennisi ise Tanzimat döneminde tahakkuk etmiştir. XVIII. yüzyılın son çeyreğinde geçmişi tenkit üzerinden tahdit etme planları kısa soluklu bir duraklama dönemine neden olmuş (Kabakçı Mustafa İsyanından Yeniçeri Ocağının kaldırılmasına kadar ki süreç) ancak bir kez

dumanı tüten bu teşebbüsün alevlenmesi XIX. yüzyılın ikinci çeyreğinde te'nis (II. Mahmud'un muhafazakar kesimi yandaş kılma tarzı) siyaseti üzerinden telif edilmiştir. Bu siyasetin manivelasını ilmiye sınıfı mensupları teşkil etmiştir. Düşünen adamların (ilmiye sınıfı) doğuşen adamlar (seyfiye sınıfı) karşısındaki bu başarısı eğitim ve öğretim kurumlarının koordinatörlüğünü merkezi iradenin yedine teslim edecek sürecin başlangıcını Sultan Mahmud'a telkin etmiştir. Sibyan mekteplerini, Payitaht İstanbul'da zorunlu hale getiren hatt-ı hümayunun üslubundaki teşvik bu sürecin en özgün örneklerinden biridir.

XVIII. yüzyılın başından itibaren siyasi mukadderatını kalemiyenin kudretli ellerine teslim eden Osmanlı, geçmişi günün değerleri üzerinden telif etme siyasetinin bir tezahürü olarak bu geleneği bu defa merkezi iradenin gözetimi altında sürdürmüştür. Bu anlamda ilk olarak "Tercüme odasını" tesis etmiş sonrasında ise Avrupa'ya öğrenciler göndermiş, askeri okullarını güncelleyerek yenilerini açmış, oluşturulmakta olan bürokrasinin memur ihtiyacını karşılamak için Mekteb-i Ulum-ı Edebiye ve Mekteb-i Maarif-i Adliye isimli okulları kurmuştur. Bu çaba ve gayretlerle eğitim ve öğretim geçmişinin merkezi müessesesini teşkil eden medreseleri sınırlandırılmış, umum teamüller güncel parametreler üzerinden telif edilerek tecdidi tahsin kılan bir tanzim süreci böylece başlatılmıştır. Bu sürecin sürekliliği ise 1857 Maarif-i Umumiye Nezareti üzerinden tesis ve 1869 tarihli eğitim nizamnamesi ile tersim edilmiş, yüzyılın ikinci yarısından itibaren her kademedede (ilk-orta-lise) ve hemen hemen her alanda çok çeşitli muhatap kitlesine hitap edecek olan erkek (zükur) ve kız (inas) okullarının açılmasıyla sağlanmıştır.

I. Meclis-i Mebusan'ın açılış merasiminde memleketin her alanda ilerlemesinin ancak ulum ve maârif kuvveti ile olacağına ilişkin tavrılar (Kodaman 1991;28) ile vesikalarda zikredilen amacı afişe eden tebyin ve terkipler her alanda açılan ve açılacak okulların hangi amaçlara matuf ihdas edildiklerini açıkça belirtmişlerdir. Bu bağlamda evkaf muamelelerine haiz memurlardan (BOA. BEO. 3894/292031) maarif muallimlerine (BOA. A. MKT. MHM. 419/77), orman ve hazine menfaatlerini muhafaza edecek kişilerden (BOA. MVL. 845/37) ziraat işlerine vakıf mütehassıslara (MV. 60/48), hayvancılığı daha verimli hale getirecek baytarlardan (BOA. DH. MUI. 23/20) kara ve demiryolları yapımında istihdam edilecek mühendislerle (BOA. A. MKT. MHM. 448/53), halk sağlığı ile muhatap hekimlerden (BOA. İ. MMS. 33/1363) taşra yönetiminde etkin kaymakam ve müdürlere (A. MKT. MHM. 94/42) kadar hemen hemen her alanda memur yetiştirmek maksadıyla okullar açılmıştır.

Siyasi, iktisadi, içtimai, askeri, idari vb. alanlardaki plan, program ve pratiklerin profesyonel bir platforma taşınıp devlet reflekslerinin rahatlatılması için ihtiyaç duyulan mütehassısları yetiştirmek maksadıyla açılan bu okullar, mensupları aracılığıyla hem devlet kadrolarında hem de farklı cemiyet ve firkalar adı altında hizmet etmişlerdir. Toplamda, bahse konu okul mensupları XX. yüzyılın ilk çeyreğinde devletin ve milletin mukadderatında doğrudan doğruya aktif bir rol üstlenerek telkinleriyle irticai düşünce ve uygulamaları tahdit, fıkra, risale, layiha ve eserleriyle dönemlerini tedavüldeki kıymetler üzerinden telif ve son olarak eylemleriyle topyekun bir değişimi temin ederek tecdit etmişlerdir. Bu sürecin müşahhas temsil ve semerelerinden biri II. Meşrutiyetin ilanı olmuştur.

Merkezi Hassasiyetler Bağlamında Aşiret ve Mektepler

Siyasi mukadderatını mektepli kesimin eline tevdi eden Osmanlı, yüzyılın bulaşıcı hastalığı olarak zikredilen etnik milliyetçiliği de telkinlerle tahdit, tenkitlerle te'nis ve tefekkürle te'lif edebilmek maksadıyla sahada mekteplere aktif görevler vermiştir. Yüzyılın son çeyreğinde dâhili problemlerin etkisiyle başına buyruk hareket edip merkezi kıymetleri törpüleyen ve bu tavırlarıyla düvel-i muazama olarak zikredilen İngiltere, Fransa başta olmak üzere Amerika ve İtalyanların coğrafyadaki cesaretlerini ziyadeleştiren aşiret teşekkülleri, devletin istikbali açısından önemli bir sorun haline gelmiştir. Osmanlı Devleti, nüfusunun önemli bir kısmını teşkil eden aşiretleri te'dib edip bunları yeniden kendi mukadderatının müşterekleri ve müşterileri kılmak maksadıyla payitaht İstanbul başta olmak üzere özellikle bu yapıların temerküz olduğu bölgelerde mektepler açılmıştır. Yerel dinamiklerin inisiyatiflerini de dikkate alan bu okullaşma çaba ve gayretlerinin evvel emirdeki maksadı "*teksir-i servet ve ticaret ve te'yid-i rabıta-ı asayiş ve istirahat-ı raiyyet*" olmakla birlikte zımnî maksadı da 1889 tarihli bir vesikada belirtildiği üzere Amerikalı, İngiliz ve Fransız rahiplerinin Osmanlı Devleti'nde dini, milli, mezhebi ve meşrebi farklılıklara sahip bölge halklarının yoğunlaştığı yerlerde birer mektep açarak ahaliyi hükümet aleyhine kışkırtmalarının önüne geçmek olmuştur (BOA. ŞD. 2546/36).

1887 tarihinde Adana'da Amerikan misyonerleri tarafından açılmış mekteplerle diğer ecnebi mekteplerin muzır faaliyetleri dillendirilmiş (BOA. MV. 35/49) ve 1891 tarihli farklı bir vesikada da zikredilen mekteplerin tezvîrata teşebbüsle halkı ifsad ettiği belirtilmişti (BOA. Y.EE. 10/53). Bu tablonun tasfiyesini de dini ve milli hassasiyetleri öğütleyen maarif politikası ile

gerçekleştirilebileceği gündeme getirilmiştir. Bu anlamda nizam-ı ibadın ve imar-ı büldanın tahakkukunun nasıl gerçekleştirilebileceği şu içerikle teşrih edilmiştir. “*Sebebi refah ve saadeti milletin ve mucib-i ümran-ı buldan ve memleket olan ulum ve maarifin her tarafça tamim ve intişarı matlubu ali olmasıyla bu kaziyeyi mühimmenin istihsali esbabı terfisine teşebbüs olunmak ve ba-husus vasıtayı yegane maarif olan mekatib tanzim ve islahı ile icab eden mahallerde yeniden mektebler tesis ve küşad edebilme(dir)*”(BOA. MF. MKT. 83/84).

XIX. yüzyılın son çeyreğinde eğitim ve öğretim kurumlarından beklenti, yukarı satırlarda da ifade edildiği üzere siyasi ve içtimai hayatın çehresinde vuku bulan çelimsizlikleri tespit edip tedavi etmekti. Bu çelimsizliğin en çetin çemberi ise dâhilde figüranların ve hariçte aktörlerin etkisi ile merkezi iradenin otoritesini tartışan yerel güçlerin çemkirmeleri olmuştur. Merkezi teamüllerin çevresine çeper olan bu çelimsizliği bertaraf etmek üzere eğitim ve öğretimin yaygınlaştırılmasına istinat eden uzun vadeli politikalar gündeme getirilmiştir. Gayr-i müslim tebaanın sadakatini temin ve tesis etme adına payitaht İstanbul’da açılan Galatasaray Sultanisi bu hassasiyetin ilk örneğini teşkil ettiği gibi 1896 tarihinde yine payitahtta açılan Aşiret mektebi de farklı mezhep, meşrep ve etnisiteye mensup aşair-i Müslim’inin devlete olan bağlılıklarını önceleyen bir teşebbüs olmuştur. Dönemin Osmanlılık ve İslamcılık gibi siyasi sloganları paralelinde gerçekleştirilen bu tür bir maarif politikaları yüzyılın sonu itibariyle yerele taşınarak yaygınlaştırılmıştır. Yerel inisiyatifleri de dikkate alan bu güncelleştirme faaliyetleri neticesinde başta doğu ve güneydoğu Anadolu olmak üzere Suriye ve Irak’taki aşiretlerin de iştirakiyle okullaşma süreci hızlandırılmıştır. 1896 tarihinde Rüştüye ve Sıbyan mektebi olmayan yerlerde müceddeden mektepler inşası hakkında aşiret reislerinin de görüşlerinin alınarak hazırlanan ve Van Vilayeti Meclis-i Umumisinden kaleme alınan layihanın payitahta gönderildiğine ilişkin vesika okullaşma noktasında hem yerel hassasiyetleri göz önünde bulunduran hem de merkeziyetçi teamülleri önceleyen bir teşebbüs olmuştur (BOA. ŞD. 209/11).

Muhatap kitlenin iştirakını temin ederek maarif politikalarını yerelleştiren diğer taraftan merkezi irade üzerindeki maddi ve manevi yükü hafifleten bu okullaşma çabasının örneklerinden birine, Van vilayetinde Haydaranlı aşireti ile sair aşair-i ekrağın rüesa ve efradının sıbyan mektepleri inşasına ve küşadına teşvik edilmeleri hadisesinde rastlanılmıştır (BOA. MF. MKT. 81/108). Geleneğin ihyasına istinat eden bu tür teşebbüslerin taraflarını teşvik babında nasıl taltif edildiği

1907 tarihli farklı bir vesika da şu şekilde tavzih edilmiştir. “*Hakkari sancağı merkezi bulunan Başkale kasabasında masarifi tarafından verilmek suretiyle bir bab mekteb-i rüşdiye inşa ve hükümete taalluk hususlarında hüsn-i hizmet ibraz iden Başkale’li Şeyh Hasan Efendizade Mazhar Efendinin haiz olduğu rütbe-i salisenin saniyeye terfi’yle taitifi hakkında Van vilayet-i behiyesinden gelen 18 teşrin-i evvel 321 tarihli tarihli tahrirat leffen takdim kılındı.*” (BOA. DH. MKT. 1028/46).

Aşiretleri, payitaht odaklı politikaların birer parçası haline getirmeyi amaçlayan okullaşma ile bu faaliyetleri teşvik babında teşebbüs olunan taltif siyasetine ilginç bir diğer örnek ise Dersadet’de bulunan Şivli aşireti reisinin meskenlerine mektep talebinin yerine getirilmesi için verilen emir olmuştur. Şivli aşiret reisinin hizmetini ödüllendirme adına, zikrolunan aşiret bölgesine mektep inşa edilerek orda sakin olan aşayir-i efradın sadakatini temin edecek olan talep 1890 tarihli vesikada şu mahiyette tebyin edilmiştir./: “*Dersaadetde bulunan aşayir-i süvari alayları rüesa ve efradından Şivli aşiretine mensup Cafer Ağa bin Hasbi Ali Ağa meskenlerine bir bab mekteb inşasını ba-arzuhal istida’ itmiş olduğundan diğer tezkire-i çakeri ile tebliğ olduğu üzere inşa kılınacak cevami şerif ve mektepler meyanında bunun dahi inşası mukteza-yı irade-i seniyye-i cenab-ı hilafet-penahiden bulunmuş olmakla ol-babda emr ü ferman hazret-i veliyyü-l emrindir.*” (BOA. İ.DH. 1231/96384).

XIX. yüzyılın sonunda dâhilde Ermeni azınlığının taşkınlıklarını teskin haricte ise başta Çarlık Rus tehlikesi olmak üzere coğrafya üzerinde at koşturmak isteyen düvel-i muazzamanın tehditlerini tenkil etmek için aşiretlerden teşkil olunan Hamidiye Süvari Alaylarıyla aşayir-i ekradın ve urbanın sadakatlerine ilişkin kaygıların kısa vadede telafi edildiği ifade edilmiştir. Ancak bu kaygıları kayıt altına alıp elde edilen sadakatın uzun vadeye taşınması ve aşayir kaderinin payitahtın mukadderatına raptedilmesi için payitaht İstanbul’da okullar açıldığı gibi taşrada da cami ve mektepler inşasına ilişkin çabalarının da ekonominin yeterlilikleri ölçüsünde hassasiyetle yürürlüğe konulmuştur. Bu tespitin bir tezahürü olarak “*Hamidiye süvari alayları aşayiri için mevaki’ malumede inşası mukteza-yı idare-i seniyyeden bulunan cevami ve mekatibin inşası*” Erzurum ve Van vilayetleri masarif sandıklarına emredilmiştir (BOA. MF. MKT. 147/54). Aynı şekilde Ciran aşiretinin ıslahı için “*husulü esbabından en başlısu mektebler inşa ve küşadı kazıye-i mü’tena bahası olduğu cihetle bab-ı alice bu babda sarf u gayret ve makderet olun(acağının)*” (BOA. İ.HUS. 6/60) bildirilmesi yukarıdaki çabanın farklı bir çehresini teşkil etmiştir.

Hamidiye alaylarına mensup aşiretlerin hizmetlerine mukabil inşa edilen mekteplerin asli gayesi, ahalinin cehaletten kurtarılıp, dâhili ve harici fitne merkezlerinin figüranları olmaktan beri kılınarak devletlerine olan bağlılıklarını artırmak olmuştur. Bahse konu mektepler özellikle kent merkezlerinden uzak kasaba ve karyelere inşa edilmişlerdir. Örnek olarak Mamuratülaziz vilayeti merkezinde idadi ve bazı kazalarında rüşdiye mektepleri açılarak “...*badi-i şer ve mazzarat olan mevadın ref'i ve bais-i teksir-i servet ve ticaret ve te'yid-i rabıta-ı asayiş ve istirahat-ı raiyyet olan esbabın istihsali...*” (BOA. Y.MTV. 49/17) arzu edilmiş “... *ne çare ki mekatib-i mezkurenin fevaidi yalnız buldukları merkez ahalisine münhasır olarak bunda umumun bit-tabı' istifadesi kabil olmadığından dolayı Dersim, Akçadağ ve Kahta gibi sekinesi ekraddan ibaret olan mahaller ahalişi bütün bütün zalam-ı cehl içinde kalmakla beraber bunlardan bir takımı da ıtlak olunur fark-ı dalle efradının iğfal ve desayisine aldanarak hiçbir esasa müstenid olmayan bazı mezahib-i batılaya salık ve bir takım saika-i cehaletle mugayir-i şeri' ve kanun ve ba'zı ahval-ı minhümin olmalarıyla ma'nen ve maddeten hüsrân içinde kaldıklarından başka ma'ruza mülken ve siyaseten ba'zı müşkülât tevliidine dahi sebebiyet vermekte olup ahali-i merkumenin o gibi ahval-i muzır ve na-meşru'adan kurtarılması ise mevaki'-i lazimedede birer mektep te'sisiyle...*” (BOA. Y.MTV. 49/17) aşiret, oymak ve karyelerin bulunduğu yerler hedef alınmıştır. Bahse konu ahaliyi hedef alan talim ve terbiye politikasının tedricen yürürlüğe konulduğu Dersim (BOA. MF. MKT. 1163/20) başta olmak üzere doğu ve Arap vilayetlerinde yerine getirilmeye çalışıldığı müşahede edilmiştir.

Siyasi açıdan aşiretlerin sadakatlerinin teminine matuf teşebbüslerin muhataplarından biri de Arap aşiretleridir. Mezkur topluluklar hem dönem siyasi temayüllerinin etkisiyle hem de düvel-i muazzamanın telkinleriyle aşiret alışkanlıklarını siyasi kulvara aktarmışlardır. Payitaht İstanbul, böyle bir tablonun tesirlerini tasfiye etmek maksadıyla bölge ileri gelenlerinin davet ve tasviyelerine tercüman olmuştur. Bu bağlamda “*Ceziretü-l-Arabın ıslahatına ve aşair-i urbanın hükümete te'yid-i revabıtına dair ba'zı mütaalâtı mutazammın Necd vücuhundan Reşid Nasır ve Medine-i Münevver ulemasından Abdurrahim Paşa taraflarından verilen layiha üzerine mecalis-i mahsus-ı vükelada mütalaa olunan tezkirenin bir fıkrasında Ceziretü-l-Arabın her tarafında mektep küşad mümkün ve bundan halen faide me'mul olmadığı anlaşıldığından şimdilik on mahallinde birer mektep küşadıyla iki vaiz ve iki muallime ve sekiz muallim istihdamı(na)*” (BOA.BEO. 3552/266387) ilişkin talebin

tahakkukundan anlaşılacağı üzere payitaht İstanbul mezkur zaafiyetleri yerel hissiyatlar üzerinden telif ve telafi etmeye çalışmıştır. Bu çaba ve gayretlerin, merkezi hassasiyetlerin tek taraflı bir dayatılmasından ziyade davet ve icabet eksenli bir siyasi program dâhilinde yürütüldüğünü de göstermiştir.

Bu tür hassasiyetin bir benzeri Bağdat vilayeti dâhilinde yaşanmıştır. Vilayette yapılması talep edilen ıslahata ilişkin maddelerden birinde “ *bir aşiret mektebi te’sis ve küşadı lüzumu*” belirtilmiş bu belirteç meclis-i maarifçe değerlendirilmiş ve “*tahsil-i ibtidai te’mîn edilmedikçe böyle leyli mekteplerin küşadından faide hâsil edilemeyeceği*” ifade edilerek “*aşair için seyyar mektebler tesis edilerek menafi-i matlubenin te’mîni esbabına tevessül edileceği*” bildirilmiştir. Bu bağlamda bir diğer hassasiyet ise Suriye vilayeti dâhilinde yaklaşık 50.000 nüfuslu Maan sancağındaki aşair-i müslimin cehaletlerinin izalesi için bir mektep talebi ve akabinde inşa edilmesinde gündeme gelmiştir (BOA. Y.MTV. 89/130).

Aşiretlerin sadakatini te’mîn ve tahkim etmeyi amaçlayan bu tür mütekabiliyet tandanslı maarif politikalarının tahakkuku noktasında yaşanan finansal çaresizlikler belli oranlarda taltif siyasetiyle çözümlenmiştir. Taltife namzet müteşebbislerin olmadığı durumlarda ise aşiret çocukları farklı yerlerde açılmış olan okullara gönderilmişlerdir. Bu anlamda müşahhas bir örnek Van dâhilindeki kâin aşiretlerin çocukları için uygulanmıştır. Van’da maarif politikalarının pratiğe edilmesinde yaşanan tahsisat sıkıntısı giderilene kadar mektep açılması mümkün olmadığından, evlad-ı ekrandan yaşları uygun olanların mekatib-i sultaniye yerleştirilmek üzere mezkûr okulların buldukları yerlere gönderilmeleri uygun görülmüştür (BOA. MF. MKT. 1196/61).

Sonuç

Eğitim ve öğretim genel manada kişinin ferdi hususiyetlerini mensubu olduğu medeniyetin hassasiyetleri üzerinden uzlaştırarak kişiyi evvelen insanlık haysiyetinin hizmetkârı saniyen siyasi aidiyetinin hürmetkârı haline getiren ontolojik, epistemolojik ve kronolojik bir süreçtir. Bu sürecin nirengi noktaları, kültür ve medeniyet havzalarına göre farklılık göstermiştir. Mevzunun muhatabını teşkil eden Osmanlı Devleti’nde eğitim ve öğretimin referans noktasını dini değerler teşkil etmiştir.

Osmanlı Devleti’nde eğitim ve öğretim faaliyetlerinin hiyerarşik sınıflandırmasında müfredatın mukaddimelerini ahlaki mesuliyetler, mufassallarını ise mesleki mükellefiyetler oluşturmuştur. Ahlaki mesuliyetler insanlığa hizmeti telkin ederken mesleki

mükellefiyetler ise siyasi mensubiyetine hürmetkâr olmayı tembih etmiştir. Eğitim ve öğretimin bu tür mefkûreyi bir ülkü halinde hem nazari hem de ameli planda devletin kuruluşundan yıkılışına kadar sürdürmüştür.

İnsani kıymetleri ideolojik kalıplara sığdırarak mevcut siyasi teşekkülleri bu bağlamda anlamlandıran XIX. yüzyıl, yurtsuz topluluklara da ilham kaynağı olmuştur. Bu tablo, çok çeşitli dini, mezhebi, meşrebi ve etnik yapılara ev sahipliği yapan devletlerde korku ve kaygı uyandırmıştır. Bahse konu korkunun ve kaygının hâkim olduğu devletlerden biri de mezkur kıymetlere asırlardır ev sahipliği yapan Osmanlı Devleti'dir. Devlet bu tür bir korkuyu, geleneğin icadına ve ihyasına istinat ederek ekarte etmeyi denemiş ve bu bağlamda merkezi hissiyatlara istinad eden siyasi, askeri ve içtimai politik programlar üretmiştir. Payitaht odaklı hassasiyetleri önceleyen bu politikaların pratiğe edilmesinde başvurulan müesseselerden biri de hizmetkâr ve hürmetkâr fertler yetiştiren eğitim ve öğretim kurumları olmuştur.

Osmanlı Devleti bu kurumların kontrol ve koordinasyonunu öncelikle tekeline almış, sonrasında politik programlarını planlayacak ve pratiğe edecek memur, mütehasıs ve müstahdemlerin yetiştirilmesi için farklı formasyonlara mensup mektepler kurmuştur. Yüzyılın sonuna doğru kendini iyiden iyiye hissettiren adem-i merkeziyetçi eğilimleri eğerek kendi merkezi sabitelerine raptetmek için de bu mektepleri birer misyoner müesseseler olarak sahaya sürmüştür. Mezkûr müesseselerin prototiplerini payitaht İstanbul'da kurmuş ve iptidai formlarını ise taşraya taşıyarak bu bölgeleri kendi iradesi doğrultusunda parsellemeye çalışmıştır.

Taşrayı belli oranlarda domine eden aşiretleri öncelikle askeri bir yapılanma içinde çevreleyerek (Hamidiye Alayları) kendi merkeziyetçi anlayışının muvazzaf muhafızları haline getirmiş ve elde edilen bu mevcudu uzun vadede muhafaza edebilmek maksadıyla da aşiretlerin temerküz olduğu bölgelere mektepler açmıştır. Metinde de paylaşıldığı üzere bu teşebbüslerin belli bir bölümü davet ve icabet sürecine istinat etmiştir.

Osmanlı Devleti, aşiretlerin kontrolünü çeşitli siyasi, askeri enstrümanlar üzerinden sağlarken koordinasyonunu ise maarif merkezli politik tavırlar üzerinden tesis etmeye çalışmış ve bu bağlamda aşiretlerin de iştiraklerini temin ederek Doğu, Güneydoğu ve Arap yarımadasına mektepler inşa etmiştir. Mekteplerin inşası esnasında yaşanan finansal sıkıntılar ise taltif siyaseti, seyyar mektepler ve taşımali eğitim uygulamaları üzerinden telafi edilmiştir. Böylece aşiretlerin merkezi hassasiyetleri törpüleyen teamülleri askeri

uygulamalar ile tahdit akabinde aşiret rüesasının da iştirak ettiği mekteplerin açılmasıyla da telif edilmiştir. Osmanlı taşrasının belli bölümlerini teşkil eden mezkûr bölgelerde mekteplerin yaygınlaştırılması sadece dâhili infialleri teskin etmemiş ayrıca düvel-i muazzama ismiyle tesmiye olunan ve bahse konu coğrafyalar üzerinde çeşitli emelleri olan devletlerin istençlerine de ket vurmuştur. Osmanlı devleti maarif tandanslı bu tür politik tavırlar ile hem yerelin istirahatini temin etmiş hem de aşiretlerin inisiyatiflerini merkezi iradenin ilgilileri doğrultusunda inceltmiştir.

Kaynakça

1.Başbakanlık Osmanlı Arşivleri

- (BOA. BEO. 3894/292031)
 (BOA. BEO. 3552/266387)
 (BOA. DH. MKT. 1028/46)
 (BOA. DH. MUİ. 23/20)
 (BOA. İ.DH., 353/23335)
 (BOA. İ.DH. 1231/96384)
 (BOA. İ.HUS. 6/60)
 (BOA. İ. MMS. 33/1363)
 (BOA. A. MKT. MHM. 94/42)
 (BOA. A. MKT. MHM. 419/77)
 (BOA. A. MKT. MHM. 448/53)
 (BOA. MF. MKT. 147/54)
 (BOA. MF. MKT. 81/108)
 (BOA. MF. MKT. 83/84)
 (BOA. MF.MKT. 1163/20)
 (BOA. MF..MKT. 1196/61)
 (BOA. MV. 35/49)
 (BOA. MVL. 845/37)
 (BOA. ŞD. 209/11)
 (BOA. ŞD. 2546/36)
 (BOA. Y.EE. 10/53)
 (BOA. Y.MTV. 49/17)
 (BOA. Y.MTV. 89/130)

2.Araştırma Eserler

- Aziz B. Erdeşir-i Esterabadi. (1990). *Bezm u Rezm*. Mürsel, Ö. (Çev.). Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları.
 Devellioğlu, F. (2016). *Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lûgat*. Ankara: Aydın Kitabevi.

- Kodaman, B. (1991). *Abdülhamid Dönemi Eğitim Sistemi*. Ankara: Türk Tarih Kurumu.
- Salname-i Nezaret-i Maarif-i Umumiye*. (1317). Matbaa-i Amire, Darü'l-Hilafetü'l-Aliyye.
- Tekin, T. (2006). *Orhon Yazıtları*. Ankara: TDK Yayınları.
- Yasin, Y. (2014). 8-13. Yüzyıllarda Uygurlarda Eğitim. *Uluslararası Uygur Araştırmaları Dergisi*, 4 (152), 151-159.

Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi,
The Journal of Social Sciences Institute
Yıl/Year: 2018 – Kış / Winter
Sayı/Issue: 42 - Sayfa / Page: 359-378
ISSN: 1302-6879 VAN/TURKEY

Makale Bilgisi / Article Info
Geliş/Received: 19.10.2018
Kabul/Accepted: 15.11.2018
Araştırma Makalesi / Research Article

AŞİRETLER ARASI ÇATIŞMA VE YAĞMALAMA KÜLTÜRÜ: RİŞVAN AŞİRETİ ÖRNEĞİ

INTER-TRIBAL CONFLICT AND PLUNDERING CULTURE: THE CASE OF RISHVAN TRIBE

Yunus ŞAHİN

Süleyman Demirel Üniversitesi
Sosyal Bilimler Enstitüsü
İslam Tarihi ve Sanatları ABD
Doktora Öğrencisi
yunusahin65@hotmail.com

Öz

Aşiretler; askeri, siyasi ve ekonomik olarak örgütlenmiş alt birimlerdir. Günümüz aşiret yapısında bu teşkilatlanmanın bittiğini ve bu görevleri devlete bıraktıkları görülmektedir. Buna mukabil kendine has gelenek ve göreneklere olan bu yapılar duygusal anlamda birlikteliklerini devam ettirmektedirler. Aşiret yapısının başında genellikle yaşça en büyük ve akli başında biri bulunur; bazı aşiretlerde ise aşiretin iç ve dış işlerine farklı kişiler bakarlar. Aşiretler zamanla mezraların yeterli olmaması veya iç çekişmelerden dolayı bölünürler. Herhangi bir coğrafi bölgenin aşirete yetmemesi durumunda aşiretin belli bir bölümü yeni bir mezra bulup oraya göç ederek yeni bir aşiretin oluşmasına zemin hazırlar. Aşiretten ayrılma ve yeni bir mezra bulmanın da bazen çatışmalara yol açtığı bilinmektedir. Bazı küçük aşiretler bu durumu göze alamazlar ve güçlü olan bir aşirete kendi aşiretlerini ilhak ederek hayatlarını idame ettirmeye çalışırlar. Aşiretler arası çatışmalara yol açan temel etkenlerden birkaçı şunlardır: Sosyal ve ekonomik nedenler, merkezi gücün zayıflaması, aşiretler arası rekabet ve güç gösterisi, aşiretler arası mezra kavgaları ve kan davaları gibi sebepler. Aşiretler arası çatışmalardan sonra genellikle zoraki göç ve yağmalama kültürü baş göstermektedir. Bu makalede aşiretler arası çatışma ve aşiret yağması,

konuyla ilgili bir Osmanlı arşiv belgesi esas alınarak Rışvan aşireti örneğinde incelenmeye çalışılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Aşiret Çatışması, Rışvan Aşireti, Yağmalama Kültürü.

Abstract

Tribes are small prototypes of state entities in terms of military, political and economic structures. In today's tribal structure, it is seen that this organization has ended and they leave their duties to the state. However, these structures, which have their own traditions and customs, continue to maintain their entities emotionally. At the top of the tribal structure there is a chief, who is usually an elder and sane person; in some tribes, different people deal with domestic and foreign affairs of the tribes. In time, the tribes are divided into small clans because of the insufficiency of the hamlets (mezras) or internal conflicts. In case that a geographical region is not seen enough for a tribe, a certain part of that tribe finds a new hamlet and emigrates to it, and it forms a new tribe there. It is known that leaving the tribe and finding a new hamlet sometimes leads to conflicts. Some small tribes do not dare to take this situation and in that case they try to sustain their lives by attaching their tribes to a powerful one. A few of the main factors that lead to inter-tribal conflicts are the following: Social and economic reasons, weakening of central power, inter-tribal competition and the demonstration of power, inter-tribal conflict and blood feuds. After the inter-tribal clashes, it is often that a practice of forced migration and plundering culture manifests itself. In this article, the conflict between tribes and the tribal raid has been examined in the case of Rishvan tribe based on an Ottoman archival document.

Keywords: Tribal Conflict, Rishvan Tribe, Plundering Culture.

Giriş

Bu çalışmada öncelikle geçmişten günümüze kadar devam eden veya kaybolup tarihe mal olan ve bütün aşiretlerde de az veya çok genel geçer olarak uygulanan aşiretler arası çatışmalar ele alınıp değerlendirilecektir. Bu çatışmalara yol açan temel etkenler ve bu etkenlerin aşiretler arasında aktif olarak yüzyıllar boyunca canlı kalarak ve hiç değişime uğramadan çoğu aşiretlerde aynı şekilde uygulanması irdelenip bir analiz çerçevesinde somutlaştırılmaya çalışılacaktır.

Aşiretler arası çatışmalarla başlayan ve mal varlıklarının yağmalanması ile son bulan ve genelde kanlı olan bu çatışmalar bazen yüzyıllık kan davalarına neden olduğu görülmektedir. Bir aşiretin zoraki göçü ile o anda son bulan ama gelecekteki yıllarda tekrar patlak verecek olan bu aşiretler arası çatışmaların sebep ve sonuçları irdelenecektir.

Daha sonra konunun örneklendirilmesi bakımından Başbakanlık Osmanlı Arşivi'nde yer alan konuyla alakalı A_}MKT, No: 00200.00023.002 numaralı küçük bir arşiv defterindeki bilgiler ışığında Rışvan, Badıllı, Hacebanlı, Dabanlı vesair Ekrad¹ (Kürt/göçebe) aşiret ve köylerin yağmalanmasında gasp edilen mal varlıkları tablolara dökülerek sayısal verilerle yağmanın boyutu ve devlet tarafından malların sahiplerine iadesi tespit edilmeye çalışılacaktır. Bu tablo karşısında devletin yaptığı işlevin ne kadar önem arz ettiği belirtilip çalışmanın genel bir değerlendirmesi yapılarak sonlandırılacaktır.

1. Aşiretler Arası Çatışma (Kan Davası)

Aşiretler arası çatışma, öteden beri var olagelen bir durumdur. Bu durum, aşiretlerin yekvücut olarak birlik ve beraberliğini sağladığı gibi duygusal anlamda da birbirlerine ihtiyaç duymalarını temin etmiştir. Dışarıdan gelebilecek herhangi bir tehdit karşısında sayısal çoğunluğun yanında aşiret içi birliğin de oluşturmasına zemin hazırlamıştır. Bundan dolayı; çatışmalar aşiretlerin iç örgütlenmesinde çok işe yaradığı gibi içe kapanmasına da neden olmuştur. Bu minvalde bakıldığında aşiretler arası çatışma ve dış tehdit aşiret örgütlenmesinin ve bu örgütlenmenin devam ettirilmesinde büyük rol oynamıştır. Nitekim aşiret varlığının bir sebebi de dış tehlikelere karşı siyasi, sosyal ve ekonomik olarak örgütlenmektir.

Aşiretler arası çatışmaların birçok nedeni vardır; ama bunlar arasında bazıları artık kronik bir hal aldığı için bu belli başlı nedenleri ele almak gerekir. Aşiretler üstünde birçok çalışması bulunan Ahmet Özer bu konu ile ilgili sosyal ve ekonomik nedenleri ön plana çıkarmaktadır (2003, s.166). Avrupalı araştırmacı-yazar Martin van Bruinnesen ise devlet kontrolünün zayıf olduğu Türkiye'nin dağlık bölgeleri, azınlıklar ve aşiretsiz ailelerin daha çok saldırılara maruz kaldığını söylemektedir (2003, s. 108-109). Faleh A. Jabar ve Hosham Dawod konu ile ilgili çalışmalarında mevki, güç, büyüklük, hâkimiyet, yer ve rekabet (2013, s. 99) gibi etkenlerin rol oynadığını belirtmektedir.

Bu nedenler arasında sosyal ve ekonomik etkenler rol oynadığı görülmektedir. Çünkü çatışmaların başını bu iki durumun çektiğini söylemek mümkündür. Ekonomik etkenlerde toprak, ev ve hayvancılık ön planda yer almaktadır. Bunun temel nedeni aşiretlerin geçim kaynağının toprak (tarım) ve hayvancılık üzerine inşa edilmiş olmasıdır. Bu maksatla aşiretlerin can damarı olan toprak ve hayvancılık merkezli çatışmaların daha çok kanlı olduğu

¹ BOA, A_}MKT, No:00200.00023, s.2

bilinmektedir. Aşiretlerin can damarına kastedilen her türlü saldırı onların yok olmasına veya güçlünün hegemonyasının altına girmesi demektir. Bundan dolayı her hangi bir aşiret sonucu kanlı olsa dahi bir saldırı karşısında çabucak yenilgiyi kabul etmez. Çünkü aşiretler bu sonuçları kabul ettiği anda varlıklarının son bulmasına, göç etmesine veya orada bir köle (sınıfsal olarak) pozisyonuna düşeceğini bilmektedir.

Sosyal nedenler olarak aşiretler maddi ve manevi temeller üzerine kuruludurlar. Sosyal etkenlerin barındırdığı kavramlar kadın, kız, yiğitlik, mertlik, şan, şöret, namus² ve şeref gibi (Özer, 2003, s.167) kelimelerin aşiretler bakımından çok anlamlar yüklemesi ve bu gibi kelimelerin aşiretlerin bir değeri olarak kabul görmesi çatışmaları kaçınılmaz bir hale getirmektedir. Günümüzde dahi namus kelimesinin aşiretlerle özdeşleşmiş olması bu durumu açıklar mahiyettedir. Aşiretlerde değerler belki de her şeyden önce gelir. Buna insan canı, dini değerler ve ekonomi de dâhildir. Dini hayatta insanı öldürmek yasak olduğu halde aşiretlerde bu durum çoğu zaman göz ardı edilir ve kavgalarda çoğu insan sebepsiz olarak öldürülmektedir. Bundan dolayı aşiretler arası çatışmaların çoğu erkeklerin yiğitliği ve kadın namusu olarak adlandırılan sebeplerden dolayı ortaya çıkmaktadır. Aşiret içindeki ruspi³ dediğimiz akl-ı selim kişilerin olması bu tür katliamların önüne geçilmesi açısından önemlidir. Ruspiler normal hayatlarının yanında ikinci bir görev olarak aşiretler arası kavgaların çıkmasını engelleyerek huzuru sağlamaktadırlar.

2. Çatışmalardan Sonra Ortaya Çıkan Yağmalama Kültürü

Aşiretler arası çatışma nasıl ki geçmişten beri var olagelen bir vaka ise bu çatışmaların öncesinde ve sonrasında, daha güçlü olan aşiretin gerçekleştirdiği yağmalama ve gasp olayı da o kadar sık rastlanılan bir durumdur. Aşiretler arası güç ve rekabetten dolayı rakip

² Bilge Köyü Katliamı ya da Mardin Katliamı olarak bilinen 4 Mayıs 2009 tarihinde Mardin'in Mazıdağı İlçesi'ne bağlı Bilge köyünde 44 kişinin yaşamını yitirmesiyle sonuçlanan olay namus odaklı bir katliamdır. İlk açıklamalarda durum töre cinayeti olarak kamuoyuna duyuruldu. Saldırıda altısı çocuk, on altısı kadın toplam kırk dört kişi hayatını kaybetti, on yedi kişi yaralandı. Yapılan incelemelerde katliamın namus meselesinden dolayı gerçekleştiği görüldü. Sadece bu olay 44 kişinin canına mal olmuş ve aşiretlerde namus meselesinin ne kadar ciddi çatışmalara yol açtığı görülmüş oldu. (https://tr.wikipedia.org/wiki/Bilge_K%C3%B6y%C3%BC_Katliam%C4%B1)

³ Aklanmış, beraat etmiş, ibra olmuş sözlük anlamı bunlar olsa da asıl anlamı bilge, bilen, herkesin itimat ettiği kişi olarak bilinmektedir.

olacak aşiretleri yağma, gasp ve hatta bazen ölümlerle durdurarak bu aşiretleri pasifize etmeyi başarmışlardır. Bu tür yağmalama kültürü öteden beri kullanıla gelen ve rakip aşireti yok etmeye yönelik yapılan politik bir durumdur. Bundan dolayı bu politik manevrayı yadırgamamak gerekir.

Yağmalama kültürü sebep mi yoksa sonuç mudur? Bu durum, yer, zaman ve aşirete göre değişebilmektedir. Yağmalamaya sebep cihetiyle bakan Martin van Bruinessen; aşiretsiz ailelerin ve Hıristiyan azınlıkların güçlü aşiretler karşısında savunmasız ve zayıf olmasından dolayı bir bahaneyle canları ve malları saldırılara açık hale geldiğini ileri sürmektedir ve bu duruma kendi çalışma alanında şahit olmadığını söylemektedir(2003, s. 109). Bu durum bütün aşiretler için geçerli değildir; bazı aşiretler bu saldırıları geçim kaynağı olarak gördüğünden dolayı ekonomik bir etkene dönüştürmüş ve daha sonraları kültürel bir hal aldığını görmek mümkündür. Bundan dolayıdır ki zayıf aileler ve Gayrı Müslimler bir aşiretin himayesine sığınmak zorundadır.

Sonuç odaklı yağmalamalarda ise genelde toprak⁴, cinayet, kadın (namus), kız kaçırma, şan ve şeref gibi meselelerin rol oynadığı görülmektedir. Yani bir olayın sonucundan sonra patlak veren bir başka olaylar silsilesidir. Bu olaylarda genellikle toprak, kadın ve kız kaçırma vb. gibi olaylarla başlar öldürme ve yağmalama ile devam eder. Aşiretler üstünde sosyolojik tetkikler yapan Ziya Gökalp'in görüşüne gör, bu durum cereyan ettiğinde sebep olan aile veya aşiret üyeleri üçüncü göbeğe kadar olan akrabalar hemen topraklarını terk edip çıkmalıdır. Çünkü mağdurun ailesi tarafından karşı ailenin malları, evleri, eşyaları ve kendileri yok edilmeye çalışıldığını (1999, s. 31) belirtmektedir. Bu tür olaylar yani sonuç odaklı yağmalama daha yaygındır. Çünkü olaydan sonra tekrar kavgayı veya ölümleri göze almayan aileler köyü terk eder; bunlardan kalan mal varlığı da karşı tarafın aileleri tarafından talan edilerek yok edilir. Köyde kalan

⁴ Van merkez köylerde yaşayan tanıdığım aşiret üyesi bir kişi bu konuda şöyle bir örnek yaşamıştır. Arkadaşın babası dört kardeşi ve beş amcaoğluyla birlikte toplam on kişi köy topraklarının % 70'ine sahipti. Diğer aşiret bu kadar arazi on kişiye çok diye dava açıp almak istediler. 30 yıl davalar sürdü en sonunda 2000 yılında yerel siyasetçilerin de devreye girmesiyle 2 bin dönüm arazi hazineye devredildi. Yapılan bu haksızlıktan dolayı ailenin gençleri bu miri araziye kimseye kullandırtmadılar. Bu işin sonucu kötüye gidecek diye ailenin büyükleri devreye girip kan dökmeye gerek yok diyerek köyü terk ettiler. İki aile köyde kaldı; arazileri satmak için 2013 yılına kadar beklediler ve yine arazi meselesinden dolayı kavga çıktı. Kalan iki aile kendilerini savunayım derken karşı taraftan birisini öldürdüler (bazen malları talan etmek için biri kurban olur). Kalan iki ailede köyden çıkmak zorunda kaldı. Onlar da bu durumu bahane ederek bütün mal varlığını talan ettiler.

aileler ise tehdit ve ölümleri göze alarak kalır ve çoğu zaman baskılara maruz kalarak hayatını idame etmeye çalışmaktadır. Bu tür aileler köyde söz hakkına sahip olmak bir yana herhangi bir olay karşısında karşı taraf için kavgalı bir bahaneye dönüşebilmektedir. Bu durumu bilen mağdur aile haklı dahi olsa hakkını karşı tarafa bırakabilmektedir. Bundan dolayı hak ve hukukun ya da akliselim kişilerin olmadığı yerlerde kaba kuvvete dayalı güç kullanan aile bu durumu fırsat bilerek zayıf olan kesime daha da çok zulüm ederek onları göçe zorlamaktadırlar.

Mülûkanlı Aşireti'nden Hamza, Musa ve Ali adındaki eşkıya kendilerine tabi 40-50 kişilik bir grupla 1745 yılında Karadağ'da (Gaziantep) toplanıp Turuş (Adıyaman) köylerine saldırarak, bu köylerde yaşayan Celikanlı Aşireti'nden bir kadını ve küçük bir kızı öldürüp, bütün mallarını yağmalayarak kaçmışlardır. Yine Mülûkanlı Aşireti'nden 200 kadar atlı ve yaya eşkıya tekrar ortaya çıkarak adı geçen vakıf köylerine musallat olmak suretiyle, 4-5 köyün halkıyla kavga ederek iki adamlarını yaralayıp, mallarını ve bütün ekinlerini yağmalamışlardır (Söylemez, 2007, s. 72).

Aşiretlerin bu tür yıkımlardan sonra derin acılar yaşaması ciddi travmalara yol açarak onlarda kin, nefret ve öç alma duygusu zamanla katmerleşerek kan davasına dönüşebilmektedir. Bundan dolayı da içlerindeki acıyı nesiller boyu devam ettirerek bu acıyı yıllar sonra dahi olsa zulüm eden aşirete karşı yansıtılabilmektedirler. Aşiretler, İslami literatürdeki kısas konusunu kendi gelenekleriyle de birleştirerek içinde bulunduğu buhranın dışa vurmasıyla içinden çıkılmaz bir yağmalamaya ve daha ilerisi kan davasına sebebiyet verebilmektedir.

Çatışma, yağmalama ve kan davalarının son bulması için gelenekçi yapının çözülmesi (Özer, 2003, s. 163) eğitim düzeyinin yükselmesi, temel hak ve hürriyetlerde insana olan değerlerin yüksek olduğunun bilinmesi ve bu değerlere rağbet edilmesi gerekmektedir.

3. Rişvan Aşireti Örneği

Bilimsel bir çalışmada verilerin örneklendirilmesi ve temellendirilmesi bakımından ana kaynaklardan yararlanılması gerekmektedir. Tarihin ana kaynaklarından en önemlisi arşiv kaynaklarıdır. Osmanlı arşiv belgelerinde aşiretler arası husumet, çatışma ve yağmalama örneklerine sıklıkla rastlanabilmektedir. İşte bu çalışmanın da ana kaynağı Başbakanlık Osmanlı Arşivinde A.} MKT 200. 23. 1 kod numarasıyla kayıtlı olan arşiv belgeleridir. Toplam 4 varak yani 8 sayfalık küçük bir defterden oluşmaktadır. Bu kayıtlı defterler H.1265 (M.1849) yılına ait olduğu görülmektedir. Defterin

kapak kısmında “*Rişvan ve Ekradı saire Eşkıyalarının ahali ve fukaradan nehb ve gasp etmiş oldukları emval, eşya, zahire ve hayvanattın kemmiyet ve miktarı kayıt altına alınıp ve eshabına istirdad olunmuş.*”⁵ Burada Rişvan ve diğer göçebe eşkıyaların fakir ahalden eşya, zahire ve hayvan gasp ettiklerini bu gasp edilen mal varlıkları kayıt altına alındığı yazılmaktadır.

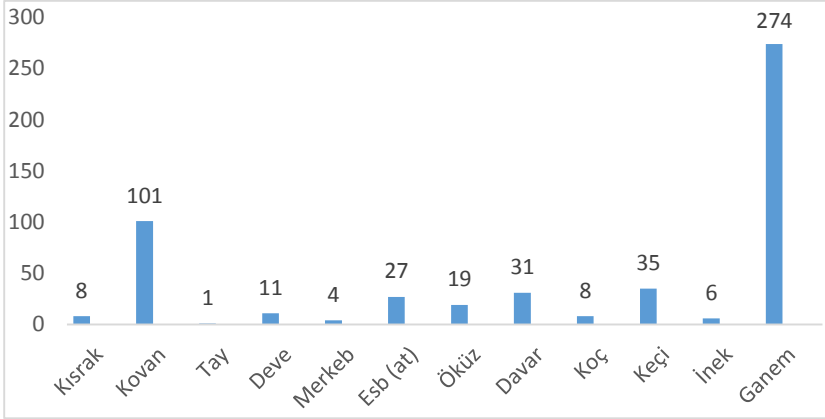
İkinci sayfada da bu minvalde bir açıklama yapıldıktan sonra gasp edilen mal varlıkları “*Hamolu Aşiretinden Kazlu uşağı Kariyesinden Ahmed’in Hacı Bereketli Aşiretinden iddia edip badel subutul şer’iyye tahsil ile sahibine teslim olunan Ganem: 185, Koç: 6, Kazan: 1, Hurç: 1.*”⁶ Bu metinde Hamolu aşiretinden Ahmed’in Bereketli aşiretinden davacı olduğu bundan dolayı sahibine gasp edilen mallar teslim edilmiş diye yazılmaktadır. Bütün sayfalarda gasp eden, edilen, gaspa uğrayan aşiret ve köy, gasp eden aşiret ve kişilerin adları ve varsa namıyla birlikte kayıt altına alınmıştır. Sonrasında gasp edilen mal varlıklarının sayısı ve miktarı kaydedildikten sonra bu mal varlıklarının sahiplerine iade edildiği yazılmaktadır. Adı geçen arşiv defterin de toplam 92 gasp olayının gerçekleştiği görülmektedir. Bu belgedeki veriler ve bilgiler tablolara ve grafiklere aktarılıp aşağıda analizleri yapılacaktır. Veriler gruplandırılıp sırayla yağmalanan hayvanat, zahirat, eşyalar ve nakidler ele alınacaktır.

3.1. Hayvanat

Adı geçen defterdeki verilere göre, yağmalamada gasp edilen hayvanların cinsi çeşitlilik göstermektedir. Bu hayvanları, esasta iki grupta sınıflandırmak mümkündür. Bunlar; at, eşek gibi yük/binek hayvanı ve ganem, inek, keçi gibi etinden ve sütünden yararlanan küçük ve büyükbaş hayvanlar olmak üzere ikiye ayrılır. Aşağıda bu hayvanların grafik üzerinde sayısal yoğunlukları verilecektir.

⁵ BOA, A_}MKT, No:00200.00023, s.1

⁶ BOA, A_}MKT, No:00200.00023, s.2

Grafik 1: Hayvanat

Grafik 1’de görüldüğü üzere tablodaki bütün hayvanların toplam sayısı 474 olduğu görülmektedir. Bunlar gruplandırıldığında gasp edilen hayvanların gruplandırılmasında etinden ve sütünden yararlanan hayvanlar; öküz, koç, keçi, davar, inek, koyun (ganem) ve deve (iki gruba da girer) sayısal olarak çoğunlukta olduğu anlaşılmaktadır. Yük ve binek hayvanları olan kısırak, tay, deve, merkeb ve esb (at) ise toplam 51 sayı ile birinci grubu takip etmektedir. Bu gasp edilen hayvanların açık bir ara ile ganem yani koyun başı çekmektedir. Bunu sayısal olarak arı kovani, keçi, davar ve at takip etmektedir.

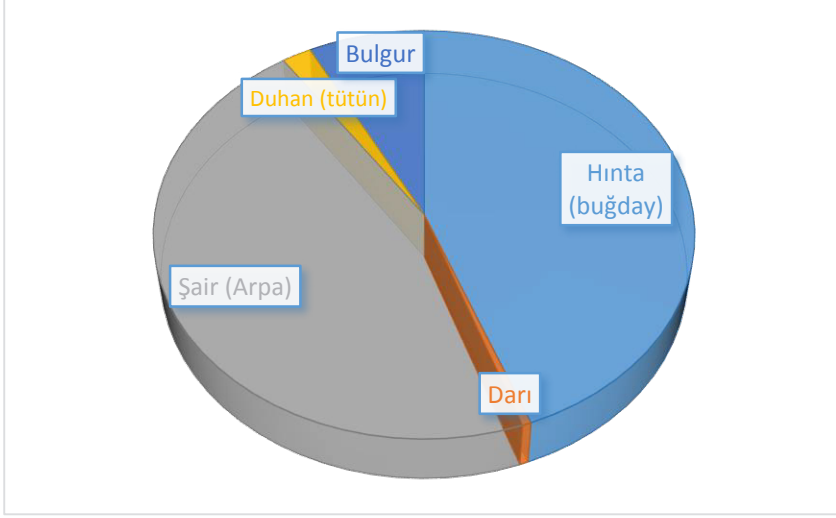
Genel anlamda gasp edilen hayvanlara bakıldığında geçim kaynaklı hayvanların gasp edildiği görülmektedir. Bu durum şunu göstermektedir; gasp eden aşiretlerin ekonomik odaklı gasplar yaptığı bunu da geçim kaynaklı bir yol olarak görmüş olma ihtimali bulunmaktadır. Nitekim bu çatışmalarda yenilen aşiret, köy ve ailelerin mallarını ganimet olarak kendilerine mübah saymış olabilirler. Sonuçta kendi kanunlarını kendileri yazıp uyguladıkları için bu durum pek uzak bir seçenek değildir. Diğer bir seçenekte ise temel geçim kaynakları sayılan hayvancılığın bu gibi saldırılarla bu aileleri muhtaç duruma düşürüp kendilerine biat etmelerini sağlamak amaçlı da olabilir. Bu ve buna benzer seçenekler aşiret kültüründe var olagelen bir gelenektir. Bundan dolayı bu geçim kaynaklı saldırıların olma ihtimali yüksek bir seçenek olarak karşımızda durmaktadır.

3.2. Zahirât

Gasp edilen zahirata bakıldığında zahiratın fazla çeşitlilik göstermediği sadece beş çeşidin olduğu görülmektedir. Bu durum o

bölgede tarımdan ziyade hayvancılığın ön planda olduğunu göstermektedir.

Grafik 2: Zahirât

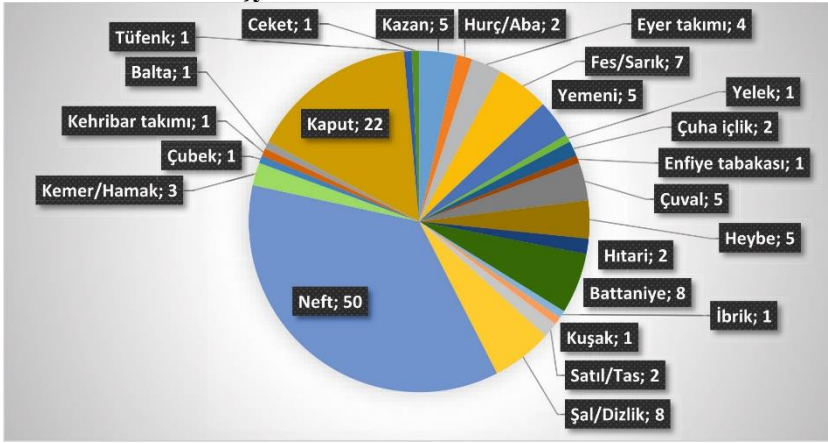
Grafikten edinilen bilgilere göre gasp edilen coğrafi bölgeler genel anlamda tüketim amaçlı zahirat yetiştirdiği görülmektedir. Bunlar içerisinde buğday ve arpanın yüzde 90'a varan ortalaması bu durumu kanıtlar mahiyettedir. Tütün ve darı kullanım alanı arpa ve buğdaya göre daha kısıtlı olduğu grafikten çıkarılabilir. Genellikle tarla ve bahçelerde yetiştirilen nohut, mercimek, fasulye gibi kuru baklagiller gasp edilen ürünler arasında görülmemektedir. Yağmalamanın bulunduğu bölgede bu ürünlerin yetiştirilmediği veya önemli bir yer tutmadığı anlaşılmaktadır. Buğday, arpa, darı gibi zahiratın gasp edilme nedeni ise bunların temel tüketim ürünleri olması gaspta etkili olmuş olabilir. Böylelikle gasp eden aşiret ve aileler zahmetsiz olarak bir yıllık zahiratını çıkartmış olacaktır. Diğer taraftan ise kendi güçlerini karşı tarafa yani rakip aşiretlere kabul ettirmiş olurlar. Güçlü aşiretler böylelikle kendi hegemonyası altındaki coğrafyanın sınırlarını bu gasplarla çizmiş olmaktadır. Zayıf aşiretler kendi muhafazası için bu durumu ya kabul ederler ya da daha güçlü bir aşiret veya devlete tabi olmak zorundadır.

3.3. Eşya

Gasp edilen eşyaya bakıldığında çok farklı bir portre ortaya çıkmaktadır. Bu eşyalar gasp eden için ne anlam ifade eder bilinmez ama gasp edilen eşyalar; çuval, yelek, tas ve kazan gibi maddi olarak

değeri düşük eşyalardır. Eşyaların dahi gasp edilmesi bu zamandan o günlere bir anlam yüklemek açısından güç görünmektedir. Gasp ve yağmanın bu başlık altında biraz daha anlam kazandığı görülmektedir. Çünkü gasp eden aşiretler en basit eşyaya dahi el koyarak bu aileleri yokluğa mahkûm etmiş durumdadırlar.

Grafik 3: Eşya

Grafikten çıkan bilgilere bakıldığında bir üst paragrafta da belirtildiği gibi günümüz itibariyle bu gasplar pek anlam ifade etmez. Ama o günün şartlarında gasp edilen bu eşyalar her hanede bulunabilen ve kullanılan eşyalar cinsindedir. Bu günün bakış açısıyla tablonun analizi yapıldığında bu eşyaların pek de bir değeri olmadığı görülecektir.

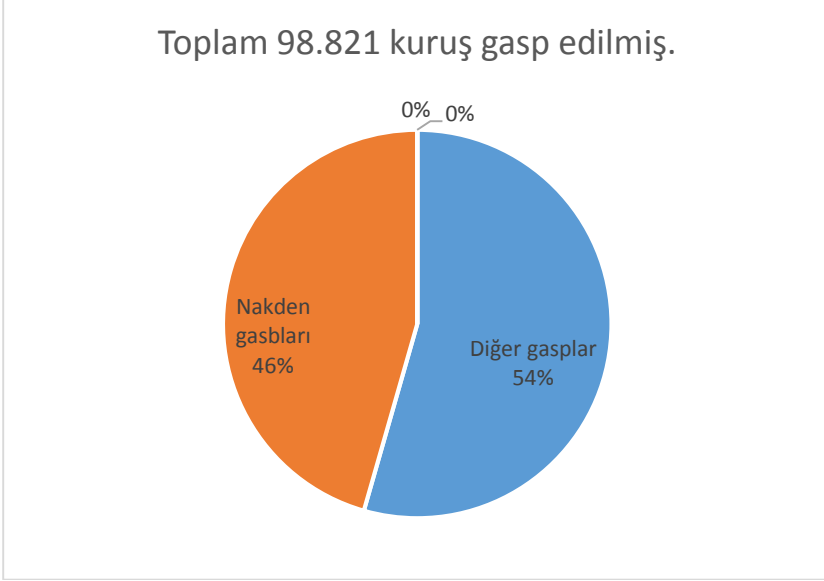
Bu eşyalar içinde o günün şartlarında bir değer ifade edebilen neft yağı, kaput, battaniye, kazan ve eyer takımı gibi üretimi veya temini biraz zor ve pahalı olan eşyaları ön plana almak gerekir. Bu tür eşyaların insan hayatında önemi ve kullanımı çok önem arz ettiğinden bu gaspları gerçekleştirmişlerdir. Kaput, battaniye, kazan ve eyer takımı gibi hayatın çoğu yerinde kullanılan eşyaların gasp edilmesi o günün şartlarında temini zor olduğundan dolayı bu minvalde anlam kazanmış olabilir. Diğer eşyaların gasp edilmesinde akıllıca bir anlam bulmak ve değerlendirmek bu günün şartlarında zordur.

3.4. Nakden

Bu yaşanan 92 gasp olayının içinde 77'si nakden olduğu görülmektedir. Bu durum göstermektedir ki; gasplar genel anlamda nakit olarak gerçekleşmiştir. Nakit parası olmayanların da mal varlıklarını gasp ettikleri tahmin edilmektedir. Bazı ailelerden hem

mal varlığı hem de nakit para gasp edildiği görülmektedir. Bu durum gasp eden aşiretlerin değerli buldukları her şeye el koyduklarını söylemek açısından mümkündür.

Grafik 4: Nakden

Grafikten edinilen bilgilere göre gaspların yüzde kırk altısı nakden yapıldığı, geri kalan yüzde elli dört ise diğer mallardan gasp yapıldığı anlaşılmaktadır. Gasplarda önceliğin nakit parada olduğu ve bazı ailelerde her ikisine de tamah ettikleri görülmektedir.

Gasp edilen toplam nakit para miktarı 98.821 kuruştur. Bu gasp edilen para miktarı ailelerin bir yıllık gelirlerine denk gelmektedir. . Bu minvalde bakınca bu paranın pek de azımsanmayacak bir değerde olduğu görülecektir. Bir de bu gaspların, maddi durumu düşük olan köylerde yapıldığı göz önünde bulundurunca işin ne kadar vahim bir durum da olduğu görülecektir. Gasp eden aşiretlerin, mağdur aşiret ve aileleri bu gasplarla yokluğa mahkûm ettiğini söylemek mümkündür. Bundan dolayı gücün adalette olmadığı adaletin güçte olduğu bir durumun söz konusu olduğu görülmektedir.

Gasp edilen hayvanat, zahirat, eşya ve nakdene bakıldığında güçlünün hukukuna göre hareket edildiği görülse de olayların sonunda devlet nizamı harekete geçip gasp edilen bütün mal varlıklarını geri alıp sahiplerine teslim ettiği ve gaspçıların da cezalandırıldığının arşiv belgelerinde kaydedildiği görülmektedir. Gasp olayının vuku

bulmasının ardından, devlet otoritesi aşiretler arasında adaleti sağlayan önemli bir kurum olarak ortaya çıkmaktadır. Nitekim gasp edilen malların sahiplerine iadesi, devlet görevlileri vasıtasıyla gerçekleşmiştir. Devlet otoritesinin fazla hissedilmediği yerlerde gasp olaylarına daha fazla başvurulduğu anlaşılmaktadır. Çünkü devlet nizami coğrafi nedenlerden dolayı sekteye uğramaktadır. Bundan dolayı da devlet güçlü bir aşiretle anlaşarak bu tür coğrafi bölgeleri o aşiretlere devredip bu vasıtayla kontrolsüz arazileri de kontrol altına almış olmaktadır. Bu bölgelerin sorumluluğunu aşiretlere devrederek işin kolayına kaçıldığı görülmektedir. Devlet, aşiretin çözemeyeceği kadar büyük bir sorun vuku bulduğunda müdahale etmektedir. Diğer durumlarda müdahil olmayıp bu dağlık arazileri bu yöntemle idare etmektedir. Bundan dolayı da küçük aşiret ve aileler bu aşiretlerin insafına terk edilmiş olduğu görülmektedir.

3.5. Gasp Eden Aşiretler ve Gasp Edilen Aşiretler/Kazalar/Kasabalar

En çok gasp eden aşiretlerin başında Okçuyanlı, Mülükanlı, Alişiroğlu, Bereketli, Hatunoğlu ve Badıllı aşiretleri gelmektedir. Bu aşiretlerin içinde Okçuyanlı ve Mülükanlı aşiretlerinin bu 92 gasp olayının çoğunluğunda rol aldığı görülmektedir. Bu tip aşiretlerin her zaman gasp olaylarını kendilerine ganimet veya güçsüzün güçlüye olan vergisi olarak adlandırmaları muhtemel görünmektedir. Böylelikle aşiretler bu gasp olaylarını bir seferliğine mahsus gerçekleştirmiş oldukları bir durum değil bu tür baskınları kendilerine bir gelenek haline getirmiş olurlar. Hatta bu baskınları bazı aşiretler kahramanlık olarak kabul ederler. İşin içinde kahramanlık ve güç gösterisi olunca çoğu aşiret üyeleri bu kahramanlık hikâyelerinin bir parçası olabilmek için kendilerini göstermek ve gasp olaylarında kendi kahramanlıklarını tarihe not düşmek adına zulüm yapmaktan geri durmamışlardır.

Hamolu, Karakeçili, Süleymanlı aşiretleri ve Yozgat, Çorum, Sorgun, Zile yerleşim yerleri en çok gasp edilen aşiret ve yerleşim yerleri olarak kayıtlara geçmişlerdir. Baskınlara maruz kalan bu yerlere bağlı köylerin savunmasız ve zayıf olmaları baskınları kaçınılmaz kılmaktadır. Al-kaç taktiğinden dolayı da bazen bu gaspçı aşiretlere coğrafi nedenlerden dolayı ulaşmak imkânsız bir hal almaktadır. Bundan dolayı çoğu aşiretin öz savunma güçleri bulunmaktadır. Öz savunma gücü oluşturmayan aşiretler genelde güçlü bir aşirete tabiiyetini bildirip onun adıyla hareket etmeye başlar, böylelikle gasp ve baskınlardan kendilerini muhafaza etmiş olurlar.

Sonuç ve Genel Değerlendirme

Aşiretler, siyasi, sosyal ve ekonomik olarak yüzyıllardan beri süre gelen birbirine bağlı ve bağımlı topluluklardır. Bu topluluklar nüfus olarak bazen 100 bine tekabül ederken bazen de 500 veya 100 kişi civarının altına kadar da düşebilmektedir. Bu siyasi, sosyal ve ekonomik birliktelik modern dünyanın gelişmesiyle birlikte bugün kendisini duygusal bir akrabalık birliğine bıraktığını söylemek mümkündür. Günümüz modern dünyasında sosyolojik olarak bir aşiret adı etrafında duygusal anlamda bağlı olsalar dahi aşiretin her bir üyesi ekonomik nedenlerden dolayı farklı coğrafyalarda hayatını idame ettirmektedir. Kendi köylerinde kalanlar ise ihtiyarlar ve toprağı işleyen birkaç kişiden ibarettir.

Geçmişten var olagelen çatışma ve yağmalama kültürü eğitimden dolayı günümüz itibarıyla pek fazla rağbet görmemekle birlikte eğitim seviyesinin düşük olduğu bazı küçük yerlerde bu düşüncenin hala devam ettiğini görmek mümkündür. Fakat eğitim seviyesinin yükselmesi, hak ve hukukun zuhur etmesi ve insani değerlerin yükselmesiyle birlikte çatışma ve yağmalama kültürü de zamanla yok olup gidecektir. Bunun için kalan bir kaç kapalı ve içe dönük toplumun da eğitim seviyesinin yüksel(til)mesiyle birlikte bu cahiliye kültürünün yok olması umut edilmektedir. Çünkü cahiliye kültürüne sahip eğitilmiş binlerce insan günümüz toplumunda mevcudiyetini kurmaktadır.

Çalışmanın ana kaynağını ve temellendirmesini oluşturan arşiv belgeleri bir önceki paragrafta anlatılan konuyu ispatlamaktadır. Rışvan, Badıllı, Dabanlı ve Hacebanlı aşiretlerinin yaptığı baskınlar ve bunun neticesinde gerçekleşen yağmalama çizilen portreye tam olarak uymaktadır. Çalışmanın mahalli olmasından dolayı genel anlamda bütün aşiretleri kapsadığını söylemek mümkün değildir. Fakat bu çalışma yerelden genele doğru bir çerçeve çizilerek temellendirilmeye çalışılmıştır.

Kaynakça

Arşiv

Başbakanlık Osmanlı Arşivi (BOA). A_}MKT, No: 00200.00023.002, İstanbul.

Kitap ve Makale

Bitlisi, Ş. (2016). Şerefname; Kürt Tarihi. (A. Yegin, Çev.). İstanbul: Nûbihar.

Bruinssen, M.V. (2003). Ağa, şeyh, devlet. (B. Yalkut, Çev.). İstanbul: İletişim.

- Gökalp, Z. (1992). Kürt Aşiretleri Hakkında Sosyolojik Tetkikler (Y. Toker, Sad.). İstanbul: Toker.
- Jabar, F. A. Ve Dawod, H. (2013). Aşiretler ve İktidar Ortadoğu'da Etnisite ve Milliyetçilik. (Ö. Ögünç, Çev.). İstanbul: Bilgi Üniversitesi.
- Kodaman, B. (1987). Sultan II. Abdulhamid Devri Doğu Anadolu Politikası. Ankara: Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü.
- Özer, A. (2003). Doğu'da Aşiret Düzeni ve Brukanlar. Ankara: Elips.
- Söylemez, F. (2007). Osmanlı Devletinde Aşiret Yönetimi-Rişvan Aşireti Örneği- İstanbul: Kitabevi.
- Türkdoğan, O. (2006). Doğu ve Güneydoğu Kabile-Aşiret Yapısı. İstanbul: IQ Kültür-Sanat.
- Uluç, A. V. (2010). Kürtlerde Sosyal ve Siyasal Örgütlenme: Aşiret, Mukaddime, 2, 35-52.

Sözlükler

- Develioğlu, F. (1996). Türkçe-Osmanlıca Ansiklopedik Lügat. Ankara: Aydın Kitabevi.
- Pakalın, M. Z. (1993). Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terim Sözlüğü. İstanbul: MEB.

Gasp Edilen Eşya														Nakleden					
Tas	Satıl	Kusak	Abdest İbrığı	Çir battaniye	Kil battaniye	Hitari	Heybe	Çuval	Enfiye tabakası	Çuha İçlik	Yepek	Yemeni	Fes	Eyer takımı	Hürü	Kazan	Nakleden	Kısrak	
															/1	/1			
																	50		
																	500/21		
													1/				400/		
																	250/		2/
														1/			/24		
																	700/300		
						/1	/1	/3	/1	/1	/1	/2	/1	/1			/620		1/
																	/500		
				/1	/1								1/				411/20		
					5/												/2500		
						1/	1/						1/				100/400		
																	500/2000		
														1/			/1000		/1
														1/			/400		
																	/900		
																	1000/2000		
																	/220		
																	/350		
			/1														500/		
	/1	/1	/1				1/1	/1		1/		1/2	1/				/500		
							/1										315/130		
							/1						/1				/50		
																	/2500		4/
								1/									200/2780		
																	167/		
1	1	1	1	1	7	2	5	5	1	2	1	5	6	4	2	5	20.508		8

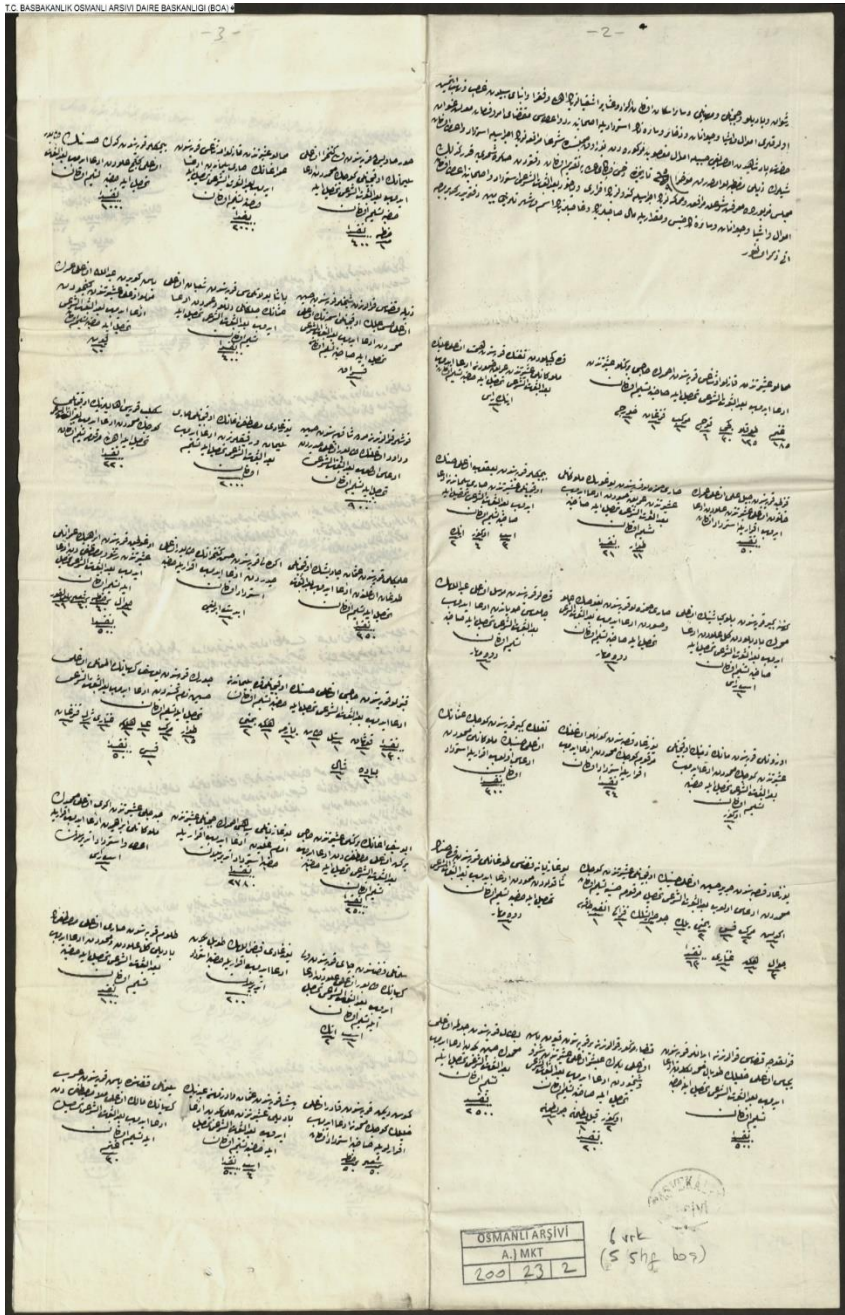
Bulgur	Duhan	Satr	Darı	Hmta	Ceket	Tüfenk	Kaput	Balta	Kebrıba r takımı	Cubek	Hamak	Kemer	Neft	Sarık	Dizlik	Şal	Bade	Yazma
		50/		50/														
	4/												1/		1/			
				1,5							1/	1/	50/			1/		
		6/								6/								
			1/	1/					1/						1/	1/		
																1/		
/16		/40		/40	1/							1/				1/1	1/	1/
							22/											
16	4	96	1	92,5	1		22	1	1	6	1	2	50	1	2	6	1	1

Gasp Edilen Kişi	Gasp Edilen Kişi	Gasp Edilen Kişi	Gasp Edilen Kişi	Gasp Edilen Kişi	Gasp Edilen Kişi
Hasan	Hacı oğlu Ali	Köhne	Yıldız İli		
Malik	Dehi Mehmed	Karakol	Yabatlı		
Kadıroğlu İzzet	Köçek Mehmed	Küsediken	Arıkkabad		
Köse Abdullah	Ali bek	Bis	Köçekli		
Anap Köse	Molla Mustafa	Bis	İncisu		
Ali Osman	Muhlar	Baktalı	Sueid		
Mustafa	Kamil Hassan	Akcahan	Hıdır		
AH Mehmed	Ömran	Hövrük	Hasan		
Osman	Sabri oğlu	Abazlı	Kamal		
İmam oğlu Ali	Arak Hamdi		Sıcağlı Ömer		
Çakal Yusuf	Köçek Mahmud		Dehi Basuk		
Çolak Mustafa	Bekir		Hamit oğlu		
Ömer Fendi	Sueid		Mehmed		
Köşker Mahmud	Hıdır		Mustafa		
Ali cavus	Hasan		Ali cavaş		
Hasan Ağa	Kamal		Hasan Ağa		
Sıcağlı Ömer	Dehi Basuk		Sıcağlı Ömer		
Yakup oğlu	Hamit oğlu		Yakup oğlu		
Mustafa	Mehmed		Mustafa		
Keş Ali			Keş Ali		
Hasan oğlu Hasan	İmam Ali		Hasan oğlu Hasan		
Hasan	Kör Ağa		Hasan		
Kara Ömer ve Ali	Hamdi		Kara Ömer ve Ali		
Hacı Ahmed	Hamdi		Hacı Ahmed		
Sarı Ömer	İmam Ali		Sarı Ömer		
Ali Könyalı	Erdelan oğlu		Ali Könyalı		
Fırs	Mahmud		Fırs		
Ahmet Hüseyin	Hüseyin ve Ömer		Ahmet Hüseyin		
Yıyır oğlu Hasan	Ekrad Muhar		Yıyır oğlu Hasan		
Sarı Kabanlı	Ömer ve Kamuran		Sarı Kabanlı		
İbr. Oğlu Ömer	Süccetin		İbr. Oğlu Ömer		
Mustafa	Ömer		Mustafa		
Molla İbrahim	İmam Ali		Molla İbrahim		

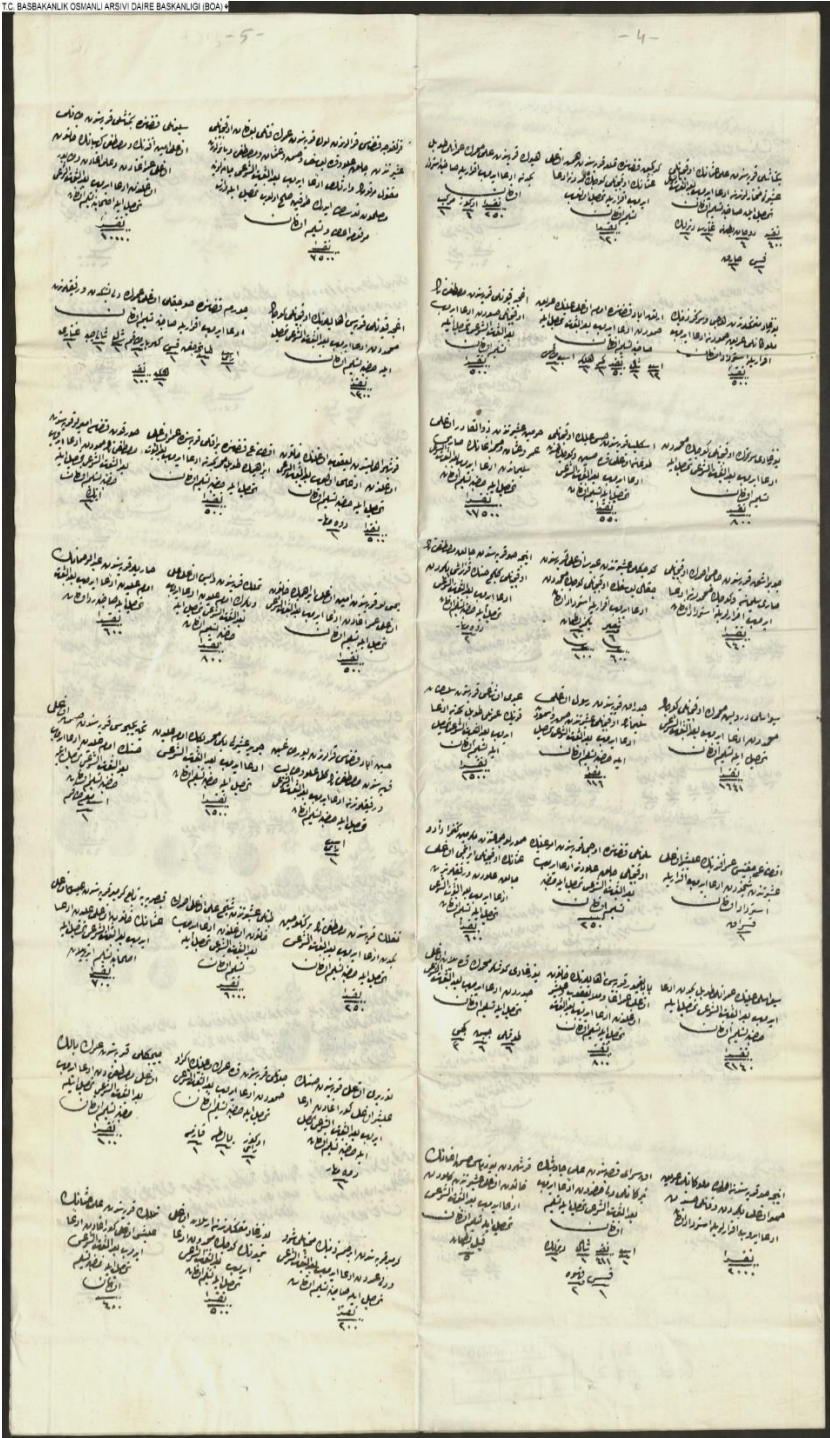
Not: *' çişik çizginin sağ tarafındaki sayılar sağ tabloya, sol tarafındaki sayılar ise sol taraftaki tabloya aittir.

Nakden	Gasp Edilen Kişi	Gasp Edilen Kişi	Gasp Edilen Kişi	Gasp Edilen Kişi	Gasp Edilen Kişi	Gasp Edilen Kişi
120	Osman	Mahmud	Kale	Göçek	Okuyanlı	
500	Zımmi	Hamdi	Tolum	Yozgat	Mülükanlı	
100	Sarı Mustafa	Ali ve Mehmed		Yozgat	Badıllı	
200	Fevzullah	Tonal Kadir	Akca	Yozgat	Okuyanlı	
500	Mustafa	Hamdi		Yozgat	Okuyanlı	
800	Köçek Mahmud	Hüseyin vd.	İskilip		Okuyanlı	
550	Osman Ali	Silleşman		Hamolu	Okuyanlı	
17500	Ömer vd.	Sarı Silleşman	Ceberrask	Sivas	Okuyanlı	
140	Hacı Ahmed	Mehmed	Corak	Selmanlı	Okuyanlı	
1641	Mehmed	Hammet ve İsmet	Abdi usafi	Hamidli	Okuyanlı	
116	Silleşman	Tonal Hamdi	Avcı	Sivas	Okuyanlı	
500	Ömer nashi	Çolak Ali			Okuyanlı	
250	Emir Ali	Tuğrul Bek	Baba		Okuyanlı	
600	Osman	Kamanlı Hasan	İncesu		Okuyanlı	
2140	Ali	Kan Yusuf vd.	Ludluk	Kızılkoça	Okuyanlı	
800	Halk ve Ömeraga	Ömer Ağa vd.	Teşevi	Süleymanlı	Okuyanlı	
2000	Abali	Köçek Mahmut	Okuyanlı	Aksağı	Okuyanlı	
7500	Ömer	Tonal Mehmed	Beraklı		Okuyanlı	
10000	Femin ve Mustafa	Ömer Ağa	Yemişli		Okuyanlı	
1300	Abali	İmam Ali	Temlik		Okuyanlı	
500	Emin oğlu İbrahim	İmam Ali	Sırvanlı		Okuyanlı	
500	Femin oğlu İbrahim	İmam Ali			Okuyanlı	
800	Ali ve Bekir	İmam Ali			Okuyanlı	
600	Abdurrahman	Hüseyin Bey			Okuyanlı	
1500	Mehmed Bey	Ali			Okuyanlı	
250	Mustafa	Mustafa			Okuyanlı	
6000	Sevh Ali	Ali			Okuyanlı	
700	Azvan oğlu Osman	Ali			Okuyanlı	
100	Ömer	Mustafa			Okuyanlı	
200	İbrahim zade	Ömer			Okuyanlı	
500	Fırsat oğlu	Köçek Mahmud			Okuyanlı	
400	Ali Osman	Kör Ağa			Okuyanlı	
5000	Ömer	İmam Ali			Okuyanlı	
14006	Açılınmayan 13 isasp olayının toplam nakdenleri.				Okuyanlı	
78.313					Okuyanlı	

Ek 2: Örnek Başbakanlık Osmanlı Arşivleri

TC BASBAKANLIK OSMANLI ARSIVI DAİRE BASKANLIĞI (İBOA)

T.C.
VAN YÜZÜNCÜ YIL ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ DERGİSİ
YAYIN İLKELERİ VE YAZIM KURALLARI

GENEL İLKELER

1. Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü yayın organı olan Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi uluslararası hakemli bir dergi olup yılda 4 sayı (İlkbahar, Yaz, Sonbahar, Kış) yayımlanır. Gerekliği durumlarda bu sayıların dışında özel sayılar da yayımlanabilir.

2. Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, sosyal bilimlerin tüm alanlarıyla ilgili özgün bilimsel çalışmaları yayımlayan akademik bir dergidir. Bu amaçla dergiye gönderilen makalelerin daha önce başka bir yayın organında yayımlanmamış veya yayımlanmak üzere kabul edilmemiş olması gerekmektedir. Bilimsel toplantılarda sunulmuş olan bildiriler, bu durumun açıkça belirtilmesi koşuluyla kabul edilebilir.

3. Derginin yazı dili Türkçe olmakla birlikte İngilizce, Arapça, Almanca, Fransızca ve Rusça gibi dillerde yazılan makaleler de kabul edilmektedir. Bu dillerin dışında yazılmış makalelerin kabulü Yayın Kurulunun kararına bağlıdır.

4. Dergiye gönderilen makale öz, abstract, atıflar, kaynaklar ve ekler dâhil en az 4.000, en fazla 8.000 kelime olmalıdır.

5. Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi'ne makale göndermek isteyen yazarların <http://www.yyusbedergisi.com/> adresine üye olarak makalelerini sisteme yüklemeleri gerekmektedir. Sistemde yazara/yazarlara ve makaleye ait bilgilere eksiksiz yer verilmelidir. Ancak makale sistem üzerinden hakemlere gönderildiği için sisteme yüklenen dosyada yazarın/yazarların kimliğini deşifre edici bilgiler yer almamalıdır. Makalenin hakem süreci tamamlandıktan sonra yazarla/yazarlarla ilgili bilgiler sistemden alınarak makaleye eklenecektir.

6. Makalenin, Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi'nin web sitesine gönderilmesi, yayımı için başvuru olarak kabul edilir ve yazının değerlendirme süreci başlatılır. Birden fazla yazarlı makalelerde, yazarların telif haklarını makaleyi sisteme yükleyen yazara devrettikleri kabul edildiğinden, Yayın Kurulu

yazarlardan tek tek telif hakları talebinde bulunmaz. Bu konuda sorumluluk, makaleyi sisteme yükleyen yazara aittir.

7. Hakemlerin, “Düzeltilmeler yapıldıktan sonra yayımlanabilir” raporu verdiği makalelerde, yazar/yazarlar tarafından gerekli düzeltmeler yapılmalı ve makale son şekliyle sisteme yüklenmelidir.

8. Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, gönderilen yazılarda düzeltme yapmak, yazıları yayımlamak ya da yayımlamamak hakkına sahiptir.

9. Yayımlanması için Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi’ne gönderilen yazıların telif hakları dergiye devredilmiş olur. Dergi yönetiminden izin alınmaksızın başka bir yayın organında bu yazılar yayımlanamaz, çoğaltılamaz ve kaynak gösterilmeden kullanılamaz. Ayrıca yazara/yazarlara telif ücreti ödenmez.

10. Dergide yayımlanan yazıların hukuksal, bilimsel ve etik sorumluluğu yazara/yazarlara aittir. Yayın Kurulu ve editöryal ekip kaynaklanması muhtemel herhangi bir yasal yükümlülük kabul etmez.

DEĞERLENDİRME SÜRECİ

11. Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi’ne gönderilen makaleler, ilk olarak editör tarafından derginin yayın ilkeleri ve yazım kurallarına uygunluk açısından incelenir. Uygun görülmeyen yazılar, gerekli düzeltmelerin yapılması için yazarına/yazarlarına iade edilir.

12. Derginin yayın ilkelerine uygun olan makaleler için değerlendirme süreci başlatılır. Yayın Kurulu üyelerinin görüşü doğrultusunda makale, ilgili alanda eser ve çalışmalarıyla bilinen iki hakeme gönderilir.

13. Yayın ilkelerine uygun olmayan makaleler hakeme gönderilmez.

14. Makalenin yayımlanabilmesi için hakemlerden olumlu rapor gelmesi şartı aranır. Böyle bir raporda göz önünde bulundurulacak bilimsel esaslar şunlardır:

- a. Araştırma yöntemi,
- b. Konu bütünlüğü,
- c. Bilimsel özgünlük,
- d. İlgili bilim dalının terim bilgisine hâkimiyet,
- e. Konuyla ilgili eski ve yeni çalışmaları görebilmek,
- f. Yararlanılan kaynaklarda uygunluk ve yeterlilik,
- g. Değerlendirme yapabilme ve sonuca ulaşabilme,
- h. Alanına katkı sağlama,
- i. Dil hâkimiyeti/anlaşılabilirlik, akıcılık.

15. Hakem değerlendirmesi sonucu iki olumlu rapor alan makaleler yayımlanmaya hak kazanır. Hakem raporlarından biri olumlu, diğeri olumsuz olduğu takdirde makale, üçüncü bir hakeme gönderilir. Makalenin yayımlanıp yayımlanmaması üçüncü hakemin raporu doğrultusunda belirlenir.

16. Hakemlerden olumsuz rapor alan makaleler yayımlanmaz ve yazarına/yazarlarına iade edilmez.

17. Hakem ve yazarların isimleri karşılıklı olarak birbirinden gizli tutulur. Hiçbir koşulda hakemlere yazar adı gönderilmediği gibi, yazarlara da hakem adları açıklanmaz.

18. Yazarlar, hakemlerin ve Yayın Kurulunun eleştirisi, öneri ve düzeltme taleplerini dikkate alırlar. Katılmadıkları hususlar varsa, gerekçeleriyle birlikte itiraz etme hakkına sahiptirler.

YAZIM KURALLARI

19. Yayımlanmak üzere Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi'ne gönderilen makalelerin başında en az 150, en fazla 200 sözcükten oluşan Türkçe (Öz) ve İngilizce (Abstract) özet mutlaka bulunmalıdır. Özet içinde kaynak, şekil, çizelge vb. unsurlara yer verilmemelidir. Özeti altında en az 3, en çok 6 sözcükten oluşan anahtar kelimeler verilmelidir.

20. Metin içinde vurgulanması gereken kısımlar eğik harflerle, alıntılar ise eğik harflerle ve tırnak içinde yazılmalıdır. Gereksiz kopya karakter kullanılmamalıdır.

21. Makalede atıf sistemi olarak APA kullanılmalıdır. Metin içi kaynak gösteriminde dipnot kesinlikle kullanılmamalıdır. Sadece açıklamalar için dipnota başvurulmalı ve dipnotlar numaralandırılmalıdır.

22. İmla ve noktalama açısından, metnin gerektirdiği zorunlu haller dışında, Türk Dil Kurumunun güncel İmla Kılavuzu esas alınmalıdır.

23. Dergi sistemine yüklenen makaleler Microsoft Word programında hazırlanmalı aşağıdaki değerlere uygun bir biçimde düzenlenmelidir:

Kâğıt Boyutu	A4 Dikey
Üst Kenar Boşluk	2,5 cm
Alt Kenar Boşluk	2,5 cm
Sol Kenar Boşluk	2,5 cm
Sağ Kenar Boşluk	2,5 cm
Yazı Tipi	Times New Roman
Yazı Tipi Stili	Normal
Yazı Boyutu (Başlık ve Metin)	11
Yazı Boyutu (Özetler)	10
Yazı Boyutu (Dipnot)	9
Tablo-Grafik	10
Paragraf Aralığı	Önce 6 nk, sonra 0 nk
Satır Aralığı	Tek (1)

24. Microsoft Word programında bulunmayan bir yazı tipinin (font) kullanıldığı çalışmalarda, makale ile birlikte font dosyası da sisteme yüklenmelidir.

25. Makalelerde sayfa numarası, üst bilgi ve alt bilgi gibi ayrıntılara yer verilmemelidir.

26. Makalenin başlığı BÜYÜK harflerle ve **koyu** yazılmalıdır. Makale içerisindeki diğer başlıklar ise koyu ve her bir kelimenin sadece ilk harfi büyük olmalıdır.

27. Makalenin sonunda kaynakça bulunmak zorundadır. Yararlanılan kaynaklar, yazar soyadlarına göre alfabetik olarak sıralanmalı ve yazar soyadı ve adı küçük yazılmış bir şekilde düzenlenmelidir.

KAYNAKÇA OLUŞTURMA

Tek Yazarlı Kitap

Soyad, Adın Baş Harfi. (Yayım Yılı). *Kitap Adı*. Yayım Yeri: Yayın Evi.

İpekten, H. (1990). *Nâ`ilî Divânı*. Ankara: Akçağ.

Çok Yazarlı Kitap

Soyad, Adın Baş Harfi., Soyad, Adın Baş Harfi. ve Soyad, Adın Baş Harfi. (Yayım Yılı). *Kitap Adı*. Yayım Yeri: Yayın Evi.

Eğilmez, M. ve Kumcu, E. (2012). *Ekonomi Politikası*. İstanbul: Remzi Kitabevi.

Çetişli İ., Çetin, N., Doğan, A., Gür, A., Karataş, C. ve Demir, Ş. (2007). *II. Meşrutiyet Dönemi Türk Edebiyatı*. Ankara: Akçağ.

Çeviri Kitap

Soyad, Adın Baş Harfi. (Yayım Yılı). *Kitap Adı*. Çevirmenin Soyadı, Çevirmenin Adının Baş Harfi. (Çev.). Yayım Yeri: Yayın Evi.

Ferguson, N. (2009). *Paranın Yükselişi-Dünyanın Finansal Tarihi*. Pala, B. (Çev.). İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.

Editörlü Kitap

Soyad, Adın Baş Harfi. (Ed.). (Yayım Yılı). *Kitap Adı*. Yayım Yeri: Yayın Evi.

Özbek, M. (Ed.). (2005). *Kamusal Alan*. İstanbul: Hil.

Editörlü Kitapta Bölüm

Soyad, Adın Baş Harfi. (Yayım Yılı). Bölüm Başlığı. Editör Adı (Ed.), *Kitap Adı* içinde (sayfa aralığı). Yayım Yeri: Yayın Evi.

Kejanlıoğlu, B. (2005). Medya Çalışmalarında Kamusal Alan Kavramı. Meral Özbek (Ed.), *Kamusal Alan* içinde (s. 689-713). İstanbul: Hil.

Dergiden Tek Yazarlı Makale

Soyad, Adın Baş Harfi. (Yayım Yılı). Makale Başlığı. *Dergi Adı*, Cilt (Sayı), Sayfa Aralığı.

Özerhan, Y. (2016). Yerel Finansal Raporlama Çerçevesi Taslağındaki Ölçümleme Esasları Üzerine Bir Değerlendirme. *Muhasebe Bilim Dünyası Dergisi*, 18 (2), 307-336.

Dergiden Çok Yazarlı Makale

Soyad, Adın Baş Harfi., Soyad, Adın Baş Harfi. ve Soyad, Adın Baş Harfi. (Yayın Yılı). Makale Başlığı. *Dergi Adı*, Cilt (Sayı), Sayfa Aralığı.

Ayrıçay, Y., Özçalıcı, M. ve Bolat, İ. (2017). Katılım Bankalarının Performanslarının AHP ve GIA Tekniklerinden Oluşan Bütünleşik Bir Sistem ile Değerlendirilmesi: Türkiye Örneği. *Pamukkale Avrasya Sosyoekonomik Çalışmalar Dergisi*, 4(2), 54-69.

Elektronik Dergiden Makale

Soyad, Adın Baş Harfi. (Yayın Yılı). Makale Başlığı. *Dergi Adı*, Cilt (Sayı). Erişim Adresi.

Kardaş, F. ve Tanhan F. (2018). Van Depremini Yaşayan Üniversite Öğrencilerinin Travma Sonrası Stres, Travma Sonrası Büyüme ve Umutsuzluk Düzeylerinin İncelenmesi. *YYÜ Eğitim Fakültesi Dergisi*, XV (I). Erişim: <http://efdergi.yyu.edu.tr/makaleler/Cilt15/rpdabdyuefd01112017y.pdf>

Sempozyum/Kongre/Konferans/Bildiri

Soyad, Adın Baş Harfi. (Tarih). Bildiri Başlığı. *Sempozyum/Kongre/Konferans Adı* Tam Metni içinde (sayfa aralığı).

Bülbül, S. E. ve Baykal, K. B. (2017). Gri İlişkisel Analiz Yöntemi İle Hayat Dışı Branşlarda Türk Sigorta Sektörünün Değerlendirmesi. *3. Ulusal Sigorta Ve Aktüerya Kongresi* Tam Metni içinde (s. 1-9).

Yayımlanmamış Tez

Soyad, Adın Baş Harfi. (Tarih). Tezin Başlığı. (Yayımlanmamış Yüksek Lisans/Doktora Tezi). Kurum adı, Yer.

Ertuş, A. (2016). *Toplumcu Gerçekçi Türk Şiirinde Kadın İmgesi (1960-1980)*. (Yayımlanmamış Doktora Tezi). Yüzüncü Yıl Üniversitesi / Sosyal Bilimler Enstitüsü, Van.

Ansiklopediler

Soyad, Adın Baş Harfi. (Tarih). Madde Başlığı. Ansiklopedi Adı içinde. (Cilt, sayfa aralığı). Yer.

Bergmann, P. G. (1993). Relativity. *The New Encyclopedia Britannica* içinde. (Cilt. 26, ss. 501-508). Chicago, IL: Encyclopedia Britannica.

Sözlükler

Soyad, Adın Baş Harfi. (Yayın Yılı). *Sözlük Adı*. Yayın Yeri: Yayın Evi. Gerrymander. (2003). *Merriam-Webster's Collegiate Dictionary* (11. Baskı). Springfield, MA: Merriam-Webster's.

**REPUBLIC OF TURKEY
VAN YÜZÜNCÜ YIL UNIVERSITY
THE JOURNAL OF SOCIAL SCIENCES INSTITUTE
PUBLICATION PRINCIPLES AND SPELLING RULES**

GENERAL PRINCIPLES

1. The Journal of Social Sciences Institute, the media organ of Van Yüzüncü Yıl University the Institute of Social Sciences, is an international refereed journal and is published 4 issues (Spring, Summer, Autumn, Winter) annually. Special issues, except mentioned ones, may also be published when necessary.

2. Van Yüzüncü Yıl University The Journal of Social Sciences Institute is an academic journal that publishes unique scientific studies on all areas of social sciences. For this purpose, the articles sent to the journal must not have been previously published in another publication or accepted for publication. Assertions provided at scientific meetings may be accepted provided that this is clearly indicated.

3. While the written language of the journal is Turkish, articles written in languages such as English, Arabic, German, French and Russian are also accepted. The acceptance of written articles except these languages depends on the decision of the Editorial Board.

4. Articles sent to the journal should be at least 4,000, at most 8,000 words, including preface, abstracts, citations, references, and attachments.

5. Authors who want to send articles to Van Yüzüncü Yıl University The Journal of Social Sciences Institute should upload their articles to <http://www.yyusbedergisi.com/> by becoming a member. The complete information about the author/authors and articles must be included in the system. However, since the article is sent to the referees through the system, the file uploaded to the system should not contain any decryption information for the identity of the author(s). Information about the author/authors will be taken from the system and added to the article after the referee process is completed.

6. The submission of the article to the website of Van Yüzüncü Yıl University The Journal of Social Sciences Institute is accepted as an application for publication and the evaluation process of the work is

started. In multi-authored articles, since it is assumed that the authors accept the transfer of copyrights to those who upload the article to the system, the Editorial Board does not request individual copyright rights from the authors. Responsibility in this respect belongs to the author who uploads the article.

7. In the articles that the referees report as "Can be published after making corrections", necessary corrections should be made by author/authors and the article should be uploaded to the system in its final form.

8. Van Yüzüncü Yıl University The Journal of Social Sciences Institute reserves the right to edit, post, or not to post any articles submitted.

9. Copyrights of the articles sent to Van Yüzüncü Yıl University The Journal of Social Sciences Institute for publication are transferred to the journal. These articles cannot be published, copied or used without reference in another media organ without permission from the journal administration. Also, copyright fee is not paid to author/authors.

10. The juridical, scientific and ethical responsibility of the articles published in the journals belongs to the author/authors. The Editorial Board and the team do not accept any probable legal liability.

REVIEW PROCESS

11. The articles sent to Van Yüzüncü Yıl University The Journal of Social Sciences Institute are first reviewed by the editor in terms of compliance with the publication principles and the spelling rules of the journal. Noncompliant articles are returned to the author/authors for necessary corrections.

12. The peer review process is started for the articles that comply with the publishing principles of the journal. In accordance with the opinion of the members of the Editorial Board, the article is sent two referees that are well known for their studies and works with the related field.

13. Articles that don't comply with the publishing principles aren't sent to the referee.

14. In order to publish the articles, it is required to receive a positive report from the referees. Scientific principles to be considered in such a report are as follows;

- a) Research Methods
- b) Subject integrity
- c) Scientific originality
- d) The dominance of the terminology of the relevant discipline,
- e) To be able to see the old and new studies with the related topics
- f) Convenience and adequacy in the resources available
- g) To be able to evaluation and reach the result,
- h) Contribution to the field
- i) Language dominance / intelligibility, fluency.

15. After the peer review process of the referee, the articles receive two positive reports are deserved to be published. If one of the referee's reports is positive and the other is negative, the article will be sent to a third referee. The publication of the work is determined according to the third referee's report.

16. The articles receive the negative report from referees aren't published or returned to the author/authors.

17. The names of the referees and authors are mutually kept confidential. Under no circumstances is the name of the author sent to the referees, and the names of the referees are not disclosed to the authors.

18. The authors consider the criticism, recommendation and correction requests of the referees and the Editorial Board. If they disagree with them, they have the right to object to their reasons.

GUIDELINES

19. Articles sent to the Van Yüzüncü Yıl University The Journal of Social Sciences Institute for publication should start with Turkish (Öz) and English (Abstract) abstracts consisting of minimum 150 and maximum 200 words. The Abstracts should not include elements such as source, shape, chart etc. Keywords including at least 3 words and at most 6 words should appear at the end of the abstract.

20. The parts that should be emphasized in the text should be written in italics and the quotations should also be written in italics and quotation marks. Bold characters should not be used unless required.

21. APA should be used as the citation reference system. The footnote should not be used in in-text citations. Footnotes should be referred only for explanations and footnotes should be numbered.

22. In terms of marking and punctuation, the current Imprint Manual of the Turkish Language Association should be taken as a basis, except in compulsory cases.

23. The articles uploaded to the journal system should be prepared in Microsoft Word and should be arranged in accordance with the following rules:

Paper Size	A4 Vertical
Top Edge Space	2,5 cm
Bottom Edge Space	2,5 cm
Left Edge Space	2,5 cm
Right Margin	2,5 cm
Font	Times New Roman
Font Style	Normal
Font Size (Title and Text)	11
Font Size (Abstracts)	10
Font Size (Footnote)	9
Table-Graphic	10
Paragraph Space	First 6 nk, Then 0 nk
Line Space	Single (1)

24. In the case of using a font unavailable in Microsoft Word, the font file must be uploaded to the system along with the article.

25. The articles should not include details such as page number, header, and footer.

26. The title of the article should be written in CAPITAL letters and **bold**. The other headings in the article should be bold and only the first letter of each word should be capitalized.

27. The bibliography must appear at the end. References should be arranged in alphabetical order according to surnames of all contributing authors, and surname and first name of the authors should be written in lower case letters.

CREATING BIBLIOGRAPHY

Single-Author Book

Surname, Initial of Name. (Publication Year). *Title of Book*. Publication Place: Publisher.

İpekten, H. (1990). *Nâ`ilî Dîvânı*. Ankara: Akçağ.

Multiple Author Books

Surname, Initial of Name., Surname, Initial of Name. and Surname, Initial of Name. (Publication Year). *Title of Book*. Publication Place: Publisher.

Eğilmez, M. ve Kumcu, E. (2012). *Economic Policy*. İstanbul: Remzi Publishing.

Çetişli İ., Çetin, N., Doğan, A., Gür, A., Karataş, C. ve Demir, Ş. (2007). *Turkish Literature in the Second Constitutional Monarchy Period*. Ankara: Akçağ.

Translated Books

Surname, Initial of Name. (Publication Year). *Title of Book*. Translator's Surname, Initial of Translator's Name. (Transl.) Publication Place: Publisher.

Ferguson, N. (2009). *The Ascent of Money: The Financial History of the World*. Pala, B. (Transl.). İstanbul: Yapı Kredi Publishing.

Edited Books

Surname, Initial of Name. (Publication Year). Title of the Chapter. Editor's Name (Ed.), *Title of Book* within (page range). Publication Place: Publisher.

Kejanlıoğlu, B. (2005). The Concept of Public Place in Media Studies. Meral Özbek (Ed.), *Public Place* within (p. 689-713). İstanbul: Hil.

Single Author Article from a Journal

Surname, Initial of Name. (Publication Year). Title of Article. *Journal Name*, Volume (Issue), Page Range.

Özerhan, Y. (2016). A Review on the Measurement Basis in the Local Financial Reporting Framework Draft. *The World of Accounting Science*, 18 (2), 307-336.

Journal Articles by Multiple Authors

Surname, Initial of Name., Surname, Initial of Name. and Surname, Initial of Name. (Publication Year). Title of Article. *Title of Journal*, Volume (Issue), Page Range.

Ayrıçay, Y., Özçalıcı, M. and Bolat, İ. (2017). Evaluation of Participation Banks' Performance with an Integrated System Resulting From AHP and GIA Technique: Turkey Sample. *Pamukkale Eurasia Journal of Socio-Economic Studies*, 4(2), 54-69.

Article from Electronic Magazine

Surname, Initial of Name. (Publication Year). Title of Article. *Title of Journal*, Volume (Issue), Accessed Address.

Kardas, F. and Tanhan F. (2018). An Investigation of Post-Traumatic Stress, Post-Traumatic Growth and Hopelessness Levels of University Students Experienced Van Earthquake. *YYÜ Education Faculty Journal*, XV (I). Accessed: <http://efdergi.yyu.edu.tr/makaleler/Cilt15/rpdabdyuefd01112017y.pdf>

Symposium / Congress / Conference / Presentation

Surname, Initial of Name. (Date). Title of Presentation. *Symposium / Conference / Conference Name* Full Text (page range).

Bülbül, S.E. and Baykal, K.B. (2017). Evaluation of Turkish Insurance Sector in Non-life Branches by Using Gray Relational Analysis Method. *3rd National Insurance and Actuarial Congress* Full Text (pp. 1-9).

Unpublished Thesis

Surname, Initial of Name. (Date). Title of Thesis. (Unpublished Master/ Doctoral Thesis). Institution name, Location.

Ertuş, A. (2016). *Woman Image in Socialist Realistic Turkish Poetry (1960-1980)*. (Unpublished Doctoral Thesis). Van Yüzüncü Yıl University / Institute of Social Sciences, Van.

Encyclopedias

Surname, Initial of Name. (Date). Title of Article. Name of Encyclopedia Within (Volume, page range). Location.

Bergmann, P. G. (1993). Relativity. *The New Encyclopedia Britannica* Within. (Vol. 26, pp. 501-508). Chicago, IL: Encyclopaedia Britannica.

Dictionaries

Surname, Initial of Name. (Publication Year). *Dictionary Name*. Place of Publication: Publisher.

Gerrymander. (2003). *Merriam-Webster's Collegiate Dictionary* (11th Edition). Springfield, MA: Merriam-Webster's.